c 32
Q 64
SLOVENSKO KATOLIŠKO IZOBRAŽEVALNO DRUŠTVO V SREDIŠČU
KNJIŽNICA S.K.I.D. v Središču

TRG SREDIŠČE

KRAJEPIS IN ZGODOVINA.

Spisal
Prof. Fr. Kovačič.

Z zemljevidom središke občine, z desetimi slikami v tekstu in 24 tablicami.

Maribor, 1910.
Izdalo Zgodovinsko društvo za Sl. Št.
Tiskala Cirilova tiskarna.

~~136~~
135
STUDIJSKA KNJIŽNICA PTUJ
S 152 - 13.7.49

Vse pravice si pridržuje odbor „Zg. dr.“

KNJIŽNICA IVANA POTRČA
DOMOZNANSKI ODDELEK
PTUJ

Ta le knjiga o zgodovini središkega trga ima tudi svojo zgodovino. Središče s svojimi zanimivimi zgodovinskimi spomini je privedlo na zgodovinsko polje rajnega Slekovca, ki je ondi kapelanoval od l. 1871 – 1878. S središko zgodovino se pečajo njegovi prvi spisi, ki jih je izdal v tisku, l. 1878. v „Sl. Gosp.“: „Madžari v Središču“; l. 1879. v „Slov. Gospodarju“: „Središčani in ormoški graščaki“, l. 1880. v istem listu „Kruci na Slov. Štajerskem“ s posebnim poglavjem o Krucih v Središču; v II. l. „Kresa“ je objavil „Slovensko tožilno pismo iz l. 1648“ in „Dve središki prisegi iz 18. stoletja“ v istem letniku, v V. letniku pa razpravico: „Kdaj je Središče dobilo pravice cesarskih trgov?“

Pozneje se je pečal s kronikami drugih krajev, vendar tudi Središča ni izpustil iz misli. Precej gradiva za središko zgodovino je pohranjeno v njegovem spisu „Sekelji“, ki je izšel v Ljubljani l. 1893 in l. 1894. v nemškem prevodu v Mariboru. — Zlata maša dveh odličnih srediških rojakov (Herga in Šinka) l. 1902. ga je nagnila, da je zopet večjo pozornost obrnil na središko zgodovino. Tako je v spomin omenjene svečanosti l. 1902. izšla 136 str. broječa knjižica „Kapela žalostne Matere božje v Središču in njen častni venec“, ki v uvodu podaje splošen obris starejše zgodovine trga in župnije, potem opis in zgodovino trške kapele, skoraj polovico knjižice pa obsegajo rojaki duhovskega stanu trga in župnije z imenikom srediških dušnih pastirjev. Sploh se je sedaj mislil resno lotiti središke kronike; l. 1900. je pisal: „po 20 letih bode menda že čas, da se resno lotim središke kronike, ki me je dovedla na zgodovinsko polje.“ [1] A ni mu bilo dano dokončati tega dela. V jeseni l. 1903. je pred svojim odhodom od Sv. Marka v Ljubljano izročil vso svojo književno zbirko „Zgodovinskemu

[1] Gl. „Časopis“ l. 1904, str. 58.

društvu", sluteč, da se iz Ljubljane ne vrne več. In tako je bilo; dne 15. decembra 1903. je v ljubljanskem „Leonišču" zatisnil oči.

Da započeto delo ni obtičalo, je zasluga središkega občinskega zastopa in županstva. Dne 26. decembra l. 1906. je „Zgodovinsko društvo" dobilo poziv od županstva, naj izda Slekovčevo zgodovino središkega trga, občina pa se obveže, odkupiti 500 izvodov knjige.

To hvalevredno in res rodoljubno željo je odbor „Zgod. dr." upošteval ter je predsedništvo „Zgod. dr." že 23. januarija l. 1906. naznanilo županstvu, da društvo sprejme njegov predlog glede trške zgodovine.

Toda do izvršitve je še bila dolga pot. Iz Slekovčeve slovstvene zapuščine se je izločil precejšen kup zapiskov, tičočih se središke zgodovine, a nabrana tvarina nikakor ni bila zrela za javnost; rajni bi bil sam še v grobu proti temu ugovarjal, domači zgodovini pa bi tudi ne bilo ustreženo. Slekovčeva zbirka je obsegala prepise raznih listin, mnogotere podrobne zapiske (včasi po trikrat o isti stvari), nepopolne izpiske iz cerkvenih matrik. Najbolj je bila obdelana vrsta dušnih pastirjev. Morda se bodo komu zdeli prenatančni razni osebni podatki v tem odstavku, a Slekovec jih je zbral z velikim trudom, vrhtega utegnejo dobro služiti za sestavljanje in spopolnjevanje drugih kronik.

Podpisani je kot tajnik poročal odboru o stanju te zbirke in odbor je v svoji seji dne 5. januarija l. 1907. poveril istemu, da izdela zgodovino središkega trga. Pisatelj se je odločil, prevzeti delo pod gotovimi pogoji, zlasti, da mu gg. dr. A. Stegenšek in prof. Kaspret gresta na roko.

Sedaj je bilo treba najprej urediti in obdelati Slekovčevo zapuščino. Za podlago so služili njegovi tiskani spisi o središki zgodovini, rokopisna zapuščina pa niti od daleč ni zadostovala, da se osnuje vsaj površna slika trške zgodovine. Trebalo je poseči v župnijski in dokaj bogati občinski arhiv, ki ga je županstvo velikodušno dalo na razpolago. Vrh tega je pisatelj rabil c. kr. namestniški in deželni arhiv v Gradcu; razne izpiske iz križniškega arhiva je imel že Slekovec.

Za najstarejšo zgodovino so pa služile izkopine, ki so središko zgodovino postavile na čisto drugo stalo.

Županstvo središko se je naravnost izreklo, naj se objavi vse, kar je o Središču sedaj najdeno in dognano. Z ozirom na to je knjiga precej narastla. A zgodovina središka še s tem nikakor ni izčrpana in bi ne bila, če bi tudi knjiga obsegala 1000 strani.

Glede izbire in obdelave nabrane tvarine je bilo stališče pisatelju dokaj težavno in sicer že zaradi značaja, ki bi ga naj imela knjiga: bila bi naj poljudna, ker je namenjena širjim slojem, a ob enem znanstvena. Pisatelj si je prizadeval oboje združiti. Vsled tega je bilo treba marsikaj pojasniti, kar je sicer samo po sebi umevno in v znanstveni knjigi nepotrebno. Poljudni značaj knjige je dalje določeval pisatelju meje, da se ni smel obširneje pečati s podrobnimi vprašanji, ki so sicer važna, a zanimajo le ozki krog strokovnjakov. Iz tega stališča naj presojajo knjigo tisti, ki bodo zasledili, da to ali ono vprašanje ni do konca razpleteno. Z druge strani si je pa pisatelj prizadeval podati svojim razpravam znanstveno podlago in se je varoval legendarnega pripovedovanja, moralizovanja in raznih refleksij, ki so običajne v poljudnih knjigah. Pred očmi je imel vedno temeljni zakon zgodovinske vede: nič resničnega zamolčati, nič neresničnega poročati. V dejanju pride pa žalibog to načelo le v omejeni meri v veljavo. Tu je na poti človeška omejenost vkljub najboljši volji, nedostatnost virov, estetični, pedagoško-etični in taktični oziri.

Kar se tiče metode in razdelitve, je pisatelj načeloma odklonil obliko kronike, kjer se razni dogodki brez znotranje stvarne zveze nizajo drug na drugega, kakor so časovno sledili. Preglednost, poglobitev in združitev dogodkov v višjo kulturno — zgodovinsko celoto, je pri taki metodi izključena. Tudi sicer v zgodovinskih knjigah običajna razdelitev v stari, srednji, novi in najnovejši vek ni primerna za lokalno zgodovino. Za razdelitev je tedaj pisatelj vzel stvarno podlago po načelu: Splošno in zunanje prej kakor posamezno in znotranje.

Glede jezika in pravopisa bo natančen čitatelj opazil nedoslednosti. Glede tega je pisatelj načeloma za večjo prostost in ne za pedantično enoličnost. Jezik je živo in gibljivo bitje, zakaj se torej ne bi rabili razni izrazi in oblike, ki niso zoper slovniška pravila? Mestoma je tudi pisatelj nalašč pustil ne-

koliko več pravic domači govorici. Marsikaj se je pa tudi prezrlo, kar je pri tako obsežnem gradivu neizogibno.

Da je pisatelju bilo mogoče dokončati to delo, ima zahvaliti mnogostranski pripomoči. Bodi tedaj tukaj izrečena iskrena zahvala ravnateljstvu c. kr. namestniškega in deželnega arhiva v Gradcu, c. kr. okr. sodniji v Ormožu, župnijskemu in županskemu uradu v Središču, zlasti še g. župniku Cajnkarju za gostoljubje, ki ga je pisatelj užival, ko se je zaradi nabiranja gradiva in izkopavanja opetovano mudil v Središču. Posebno zahvalo je še dolžen pisatelj g. šolskemu vodji A. Kosi-ju, ki mu je preskrbel mnogo podatkov o srediških učiteljih in odličnih rojakih ter drugih krajevnih zadevah; g. učitelju Najžerju za tlorise, g. Trateniku za fotografije, g. prof. Kaspretu, ki je pregledal najvažnejše dele rokopisa. Veliko zaslug pri tem delu ima g. profesor in c. kr. konservator dr. A. Stegenšek, ki je oskrbel mnoge fotografije in risbe ter podal pisatelju mnogo dragocenih podatkov in navodil, zlasti pri opisovanju umetnin. Bodi mu tu izrečena prav prisrčna zahvala.

Zahvala gre tudi odboru „Zg. dr.“, ki je pisatelja pooblastil, da knjigo opremi z mnogimi slikami ter jo izdela v večjem slogu.

Koncem želi pisatelj, da bi zlasti rojaki središkega trga in župnije, katerim je knjiga pred vsem namenjena, to delo brali s tisto vnemo, s katero ga je pisatelj pisal ter da bi jim knjiga o njihovi zgodovini res bila „luč resnice, učiteljica življenja“.

Maribor, 13. decembra 1909.

Fr. Kovačič.

Tiskani viri.[1]

Apih Jos., Slovenci in 1848. leto. V Ljubljani 1888.

Bedekovich Fr. Jos., Natale Solum magni Ecclesiae Doctoris sancti Hieronymi. 1751.

Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen, razni zvezki.

Božič dr. A. — Dečko dr. J., Občinski red in občinski volilni red za vojvodino Štajersko. Celje, 1909.

Časopis za zgodovino in narodopis 1904—1908. (Ur. A. Kaspret.) Maribor, l. I—V.

Doblinger Dr. Max, Die Herren von Walsee. Wien 1906.

Dopsch Dr. Alf., Die ältere Social- u. Wirtschaftschaftsverfassung der Alpenslaven. Weimar, 1909.

Dümmler, Südöstliche Marken.

Erläuterungen zum Histor. Atlas d. öst. Alpenländer, I. Abt.

Flegerič Bož., Doktor Štefan Kočevar. Ljubljana 1890.

Forrer Dr. Rob., Reallexikon der prähist., klassisch. u. frühchristl Altertümer. Berlin—Stuttgart, 1907.

Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. Wien, 1904.

Geršak dr. J., Ormoški spomini. Ljubljana 1902.

Glaser dr. Karol, Zgodovina slovenskega slovstva. V Ljubljani, 1894 do 1898.

Grupp, Kulturgeschichte der römischen Kaiserzeit. München, 1903—1904.
„ Kulturgeschichte des Mittelalters. Paderborn, 1907, 1908.

Helfert Dr. Alex., Die Gründung der österreichischen Volksschule. Prag 1863.

Hlubek Dr. Fr. X., Ein treues Bild des Herzogtumes Steiermark. Graz, 1860.

Hofrichter, Luttenberg. Graz, 1850.

Ilešič dr. Fr., Hrvatski utjecaji u starim istočno-štaj. tekstovina. Zagreb, 1905.

Janisch Jos. Andr., Topogr.-stat Lexicon von Steiermark. Graz 1885.

Joherl Ign. Heinr., Feldkirchen, Kalsdorf, Pfarr- und Kommunalgeschichte mit Darstellung der allgemeinen Entwicklung, Verwaltungs-, Gerichts-, Steuer-, Schul-, Verkehrs- und Gewerbewesens in Steiermark. Graz 1905.

[1] Arhivalni viri so navedeni na dotičnih mestih. Posebej je omeniti župnijska in občinska kronika središka, kakor tudi Danjkove kronike za župnije velikonedeljske dekanije.

Klaić Vjek., Povjest Hrvata. Zagreb I—II. 1899 1904.
Kos dr. Fr., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. I—II. Ljubljana, 1902, 1906.
„ Spomenica tisočletnice Metodove smrti. Ljubljana, 1885.
Krempl Anton, Dogodivšine Štajerske zemle. V Gradci, 1845.
Kres, l. II, V, (Ur. dr. J. Sket).
Krones Dr. Fr., Verfassung und Verwaltung der Mark und des Herzogtums Steiermark. Graz, 1897.
Lapajne J., Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev. V Ljubljani, 1884.
Letopis Matice Slovenske. Razni letniki.
Levec Dr. Vlad., Pettauer Studien. Untersuchungen zur älteren Flurverfassung. I—III.
Loserth Dr. J., Die Reformation und Gegenreformation in den inneröst. Ländern. Stuttgart, 1898.
Loserth Dr. J., Genealogische Studien zur Gesehichte des steirischen Uradels. Graz, Styria, 1905.
Manz, Die Landes-Gesetze des Herzogthums Steiermark. Wien, 1894.
Mayer Dr. Fr. Mart., Geschichte Österreichs. I—II. Wien und Leipzig, 1900, 1901.
„ Geschichte der Steiermark. Graz, 1898.
Mitteilungen des Hist. Vereines für Steiermark. Razni letniki.
Monumenta Germaniae, zlasti zvezek I.
Muchar, Geschichte des Herzogtums Steiermark. 8 zv. Graz, 1844—1867.
Naše pravice, Podlistek. Povjest Medjimurja Varaždin, 1906, 1907.
Novice. (Ur. J. Bleiweiss.) Razni letniki.
Orožen Ign., Das Bisthum und die Diöcese Lavant. Razni zvezki.
Peinlich, Die älteste Ordnung und Verfassung der Städte in Steiermark. Graz, 1879.
Peisker J., Die älteren Beziehungen der Slawen zu Turkotataren und Germanen. Stuttgart, 1905.
Petenegg v., Die Urkunden des Deutsch.-Ordens. Centralarchivs I.
Poslednji Zrinski i Frankopani. Izdala Matica Hrvatska, 1908.
Privilegien des Deutschen Ritter-Ordens bestätigt und durch neue vermehrt vom Papste Leo XIII. Wien, 1895.
Rakuša, Domoznanstvo ormoškega okraja. Maribor, 1886.
Salinger Rich., Graz im Jahre 1809. Graz 1909.
Sammlung der neuesten Regeln, Statuten und Verwaltungsvorschriften des deutschen Ritterordens 1606—1839. Wien. 1840.
Schmutz, Historisch-topogr. Lexikon. Graz, 1822.
Schiff Walter Dr., Österreichs Agrarpolitik. Tübingen, 1898.
Schönleben Joan. Lud., Carniolia antiqua et nova. Labaci, 1681.
Siebmacher J., Grosses und Allgemeines Wappenbuch, IV, 13. Nürnberg 1899.
Slekovec, Kapela žalostne Matere božje v Središču in njen častni venec. Maribor, 1902.

Slekovec, Škofija in nadduhovnija v Ptuji. Maribor, 1889.
„ Sekelji, Rodoslovna in životopisna razprava. V Ljubljani, 1893.
„ Vurberg. Krajepisno-zgodovinska črtica. V Mariboru, 1895.
„ Isto nemški.
Slovenske večernice. Zv. 48. (1894.)
Slovenski Gospodar. Razni letniki.
Smičiklas, Povjest Hrvatska I—II. Zagreb, 1879, 1882.
Specijalni Repertorij krajev na Štajerskem. Na svitlo dala c. kr. centralna statistična komisija. Dunaj, 1893.
Stegenšek dr. Aug., Dekanija Gornjegrajska. Maribor, 1905.
„ „ „ Dekanija Konjiška. Maribor, 1909.
Voditelj v bogoslovnih vedah. (Ur. Fr. Kovačič.) Maribor. L. I—XI.
Vrhovec, Ljubljanski meščanje. Ljubljana 1896.
Weber H., Die Verehrung der hl. vierzehn Nothhelfer. Kempten, 1886.
Weiß Dr. Anton, Geschichte der österreichischen Volksschule unter Kaiser Franz I. und Ferdinand. Graz, 1901.
Weiß Joh. B., Weltgeschichte. Bd. 1—22, 2—3. Aufl.
Wurzbach Const. Dr., Biographisches Lexicon des Kaisertums Österreich. Wien, 1864.
v. Zahn Jos., Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter. Wien, 1893.
„ Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark. I—III. Graz, 1875, 1879, 1903.
„ Styriaca, I—II. Graz, 1894, 1896.
Zbornik Matice Slov. Razni letniki.
„ „ „ Trubarjev 1908.
Zeitschrift d. Histor. Vereines fur Steiermark. I—IV.
Zgodovinska knjižnica, I—II. Celje, 1905, 1906.
Drugi, le slučajno rabljeni viri so zaznamovani na dotičnem mestu.

Popravki.

Str. 3. i. d mesto Črnecu, beri Črncu, Črnca itd. Pomota je nastala vsled Slekovčevih zapiskov, ki imajo dosledno Črnecu itd., a ljudstvo ne govori tako.

Str. 47. v 13. vrsti od spodaj se ne oziraj na oklepaj: (Gl. tab. IV.), str. 61: (Gl. tab. IX.) in sploh ne na oklepaje ali opazke, v katerih se navajajo slike na tablicah. Ko se je knjiga tiskala, je imel pisatelj pri rokah le nekaj slik, katere je deloma djal med besedilo, deloma pa odločil za tablice na finejšem papirju, ki bi se pridejale koncem knjige. Ko je pa bila knjiga čez polovico dotiskana, je dobil novih slik, vsled tega se je odločil slike na tablicah razvrstiti po knjigi na ona mesta, kjer je govor o dotičnem predmetu, Številke tablic v oklepajih so potemtakem brez pomena.

Str. 48. op. 3. b. m. sl. 3. — sl. 6.

Str. 61. m. št. 17. Pokopališče — beri 16. Pokopališče.

Str. 72. m. rimske štev. II. beri 3.

Str. 75. op. zadnja vrsta m. posti b. dosti.

Str. 122. op. druga v. m. mir b. miren.

Str. 135. v. 5. od spodaj m. bol b. bolj.

Str. 156. v naslovu m. 3. b. 4.; m. cerkve b. cerkvi.

Str. 162. v. 3. od zgoraj m. Koga b. Kogu.

Str. 174. zadnja v. spodaj m. opdeljen b. podeljen.

Str. 238. m. št. VI. b. V.

Str. 444 v. 10. od zgoraj m. do b. od.

Str. 453. op. 3 m. Simom b. Simon.

Kazalo.

Stran

Predgovor III
Tiskani viri VII
Popravki X
Kazalo XI

I. del.

Krajepis.

1. Lega in meje 3
2. Vodovje 4
3. Podnebje 6
4. Rastlinstvo. 7
5. Živalstvo 7
6. Rudninstvo 9
7. Prebivalstvo 9
8. Narodno gospodarstvo 17
9. Občila 23
10. Sejmi 25
11. Društveno življenje 25
12. Vasi 27
13. Opis trga 30
14. Opis župnijske cerkve Sv. Duha 48
15. Povečava župnijske cerkve 58
16. Pokopališče 91

II. del.

Zgodovina.

I. Prazgodovinska doba.

1. Kamenena doba 67
2. Brončena doba 70
3. Rimska doba 72

II. Preseljevanje narodov.

1. Prihod Slovencev 83
2. Začetek frankovske oblasti na Slovenskem 89
3. Pokristjanjenje panonskih Slovencev 92
4. Madžarski napadi 95

III. Cerkvena zgodovina.

1. Nemški viteški red 99
2. Središka cerkev in župnija 103
3. Vrsta dušnih pastirjev v Središču . . . . . .
3. Bratovščine in ustanove pri župnijski cerkvi Sv. Duha . . 156
4. Red službe božje in razni cerkveni običaji 170
5. Protestantizem v Središču 175
6. Ljudsko gibanje v središki župniji 180
a) Statični pregled rojenih, umrlih in poročenih v Središki župniji 181
b) Razmerje med porodi in umrlimi 188
c) Poročna starost 190
č) Zdravstvene razmere 192
d) Umrljivost po starosti 196

IV. Šolska zgodovina.

1. Splošen pregled ljudskega šolstva 204
2. Središka šola 209
3. Šolske oblasti 218
4. Vrsta srediških učiteljev 222

V. Odlični rojaki središke župnije.

A. Odlični rojaki duhovskega stanu 238
B. Odličnjaki svetnega stanu 251

VI. Zunanja politična zgodovina.

1. Ormoški graščaki do l. 1488 261
2. Postanek sedanjega trga 267
3. Ormoški graščaki v. 16. in 17. stoletju 279
4. Turki v Središču 287
5. Razprtije z graščaki 304
6. Kruci v Središču 320
7. Ormoški graščaki l. 1710—1848 331
8. Francoske vojske 334
9. Politično življenje od l. 1848—1909 358

VII. Trška uprava.

1. Trško starešinstvo in njega delokrog 379
2. Čarovnice 406
3. Trški sodnik ali župan 419
4. Občinski pisarji 431
5. Občinska uprava po l. 1848. 439
6. Tržani 441

VIII. Gospodarska zgodovina.

1. Cerkveno imetje 465
2. Župnijska posestva in dohodki 469

3. Ubožni zavod 477
4. Trško ozemlje 481
5. Obmejni prepiri 485
6. Trško premoženje 504
7. Davkarstvo 515
8. Mitnina in colnina v Središču 530
9. Obrtniki 539
10. Kmetijstvo 551

IX. Letine in razne naravne nesreče.

a) Letine, uime na sadežih in nenavadne vremenske prikazni . . . 557
b) Povodnji 570
c) Živinska kuga 572
č) Potresi 574
d) Kobilice 576
e) Požari 577
Dostavki 578
Priloge 581
Stvarno kazalo . . . . . .

Slike.

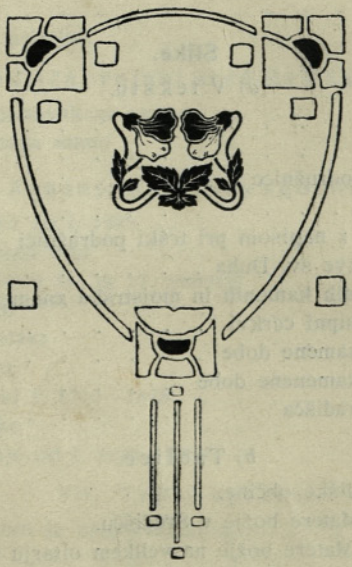
a) V tekstu.

1. Občinska hiša 33
2. Nova šola 39
3. Tloris središke podružnice 41
4. Trška podružnica 41
5. Odlomek kamena z napisom pri trški podružnici 43
6. Tloris župne cerkve sv. Duha 46
7. Zariski na sklepčnih kamenih in mojstrska znamenja na zakramentni hišici v župni cerkvi 49
8. Noži iz starejše kamene dobe 68
9. Kladiva iz nove kamenene dobe 69
10. Približni tloris Gradišča 78

b) Tablice.

Zemljevid središke občine.
I. Kip žalostne Matere božje v Središču.
II. Kip Žalostne Matere božje na velikem oltarju v trški podružnici.
III. 1. Relikviar, 2. Obhajilni kelih, 3. Ciborij v trški podružnici.
IV. Župna cerkev od vzhodne strani.
V—VI. Pročelje prenovljene ž. cerkve. — Zakramentna hišica v ž. c.
VII. Prezbiterij trške podružnice
VIII. Veliki oltar v trški podružnici.
IX. Kip sv. Jerneja.
X. Središke izkopine: prstani, gumbi, slepočnice, uhani, ovratnik, ključ, zaponke.

XI. Tloris rimske hiše.
XII. Kurišče rimske hiše.
XIII. Župnik Jak. Cajnkar.
XIV. Matej Slekovec.
XV. Anton Kosi.
XVI. Pesnik Štefan Modrinjak.
XVII. Lavrencij Herg.
XVIII. Matija Šinko.
XIX. Dr. Štefan Kočevar.
XX. Franc Kočevar.
XXI. Dr. Ivan Dečko.
XXII. Občinski zastop središki.
XXIII Običajni dom v Središču.
XXIV. Vrsta treh hiš ob cesti.

I. del.

Krajepis.

KNJIŽNICA S.K.I.D. v Središču

1. Lega in meje.

Središka župnija zavzema skrajni jugovzhodni kot ptujskega glavarstva in ormoškega sodnega okraja, kjer štajerska dežela kakor rog sega v ogrsko ozemlje. V cerkvenem oziru spada pod velikonedeljsko dekanijo, ki ima dejanski svoj sedež ta čas pri Sv. Tomažu nad Veliko nedeljo. Na ozemlju središke župnije se vinorodni ormoški in ljutomerski griči tercijarne[1] tvorbe spuščajo v ravnino in v središki župniji sploh ni več vinogradov, ampak se menjujejo gozdi, njive in travniki. Najvišja točka v središki župniji je pri Gornjih Šalovcih, 233 m nad morjem, najnižja pa pri dravski strugi in deželni meji — 180 m nad morjem.

Tla so naplavina (alluvium), v severnem delu ilovnata, v južnem peščena in deloma prodnata, tu se razteza ravno Dravsko polje; hiše se od Obreža do središke podružnice vrste ob porobju, kjer se svet nekoliko dviga in kjer je bilo nekdaj dravsko obrežje, nižje središke cerkve stoje hiše v ravnini. Severni del tvori nekoliko zvišana, deloma ravna, deloma valovita planota z globokimi zarezami.

Na zahodu meji središka župnija z ormoško; meja gre od Drave ob potoku Libanja med vasmi Frankovci[2] in Loperčice (ki spadata pod Ormož) pa Obrežem (pod Središče), gre ob potoku na sever, na severozahodu pod Holmom (Humom) se pri velikem hrastu blizu Trstenjakove hiše stikajo tri župnije: središka, ormoška in miklavževska. Med miklavževsko in ormoško župnijo dela mejo majhen pritok Libanje, potok Humec.

---

[1] Za one čitatelje, ki niso imeli priložnosti, pečati se z zemljeznanstvom, treba pojasniti, da se tercijarna ali tretja doba imenuje stanje naše zemlje pred sedanjo, četrto ali kvarterno dobo. Takrat so bruhali velikanski vulkani, po Srednji Evropi je bilo tako toplo kakor sedaj v Afriki, naši kraji so imeli čisto južne rastline in živali.

[2] Za pravo Hrenkovci ali Frenkovci — po ljudskem izgovoru.

Višje Šalovec se zavije župnijska meja na vzhod med Vodranci in Godeninci do ogrske deželne meje. Vendar cela šalovska občina ne spada pod središko župnijo, ampak hišne štev. 36, 37, 38, 39, 55 (mlin) spadajo pod miklavževsko župnijo; brezdvomno so te hiše postale v poznejšem času, dočim se je prvotna meja središke župnije držala le starih hiš.

Na severni strani ima za sosede župnijo Sv. Miklavža in Sv. Bolfenka. Na vzhodni strani meji ob deželni meji z medžimursko župnijo Macinci, ki spada pod zagrebško nadškofijo, na severovzhodni strani pa nekoliko z mihaljevsko župnijo. Na jugu loči deroča Drava središko župnijo od varaždinske in petrijanske, sicer pa se je tukaj meja središke župnije najbolj menjavala, kakor je Drava spreminjala svojo strugo.

2. Vodovje.

a) *Drava* teče v smeri od zahoda proti vzhodu ter je raztrgana na mnogotere rokave. Njeno glavno korito je pri Središču že na hrvaški strani, mimo Obreža in Grab pa je večji del Drave na štajerski strani. Nižje Središča zapusti Drava štajersko deželo. Na Dravi imajo Središčani in okoličani svoje mline pa tudi ribičijo, ker ima precej okusnih rib.

Nekdaj je pri Središču na Dravi bil brod, a dandanes ni mogoč, ker je razlita v premnoge rokave; posamezniki se v ladiji vozijo čez Dravo, kdor pa hoče z vozom priti na hrvaško stran, mora iti v Ormož ali pa čez varaždinski most.

Koncem 18. stoletja so namerjavali Dravo tako urediti, da bi se po njej lahko dovažalo blago iz Slavonije v gornje kraje, odtod v Italijo, in nasprotno. Delale so se že priprave, središki župan in župani sosednih občin so 29. oktobra 1798. dobili nalog, naj 2. novembra ob 7. uri zjutraj pričakujejo komisarja z dvema možema, ki dobro poznata dravsko strugo[1], da bi jo pregledali. Toda, ta misel se je opustila, in Drava, ki leto za letom dela ogromno škode po sicer rodovitnih krajih, še vedno čaka najpriprostejše regulacije.

b) *Libanja* meji mestoma središko župnijo od ormoške; teče od severa proti jugu ter se blizu Obreža izliva v Dravo.

[1] Dopis ormoške gosposke v središkem arhivu.

Libanja za pravo sestoji iz treh panog, katerih ena izvira pod Jeruzalemom, druga pod Temnarom ter se pri Sv. Miklavžu združi s prvo. Pod Zasavcem pa izvira Zapečnjak ali Vitanjski potok, ki teče skozi Jelšje in Žabnjak ter se v Šalovski dolini izliva v Libanjo. Libanja žene več mlinov. Na obreškem ozemlju je napravljen visok nasip, ki varuje travnike in njive povodnji.

c) Strakovinščica priteka od severa iz Šalovec, pod imenom Bobot dela mejo med Obrežem in Grabami ter se po mnogih zavojih južno od Središča izteka v Dravo.

č) Črnec dela mejo med Grabami in Središčem. Izvira pod Kajžarjem pri Sv. Miklavžu, teče v jugovzhodni smeri, blizu stare šole se obrne proti vzhodu in še dela nekaj časa občinsko mejo, potem prestopi na središko ozemlje, nižje Gradišča prereže železnico, teče skozi Jelenščak, meji zopet med središkim in grabskim poljem ter se v Majarščaku izliva v dravsko strugo. Imenuje se po gozdu Črnec, skozi katerega teče pri svojem izviru.

Na ribah je Črnec zelo ubog, le kadar močneje naraste Drava, zablodijo tudi ribe iz Drave v Črnec. Ob nalivih pa silno hitro naraste, prestopi svojo strugo ter dela znatno škodo. Včasi je dohod do cerkve celo nemogoč. L. 1879. dne 4. maja je porušil celo železniški most.

d) Trnava izvira pod Staro goro blizu Hermanec in teče v južni smeri nekaj časa ob ogrsko-štajerski meji, nižje Presike pa prestopi na središko ozemlje, prereže spodnji del središkega trga, ob železniškem tiru se zelo približa Črnecu, potem se pa zavije proti jugovzhodu in se pod Štokovicami kake pol ure od Središča izlije v dravsko strugo. Njen tek je zelo vijugast, korito pa mestoma zelo plitvo, zato ob deževju rada izstopi in poplavi polje in travnike. Njena poplava pa tudi zboljša zemljišča, ker nanaša mnogo rodovitne prsti in gnojnice. Najhujše je bilo 4. maja 1879, ko je nagloma izstopila, se razlila po ulicah, vdrla v hiše in hleve, razdrla ceste in podrla železniški tir in most. Trnava žene več mlinov, seveda na zapor, v trgu pa od l. 1839. žago, dočim je „Vargazonov mlin“ že od l. 1837.

Med stoječimi vodami je omeniti nekdanji ribnik za trško hišo, katerega pa je Trnava že davno zaplavila. Tudi v Šalovcih je bil nekdaj velik ribnik, imenovan „Mlačine.“ Ta mlaka se še sedaj pozna v gozdu

pri občinski cesti. Mlaj v tej vodi je bil nenavadno črn, zato so ljudje hodili semkaj „mužat“[1] t. j. barvat svoje platnene obleke.

Tik velike ceste na Grabah je bila „božja mlaka“, imenovana tudi „črna mlaka“ ali „Čvenklnova mlaka“, v katero so hodile ženske od vseh strani perila prat. Poleg te mlake je majhen izvirek, „Stümbel“ imenovan, ki ima najboljšo vodo v celi okolici. „Kranjčeva mlaka“ v „Osiščecu“ je nek odtok iz Drave. Imenuje se tako po nekem „Kranjcu“, ki je ondi — bojda l. 1821. utonil. Bil je doma od Konjic, od koder ga je kot majhnega dečka pripeljal seboj neki središki tržan, ki je večkrat vozaril v one kraje. Dali so mu priimek „Kranjec“, v mladosti je služil za hlapca, pozneje se je pa oženil z neko Središčanko ter je hodil po hišah slame rezat. Bil je strasten ribič in pri tem poslu je na praznik Marijinega imena našel tudi smrt.

Tudi v Godenincih imajo svojo „črno mlako“ v „Mlačinah“. Imenuje se „črna mlaka“ zaradi pijavk, katerih je vse polno, in so nekdaj celo iz Varaždina hodili zdravniki semkaj po pijavke.

3. Podnebje.

Podnebje je v obče srednje. Poleti in v jeseni vlečejo vetrovi navadno od juga in jugozahoda, po zimi in spomladi pa prevladujeta sever in zdolec, ki večkrat drevje poškodujeta in delata velike snežene zamete. Zrak je precej vlažen zaradi Drave, mnogih mlak in potokov. Svet je deloma tudi precej močviren. Spomladi je navadno vetrovno, pogostoma mraz uniči spomladansko cvetje in žito, v septembru je pa ajda mnogokrat v nevarnosti. Poletje je večinoma vroče in suho, zima pa, ki traja navadno od novembra do sredi marca, prinese večkrat hude viharje. V jeseni in spomladi se rada vlači megla, a najbolj nevarna je ob Vidovem, ker „žito izpije.“

Nevihte prihajajo navadno od severozahodne strani, zato so večkrat coprnice bile krive, da so napravile točo na Donački gori, ko so hodile tje plesat. Redkeje prihrumi nevihta od severovzhoda, ki pokonča poljske pridelke in oklesti sosedne vinograde.

Od l. 1890. ima Središče svojo meteorološko (vremensko) opazovalnico, vendar natančnejih podatkov o vremenskihi prkaznih ter o množini padle mokrote nismo mogli dobiti.

---

[1] O „mužanju“ in „mužah“ gl. Časopis za zgodovino in narodopisje l. 1906, stran 33—40.

4. Rastlinstvo.

Med rastlinstvom, kolikor ne spada v poljedelstvo, je omeniti pred vsem cvetlice, ki jih gojijo mlade Središčanke na gredah in oknih. Najbolj razširjene so: georgine, klinci, ščipek, tulipan, zeleni rožmarin, bela lilija, ognjec, muškat, sicer pa umetno vrtnarsvo ni razvito.

Zdravilna zelišča, ki jih ljudstvo rabi za razne bolezni, so zlasti: kamilice, svedrec (Erythraea centaurium — Tausendguldenkraut), erman (mezinec), lučnik (papeževa sveča, verbascum thapsus, Königskerze), babja dušica, jetičnik, slez (ajbiš), pelin, žilnjak ali trpotec, stiper, bezgovo in lipovo cvetje.

Med *strupenimi zelišči* so omeniti svinjska dušica, podlesek, (radžun), krvavi mlečnik, zobnik, pljučnik, črljenka.

Gozdno drevje je večinoma borovje, hrastje, brezje, gabrovje, brestje, topole, bukve, jelše, lipe, katerih je nekdaj moralo biti prav veliko, kakor spričuje staro ime „Lipje“ in „Pod lipjem.“ Les se deloma porabi za drva in stavbe, drugo se pa proda, zlasti hrastje.

Grmovje raste ob cestah, po pašnikih in gozdovih, in sicer leska, brinje (borovica), bezeg, trnina (črni trn), češminovec glog, krhlika, meprika, vrbje.

Gobe, ki se uživajo, so zlasti globanje, dedci ali frcanje, lisičice, turki, mlečec.

5. Živalstvo.

Po logih krog Središča so se nekdaj sprehajali jeleni, ki so zlasti po šalovskih njivah delali mnogo škode. Zadnjega jelena so v središki okolici vstrelili l. 1852. ter ga pojedli na primiciji Lavrencija Herga. Divje mačke, volkovi in medvedi so tudi nekdaj strašili po obširnih logih, a so že zdavna izginili. Novejši čas so se v Hraščici in v Mladolesu zaplodile srne. Jazbeci so postali redki, po votlih drevesih še stanujejo polhi, obilno je zastopan dolgouhati strahopetec zajec. Tu in tam gojijo tudi domače zajce in imajo veliko angleško pasmo. Lovcem in gospodinjam dela veliko škode zvitorepka lisica, ki krade perutnino in si rada privošči mlade zajce. Od druge divjačine je omeniti brhko veverico, ki se najrajši vzdržuje v bližini vinogradov, kjer je več orešja, pa kunico, zlasti zlato

kunico, katere kožico drago prodajajo, podlasico ali granoslek, ki tu in tam na polju pomoli glavo kvišku, pa zopet izgine v luknjo ali grm. Ne manjka tudi smrdljivega dihurja, ki stika za jajci in mlado perutnino. Po grmovju se skriva jež, kateremu večkrat izročijo po hišah policijsko službo, da lovi in uničuje kebre. Njegovo meso se pa tudi zavživa. Veliko škodo delajo po hišah miši in podgane (štakori), zlasti pa poljske miši na polju, ki nekatera leta uničijo večino poljskih pridelkov. Deloma koristna, deloma škodljiva žival na travnikih in v vrtovih je krt.

Od *ptic* so v prvi vrsti omeniti ljubke ptice-pevke: slavček, kos, škorec, kukovica, lisec (štigljec), lastovka, škrjanček, senica, prepelica, vdeb (hupkač), kraljiček (drzgolič ali kovaček), vuga ali kobilar s svojo znano pesmijo: Stric motovilo, si videl kje mojo kobilo? Pozabiti ne smemo borovnjaka, ki se v Mladolesu s svojim čivkanjem v precejšnjem številu oglaša in ima prav okusno meso. Da so tudi v središki okolici prav obilno zastopani ptičji socijaldemokratje — drzni vrabci, se razume samo ob sebi.

Od *roparic* so omeniti: kanjuh, neljub kokošji prijatelj, mali kragulj ali skopec, ki rad zebe lovi, postojka, sova mala, srednja in velika, čuk, jastreb in srakoper pa šoja, ljuta sovražnica mladih kosov.

Od *povodnih ptic* se krog Središča klatijo žrjavi, sive čaplje, ponočni vran ali bobnarica (Botaurus stellaris, Rohrdommel), bela štorklja, kljunači, ki pridejo pozno v jeseni na pašnike in jih lovci zaradi okusnega mesa zasledujejo. Krog živine skakljajo v jeseni pliske ali pastirice. Od ploskonožnih povodnih ptic je najbolj zastopana širokokljunasta divja raca, ki se v veliki množini vzdržuje v Dravi in močvirjih ter tudi vali. Redkeja je reglica ali mali krehljec. V jeseni se prikažejo tudi divje gosi, ki so znamenje zime. Kadar odhajajo, je znamenje, da pride kmalu spomlad.

Kokošje in golobje vrste so jerebice, prepelice, fazani, divji golobi in grlice.

Od *vranje* vrste vidiš povsod sivo vrano pa srako, po zimi poljsko vrano; eden najlepših ptičev je zelenka ali zlatovranjka. V družbi s poljsko vrano je navadno kavka.

Izmed plezavcev so razne vrste žoln, črna, zelena, sivozelena in brglez.

Najnavadnejše *ribe* v srediških vodah, zlasti v Dravi in v Trnavi so: ščuke, krapi, prdeži, podust; včasi se vlovi v Dravi kak som, v Trnavi pa so svoje dni sloveli „pesaki“, prav tečna riba. Raki so vsled neke bolezni celo izginili iz potokov, vendar se novejši čas zopet javljajo.

Od plavutonožcev živi v Dravi in v Trnavi vidra, katero včasi mlado vlovijo in se da vdomačiti, da hodi za človekom kakor pes.

Na glasu so tudi središki *polži*, in v starih pismih mnogokrat beremo, da so Središčani pošiljali svojemu pravnemu zastopniku v Gradcu za darilo polže. Dandanes se za to jed malokdo zmeni.

Kač v središki okolici ni veliko; najnavadnejša kača je belouška, rjava kača pa slepič (slepovuš). Strupeni gad je redkeji. Dalje je veliko zelenih kuščarjev, martinčkov in raznih žab, po močvirjih pa močeradov, katerim pravijo „madžar“.

Glede *žuželk* nima središka okolica kakih posebnosti. Veliko škode napravljajo nekatera leta gosenice in hrošči, mnogo nadlege delajo komarji, kakor sploh ob vodovju in močvirju.

6. Rudninstvo.

Rudokopov ali kamenolomov ni v središki župniji, pač pa je obilo rjave ilovice, peščenice in gline, ki dobro služi lončarjem za posodbo, opekarjem pa za zidno in strešno opeko.

7. Prebivalstvo.

a) Število. Kakor kaže škofijski šematizem za l. 1909, je središka župnija l. 1908 štela 2660 duš, l. 1898 pa 2510, torej je v desetih letih narastlo število prebivalcev za 150, poprečno na leto za 15, a to število je le približno, ker se v šematizmih več let ponavljajo iste številke, dasi se število prebivalstva od leta do leta gotovo spreminja. Središki trg sam je na podlagi ljudskega štetja l. 1900 imel 1125 duš, 550 možkih in 575 žensk. Po veri je bilo 1110 katoličanov, 1 protestant in 14 židov.

Slovenski občevalni jezik je priznalo 969 oseb, nemški 9, ena oseba pa neki tuj jezik. Hiš je bilo 187.[1]

Po poklicu jih je v trgu 63 izvrševalo stalno obrt, 164 pa se jih je pečalo s kmetijstvom. Ker središka občina meri 1147 hektarjev, pride na četvorni kilometer nekaj čez 98 prebivalcev, torej spada Središče med srednje gosto naseljene kraje. L. 1850. je imel trg 145 hiš in 970 prebivalcev,[2] torej se je v 50 letih trško prebivalstvo pomnožilo le za 155 oseb.

Občina Grabe-Obrež je po ljudskem štetju l. 1900. imela 977 prebivalcev in sicer 437 možkih in 540 žensk. Po veri so bili razen 1 žida vsi katoličani, po narodnosti pa vsi Slovenci. Šalovci so imeli 329 prebivalcev, 150 možkih in 179 žensk; po veri vsi katoličani, po narodnosti pa Slovenci. Godeninci so imeli 194 prebivalcev, 102 možka in 92 žensk; vsi katoličani in Slovenci.

Cela župnija središka je torej l. 1900 štela 2625 prebivalcev, 1239 možkih in 1386 žensk. Izvzemši Godenince, imajo povsod ženske večino in sicer pride poprečno v župniji na 1 moža 1·11 žensk, v trgu na 1 moža 1·045 žensk, v Obrežu — Grabe 1·23, v Šalovcih 1·19, v Godenincih pa obratno na enega moža 0·90 žensk.

b) Jezik. Po narodnosti so Središčani zmiraj bili Slovenci, po govorici, po noši in po telesnem ustrojstvu prav blizu svojim sosedom Hrvatom.

Tudi v novejši dobi narodnostnega zatiranja in raznarodovanja so Središčani ostali zvesti svojemu narodu in se v tem oziru vrlo odlikujejo pred prebivalci mnogih drugih spodnještajerskih trgov, ki svojo kri in materni jezik sramotno zametujejo. Po naravni postavi in pred zdravo pametjo je pač lepa državljanska čednost, če kdo ljubi svoj narod in mu ostane zvest, a Središče so zaradi njegovega narodnega mišljenja — zlasti ob času volitev, ki marsikdaj motijo statistiko — celo poskušali pri prejšnjem volilnem načinu iztisniti iz skupine mest in trgov. Celo ptujsko c. k. okrajno glavarstvo je zahtevalo od županstva, naj se izkaže, da je Središče res trg! Na tem

[1] Gemeindelexicon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. Wien 1904. Pod imenom Polstrau.

[2] Hofrichter, Luttenberg, str. 55—56.

mestu se tudi to mora zabeležiti, ker je značilno za naše razmere, v katerih se zvestoba do lastnega naroda smatra za greh.

Svojo narodno zavednost je trg tudi dejanski pokazal. Občinski zastop je že leta 1881. sklenil vpeljati slovensko uradovanje, dne 10. septembra leta 1905. je sklenil izključno slovensko uradovanje in nemških dopisov sploh ne sprejemati. Okrajno glavarstvo je 11. junija 1906. razveljavilo ta sklep, potem tudi c. kr. namestništvo. Priziv na ministerstvo znotranjih zadev tudi ni nič izdal. Tudi od poštnega ravnateljstva in od ravnateljstva južne železnice je občinski zastop l. 1905. zahteval dvojezične napise, a na kolodvoru so vedno še samo nemški.

Domača govorica Središčanov se v marsičem razločuje od panonskega narečja v ljutomerskem in ormoškem okraju ter kaže precejšnji vpliv sosedne hrvaščine. Središčana, ki govori domačo govorico, lahko hitro spoznaš po mnogoterih hrvaških izrazih, posebnem naglaševanju in zatezanju zlogov.

V središki govorici se nekako stekajo narečja Ljutomerskih goric, spodnjega Dravskega polja, medžimurske in varaždinske kajkavske hrvaščine pa nekaj primesi iz madžarščine. Hrvaški vpliv se kaže tu in tam v naglasu pa tudi v besednem zakladu. Značilno je, da sicer med Muro in Dravo običajni ü v središkem narečju manjka (pa le v trgu), kar je najbrž tudi pripisovati vplivu hrvaščine. Naglašene samoglasnike izgovarjajo Središčani samo s pojačenim, a ne s povzdignjenim glasom.[1] L na koncu besed se spreminja v o, m se v murskopoljskem narečju na koncu besed spreminja dosledno v n, v središkem narečju le v nekaterih slučajih, n. pr. seden (m. sedem), osen, vuzen, senjen (sejem) i. t. d.

c) Noša. Kakor drugod po Sp. Štajerskem, se je tudi v Središču obleka zadnjih 50 let zelo spremenila, prejšnja narodna noša je skoraj popolnoma izginila in jo je nadomestila več ali manj mestna obleka iz blaga tujih tovaren. Svoje dni so možje nosili po zimi, in ob slovesnih prilikah dolge suknje iz modrega sukna, kakršne so se še deloma ohranile na Dravskem polju. Imenovali so jih „kepenke“ (madž. köpönyeg, plašč). Hlače so nosili le po zimi in sicer v prejšnjih časih iz barvanega do-

[1] Gl. Dr. K. Ozvald, Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau. 54. Izvestje c. kr. drž. gimnazije v Gorici 1904, str. 2.

mačega platna, katero je pozneje spodrinilo kupljeno blago, v poletnem času so nosili le „breguše“ in srajco (robačo) iz domačega platna, povrh pa telovnik. Tako opravljeni so hodili ob nedeljah in praznikih tudi v cerkev. Ob slabem vremenu so nosili dolge ali kratke „čohe“, ki so namestovale dežnik. Vsaka hiša je imela po dve čohi — kratko in dolgo z dolgim ovratnikom, ki se je vrgel čez glavo kakor kapuca. Čohe so bile jako trpežne; eno in isto čoho je nosil oče, sin in vnuk pa še dalje. Dežnikov dolgo časa niso poznali. Ko se je l. 1808. ženil „stari Kupec“ Marko Glavnik, je močno deževalo, iskali so po celem Središču dežnik za nevesto, pa ga niso našli, po občni navadi bi se tedaj morala ogrniti z rjuho, s tem pa bi si venec potrla, zato pa rajši tisti dan nista šla k poroki. V poznejših časih so tržani nosili tudi raznobarvane frake. Na glavi so nosili klobuk s širokimi krajci, ob nedeljah in praznikih pa cilindre, ki so se še dolgo časa potikali po hišah in še sedaj se ljudje spominjajo starih mož, ki so še nosili cilindre, ko so že prišli iz mode. Črevlji so bili poleti le eni pri hiši, katere je nosil gospodar ali gospodinja, vsi drugi so hodili bosi — tudi v cerkev.

Župan se je tudi po obleki razlikoval od drugih. Ob slovesnih prilikah je nosil dolg plašč iz zelenega sukna, prešit s svilnatimi vrpcami, z debelimi gumbi, z lisičjim ovratnikom. Znotraj je bil ves s krznom prevlečen.

Ženska obleka je bila vsa iz domačega platna, kar je bilo za žensko častno, kakor pravi star pregovor: „Le tako dekle kaj velja, ki gvant z domače preje ma.“ Nosile so janko, zgoraj jopič, na glavi pa pečo, vse iz domačega platna. Le tržanke so nosile peče iz tankega (kupljenega) šleskega platna, vse druge pa, kar so si same napredle. Ženska noša je bila po priliki taka, kakor je še sedaj videti pri Zagorkah na Hrvaškem. Posebno ob nedeljah jih je bilo lepo videti, ko so šle v cerkev bele kakor labodi z lepo polikanimi jankami. Likale so si obleko — ne z železom, ampak z „globanjami“, namreč z gladkim lesom, ki ga je obdelal strugar in je imel podobo globanje.

č) Tudi *hrana* se je v marsičem spremenila; kave in čaja stari niso poznali, dandanes je to tudi v priprostih hišah

kaj navadnega. Za zajutrek služi v mnogih hišah kava, žganje, cvrtje, juha ali sir. Za obed se dobi zelje, repa, salata, juha, kak prigrizek, bodisi meso, cvrtje ali kaka močnata jed. Večerja je mnogokrat enaka obedu. Ob dnevih, ko ni težkega dela, je kosilo priprostejše, ob nedeljah in praznikih pa pride na mizo tudi svinjetina, govedina in še kaka pečenka, zlasti gosi. Ob postnih dnevih se vživa fižol, krompir, pogače, ribe, katerih obilo ponujata Trnava in Drava. Če imajo delavce na polju, jim dajo za zajutrek juho, „zlevenke“ iz koruzne moke, sicer kuhano sadje. Za obed dobijo zopet juho, salato, na mleku kuhane rezance. Popoldne dobijo za južino kiselo mleko, kuhano sadje in pšenične potice, pomešane z orehi in z medom. Če le mogoče, se da tudi pijača, zlasti tolkla. Za večerjo je leča, salata, mlečna kaša prosena, ajdovska ali ječmena, štruklji ali pogače.

Kosci dobijo boljšo hrano: žganje, vino, svinjetino, pogače in pečenko.

Največjo pravico pa imajo terilje, kakor pravi zbadljivo narodna pesem:

Pred kak trlja k hiši pride,
te za njo se vse skrbi,
cela hiša že gladuje
pred eno štirnajset dni.

Druga pa:

Smo trlje bile,
smo vino pile,
smo jele meso
kak krava seno.
Še b' pojedle mačka in psa,
da ne bi kosmata bila.

č) Opravila. Najhujše delo nastopi, kadar se začne košnja, zlasti če deževje zadržuje delo, da se vse nakopiči skupaj. Treba je naenkrat kositi pa koruzo in krompir osipavati, kmalu potem se začne žetev in potem sejanje ajde. V tem času kmetovalec neznansko trpi. Še preden zarja napoči, je že na nogah, in ko solnce razlije po zemlji svoje žarke, je že sit dela, potem se pa na pekočem solncu peha na polju ali travnikih, da kar curkoma teče pot z obraza. Pri delu ga solnce najde, pri delu zapusti. Šele večerni zvon ga zvabi domov k večerji in hišnim opravkom, k počitku pa gre navadno šele pozno v noč.

Pa vendar ima tudi trdo delo svojo dobro stran. Ljudje so v poletnem času, ko se gibljejo na prostem zraku, veliko bolj zdravi, dobra volja, šala in pesem lajša trdo delo, ob nedeljah in praznikih si telo odpočije, slovesni glas zvona pa človeka spomni na njegov višji cilj. Pri poletnem delu so bile v prejšnjih časih lepe narodne šege, ki so, žal, že skoraj docela izginile.

Ob žetvi je navada, da ženjice spletejo iz pšeničnega klasja venec ter ga za „likuf“ položijo gospodinji na glavo. Lepa in pomenljiva navada!

Po žetvi, ko delo nekoliko poneha, hodijo Središčani radi na božjo pot zlasti k Mariji Bistrici na Hrvaškem, k Sv. Krvi v Ludbregu, na Sladko goro; Marijino Celje na Gornjem Štajerskem je manj znano. Drugi pa gredo v Varaždinske toplice zaradi zdravja ali pa za kratek čas.

Poprej se je ob Terezijinem začela trgatev, sedaj seveda poprej.

Po zimi opravljajo živino, popravljajo razno orodje, po večerih luščijo bučne koščice, koruzo in fižol, ženske pa predejo.

d) Običaji. Po zimi je čas „kolin“. Navada je, da pošljejo bližnjim sorodnikom in sosedom kolin ali „devenic“ na krožniku, zraven pa kos kruha, češ, da bodo potem svinje debelejše.

Največ domačega veselja prinesejo otrokom in odraslim božični prazniki. V prejšnjih časih so poveličevale božične praznike zanimive narodne navade, od katerih so se do danes ohranili le še borni ostanki.

Na božični večer postavijo na mizo kolač kruha, krog njega pa razvrstijo 12 enakih kosov svežega luka ter jih posipljejo s soljo. Ti komadi predstavljajo 12 mesecev v letu; na katerih se sol rastopi, ti bodo deževni, na katerih pa ostane suha, bodo suhi. Iz tega, ali se na več komadih sol rastopi ali ostane suha, se prerokuje sušno ali mokro leto.

Na praznik sv. Barbare hodijo otroci „po Barbarinje“, vsedejo si za mizo in želijo vsega obilo, kak muhast šaljivec vplete tudi kako šalo.

Na god sv. Pavla dne 25. januarija spodijo otroke na vse zgodaj ven iz hiš, da v jutranjem mraku huškajo in kričijo proti megli:

Beži, Pavel, beži,
da te megla ne dobi;
pol te kuha, pol te peče,
pol te z vreče vleče.

Kakor daleč se sliši otročji glas, tako daleč tisto leto megla ne vzame žita.

Pred Tremi kralji Hrvatje še dandanes živino postijo, tudi v središki okolici je bilo to nekdaj v navadi, a dandanes ni več.

Zanimivi so tudi *ženitovanjski običaji* v središki župniji.

Največ ljudi se pomoži in oženi v pustnem času. Kadar kdo misli na ženitev, pošlje navadno poprej kako žensko „v ogledi“, da poizve, ali bi bilo kaj upanja. Ako je poizvedba povoljna, tedaj gre ženin sam snažno opravljen in si vzame v pomoč kakega moža, ki v tisti hiši kaj velja, če mogoče sorodnika. Ko prideta na obisk, se najprej pogovarjajo o vseh mogočih rečeh, o vremenu, o letini, o poljedelstvu, o živinoreji i. t. d. Pri teh pogovorih skrbno iščeta priložnosti, da povesta, po kaj sta prav za prav prišla. Ko vlovita priložnost in razodeneta, kaj ju je prignalo v hišo, se pogovorijo najprej glede dote, če že to itak ni znano. Ko je to dogovorjeno, si podajo roke v znamenje, da ne bodo prelomili besede. Potem določijo dan, ko bodo šli k notarju delat „utrne“. Prva stopinja — pač mnogokrat najtežavnejša — je sedaj končana. Ko sklenejo jutrno, gredo k župniku k zapisovanju, navadno ob sobotah ali dan pred praznikom. Tisti večer je pri nevesti pojedina — „zaroki“. Brez posebnih okoliščin potekajo sedaj dnevi, zaročencem včasi prepočasi, včasi pa prenaglo. Dva ali tri dni pred poroko gre „pozavčin“, s trakovi in šopki opleten, k označenim hišam ter vabi na gostijo. Povabljeni, ki mislijo iti na gostijo, donašajo sedaj daril k ženinu ali nevesti, kjer bo pač gostija.

Mnogo rok ima opraviti, da se pripravi vse potrebno za gostijo. Na dan poroke se zbere nekaj svatov pri ženinu, da ga spremljajo k nevesti, če je blizu in pot ugodna, gredo peš, drugače se peljajo na okrašenih vozovih. Ko pridejo do nevestine hiše, se jim vrata pred nosom zapro in jih ne pustijo notri, dokler ne rešijo stavljenih vprašanj, navadno šaljivih

ugank. Ko stopijo v sobo, posedejo krog miz, ki so lepo pogrnjene in obložene z jedili in žlahtno kapljico. Kmalu vstane hišni gospodar, ali če njega ni, tisti, kateremu je ta čast izročena, ter vpraša, po kaj so neki prišli. Starešina ženinov odgovori, da iščejo „stvar, ki je nam par“. Na to predstavi „pozavčin“ najprej svatevce in vpraša, če so one prave. Za odgovor dobi, da so že dobre, pa prave vendar ne. Potem pripeljejo v sobo našemljeno babo z zakritim obličjem in z burkljo v roki. Ponosnih korakov stopi v sobo in se vrti nekaj časa krog ženina in svatov, ko pa vidi, da je le nečejo spoznati „za to pravo“, izgine. Med tem je nevesta zaprta v bližnji sobi. Ko vidi, da bo morala stopiti med svate, si otrne solze ter se osrči. Pozovič močno potrka na vrata, ki se mahoma na stežaj odpro in željno pričakovana nevesta stopi ponosno pred svate, noseč na krožniku tri šopke, stopi naravnost k svojemu ženinu ter mu pripne šopek na prsi, enako njegovemu starešinu in svojemu „deveru“. Ko se nekoliko okrepčajo, se spravijo na okrašene vozove ali pa gredo peš k cerkvi. Ko se po končanem cerkvenem opravilu vrnejo domov, morajo zopet odgovoriti na nekatera vprašanja, preden jih puste v hišo. Potem dobijo domači št. janževca, ki so ga prinesli od poroke. Nevesta gre v kuhinjo ter vrže na ognjišče svoto denarja, ki ga dobi kuharica, drugo svoto pa v svinjski škaf in ga dobe dekle. Potem se začne gostija. Ko nekoliko zadostijo telesnim potrebam ter vino malo razgreje žile, začno prepevati domače pesmi in uganjati šale. Ko so vse jedi prišle na mizo, pridejo tudi kuharice med svate in začne se narodna, gotovo iz Hrvaškega semkaj donesena igra „Bajžolek sejati“. Paroma se posedejo ter pojejo pesem:[1]

1. Sejala sem, dragi ljubi, bajžolek,
hodma gledat, draga ljuba, bajžolka,
al je zišel al precvel
prek Dunaj morskega (!).

2. Zišel, zišel, dragi ljubi i precvel,
trgaj, draga ljuba kite dve,

[1] Pesem je priobčil dr. K. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi III, str. 265, ki se nekoliko razločuje od naše. Priobčimo le tisto, kar je različno od Štrekeljeve. Naravno je, da ljudje isto pesem različno pojejo.

tebi deni za pojas,
meni deni za škrljak.

3. Oči meči od mene,
srcem drži kre mene,
kaj nedo znali drugi ljudje,
kaj sma si mija draga dva.

Pred vsako kitico se ponavlja: Sejala sem itd.

Poleg tega se vrste napitnice na novoporočenca, njune stariše itd., pa tudi pozavčina in kuharic ne pozabijo. Dandanes pa tudi to bolj in bolj gine.

S tretjim dnem se „gostuvanje“ navadno konča, včasi že tudi drugi dan.

»*Karmine*«[1] (po domačem izgovoru kormine) ali sedmina. Če kdo pri hiši umrje, povabijo pogrebce ter bližnjo žlahto in sosede pa jih pogostijo. Ko se zberejo k obedu, se prižge sveča in preden začnejo jesti, izmolijo del rožnega venca, pozneje še med jedmi ostale dele. Novejši čas pa se tudi karmine bolj in bolj opuščajo.

Na velikonočno soboto kurijo „vuzmenice“ ali kres; na njivi ali kakem drugem prostoru napravijo grmado iz hlodja in dračja ter jo v mraku zažgejo.

Po starih navadah se je na Jurjevo gnala živina prvokrat na pašo, dandanes seveda veliko prej; ta dan pastirji živini opletejo rogove z zelenim vejevjem in cvetjem, prek Drave pa pride hrvaški „zeleni Jurij“, z zelenjem ves prepredžen možicelj, ki vganja svoje burke.

Na Martinovo je navada, da se speče gos in krsti mošt v novo vino.

Na pustni torek kakor drugod tudi v Središču jezdijo okrog šeme, ki jim pravijo „maškori“, sprevajajo „kokota“, vlačijo ploh, orjejo sneg itd., a tudi ta navada bolj in bolj gine.

8. Narodno gospodarstvo.

a) Poljedelstvo. Prebivalci središke župnije so večinoma skrbni in delavni, pa tudi dokaj premožni kmetovalci. Pečajo se največ s poljedelstvom in z živinorejo. Središka župnija je

[1] Od latinske besede carmina (beri karmina), pesmi, ki so jih nekdaj nad mrliči prepevali. Pleteršnik, Slovar, I., 388.

skoro vsa rodovitna, posebno pa njive na Dravskem polju. V Središču in okolici sejejo kmetovalci najbolj koruzo, pšenico, rž, ajdo, krompir, potem ječmen, oves, proso, lan; med koruzo in krompir pa fižol in buče (tikve), iz katerih delajo olje. V navadnih letinah zadostujejo ti pridelki domačim potrebam, nekaj se pa še tudi spravi v denar.

Zimska rž se seje navadno na krompirišče in deteljišče, redkeje na koruzišče in „na praho“. Na oral se poseje 2 do $2^1/_2$ vagana (drevenki), priraste pa okoli 12 vaganov. *Jara rž* je redka prikazen.

Pšenice sejejo večinoma, zlasti zadnja leta, ko je bila cena nizka, le toliko, kolikor je potrebujejo doma. Na oral se je poseje blizu toliko, kakor rži, priraste pa je do 10 vaganov. *Jare pšenice* nihče ne seje. *Ječmena* sejejo več jarega nego zimskega. Zimski se ne obnese, pa tudi jari ni kaj prida, če se ne vseje že meseca marca. Na oral se ga poseje $1^3/_4$ vagana, nažanje pa v dobri letini do 20 vaganov. Prav mnogo sejejo *koruze*, navadno na ajdinišče, katero v jeseni spraši jo in spomladi pognojijo. Sejejo jo na gnoj in potem z gnojem podorjejo ali pa „pod dve brazdi“. Najbolje stori na prelogih in peščenih zemljah, katerih je ob Dravi dovolj. Tukaj sejejo koruzo leto za letom na isto njivo ter jo vsako drugo leto spraši jo in pognojijo. Na orali zraste do 20 vaganov koruze.

Ajde (hajdine) sejejo tudi precej, navadno na strnišče, redkeje na praho; na oral se je poseje do $1^1/_2$ vagana, priraste pa okoli 10 vaganov. V prejšnjih časih so sejali še veliko več ajde.

Prosa se seje le toliko, kolikor ga potrebujejo za kašo in za piščeta. *Krompirja* sadijo prav mnogo, največ amerikanca, katerega so se izprva branili, dokler niso spoznali, kako izvrsten je za ljudi in živali. Zlasti svinje se ž njim dobro redijo.

Lanu se še primeroma precej seje; v jeseni mu z gnojem spraši jo, spomladi pa še dvakrat preorjejo. Sejejo ga sredi marca.

Konoplje tukaj le redkokdaj sejejo.

Repa se seje na strnišče, katero trikrat dobro preorjejo ali pa pognojijo in podorjejo z gnojem. Za krmo živini pa sejejo zlasti »*graholjko*« in *deteljo*. Graholjka služi kot zelena

klaja, ostalo se pa pusti, če kaže kaj semena, pokosi in shrani za zimo. Najboljša krma je pa *detelja,* katere ima vsak večji posestnik eno ali dve njivi. Seje se v rž, v pšenico, v ječmen in lan. V ajdo sejejo navadno le rdečo deteljo, ki ji pravijo „koroška“ in se kosi le enkrat; za njo se navadno seje proso.

Leča je dvojna, zimska in jara; prva se seje v rž, druga pa spomladi v graholjko ali v oves.

Oves so prej sejali le večji posestniki in še ti malo; sedaj ga sejejo mnogo več.

Bob in *kihra* sta redka prikazen, tem več sejejo *graha.* Razen tega sadijo in sejejo seveda zelje, salato, špinačo, murke, redkev, ciklo, mrkevco, luk in česen za domačo potrebo.

Pri obdelavanju polja rabijo stroje le pri sejanju in osipavanju koruze, zlasti pa mlatilne stroje.

Dasi v župniji sami ni vinorodnih goric, se vendar tržani in kmetje pečajo precej tudi z *vinarstvom* ter imajo svoje vinograde v št. miklavževski in bolfenski župniji, nekateri tudi v Medjimurju. Vinska kapljica je v boljših letinah izborne kakovosti, žal, da je zadnja leta vničila vinograde trtna uš in strupena rosa, pa tudi toča, mraz in druge uime delajo vinogradnikom leto za letom veliko škode.

Tudi *sadjarstvo* se bolj in bolj goji ter v dobrih letinah daje ljudem ovočja in zdrave domače pijače, nese pa tudi precej denarja. Vendar se sadjarstvo še vse premalo goji. Znatno ga pospešuje leta 1872. ustanovljena šolska drevesnica, iz katere ljudje dobivajo mlade cepljence.

b) *Živinoreja.* Razen poljedelstva se tukajšnji prebivalci pečajo zlasti z živinorejo. Najbolj se cenijo *konji,* to pa šele, odkar ima Središče cesarsko žrebčarno. Poprej niso bili središki konji na najboljšem glasu.

V povzdigo domače konjereje je država večinoma v vseh kronovinah že pred l. 1828. vpeljala na svoje stroške žrebčarne, vendar je bila dovoljena tudi raba žrebcev zasebnih lastnikov. Da bi se odvrnila vsaka zloraba, je dvorna pisarna z odlokom dne 13. novembra 1828. zaukazala, da tisti zasebni lastniki žrebcev t. zv. „Beschälreiter“, ki so od kraja do kraja gonili žrebce, smejo zanaprej to storiti le s spričevalom okrožne oblasti. To spričevalo se je dobivalo zastonj, v njem je bil

žrebec natanko popisan in spričano njegovo zdravje, izdati ga je smel le živinozdravnik, ki je dovršil konjerejski tečaj, okrožni zdravnik pa je spričevalo pregledal in potrdil. Ako so zasačili takega potujočega žrebčarja z bolnim žrebcem ali pa brez pooblastila okrožne oblasti, so mu žrebca obrezali. V slučaju kake nalezljive bolezni so tudi bolno žival zaklali.

Središče je dobilo žrebčarno že pred l. 1815., ker v pogodbi iz l. 1818. beremo, da je žrebčarna že od nekdaj bila v Središču, a se je zadnja tri leta opustila, ker so se bili hlevi podrli. Vsled pogodbe med magistratom in erarjem l. 1818. se je magistrat obvezal, da na svoje stroške pozida do spomladi l. 1819. novo žrebčarno za pet konjev, država bo pa plačevala 125 gl. najemnine na leto. Popravila oskrbuje magistrat sam, če bi moštvo zakrivilo ogenj, povrne dežela škodo, sicer pa nosi škodo magistrat. Odpoved je od obeh strani polletna. Ta žrebčarna se je rabila do l. 1897.

Ko se je stavila ta žrebčarna, sta delo nadzorovala okrožni komisar pl. Losenau in nadporočnik Hayer, katere je imel na stanovanju in hrani najprej Janez Senekovič, ki je dobil za to od magistrata 15. sept. 1818. 16 gl. 48 kr., pozneje pa Marija Plepelec, kateri je magistrat plačal 26 gl. 36 kr.

Dne 3. decembra 1897. se je sklenilo, naj se v dotedanjo žrebčarno pri občinski hiši spravijo brizgalnice, žrebčarna pa postavi nova ter se za to prosi načrt od poveljstva v Gradcu. Dne 26. junija 1898. je središki obč. odbor sklenil, da se postavi žrebčarna na občinskem zemljišču tik okrajne ceste (od Andr. Dogša kupljeno). Ker pa občinske hiše, namenjene prvotno za bolnišnico, nihče ni kupil, so jo predelali za žrebčarno in nastavili najemnine 70 gl.

23. junija 1898. je bilo jubilejsko premiranje konj. Počastil je trg in razstavo tudi cesarski namestnik, ki je izrazil svojo zadovoljnost. Razstavljeno je bilo kakih 200 konj. Občina središka je za pokritje stroškov dala 125 gl., prispevale so tudi posojilnica pri Sv. Miklavžu, občina Vitan in Obrež, pa okrajni zastop ormoški.

Od konjerejskega društva štajerskega in c. kr. poveljstva v Gradcu so l. 1899. dobili za središko žrebčarno težke žrebce, za katere so tržani prosili že l. 1881. L. 1900. so žrebčarno

razširili, da ima prostor en žrebec več. Država daje po 4 žrebce v Središče. Konjerejo znatno pospešujejo veliki sejmi na Ogrskem, kjer se konji dobro spečajo. Vsak večji posestnik ima vsaj po 2 vprežna konja in po 2 žrebeti.

Govedoreja je slabejša, dasi precej nese umnim živinorejcem. Za govejo živino je slabo to, da je premalo dobre krme, ker na tukajšnjih travnikih raste večinoma le kisla krma. Sploh pa nam že pogled na zemljevid kaže, da ima Središče primeroma malo travnikov. Goveja živina dobi po zimi le malo ali nič sena, po letu pa se v čredah potika po občinskih pašnikih. Vendar se tudi v tem oziru obrača na bolje, zlasti odkar je ustanovljena mlekarna.

L. 1901. je občinski odbor odstopil prostor za poskuševališče travniških semen v Dolnjem gaju, deželni odbor pa je l. 1902. dal brezplačno travniško seme.

Tudi za boljše pleme se skrbi novejši čas. Že l. 1888. je občina kupila dva plemenska bika. L. 1897. je občina kupila pincgavskega bika ter ga dala v rejo Matiju Kanič. L. 1901. so pa sklenili, da občina sama prevzame bikorejo v svojo oskrbo in so v ta namen l. 1902. postavili poseben hlev na občinskem zemljišču poleg Vargazona. Za vzorno stavbo je dobila občina 1000 K podpore in za znotranjo opravo še 320 K.

L. 1902. je občinski odbor tudi sklenil, da se „Volarski brod“ ne da več v zakup, ampak da se v jeseni izorje in zaseje z „graholjko“, potem pa z lucerno. Tako bodo sčasoma tu dobri travniki, če jih Drava ne razkopa.

Koncem l. 1885. je bilo v Središču goveje živine:

krav	286
telic	115
bikov	27
volov	36
skupaj . . .	464

Če se komad po takratni ceni poprečno ceni na 60 gl., predstavlja goveja živina to leto 27.840 gl. premoženja.

Konj je bilo l. 1885 v Središču 178 glav, poprečno po 150 gl., skupno 26.700 gl. vrednosti. Na podlagi štetja l. 1900. pa je bilo v Središču 200 konj in 594 glav goveje živine.

Na Grabah in v Obrežu je bilo skupno 113 konj in 487 komadov goveje živine, v Šalovcih 37 konj in 265 govejih glav, v Godenincih (z Vodranci) 42 konj in 263 goved.

Svinjereja tudi dobro napreduje, zlasti gornještajerski kupci pokupijo vsake vrsti plemena. Žal, da malokatero leto mine, da bi svinjska kuga („črm“) ne napravila kake škode. L. 1900. je občinski odbor sklenil, da se uvedejo svinjski sejmi — vsak prvi pondeljek v mesecu, toda c. kr. namestništvo tega ni odobrilo in l. 1903. obnovljena prošnja ni nič izdala, menda na ljubo Ptujčanom in Ormožancem.

L. 1900. je bilo v Središču 1149 svinj, na Grabah in v Obrežu 886, v Šalovcih 350, v Godenincih (in Vodrancih) 374.

Ovce se v središki župniji ne redijo, tudi *koze* so zelo redke.

c) Čebeloreja je precej razvita; čebelarji kuhajo med doma in ko zavre, ga točijo in ljudje radi po njem povprašujejo ter čebelarjem nese precej denarja.

č) Perutnino gojijo prav marljivo gospodinje, dasi še ni na tisti stopinji kakor v nekaterih drugih krajih. Zaradi bližnje železniške postaje se jajca dobro in lahko razpečavajo in vržejo gospodinjam marsikatero petico, čeravno gospodarji včasi malo pisano gledajo mnogoštevilni kurji zarod. Na ledinah in po trgu te pozdravljajo čopori belih gosi in ni nič novega, če se ti v pete zakadi kak gosak, ker se zdiš sumnjiv njegovi družini. Če stopiš v kako dvorišče, pa racak nemilo zajavka: Jaj, jaj, kaj bo zdaj! češ, tujec je prišel k nam, zdaj nas bodo prodali ali pa gostu na mizo postavili! Ker je dovolj vode in obsežnih pašnikov, se gosi in race dobro redijo. Tudi srboriti purani vozijo po dvoriščih ponosno svoje kočije in ni skoraj hiše, kjer bi se ne moglo reči:

Tri pure, tri race
tri bele gosi
so skupaj čebljale
tri cele noči.

Gosi, pure in race se dobro prodajejo, največ pa doma pokoljejo, mlade gosi so zlasti v avgustu in septembru okusna pečenka.

9. Občila.

Med temi je na prvem mestu omeniti železnica, panoga *južne železnice* Pragersko—Budapešta. Kakih 10 minut jugovzhodno od trga je zadnja štajerska postaja, kjer po dnevi obstajajo tudi brzovlaki. Ta železnica se je gradila l. 1858. in 1859. Vojska na Italijanskem je delo precej zavlekla. Slovesno je bila otvorjena 24. aprila l. 1860., kot na obletnico cesarjeve poroke. Za ormoški in ljutomerski okraj bi bilo velikega gospodarskega pomena, če bi se železnica Radgona — Ljutomer zvezala z Ormožem ali Središčem. Doslej se je že marsikaj storilo, da se to doseže, a brez uspeha. Zagovorniki se še tudi niso zedinili, ker spodnji del ormoškega okraja želi zvezo Ljutomer – Središče, zgornji pa Ljutomer—Ormož.

Ceste. Skozi središko župnijo gre več lepih okrajnih cest. Najimenitnejša je ona, ki pride od Ormoža, gre mimo Obreža in Grab skozi Središče v Čakovec in Varaždin. To cesto so gradili od Slov. Bistrice preko Ptuja, Ormoža in Središča do varaždinskega mosta ob času cesarja Jožefa II., dasi je gotovo že od davnih časov šla cesta v tej smeri na Ogrsko. Vkljub temu je bila nova cesta v slabem stanu.

Dne 12. avgusta 1797. l. je namreč ormoška gosposka izdala na središki magistrat strog ukaz, naj Središčani zboljšajo veliko cesto, popravijo mostove, izkopajo jarke. Doslej da je cesta od Grab do ogrske meje bila vedno v najslabšem stanju. Debelo kamenje se naj razbije ali odstrani, cesta zravna in razširi; 14. avgusta se naj začne z delom. Kdor bi izostal od dela, bo plačal za dan 30 krajc. kazni, izostali voznik pa 1 gl., pa še bo pozneje moral namestiti zanemarjeno delo. Ako bi magistrat svoje dolžnosti ne storil, se bo to izvršilo z vojaško eksekucijo.

Vendar je še v adventu l. 1797. bila cesta od ogrske meje do Ptuja tako slaba, da so prazne vozove komaj vozili, zlasti okoli Središča so se stekala cela jezera. Dne 18. decembra i. l. je središki magistrat dobil zopet oster ukaz, da mora ceste popraviti in vodo odpeljati, zanaprej pa skrbeti, da bodo ceste v redu.

Druga okrajna cesta se odcepi od prve v trgu ter gre mimo Godeninec, skozi Vodrance, Vitanj, Vuzmetince, preko

Stare gore v Ljutomer. Ta cesta je zelo stara, omenja se že l. 1579. v popisu srediških posestev ormoškega gradnika (kastelana) Cocelja; njegov vinograd pri Vuzmetincih, ki ga je bil kupil od bratov Plepelcev v Središču 20. febr. 1575. l., je mejil na eni strani na *deželno cesto* (an die Landstraße). Po tej cesti so si Središčani nekdaj dovažali sol iz Verženja, kjer je bilo solno skladišče. — Najnovejša okrajna cesta pa vodi od Središča proti Preseki in dalje proti Štrigovi. Vsled sklepa občinskega zastopa z dne 12. septembra 1883. je trg prispeval k tej cesti 2000 gl. t. j. tretjino vseh stroškov. Cesto je trg izdelal v lastni režiji l. 1886. Les za mostove je dala občina. Delo sta vodila takratni župan J. Kočevar in trgovec M. Robič. Poleg teh je omeniti kolodvorska ali „mala cesta“, ki se odcepi od okrajne ceste Ormož-Čakovec ter se od železniške proge kot posebna panoga nadaljuje do Drave v Osiščec; pa več občinskih in poljskih cest. Ena izmed teh se pri Strakovinščici ali Boboti zavije proti severu ter pelje skozi Šalovce k vinogradom.

Med občili sta še posebno omeniti *pošta* in *brzojav*. Do l. 1860. so morali Središčani in njihovi sosedi hoditi v Ormož na pošto, omenjenega leta je pa trg dobil svojo pošto. Prvi poštar v Središču je bil trgovec Eduard Mihelič, za njim blagi Andrej Sejnkovič, potem pa Ernest Grilc, ki je zaradi nepoštenosti izgubil službo in dobil štiriletno ječo. Za njim oskrbuje središko pošto g. Martin Čulek.

L. 1900. je trška občina prosila c. kr. poštno ravnateljstvo v Gradcu, da bi se smela pisma raznašati dvakrat na dan, isto je pa z odlokom 20. februarija 1900. št. 10.305 dovolilo celo trikratno raznašanje. V trgu (in najbližjim hišam na Grabah) se tedaj dostavlja pošta vsak dan po trikrat, v Obrežu imajo poštno oddajališče (Postablage), v Šalovce nosi pošto poštni sel vsak dan, izvzemši nedelje in praznike, v Godenincih pa oddaja pošto za to postavljenemu možu poštni hlapec, ki vozi pošto k Sv. Bolfenku na Kogu.

Težje je šlo z brzojavom. V seji 23. febr. l. 1899. se je sklenilo, da občina oskrbi 33 brzojavnih drogov, katere bo tudi vzdrževala 10 let, prispevek 500 gl. pa, ki ga je zahtevalo brzojavno ravnateljstvo, se je odklonil. Vsled tega ni bila do-

voljena brzojavna postaja v Središču. L. 1901. se je zopet občina obvezala nabaviti in 10 let vzdrževati potrebne brzojavne droge ter še v gotovini doplačati 100 K. Na to je c. kr. brzojavno ravnateljstvo 21. oktobra l. 1901. štev. 64.192 *pogojno* dovolilo brzojavno postajo v trgu, toda občinski odbor v svoji seji 18. novembra i. l. ni sprejel od ravnateljstva predlagane pogodbe, zlasti je zahteval, naj se izpusti dostavek, da bi ravnateljstvo imelo pravico začasno ali sploh zapreti brzojavno postajo. Glede soh se je občina obvezala, da plača potrebne sohe, za popravila v 10 letih pa enkrat za vselej v to določeno svoto. Ravnateljstvo pa teh pogojev ni sprejelo, ampak je 26. novembra 1901, št. 70.140 odklonilo ustanovitev brzojavne postaje v Središču. — Naposled jo je dovolilo šele l. 1909.

10. Sejmi.

Leta 1854. je trgovinsko ministerstvo v sporazumu z znotranjim ministerstvom Središčanom dovolilo naslednje sejme: 1. v pondeljek po beli nedelji; 2. na Leopoldovo 15. novemb.; 3. v pondeljek pred Binkoštmi; 4. na Jernejevo 24. avg.; ako bi na kateri teh dnevov padel praznik ali nedelja, se sejem preloži na naslednji dan.

Sedaj ima Središče 4 sejme: na Jedertino dne 15. marca, na dan sv. Pankracija 12. maja, na Jernejevo in na Leopoldovo. Ti sejmi so navadno slabo obiskani, kar so predniki deloma sami zakrivili s svojim postopanjem napram tujim trgovcem. L. 1898. je obč. odbor sklenil, da se živinski sejem za nekaj časa opusti, vendar dovoljenje pridrži.

Na Grabah imajo na Valentinovo dne 14. febr. sejem, ki se sme šteti med boljše.

11. Društveno življenje.

Za gospodarski in prosvetni napredek so velike važnosti društva. V Središču obstoje sledeča društva in zadruge:

1. Bralno društvo „Edinost“, ustanovljeno leta 1883, namen mu je „medsebojno naobraževanje in poučevanje, posebno v gospodarskih stvareh“ (§ 2. dr. pravil). Začetkom l. 1909. je imela „Edinost“ 51 pravih in 2 častna člana. Društvena knjižnica je imela okoli 150 knjig; vsled sklepa občnega zbora z dne 6. januarija l. 1908 se je ta knjižnica prepustila „Javni ljudski knjižnici“.

2. „Javna ljudska knjižnica.“ Dne 1. septembra 1907. je občinski odbor sklenil ustanoviti v trgu javno ljudsko knjižnico ter je v ta namen daroval 50 K in pozneje še 200 K. Knjižnica je v občinski hiši ter jo vodita po en občinski zastopnik in en odbornik društva „Edinost“. Leta 1909. je imela okoli 350 knjig.

3. Prostovoljno gasilno društvo je ustanovljeno l. 1886. Prvi načelnik mu je bil Tomaž Sejnkovič, pozneje častni načelnik. L. 1897. se je vsled sklepa občinskega zastopa v tovarni Samassa v Ljubljani naročila nova brizgalnica za 1200 gl. Deželni odbor je podaril 600 gl., občina pa se je morala obvezati, da izplača drugo polovico. Društvo ima sedaj tri brizgalnice.

L. 1905. se je napravil plezalni stolp za ognjegasce pri občinski hiši. L. 1909. je gasilno društvo imelo 30 rednih in 19 podpornih članov, pa enega častnega načelnika.

4. Bojno in veteransko društvo, ustanovljeno l. 1900 in mu je občinski odbor takoj po ustanovitvi dovolil 50 K podpore. L. 1909. je imelo 61 pravih, 4 častne in 43 podpornih članov.

5. Hranilnica in posojilnica. Že l. 1903. so namerjavali ustanoviti *občinsko hranilnico,* toda c. kr. namestništvo je z odlokom 28. aprila 1904, št. 17.919 ta načrt zavrglo. Ustanovila se je tedaj samostojna posojilnica leta 1907. in je začela poslovati 1. julija t. l. Priklopila se je celjski zadružni zvezi. Prostor ima v občinski pisarni.

6. Skupna obrtna zadruga. L. 1901. si je omislila svojo zastavo ter ji je občinski odbor podaril 50 K podpore.

L. 1908. je bilo v Središču: 8 trgovcev, 11 čevljarjev, 6 kolarjev, 5 mlinarjev, 3 gostilničarji, 4 kovači, 3 mizarji, 2 usnjarja, 2 krojača, 2 klobučarja, 2 krovca, 12 šivilj, 2 zidarja, 2 sedlarja, 1 paromlin, občinski mlin in žaga, 1 sodar, 1 barvar, 1 cementar, 1 tkalec, 1 ključavničar, 1 tesar, 1 strugar, 1 mesar, 1 pek, 1 lončar.[1]

7. *Gospodarska zadruga.* L. 1900. si je trg 24. aprila ustanovil lastno gospodarsko zadrugo, ker je zadruga središke župnije (Obrež, Grabe) odklonila zahtevo, da opusti konsum. Prvi načelnik trške zadruge je bil Ivan Kolarič.

L. 1902. je bila postavljena zadružna tehtnica.

Z gospodarsko zadrugo je deloma v zvezi občinski mlin. Dne 26. marca 1887. je namreč občinski odbor sklenil, da občina kupi Vargazonov hram in dovoli servitutno pot k mlinu, dokler je Vargazon ali kateri njegovih otrok lastnik mlina. Občina ima prednost pri nakupu mlina. 19. januarija 1904 je občina plačala za Vargazonov mlin 7000 K. V občinski seji 13. februarija 1904 se je sklenilo, da si občina kupi motor z bencinom, ki se bo rabil pri mlinu, žagi in pri zadružni mlatilnici, ki jo kupi gospodarska zadruga. Motor se bo prepuščal oziroma posojeval

[1] Poročilo trškega županstva.

gospodarski zadrugi ob času mlatitve proti odškodnini, ki se pogodbenim potom dožene. (6 K na dan.) Motor je stal 4600 K. Dne 22. marca i. l. je vložila občina prošnjo za mlinarsko obrt, 27. maja i. l. pa prošnjo za dobavo brezdavčnega bencina — 10.000 kg. na leto.

Znotranjo opravo mlina je oskrbel Franc Zechner v Wildonu za 1300 K, ki se mu je izplačala v 3 obrokih. V seji 18. septembra 1905 se je sklenilo napraviti občinsko žago, 8. oktobra je bil komisionalni ogled mlina. Kot plačilo za mletje se je 23. oktobra i. l. določilo 12%. Mlinar dobi za plačilo $^1/_3$ zasluženega zrnja, mora pa kovaško delo sam plačevati. — Vse priprave in poprave v mlinu so stale 28.000 K. L. 1909. se nabavi nov, večji motor.

8. *Mlekarna.* Dne 7. jan. 1900 se je enoglasno sklenilo ustanoviti v Središču mlekarsko in sirarsko zadrugo. Na občinske stroške je šel Jakob Klemenčič v Št. Mihel na Tirolskem, da napravi mlekarski tečaj. Stavba se je postavila na dvorišču Jak. Klemenčiča. Vlada je dala podpore 800 K in dežela 800 K. Stroje so prekupili pri baronu Tviklu v Mariboru za 1100 K, druge pa v Gradcu za 634 K, skupna oprava je stala 1734 K. Zadruga je imela veliko nasprotnikov, zato se je poslovanje začelo šele 24. junija 1903. Ta dan je prineslo 12 zadružnikov 83 kg mleka. Za vrhnje od 1 kg mleka se plačuje 6 v, posneto mleko dobijo stranke nazaj. Eventualni prebitek se deloma razdeli, deloma vloži v rezervni sklad. Mlekarna ni last zadruge, ampak zadruga plačuje za njo najemnino.

L. 1907. je imela 53 udov, l. 1908 pa 56, sicer pa lahko oddajejo v mlekarni mleko vsi udje gospodarske zadruge. L. 1907. je mlekarna sprejela 70.626 kg mleka, iz katerega se je napravilo 6930·55 kg smetane, katere se je prodalo 67 kg za 40·20 K, 2757·75 kg pa se je napravilo surovega masla in pinjevca prodalo za 247·33 K. Za maslo se je dobilo 7218·08 K.

12. Vasi.

Vasi središke župnije tvorijo tri občine: Obrež—Grabe, Gornji in Spodnji Šalovci, pa Godeninci—Vodranci; slednji so že v bolfenski župniji.

a) Občina *Obrež — Grabe* ima 1462 ha zemljišča in po ljudskem štetju l. 1900. 977 prebivalcev in sicer Obrež 317 možkih in 397 žensk, skupaj 714 duš, Grabe pa 120 možkih in 143 žensk, skupaj 263 duš. Po veri je 976 katoličanov in 1 žid, po narodnosti so vsi Slovenci. Hiš je imel Obrež leta 1900 107, Grabe pa 43, torej cela občina 150 hiš.

Obdačeno zemljišče je tako-le razdeljeno: Obrež ima 783 ha obdačenega zemljišča in sicer 305 ha njiv, 83 ha travnikov, 7·10 ha vrtov, 125 ha pašnika in 263 ha hoste, Grabe

pa skupnega (obdačenega) zemljišča 499 ha in sicer 156 ha njiv, 56 ha travnikov, 6·15 ha vrtov, 14 ha pašnika in 267 ha hoste.

Obrež se omenja prvič l. 1322. v urbarju (zemljiški knjigi) solnograškega nadškofa: „an dem Obres", potem l. 1406. „an der Obriezz" v neki listini v štaj. dež. arhivu, dalje l. 1441. „an der Obriezz vnder Fridau" v knjigi solnograških posestev (Lehenbuch), pa l. 1443. „die Obres-Obreys" in l. 1465 „Oberes vnder Fridaw".[1] — V Obrežu so imele podložnike graščine: ormoška, meretinska in markovska.

Grabe se prvič omenjajo l. 1486. „am Graben" v urbarju Sekeljevih posestev. V neki listini nemškega reda se vas okoli l. 1500. imenuje „Krobotinzen" (če je to ista vas?). Podložne so bile ormoški graščini.

Omenimo tudi krajevna imena, dasi se ž njih razlago ne moremo tukaj pečati, ker presega obseg in namen naše knjige.

V Obrežu: *Njive* imajo naslednja imena: Kráčina, Za logom, Kürjak, Prisanice, Prod, Klin, Donice, Strüžnica, Zánjščak, Lóparka, Hlače, Draga, Peski, Bregi, Prečnje njive, Duge njive, Široke njive, Za rakitjem, Pri vesi, Tiranjščak, Gložnice, Džümberščice,[2] Slivnice, V njivici, Srednje njive, Libanjščica, Krči.

Travniki: Jesenovec, „Vraté kre njiv" z imenom posameznih njiv, Šarnica.

Pašniki: Kóračica, Mladoles, Gaji, Jošje, Hrastje, Log, Stržanjščak, Mekičje, Velka trata, Velki prod, Prvi špic, Borovičnjak, Tratice.

Na Grabah: *Njive:* Pušča, Črna mlaka ob potu v Godenince, Jesenovci, Duge njive, Gnojnica, Štuké, Brege,[3] Šparavec, Jelenščak, Cirkovce, Ciglenica, Jásina — ob cesti iz Obreža.

b) Občina *Šalovci* ima 660 ha zemljišča, od katerega je obdačeno 644 ha. L. 1900. je bilo v občini 59 hiš, v katerih je prebivalo 150 moških in 179 žensk, torej skupno 329 prebivalcev, ki so po veri vsi katoličani, po narodnosti pa Slovenci.

Na vzhodni strani proti Vitanju je nastal novi del vasi, ki se imenuje *Zapečnjak,* lega je namreč tako ugodna, proti severu zavarovana, proti jugu pa odprta, da je toplo kakor za pečjo in drevje spomladi ondi najprej žene.

---

[1] Zahn, Ortsnamenbuch — Obrež.

[2] Najbrž od madžarske besede gyömbér: zazvor, Ingwer, menda divji klinci.

[3] Nekdaj graščinska njiva, katero so po pripovedovanju Grabčani kupili od grofice Petthe za same kopunove kožice.

Od obdačenega zemljišča odpade v Šalovcih 224 ha na njive, 7 ha na travnike, 7·24 ha na vrtove, 26 ha na pašnike in 309 ha na hoste.

Šalovci se v listinih prvič imenujejo l. 1322.: „Schaelacheutz“ v solnograškem urbarju, l. 1430. pa „Schalakauz“. L. 1441. se ta vas imenuje „Schalachaezen“ in „Schalachawczen“, v urbarju ormoške graščine okoli l. 1500. pa „Schalawzendorf“. Šalovci so bili podložni ormoški, velikonedeljski, markovski graščini, dornovski so pa dajali vinsko, žitno in gosinjo desetino.

Krajevna imena: *Njive:* Ogradi, Kráčina, Dolé, Močina, Krč, Prečnica, Žabje, Marofé, Brezovec, Bregé, Gošče, Dolíči, Krčovljenka, Greblca, Na Vukovici, Zverinjak.

Travniki: Žabje, Mlinica, Zaloka, Ogradi, Velki travnik, Doličimali in veliki.

Pašniki: Jošje, Črnec, Velka gmajna, Goli breg, Velka trata, Gmajna — „odvečerska in juterska“.

Šume: Hraščica, Črnec, Zverinjak, Borovje, Brezje, Dobrava, Pod jezom, Črete, Hrastič, Lesičnjak.

c) Godeninci z Vodranci merijo 555 ha, od katerih je obdačeno 539 ha. Hiš je bilo 34, prebivalcev skupno 194, 102 možka in 92 žensk, vsi katoličani in Slovenci. Njive obsegajo 201 ha, travniki 71 ha, vrtovi 9·74 ha, pašniki 19 ha, gozdovi 238 ha. Godeninci so bili podložni ormoški graščini.

Godeninci ležijo od Središča na sever v dolgi in ozki, koritu podobni dolini, skozi katero teče Trnava z Vitanjskim pritokom. Hiše stoje na vzhodnem ali levem obrežju Trnave, višje nad njimi pa se razprostirajo njive, na zahodnem ali desnem bregu Trnave se pa vleče gozd. Zemlja je ilovnata, puhla, slabo rodovitna, samo travniki ob Trnavi so boljši. Na severni strani mejijo Godeninci na Vitanje in Vodrance, na vzhodni strani segajo do ogrske meje pri Preseki, na jugu mejijo s središko občino, na zahodu pa s Šalovci in Starim marofom, ki je nekdaj (bil last barona Mauerburga) spadal pod Šalovce, sedaj pa pod Grabe. Vas sama se deli v *Godenince* in v *Mlačine*, ki se imenujejo tudi *Beč*. Novejši del vasi na severo-vzhodni strani se zove *Breg*, na južni strani pa „na Brodnicah“ (pač Prodnicah). V Mlačinah je „Črna mlaka“; od te mlake ima kakih osem hiš ime „Mlačine“. Ondi je tudi razpotje, kjer so se baje nekdaj shajale coprnice.

Pri Godenincih, tam kjer sedaj stoji mlin, je bila svoje dni vojaška in finančna straža, ki je ob času kuge stražila mejo, pobirala colnino in prežala na „švercarje“, ki so vtihotapljali tobak z Ogrskega.

Tudi *Godeninci* so stara vas; omenjajo se l. 1441. „Godaninzen“ in „Gedeninzen“ v zapisniku solnograških posestev, l. 1486. Godoninzen v Sekeljevem urbarju, l. 1492. pa v solnograškem urbarju „Choderninzen“ in „Kodoninzen“, v urbarju nemških vitezov ok. l. 1500. pa Godeninczen.[1]

Razume se pa, da so te vasi še veliko starejše, le pisanih spomenikov nimamo o njih. Nastale so te naselbine, če ne pred prihodom Madžarov, pa gotovo kmalu potem, ko so Madžare potisnili iz teh krajev, torej po l. 1200.

13. Opis trga.

1. Obseg in meje.

Središče (n. Polstrau), krajna in katastralna občina, je najvzhodnejši štajerski trg ob Dravi in ogrsko-hrvaški meji, 180 (pri železnici) do 197 m (pri pokopališču) nad morjem.

Zemljišče središke občine meri 1968 oralov 298 sežnjev ali 1147 hektarjev;[2] davek se plačuje od 1088 hektarjev.

Zemljišče je tako-le razdeljeno: njive 575 hektarjev, travniki 106 hektarjev, vrtovi 16 ha, pašniki 174 ha, gozdi 217 ha, vinogradov ni na trškem ozemlju in sploh ne v celi župniji središki.

Izvzemši severni del, Ograde, Krčevine in Hraščice, je zemljišče trško vseskozi ravno. Severni del je nekoliko valovit, zemlja je ilovnata in ne posebno rodovitna. Proti vzhodu se razprostira od trga do ogrske meje prostorna planjava, ki ni posebno rodovitna, proti jugu pa, zlasti ob Dravi pod „Breznicami“ in v „Osiščecu“ je peščena. Tukaj so večinoma pašniki ki so bili, zlasti „Log“, še pred kakimi 50 leti obrastli z debelim jelšjem.

Meja med središko in obreško občino. Dne 19. maja 1898. je občinski zastop središki sklenil napraviti nov most

[1] Zahn, n. d.

[2] Gemeindelexicon 1904.

Tabla I. Kip žalostne Matere božje v Središču.
Str. 44—45.

čez Črnec, ako občina Obrež prispeva 1/3, kar je pa ta odklonila. Most se tedaj ni delal, a bil je že v tako slabem stanu, da je županstvo središko 17. febr. 1900 prepovedalo prehod in prosilo okrajno glavarstvo, da to odobri in prisili občino Obrež k stroškom. Glavarstvo je prvo odobrilo, glede drugega je pa izjavilo, da ni kompetentno. Dne 21. marca 1900 je tržan Ivan Kočevar naznanil, da mu je nek prijatelj središkega trga (L. Herg) podaril za most 50 gl. Kočevar je bil voljen napraviti most, če občina da 75. gl. in podrt hrast v Gornjem Gaju na Gajščici. To ponudbo je občinski zastop 25. marca 1900 sprejel, in se je most še istega leta napravil; stal je 150 gl.

Da bi se določila meja med obema občinama, se je vršilo obmejno pregledovanje 10. decembra l. 1900. Pri tem se je določila meja takole:

a) Od severovzhodnega ogla stare šole na Grabah do do sredine mosta na Črnecu črta v dolžini 10 m znači mejo;

b) Od jugovzhodnega ogla iste šole v ravni črti na severozahodni ogel župnijskega gospodarskega poslopja stoji 15·60 m od šolskega ogla mejnik. Od ogla župnijskega poslopja v ravni črti proti šolskemu oglu pa stoji mejnik 6·90 m oddaljen.

c) Od ogla župnijskega gospodarskega poslopja v isti črti stoji še eden mejnik, ki kaže mejo med občino Središče, Grabe in posestvom nemškega reda, oddaljen je od ogla 2·50 m od tega 4·40 m je mejnik pod točko b.[1]

Med središko in šalovsko ter godeninsko-vodransko občino gre meja od velike ceste nekaj časa ob potoku Črnec, potem skozi Mladoles v severni smeri, blizu ljutomerske ceste se obrne proti vzhodu, pred Prodnicami napravi pravokotni zavoj v središko ozemlje, potem gre v ravni smeri proti vzhodu do Trnave, kjer se združi z deželno mejo.[2]

Napram Hrvaški dela mejo. Drava ali ne povsod.

Preko meje na Hrvaškem in na grabskem ozemlju ima še trška občina pravico paše, izvažanja splavov, prodca in peska.[3]

---

[1] Občinska kronika središka

[2] Glej pri tem opisu na priloženi zemljevid središke občine.

[3] Zapisnik obč. seje 10. junija l. 1900.

V zgornjem delu trga, „na Bregu“, kakor pravi nek zapisnik iz l. 1771. „po bregi i klanjci“, imajo posestniki takoj za hišami svoje njive, „Ograde“ imenovane. Bržkone so bili tukaj nekdaj ograjeni vrtovi (ogradi).

Hiše so razvrščene večinoma ob glavni cesti, „po orsačkem poti doli do mosta“, pravi zapisnik iz l. 1771.

Hišne številke se začnejo šteti pri grabski meji, desno od velike ceste, če greš v trg, pri Fridrihovi trgovini. Pri številki 9. (hiša g. prof. Šinka) skrene od velike ceste občinska cesta „na Breg“[1] in številke gredo ob tej cesti naprej proti podružnici in občinski hiši. Pri št. 24 desno in 25 levo se odcepi občinska cesta v „Ograde“. Ko dospemo do št. 37 na levi strani ceste (mlekarna), stoji pred nami trška podružnica Žalostne Matere božje.

Pri kapeli se cesta spusti navzdol in pride „na Plac“, trikoten, z divjimi kostanji obsajen prostor. Sred „placa“ stoji kip trpečega Zveličarja z letnico 1894, na zadnji strani pa beremo letnico 1757 in je najbrž spomin na kako kugo. Poprej je stal kip nekoliko nižje na umetnem gričku in je služil najbrž včasi za sramotilni steber (Pranger).[2] Ko so pa svinje in kure razkopale griček, so steber prestavili in mu napravili trdnejše stalo.

Na levi strani ceste, po kateri smo prišli na ta trg, stoji občinska hiša, (gl. sl. 1.) lepo enonadstropno poslopje (št. 45), kjer ima občina svojo pisarno pa tudi posojilnica svoj uradni prostor in zdravnik stanovanje. Sedanja trška hiša je dozidana l. 1840. in je stala 2234 gl. 58 krajc. Načrt je bil zgotovljen in sprejet 9. julija l. 1836, 22. julija i. l. je bila sklenjena pogodba s ptujskim stavbarjem Janezom Strebel, dne 17. novembra i. l. je pa okrožna oblast dala dovoljenje za zidanje.

---

[1] Med št. 8 in 9 se imenuje „Kokotov breg“ po nekdanjem lastniku hiše št. 8.

[2] Občinski zapisnik poroča, da se je pri tem stebru 26. decembra l. 1800 „z veliko slovesnostjo“ vršil nabor prostovoljcev za vojsko proti Francozom. Uspeh tega „slovesnega nabora“ pa menda ni bil sijajen, ker zapisnik nam pove le to, da se je dal vnovačiti neki tobačni revizor. Ali se res nihče drug ni oglasil, ali pa se je pisaču tobačni revizor zdel tako imenitna oseba, da je njega omenil, drugih pa ne.

Prvotna stara, lesena občinska hiša je stala blizu kapele, kjer je pozneje stala Persogljeva hiša. Postavili so jo bili najbrž kmalu potem, ko se je trg prestavil na sedanji prostor. Ko je ta hiša popolnoma razpadla, so postavili drugo „pod čapljami.“ L. 1805. dne 5. februarja je pa občina sklenila pogodbo s pekom Matijem Stari, vsled katere je zamenjal svojo hišo pri Trnavi z občinsko hišo. Tako je prišla občinska hiša na sedanje mesto. „Stari rotovž“ „pod čapljami“ je potem l. 1840. kupil lončar Matija Herg.

Slika 1. Občinska hiša z južne strani. Fotogr. J. Trafenik.

Gospodarsko poslopje pri občinski hiši se je vsled sklepa občinskega odbora 29. decembra 1876 postavilo l. 1877.

Zraven občinske hiše je na severni strani spravišče požarne brambe z zidanim stolpom za vaje, ki je postavljen leta 1905, in pa zadružna tehtnica. Tik ob stolpu krene na desno okrajna cesta proti Štrigovi, na levo pa gre proti severu skozi „Klanjec“ okrajna cesta v Ljutomer. Hišne številke 39 (paromlin v „Rakitju“) — 43 se nadaljujejo ob ljutomerski cesti, začenši od zunanje strani proti trgu.

Tukaj je orožniška postaja (št. 41), občinski mlin in bikorejska zadruga.

Od trga pod občinsko hišo gre v južni smeri skozi „Golobovo ulico“ občinska cesta, ki veže gornji in severno-vzhodni del trga z veliko okrajno cesto Ormož-Čakovec.

Občinska cesta, ki pride po Bregu na trg, gre naprej proti Trnavi, črez katero vodi most za pešče v „Steničnjak“, del trga na levi strani Trnave. V tej smeri gredo tudi hišne številke, ki potem teko ob glavni cesti navzgor nazaj proti grabski meji, vštevši hiše v postranskih ulicah levo od velike ceste v smeri proti Grabam.

Na spodnjem koncu trga, kjer se cesta iz Steničnjaka združi z veliko cesto proti Čakovcu, stoji zidan križ, „pil“, kjer so ob času kuge pokapali ljudi. Spomenik ima obliko trikota, od tal do strehe je 2·50 m visok, stene so pa 1·62 m široke, v dolbinah so slike sv. Trojice, sv. Nikolaja in sv. Florijana. Okolišne njive se imenujejo „pri Pili“, nekoliko dalje „Ogradci“ in „pri veliki cesti.“

Pri spomeniku krene od velike ceste na levo v smeri proti vzhodu pešpot med njivami, ki se imenujejo „pri stezi“, znamenje, da je ta pot zelo stara, morda je celo tukaj šla kdaj cesta.

Tam, kjer železnica prereže veliko cesto, so njive „pri vahtari“ (ker je blizu koča železniškega čuvaja), desno od železnice in velike ceste do dravske panoge, v katero se izliva Trnava, se polje imenuje „Štokovice“.

V kotu med ogrsko mejo, veliko cesto in dravsko strugo so njive, imenovane „Šparavec“, katere od Štokovic ločijo travniki na ožini, kjer se dravska struga najbolj približa veliki cesti. V „Šparavcu“ so tla zelo peščena, ker je tu svoje dni valila Drava svoje valove. Kos polja, ki se razprostira desno od železnice, levo od velike ceste, med točko, kjer preseka železnica cesto pa med ogrsko mejo, se imenuje „Široke njive“, ki ob ogrski meji preidejo v travnike.

---

[1] Sedanji križ je bil prenovljen l. 1841. in blagoslovljen dne 15. avgusta. O pol 3. uri so bile v trški kapeli večernice in potem procesija h križu. Pri tem „Pili“ so bojda svoje dni Simon, Jakob in Lovro Jakl izkopali kad srebrnine. (Slekovčev zapisek.)

Tabla II. Kip Žalostne Matere Božje
na velikem oltarju v trški podružnici.
Str. 44. Fotogr. dr. A. Stegenšek.

Če prestopimo od „širokih njiv“ na severno stran železniškega tira, so tik ob deželni meji travniki „pod mejami“, dalje na zahod pa njive „pod Lipjem“, potem dalje na severovzhod „Dolge njive“. Severno od polja „pod Lipjem“ so travniki „Lipje“. Tukaj je bilo nekdaj takšno močvirje, da se je živina do trebuha pogrezala v blato in jo je le s težavo bilo mogoče rešiti. V starih časih je seveda tukaj bilo malo jezero, poprej pa dravski rokav. Vendar se že l. 1579. imenujejo tukaj travniki „Lipje“ in „Lipa“. Severno od „Lipja“ gre poljska cesta skozi grmovje in drevje, potem je zopet nekaj njiv in travnikov, ki se imenujejo „v Lojpi“. To ime ima zgodovinski pomen. Ko je v prejšnjih časih na Ogrskem razsajala kuga, so bile tukaj postavljene koče za kontumacirane popotnike, kjer so jih nekaj časa opazovali, preden so smeli dalje iti. Še sedaj se del njiv ob meji imenuje „V kontumaciji“. Nekoliko na zahod je z gozdom obrastel griček pod imenom „Torjača“. Tu je bilo nekdaj pokopališče za tiste, ki so v kontumaciji umrli. L. 1831. so bojda pokopali tukaj nekega viničarja, ki je umrl v kontumaciji. Pripoveduje se, da je za časa kontumacije bila tukaj pod milim nebom na Veliko gospojnico sv. maša. Občinski odbor je l. 1898 pot čez Torjačo proglasil za javno. Del šume ob ogrski meji se imenuje Krták (v starih listinah Kurtak).

Če gremo od „Torjače“ na severozahod, pridemo zopet na odprto peščeno polje „Krče“, ki se med poljsko cesto in Turjačo imenujejo „Mali Krči“. Ime samo nam pove preteklost tega kraja. Kjer so sedaj njive, je bilo nekdaj gozdno drevje in grmovje. Svet se polagoma spušča v nižavo proti štrigovski cesti. „Krče“ meji na zahodni strani velika cesta, ki gre iz Središča v Štrigovo, na vzhodni strani pa zapira polje proti ogrski meji velikanski gozd „Hraščice“. Ob skrajnem severnem robu središkega ozemlja, med štrigovsko cesto in Hraščicami so njive, ki se imenujejo „Popekovice“, po domačem imenu nekdanjega posestnika Repeša. Dne 3. januarija l. 1716. je bila pokopana vdova Dora Repešica, po domače Popekovica.

Če gremo pa ob vznožju „Torjače“ po poljski cesti proti trgu, pridemo v „Dolnji gaj“, kjer je rastlo nekdaj velikansko hrastje. Ko so hrastje posekali, je ostal svet prazen,

le nekaj orjakov je še spominjalo na prejšnje čase. Ta prostor je služil potem za pašnik, zlasti onemu delu trga, ki leži na levem bregu Trnave in se imenuje „Steničnjak“. Pašnik je obsegal kakih 57 oralov in ni bil kaj prida. Ni bilo blizu vode, ne sence, na pekočem solncu je morala stati celi dan lačna živina. Paše tudi ni bilo, ker so svinje vse razrovale. Prav je tedaj storil občinski odbor, ko je 12. novembra l. 1884. ta pašnik razmeril ter spremenil v njive in travnike, katere je dal v najem ali pa za tretjino pridelka. Odtod sedaj dobiva občinska blagajna precej dobička. „Dolnji gaj“ je stišnjen med dve poljski cesti. Njive na južni strani ceste se dosledno imenujejo „Pod gajem“. Tako bo le ime ohranilo poznejšim rodovom spomin, da je tukaj, kjer so zdaj rodovitne njive in pisani travniki, nekdaj šumelo mogočno stoletno hrastje. Ob cesti v Dolnjem gaju je občinski odbor l. 1901. dal zasaditi sadno drevje.

Pojdimo naprej proti trgu po poljski cesti, v katero se pri Dolnjem gaju združita dve poljski stezi in kmalu smo v „Steničnjaku“, ki šteje 12 hiš. Tukaj zavije cesta na desno v Klanjčec, potem pridemo na veliko cesto Središče-Štrigova, tik ceste na desno se njive imenujejo „na Bregu“, za njimi pa pridejo že znani „Krči“, na levi strani ceste je majhen kos polja „na Zalokih“, potem pa krasen hrastov gozd „Gornji gaj“, last središke občine. Meri 23 oralov 857 četv. sežnjev. Skozi senčni gozd pridemo na severni strani zopet na odprto polje „Krčec“ in „Krčevina“, potem so pa ob deželni meji travniki in njive „Požarine“. Vsa ta imena nam kažejo, da je nekdaj ves prostor med Trnavo in sedanjo štrigovsko cesto bil sam gozd, oziroma grmovje; Gornji gaj je njega zadnji ostanek. Beseda „Požarine“ prihaja pač odtod, da so pritlikavo grmovje, morda brinje, požgali ter napravili njive in travnike.

Ako ob ogrski meji prekoračimo Trnavo, stopimo na njive in travnike pod imenom „Prodnice“, ki mejijo z godeninsko občino. Dalje na zahod se razprostira velikanski gozd središke občine, imenovan „Mladoles“. Meri kakih 50 oralov. Na severu se dotika godeninske, na zahodu pa grabske občine. Velika cesta Središče-Ljutomer ga deli malone v dva enaka dela. Blizu v sredini gozda preseka ljutomersko cesto v smeri

od zahoda proti vzhodu stara rimska cesta, ki se še prav dobro pozna.

Krenimo po ljutomerski cesti nazaj proti trgu. Ob južnem robu gozda na levi strani ceste so njive „Tajčarice“ (ime je od nekdanjega posestnika), potem pa „Brezje“, kjer so večinoma občinske njive, ki merijo kakih osem oralov. Bližje proti trgu je pašnik „Rakitje“, ki meri 9 oralov, pa njive „Krčovenki“ in „Klanjec“, potem pa trške hiše. Na desni strani ceste so najprej njive pri „Mladolesu“, potem „Štuké“ tik pokopališča in „Ogradi“ za trškimi hišami. Od ljutomerske ceste krenemo po poljskih stezah čez lepo planjavo „Ogradi“ proti pokopališču in kmalu smo zopet na veliki cesti, ki prihaja iz Ormoža, tam, kjer smo začeli svojo pot po središkem ozemlju.

Ob peški poti od velike ceste proti župni cerkvi je zasajen v novembru l. 1900. javorov drevored. Javori so se naročili iz Gradca in je stal vsak po 6 K.

Na južni strani velike ceste, ki pride iz Ormoža, ob potoku Črnec, kakih 8 minut od župne cerkve se razteza prostoren občinski pašnik „Trate“, ki meri 34 oralov 510 četv. sežnjev. Tukaj je tudi živinsko sejmišče. Po priliki v sredini Trat se vzdiguje „Gradišče“, o katerem bo govor v zgodovinskem delu. Od šole do Črnca je zasajen drevored, ki bi se vsled sklepa občinskega odbora 26. nov. 1900 naj imenoval „Hergov drevored“.

Poleg Trat na zahodni strani tik ob grabski meji so njive v „Ciglenicah“ in „Trnju“ (med železnico in Gradiščem), kateri imeni nam povesta tudi preteklost tega zemljišča. Na levi strani Črnca je tudi pašnik, ki se pri trgu imenuje „Šarje“, brezdvomno zato, ker je na tem nizkem zemljišču nekdaj rastel šar; svet okoli sedanje šole se imenuje „Pod čapljami“. Tukaj je nekdaj bila dravska struga, pozneje pa močvirje, kjer so se zdrževale čaplje. Nekoliko dalje od Črnca so pa njive, ki se vštric „Gradišča“ imenujejo „Koté“, dalje na jug se začenja „Log“, ki se nadaljuje še onstran železniškega tira. Dandanes ni tukaj log, ampak pašnik, travniki in njive, pač pa je bil log tukaj v starih časih, kakor nam to razločno pove zapisnik srediških posestev ormoškega gradnika Cocelja iz l. 1579, ki omenja veliki log pod Središčem, „kjer

bi pred časi bil imel stati središki trg“. Tudi ljudsko izročilo ve povedati, da je trg nekdaj stal tam, kjer so zdaj njive „Koté“ in deloma „Log“. Ime „Koté“ samo kaže na nekdanje selišče, ker imamo več slučajev iz drugih krajev, da se prostor, kjer je nekdaj stalo kako selo, imenuje še dandanes „Kot“ ali „Koti“ (Veliki Kot, Mali Kot). „Log“ meri 34 oralov in se deli v več delov; na severni strani tik trga se imenuje Mali Log ali „Štras“, kjer stoji sedem hiš. Tukaj so imele na občinski zemlji tržanke poprej svoje grede, ki so se imenovale „Glavatišče“. Južno od železnice je pa Veliki Log. Deli Loga so tudi „Prodíč“ in „Šibje“ ob grabski meji. Blizu železnice na južni strani meji Log na zahodni strani s „Cirkovcami“, ki so že v grabski občini, kjer je po ustnem izročilu stala stara cerkev, v resnici so se pa našli ostanki rimskega poslopja in grobišče iz ranega srednjega veka, kakor bomo pozneje natančneje poročali.

Vzhodno od Cirkovec so travniki, imenovani „Dnika“. Ob Trnavi in severni dravski panogi je peščeni občinski pašnik, ki ima več delov: „Gornji Osiščec“, pri „Baraki“, kjer je nekdaj stala krčma in bil tudi brod čez Dravo, „Jurekov prod“, tako imenovan po dolgoletnem občinskem pastirju, ki je ondi navadno pasel krave, pri „Domu“, na „Trati“. Slednjič je občinska last veliki dravski otok, ki meri 8 oralov in 450 četv. sežnjev; imenuje se na „Prodéh“ in „Volarski prod“. Kot med izlivom Trnave v Dravo in dravskim rokavom se imenuje Spodnji Osiščec; ime je od oseta, ki je tu nekdaj rastel; sedaj je peščeno polje.

Vrnimo se po vozni cesti preko Trnave proti železnici, tedaj gremo med njivami „Breznice“, južno od kolodvora proti Dravi. Od kolodvora proti trgu vodi preko „Stiperišča“[1] pešpot, katero je občinski zastop leta 1897. imenoval „Kočevarjev drevored“.

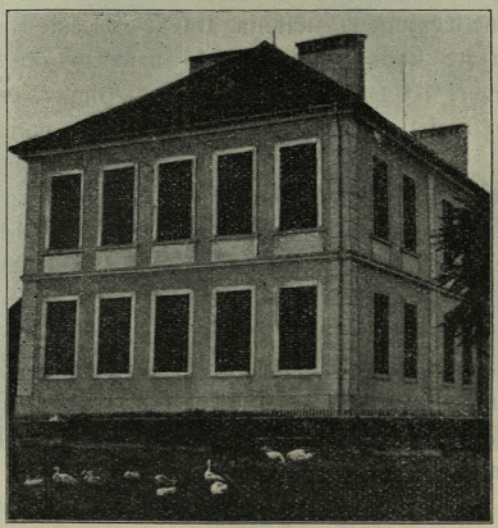
To pot so napravili šele l. 1889; l. 1897. so jo mislili razširiti ter čim lepše urediti; mariborski veletržec Fr. Kočevar,

[1] Na priloženem zemljevidu središkega trga je pomotoma južno od kolodvora zapisano „Stiperišče“. To bi imelo stati severno od kolodvora, južno pa „Breznice“, kar si naj čitatelji sami popravijo, ker je že bil klišé gotov, ko se je zapazila pomota.

središki rojak, je daroval v ta namen 400 gl., toda posestniki dotičnih njiv niti proti odškodnini niso hoteli odstopiti zemlje, da bi se pot razširila in vravnala. Razširili so jo le med drevoredom ob vozni cesti in položili cementne cevi.

Nekaj njiv in pašnik na Stiperišču so tudi last trške občine. Ime „Stiperišče“ je od besede stiper, lopuh (Huflattich, tussilago farfara), ki je tu nekdaj rastel.

Poljska cesta od Trnave in Drave čez Breznice prestopi železniški tir ter vodi kot vozna kolodvorska cesta desno na kolodvor, levo pa v trg, kjer se pod mostom čez Trnavo združi

Slika 2. Nova šola iz vzhodne in severne strani. Fotogr. J. Trafenik.

z veliko cesto, ki gre na Ogrsko. Nekoliko višje od trnavskega mosta se od velike ceste proti severu odcepi ljutomerska okrajna cesta; v kotu med obema cestama stoji lep kip Matere božje čistega spočetja. Kdaj je bil ta kip postavljen, ni znano, l. 1895. je bil prenovljen in 8. septembra i. l. ob ogromni množini ljudstva slovesno blagoslovljen. Delo je stalo 211 gl. 89 kr., s prostovoljnimi darili se je nabralo blizu 135 gl., drugo se je plačalo iz občinske blagajne. Tržan Ivan Kolarič se je z navdušenim oklicem obrnil na svoje sotržane, ki so se lepo odzvali. Nek neimenovanec je daroval 40 gl., po 10 gl. Ivan

Kočevar ml., Kočevar Katarina, Ivan Kolarič in Sejnkovič Marija, drugi po 5, 3, 2, 1 gl.

Na levi strani velike ceste, če gremo po trgu navzgor, je omeniti poštni urad (v stranski ulici) št. 149 in pa šolo, ki je poleg občinske hiše največje in najlepše poslopje v trgu. (Gl. sl. 2, str. 39.) Enonadstropno poslopje je 28 m dolgo, 12 m široko in 9·65 m visoko. Ima 5 šolskih sob (eden razred je v stari šoli na Grabah), od katerih sta dve po 10·57 m dolgi, 6·48 m široki, dve po 10·84 m dolgi in 6·84 m široki, ena je pa 12·30 m dolga in 6·48 m široka. Razen tega sta v šolskem poslopju še dve manjši sobi, konferenčna soba ali zborovalnica in ena soba za stanovanje neoženjenega učitelja. Da se iz ceste v šolske sobe preveč prah ne kadi, je pred šolo nasad v obsegu 672 m². Šolski vrt meri 1071 m², telovadišče pa 420 m². Nekoliko minut od šole smo zopet pri župnijski cerkvi in na meji središkega ozemlja.

Hiše v trgu so dokaj prijazne, večinoma zidane, nekaj je pa tudi še lesenih in s slamo kritih. Razen šole, občinske hiše in hiše št. 168. ni nadstropnih hiš, tudi niso hiše stavljene v kakem določenem redu; v prejšnjih časih se na to ni gledalo, sedaj se pa razvrstitev hiš ne more lahko spremeniti.

Hiše stoje deloma navpično s čelom proti cesti, deloma po dolgem, starejše hiše so redno obrnjene s „podokni“ na cesto. Obris trga ima podobo kija, v severo-zapadnem delu se vrstita po Bregu in spodaj po veliki cesti po dve vrsti hiš, v vzhodnem delu se pa trg razširi in se novejši čas razvija zlasti proti jugu. V zunanji podobi se kaže trg najlepše, če ga gledaš z Gradišča. Zvonika obeh cerkev se prav lepo podajeta, zlasti, ko je leta 1908. zvonik župne cerkve bil povišan in dobil visoko šiljasto streho.

2. Kapela Žalostne Matere božje.

Kapela žalostne Matere božje ni sicer kaka umetniška stavba, vendar ima dokaj pravilno obliko in ugodno lego ter napravlja prijeten vtisek in podaja spodnjemu delu trga mično slikovitost. S prezbiterijem je obrnjena proti solnčnemu vzhodu.[1] Prezbiterij je 10·60 m dolg, 5·93 širok in 6·40 m

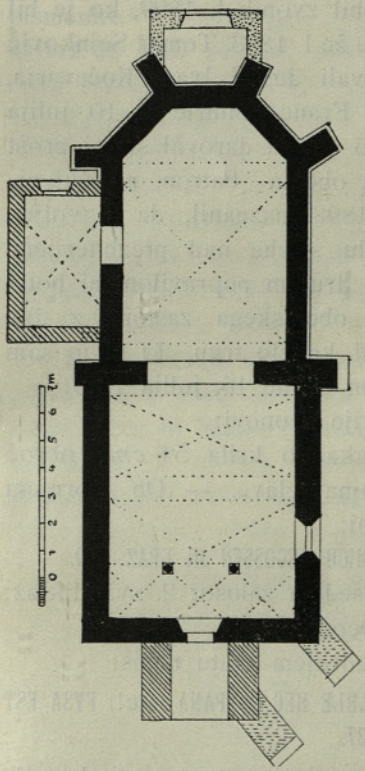
[1] Gl. tloris sl. 4 in sl. 5.

Tabla III.

1. Relikviar, 2. Obhajilni kelih, 3. Ciborij v trški podružnici. Str. 47—48.

visok, križni obok se končuje s trostranskim sklepom proti vzhodu. Ladija je 8·48 m dolga, 7·15 m široka in 6·66 m visoka. Banjast obok je razdeljen v dva široka četverokota z dvema kapama na vsaki strani; križni svodi slonijo na prizidanih slopih. Prvotno sta namreč prezbiterij in ladija imela raven lesen strop, kakor še sedaj kažejo na podstrešju ometane stene, ki so bile nekdaj pod stropom v cerkvi.

Slika 3. Tloris središke podružnice Ž. M. B. Narisal dr. A. Stegenšek.

Slika 4. Trška podružnica od zahodne strani. Fotogr. dr. A. Stegenšek.

Zidan obok so napravili najbrž v 18. stoletju in so v ta namen znotraj k stenam prizidali pilastre ali slope, ki nosijo obok ter imajo skoraj enake podložke in ogredje. Najstarejša dela sta torej prezbiterij in ladija in še imata zunaj podpornike, ki so se pri nas kot ostanki gotskega sloga še dolgo ohranili. Slekovec misli, da je kapela pozidana l. 1630.,

saj je drugi zvon iz l. 1637. Zvonik na zahodni strani je prizidan pozneje, menda takrat, ko so napravili obok; prvotno kapela ni imela zvonika, ampak morda lesen stolpič, v katerem je visel sedanji drugi zvon, ima močno zašiljeno, s kositrom krito piramidasto streho. Sedanjo lično obliko je dobil zvonik l. 1899, ko je bil povišan in prekrit.[1] V ta namen je že l. 1893. Tomaž Sejnkovič sporočil 500 gl., 400 gl. so darovali dediči Ivana Kočevarja, radgonski dekan in središki rojak Franc Pintarič je 10. julija 1899. poslal 300 gl., znatno svoto je pa daroval stolni prošt Lavrencij Herg, ostalo je prevzela občina. Patron, nemški viteški red, je v dopisu 29. marca 1898. naznanil, da je voljen prispevati le k nujnemu popravilu strehe nad prezbiterijem, kolikor postavno odpade nanj, k drugim popravilom ni hotel ničesar prispevati. Tudi prošnjo občinskega zastopa z dne 13. jan. 1897, naj bi red prepustil kapelo trgu, ki bi jo sam prenovil, je isti odklonil z dopisom z dne 16. julija 1897.

V zvoniku visijo naslednji trije zvonovi:

I. v premeru 77 *cm*; od klobuka do krila 54 *cm*; obroč debel 5 *cm*; glas *h*. — Krona: glave. — Ob zgornjem vratu rožn. okraski, med temi:

☞ MARTINUS FELTL HAT MICH GEGOSSEN IN GRAZ 1759.

Na vratu podobe: 1. Marija sedem žalosti; 2. sv. Miklaž; 3. Kristus na križu; 4. sv. Deodat.

II. 97 *cm*; 48; 4; *cis*. — Ob zgornjem vratu napis:

✠ IN HONOREM BEATISSIMÆ VIRGINIS MARIÆ HEC COMPANA (sic!) FVSA EST ANNO 1637.

III. 42 *cm*; 30; 3; *dis*. — Ob zgornjem vratu rožnati okraski, med temi:

☞ MARTIN FELTL GOSS MICH IN GRAZ 1756.

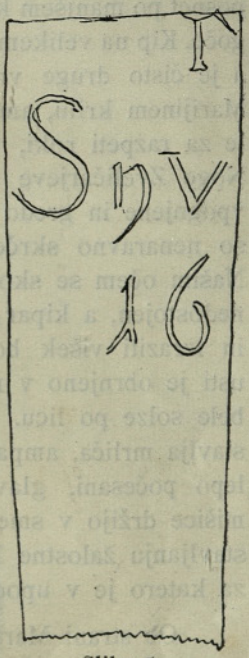
Na vratu podobe: 1. Kristus na križu; 2. sv. Sebastijan; 3. Marija Pomočnica; 4. sv. Janez Nepomuk.

Stolpna ura je iz l. 1875; napravil jo je urar Ivan Pogačnik v Podnartu na Kranjskem za 425 gl., leta 1899. jo je ptujski urar G. Sprinz popravil za 70 gl. na račun trške občine.

Na severni strani je prezbiteriju prizidana tesna zakristija; pred zunanjimi zakristijskimi vrati služi za prag 78 *cm* dolg

[1] Gl. Slekovec, Kapela Ž. M. B. str. 68, 69.

in 20 *cm* širok kos kamena z odlomkom napisa iz 17. stoletja, ki je morda v zvezi s prvotno cerkveno stavbo. Pozna se še, razločno številka 16, nad njo pa nekatere pismenke.[1] Ta štirivoglat kamen je služil najbrž za kak podboj, pozna se še na njem rdečkast omet. Na vzhodni strani, koncem prezbiterija je med dvema podpornikoma prizidana lopi podobna kapelica zoltarjem žalostne Matere božje in prenosno prižnico. V tej kapelici se opravlja služba božja le ob velikih svečanostih kakor n. pr. ob primicijah, ko se zbere mnogo ljudstva, ki pod milim nebom prisostvuje službi božji. V tej kapelici sta l. 1902. središka rojaka Lavrencij Herg in Matija Sinko opravila zlato sv. mašo. V spomin tega redkega dogodka je nad vhodom v tokapelico vzidana marmorna plošča z napisom:

Slika 5.

LAVRENTIVS HERG, MATHIAS ŠINKO
EXPLETIS IN SACERDOTIO QVINQVAGINTA ANNIS
HIC IVBILAVERE
10. AVGVSTI — 21. SEPTEMBRIS

Kapelica je bila nekdaj na tri strani odprta lopa, na se verni in južni strani se še na zidu pozna, da je odprtina bila pozneje zazidana, a tudi na vzhodni strani, kjer so zdaj vrata, je bila nekdaj velika polukrožna odprtina.

Stopimo sedaj v cerkvico samo. Tlak je dal napraviti iz kamenitih plošč l. 1875. tržan Matija Plepelec za 360 gl. Dotlej je bila cerkev tlakana z opeko.

Oltarji so trije, glavni in dva stranska, iz arhitektoničnega stališča dokaj dobro delo 18. stoletja. Na velikem oltarju stoji kip žalostne Matere božje, o katerem pravi Slekovec, da je

[1] Gl. sl. 5.

posnet po manjšem kipu na steni zraven vel. oltarja. To pa ni mogoče. Kip na velikem oltarju pač predstavlja žalostno Mater božjo, a je čisto druge vrste.[1] Zveličarjevo truplo ne počiva tu na Marijinem krilu, ampak ji je zdrknilo raz kolen in drži ga še le za razpeti roki, tako da za pravo visi na Marijinih rokah. Noge Zveličarjeve se s stopali opirajo na tla, v kolenih so vpognjene in gredo narazen. Prsa so izbočena, prsti na rokah so nenaravno skrčeni, a tako, da vidimo rane od žrebljev. Našim očem se skoraj zdi, da je položaj Zveličarjevega trupla nedostojen, a kipar je mislil ravno s tem doseči mogočen vtisek in izraziti višek bolesti in bede. Obličje Marijino z odprtimi usti je obrnjeno v nebo in bolesti kriči, iz oči pa ji lijejo debele solze po licu. Nasprotno pa glava Zveličarjeva ne predstavlja mrliča, ampak bolj spečega človeka; brada in lasje so lepo počesani, glava ni omahnila navzdol, ampak jo vratne mišice držijo v smeri trupla. Kip je iz 18. stoletja ter v predstavljanju žalostne Matere božje zavzema nekako skrajno točko, za katero je v upodobljanju žalostne Matere sledil preobrat.[2]

Ob strani Marijinemu kipu stojita na evangelijski strani sv. Janez Evangelist in angel s križem, na listni strani pa sv. Štefan, mučenec, in angel s kladivom in žreblji. Nad Marijinim kipom, vrh oltarja je slika sv. Miklavža, variha srediških mlinarjev.

Tabernakelj z dvema angeloma ob straneh je sicer priprost, a dostojen, v njem se hrani majhen ciborij in gotična monštranca iz nežlahtne kovine; omenja se že v inventarju l. 1824.

Veliki oltar je bil l. 1864. s prostovoljnimi darovi prenovljen.

Na listni strani velikega oltarja visi na steni majhen kip žalostne Matere božje.

Kipič je v leseni omarici, krog njega je bil ovit venec iz umetnih temnordečih, modro- in zeleno-belih cvetlic. Ko je l. 1902. bil kip prenovljen, se je venec odstranil.[3] Kip iz mavca je 24 *cm* visok in 16 *cm* širok. Obraz Marijin je jako mil,

---

[1] Gl. tablo I. in II.

[2] Gl. dr. Stegenšeka članek v „Voditelju" 1908, str. 348—350.

[3] Cvetlice so sedaj v muzeju „Zg. dr."

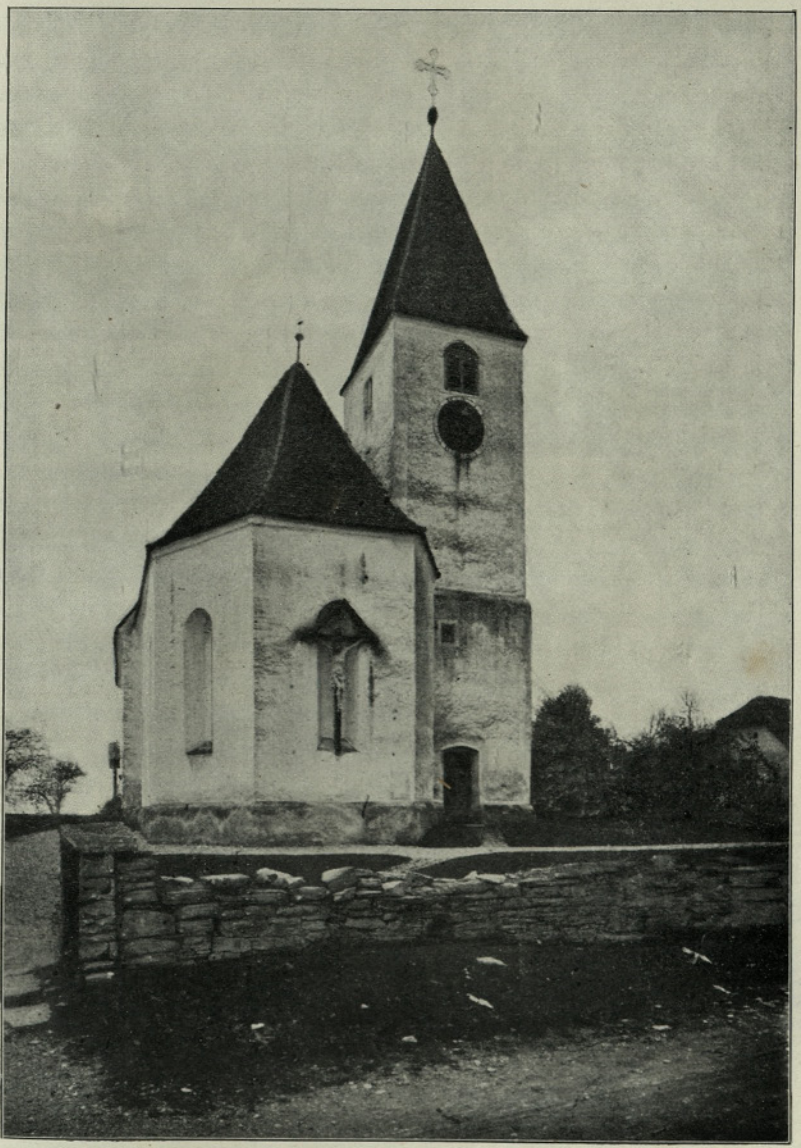

Tabla IV. Župna cerkev (pred prenovitvijo) od vzhodne strani.
Fotogr. dr. A. Stegenšek. (Str. 48.)

oči povešene, glava nekoliko sklonjena na desno stran; z desnico podpira glavo Zveličarjevo, ki je omahnila tako, da jo zremo naravnost v obličje in ne samo od strani. Truplo v Marijinem naročju ne leži na hrbtu, ampak na desni strani, tako da tudi trup vidimo od spredaj. Desna roka Zveličarjeva visi navpično navzdol ter se z dlanjo opira na podstavek, leva pa počiva v Marijini levici. Noge Zveličarjeve visijo od kolena navpično navzdol. Raz glavo se spušča Mariji na pleča pregrinjalo, vsa njena obleka je pozlačena, na prsih rdečkasta, pod vratom srebrnasta. Solze pod očmi so zaznamovane z modrimi kapljicami, kaplje krvi na Zveličarjevem truplu pa z rdečo barvo. Obuvalo na desni nogi Marijini je rdečkasto, leva noga je zakrita. Kip je brez umetniške veljave, zelo pohabljen in nespretno zlepljen. Marijina podoba je čez prsa pretrta, desna rama z zagrinjalom je odkrhnjena in pozneje popravljena z novim mavčevim nastavkom. Enako je odkrhnjena leva Marijina rama, pest leve roke Zveličarjeve, krilo Marijino in polovica leve noge Kristusove. Prsa Marijina so sedaj prekratka, desna rama Marijina se ne stika, leva pa nima lakta.

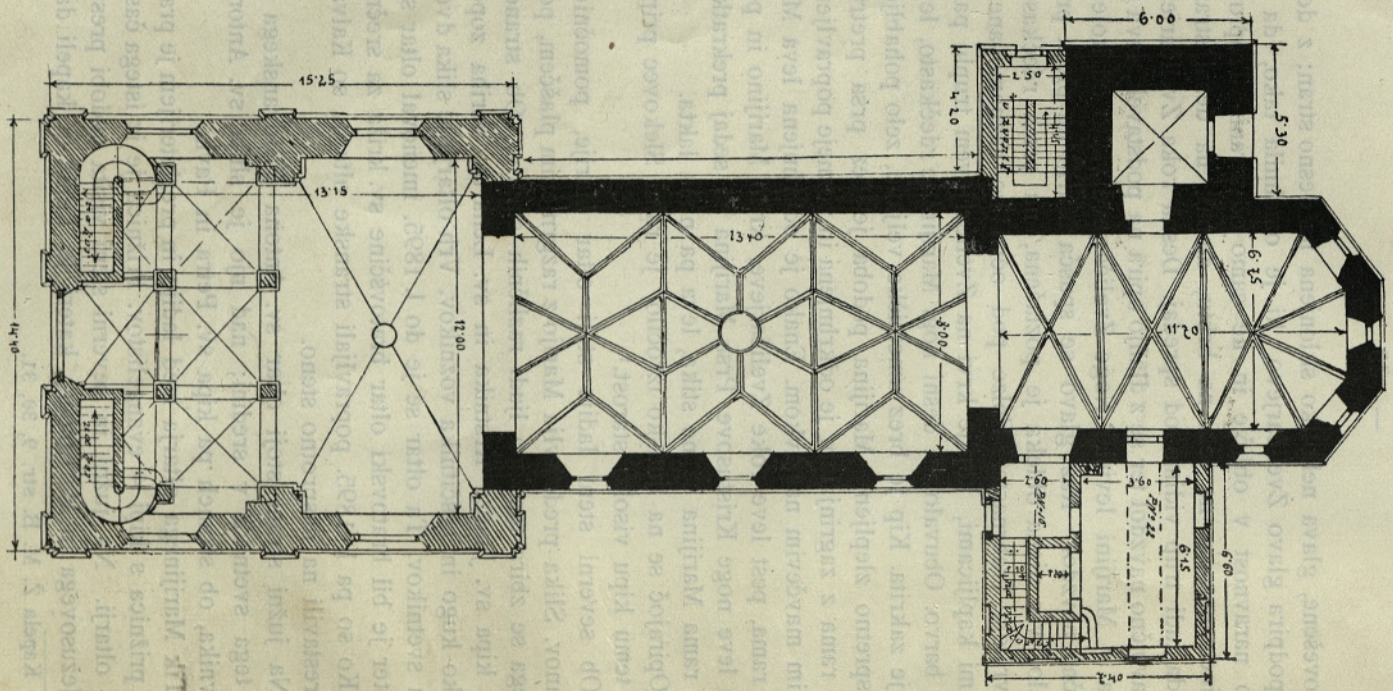
Opirajoč se na ljudsko izročilo, je rajni Slekovec pripisoval temu kipu visoko starost.[1]

Ob severni steni ladije stoji oltar Marije, pomočnice kristjanov. Slika predstavlja Marijo z razgrnjenim plaščem, pod katerega se zbira množica ljudi različnih stanov. Ob straneh stojita kipa sv. Janeza Krstnika in sv. Lenarta, variha zoper živinsko kugo in zaščitnika voznikov. Vrh oltarja je slika dveh drugih svetnikov. Ta oltar se je do l. 1895. imenoval oltar sv. križa ter je bil bratovski oltar bratovščine sv. križa za srečno smrt. Ko so pa l. 1895. popravljali stranske oltarje, so Kalvarijo prestavili na nasprotno steno.

Na južni strani stoji oltar sv. Antona Padovanskega s sliko tega svetnika v sredini; nad njo je slika sv. Antona Puščavnika, ob straneh pa kipa sv. Petra in Pavla.

Tik Marijinega oltarja med ladijo in prezbiterijem je prav čedna prižnica s kipi 4 evangelistov. Prižnica je iz istega časa kakor oltarji. Na južni in severni steni visita podobi presv. Srca Jezusovega in Marijinega, kateri je kupil in kapeli da-

[1] Kapela Ž. M. B. str. 9, 30, 31.

Slika 6. Tloris župne cerkve sv. Duha. Narisal I. Najžer.

roval l. 1855. tržan Anton Šinko z ženo Katarino. Dne 15. aprila i. l. jih je blagoslovil takratni župnik Jakob Šalamun.

Križev pot je delo graških slikarjev Franca Nager in Eduarda Amon. Naročen je bil l. 1842. za župno cerkev. Ko je l. 1893. župnik Venedig omislil nov križev pot za župno cerkev, je star, že zelo poškodovan križev pot prodal nekemu posestniku v Obrežu, od katerega sta ga odkupila župan Ivan Kočevar in Jožef Šinko, središke tržanke so pa nabrale potrebno svoto, da se je prenovil.

Stari bronasti lestenec, ki visi v ladiji, je bil nekdaj last bratovščine sv. križa. Svetilnico za večno luč je l. 1901. darovala rodbina rajnega Jurija Zadravec. Orgle na koru s 6 spremeni so delo mariborskega orglavskega mojstra Jožefa Brandla. Za nje je Sejnkovičeva rodbina darovala 700 gl. Na belo nedeljo, dne 1. aprila l. 1894. jih je blagoslovil g. Matija Šinko. Po zunanji obliki in po znotranji sestavi in glasu so res lep kras za kapelo. Stare orgle so bile iz l. 1776. Nek Lončarič, posestnik sedanje „Čohaševe“ hiše je sporočil vse svoje imetje vdovi Plepelec, ki mu je v bolezni stregla, pod pogojem, da za središko kapelo kupi nove orgle. Plepelčka je pa bojda kupila stare orgle, ki so po izročilu bile pri Mali nedelji.

Kapela je bila prenovljena tudi l. 1888. za 547 gl. 80 krajc.; 100 gl. je daroval L. Herg, 200 gl. občina, ostalo se je pa nabralo med tržani.

Cerkvena posodba. Kapela ima več starinskih predmetov. Na naši sliki (tabl. 3) se vidi najprej relikviar v podobi križa obdanega z žarki iz XVIII. stoletja, potem na levi ciborij, čigar stalo ali noga je gotska iz XVI. stoletja, držaj, čaša in pokrivalo pa so iz XVIII. ali začetka XIX. stoletja; sledenjič pa je pred vsem zanimiv obhajilni kelih za vino (za poplaknenje ali ablucijo po zaužitem sv. obhajilu). Ker je protestantovsko gibanje zaneslo tudi v naše kraje obhajilo pod obema podobama — kruha in vina — je papež Pij IV. tudi katoličanom avstrijskih dežel dal dovoljenje, da se smejo lajiki obhajati pod obema podobama. Vendar pa je že njegov naslednik Pij V. to dovoljenje preklical. Ohranila pa se je navada, ponekod celo v XVIII. stol., da so davali lajikom po zavžitem sv. Rešnjem Telesu v podobi kruha po-

plaknjenje neposvečenega vina iz skupnega keliha. Tak kelih — gotovo izredna redkost za našo škofijo — se je ohranil v naši kapeli, kamor je moral priti od župnijske cerkve. Posebno visoka in prostorna čaša je iz cina in kaže z nogo vred oblike druge polovice XVI. ali pa začetka XVII. stol.

14. Opis župnijske cerkve Sv. Duha.[1]

Župnijska cerkev je vsakemu kraju osrednja točka duševnega življenja, ona je pa več ali manj tudi tečaj, krog katerega se vrte zgodovinski spomini. Kdor torej hoče kaj zvedeti o preteklosti kakega kraja, si mora najprej skrbno ogledati zunanjost in znotranjost župnijske cerkve.

Cerkev Sv. Duha pri Središču je bila (pred popravilom) sicer ena najmanjših v dekaniji, vendar po svoji starosti in častitljivih spomenikih zelo zanimiva. Stoji tik ob meji grabsko-obrežke občine in središkega trga, a še na grabskem ozemlju, na desni strani velike ceste, ki gre od Ormoža v Medjimurje. Glavna vrata so obrnjena na zahodno stran, prezbiterij pa, ki ima trikoten sklep, leži naravnost proti vzhodu.[2] (Gl. tabl. IV. in V.) Ima le eno ladijo in je 25 m dolga in 8 m široka, prednji del ali prezbiterij kakor tudi ladija imata 8 m višine.[3] Prezbiteriju je na severni strani prizidan 18 m visok zvonik pri tleh 6 m širok. Pritličje zvonikovo je služilo za zakristijo, dokler ni bila l. 1908. pozidana nova zakristija na južni strani. Dostopen pa je bil od zunaj po leseni lestvici. Lepa poznogotična okna s krogovičjem iz sekanega kamena so v prezbiteriju zazidali, a so jih l. 1909. zopet odprli, ladija pa ima na južni strani navadna štirioglata okna, a nad korom tudi eno poznogotsko. Pri gotičnem slogu navadni podporniki manjkajo.

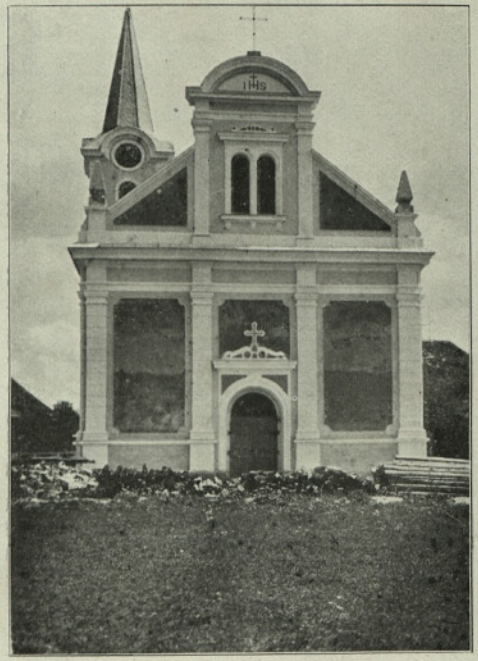
Stara glavna vrata na zahodni in stranska na južni strani so bila gotična. Nad glavnimi vrati je bil iz kamena izklesan ptič pelikan, ki z lastno krvjo hrani svoje mladiče — podoba presv. Rešnjega Telesa. Črni križ nemškega viteškega reda iz

---

[1] Pri opisu cerkve mi je podal več podatkov gospod prof. dr. Stegenšek. Pis.

[2] 88° odklona od meridijana.

[3] Gl. tloris sl. 3.

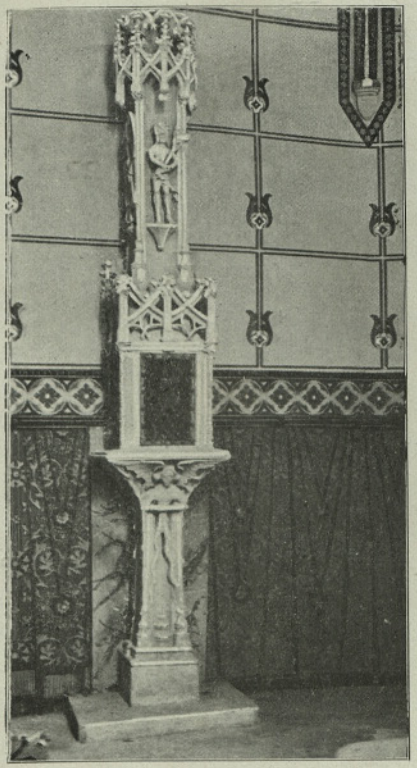

Tabla V. in VI.

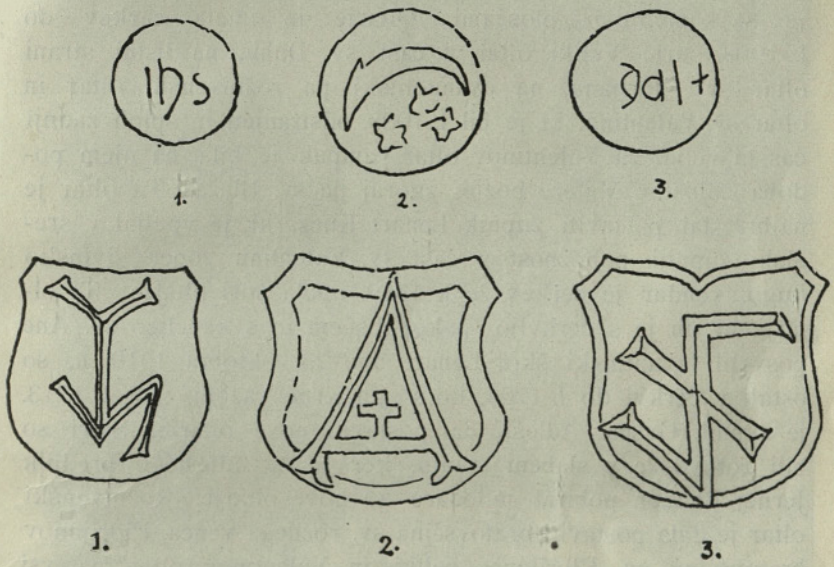
Pročelje prenovljene ž. cerkve. Str. 61.

Zakramentna hišica v ž. c. Str. 53.

Fotogr. J. Trafenik.

ometa nad glavnimi vrati je bil iz novejšega časa ter pomenjal, da cerkev pripada nemškemu viteškemu redu.

Zanimiva so bila južna gotična vrata, le škoda, da so kamenite stebre poškodovali, ko so vanje zabijali kavlje za zunanja vrata. Nad vrati je bil Veronikin potni prt z obličjem Gospodovim, držala sta ga dva angela. Tudi to je bilo iz kamena izklesano, žal, da je l. 1909 pri zidavi izginilo.

Sl. 7. Zgornja vrsta 1—3: zariski na sklepčnih kamenih v prezbiteriju. Spodnja vrsta 1—3: mojstrska znamenja na zakramentni hišici.

Nekoliko dalje proti prezbiteriju je v južno steno vzidan kamen, ki ima zgoraj izklesan križ brez telesa Kristusovega, pod njim pa križ z razpelom in ob straneh dva klečeča angela držita kelihe, morda kak oltarni ali grobni nastavek.

Stopimo sedaj na glavna vrata v cerkev. Ladija ima poznogotski mrežasti obok s tremi svodnimi polji. Na oboku prezbiterija s križnimi svodnimi polji se kameniti loki končujejo z okroglimi sklepčnimi kameni z nekaterimi zariski. Na koncu loka tik velikega oltarja je križ z začetnimi gotičnimi pismenkami: Jh(e)s(us). Na sklepčnem kamenu srednjega loka je pol-

mesec s tremi zvezdami, na tretjem sklepčnem kamenu je pa nečitljiva,[1] ker je z ometom zamazana, letnica (?).

Rebresa se opirajo na kamenite polstebre ob stenah. Ob koncih polstebrov so v prezbiteriju dolgobrade človeške glave, od katerih ima ena dve poprečno oviti vrvici, ena pa majhno zvezdo na čelu, v ladji pa so po koncu stoječi listi. Na listni strani je na kamenu z mečem prebodeno grbovo polje. (Slekovec.) Stavba je iz opeke razne velikosti. Tlakana je s kamenitimi ploščami. Oltarje je imela cerkev do l. 1908. štiri: Veliki oltar v čast sv. Duhu, na listni strani oltar sv. Florijana, na evangelijski pa rožnivenški oltar in oltar sv. Valentina, ki je bil l. 1908. odstranjen in sploh zadnji čas ni veljal za Valentinov oltar, ampak je bila na njem podoba žalostne Matere božje, zgoraj pa sv. Blaža. Ta oltar je najbrž dal postaviti župnik Lenart Knez, ki je vpeljal v središki župniji pobožnost v čast sv. Valentinu zoper živinsko kugo, vendar je cerkev že l. 1519. imela štiri oltarje. Ti oltarji, ki jih je s cerkvijo, pokopališčem in s kapelico sv. Ane posvetil lavantinski škof Lenart dne 23. oktobra 1519. l., so ostali v cerkvi do l. 1704, ko so jih Kruci razbili. Šele l. 1713. je župnik Gašpar Adlešič dal postaviti nove oltarje. Stari so bili gotovo že v slabem stanju, ker je že Adlešičev prednik Jernej Benger pobiral milodare za nove oltarje. Rožnivenški oltar je dala postaviti bratovščina sv. rožnega venca, Florijanov bratovščina sv. Florijana, veliki in Valentinov oltar pa vsi župljani skupaj. Vsi ti oltarji so bili v baroknem slogu, a natančneji opis se nam ni ohranil.

L. 1836. so odstranili veliki oltar, ker je bil že zelo slab in ves črviv; ostala je samo podoba sv. Duha. L. 1837. je mizar Anton Golob v Gradcu napravil tudi nov tabernakelj in zadnjo nedeljo po Binkoštih dne 26. novembra je velikonedeljski dekan Peter Danjko blagoslovil nov oltar.

Že poprej l. 1834. so bili cerkev pobelili in takrat je bojda nad slavolokom prišel na svetlo rdeče slikan napis v gotičnih črkah: Renovatum anno Domini 1515. (Prenovljeno l. 1515.)[2]

[1] Slekovec je iz Danjkove kronike povzel l. 1316. Janisch, Topogr. Lex. Grabendorf.

[2] Slekovec pri Janischu n. n. m.

Tabla VII. Prezbiterij trške podružnice. Str. 44.
Fotogr. dr. A. Stegenšek.

L. 1841. so pa celo cerkev poslikali in prenovili tudi vse oltarje. Delo so prevzeli za 651 gl. 38 kr. srebra trije umetniki iz Gradca in sicer: Franc Nager in Eduard Amon, akademična slikarja, in Karol Malek, pozlatar. Denar je nabral po prostovoljnih darilih župnik Šalamun. Prenovljen veliki oltar je imel na vrhu podobo presv. Trojice, na evangelijski strani pa sv. Matevža in sv. Petra, na listni strani sv. Pavla in sv. Jerneja. Na stenah v prezbiteriju so bile naslednje slike: na evangelijski strani obiskovanje Marijino, krst Jezusov v Jordanu, zadnja večerja in apostol Jakob mlajši, na listni strani pa Marijino čisto spočetje in kananejska žena pred Kristusom. Obok je bil svetlomodro pobarvan in z zvezdicami okrašen, rebresa pa lepo marmorirana. Nad slavolokom je bil napis: Renovatum MDCCCXXXXI.

Tako pomlajeno cerkev je dekan Danjko deveto nedeljo po Binkoštih dne 1. avgusta 1841. slovesno blagoslovil. Svečačanosti se je udeležilo 7 duhovnikov in nešteta množica ljudstva. Središki župljani so bili ponosni na svojo prenovljeno cerkev, toda veselje ni dolgo trajalo. Cerkev je prenizka in premokrotna; kar ni iz kamena, se ne more dolgo v njej ohraniti. Slikarija je kmalu počrnela in v kratkih letih je bilo treba cerkev pobeliti. Stroški za slikanje so bili zastonj[1].

V novejših časih je cerkev dobila novo podobo sv. Duha, nov rožnivenški oltar s petnajsterimi skrivnostmi rožnega venca[2], oltar sv. Florijana ter nove kipe Lurške Marije in sv. Jožefa. Kip Lurške Marije je izdelal v Parizu kipar Verrebout za 102 gl., vožnja je pa stala 19 gl. 96 kr. Kamenito votlino je pripravil domači zidar Jurij Masten iz Godeninec, napis pa je izrezljal in pozlatil Matija Štamperger na Grabah. Vsa priprava je stala 26 gl. 96 kr. Tretjo nedeljo v adventu dne 14. decembra l. 1884. so popoldne podobo s slovesno pro-

[1] Ko so l. 1908. odstranili stari pevski kor, se je na cerkveni steni na enem mestu pokazala stara fresko-slikarija. Iz tega sledi: 1. pevski kor je pozneje pozidan, najbrž v 18. stol.; 2. cerkev je bila že nekdaj poprej poslikana, ker po l. 1841. se kor ni prizidal. Tudi za Florijanovim oltarjem se je našla pod ometom velika fresko-slika na steni.

[2] Leon XIII. je 27. februarja l. 1883. temu oltarju dal pravice priprivilegiranega oltarja t. j. z vsako sv. mašo, ki se opravi na tem oltarju, je združen popolni odpustek.

cesijo prenesli v cerkev in blagoslovili. Vse stroške so poravnali župljani s prostovoljnimi doneski.

L. 1841. prenovljeni veliki oltar je bil iz mehkega lesa, zato je v 40 letih celo doslužil. L. 1889. so tedaj postavili nov veliki oltar iz hrastovega lesa v gotičnem slogu. Spodnji del je ostal star in iz kamena sezidan, nastavek pa je bil lesen, nepobarvan, v gotskem slogu. V sredi je bila oljnata podoba binkoštnega dogodka: Marija sedi med apostoli in nad njih glavami plava golobček sv. Duha. Krožna kompozicija je izvršena v modernem renesanskem slogu in kaže lepe barve. Ob straneh stojita baročna kipa (iz XVIII. stol.) sv. Petra in sv. Pavla. Delo je stalo 595 gl., od tega se je 100 gl. pokrilo z volilom tržana Franca Jurinič, drugo pa s prostovoljnimi doneski župljanov. Drugo nedeljo po Veliki noči dne 5. maja je dekan Albin Schwinger blagoslovil nov oltar. To leto je bila tudi cerkev in zakristija pobeljena ter v zakristiji napravljena zunanja vrata, da ni bilo treba duhovnikom skozi cerkev hoditi v zakristijo, kakor je bilo prej tudi pri drugih cerkvah običajno.

Nastavek Marijinega oltarja je bil modern v gotskem slogu in sicer iz dobe, ko se je nova gotika šele začela pri nas razširjati. V sredi je Marija pod baldahinom, okoli pa je 15 polj z malimi relijefi (23 : 15 cm), ki kažejo 15 skrivnosti sv. rožnega venca. A relijefi so ceno delo iz mavca in 7 polj se je že deloma odluščilo. Čim nižja je bila cena, tem slabše tudi delo. Denar so tedaj tako rekoč zavrgli.

Florijanov oltar je imel kip sv. Florijana (XIX. stol.), brez izraza in slabo delo, med kipoma sv. Andreja in sv. Matija (še XVIII. stol.). Spredaj je bila oljnata slika sv. Alojzija, zatorej je zadnji čas ta oltar veljal za Alojzijev oltar. Prejšnji kip sv. Florijana se je še videl na desni strani.

Oltar sv. Miklavža in Valentina je bil primaknjen k severni strani in je bil iz baročne dobe. Ob straneh sta bili dve svetnici, ki sta izgubili določujoče osebne pridevke, v atiki slika sv. Blaža, na vrhu pa kip sv. Mihaela s tehtnico.

Oljnata slika za jaslice (Pastirji molijo dete Jezusa) iz XIX. stol. je šušmarsko delo.

Lestenec iz pozlačenega brona je nov in lep.

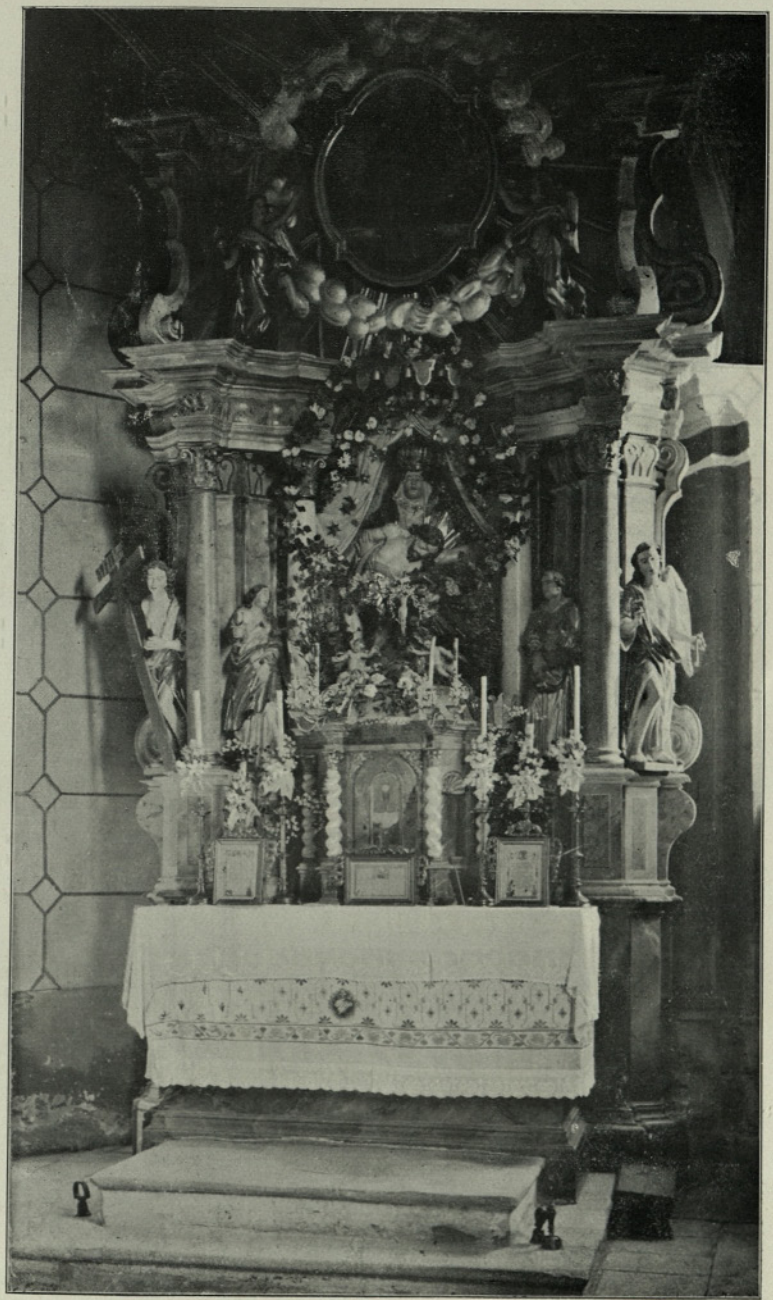

Tabla VIII. Veliki oltar v trški podružnici. Str. 44. Fotogr. dr. A. Stegenšek.

Križevega pota središka cerkev do l. 1842. sploh ni imela; to leto ga je oskrbel župnik Šalamun. Naslikala sta ga Franc Nager in Eduard Amon v Gradcu, dne 9. oktobra 1842. ga je blagoslovil ormoški rojak, pater Bruno Jesih iz Gradca ob azistenci 7 duhovnikov in ogromne množice ljudstva. Ta križev pot se je ohranil v vlažni cerkvi komaj 50 let; sedaj je v kapeli. L. 1893. je bil postavljen nov križev pot; slike so bile naročene na Dunaju, okvire pa je napravil domači mizar Matija Hribernik iz Obreža. Stal je 370 gl., kar so nabrali župljani s prostovoljnimi darovi, po 30 gl. sta pa darovala župnik in kapelan. Blagoslovil ga je 27. avgusta 1893. pater Kalist Medič, frančiškan in župnik v Ljubljani.

Prej omenjena slikarja Nager in Amon sta l. 1843. naslikala tudi sliki Srca Jezusovega in Marijinega za 75 gl. Sliki je naročil in blagoslovil Marko Glaser, takratni dvorni kapelan v Gradcu. Na binkoštno nedeljo 1843. so ji slovesno prenesli v cerkev.

Prižnica, na katero je vhod iz zakristije, je vsa iz kamena na stebru toskanskega reda, iz XVII. stol., le streha je poznejša in lesena.

V štirih poljih so naslikani z oljem na omet štirje evangelisti ob straneh Kristusa in se ji prav lepo podajajo. Pod prižnico je 48 cm debel in 39·5 cm visok steber iz belo-rdečega marmorja, ne da bi se vedelo, čemu je kdaj služil[1].

Krstni kamen je na listni strani blizu vhoda v prezbiterij, je zelo majhen in ne kaže nič posebnega.

Največja umetniška znamenitost v ž. cerkvi je lepa gotična zakramentna hišica[2], ki stoji pri zidu na evangelijski strani velikega oltarja. Shramba za sv. R. T. je istočasna s cerkveno stavbo (1515). Hudi duh z dvema kačjima repoma nosi hišico, vrh nje pa stojijo po koncu čela in fiale ter stolpič v sredi. Trije angeli v diakonski obleki s prekrižano štolo nosijo z ozirom na sv. R. T., ki je spomin trpljenja Kristusovega, primerna zna-

[1] Rdečkast marmor je v pozni gotiki v Avstriji jako običajen. Središka cerkev ima tudi kropilnik (pri prejšnjih glavnih vratih) iz takega kamena. Stebrič pod prižnico, poleg str. oltarja je služil morebiti kot podstavek za vrčke.

[2] Voditelj 1900 str. 338. Gl. tabl. VI

menja, prvi križ in gobo, drugi šibe in trnjev venec, tretji pa steber bičanja in vrv. Vmes se razpleta pomerančna veja z nekaterimi sadovi in morebiti spominja na drevo spoznanja v raju, na vrhu se pa stolpič končuje z ležečim spletenim vencem. Ima torej vodoraven sklep, kar je že samo na sebi po okusu zadnje gotike, ko bi tudi bogato krogovičje in razni detajli, naturalistično podobni pravim vejam, tega ne trdili. Znamenja mojstrov sl. 7. na str. 49. v spodnji vrsti, ki so izklesali lepo hišico, se vidijo poleg angelov na posebnih ščitih.

Zvonik je istočasen s stavbo ostale cerkve, le zadnje nadstropje je dodano pozneje. Spodaj ima banjast obok, v naslednjih dveh odstavkih gotske line, na vrhu pa baročno okno. Zadnji odstavek se je torej povišal menda v XVIII. stoletju. Skraja je imel spodaj edina vrata v prezbiterij. V nadstropje pa so vodile lesene stopnice, ki so končale pri kamenitih vratih z gotskimi podboji v drugem odstavku; pozna se še mesto za bruna, ki so nosila tla (podest) vrh stopnic. L. 1680. je treščilo vanj ter je zgorela streha in zvonovi so se raztopili. Tudi leta 1704. je treščilo v zvonik, vendar ni napravilo posebne škode, l. 1713. je tretjič strela vdarila ter raztrgala strešni oder in stol za zvonove, ki pa so vendar ostali nepoškodovani. Do leta 1908. so viseli v zvoniku trije zvonovi, izmed katerih je najmanjši bil najstarejši.

V naslednjem podamo opis starih zvonov; opisal jih je g. Vid Janžekovič, sedaj župnik v Svečini.

I. v premeru 118; od klobuka do krila 85; obroč debel 88·5 *cm*; glas *f*. — Krona: glave. Ob zgorjem vratu rožnati okraski, med temi:

☞ ZU GOTTES LOB UND EHR HAT MICH GEGOSSEN SALESIUS FELTL IN GRAZ 1793.

Na vratu podobe v školjkastih okvirjih: 1. presv. Trojica; 2. Marija z Jezuškom; 3. svetnik (?) ali svetnica (?), v desni roki tri strelne pušice, v levi palmovo vejo, ob desni nogi skledico (?); 4. sv. Jožef z Jezuškom in lilijo. O tem zvonu pravi kronika: Sie wiegt 1600 *ll*..

II. 97; 70; 7; *gis*. — Krona: glave. — Ob zgornjem vratu rožnati okraski, med temi:

☞ SALESIUS FELTL HAT MICH GEGOSEN IN GRAZ ANNO 1793.

Na vratu podobe: 1. Kristus na križu; 2. sv. Janez Nepomuk; 3. sv. Mihael; 4. sv. Florijan.

III. 80; 58; 6; *h.* — Krona: glave. — Ob zgornjem vratu rožnati okraski, med temi:

DVRCH DAS FEIER BIN ICH GEFLOSEN MEDARDVS REIG IN GRAZ HAT MICH GOSEN

Na vratu podobe na rožnatih okraskih: 1. Marija brezmad. spočetja; 2. sv. Mihael; 3. sv. Sebastijan; 4. sv. Florijan. — Nad obročem napis:

MARIA MATER GRATIÆ MATER MISERICORTIÆ TV NOS AP HOSTE PROTEGE ET HORÆ MORTIS SVSCIPE MDCLXXXVII[1]

Kronika pove o tem zvonu: Sie wiegt 400 *fl.*

O priliki vizitacije deželnega komturja grofa Harracha l. 1791. je bilo med drugim naročeno, naj se veliki počeni zvon da preliti in da bo nekoliko večji, naj se za to porabita dva zvončka pri velikonedeljski kapeli sv. Ane in zvonček pri središki kapeli istega imena ter v ta namen predloži deželni komendi začasni proračun. L. 1793. so res naročili v Gradcu nov veliki zvon. Središčani so darovali v ta namen 100 gl., ostali župljani po 50 gl., razen tega so slednji odstopili za zvonove denar, ki so ga imeli dobiti v Ormožu za zrnje — v znesku 25 gl. 32¼ kr. Spodnji Šalovci so dali hrastov les za stol, katerega so Šalovčani sami dali izdelati in pripeljati k cerkvi. Po zvon so se peljali v Gradec brezplačno posestniki: Martin Erjavec,[2] cerkveni ključar iz Šalovec, Andrej Žmavc iz Obreža, tudi velik dobrotnik cerkve, Filip Čavničar in Matija Puklavec, Gregor Trstenjak in Tomaž Podgorelec.

L. 1908. je pa župna cerkev dobila tri nove zvonove. Naročil jih je domači rojak, vpok. profesor in župnik g. Matija Šinko. Vlil jih je zvonolivec Grassmayr v Wiltenu pri Inomostu. Prejšnji veliki zvon je ostal in je sedaj drugi, novi veliki zvon ima v premeru 1·36 *cm*, od klobuka do krila 1·02 *cm*, obroč je debel 10 *cm*. Tehta 1300 *kg* in poje glas *d*.

---

[1] Marija mati milosti, mati usmiljenja, ti nas pred sovražnikom varuj in ob smrtni uri sprejmi. 1687.

[2] Ta blagi dobrotnik, ki je mnogo storil za olepšavo cerkve, je umrl za jetiko 46 let star dne 11. marca 1798. v Šalovcih h. št. 35.

Prejšnji drugi in tretji zvon je vzela tvrdka in ju zamenjala z novima, katerih eden tehta 550 *kg*, v premeru meri 105 *cm*, od klobuka do krila 75 *cm*, obroč je debel 8 *cm*, ima glas *g*, najmanjši tehta 400 *kg*, s premerom 91 *cm*, od klobuka do krila 67 *cm*, obroč je 7 *cm* debel ter poje glas *a*. Poleg dveh starih zvonov se je še zvonarnici doplačalo 7000 K.

Nove zvonove je zelo slovesno posvetil dne 13. decembra (3. nedeljo v adventu) 1908 knezoškof dr. *Mihael Napotnik*. Veliki zvon je posvečen sv. Matiju in štirim evangelistom, katerih podobe nosi. Tretji zvon je posvečen v čast devici Mariji, sv. Magdaleni, sv. Heleni in sv. Uršuli, četrti pa sv. Mihaelu, sv. Lavrenciju, sv. Jerneju in sv. Alojziju. Prvi ima napis: „Sv. Matija krščen sem. — Vzliti me je dal 1908. l. velečastiti in veleučeni gospod Matija Šinko, bivši profesor bogoslovja, župnik v Ljutomeru in Gornji sv. Kungoti pri Mariboru, zlatomašnik, rojen v Središču 10. septembra 1829. — Slavo Bogu na višavah, mir ljudem na zemlji oznanjuj!“ Drugi: „V spomin jubileja zlatomašništva sv. Očeta Pija X. in šestdesetletnega vladanja cesarja Franca Jožefa I. Matija Šinko 1908. — Vabi k molitvi in pokori ljudi!“

Tretji: „Blagemu prijatelju preč. gosp. Lavrenciju Herg, proštu kapit. Lav. v spomin pokloni 1908 Mat. Šinko. — Glasno poj: spomni se, o človek, da boš umrl.“[1]

* * *

Stolpno uro so kupili l. 1742. z milodari, a se je po letih obrabila in so jo morali odstraniti. L. 1876. so župljani zložili precejšnjo svoto, h kateri je znatno prispeval tudi patron, in ptujski urar Chalon je napravil novo uro.

Glede znotranje cerkvene oprave pravi vizitacijski zapisnik iz l. 1791., da je bilo vse še v dokaj dobrem stanju, le oltar sv. Sebastijana je bil zelo slab in bi se naj odstranil.[2] Vizitator, deželni komtur nemškega reda grof Harrach je ob

[1] Popis svečanosti in zvonov gl. v „Cerkvenem zaukazniku“ 1908, XV., str. 247—248.

[2] Posebnega oltarja sv. Sebastijana cerkev ni imela; menda je to Valentinov ali pa Florijanov oltar.

vizitaciji naročil, naj se zaobljubljena srebrna srca, ki so bila razobešena po cerkvi, odstranijo ter v prid cerkvene blagajne spravijo v denar.

V zakristiji je bila nastala nevarna razpoklina, ki se je imela popraviti z železno zapono, tudi zvonik je bil nekoliko odstopil od cerkve in ga je bilo treba zvezati s cerkvenim zidom. Vizitator je dalje naročil, naj se na cerkvene stroške napravijo nova močna velika vrata, naročita dve novi knjigi za mrtvaške maše in nov obrednik.

Kostenjak zunaj cerkve je zaukazal podreti, kar se je tudi pozneje zgodilo, kakor vidimo iz zapisnika l. 1800.

Popis cerkvene premičnine iz l. 1795. omenja med drugim srebrno in pozlačeno monštranco, 1 ciborij, 2 kovana predrta keliha („von durchgebrochener Arbeit“) s pateno, 1 cinast kozarec za obhajance, ki se je ohranil še iz tistih časov, ko je bila navada, da so obhajancem po zavžitju sv. hostije podajali kozarec z neposvečenim vinom, da so si splahnili usta. Ta kelihu podoben kozarec se sedaj hrani pri trški podružnici. Gl. tabl. 3.

V popisu l. 1795. se omenja tudi posebno nebo, ki se je rabilo, kadar je duhovnik nesel bolniku sv. popotnico.

Veliko nebo za procesije s sv. Rešnjim Telesom je bilo kupljeno l. 1817, ki se je rabilo do l. 1844, ko je župnik Šalamun omislil novo nebo iz rdečega svilnatega damasta za 98 gl. 48 kr. To nebo so rabili do l. 1901. in je bilo že sila slabo; tega leta so žene in dekleta zložile znatno svoto, da se je kupilo novo nebo, kar je manjkalo, je dala bratovščina sv. rožnega venca, nekaj pa cerkvena blagajna.

L. 1824. se v popisu premičnine med drugim omenja tudi čelada, meč in ostroge. To so polagali na oder pri vigilijah za umrle duhovnike — viteze in druge plemenite osebe.

Istega leta je veliki mojster nemškega reda prepustil župni cerkvi velik gladek kelih, kupa in tudi patena je bila iz srebra, stojalo pa iz medí (Messing), tehtal je 1 marko=$^1/_2$ funta 5 lotov $3^1/_2$ petink in je bil cenjen na 18 gl. konv. denarja.

O *mašni obleki* pravi nek zapisnik iz 18. stoletja brez letnice, a gotovo iz časa pred Jožefom II., da je imela cerkev 12 komadov mašnih plaščev v različnih barvah in 1 plašč za

večernice (pluvijal), pokrival za kelih, burz in štol je bilo skupaj 12 komadov, alb 8 komadov, pasov 6, koretljev 3, oltarnih prtov 8, ročnikov 12, zagrinjala 4 in pa 6 prtov „za glavo“ (Haubt-Ticher) t. j. naramnikov (humeralov).

L. 1841. so župljani z milodari nabrali 243 gl. 58 kr. ter kupili novo praznično mašno obleko z asistenco vred, l. 1844. je pa župnik Šalamun deloma na lastne stroške, deloma z milodari oskrbel nov svilnati pluvijal belo-rdeče barve za 155 gl. 24 kr. konv. den. in zastavo iz rdečega svilnatega damasta za 190 gl. ter obleko za strežnike za 7 gl.

L. 1887. je družba vednega češčenja poklonila župni cerkvi središki višnjevi in črni mašni plašč in več cerkvenega perila, l. 1888. je pa dekan v Lučanah Štefan Jež, središki rojak († 17. dec. 1888) zapustil cerkvi svojo skoraj čisto novo mašno obleko.

L. 1900. je župnijski upravitelj g. Canjkar na svoje stroške kupil svetilko za večno luč za 50 gl., kelih s pateno je pa dal pozlatiti za 15 gl.

L. 1901. je takratni stolni dekan Lovro Herg na svoje stroške pri pasarju K. Tratniku v Mariboru naročil nov srebrn kelih, ki je okrašen z emajliranimi podobami: prihod sv. Duha, sv. Jožef in sv. Lovrenc; s pateno vred je kelih stal 120 gl., tok pa 5 gl.

Istega leta je obitelj v tem letu umrlega posestnika paromlina Jurija Zadravca naročila za župno cerkev nov, krasen lestenec, ki je stal nad 300 gl.

15. Povečava župnijske cerkve.

Starodavna in častitljiva cerkev Sv. Duha že zdavna ni več zadostovala sedanjim potrebam; postala je pretesna, bila je vlažna, temna in zaduhla. Nastala je neizogibna potreba, da se ali pozida nova cerkev ali stara temeljito prezida. Že 13. februarja l. 1885. se je trški občinski odbor odzval povabilu takratnega župnika Petra Skuhala, da sporazumno z drugimi občinami da opeko, vožnjo in težake za razširjenje župne cerkve. Potem je stvar počivala celih 10 let. L. 1895. se je začel nabirati sklad, da se pozida nova cerkev ali stari kaj prizida. A tudi sedaj je stvar počasi napredovala, največ vsled needi-

nosti med župljani. Tržani bi namreč radi imeli župno cerkev v trgu in so predlagali, da se pozida nova cerkev na livadi blizu nove šole, za staro cerkev na Grabah pa da ne marajo ničesar dati. Nasprotno so pa prebivalci Grab, Obreža in Šalovec bili zoper to, da bi se župna cerkev prestavila v trg kakor se je šola, in niso hoteli o novi cerkvi ničesar slišati. Naposled se je uvidelo, da bi zidanje nove cerkve bilo predrago, ker bi ob enem trebalo vzdrževati tudi staro cerkev. Stavljenje nove cerkve je zlasti odločno odsvetoval domači rojak Lavrencij Herg, ki se je prav živo zavzemal za to, da se prezida in razširi stara cerkev. Vsled njegove spomenice je občinski odbor središki dne 24. novembra l. 1898. sklenil, pospeševati povečavo stare cerkve Sv. Duha.

Skoraj istočasno se je po prizadevanju takratnega stolnega dekana Herga ustanovila „družba za zidanje župne cerkve sv. Duha“, kateri je kn.-šk. lavant. konzistorij 30. novembra l. 1898. potrdil pravila, dne 18. januarija l. 1899, št. 1212 pa tudi c. kr. namestništvo v Gradcu. Družba si je stavila namen, z udnino in prostovoljnimi darovi priskrbeti potrebnih pripomočkov, da se razširi župna cerkev (§ 2. in 3. društv. pravil). Redni udje se obvežejo, plačevati po 10 krajc. na mesec ali 1·20 gl. na leto, kdor daruje 50 gl., je ustanovnik, kdor daruje manj kakor označeni svoti, je dobrotnik. L. Herg in Fr. Pintarič sta takoj darovala vsak po 1000 gl.

Nove potežkoče so nastale pri vprašanju, *kako* se naj stara cerkev predela in razširi. Načeloma se je sklenilo, da prezbiterij ostane, ladija bi se pa naj podrla, ker je sicer prizidava zelo težavna. Župnijski urad se je 31. avgusta l. 1905. obrnil na c. kr. centralno komisijo za ohranitev zgodovinskih in umetniških spomenikov, da bi dovolila podreti ladijo, toda centralna komisija je to prošnjo odbila, „ker bi se s tem zatrle značilne poteze stavbe, ki ni majhne vrednosti.“ Ob enem se je centralna komisija obrnila na nemški red kot patrona, naj ne dovoli podreti ladije.

S tem dejstvom je sedaj trebalo računati in z ozirom na to je stavbenik Gologranc napravil načrt, po katerem bi se naj stari ladiji ob vsaki strani prizidali stranski kapeli. Proti temu načrtu je ugovarjal občinski odbor središki ter v dopisu na

stavbeni odbor 29. dec. 1907. opozoril na pomanjkljivosti tega načrta, češ, prizidane stranske kapele ne bodo dovajale dovolj svetlobe v že itak temno srednjo ladijo; cerkev bo ostala vlažna in nizka. Vsled prizidave bodo nastali koti in kotički, ki bodo kazili celo stavbo. Darovatelji tudi darujejo le s tem namenom, da se postavi res kaj veličastnega in času primernega, ne pa da se na ljubo centralni komisiji prizidavajo podkapnjače, ki bodo staro cerkev le kazile. Občinski odbor je bil torej mnenja, naj prezbiterij ostane, ladija pa se podere ter postavi nova, svetla, zdravstvenim zahtevam primerna stavba. Misel, da se ladija podere, je z ozirom na nepremakljivo sta lišče centralne komisije bila neizpeljiva, in če bi se izvršila, bi imela neprijetne posledice, pač pa je stavbeni odbor sam spremenil prvotni načrt. J. Lončarič iz Voitsberga je napravil nov načrt, po katerem se na južni strani prezbiterija prizida prostorna zakristija, ladija se pa na zahodni strani prizida, tako da bo stara ladija v svoji dolžini podaljšana. V dejanskih razmerah je menda to bilo še najboljše, kar se je sploh dalo doseči; ker je nova ladija nekoliko širja in višja, izgine za oko nenavadna dolžina v primeri z visokostjo in širokostjo, častitljiva starinska stavba pa je vendar ohranjena bodočim rodovom.

Drugo kočljivo vprašanje je bila denarna stran. Družba za zidanje cerkve je sicer nabrala lepo svoto, ki se je znatno pomnožila z volilom rajnega stolnega prošta L. Herga, ki je družbo, oziroma cerkev v svoji oporoki z dne 22. jul. 1906. imenoval za univerzalnega dediča. Po končani zapuščinski obravnavi in izplačanih volilih se je preostala svota izročila v upravo odboru družbe za zidanje cerkve, kakor je bilo v oporoki izrecno določeno. Tudi drugi tržani in župljani ter rojaki so darovali večje ali manjše svote, in tako se je l. 1908. moglo pričeti z delom. Meseca januarija l. 1906. se je naprosil sicer tudi nemški red, da bi zdatno prispeval k povečavi ž. cerkve, toda že 15. januarija je došel odgovor, da red z ozirom na vedno rastoča patronska bremena ne more v ta namen dati večjega zneska, in tako se je potrebna in važna prezidava izvršila le s pomočjo darovateljev — rojakov in župljanov.

Ko so bili načrti odobreni in premagane razne ovire, je spomladi l. 1908. stavbeni mojster Morandini iz Varaždina pričel

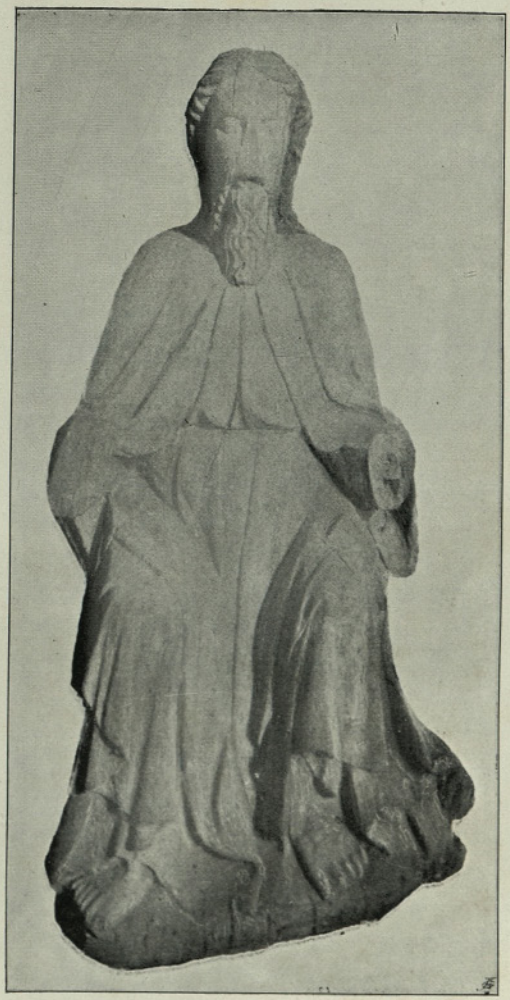

Tabla IX. Kip sv. Jerneja, na podstrešju podružnice. Str. 105.
Fotogr. dr. A. Stegenšek.

z delom. Ob enem se je povišal stolp za 5·70 m. Do jeseni je stavba srečno prišla pod streho. Novoprizidana ladija je znotraj 11·57 m dolga, 11·97 m široka in 13·40 m visoka. Novoprizidana zakristija je znotraj 6·13 m dolga in 3·60 m široka. Nad zakristijo je oratorij, zraven zakristije je še ozka veža, ki služi za vhod v cerkev.

Spomladi l. 1909. so cerkev pobelili, gg. M. Šinko in Fr. Pintarič sta jo dala prosto poslikati in tako je cerkev dobila čisto mlado lice. (Gl. tab. IX.)

17. Pokopališče.

Prvotno pokopališče središko je bilo pri stari cerkvi sv. Jerneja; sledovi tega srednjeveškega pokopališča se nahajajo na njivah, ki se imenujejo Cirkovce in sicer na temeljih nekdanjega rimskega poslopja. Natančneje je to pokopališče preiskalo in razkopalo „Zgodovinsko društvo“ l. 1907. in 1908. Mrliči so bili vsi z obličjem obrnjeni proti solnčnemu vzhodu. Pri ženskih mrličih so se našli razni okraski, zlasti črki S podobni kolobarji, katere so stari Slovenci nosili na sencih nanizane na vrvico. Našlo se je tudi več prstanov in pri enem ženskem mrliču iz treh bronč enih žic spletena ovratnica. Mrliče so pokapali brez rakev, le pri enem se je našlo nekoliko koscev strohnelega lesa, morda rakve. Od orožja se ni našlo prav ničesar, od obleke le nekoliko zaponk, s katerimi se zapenjajo jermeni.[1] (Gl. tabl. X.)

Ko je izginila cerkev sv. Jerneja, se je opustilo tudi ondotno pokopališče, tedaj so obzidali prostor krog cerkve sv. Duha in ga priredili za pokopališče; ko je pa bila pozidana trška kapela, so tudi ondi napravili pokopališče za odličnejše tržane.

Na župnijskem pokopališču so postavili kapelo sv. Ane, katero so častili kot priprošnjico umirajočih; posvetil jo je lavantinski škof Lenart leta 1519. V tej kapeli je bila tudi grobnica, kamor so polagali odličnejše in zaslužnejše župljane. Tako so n. pr. pokapali v kapelo sv. Ane dne 26. julija l. 1767. Matija Borko, brata takratnega središkega župnika, ki je bil

[1] Poročilo o teh izkopinah glej v Časopisu za zgodovino in narodopisje l. 1907 str. 229—233 in l. 1908, str. 176—185.

občinski svetovalec. Duhovnike in druge posebno imenitne osebe so pokapali tudi v cerki. Tako n. pr. je bil v župnijski cerkvi 10. novembra l. 1686. pokopan Peter Ozvald, poglavar v Čakovcu, dne 25. januarija l. 1768. neka gospa Barbara Brečko iz Središča, l. 1760. dne 20. aprila pa — pri velikih vratih — Jožef Dominkuš, ki je bil 20 let cerkveni ključar.

Pokopališče okoli cerkve so rabili blizu 300 let in zemlja je bila že prenasičena, prostor pa pretesen; prej ali slej bi bilo treba pokopališče prestaviti ali znatno razširiti. Med tem je l. 1782. cesar Jožef II. zaukazal, da se morajo pokopališča krog cerkev opustiti in prestaviti na bolj oddaljeni prostor. Tako so središko pokopališće prestavili od župne cerkve na hribček levo od ormoške velike ceste, na Solarjevo njivo, ki je že v trškem ogradju. Pravljica pripoveduje, da so na tem mestu hoteli nekateri imeti cerkev, ko je bila Drava podkopala cerkev sv. Jerneja, drugi pa na Dokševem bregu. Pri tem pričkanju se je pa cerkev sama prestavila na sedanje mesto, oziroma zgodovinske razmere, graščak in nemški red so odločili cerkev sv. Duha za župnijsko svetišče. Novo pokopališče pa ima prav lepo lego; proti jugu se odpira krasen razgled na varaždinsko polje, Ivančico in okolišne vinogradne griče, proti severu in zapadu na ljutomerske in haloške gorice, proti vzhodu pa na medžimursko ravnico. Na večer vseh svetnikov se iz središkega pokopališča kaj lepo vidi čarobno razsvetljeno varaždinsko pokopališče.

Novo pokopališče je posvetil na belo nedeljo t. j. 18. aprila l. 1787. velikonedeljski dekan Janez Nep. Reitz[1] in istega dne je bil na njem pokopan prvi mrlič, $4^1/_2$ letni otrok Jožef Lesnikar iz trške hiše št. 15. (po starem štetju). Ker je pa tudi to pokopališče čez leta postalo pretesno, so občine l. 1870. kupile še bližnjo njivo in še istega leta je bil novi del pokopališča blagoslovljen. Sedanje pokopališče meri 68 arov, 81 m^2.

Zaradi starega pokopališča pri cerkvi je pa l. 1809. nastal prepir med Matijem Dokšom in Antonom Vrbančičem z ene strani in župno cerkvijo z druge strani. Krog starega pokopa-

[1] Je živel od l. 1806. v Središču v pokoju ter je umrl ondi 15. jul. 1807.

lišča je bil namreč izkopan jarek, katerega sta omenjena posestnika smatrala za mejo med svojim in cerkvenim zemljiščem. Toda pri natančnejem razizkavanju in zasliševanju prič se je dognalo, da je bil jarek izkopan le za odvajanje vode ne pa zaradi meje, ampak cerkveno zemljišče je segalo tudi čez jarek. Posebna komisija je 12. septembra 1809. določila mejo med cerkvenim in Vrbančičevim zemljiščem 50 čevljev od pokopališčnega zida na južni in zapadni strani, na severni strani pa proti Dokševemu sadunosniku 4 □ čevlje od zida. Ko so leta 1822. stavili pri šoli kravji hlev in drvarnico, so se pogodili tako, da je Vrbančič odstopil kos svojega zemljišča za šolskim poslopjem, zato pa mu je cerkev prepustila proti mali odškodnini ves prostor zunaj pokopališčnega zida, ki ji je bil l. 1809. prisojen v lastnino, katerega si je kmalu z drevjem zasadil.

Ko so l. 1908. prizidavali novi del cerkve, so zadeli na množino kosti starega pokopališča krog cerkve.

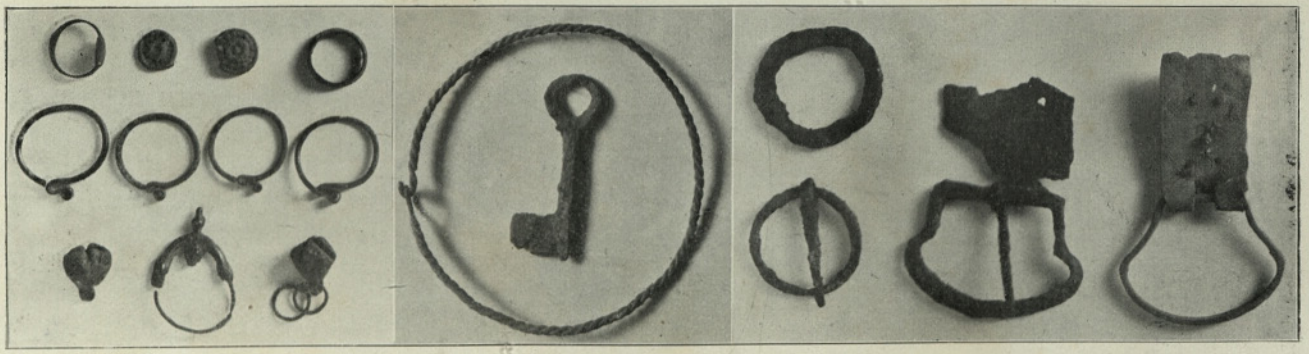

Tabla X. Središke izkopine: prstani, gumbi, slepočnice, uhani, ovratnik, ključ, zaponke. Fotogr. dr. A. Stegenšek.

SLOVENSKO KATOLIŠKO IZOBRAŽEVALNO DRUŠTVO V SREDIŠČU

II. del.

Zgodovina.

Il. del.
Zgodovina.

I. Prazgodovinska doba.

1. Kamenena doba.

Če se zamislimo v davno pretekle čase, nam se nehote vzbudi vprašanje: Kako je neki v davnih časih bilo tukaj, kjer sedaj stoji središki trg, kjer se razprostirajo rodovitne njive in zeleni travniki? Kdaj in odkod so prvič prišli ljudje v te kraje? Kako so živeli, kakšen jezik govorili? Natančnega odgovora na ta zanimiva vprašanja nam ne more dati noben učenjak, nobena knjiga, zakaj o prvih prebivalcih naše Spodnje Štajerske ni nikjer nič zapisano. Vendar pa so se nam v zemlji ohranili razni spomeniki, iz katerih se da vsaj nekoliko dognati, kakšna je bila nekdaj naša domovina in kakšni ljudje so tukaj prebivali.

V starodavnih časih, mnogo tisoč let pred Kristusom je naša štajerska dežela čisto drugače izgledala kakor dandanes. V srednji Evropi je nekdaj bila takšna vročina kakor je sedaj v Afriki, mnogi ognjeniki so bruhali iz sebe žarečo žlindro, rastle so pri nas velikanske rastline in med njimi se sprehajali sloni; njih okamenine se še dandanes večkrat najdejo globoko v zemlji. Za tem je prišla ledena in potopna doba, ko so naše hribe in doline zakrile velikanske gromade ledu in snega; ko je pa nastopila zopet toplejša doba, se je sneg in led stalil in naši kraji so bili potopljeni v globoko vodovje. Le polagoma so ginevale vode in pojavili so se najprej vrhovi višjih gor in gričev, potem nižji holmci; naše Ptujsko in Mursko polje pa velikansko ogrsko ravnico še je dolgo pokrivalo vodovje. Kjer se sedaj razprostira ravno polje in ziblje rumeno klasje, so nekdaj pljuskali morski valovi. To nam spričujejo okamenine raznih živali, ki živijo le v morju, pa se po naših krajih večkrat izkopajo. Če greš od Središča čez Sv. Miklavža in skozi Ljutomerske gorice, čutiš, kako se svet polagoma vzdi-

guje, opažaš pa tudi, da so Ljutomerski griči polni peska, prodca in vapnenca, zato pa rodijo tako izvrstno vinsko kapljico. Čez te griče je drlo nekdaj od severa proti jugu silno vodovje, ki je izgreblo globoke jarke in nanosilo velikanske plasti peska in prodca. V tem času še seveda ljudje niso mogli tukaj prebivati, ampak šele takrat, ko so vsaj višji kraji bili že suhi, in obrasli; nižave so pa še dolgo ostale pod vodo ter tvorile jezera in močvirja.

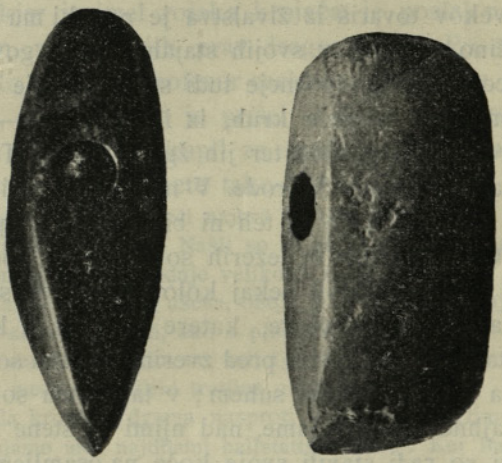

Slika 8. Noži iz starejše kamenene dobe. K. H. Atl. t. 1, 10, 12.

Prvi prebivalci, ki so prišli v naše kraje gotovo iz Jutrovega, so bili zelo priprosti, niso še poznali kovin, živeli so večinoma od lova in od sadežev, ki jih je narava sama ponujala. Svoje orodje in orožje so si delali iz kamenja, kosti, rogov in lesa; oblačili so se z živalskimi kožami, prebivali pa v votlinah ali bornih kolibah. To dobo imenujemo kameneno dobo, ki razpada zopet v dva odseka, v starejšo in novejšo kameneno dobo. Orodje starejše kamenene dobe je še slabo obdelano (sl. 8.) in neokretno, poznejša kamenena doba pa kaže že lepo uglajene izdelke. (Sl. 9.) Ta doba je

trajala od neznane davnine po priliki do l. 1500—1000 pred Kristusom[1].

V novejši kameneni dobi je bila središča okolica že nedvomno obljudena, dočim je še v starejši kameneni dobi sedanja štajerska dežela najbrž bila neobljudena. To nam pričajo različni kameniti izdelki, ki so se našli v središki okolici, največ okoli Šalovec. Ljudje imenujejo te kamenite predmete „gromske strele“ ter mislijo, da v tisto hišo ne vdari strela, v kateri hranijo tako „gromsko strelo“. Pri nekaterih hišah jih rabijo kot uteže pri stenskih urah. A to niso „gromske strele“, ki

Slika 9. Kladiva iz nove kamenene dobe.

bi bile iz neba priletele, ampak so sekire in kladivca starodavnih prebivalcev, ki še niso poznali železa in drugih kovin. V teh krajih ni takega kamenja, torej so svoje orodje dobili po kupčiji, ki je šla iz Jutrovega ob Donavi in Dravi gori proti Alpam. L. 1877. je takratni središki kapelan g. Slekovec nabral po župniji 10 raznovrstnih sekir iz kamena.

Na planoti severno od sedanjega trga, Grab in Obreža, nam je torej iskati najstarejšo naselbino v tej okolici.

[1] Gl. natančneje o tem v 2. zv. „Zgodovinske knjižnice“, „Prazgodovinske izkopine“, izdalo „Zg. dr.“ l. 1906. Cena 40 v.

Kakšne narodnosti so bili prvi prebivalci v središki okolici in drugod po Štajerskem, ne bo nikdar nihče dognal, pač pa vemo iz najdenih izkopin v raznih krajih nekaj več o njihovem življenju. Ljudje nove kamenene dobe se sicer še živijo tudi od divjačine in rib, vendar poznajo že ječmen, pšenico in proso; rž in oves sta prišla v naše kraje šele pozneje. Te vrste žita so rastle divje po širnih azijskih planjavah, od ondod pa so ljudje zanesli seme v Evropo in ga tu zasejali. Od ovočja so zavživali jabolka, hruške, trnulje, glog, ščipek, maline, koprive, bezgove jagode, bukevco in želod.

V tej dobi si je človek ukrotil že tudi nekatere živali. Najstarejši človekov tovariš iz živalstva je pes, ki mu je pomagal loviti divjačino. Imel je v svojih stajah tudi že govejo živino, koze in ovce, nekoliko pozneje tudi svinje. Zrnje si tolče in melje s kamenjem in peče kruh, iz ila si dela — brez lončarskega vretena — posode ter jih žge v ognju. Take posode so seveda jako priproste in rode. V novi kameneni dobi so bivali ljudje v votlinah, kjer pa teh ni bilo, so si na prostem delali kolibe. Ob močvirjih in jezerih so si stavili koče na mostiščih t. j. v vodo so zabili nekaj kolov in na teh so si napravili iz protja in hlodja kočure, katere je krog in krog obdajala voda; tako so bili varni pred zverino in pred sovražnikom. Stavili so pa kolibe tudi na suhem; v ta namen so izkopavali v zemljo majhne okrogle jame, nad njimi pa stene in streho iz protja. Zlasti so radi stavili svoje koče na osamljenih holmcih in prisojnih krajih. Včasi se še najdejo ognjišča, ki nam kažejo sledove glavne kolibe, krog nje pa manjših kolib, torej celo prastaro vas. Taka vas je bila v oni davni dobi tudi v okolici središki.

Po ravnini krog Središča je gotovo v takratni dobi še bila razlita Drava, mogoče torej, da so tudi tukaj prebivali ljudje na mostiščih, toda dokaza za to nimamo. Gotovo pa so tukajšnji prebivalci imeli svoje kolibe na suhem, po priliki tam, kjer je sedaj vas Šalovci in središki Mladoles.

2. Brončena doba.

Polagoma so se ljudje seznanili z rudami in so začeli izdelovati razno orodje iz kovin. Ker se v starejših kovinskih

najdiščih nahajajo le brončeni predmeti, razločujejo učenjaki bronč e no in ž e l e z n o kovinsko dobo. Bron je zmes bakra in kositra, v okolici središki pa teh rud ni, zatorej so zopet le po trgovini dobili te predmete od drugod. Iz tega je ravno razvidno, da je že v tisti starodavni dobi bil tukaj živahen promet med vzhodom in zahodom, jugom in severom.

Iz brončene dobe se je našlo v središki okolici več predmetov. Okoli l. 1860. je kmet Franc Horvat podiral na Grabah tik središkega Mladolesa debel hrast ter je pri izkapanju korenja naletel na več bronastih reči. Misleč, da je našel dragocen zaklad iz čistega zlata, je hodil k raznim zlatarjem, še celo na Dunaj, kjer je imel rojaka krojača, je poslal nekatere reči z naročilom, naj mu jih prav drago proda. Po naključbi je zvedel za to takratni profesor cerkvene zgodovine na graškem vseučilišču, dr. Robič, ki je prišel iz Gradca v Središče ter je ves zaklad od Horvata kupil za graško zgodovinsko društvo. Robič popisuje te predmete tako-le:[1]

Pridejane so bile te reči najbrž kakemu mrliču in so vse iz bronca, skoraj brez patine (zelenca). Našli so se pa naslednji predmeti:

1. Brončeno dleto srednje velikosti z ušesom;
2. majhno dleto brez ušesa, oboje prav dobro ohranjeno;
3. dve zlomljeni dleti, eno s plosnato obliko;
4. dve majhni oškodovani sulici;
5. Ost meča, po priliki tretjina ostrine;
6. Votla krogla z dvema nasproti stoječima odprtinama, kakor jo večkrat nahajamo med najdbami hallstattske dobe[2]. Ker ima krogla belo svetlikasto bojo, je morda bilo kaj srebra primešanega, da je imela jasnejši zvok in se je torej rabila kot kraguljček.
7. Majhen, prstu podoben kos bronca, ki je pa bil s kladivom obtolčen, ko so ga na Dunaju zlatarji preizkuševali, in zlomljen na dva dela.
8. Blizu istega najdišča se je ob drugi priliki našla na neki njivi majhna, preluknjana masivna krogla.

Vse te reči so v Gradcu v deželnem muzeju.

Prazgodovinske starine so se našle tudi pri „Starem marofu“, blizu rimske ceste; v Korečicah so pred nekaj leti iz-

[1] Slekovčev prepis (v nemščini) v arhivu „Zgodovinskega društva“ v Mariboru.

[2] Hallstattska doba se imenuje novejša bronč e na doba po mestu Hallstatt na Gornjem Avstrijskem, kjer je najbogatejše, doslej znano najdišče te dobe.

kopali cinasto rakev, katero so pa delavci razbili, misleč, da so našli „Atilovo rakev!“ Razno starinsko orodje se je našlo tudi v Preseki v Medjimurju, toda ni znano, je li iz rimske dobe ali iz starejše — brončene. V hosti „na Bregeh“ nasproti Preseki je gomila, katero so ljudje svoje dni začeli razkapati, češ, da bodo našli Atilovo zlato rakev, a našli so bojda le opeko in kamenje. Tukaj nekje je utegnila biti kaka rimska stražarnica. L. 1906. so tudi v Obrežu našli prazgodovinske grobove. Vsekako nam ti predmeti nedvomno spričujejo, da so v okolici središki bile več tisoč let pred Kristusom nepretrgoma ljudske naselbine.

Brončena doba je segala po priliki do l. 500 pred Kristusom. Med tem so se ljudje že seznanili z železom, ki naposled prevlada. Dobo od (po pr liki) l. 500 pa (v naših krajih) do prihoda Rimljanov imenujejo učenjaki latensko[1] ali keltiško dobo. V tej dobi je železna obrt že zelo razvita, poznavali so tudi že svinec in srebro. Najbolj značilen za to dobo je latènski meč, ki ima po $1^1/_3$ m dolgo, vseskozi enako široko, tanko in na obe strani ostro ploščo z dolgim in tankim, trnu podobnim ročajem z glavico na koncu. Med ročajem in ploščo je pritrjena zvončku podobna krivina, ki je ščitila roko. Po tej krivini se najlažje pozna latènski meč.

Ni nobenega dvoma, da je tudi v tej dobi — od l. 500 do prihoda Rimljanov bila središka okolica obljudena naselbina, ki sega še v prastaro, kameneno dobo.

II. Rimska doba.

Okoli l. 15. pred Kr. so si Rimljani podvrgli ves svet med Jadranskim morjem in Donavo ter vse te zemlje združili v eno veliko upravno pokrajino, imenovano Ilirik, z glavnim mestom Sremom (Sirmium). Vzhodni del današnje Štajerske, Ogrska in del Hrvaške se je imenoval takrat Panonija. Pred prihodom Rimljanov je že cvetela tukaj precejšnja omika in blagostanje. Že od davnih časov so Panonci trgovali z Italijo, od koder so dobivali olje, vino, obleko, razno orodje,

[1] Od besede La Tène — plitčine v Neufchatelskem jezeru na Švicarskem, kjer se je našlo največ predmetov te dobe.

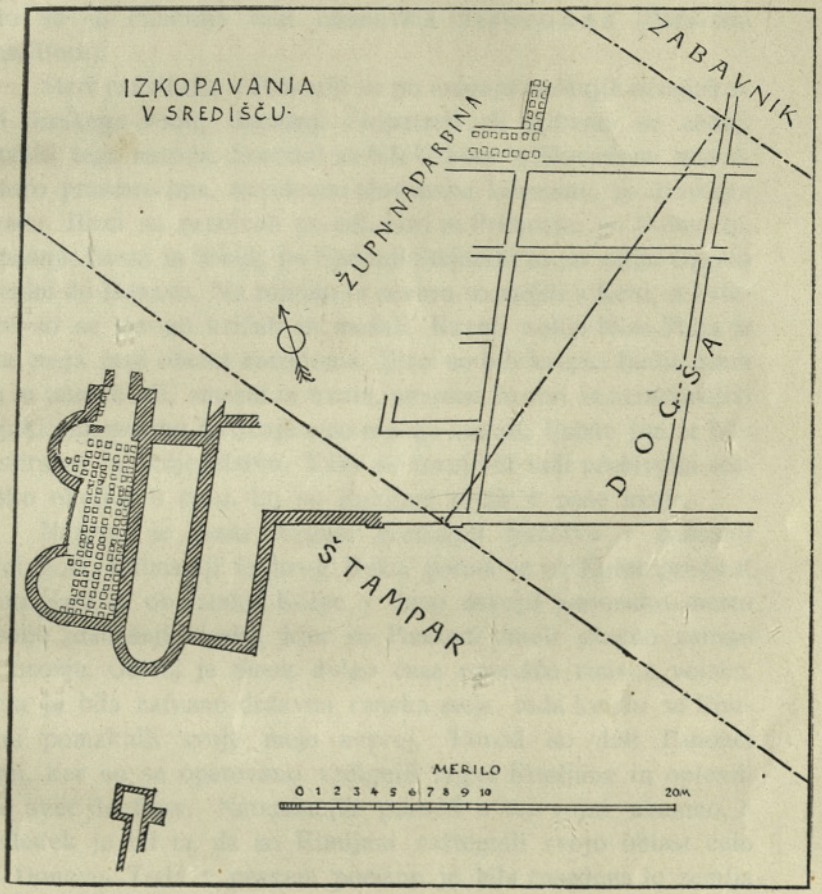

Tabla XI. Tloris rimske hiše na „Cirkevci" pri Središču. Na temelju nekdanjega poslopja so bili položeni mrliči, pri katerih so se našli okraski, ki nam jih kaže tablica X. Ti okraski nam kažejo, da so mrliči bili brezdvomno Slovenci in torej pokopani v te razvaline veliko pozneje.

Panonija pa je pošiljala v Italijo zlasti svinje in razne poljske pridelke. Dasiravno je bila Panonija že dokaj obljudena, so še vendar velikanske prostore pokrivale mogočne hrastove šume, zato se je Panonija tudi imenovala žirorodna (Pannonia glandifera).

Stari prebivalci v Panoniji so po mnenju sedanjih učenjakov bili ilirskega rodu; današnji Škipetarji ali Albanci so zadnji ostanki tega naroda. Sorodni so bili Grkom in Slovanom; marsikatero prastaro ime, navidezno slovanske korenine, je ilirskega izvora. Ilirci so prebivali po celi Istri in Primorju, po Dalmaciji, današnji Bosni in Srbiji, po Spodnji Štajerski in po veliki Ogrski ravnini do Donave. Na zahodu in severu so mejili s Kelti, s katerimi so se mnogo križali in mešali. Ravno nekje blizu Ptuja je bila meja med obema narodoma. Ilirci so bili krepki ljudje črnih las in temnih oči, zmerni in trezni, ponosni, hrabri in neustrašljivi vojaki; za mestno življenje niso mnogo marali, ljubše jim je bilo pastirstvo in poljedelstvo. Taki so torej bili tudi prebivalci središke okolice o času, ko so Rimljani prišli v naše kraje.

Najprej je cesar Avgust premagal ljudstvo v današnji Črni gori, Dalmaciji in krog Reke, potem je ob Kolpi prodiral proti Savi in ob iztoku Kolpe v Savo osvojil panonsko mesto Siscijo (današnji Sisek), kjer so Panonci imeli glavno zalogo za orožje. Odslej je Sisek dolgo časa oporišče rimske vojske. Sava je bila začasno državna rimska meja, toda kmalu so Rimljani pomaknili svoje meje naprej. Povod so dali Panonci sami, ker so se opetovano vzdignili zoper Rimljane in oplenili ves svet do Istre. Natančnejih poročil o tej vojni nimamo, a posledek je bil ta, da so Rimljani raztegnili svojo oblast celo do Donave. Toda v pravem pomenu je bila zasedena le zemlja do Drave. Rimske čete so sedaj razpostavile svoje tabore ob Dravi. Panonci niso mogli pozabiti svoje prejšnje prostosti, le težko so prenašali rimski jarem, zlasti so jim bili zoperni veliki davki, ki so se brezozirno iztirjevali. L. 6. po Kr. bukne nenadoma velikanska vstaja, ves Ilirik je bil po koncu in še od one strani Donave so prišli na pomoč Dačani in Sarmatje. Rimske državljane, trgovce in vojake so najprej napadli in jih pomorili, kolikor se je dalo. Vstaja je bila tako strašna, da je cesar sam v rimskem senatu rekel: V 10 dneh so Ilirci

lahko pred vrati rimskimi! Toda rimskemu orlu se je moralo vse vkloniti. Tiberij je hitro zbral novo moštvo, ojačil posadke v mestih, ki so bila v nevarnosti, ter pritegnil v Ilirijo legije iz Mezije, Sirije, Italije, celo iz Egipta in ž njimi znovič pokoril ljudstvo ob Savi, Dravi in Donavi. Zlasti je ob Dravi razpostavil goste vojaške tabore s središčem v Ptuju. Ti vojaki bi naj strahovali trdovratno ljudstvo v podravski dolini in po Noriku. Sedaj je bila rimska oblast do Drave utrjena, pozneje je cesar Vespazijan prestavil glavno vojno moč in tabore od Drave proti Donavi. Zelo verjetno in skoraj naravno je, da so že v tem času, pod vlado cesarja Avgusta (l. 30. pred Kr.—14 po Kr.) in Tiberija (l. 14—37 po Kr.) Rimljani napravili v Središču svojo postojanko, morda celo majhen tabor. Da je v Središču bila res rimska postojanka, imamo sedaj nedvomen dokaz.

Poprej se je že vedelo za rimsko cesto, katere sled se pozna od Ormoža ob južnem vznožju Huma skozi šumo Korečice, mimo Šalovec in Starega marofa, skozi Mladoles, kjer se med Godeninci in Središčem križa s sedanjo okrajno cesto Središče - Ljutomer. Kmalu potem zapusti štajersko deželo, gre skozi Preseko in Prhovec ter se zavije na severovzhod proti Štrigovi. Blizu Štrigove je hrib Rimščak, ki morda tudi spominja na bližnjo rimsko cesto ali pa na kako rimsko postojanko. Od Štrigove je šla ta cesta proti Murskemu Središču, potem čez Muro proti Sabariji (Sobotišče, Steinamanger) in proti Donavi. Ta cesta je bila ena najvažnejših v celi rimski državi in je vezala Donavo, mejo rimskega cesarstva, z Rimom. Po tej cesti so se premikale rimske čete, tod je drdrala rimska državna pošta, po tej cesti so trgovci prevažali svoje blago. L 1800. so med Ormožem in Središčem izkopali kose rimskega miljnika, katere so porabili za zidavo, tudi pri cerkvi na Humu se je našel miljniški steber (columna milliaria[1]).

Rimljani so začeli krčiti šume za polje in nove naselbine, tudi vinsko trto so zasadili po naših prijaznih gričih. Podnebje v Panoniji je bilo poprej kaj neprijazno in mrzlo zaradi mnogih šum in močvar. Vsled razsežnejšega obdelo-

[1] Muchar, I, 376, 417.

Tabla XII. Kurišče (hipokavst) rimske hiše pri Središču. Mož, ki sedi na razvalinah, je lastnik njive, J. Štampar. Str. 76. Fotogr. dr. A. Stegenšek.

vanja polja in krčenja šum se je tudi podnebje zboljšalo. Rimljani so prinesli v naše kraje razne vrste žlahtnega sadja, zlasti pa vinsko trto, ki je od rimskih časov do današnjih dni najlepši kras naših prijaznih holmcev med Muro in Dravo.

Jedro rimskim naselbinam je bil navadno vojaški tabor. Tabore so radi delali blizu večjih naselbin prejšnjih prebivalcev, da so jih lažje strahovali. Blizu tabora je bilo vežbališče in pokopališče za umrle vojake. Krog tabora so se nastanili krčmarji in barantači, pa ženske, odkar je cesar Septimij Sever (193—211) dovolil vojakom, da so se smeli ženiti. Dosluženi vojaki so navadno dobili od države velik kos zemljišča, kjer so se lahko nastanili. Tako so se poleg starinskih naselbin razvile nove rimske, ki so imele državljanske pravice, dočim so vasi prvotnih prebivalcev bile brez vseh pravic.

Že iz tega, da je blizu današnjega Središča šla velika rimska cesta, da je tu bila dosti velika predrimska naselbina, v bližini Drava in državna meja, bi smeli sklepati, da je tukaj bila kaka rimska naselbina. Naravnost pa nam to dokazujejo izkopine, ki jih je pri Središču l 1907. in 1908. odkrilo „Zgod. društvo“. Staro izročilo pravi, da je blizu tam, kjer so sedaj njive, imenovane „Cirkovce“ (tudi Cirkevca) (v katastralni občini Grabe, posestniki: središki župnik, Dokša, Štampar in Zabavnik), stala nekdaj cerkev sv. Jerneja, katero je potem Drava podkopala. Na njivah se je našlo vse polno zdrobljene opeke in kosti.

Ravno spisovanje središke zgodovine je bilo povod, da je „Zgodovinsko društvo“ koncem oktobra l. 1907. začelo razkopavati dotične njive. Posledek izkopavanja je bil drugačen, kakor bi ga bilo pričakovati na podlagi ljudskega izročila. Med izkopinami, ki so se odkrile in ki so med ljudstvom vzbudile veliko zanimanje,[1] je natančno razločevati dve stvari — iz dveh različnih dob: 1) temeljni zidovi neke stavbe in 2) pokopališče. Stavba je brezdvomno iz rimske dobe, mrliči pa so

[1] Med ljudmi je seveda hitro nastala govorica, da se iščejo bogati zakladi, da se je našla zlata sekira, ki se je poslala na Dunaj, da je bil na tistih razvalinah nekdaj „klošter“, seveda tudi Atilov grob ni smel izostati. Vse skupaj nima niti zrna resnice. Iz tega se vidi, kako ljudska domišljija hitro sprede mične pripovedke, katerim se ravno zato ne sme posti verjeti.

bili v te razvaline pokopani več sto let pozneje. Da je stavba iz rimske dobe, to nam nedvomno spričuje oblika opeke, kosci stenske slikarije, tlak in pod tlakom prostori za kurjavo, ki so se pri Rimljanih imenovali hipokavsti,[1] pa tudi najden rimski denar.

Poslopje je bilo prav veliko; glavna stran je bila obrnjena proti jugu, kjer je zgradba imela dvojno krilo, eno proti vzhodu, drugo proti jugu, vmes pa je bilo znotranje dvorišče.[2] (Gl. tloris tabl. XI.) Tako ogromno poslopje gotovo ni stalo osamljeno v tem, za Rimljane nevarnem kraju, ampak je brezdvomno bila tukaj kaka rimska naselbina, in res se tudi po sosednih njivah nahaja razdrobljena opeka in kosci ometa, mnogokaj je pa razkopala Drava, ki si je pozneje napravila tukaj strugo. Ob njivah, ki se raztezajo kakih 5 minut južno od izkopane stavbe, se stara dravska struga nagloma zavije proti severuvzhodu, tako da tvori nekak jezik, ki ga je nekdaj od treh strani obtekala Drava. Na tem prostoru in dalje na sever proti železniški progi je stala stara rimska postaja, ki se je razprostirala gotovo še dalje na jug in vzhod, kjer je pa njene sledove pokopala Drava, deloma so še pa ostanki skriti po srediških, grabskih in obreških njivah.

Vsiljuje se nam vprašanje: kdaj je bilo pozidano poslopje, ki se je odkopalo, in kdaj je sploh tukaj nastala rimska naselbina, pa kako dolgo je stala? Žalibog nam izkopano kamenje in opeka na to ne more naravnost odgovoriti, ker se ni našel nikakšen napis. Pač pa dobimo na to precej določen odgovor iz zgodovinskih razmer. Pomisliti moramo, da je v teh krajih šele Tiberij prav utrdil rimsko oblast, ko je od l. 6—9. zadušil vstajo ilirskih prebivalcev in potem zlasti ob Dravi nastavil vse polno vojakov. Z vojaki so pa prišli tudi uradniki, ki so pobirali davek in oskrbovali rimsko pošto. Če ne že

[1] Mesto starodavnih priprostih ognjišč in ponev za žrjavico so Rimljani po priliki 100 l. pr. Kr. vpeljali neko vrst osrednje kurjave. Pod tlakom je bil velik prostor za ognjišče, na majhnih stebričkih so bile položene opečne plošče po 50 cm dolge in široke (v Središču samo 40 cm), nad njimi pa je bil navaden tlak iz zdrobljene opeke, apna in peska. V posebnih ceveh je potem šel razgret zrak po vseh prostorih, dim so pa odvajale posebne cevi na prosto.

[2] Natančnejše poročilo glej v „Časopisu za zgodovino in narodopisje“ l. 1907, str. 229—233; 1908, str. 176—185.

prej, so gotovo napravili Rimljani svojo postojanko pri današnjem Središču kmalu po l. 9. po Kristusovem rojstvu. Cesar Vespazijan (l. 69—79 po Kr.) je dal Ptuju rimske mestne pravice, o cesarju Trajanu (98—117 po Kr.) pa se poroča, da je napravil izvrstne ceste od Črnega morja do današnjega Francoskega. Ena teh cest, in sicer jako važna, je šla od Srema ob Dravi mimo današnjega Varaždina in v bližini sedanjega Središča proti Ptuju in od ondod v Celejo, torej je takrat že bilo rimsko življenje v naših krajih dokaj razvito. Največ cest in rimskih naselbin v naših krajih je nastalo koncem prvega in začetkom drugega stoletja po Kr.

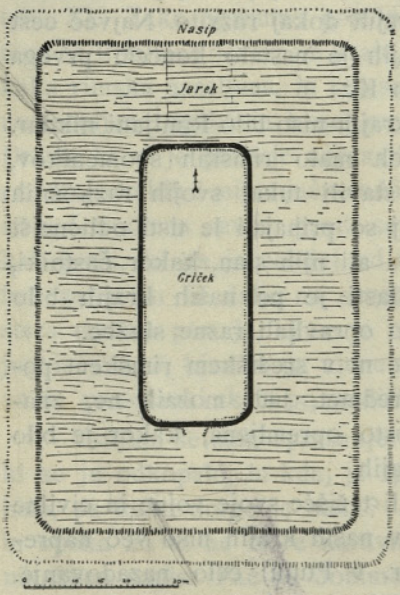
Popolno varni pa v naših krajih niso bilo Rimljani nikdar. Med Dravo in Donavo je sploh malo rimskih spomenikov, zakaj bogati Rimljani si niso stavili tukaj svojih razkošnih vil, kopališč in grobišč. Semkaj so prihajali le tisti odličnejši Rimljani, katere je klicala služba ali njih stan, kakor častniki, državni uradniki in trgovci. Zlasti je po naših krajih bilo mnogo oproščenih sužnjev, ki so opravljali razne službe.

Razven stenskih slikarij se ni v središkem rimskem poslopju našel nikak umetniški predmet, tudi mozaik ne, znamenje, da je hiša bila bolj prosto opremljena, kakor je bilo naravno v teh polbarbarskih krajih.

Ko so pa Rimljani prestavili težišče svoje vojne in civilne oblasti proti Donavi, naselbine v naših krajih niso več napredovale, ampak opaža se (n. pr. v Ptuju) celo nazadovanje. Postanek središke rimske naselbine torej smemo po pravici staviti v prvo stoletje po Kristusu, ko se je najbolj razvijalo rimsko življenje v naših krajih.

Rimske naselbine so imele svojo oporo v vojaštvu. Bilo bi res tudi predrzno in neumno, če bi bili rimski trgovci in uradniki stavili svoja bivališča sredi sovražnih ljudstev, daleč od obrambne moči. Zatorej je bil brezdvomno v bližini središke rimske postojanke tudi vojaški tabor. Najbrž je stal rimski tabor na mestu sedanjega Gradišča. To trditev podpirajo razne okoliščine. Rimljani niso stavili svojih taborov na težko pristopnih strminah, ampak na lahno visečih gričih in na ravninah, blizu vode in šume. Tabori so bili veliki pa tudi majhni za manjše oddelke. Rimski tabor je imel praviloma obliko štirikota ali pravokota. Vsi ti

pogoji se nahajajo pri središkem Gradišču. Griček ima od severa proti jugu 54 m dolgosti ter poprečno od zahoda proti vzhodu 20·50 m širokosti.[1] Obkrožuje ga na vse štiri strani 21.50 m širok jarek, ki je bil nekdaj napolnjen z vodo, od zunanje strani pa zapira jarek širok nasip, ki je bil dokaj močan, a je sedaj razvožen, pozna se samo še sled. Tik ob griču se krog in krog vleče ob njegovem vznožju ozek nasip, v katerem se nahaja veliko lomljeno kamenje, tu je bil nekdaj gotovo zid. Griček, ki ima na najvišjih točkah do 4.20 m višine, je umetno napravljen, pa ne bo iz rimske dobe, ampak iz poznejše, slovenske ali madžarske. Srednjeveški gradovi so na mnogih krajih nastali na mestu rimskih stražarnic in taborov. Neki razlog je gotovo bil, da so ravno na tem mestu postavili srednjeveški gradič, in kaj je bolj naravno, kakor da je tu bilo poprej rimsko taborišče?

Slika 10. Približni tloris Gradišča. Risal dr. Stegenšek.

Drugo je vprašanje: kdaj in kako je izginila rimska naselbina pri Središču? Dela rimskih rok je sploh v naših krajih zadela žalostna usoda. Ob času preseljevanja narodov so divja ljudstva: Goti, Huni, Vandali, Avari vse razdejali, in naši očetje, stari Slovenci so prišli v pravo puščavo. Že med l. 234—284 po Kr. so Kvadi in Sarmatje vdrli čez mejo ter grozno opustošili Panonijo, odslej skozi stoletja ni bilo več miru; rimski živelj je začel v naših krajih pešati in izumirati.

Pri izkopavanju središke rimske vile so se našli samo štirje neznatni novci, eden M. Avrelija, trije pa iz dobe cesarja Konstantina

[1] Griček je deloma razvožen, zatorej razsežnost ni na vseh koncih enaka. Gl. tloris sl. 10.

Vel. in njegovih sinov, t. j. iz časa 306—360 l. Našli so se precej globoko v pepelu in med ruševinami, torej se niso pozneje semkaj zatepli, ampak so z razvalinami vred prišli pod zemljo. Potemtakem je še poslopje začetkom četrtega stoletja stalo, a pred letom 400 po Kr. je tukajšnja rimska naselbina izginila iz površja zemlje. Kakor kažejo sledovi, je poslopje vničil ogenj. Iz teh razvalin nekako slišimo živ opis sv. Jeronima v pismu na Heliodora iz l. 396: „Groza me obhaja, ako v duhu prehodim razvaline naših časov. Dvajset let in nekaj več je že, kar se med Carigradom in Julijskimi Alpami dan za dnem preliva rimska kri. Scitijo, Tracijo, Mezijo, Macedonijo, Dardanijo, Dacijo, Tesaloniko, Ahajo, Epir, Dalmacijo in celo veliko Panonijo pustošijo, pokončujejo in plenijo Goti, Sarmati, Kvadi, Alani, Huni, Vandali, Markomani. Koliko žlahtnih gospa, koliko Bogu posvečenih devic, koliko plemenitih in duhovitih oseb je postalo igrača tem divjim zverinam! Škofje so vjeti, duhovniki in svečeniki vsake vrste pomorjeni. Porušene so cerkve, k oltarjem konji privezani, svetinje sv. mučencev izkopane in raztresene; povsod se razlega le jok in toževanje, na vse strani vidiš tisočere podobe nemile smrti. Podira se rimska država!“

V teh groznih časih, če ne prej, je gotovo izginila rimska postojanka pri Središču. Nikogar ni bilo, da bi razdrte hiše zopet pozidal. Na pustem pogorišču je začela rasti trava in trnje, kupe zidnega kamenja in opeke so pozneje razvozili in porabili za druge stavbe, temelje je pa pokrila prst. Zdavno že je krila zemlja ostanke rimske hiše, ko so tukaj pokapali mrliče, in zopet je minolo mnogo stoletij do naših časov, ko nam je stopila zopet pred oči žalostna slika ostankov rimskega poslopja ter nam obudila spomin na davne čase, ko se je mogočni Rimljan šopiril na mestu sedanjega Središča.

Nekateri zgodovinski podatki in izkopine nas opravičujejo, da lahko s precejšnjo verjetnostjo določimo, kako se je zvala rimska naselbina v okolici današnjega Središča.

Ob cesti iz Ptuja proti Sabariji omenja antoninski itinerarij (potopis)[1] postaji „In medio Curta“ (beri Kurta) pa „Ali-

[1] Spisan za časa cesarja Antonina Karakala (211—217).

cano", peutingerska tabla[1] pa postajo „Ad vicesimum". Kos misli[2], da je kraj „In medio Curta" bil kje blizu Ormoža, postaja „Ad vicesimum" pa morebiti blizu Središča. Alicano ali Halikanum je iskati v bližini Sp. Lendave.

Rimski kraj Curta iščejo na mestu sedanjega Ormoža tudi stari pisatelji Janez Jordan (Apparatus Geograph. sect. 26., n. 307), P. Fuhrman (Vetus et Nova Austria III, knj: 4, pogl. 3) in po njih Bedeković (Natale Solum, str. 195), dočim Muchar (I. str. 86) išče „In medio Curta" v Čakovcu, v bližino Središča pa stavi Pultovio, ki jo ob celjsko-ptujski cesti omenja jeruzalemski potopis[3], kar je pa očividna pomota, ker je Pultovia bila pred Ptujem, nekje v bližini današnjega Pragerskega, kakor ima tudi Muchar na zemljevidu prav zaznamovano.

Krempl pa pravi le[4], da je Kurta bila 31.000 korakov od Ptuja. — Da je na mestu današnjega Ormoža bila kaka rimska postojanka, je več ali manj gotovo, da bi pa bila ravno tukaj Kurta, za to ni nobenega naravnostnega dokaza, kakor tudi za Čakovec ne. Iz tega, da je danes Ormož mesto, se še ne sme sklepati, da je tudi v rimskem času bila tu večja postojanka, katero je celo potopisec vzel v sicer pičlo število zaznamovanih rimskih naselbin na našem ozemlju, zatorej vsaj z enakim pravom smemo domnevati, da je pri sedanjem Središču bila rimska Kurta. Imamo pa za to trditev tudi stvarnih razlogov. Potopis sicer ne pove, ali je Curta bila samo „mutatio" (kjer so spreminjali le poštne konje), ali pa „mansio", kjer se je lahko tudi prenočevalo, vsekako je bila Curta znatnejši kraj. Tako obsežne rimske razvaline se pa doslej niso našle ne v Ormožu, ne v Čakovcu, kakor pri Središču, torej imamo večje pravo staviti Curto v Središče kakor pa v Čakovec ali v Ormož. Da, celo ime Curta se je ohranilo v središki okolici. G. dr. Štrekelj, priznani veščak v jezikoslovju, mi je v nekem pismu pojasnil, da bi Slovenci rimsko Curto spremenili v **Krto*. Njegovo izvajanje se je dejanski potrdilo. V starih računih in raznih listinah srediških se opetovano omenja neki gozd

[1] Iz konca 4. stoletja.
[2] Letopis M. Sl. 1897, str. 12.
[3] Sestavljen v 3. stol., zboljšan l. 333.
[4] Dogodivšine st. 47.

»*Kurtak*«. Ko sem povpraševal, ali se še je ohranilo to ime, in kje bi bil gozd Kurtak, sem zvedel od zanesljivih prič, da se dotični gozd imenuje *Krtak* in leži tik ob ogrski meji (gl. opis trškega ozemlja str. 35 — parc. 389, 390 a, b). V tem krajevnem imenu torej tiči stara rimska (ali celo predrimska) Curta. Naposled pa tisti „In medio[1] Curta"! Po slovenski bi se reklo: v sredini ali v središču (je) Curta! Tako nam ime Središče odpira nedogledno daljavo v sivo davnino. Sicer pa spregovorimo o imenu še pozneje. Dvomljiva je pa trditev Kosova, da bi naslednja postaja „Ad vicesimum" bila v okolici Središča. Ta dva kraja nista mogla biti ob isti cesti; če bi bila Kurta današnji Ormož, kakor on trdi, „Ad vicesimum" pa ob isti cesti v okolici današnjega Središča, bi bili pač ti postojanki preblizu skupaj, tako naglo vendar Rimljani niso menjavali konj. Od Ptuja je marveč šlo proti Sabariji in Donavi več cest; ena čez današnjo Štrigovo, ena proti Ljutomeru (Stara cesta), ena skozi Slov. gorice — proti Radgoni, kamor Muchar (I, 85) stavi kraj „Ad vicesimum" (namreč 20. miljnik). Razen tega se je med današnjim Ormožem in Središčem odcepila od glavne ceste, ki gre pod Humom čez Preseko, na desno še ena cesta, ki je šla južno od sedanjega središkega trga proti Čakovcu, ondi pa je najbrž zopet krenila na levo in se nekje pri današnjem Murskem Središču, ob prehodu čez Muro združila s prvo, kakor kaže zemljevid v Mucharjevi zgodovini, druga panoga pa je šla naprej doli po Medjimurju proti današnji Kaniži v pokrajino Valerijo in potem proti Oseku (rimska Mursa).[2] Tej cesti po ravnem polju je okoli Središča deloma Drava zatrla sled, deloma morda služi za podlago današnji veliki cesti. Imela pa je po priliki tisto smer, kakor sedaj južna železnica do Kotoribe, oziroma stranska proga od Čakovca proti Sp. Lendavi.

Še enega vprašanja se moramo dotakniti, preden se poslovimo od rimske dobe. Ali je že takrat, ko so Rimljani vladali v naših krajih, prisvetila luč Kristusovega evangelija tudi v središko okolico? Ali so morda prebivalci tiste hiše, katere

[1] In medio = v sredini.

[2] Ivan de Jordan, Appar. Geograph. s. 27, št. 433; Bombardi, Topographia Hung, str. 252; Bedeković, Natale Solum 286—287.

ostanki so se odkrili, bili že kristjani, kar bi ne bilo nemogoče, ker je s Konstantinom Vel. krščanska cerkev dobila že prostost. Iz dobe cesarja Konstantina se na mnogih krajih nahajajo posebne vrste svetilnice, ki imajo vtišnjeno krščansko znamenje. Ko bi bili kaj takega našli v naših razvalinah, bi imeli dokaz v rokah, da so prebivalci rimske naselbine pri Središču bili že kristjani. A žalibog ni se kaj takega našlo niti toliko, da bi se za nohet djalo. A gotovo je v rimski dobi po teh krajih krščanstvo že bilo razširjeno, saj sta v bližini Središča bili celo dve škofiji, namreč v Ptuju in v Štrigovi.[1]

Krščanstvo se je najprej širilo po večjih mestih, potem v manjših in naposled na deželi, kjer se je paganstvo najdalje vzdržalo, od tod tudi ime *paganstvo* (lat. pagus = selo, paganus = priprost seljak). Zdi se pa, da v naših krajih krščanstvo v rimski dobi ni bilo posebno razširjeno, ker imamo zelo malo krščanskih spomenikov iz tiste dobe. Krive so bile posebne okoliščine. Pri nas so bile večinoma nastavljene legije iz Jutrovega, ti vojaki so pa bili goreči častilci solnčnega boga Mitra, zatorej nahajamo po naših krajih mnogo Mitrovih templov. Trgovci, ki so zahajali v naše kraje, so bili tudi večinoma jutrovci in Mitrovi pristaši, sužnji istotako, drugih Rimljanov pa ni bilo veliko. Ko je pa Konstantin dal prostost krščanski veri in je drugod slavila zmagoslavje, se je pa ravno v naše kraje iz Srema zatrosila Arijeva krivovera, kmalu potem pa so pridrvili razni divji narodi, ki so vse zatrli.

V Ptuju je l. 303. umrl za časa cesarja Dioklecijana škof in cerkveni učenik sv. Viktorin, od njegovih naslednikov poznamo le dva: Aprijana in Marka. Slednjega so arijanski veri vdani Goti pregnali in posadili na Viktorinovo stolico krivoverca Valenta, a tega so zopet katoliški veri zvesti

[1] Morda se bo komu čudno zdelo, kako da sta tako blizu bili dve škofiji, v Celju pa še tretja! A stvar moramo soditi ne po sedanjih razmerah, ampak po rimskih. Takrat je vsako mesto bilo za sebe celota in nekaka državica s posebno upravo in pravicami, zatorej so tudi kristjani v vsakem takem mestu tvorili posebno občino, s škofom na čelu. Škofje glavnih mest in takih, v katerih je kak apostol bil ustanovil krščansko občino, so imeli višjo oblast, bili so metropolitje in patriarhi. Škofje celjski, ptujski, štrigovski itd. so bili pod oblastjo sremskega nadškofa.

Ptujčani spodili. Valent se je za to hudo maščeval in je izdal mesto Gotom, ki so ga grozno opustošili in razdejali (l. 380—381). Goti so razdejali tudi Štrigovo ter zatrli ondotno škofijo. Če je v središki naselbini bilo kaj kristjanov, so bili gotovo podložni štrigovskemu škofu kot najbližjemu.

Krščanstvo, ki se je za rimskih časov pri nas zasadilo, je v strašnem preseljevanju narodov celo izginilo. Za nas Slovence je bilo zelo usodno, da je v naših krajih rimska omika celo zamrla in da so izginile častitljive stare škofijske stolice. Vsled tega smo prišli v odvisnost od Ogleja in Solnograda, s čemur se je širil tudi nemški vpliv zlasti iz Solnograda.

III. Preseljevanje narodov.

1. Prihod Slovencev.

V dobi preseljevanja narodov so naše pokrajine silno veliko trpele, med njimi pa največ Panonija. Po izvrstnih rimskih cestah so se valili celi roji divjih ljudstev proti solnčni Italiji, razdevajoč in požigajoč, kar jim je prišlo pred noge. Največ so trpele naselbine ob velikih cestah, manj pa kraji v postranskih dolinah. L. 378. so Goti premagali vzhodno-rimskega cesarja Valenta in sedaj je rimska oblast v podonavskih deželah naglo propadala. Ravno v tem času so po naših krajih grozno razsajali Goti in drugi barbari, kakor nam to živo opisuje sv. Hieronim. Naše dežele so pa bile tudi priče domačih krvavih vojsk v rimskem cesarstvu samem in zanimivo je, da se je ravno na Dravskem polju bila ena največjih bitek med pagansko stranko in krščanskim cesarjem. Proti zahodno-rimskemu cesarju Valentinijanu II. se je namreč vzdignil neki Španec Maksim, ki je s svojimi četami pridrl iz Francoskega pred Milan. Cesar je pred njim zbežal v Solun ter iskal pomoči pri svojem svaku Teodoziju, vzhodnorimskem cesarju. Pri Sisku sta se srečali vojska Teodozijeva in Maksimova; slednji je bil premagan. Obe vojski sta se sedaj podili v naše kraje in pri *Ptuju* je l. 388. prišlo zopet do velike bitke, v kateri je bil Maksim znovič premagan in pozneje pri Ogleju ubit.

Razmere v naših krajih so se v teh viharnih časih celo spremenile. Stari panonski prebivalci so se bili deloma že po-

rimljanili, sprejeli so latinski jezik in rimske običaje, a v dobi preseljevanja narodov so bili skoraj popolnoma uničeni. Za Goti in drugimi divjaki so prihruli v podonavske dežele divji Huni, ki so tukaj ustanovili svoje kraljestvo ter bili strah in groza celi srednji Evropi. Strašni Atila še sedaj živi v spominu našega ljudstva in še dandanes si marsikdo domišljuje, da je našel Atilovo rakev.

Po smrti Atilovi (453) je razpadla hunska država, njeno dediščino so prevzeli v naših krajih vzhodni Goti, katerim je začetkom šestega stoletja vladal kralj *Teodorik* († 526). Njegova oblast je segala skoraj čez vse tiste dežele, po katerih sedaj bivajo Slovenci, vendar po vzhodnem Noriku in severni Panoniji se njegovo gospostvo ni razprostiralo.[1]

Okolica današnjega Središča in sploh sedanja slovenska zemlja med Muro in Dravo torej ni spadala h kraljestvu vzhodnih Gotov, ampak obširen svet na desni strani Donave so l. 526. zasedli Langobardi, ki so premagali tukaj nastanjene Herule. Onstran Donave, po današnjem vzhodnem Ogrskem in Erdeljskem so pa prebivali Gepidi, s katerimi so Langobardi živeli v večnem sovraštvu. L. 567. je langobardski kralj Alboin poklical na pomoč proti Gepidom divje Obre ali Avare. Za plačilo jim je med drugim obljubil polovico Gepidom vzetega plena in vso gepidsko zemljo. Gepidi so bili premagani in skoraj popolnoma uničeni; kar jih je ostalo, so prišli pod langobardsko ali avarsko oblast. Gepidsko deželo so si prilastili Avari in tako postali sosedi Langobardov. A že prihodnje leto (568) se je kralj Alboin z vsem svojim ljudstvom vzdignil in zapustil Panonijo ter jo mahnil proti Italiji, kamor ga je bil poklical Narzes, ravenski namestnik vzhodnogrškega cesarja. Cesarica Sofija ga je bila namreč hudo razžalila, zato je odložil svojo službo in iz maščevanja poklical v Italijo Langobarde.

Svojo zemljo so Langobardi prepustili Avarom, ki so se tako razširili tudi na desno stran Donave, v naše kraje. Avari so bili divji in bojevit narod ter se niso pečali s poljedelstvom in trgovino. Potrebovali so torej nekoga, ki bi jim obdeloval

[1] Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. I. XIII.

zemljo. Prišli so ž njimi naši predniki — *Slovenci,* ki so po l. 568. začeli prodirati proti zahodu ter si polagoma s krvavimi vojskami osvajali zemljo ob Muri, Dravi in Savi in se razširili po vsem današnjem Štajerskem in Koroškem; prodrli so celo do Solnograda in v Pusto dolino na Tirolskem. Tukaj, na tleh starega Norika so še našli stare, že porimljanjene in pokrščene prebivalce keltskega rodu, katere so večinoma iztrebili.[1] Ti prebivalci so se bili vzdržali samo v goratih krajih in tudi tam le redki, po spodnjih krajih, zlasti po današnjem Murskem in Dravskem polju in po Slovenskih goricah so se ob preseljevanju narodov mešala vsakovrstna ljudstva in je po odhodu Langobardov zemlja ostala večinoma prazna, k večjemu se je v bolj skritih krajih pa v mestih Ptuju, Celju itd. ohranilo kaj starega prebivalstva. Zelo verjetno pa je, da so že tudi s prejšnjimi ljudstvi prišli naši predniki v sedanjo domovino in so se tu vsaj deloma ohranili do novega prihoda svojih sorojakov. Avari in Slovenci so uničili tudi zadnje ostanke krščanske vere in rimske omike, kar je seveda pozneje njim samim bilo v pogubo. Naši pradedje so pa bili le redko naseljeni, mnogo sveta so takrat pokrivale še goste šume. Svoja selišča so si postavljali najrajši v dolinah in ravninah, kjer je bil najbolj pripravljen svet za poljedelstvo. Na mnogih krajih so še našli sledove in pogorišča starih naselbin, trdno zidane rimske ceste so še tudi sedaj služile prometu; v prejšnjih časih obdelano polje je še tudi sedaj bilo pripravnejše za obdelovanje, kakor pa, da bi šele krčili goste prašume. Naravno je torej, da so Slovenci postavljali, kjer se je le dalo, svoja selišča na poprejšnje naselbine, oziroma poleg njih.

Tako je celo naravno, da je nastala kmalu po prihodu naših pradedov v 6. stoletju v okolici središki slovenska naselbina, matica poznejšega trga. Svet je tukaj kaj ugoden za poljedelstvo, stara rimska cesta, ostanki prastare naselbine, bližina Drave, vse to je naravnost vabilo novodošle prebivalce, da si tu napravijo stalno bivališče.

Novejši čas sicer trdijo nekateri učenjaki, da so Slovenci pač prodirali ob velikih rekah navzgor, a da niso marali za

[1] Kos, n. d. XXXIV.

širne nižave in doline ob večjih rekah, ampak so jim bile ljubše stranske doline ob manjših rekah in potokih, in da so se naseljevali pred vsem ob pobočjih hribovja in gorovja.[1] Po ravninah in dolinah da so nastale naselbine šele pozneje, ko so Nemci dobili naše dežele v oblast. Potemtakem bi bilo dvomljivo ali celo izključeno, da bi se bili Slovenci v prvi dobi naselili ob Dravi in Muri, torej tudi v okolici današnjega Središča. Ta trditev se opira na drugo podmeno o družabnih in kulturnih razmerah Slovencev ob času, ko so se naselili v sedanje kraje. Razmerje med Avari in Slovenci si predstavljajo tako, kakor bi bili Avari kot gospodujoč sloj med Slovani redili le tovorno živino. Slovencem pa da so branili rediti živino, ampak so morali krčiti in požigati šume in napravljati polje, katero so kmalu potem Avari porabili za pašnike svoje živine. Slovenci so torej obdelovali le polje in se živili ob poljskih pridelkih. Vsled tega tudi niso mogli imeti stalnih selišč, ampak so šli od kraja do kraja in iskali prostora za svoje polje, njim za petami pa vedno premožnejši in močnejši živinorejci, katerim so za pravo nadelovali le pot. Razloček med dvema slojema: gospodujočimi živinorejci — župani in poljedelskimi zasužnjenimi kmeti, da se je na Sp. Štajerskem ohranil še celo v 13. stoletje.[2]

Toda zastopniki te podmene si v mnogočem sami nasprotujejo, opirajo se na dokaj pozne vire -- iz 13. stoletja in še te enostranski razlagajo. Z ozirom na kraje ob Muri in Dravi je popolnoma gotovo, da nekatera slovenska selišča segajo v prve čase, ko so Slovenci sploh semkaj prišli, in sicer kot stalne naselbine. Popolnoma naravno je, da so prve naselbine nastale tam, kjer so se še našli sledovi in ostanki prejšnjih bivališč. Res je, naši kraji so ob preseljevanju narodov strašno trpeli: cela mesta so bila porušena, vasi požgane, polje opustošeno in zapuščeno, staro prebivalstvo zatrto. Vendar tega

---

[1] Kämmel, Die Anfänge deutschen Lebens in Österreich bis zum Ausgange der Karolingerzeit, str. 151. d.; Levec, Pettauer Studien, III. 68.

[2] Tako zlasti Peisker v „Zeitschrift f. Sozial- u. Wirtschaftsgesch." V., pa v posebnem odtisku spisa „Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turkotartaren und Germanen"; za njim Levec v „Pettauer Studien", oba se pa opirata na Meitzena „Siedlung und Agrarwesen . . ." i. dr.

opustošenja ne smemo tako pretiravati, kakor da bi med Muro in Dravo bilo samo močvirje in divje šume, brez vsega prebivalstva. Imena večjih rek in mest (Mura, Drava, Sava, Celje, Ptuj, Lipnica itd.) so se ohranila od prastarih, predrimskih in rimskih časov do današnjega dne, torej je moralo biti v deželi prebivalstvo, ki je po odhodu Langobardov novodošlecem sporočilo stara imena. Dalje: kjer nam srednjeveške listine spričujejo najstarejše slovenske naselbine, nahajamo navadno v obližju gomile in grobove še celo iz predrimske dobe. Tudi mnoga krajevna imena na Dravskem in Murskem polju nas vodijo v pradavne čase.

Kar se tiče središke okolice, nam najdene starine nedvomno spričujejo človeško naselbino v kameneni, brončeni in rimski dobi. Ali je ta naselbina v preseljevanju narodov popolnoma izginila, ali pa so si nesrečni prebivalci zopet postavili svoje domovje in so Slovenci tukaj že našli obljudeno selišče, nam seveda ni znano, gotovo pa je, da stara rimska cesta, ostanki prejšnje naselbine, niso izginili, tudi sledovi obdelanega polja so se še gotovo poznali, saj so vendar tudi v tistih viharnih časih morali ljudje od zemlje živeti!

Slovenci so ob svojem prihodu bili poljedelci pa tudi živinorejci; četudi so Avari gospodovali nad njimi, vendar si tega razmerja ne smemo tako misliti, kakor da bi bili Avari pastirji, ki so svoje črede neprestano gonili od kraja do kraja, pred njimi so pa podložni poljedelci, Slovenci, požigali svet in ga spreobračali v polje, vsled česar tudi niso mogli imeti stalnih bivališč, marveč zasledimo že v najstarejših časih stalna selišča in tudi stalno polje,[1] istotako so Slovenci tudi redili živino.[2] Seveda so se pašniki tu in tam menjavali s poljem in obratno, ali iz tega še ne smemo sklepati, da so se živinorejci in poljedelci podili kakor cigani od kraja do kraja. Na Hrvaškem, zlasti v Slavoniji je še sedaj navada, da se ozimina seje na enem delu polja, poletna setev pa na drugem. Kadar se ozimina pospravi, se spusti živina na polje brez ozira na to, če

[1] Dopsch, Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslaven. Weimar 1909, str. 122 i. dr.

[2] Isti str. 75—97.

si je kdo v tistem delu polja posejal kaj drugo. Krog Središča so bile tudi take razmere še koncem 18. in začetkom 19. stoletja. Cesar Jožef II. je prepovedal to navado, a odpraviti se tako hitro ni dala. Spominja na prastare čase; takrat so en del polja obdelali, ko so pa pridelke pospravili, je prišel pastir s svojo čredo in je zemljišče služilo kot pašnik; tako si je zemlja spočila in živina je imela dovolj paše, ker po velikih gozdih pač ni paše. A zaradi tega ni bilo treba menjavati selišč.

Kakor drugod, nahajamo krog Središča tudi imena Krči in Požarine, toda to nas nikakor ne opravičuje do sklepa, da bi bili stari Slovenci *redno* in *splošno* nadelavali polje s požiganjem in krčenjem. Ravno to, da so le posamezni deli dobili ime Krči, Krčevine, Požarine itd., kaže, da je tam krčenje in požiganje bilo nekaj posebnega, česar ni bilo povsod. Krči in Krčevine se imenujejo kraji, kjer so šele pozneje napravili polje, dočim druge poljske parcele segajo v pradavno dobo.

Pri Središču je Drava raztrgala rodovitne njive v ravnini in vsled tega so bili prisiljeni delati si njive na manj rodovitni planjavi severovzhodno od trga, tako je nastalo polje Krči in Požarine.

Ko so se Slovenci priselili v sedanje dežele, so gotovo še živeli v zadrugah t. j. v velikih družinah, kjer so vsi, bratje, sestre, zeti in snahe bili pod oblastjo starešine — starega očeta. Po ena ali več takih obitelji je prišlo v kak kraj in si napravilo svoj dom, iz tega se je pa sčasoma razvila cela vas, ponekod pozneje trg ali mesto.

Naši pradedi pa so, kakor smo že omenili, bili ob svojem prihodu v novo domovino pod avarskim jarmom. Razmere med Slovenci in gospodujočimi Obri so bile izprva dokaj prijazne; skupno so večkrat napadali Furlance in Bavarce, včasi pa so se tudi Slovenci na svojo roko bojevali, znamenje, da so imeli precej prostosti. Toda sčasoma se je to spremenilo; Obri so začeli hudo stiskati in zatirati podložne Slovence, ki so se morali za njih vojskovati, plen so si pa razdelili Obri, za njih so morali obdelovati polje, dočim so Obri zložno živeli v svojih taborih. To je Slovence napotilo, da so se l. 623. z drugimi Slovani vzdignili ter otresli avarski jarem. V vojnah proti Obrom se je zlasti odlikoval *Samo,* ki je združil po-

labske Srbe, Čehe in Slovence ter je vladal 35 let (623—658). Kako daleč je ob Dravi in Donavi segala njegova oblast, je li današnji ljutomerski in ormoški okraj tudi spadal k tej državi, je težko določiti. Slovenci so sicer premagali Obre, ali pregnati in zatreti jih niso mogli. Njih gnezdo je bilo na današnjem Ogrskem in tako so kraji med spodnjo Muro in Dravo bili vsaj v neposredni avarski bližini, če ne pod njihovo oblastjo.

V tem času, okoli l. 630. je prišel na slovensko zemljo sv. Amand, škof v Utrehtu, oznanjevat krščanske vere. Njegovo delovanje pa ni imelo uspeha, zato je zapustil slovenska tla in se vrnil v Belgijo.

Po Samovi smrti je razpadla njegova velika država; Slovenci so bili še nekaj časa neodvisni ter so se pogostoma bojevali s Furlanci in z Bavarci. L. 743. pa so se Slovenci združili z Bavarci ter jim pomagali proti Frankom, a bili so premagani in Bavarci so prišli pod frankovsko nadoblast. Tako se je frankovska oblast močno okrepila, Franki so postali sosedje Slovencem, ki so kmalu postali od njih odvisni.

2. Začetek frankovske oblasti na Slovenskem.

Skoraj v istem času, ko so Slovenci pomagali Bavarcem proti Frankom, so zopet Avari začeli nadlegovati Slovence. Borut, vojvoda karantanskih Slovencev, je bil preslab proti avarski sili, zato je prosil Bavarce pomoči. Ti so res kmalu prišli Slovencem na pomoč ter ž njimi vred premagali in pregnali Avare. Toda Slovenci so to uslugo drago plačali: priznati so morali vrhovno oblast frankovskih kraljev, katerim so od l. 743. bili podložni Bavarci. Nikoli več se niso Slovenci popolnoma iznebili frankovske nadoblasti.

Vir, ki nam to pripoveduje, pravi, da so Bavarci podvrgli frankovskim kraljem *karantanske Slovence* in *njihove sosede*.[1] Pod *Karantanijo* in Karantanci t. j. prebivalci karantanske dežele pa nikakor ne smemo misliti le na današnjo koroško deželo, ampak zemljepisni obseg stare Karantanije je bil veliko obsežnejši kakor današnje Koroške, obsegala je raz-

[1] Conv. Bag. et Carant. c. 4. Gl. Kos, Gradivo, I. str. 263, št. 220.

ven sedanje koroške dežele še skoraj celo današnjo Kranjsko, Štajersko, vzhodni del Tirolskega in jugovzhodno stran Dolenje Avstrije.[1] Ime Karantanija nastopi šele v dobi, ko so Slovenci že bili tod naseljeni, poprej so se ti kraji imenovali Norikum, zatorej po pravici zgodovinarji razlagajo Karantanijo kot gorato deželo — Gorotan.[2] Za nas je važno to, da je karantanska meja segala globoko v današnjo Štajersko, in čim bolj je napredovala v naših krajih nemška oblast, tem bolj so se širile tudi meje Karantanije proti Panoniji. Iz raznih listin se da precej gotovo dognati, da je meja med Karantanijo in Panonijo v naši vzhodni Štajerski v karolinški dobi šla med Mariborom in Ptujem čez Slovenske gorice proti Cmureku in potem ob razvodju med Muro in Rabo do te reke.

Današnji ormoški sodnji okraj je spadal že v Panonijo; če torej beremo, da so Franki raztegnili svojo oblast čez karantanske Slovence in *njihove sosede*, je pač pod temi „sosedi“ umeti pred vsem bližnje panonske Slovence. Veliko tesneje pa je bila s frankovsko državo sklenjena Karantanija kakor Panonija; slednja je bila le nekaka predstraža nemškega cesarstva, tod so še dalje časa vladali domači knezi, ki so pa seveda bili odvisni od frankovskih vladarjev, oziroma njihovih namestnikov, mejnih grofov. Karantanijo severno od Drave je nadzoroval mejni grof Vzhodne marke, dočim so kraji južno od Drave do njenega izliva v Donavo bili podložni furlanskemu mejnemu grofu. Panonski Slovenci so se žilavo upirali nemškemu jarmu in ga opetovano skušali otresti; zlasti pogumno se je bojeval proti Frankom knez „Slovenske zemlje“ med Savo in dolnjo Dravo, Ludovik. Ker njegove pritožbe zoper frankovska nasilstva pri cesarju niso nič izdale, je prijel za orožje ter l. 819. odbil mogočno frankovsko vojsko, ki je prišla iz Italije. Ker so se vsa pogajanja med Ludovikom in cesarjem razbila, se je vojna nadaljevala. Ludovik je z veliko vojsko ob Dravi vdrl v Karantanijo, kjer so itak Slovenci bili deloma na njegovi strani, toda tu mu je prišel nasproti mejni grof Balderik ter ga potisnil nazaj. Vse to se je godilo

[1] Kos, Spomenica tisočletnice Metodove smrti str. 72.

[2] Istotam str. 71.

v bližini naših krajev Ludovikova država je mejila s Karantanijo blizu Ptuja; meja je šla od Drave pri gradu Vurbergu čez Dravsko polje skozi Haloze do Sotle, po priliki tam, kjer je še dandanašnji meja med Hrvaško in Štajersko.[1] Zemlja na desno od Drave nasproti Središču je bila gotovo že v Ludovikovi kneževini.

L. 820. so zopet tri ogromne vojske korakale proti združenim Slovencem in Hrvatom. Toliki sili se Ludovik ni mogel dolgo upirati, umaknil se je iz Karantanije v svojo kneževino. Karantanskim Slovencem je bila s tem usoda določena, Ludoviku pa Franki niso mogli do živega, ampak so le opustošili njegovo deželo. L. 822. je bila končana vojna med Franki in Ludovikom. Ker se Ludovik ogromni premoči ni mogel dalje upirati, je zapustil svoje glavno mesto Sisek ter zbežal v današnjo Srbijo. Naslednjega leta ga je vojvoda Bele Hrvatske Ludemišl umoril. V nemški državi je zavladalo nepopisno veselje, ko se je zvedelo, da je Ludovik umorjen. Franki so sedaj raztegnili meje svoje države do iztoka Save v Donavo ter postali sosedi Bolgarom. Za kneze in vojvode so sicer še pustili večinoma domačine, a le sebi zveste in zanesljive ljudi, ki so bili pripravljeni, zadušiti tudi najmanjši odpor.

Z Ludovikovim porazom so torej tudi panonski Slovenci postali veliko bolj odvisni od Frankov, a kmalu se je ponudila priložnost, da so jih še bolj pritegnili pod svoj jarem. V poletnem času l. 827. so po Dravi vdarili v naše kraje poldivji Bolgari,[2] ki so med panonskimi Slovenci odstavili od Frankov nastavljene kneze in jim vrinili svoje poglavarje ter prihruli celo do meje Gornje Panonije, po priliki do reke Rabe in v okolico Sobotišča ali stare Sabarije. Na naše Dravsko polje najbrž niso prišli, ker viri nič ne omenjajo, da bi bili opustošili tudi Karantanijo, h kateri je vsaj deloma pripadalo tudi Dravsko polje; mahnili so najbrž od izliva Mure v Dravo navzgor po ogrski ravnici. Tudi naslednje leto so vdrli čez mejo ter požgali nekaj vasi ob Dravi, a tako visoko, kakor prejšnje leto, niso prišli. Ker furlanski mejni grof Balderik,

[1] Gl. o tem „Časopis“ l. 1907, str. 74.
[2] Gl. Časopis, 1907, str. 71—84.

čuvaj panonske zemlje, ni zapredil tega napada, je bil za kazen l. 828. odstavljen, furlanska marka pa odpravljena in ves slovenski svet od italijanske meje do Drave razdeljen med štiri grofe. Ob meji so pa napravili močne gradove, da bi v bodoče zapredili slične napade. Vendar so panonske zemlje levo od Drave še tudi sedaj ohranile nekoliko več prostosti. V zemlji med Rabo, Blatnim jezerom in Dravo nam zgodovina kaže zadnji ostanek slovenske samostalnosti.

Okoli l. 840. je kralj Ludovik podaril v leno zemljo ob Blatnem jezeru Pribinu, ki je bil prej gospodar v Nitri. V močvirnatem kraju si je ta pozidal utrjeno mesto Blatograd. Zemlja je bila slabo obljudena, on jo je začel naseljevati in zidati cerkve. Ves čas svojega vladanja je bil zvesto vdan kralju in je mnogo storil za razširjanje krščanstva. Zato mu je kralj l. 847. podaril v last vso zemljo, katero mu je bil prej izročil v leno; izvzeta so bila le tista posestva, ki so pripadala solnograški cerkvi.[1] Med ta posestva je spadal tudi današnji središki svet, kar si bomo v naslednjih člankih ogledali.

3. Pokristjanjenje panonskih Slovencev.

Ko je l. 795. in 796. Pipin, sin Karola Velikega premagal Obre, je izročil zemljo med Rabo in Dravo do izliva te reke v Donavo solnograškemu škofu Arnu, da bi med Obri in Slovenci širil krščansko vero in skrbel za božjo službo. Storil je to s pristavkom, da tudi njegov oče Karol potrdi to daritev. Kmalu potem, namreč 20. aprila 798., je papež Leon III. povzdignil solnograško škofijo v nadškofijo ter takratnemu škofu Arnu podelil nadškofovski palij. Ko se je Arno vrnil iz Rima, mu je Karol Vel. naročil, naj gre v Panonijo med Slovence opravljat škofovske službe. Skoro istočasno je Arno po zapovedi cesarjevi posvetil v škofa Teodorika, kateremu so odkazali slovenske zemlje v Karantaniji in sosednih zemljah na zahodni strani Drave do njenega izliva v Donavo, dočim je vsa zemlja levo od Drave bila neposredno izročena solnograškemu nadškofu.

Pa ne le da so solnograški nadškofje imeli duhovno oblast nad panonskimi Slovenci levo od Drave, ampak nemški

[1] Kos, Gradivo II. str. XLII, 12.

vladarji so jim tukaj podarili tudi ogromna posestva. Že okoli l. 863—864. so velika kraljeva posestva krog Radgone, Ljutomera in Ptuja prešla v last solnograške cerkve. V poznejših časih so se solnograški nadškofje sklicevali na neko listino kralja Arnulfa z dne 20. novembra l. 890., s katero so jim bila podeljena velika posestva krog Ptuja. Ta listina sicer ni pristna, vendar je važna zaradi tega, ker nam podaje obseg solnograških posestev in ker so v njej popisano darilo potrdili poznejši vladarji, kakor Oton II. (l. 977, 982 in 984). Po teh listinah je ves svet jugovzhodno od Ptuja spadal pod solnograške nadškofe, tako tudi današnja ormoško-središka okolica.

Pokrajinski škofje za slovenske kraje desno od Drave so imeli svoj sedež pri Gospi Sveti na Koroškem, dočim je kraje levo od Drave od časa do časa obiskoval solnograški nadškof sam. L. 811. dne 14. junija je cesar Karol Vel. enkrat za vselej določil, da bodi zanaprej reka Drava meja med solnograško in oglejsko cerkveno pokrajino; kar je na severni strani (oziroma na levi) Drave, spada pod solnograško nadškofijo, kar je pa na južni (desni) strani Drave, spada pod nadoblast oglejskih očakov. Ta razdelitev je ostala v veljavi skozi tisoč let in je za zgodovino Slovencev velikega pomena. Slovenski kraji med Muro in Dravo so tako za stalno prišli pod Solnograd in so ostali pod njim, dokler ni vsled dogovora solnograškega nadškofa s cesarjem Jožefom II. dne 19. aprila l. 1786. Solnograd odstopil svojih škofovskih pravic na Štajerskem sekovski škofiji.

Za časa kneza Privine in njegovega sina Kocela se je po prizadevanju solnograških misijonarjev precej razširilo krščanstvo, solnograški nadškofje so posvetili na več krajih cerkve, znamenje, da so se takrat v naših krajih že lepo razvijale vasi ter je začelo procvitati mirno kulturno življenje.

Težko je pa dandanes določiti, kateri so tisti kraji, po katerih so solnograški škofje že pred prihodom sv. Metodija posvetili cerkve. Brezdvomno sta na ozemlju med Muro in Dravo bili posvečeni cerkvi v Ptuju in v bližini sedanje Radgone, v kraju imenovanem Dudleipin (med ll. 840—859, najbrž 853). Na sedanji slovensko-štajerski zemlji sta bila najbrž tudi kraja Ussitin in Busiiniza, kjer sta bili istočasno posvečeni

cerkvi.[1] Vsekako so bili znamenitejši kraji, kjer so stavili prve cerkve, in ti so bili gotovo ob starih rimskih cestah, ki so še takrat služile prometu. Verjetno je, da je takrat pri današnji Veliki nedelji bila posvečena cerkev in sicer utegne to biti Ussitin ali pa Businica. Vsekako so se v tem času pri Vel. nedelji, Ormožu in Središču razvile slovenske naselbine, če ne že prej.

Velikanskega pomena za panonske Slovence je bil *prihod sv. Metodija* na Kocelov dvor. Dalekovidni Kocel je dobro sprevidel, da solnograški misijonarji nimajo pravega uspeha pri slovenskem ljudstvu, ker niso umeli slovenskega jezika, a to bi se še dalo sčasoma popraviti s tem, da bi se domači sinovi posvetili za duhovnike, hujše je bilo, da se je iz Solnograda širilo tudi ponemčevanje, in da bi vsled cerkvene zveze s Solnogradom prišla njegova kneževina polagoma v popolno odvisnost od nemške države. Ko se je Metodij po smrti svojega brata Cirila († 14. febr. 869) še mudil v Rimu, ker je ta čas na Moravskem besnela vojna med Moravci in Bavarci, je poslal knez Kocel poslanstvo k papežu s prošnjo, naj bi Metodij prišel poučevat njegovega ljudstva. Papež Hadrijan II. je z veseljem ustregel prošnji ter poslal Metodija v Panonijo in ga priporočil tudi drugim slovenskim knezom v Panoniji in v Moraviji. Tako je najbrž že l. 869. Metodij prišel h Kocelu ter vpeljal slovansko božjo službo in nastavil po deželi svoje učence, ki so bili v Rimu posvečeni za duhovnike. Sedaj se je po naših krajih razlegala služba božja v domačem jeziku, česar je bilo ljudstvo sila veselo. Pod Kocelovo in Metodijevo oblast je spadala seveda tudi današnja središka okolica in menda je ravno po veliki rimski cesti, ki je tod vodila, potoval Metodij v Rim ali na svoje misijone. Nemški duhovniki so kmalu izgubili ves vpliv in so morali zapustiti deželo. Po želji kneza Kocela se je Metodij l. 870. drugič napotil v Rim, kjer ga je papež imenoval in posvetil za nadškofa čez Panonijo in Moravsko. Tako je postal od Solnograda popolnoma neodvisen in podložen naravnost le apostolski stolici.

Vsled tega sta pa solnograški nadškof in pasovski škof grozno črtela in preganjala Metodija; bavarski škofje so ga

[1] Kos (Gradivo II, str. 129. op. 2) misli, da je Businica — Pesnica, za Ussitin ne podaje nikakšne razlage.

celo vrgli v ječo. A njegovega dela vendar niso mogli vničiti. Žal, da se je dal premotiti kratkovidni in omahljivi moravski knez Svetopolk, ki ga ni dovolj podpiral in je po njegovi smrti (885) izgnal iz svoje države njegove učence. Usoda panonske cerkve je pa bila že prej zapečatena. Solnograški nadškof in karantanski vojvoda Arnulf, poznejši kralj, sta napela proti Metodiju vse sile. Okoli l. 873. je umrl knez Kocel in po njegovi smrti je moral Metodij bežati na Moravsko. L. 874. pride že solnograški nadškof Teotmar v Ptuj in posveti cerkev, katero je dal napraviti grof Gozvin. Po smrti Kocelovi je vojvoda Arnulf njegovo kneževino tesneje zvezal s Karantanijo, oziroma z nemško državo, solnograški nadškof pa je slavil zmago proti „Grku“ Metodiju, katere se pa ni dolgo veselil, ker so kmalu potem pridrli divji Madžari in ž njihovim prihodom je po večjem delu nekdanje Panonije za vselej odklenkalo oblasti solnograških nadškofov.

4. Madžarski napadi.[1]

Kralj Arnulf je bil zaklet sovražnik moravskega kneza Svetopolka. L. 891. je izbruhnila vojna med njima. Arnulf je znal pridobiti na svojo stran hrvaškega kneza Braslava, ki je vladal med Dravo in Savo in se je bal premoči Svetopolkove. Poklical pa je na pomoč tudi divje Madžare, ki so takrat prebivali ob obalih Črnega morja med Dneprom in Donom. Od treh strani so pritisnili sedaj na Svetopolka, od Aniže Arnulf z nemško vojsko, od Drave Braslav, od Tise pa Madžari. Vkljub temu niso proti njemu nič opravili, toda Madžari so dve leti pozneje grozno opustošili Panonijo ter se l. 895. ali 896. stalno naselili na prostornih ravninah ob Donavi in Tisi.

L. 894. je umrl knez Svetopolk, njegova sinova Mojmir II. in Svetopolk II. pa sta kmalu prišla navzkriž. Njun prepir je porabil Arnulf ter zopet z Braslavom in Madžari napadel Moravijo, Panonijo pa izročil Braslavu. Po njegovi smrti (899) so se Madžari razsuli po vsej Panoniji, zatrli moravsko državo, iztrebili med Dravo in Donavo krščanstvo, pa tudi slovensko prebivalstvo, ki je deloma zbežalo tudi preko Mure in Drave. Prekmurski Slovenci in pa Slovenci po Murskem polju in Ljuto-

[1] Prim.: Slekovec v „Slov. Gospodarju“ l. 1896.

merskih goricah do Drave so zadnji ostanki nekdanjih prebivalcev Kocelove kneževine. Tako grozno so Madžari razsajali po Panoniji, da že l. 900. v celi Panoniji ni bilo več nobene cerkve, več dni hoda na daleč in široko je bila videti samo opustošena zemlja.[1]

Komaj so se Madžari nekoliko vdomačili v novi svoji domovini, že se jim je vzbudila želja po plenu v sosednih deželah. Kakor druge divjake, je tudi njih vleklo zlasti v solnčno Italijo. Po starih velikih cestah, katere je bil mogočni Rimljan nekdaj pozidal za svojo vojsko in trgovino, so se sedaj valili divji madžarski čopori od Donave proti Italiji ter nadlegovali tudi nemško državo in celo Francosko. Nemški kralj Ludovik, s priimkom Dete, jih je hotel užugati; zbral je precejšnjo vojsko na Bavarskem in po Karantaniji ter napadel Madžare ob Donavi blizu Požuna. Toda Madžari so ga popolnoma premagali; v tej strašni bitki je padlo mnogo karantanskega in panonskega plemstva, ki je bilo še domačega rodu. Po tem porazu so Madžari grozno opustošili Vzhodno marko t. j. današnje Nižje Avstrijsko in vzhodni del današnjega Gornjega in Srednjega Štajerja ter večinoma poklali domače, takrat še slovensko prebivalstvo. Madžarom se imamo zahvaliti, da so se pozneje v te kraje naselili Nemci in so se tako ti, nekdaj slovenski kraji, popolnoma ponemčili.[2] Po Panoniji so že prej imeli Nemci več naselbin, katere so pa Madžari s Slovani vred vničili. Na Spodnjem Štajerskem so se Madžari razlili notri do Savinjskih planin. Najhujše so trpeli kraji v ravninah, nekoliko bolj varna je bila gorata Karantanija. Le polagoma so jih cesarske vojske porivale nazaj. L. 933. jih je nemški kralj Henrik I. hudo naklestil pri Merzeburgu, da si za njegovega časa niso več upali prestopiti meje nemške države. Po njegovi smrti so pa zopet prihruli, a nemški cesar Oton I. jih je na Leškem polju blizu Augsburga 10. avgusta l. 955. slavno premagal. Na jugu je med tem nastala dokaj močna hrvaška država. Tomislav, prvi kralj hrvaški (903—928), se je krepko

[1] Poročilo bavarskih škofov papežu Ivanu X. l. 900. Kos, Gradivo II., št. 324.

[2] Zahn, Styriaca, Neue Folge 2, str. 18.

uprl madžarski sili ter raztegnil svojo oblast celo preko Drave in Mure. Še v 13. veku so spadale pod hrvaško kraljestvo županije zaladska (z Medjimurjem), šomodska, baranjska.[1] Madžarom se je polagoma umirila kri in niso več nadlegovali sosednih dežel. Tudi na današnjem Štajerskem so jih nemški velikaši porivali bolj in bolj proti Dravi in Muri, za njimi pa se je širila in utrjevala nemška oblast. Sedaj so tudi solnograški škofje dobili svoja izgubljena spodnještajerska posestva nazaj, zlasti Ptuj, ki je bil obmejni branik proti Madžarom, toda sedanji ormoški in ljutomerski okraj sta še dolgo ostala pod madžarsko oblastjo.

Ptujski gospodje kot fevdniki solnograških nadškofov so se neprestano bojevali z Madžari ter trgali kos za kosom izpod njihove oblasti. L. 1052. so Madžari prihruli na Štajersko ter se polastili celo Ptuja. Šele nadškof Konrad (1120—1147) se je ž njimi pogodil ter dobil Ptuj nazaj, toda okolica je grozno trpela še naprej; celo trgovali so tukaj z ljudmi. Okoli l. 1160. so zopet začeli Madžari rogoviliti krog Ptuja ter ga oblegati, a Friderik Ptujski je v naglici zbral vojsko ter odpodil Madžare in jim vzel ves svet do izliva Pesnice v Dravo.

Po smrti ogrskega kralja Bele III. († 1196) sta se med seboj sprla njegova sinova Emerik in Andrej. Slednji se je bil vzdignil zoper svojega brata — kralja, a je bil premagan. Nato je pobegnil k avstrijskemu vojvodu Leopoldu. Zato so Madžari napadli avstrijske dežele ter l. 1199. zlasti hudo razsajali med Muro in Dravo ter se zaganjali proti Ptuju. A sedaj je prišla ura rešitve.

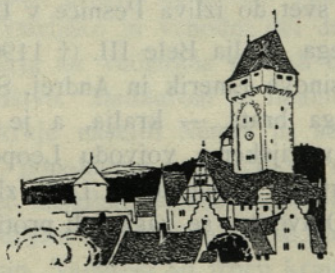
Friderik Ptujski jih je pri Veliki nedelji, kakor se pripoveduje, na samo Veliko noč, sijajno premagal. Ali se je ta bitka vršila pri Veliki nedelji in ravno na Veliko noč, ni gotovo, gotovo pa je, da je Friderik Ptujski v tem času res potolkel Madžare ter jih spodil iz krajev krog današnje Velike nedelje, Ormoža, Središča, Sv. Miklavža v Ljutomerskih goricah, ki so se sedaj priklopili štajerski deželi. Osvojena zemlja je bila last deželnega vladarja. Vojvoda Leopold jo je pa prepustil ptujskim gospodom. Friderik Ptujski, ki je premagal Madžare,

[1] Klaić, Povjest Hrvata, I, 72. Dr. Horvat, Povjest Medjumurja v listu „Naše Pravice“ l. 1907.

je potem svoje posestvo pri Veliki nedelji (in Dominico), ki je bilo celo prazno in neobljudeno, podaril s polovico desetine *nemškim križnikom.*

Kakor je bil svet okoli Velike nedelje opustošen, tako je bil gotovo tudi okoli Ormoža in Središča. Četudi je zelo verjetno, da se je že v predmadžarski dobi v bližini današnjega Središča razvila slovenska naselbina, nam je vendar začetek sedanjega trga staviti po l. 1200. Staro naselbino so Madžari brezdvomno ali celo vničili, ali pa so se ohranili le borni ostanki; pravo življenje in naseljevanje se je moglo razvijati šele potem, ko so bili Madžari pregnani.

Nemški viteški red, katerega je Friderik Ptujski naselil pri Vel. nedelji, je imel velik vpliv na tukajšnje kraje, zatorej nam je o njem kratko spregovoriti ter sploh o cerkveni ureditvi.

III. Cerkvena zgodovina.

1. Nemški viteški red.

Med tem ko so se ptujski gospodje bojevali med Dravo in Muro z Madžari, se je v zahodni Evropi začel velikanski pokret, ki ga imenujemo *križarske vojne.*

Velikansko navdušenje je zavladalo med krščanskimi ljudstvi; staro in mlado, bogato in siromašno, plemenito in priprosto, vse je bilo pripravljeno žrtvovati imenje in življenje za osloboditev Jeruzalema in drugih svetih mest v Palestini. Hrabri vitez Gotfrid Bujlonski je popeljal mogočno vojsko 600.000 mož na Jutrovo ter 15. julija 1099. vzel Saracenom sv. mesto Jeruzalem. Krščanski junaki so neznansko trpeli, mnogo jih je obolelo od dolgega pota, mnogo je bilo ranjenih; potrebovali so nežne postrežbe. Takratna navdušenost in krščanska ljubezen je vstvarila nove redove, ki so lepo združili viteško in redovno življenje. Leta 1048. je nekaj trgovcev iz italijanskega mesta Amalfi ustanovilo v Jeruzalemu zavetišče, iz katerega se je razvil joanitski red. Njega udje so se od kraja pečali le s postrežbo bolnikov, a že pod svojim drugim poglavarjem so vzeli v svoja pravila še drugo nalogo, namreč braniti sv. deželo in krščanske romarje. Slično družbo je ustanovilo tudi devet francoskih vitezov, ki je pozneje imela svoje središče v Parizu. Imenovala se je *templarski red.* Okoli l. 1118. so si tudi Nemci ustanovili v Jeruzalemu bolnišnico in vsprejetišče za svoje sorojake. Nemški trgovci iz Bremena in Lübecka so prvotno neznatno ustanovo povečali. Iz tega se je polagoma razvil *red bratov nemške hiše naše ljube Gospe v Jeruzalemu,* in to je začetek sedanjega *nemškega viteškega reda.* L. 1191. je papež Celestin III. potrdil pravila tega reda, ki so povzeta po pravilih joanitskega in templarskega reda. Papež Inocencij III. ga je priznal kot *viteški red.* Kmalu

si je red pridobil visokih prijateljev, ki so mu podarili velika posestva v Aziji in Evropi. Ni se omejil samo na to, da brani svete kraje proti Saracenom, ampak svoje delovanje je raztegnil tudi na Evropo, zlasti na tiste dežele, kjer je še bilo krščanstvo slabo utrjeno ali še sploh ne razširjeno.

V avstrijskih deželah si je red pridobil velika posestva, počenši od Donave pa do Jadranskega morja. Nadškof solnograški Eberhard II. je l. 1203. prepustil križnikom zanemarjen hospital v Brežah na Koroškem ter jim nakazal vso desetino, ki jo je dobival ondotni grad.

Skoraj istočasno ali še prej jim je Friderik Ptujski prepustil svoje posestvo s polovico desetine pri Veliki nedelji. Pripoveduje se, da so prvi nemški vitezi prišli v Ptuj na Vel. petek l. 1199. ter so dva dni pozneje, na Veliko noč že pomagali Frideriku Ptujskemu v bitki pri Veliki nedelji. Koliko je na tem resnice, se ne da dognati, gotovo pa je, da je Friderik Ptujski spoznal njih važnost za te opustošene kraje ob madžarski meji ter jim je kmalu potem, ko je izgnal Madžare iz velikonedeljskega okoliša, podaril svoje posestvo pri Veliki nedelji. To je razvidno iz listine Friderikove iz l. 1222, s katero spričuje, da je njegov oče — ki je premagal Madžare l. 1199. — opustošeni in neobljudeni svet krog Nedelje (v listini se ne imenuje V e l i k a nedelja) podaril nemškemu redu, kar tudi on potrdi. Že l. 1219. ima Velika nedelja svojega komturja, brata Otona, in župnika, brata Ditriha, kakor je razvidno iz listine, izdane v Ptuju, dne 31. avgusta 1219., s katero Sofija, njena sinova Jakob in Henrik ter hčere Dimut, Hedviga in Elizabeta prodajo komturju velikonedeljskemu neko kmetijo pri Sv. Lovrencu ob Polskavi. Istega leta dne 28. septembra jim je prodal Leutold pl. Rabensberg in njegova soproga Alheit šest šilingov (davščine) pri Sv. Lovrencu ob Polskavi.[1]

Dne 8. julija l. 1233. je Friderik Ptujski s svojo ženo in bratom Hartnidom prepustil nemškemu redu tudi patronske pravice, ki jih je imel do cerkve „Sv. Nedelje“, da bi križniki tem skrbneje opravljali službo božjo in pospeševali verski

[1] Pettenegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens Centralarchivs, I. str. 11.

pouk. Obljubil je ob enem, da izposluje za to odobrenje in potrdilo solnograškega nadškofa[1], katero je ta tudi dal dne 20. februarja 1236.[2]

L. 1237. je cesar Friderik II. vzel v svoje posebno varstvo nemški red, njegove hiše, posestva in podložnike na Avstrijskem, Štajerskem in Kranjskem, izvzel ga je tudi izpod svetne sodnosti ter oprostil vsake služnosti. Le če bi kdo izmed podložnikov zaslužil smrtno kazen, se njegova oseba izroči svetnemu sodniku, ker duhovni red ne sme izvrševati smrtne obsodbe, denarne kazni pa vse pripadejo križniškim cerkvam.

Razen tega jim je dal pravico, da so smeli po vodi in po suhem brez mitnine, brodnine in drugih dač dovažati za svojo potrebo živež, sol, meso, sir, ribe, olje, vino, živino in druge potrebščine.

Tudi avstrijski vojvoda Leopold III. Babenberžan je bil redu zelo naklonjen in mu je dal mnogo pravic, katere je potem njegov sin Friderik II. l. 1239. dne 25. decembra potrdil in povrh še dodal pravico zavetišča t. j., če se je kak krivec zatekel v hišo, v kateri so križniki osebno prebivali, ga ni smel prijeti noben sodnik, dokler je bil tam. Njihove podložnike je oprostil vseh drugih davščin ter jim za svoje dežele glede dovažanja živil potrdil enake pravice, kakor poprej cesar. Tako je red kmalu prišel do velike veljave, moči in bogastva. Velikonedeljsko posestvo je merilo prvotno 14.000 oralov, pozneje so si pridobili še 5565 oralov.[3] Gradnik (kastelan) ptujskega gospoda na dolnjem gradu v Ptuju, Herman je podaril križnikom svojo vas Hermance z vsemi pritikami in pravicami. To daritev je potrdil Friderik Ptujski z listino, izdano v Ptuju dne 28. oktobra leta 1247,[4] potem pa tudi solnograški nadškof Filip z listino, dano v Brežicah 6. januarija l. 1249.[5] Ta listina izrecno našteva, da Herman daruje križnikom vas z vinogradi, njivami, obdelanimi in neobdelanimi, s šumami in pašniki. Iz tega nekoliko razvi-

[1] Zahn, Urkundenbuch II, 427.
[2] Isti str. 440.
[3] Slekovčev izpisek iz križniškega arhiva na Dunaju.
[4] Zahn, Urkundenbuch III., 69.
[5] Isti str. 99.

dimo takratne zemljiške in gospodarske razmere. Tu je popolnoma ločen svet za vinograde, njive, šume in pašnike, v teh krajih torej nima nikakšne opore mnenje onih učenjakov, ki mislijo, da se je še v 13. stoletju na Sp. Štajerskem polje neprestano menjavalo s šumo in pašnikom.

Križniki so imeli tudi vinsko desetino v najboljših ljutomerskih goricah, pravico lova v graščinskih in podložniških logib ter ribičijo v Pesnici in v stari Muri pri Apačah.[1]

Nemški vitezi so imeli nalogo, braniti deželno mejo proti madžarskim napadom. Po krajih ob ogrski meji, ki so bili last deželnih vladarjev, nahajamo v 13. veku precejšnje število „strelskih dvorcev“ (Schützenhöfe). Deželni vladarji so namreč podarili posameznikom zemljišča z dvorcem, za silo utrjenim, ter so jih oprostili davkov, zato so pa morali biti vsak čas pripravljeni, prijeti za orožje, če bi sovražnik vdrl v deželo. Zlasti jih je bilo mnogo krog Ljutomera, Radgone in Sv. Lenarta v Slov. goricah. Ta uredba je bila uvedena najbolj zoper Madžare. Krog Središča je bila sicer tudi nevarnost velika pred Madžari, a strelskih dvorcev tukaj ni, zakaj zemlja je bila last solnograških nadškofov, oziroma ptujskih gospodov, ki so sami oskrbovali deželno brambo. Njih desna roka so pa bili nemški vitezi, ki so imeli res velik delokrog v krajih med Središčem in Ljutomerom: skrbeti za versko-duševno izobrazbo ljudstva, obdelovati in naseljevati od Madžarov opustošene kraje, skrbeti za popotnike in bolnike pa tudi z mečem braniti mejo.

Toda veliko bogastvo je bilo redu v pogubo. Veliki mojstri, komturji in vitezi so se podali velikemu sijaju in razkošju, vsled tega so začeli gmotno in nravno propadati in niso bili več kos veliki nalogi, katero bi bil red po svoji ustanovitvi imel izvrševati v telesni in dušni blagor ljudstva. Ob času, ko se je vzdignil vihar Lutrove nove vere, so bile razmere ravno v področju nemškega reda najbolj žalostne.

S križniki je v ozki zvezi vprašanje o postanku središke cerkve in župnije.

---

[1] Slekovčev izpisek iz križniškega arhiva.

2. Središka cerkev in župnija.

Med tem ko so divji Madžari gospodovali v ormoškem in ljutomerskem okraju, so se drugod od prvotnih misijonskih postaj že razvile stalne župnije. Najstarejše župnije v slovenskem ozemlju med Muro in Dravo so Maribor, Jarenina, Radgona, Ptuj. Prvotna ptujska župnija z zelo starima podružnicama pri Sv. Lovrencu v Sl. gor. in Sv. Marjeto na Dr. polju je segala do razvodja med Pesnico in Ščavnico ter šla ob madžarski meji (če se sploh o pravi meji v takratnih časih more govoriti) do izliva Pesnice v Dravo. Za spodnje kraje je pa *Velika nedelja* postala duševno središče.

Po osloboditvi velikonedeljskega okoliša izpod madžarske oblasti je bilo treba tudi v cerkvenem oziru vse od temeljev začeti zidati ter krščanstvo v pravem pomenu znovič zasaditi. To nalogo so sedaj prevzeli velikonedeljski križniki, kakor izrecno pravi listina solnograškega nadškofa Eberharda II. z dne 20. februarja l. 1236, da izroči križnikom velikonedeljsko cerkev za to, da „s previdnim redom zboljšajo slovensko okolico“. Izrecno si je pa nadškof pridržal škofovske pravice nad velikonedeljsko cerkvijo kakor tudi pravico, da nadduhovnik (do l. 1607. župnik v Gratweinu nad Gradcem) v nadškofovem imenu obiskuje cerkev. Po krivici se je torej nemški red pozneje upiral škofovskim vizitacijam.

Brata Friderik in Hartnid sta l. 1235. le vrnila križnikom to, kar jim je bil njun oče odvzel, torej so že od njunega deda, ki jih je bil naselil pri Veliki nedelji, dobili v last velikonedeljsko cerkev. V takratnih listinah se vedno omenja le velikonedeljska cerkev; v Ormožu, pri Sv. Miklavžu in v Središču so šele pozneje nastale cerkve ali kapele, ki so pa bile le podružnice velikonedeljske matere cerkve. Ker so križniki dobili v last in ščitništvo (vogtijo) velikonedeljsko cerkev, so po cerkvenem pravu to pravico dobili tudi do podružnih cerkev, ki so nastale v področju prvotne velikonedeljske župnije.

Da so v tem obsežnem ozemlju mogli duhovniki nemškega reda izvrševati dušno pastirstvo, je trebalo na raznih krajih postaviti cerkve. Izprva so najbrž napravili lesene kapele, katere so potem nadomestili z zidanimi. Zgodilo se je to gotovo že v 13. veku. L. 1271. namreč že zasledimo cerkev v Ormožu, tudi

Središče je brezdvomno dobilo že v 13. veku svojo cerkvico, ker je tukaj bil utrjen gradič in je torej že graščak skrbel, da je imel v bližini hram božji. Pozidali so ga lahko z ruševinami propadlih rimskih poslopij. Tretja najstarejša cerkev, ki je nastala v področju prvotne velikonedeljske pracerkve je pri Sv. Miklavžu. Veliki nedelji je bil hribovit svet današnje št. miklavževske župnije najbolj od rok, zatorej je kazalo postaviti ondi kako svetišče, kamor so se ljudje zbirali k službi božji. V listinah se Sv. Miklavž prvokrat imenuje l. 1486.[1] Ker kraj nosi ime svetnika, je sklepati, da je tu najprej stalo svetišče, potem šele se je krog njega razvila vas, kar je povse naravno. Prebivalstvo je bilo raztreseno po okolišnih gričih, postavili so jim torej kapelo ali cerkvico v ozki dolinici, ki je nekako v osredju ondotnega hribovitega sveta, slično kakor starodavna cerkev v Svečini.

Stara *središka* cerkev je bila po izročilu posvečena sv. Jerneju, apostolu. Žal, da se doslej ni našel noben pisan vir, ki bi naravnost imenoval cerkev sv. Jerneja in nam vsaj približno naznačil čas, kdaj je nastala in kdaj izginila. Vsa poročila o cerkvi sv. Jerneja so poznejša in se opirajo le na ljudsko izročilo. Vendar ni povoda, dvomiti o resničnosti tega izročila, da je v Središču res v srednjem veku, pred l. 1500 bila cerkev sv. Jerneja. Na Jernejevo imajo Središčani od pamtiveka pravico sejma, ta praznik se posebno časti v Središču in se je v prejšnjih časih še bolj častil, kakor nam spričuje star opravilnik iz konca 18. stoletja,[2] bil je v pravem pomenu praznik tudi potem, ko so dnevi apostolov nehali biti zapovedani prazniki. Ljudsko izročilo stavi staro cerkev sv. Jerneja južno od Gradišča na njive, ki se še dandanašnji imenujejo Cirkevca; ve celo povedati, da je graščak (oziroma graščakinja, grofica Barbara) imel iz grada do cerkve podzemeljski hodnik. Ker so se na ondotnih njivah posestnikov središkega župnika, Dokša, Zabavnika in Štamparja našli sledovi zidovja, se je pač mislilo, da so to ostanki stare cerkve. Toda o cerkvi ni tukaj ne duha ne sluha, kakor smo že prej

[1] Zahn, Ortsnamenbuch, pri tem imenu.
[2] Gl. Voditelj 1908, str. 387.

omenili (str. 75 i. d.). Edini, častitljivi spomenik stare središke cerkve utegne biti lesen kip, ki se je ohranil na podstrešju podružnice Matere božje v trgu. Kip predstavlja sedečega svetnika s povzdignjeno glavo, kodrastimi lasmi, dolgo, ozko brado in pod nosom s povešenimi brki. Usta so lahno odprta, kakor bi govoril, oči so obrnjene naravnost v gledalca, iz obraza mu sije resnoba in dostojanstvo. Nosi prepasano haljo, čez njo pa dolg plašč, ki visi na ramenih, krije roki ter pada s konci čez kolena in se pod koleni lepo zbira v gube. Noge so bose. „Zob časa“ mu je odtrgal nos in strl roki, ki sta najbrž bili stegnjeni, kakor bi hotel koga varovati. Po izjavi strokovnjakov prof. Grausa in dr. Stegenšeka predstavlja kip apostola ter je iz 15. stoletja. (Po Grausu okoli l. 1400.) V glavi se še kažejo sledovi romanske dobe, v spodnjih gubah plašča pa se že napoveduje gotika.[1]

Ta kip gotovo ni prišel v Središče od kake sosedne cerkve, tudi ni mogel biti od začetka v cerkvi Žalostne Matere božje, ker je ta cerkvica veliko poznejša kakor slog, ki ga izraža kip, v župni cerkvi tudi ni mogel biti prvotno, ker je cerkev posvečena sv. Duhu, kip torej ni imel tam pravega mesta, zakaj v srednjem veku je bilo le malo kipov v cerkvah. Kip ima vse poteze, kakor se je na zahodu predstavljal sv. Jernej. Lahko torej trdimo, da je ta kip stal nekdaj na glavnem oltarju stare središke cerkve sv. Jerneja.

Zanimivo je tudi, kako so hčerke velikonedeljske matere cerkve dobile za patrone Jakoba starejšega (v Ormožu), Jerneja in Miklavža. Češčenje teh treh svetnikov je v naše kraje brezdvomno zanesel nemški viteški red, po katerem se je sploh tukaj širilo in utrjevalo krščanstvo po odgonu Madžarov.

Iz početka je češčenje apostolov bilo le krajevnega značaja; posamezne apostole so častili najprej tam, kjer so živeli in delovali, kjer so umrli in kjer je bil njihov grob. Razlika je tudi med apostoli, ki so delovali in umrli v rimskem cesarstvu, in onimi, ki so delovali in umrli izven mej rimskega cesarstva, globoko na Jutrovem, v Perziji in Indiji. O slednjih se je ravno

[1] Gl. članek dr. Stegenšeka „Kip sv. Jerneja v Središču“ v Voditelju 1908, str. 354.

vsled tega ohranilo malo zgodovinskih spominov in njih smrtni dnevi se zlasti na zahodu dolgo niso častili. Med nje spada tudi sv. Jernej. Češčenje tega apostola je v ozki zvezi s prenositvijo njegovega trupla. Po izročilu je sv. Jernej umrl mučeniške smrti v mestu Albanopolis v Veliki Armeniji. Njegove ostanke so prenesli na otok Lipari, od ondod v Benevent v južni Italiji, l. 983. pa jih je cesar Oton III. dal prenesti v Rim na otok Tiberski, kjer je še dandanes sv. Jerneju posvečena cerkev, v kateri počivajo svetnikovi ostanki. Odtod se je potem širilo češčenje tega apostola v zahodne dežele. Nemški vitezi so se najbrž seznanili s češčenjem tega svetnika že na Jutrovem; imeli so pa tudi posestva po Italiji in celo na Španskem, tako so deloma iz Jutrovega, deloma iz Italije prinesli češčenje sv. Jerneja v naše kraje, češčenje sv. Jakoba starejšega pa iz Španskega.[1] Po l. 1200 je že bilo češčenje obeh apostolov jako razširjeno in je bilo torej naravno, da so nemški vitezi, misijonarji za naše kraje, pod vplivom splošne navade izbrali ravno ta dva svetnika za patrona novopostavljenih cerkvic v Ormožu in v Središču.

Tudi češčenje sv. Nikolaja je prišlo iz Jutrovega v zahodne dežele. L. 1087. so njegove ostanke prenesli iz Mire v Mali Aziji v Bari na Italijanskem, odtod se je pa njegovo češčenje razširilo v naše kraje. Nemški vitezi so se pa tudi na Jutrovem lahko seznanili ž njim.

Nikakor pa ne smemo misliti, da je stara cerkev sv. Jerneja v Središču bila morda že župna cerkev. Niti v Ormožu niti v Središču ni bilo še v 13. in 14. stoletju župnije; velikonedeljski križniki so le semkaj zahajali opravljat službe božje, pozneje so se pa stalno naselili v Ormožu in v Središču, pa le kot krajni kapelani, ki so bili podložni velikonedeljskemu župniku.

Kdaj in kako je izginila stara cerkev sv. Jerneja, nam viri naravnost ne povedo. Opirajoč se na ljudsko izročilo, pripoveduje Danjko, ki je spisal kronike za župnije velikonedeljske dekanije, kako je Drava podkopala cerkev in kako so zvonovi padli v dravske valove in so še sedaj ondi pokopani. Slekovec pa na str. 8–9

[1] Grob sv. Jakoba so odkrili v Galiciji na Španskem l. 830.

svoje knjige „Kapela žalostne Matere božje v Središču“ pripoveduje, kako so Turki l. 1479. razdejali Središče in staro cerkev sv. Jerneja, pod podrtinami so pa Središčani našli majhen kip žalostne Matere božje; bil je nepoškodovan. Z veliko častjo so ga vzdignili in prenesli na dostojnejše mesto. To da je oni isti kip, ki se še dandanes hrani v središki kapeli. A to ni mogoče. Dotični kip je po svojem slogu veliko mlajši — šele iz 17. ali 18. stoletja. Kip ni nepoškodovan, ampak ves potrt in zlepljen. Nekaj zgodovinskega jedra pa utegne vendar biti v vseh teh pripovedkah. Brezdvomno so Turki l. 1479. požgali Središče in njegovo cerkev. Kip, ki so ga morda našli pod razvalinami, je bil kip sv. Jerneja, ki se še dandanašnji hrani na podstrešju trške podružnice. Odkar je bila pozidana kapela žalostne Matere božje, je njeno češčenje stopilo v ospredje, Jernejev kip se je pa pozabil, a zgodovinsko sporočilo o njem se je preneslo na kip Matere božje. Da pa niso več na starem mestu zidali cerkve, utegne biti vzrok tudi Drava, dasiravno ni verjetno, da bi si bila že pred l. 1500 Drava ondi napravila strugo. Koncem 18. stoletja je še v tej strugi gnala mline, ker pa Drava jako rada spreminja svoje korito, ni verjetno, da bi celih 300 let imel enak tok vsaj eden njenih rokavov.

Gotovo je to, da je koncem 15. stoletja izginila brez sledu stara cerkev sv. Jerneja. Na njeno mesto stopi sedanja župnijska cerkev sv. Duha.

Neki ormoški urbar poroča, da je ta cerkev bila pozidana za časa Lukeža Sekelja.[1] Slekovec umeva to tako, da je Lukež l. 1515. dal prizidati ladijo in pa zvonik, ki je po ljudskem izročilu sezidan iz kamenja stare cerkve. L. 1519. dne 23. oktobra je lavantinski škof Lenart posvetil kor, 4 oltarje in kapelo sv. Ane. Isti urbar nam poroča, da ta cerkev nikakor ni podrejena ormoški župnijski cerkvi, ampak da pripada graščini in gosposki ormoški, a župnik ormoški da mora oskrbovati v Središču službo božjo in dušno pastirstvo ter vsako nedeljo in praznik pošiljati tjakaj duhovnega pomočnika. Občine Središče, Grabe, Obrež, Godeninci, Vodranci, Spodnji in Gornji

[1] Slekovec, Kapela žalostne Matere božje, str. 19

Šalovci so s privoljenjem ormoške graščine ustanovile kapelanijo in bratovščino naše ljube Gospe (bratovščina obiskovanja Marijinega). S to kapelanijo da nima velikonedeljska križniška hiša niti ormoška župnija nič ukazovati. Kapelana nastavlja občina s privoljenjem graščine. Za vzdrževanje kapelana je graščina dovolila dva dvorca (zwo Hoffstatt) ali kmetiji, vendar običajni desetek (Zins) in davek od njih se mora še naprej plačevati graščini.

S tem je bil pripravljen temelj poznejši središki župniji. Očividno se pri tem kaže težnja graščakova, središko cerkev odtegniti oblasti križnikov ter patronat potegniti nase, toda njegovo prizadevanje je bilo brezuspešno.

Središka cerkev je bila hčerka velikonedeljske matere-cerkve, zatorej je tudi patronat čez njo prešel na križnike. L. 1549. so bile vse zahteve graščakove odbite in križnikom potrjene vse njihove pravice.

Slekovec ve tudi poročati, da je leta 1316. nemški red ustanovil tik Središča hospital ali zavetišče za onemogle popotnike in romarje, ki je pa kmalu zopet ponehalo, ker ga velikonedeljska komenda vsled slabih letin in še slabšega gospodarstva ni mogla več vzdrževati. Takrat da je red pozidal tudi kapelico — sedanji „prednji del“ cerkve ali prezbiterij. Slednjo trditev opira pač na to, ker je na nekem sklepčnem kamenu v prezbiteriju čital letnico 1316.

Ta napis je sedaj zamazan in se več ne pozna, a bral ga je — takrat še novinec v zgodovini — najbrž krivo, oziroma povzel iz Danjkove kronike. Če je sploh tisti napis pomenil letnico, bi utegnila biti letnica 1516, kar bi se ujemalo s slogom in z ormoškim urbarjem. Po slogu namreč prezbiterij nikakor ne more biti iz 14. stoletja; okna in zunanji zid brez podpornikov kažejo razločno poznogotiški slog, istotako nam slog kaže, da sta prezbiterij in ladija postavljena v istem času, enako tudi spodnji del zvonika. Saj pa tudi imenovani ormoški urbar, ki ga Slekovec sam na str. 19. svoje knjige „Žalostna Mati božja“ navaja doslovno, izrecno pravi, da je cerkev Sv. Duha pozidana (ne povečana ali popravljena) za časa Lukeža Sekelja. Torej cela cerkev, kakor je bila do leta 1908., je pozidana v letih 1515—1519.

Ona navidezna letnica 1316 je bila povod, da je Slekovec v ta čas postavil tudi ustanovitev hospitala. Naravnost nam tega nobeden vir ne omenja in ga tudi Slekovec ne navaja, a zelo verjetno in skoraj gotovo je, da je pri Središču bil nekdaj hospital.

To nam svedoči ime cerkve. V starodavnih časih so namreč bolnišnice in zavetišča navadno posvečevali sv. Duhu.[1] In kaj bi bil mogel biti bližji povod, da so kapelico ali cerkvico pri Središču posvetili sv. Duhu, kakor ravno ondi ustanovljeno zavetišče? O nemških križnikih je itak znano, da so v vseh deželah, koder so se naselili, postavili nebroj zavetišč in sicer ob večjih prometnih cestah in pa iz zdravstvenih ozirov blizu rek. Oba ta pogoja sta bila ugodna ravno pri Središču. Potemtakem je brezdvomno že pred l. 1515. stala poleg hospitala tudi kapelica, pa je potem vse skupaj propadlo in v turških napadih bilo najbrž požgano in razdejano. Ko je izginila cerkev sv. Jerneja, je nastala potreba, da se nekdanja hospitalska kapela priredi za hišo božjo. Ker je pa nemški red vse skupaj zanemaril, se je stvari lotil ormoški graščak ter skušal izrabiti ugodno priliko, da si prilasti patronat nad cerkvijo, ki je takrat donašal marsikatere koristi. Ta njegov nekoliko sebičen namen se je sicer izjalovil, Središče z okolico je pa vendar dobilo dostojno hišo božjo, ki še do današnjega dne služi verskim potrebam župnije.

Ker je imel trg že takrat natančno določeno ozemlje, je cerkvi graščak odkazal dve kmetiji izven trga, saj je tudi stara cerkvica stala izven trškega ozemlja, in tako je prišlo, da trg nima župne cerkve v svoji sredini, kar se pri trgih večkrat nahaja. To je tudi eden izmed dokazov, da je trg s svojim zaokroženim ozemljem starejši kakor cerkev. S trškim posestvom graščak ni mogel tako prosto razpolagati kakor z navadnimi kmetijami.

Med l. 1515, in 1528. so dobili k cerkvi Sv. Duha tudi stalnega dušnega pastirja, ki je bil le lokalni kapelan in ko

[1] Kakor je razvidno iz nekega pisma Slekovčevega z dne 21. X. 1898, mu je to misel o hospitalu pri Sv. Duhu poleg Središča priobčil graški zgodovinar Zahn.

tak podložen ormoškemu župniku. Kdaj se je ta lokalna kapelanija povzdignila v župnijo, ni gotovo; zgodilo se je to najbrž v dobi protestantskih homatij, oziroma v dobi katoliške reformacije.

Versko-nravne razmere takratnega časa so brezdvomno silile, da se pri Sv. Miklavžu in v Središču nastanijo stalni dušni pastirji. Nemški viteški red je v svoji podjetnosti in delavnosti opešal, zlasti ob ogrski meji se je med ljudstvom zajedla grozna nravna propalost in podivjanost. Prav zato sta bila v Ptuju ustanovljena dominikanski (l. 1230) in minoritski samostan. Spodnji kraji v velikonedeljskem okolišu pa so bili še naprej v dušnem pastirstvu slabo obskrbljeni. To je tudi nagnilo Jakoba Sekelja, da je ustanovil v Ormožu frančiškanski samostan l. 1495.

Kakor bomo videli pozneje v poglavju o protestantizmu v Središču, je koncem 16. stoletja nastala razprtija med nemškim redom in sekovskim škofom kot vikarjem solnograškega nadškofa zaradi vizitacij križniških župnij. Ti prepiri so se vlekli še skoraj celo 17. stoletje.

Glede štirih župnij v velikonedeljski dekaniji, nad katerimi je imel nemški vitežki red vogtijske in patronske pravice, namreč Velika nedelja, Ormož, Središče, Sv. Miklavž, je bila med nemškim redom in solnograškim nadškofom šele dne 28. marca 1674. sklenjena in v Solnogradu dne 18. junija 1674. potrjena naslednja pogodba:

1. Nemški viteški red bo zanaprej za omenjene štiri župnije nadškofu ali arhidijakonu predlagal za župnike svetne kakor redovne duhovnike, ki morajo tudi pred njim napraviti izkušnjo za dušeskrbje ter jih arhidijakon vpelje v duhovno upravo župnije.

2. Kar se tiče vizitacij, ukorov in kazni, ostane vse, kakor je bilo določeno že l. 1617, a vsaka vizitacija v omenjenih župnijah se mora prej naznaniti deželnemu komturju in vsem redovnim duhovnikom. Kar se tiče zakramentov in blagoslovil v cerkvi, preiskuje solnograški odposlanec sam, v zakristiji pa se vrši pregledovanje v navzočnosti križniškega komturja ali njegovega namestnika. Pri Veliki nedelji, kjer ima deželni komtur svoj sedež, sme vizitirati le glavni vizitator.

3. Svetni in redovni duhovniki morajo sinodi pismeno in natančno poročati o stanju duš v svojih župnijah, osebno pa niso dolžni priti k sinodi. Velikonedeljski župnik mora tudi arhidijakonu poročati o življenju in nravnosti duhovnikov svojega okrožja.

4. Glede zapuščine umrlih duhovnikov viteškega reda nima škof ali njegov zastopnik nikakšnih pravic, ampak za to skrbi le red sam. Kar se pa tiče svetnih duhovnikov, se zatvoritev, popisovanje, obravnava in razsodba o zapuščini vrši vzajemno, prednost pa gre zastopniku solnograškega nadškofa.

Upravitelj velikonedeljske komende se je čutil zaradi te pogodbe zelo užaljenega, češ, da se kratijo nemškemu redu njegove pravice, prizadeval si je vse mogoče, spraviti pogodbo ob veljavo.

Naposled je Jožef II. l. 1786. redovom odvzel vse predpravice, vendar ker so križniki omenjene župnije ustanovili in obdarovali[1], se jim je pustila pravica imenovanja in dotacije tamošnjih župnikov, ampak novo ustanovljenima župnijama pri Sv. Bolfenku na Kogu in pri Sv. Lenartu pri Vel. nedelji je patron verski zaklad in ne več nemški red.

Ko je l. 1786. sekovski škof prevzel štajerski del solnograške nadškofije, so postali nadduhovniki v prejšnjem pomenu nepotrebni, pač pa je sedaj vlada vpeljala dekanije. Cela takratna sekovska škofija je bila razdeljena v 29 dekanij, ki so bile podrejene sedmerim okrožnim dekanijam. Tako je ptujski župnik postal okrožni dekan, kateremu so bili podrejeni dekani v Ljutomeru, pri Veliki nedelji in v Zavrču ter je poleg župnij svoje dekanije vsako leto vizitiral še sebi podrejene dekane. L. 1807. je okrožni dekan postal tudi okrajni šolski nadzornik.

L. 1788. je bila ustanovljena pri Sv. Bolfenku na Kogu samostalna kuracija; takrat so Vodrance izločili iz središke župnije ter jih priklopili Sv. Bolfenku, vendar z izrecnim pogojem, da ima središki župnik še naprej bernjo v Vodrancih.

[1] Če smemo verjeti urbarju ormoškega graščaka, niso križniki pri ustanovitvi središke duhovnije in pri stavbi cerkve l. 1515—1519 nič prispevali. Patronat so dobili le vsled pravnega načela, da je patron glavne cerkve tudi patron podružne cerkve.

Tudi na Holmu (Humu) je bila dne 18. julija l. 1788. ustanovljena lastna duhovnija ter je bil tamkaj nastavljen Jakob Puklavec, bivši frančiškan ormoškega samostana, ki je bil razpuščen. Tej duhovniji so od središke župnije priklopili Gornje Šalovce. Toda že l. 1793. je bil Puklavec prestavljen k Sv. Lenartu pri Veliki nedelji, lokalna kapelanija na Holmu se je opustila, njej odkazano ozemlje se je vrnilo ormoški župniji, Gornji Šalovci pa središki.

Pozneje se niso več spreminjale župnijske meje, in ima središka župnija približno isti obseg dandanes kakor ga je imela pri ustanovitvi, le proti Hrvaškemu je izgubila precej sveta, ker je nekdaj svibovska kapela bila središka podružnica, ko je pa Drava vdrla bolj na štajersko stran, je svet onstran Drave pripadel k Petrijancem in k Varaždinu.

S 1. sept. 1859 je središka župnija z ostalim slovenskim ozemljem med Muro in Dravo prišla pod oblast lavantinskega škofa.

3. Vrsta dušnih pastirjev v Središču.

A. Lokalni kapelani in župniki.

Početkom XVI. veka je Središče spadalo še kot podružnica v Ormož, zato se je pri sv. Duhu nameščen duhovnik imenoval lokalni (krajni) kapelan. Po imenu znan nam je pa samo eden, namreč:

1. *Ameisser* (Mravljak) *Gašpar*, ki je hodil dne 4. julija 1528 z županom Krištofom, cerkvenima ključarjema Miklavžem in Filipom in z dvema drugima Središčanoma v Radgono pred komisijo, ki je preiskovala, kje se je že razširilo luteranstvo. Izpovedal je, da ima v svoji duhovniji 500 obhajancev in da so vsi verni katoličani. Župnik v Ormožu je bil takrat Bernard Pinter, pri Sv. Miklavžu pa kapelan Jurij Ordnung.

2. *Gravensteiner Jurij* je kot župnik središki naveden v cerkvenih računih l. 1600 in 1601.[1] Slekovec sodi, da je služboval v Središču do l. 1605.

3. *Renesy (Renesch) Mihael.* Rojen v Dalmaciji v Zaderski škofiji l. 1572 kot zak. sin Teodorika in Ane, je bil v

[1] Arhiv pri Veliki nedelji.

mašnika posvečen dne 21. februarija 1596 od šibeniškega škofa Vincencija Arigona ter je nekaj let služboval v Dalmaciji. Okoli l. 1610. je prišel na Štajersko in župnik pri Sv. Juriju na Ščavnici Adam Saxo ga je poslal za kapelana k podružnici malonedeljski. Ondi je služil do konca l. 1614, potem pa se je preselil kot župnik v Središče. Toda tukaj je župnikoval le kratek čas. L. 1621., o priliki škofovskega obiskovanja pri Veliki nedelji dne 22. novembra, je bil pri Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, a Središče je zapustil gotovo že l. 1616, ker je takrat že bil ondi njegov naslednik:

4. *Simončič (Simonenčič) Janez,* ki je župnikoval od l. 1616 do 1632. Bil je zakonski sin Lovrenca in Dore Simončić, rojen l. 1576. na Hrvaškem v zagrebški škofiji. Višje gimnazijske razrede se je izučil v Trnavi na Ogrskem. Do l. 1616. je župnikoval na treh župnijah v oglejski škofiji in sicer najprej pri Sv. Lovrencu na Dr. p. L. 1616. je prišel v Središče ter se še omenja ondi kod priča v pravdi med Središčani in ormoškimi graščaki l. 1630. Škofovski zapisnik z dne 22. nov. l. 1621. mu ne daje ravno najboljšega spričevala. Teologične nauke da je zanemaril, brevir redkokdaj moli, mašuje le o praznikih in nedeljah, sprejemanje zakramenta poslednjega olja ni bilo v navadi; mrliče so le redko pokopavali s cerkvenim blagoslovom. Ob meji je bilo veliko kalvincev, katoliških župljanov je imel le 160. V nravnem oziru se mu iz prejšnjih let tudi marsikaj očita. Dohodke je imel zelo slabe, komaj do 50 gl. na leto. Očita se mu tudi, da redko hodi k spovedi.

5. *Rajbole Mihael* je naveden kot duhovnik l. 1637. v Laškem trgu.[1] V Središču je župnikoval do l. 1644, ker tega leta se navaja v cerkvenem računu, da so dediči njegovi bili dolžni cerkvi polovnjak vina in da so se prodale za 3 gl. tri svinje, ki so ostale po smrti župnika Rajbole. Za njim nekaj časa v Središču ni bilo duhovnika, kakor je razvidno iz dotičnega cerkvenega računa.

6. *Tercelj* (Tercelius) *Matija* se omenja l. 1644. meseca marca in aprila v maticah pri Veliki nedelji kot ondotni vikar. Ob Jurjevem i. l. je prišel za župnika v Središče, a je umrl

[1] Orožen, Das Dekanat Tüffer, str. 148.

že naslednje leto 1645 pozno v jesen za kugo. Pri sebi je imel očima in sestro, ki sta tudi kmalu za njim umrla ter se je plačalo za njima iz cerkvene blagajne 4 gl. 30 kr. pogrebnih stroškov. Doma je bil najbrž iz Kranjskega, ker dne 10. decembra l. 1640. župnik Matija Fideli priporoča nekega Matija Terzelá za mašniški red, tožeč, da je na Dolenjskem veliko pomanjkanje duhovnikov.[1] Dne 29. maja l. 1643. je krstil v Slov. Bistrici, kjer je bil najbrž za kapelana nekako od januarija 1643 do avgusta i. l.

7. *Gerič (Gerris) Martin* je že l. 1644. od 19. do 28. marca kot župnik pri Sv. Miklavžu stanoval pri trškem pisarju Juriju Gabriču ter opravljal službo božjo, ker Središčani takrat niso imeli duhovnika. Za posteljo, hrano in pijačo mu je pisar računil v 9 dneh 3 gl. 36 kr., kar je plačal ormoški župnik Janez Krst. Sršen v imenu nemškega reda. Ta Gerič je do l. 1635. bil župnik pri Sv. Marjeti nižje Ptuja, od koder je natihoma odšel v Laški trg za duhovnega pomočnika. L. 1636. se je vrnil k Sv. Marjeti ter ondi povzročil velik nemir. Novi župnik marjetinski Janez Lambert Trojer se je v tej zadevi 4. aprila 1636. pritožil pri škofu. L. 1645. ga najdemo kot župnika pri Sv. Miklavžu, in ko so Središčani slišali, da ga mislijo k njim poslati, so v dveh pismih na deželnega komturja ugovarjali zoper njega. V Središče je sicer prišel, a je ostal le kratko časa, zakaj isti cerkveni račun iz l. 1646, ki pravi, da so ob njegovem nastopu potrošili zanj 2 gl., omenja že tudi naslednika, pri katerega nastopu so iz cerkvene blagajne potrošili 3 gl. Ta je bil:

8. *Fajdiga Jakob*, o katerem sicer ni nič znano.

9. *Mavrek Janez*. O njem je znano le to, da se je 22. febr. 1662. pritožil pri velikonedeljskem komturju nemškega reda, da sta na Veliko noč l. 1661. dva Godenińčarja razgrajala v cerkvi. Umrl je nekje začetkom l. 1663, zakaj 30. januarija i. l. so Središčani že prosili za Jambrekoviča. A 12 tednov so ostali brez duhovnika in so med tem oskrbovali službo božjo ormoški frančiškani, cerkvena ključarja sta jim za to plačala 1 gl. 50 kr.[2]

[1] Izvestja muz. društva l. II., str. 34.

[2] Arhiv nemšk. reda na Dunaju. Izpisal Slekovec.

10. *Jambrekovič Peter Janez* (1663—1669). Dne 8. februarija l. 1663. mu je naročil velikonedeljski oskrbnik nemškega reda, naj si izprosi od škofa potrjenje za dušno pastirstvo, da bo mogel nastopiti župnijo v Središču.[1] Dne 14. maja 1663. je bil že vmeščen za župnika. Bil je „magister" v modroslovju in v bogoslovju. Meseca avgusta 1668. je začel pisati krstno knjigo. Dne 6. februarija 1664 vpraša komturja, če sme na katoliškem pokopališču pokopati luteranske vojake, ko nimajo svojega pokopališča. Takrat je namreč po naših krajih bilo vse polno različnih vojakov, ker se je bližala velika vojna s Turkom. Meseca maja l. 1669. pa izgine iz Središča. Njegov naslednik je

11. *Rozmanič Jurij Franc* (1669—1674). Župnikoval je v Središču od druge polovice maja 1669 do svoje smrti. Pokopali so ga dne 29. oktobra 1674, kakor poroča mrtvaška knjiga. On je l. 1670. začel pisati poročno in mrtvaško knjigo.

12. *Vorošič Mihael* (1675—1676), inštaliran 3. jan. 1675. Istega dne so popisali in cenili zapuščino njegovega prednika. Navzoči so bili: Tomaž Perič, vikar pri Sv. Urbanu, Nikolaj Grahulan, župnik v Ormožu, Ciprijan de Colonia, ptujski nadžupnik in Pavel Haffner, velikonedeljski župnik.[2] Vorošič je bil najbrž rodom Verženec ter je župnikoval v Središču do februarija 1676. Njegov brat Jakob si je dne 6. febr. 1678. vzel v zakon Ano, raj. Fabijana Ljubetič-a hčer v Središču in je umrl 46 let star dne 18. septembra 1697.

13. *Feies Ivan Štefan* od 24. febr. 1676 do febr. 1677. Od decembra l. 1671. do maja 1672 je kapelanoval pri Sv. Križu na Murskem polju, potem pa v Ljutomeru l. 1674, kjer je bil sprejet za kapelana že l. 1671, a je zaradi neugodnih razmer z dovoljenjem župnikovim odšel k Sv. Križu. Najbrž je bil iz Banovec iz rodovine Feyasch, ki je 29. marca l. 1602. bila povzdignjena v plemenitaški stan.[3]

14. *Žagar Matija Mihael* (1677 — 1681). Rojen na Kranjskem, je prišel, kakor je sam zapisal v krstno knjigo, za

[1] Kn. šk. lavantinski arhiv.
[2] Križniški arhiv na Dunaju. (Izpis. Slekovec.)
[3] Izvirna listina na pergamenu v Banovcih.

župnika v *Središče* dne 2. februarija 1677 od Velike nedelje, kjer je od 1675. l. kapelanoval. Iz Središča je odšel marca 1681 za župnika v Ormož. Ko pa je l. 1683. pri Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah umrl župnik Lukež Sokolič, prezentiral je dne 11. maja t. l. deželni komtur Krištof baron Hünekh na to župnijo zaradi pomanjkovanja duhovnika nemškega reda ormoškega župnika Matija Mihaela Žagar-ja, na njegovo mesto pa njegovega strička *Matija Žagar*-ja, velikonedeljskega kapelana. Pri Sv. Miklavžu je Žagar povečal cerkev, spravil nov oltar in grobnico ter je slovel med ljudstvom za nekakega preroka. Umrl je ondi 53 let star dne 22. julija 1696. Njegov grobni spomenik je imel sledeč napis: „Mathias Michael Sager, parochus ad S. Nicolaum anno 1696 templi, altaris, cryptae fabricis insudavit, duas vineas ac fundos liberos cum annuali 13 missarum onere successoribus legavit," ki nam pove, da je svojim naslednikom zapustil dva vinograda proti temu, da opravijo zanj vsako leto 13 sv. maš.

15. *Golob Andraž Anton* (1681—1693). Rojen v bližini Ptuja je bil posvečen „ad titulum mensae ad Dominium Oberpettau"[1] 4. aprila 1676 v subdijakona, 30. maja t. l. v dijakona, 12. junija t. l. pa v mašnika. Od februarija 1678 je kapelanoval pri Veliki nedelji, od koder se je 8. marca 1681. preselil za župnika v Središče. Ob njegovem času je v Središču davila kuga in je pobrala l. 1681. 592 ljudi. V mrtvaško knjigo je o tem zapisal sledečo spazko:

„Anno 1681 mortui sunt in peste 592. Extra vero 75. Expositus fuit Andreas Antonius Gollob, tunc temporis parochus ad S. Spiritum penes Polstravium." — Matične knjige je pisal tako lepo, kakor da bi bile tiskane.

---

[1] „Titulus mensae" ali „titulus ordinationis" je zagotovilo, da bo imel od česa živeti, kdor želi sprejeti višje rede. Duhovnik se mora posvetiti le službi božji. Za slučaj da bi obnemogel ali ne bi mogel dobiti službe pri kaki cerkvi, mu mora nekdo zagotoviti vzdrževanje, da ne bo beračil ali si na kak, za svoj stan nedostojen način iskal kruha. Če je dovolj premožnih starišev, se lahko da posvetiti na naslov lastne dediščine, drugače si mora ta naslov izprositi od koga. Dajali so ga graščaki, župniki, škofje, samostani, mesta in trgi itd. Pri nas sedaj daje navadno „titulus mensae" verski zaklad, oziroma vlada.

Iz Središča je meseca maja 1693 odšel v Ptuj, l. 1696. pa je šel župnikovat k bližnjemu Sv. Urbanu. Ondi je l. 1698. nevarno zbolel ter je v svoji oporoki ustanovil beneficij v Ptuju. V ta namen je dne 30. januarija 1698 sporočil svoja vinograda v Križanjščaku in v Reberniku, pristavo in dva travnika v Vratislavcih, hišo v mestu in vrt zunaj mestnega obzidja. Ko je zopet ozdravel, je šel maja 1699 za vikarja k Sv. Marjeti nižje Ptuja, kjer je umrl dne 20. maja 1700. Po lastni želji, ki jo je izrazil na smrtni postelji, je bil pokopan v ptujski mestni cerkvi.

Od njega ustanovljeni beneficij — Golobov imenovan — obstoji še dandanes.[1]

16. *Stariha Martin* (1693—1701). Rojen v Črnomlju na Kranjskem l. 1655., je bil vsled papeževega dovoljenja posvečen na naslov lastne dediščine l. 1683. Pozneje je pristopil k nemškemu redu in je dne 1. maja 1693 postal župnik v Središču. Od tod je l. 1701. šel župnikovat k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah. L. 1704. je pri Jeruzalemu v tako imenovanem „Babjem klancu“ s pomočjo svojih župljanov premagal divje Kruce, ki so bili z Ogrskega tje prihruli ter si je s tem junaškim činom pridobil slavno ime: „Victoriosus“ (Zmagovalec). Umrl je l. 1720. star 65 let.

17. *Jost Martin* (1701—1702). Rojen v Ljubljani l. 1656., je bil na naslov nemškega reda avstrijske pokrajine posvečen 17. marca 1685 v subdijakona, 7. aprila t. l. v dijakona, 21. apr. pa v mašnika. Od februarija 1693 do marca 1701. je kapelanoval pri Veliki nedelji, potem pa je prišel za kapelana k Sv. Miklavžu, kjer je že 24. istega meseca po smrti župnika Žagarja postal provizor. Po nastopu novega župnika Martina Stariha je odšel za župnika v *Središče*. Pa le kratek čas je tukaj služboval, kajti že 23. aprila 1702 ob polnoči je previden s sv. zakramenti umrl, star okoli 50 let. Mrtvaška knjiga središke župnije ima o njem:

„Adm. Rvd. D. Martinus Jost, aetatis suae 50 circiter annorum omnibus necessariis Sacramentis praemunitus, die 23. Aprilis hora 12 noctis cursum vitae huius explevit, vivens Deo, Parochus existens hic ad S. Spiritum Ao. 1702.“

---

[1] Slekovec, Škofija in nadduhovnija v Ptuji, str. 133.

18. *Wenger Jernej* (1702—1708). Vsled poročila ptujskega dekana Doringerja je bil rodom Varaždinec ter je dovršil modroslovne in bogoslovne nauke pri jezuitih in je tudi sam stopil v red ter poučeval v Zagrebu logiko, a vsled prevelike šaljivosti so ga po 16 letih redovnega življenja odpustili („wegen seines wunderlichen Humor ist er dimittirt worden"). Prišel je potem v Ptuj, kjer je bil od 8. januarija 1693 do 24. novembra 1694 „chorimagister". Dekan ga hvali kot dobrega nemškega in hrvaškega pridigarja.[1] L. 1694. dne 24. novembra je postal župnik pri Sv. Juriju v Pušči (zagrebška škofija), dne 6. febr. 1696. pa pri Sv. Križu.[2] Junija 1702 je nastopil župnijo v Središču, katero je oskrboval do 13. avg. 1708, ko je umrl. Pokopali so ga vsled lastne želje pri frančiškanih v Ormožu. Njegovo zapuščino so popisali dne 27. avgusta 1708; znašala je 268 gl. 33 kr., kar so vsled oporoke z dne 13. aprila 1708 tako-le razdelili: 1.) Voznik, ki je mrliča peljal v Ormož, je dobil 1 gl. 2.) Kapucini v Ptuju in v Varaždinu so dobili po 20 gl. 3.) Frančiškani v Varaždinu 20 gl. 4.) Frančiškani v Ormožu za grobnico 100 gl. 5.) Za sv. maše je ostalo 4 gl. 9 kr.

Ob njegovem času so prihruli v Središče Kruci, ki so 3. februarija 1704 oropali in užgali župnišče in cerkev sv. Duha. Dne 6. maja 1706 je vpeljal v Središču bratovščino sv. Florijana, ki je imela svoj oltar in v poznejših letih tudi lasten vinograd, a potrjena je bila še le l. 1733. — L. 1707. je te kraje obiskoval in delil zakrament sv. birme sekovski škof Franc Anton grof Wagensperg.

19. *Adlešič Gašpar* (1708—1715). Rodom Hrvat („Croata, Freiturriensis"), rojen l. 1669; manjše rede je prejel v Gradcu dne 16. marca 1694. Tudi višje rede je prejel l. 1694. v Gradcu „ad tit. dominii Einöd", in sicer: 27. marca subdijakonat, 10. aprila dijakonat, 5. junija 1694 pa mašniški red.

L. 1698. je prišel za kapelana v Središče, kjer je kapelanoval do 1. decembra 1702, ko je odšel k Veliki nedelji kot novinec nemškega reda. Dne 11. nov. 1703 je napravil profes,

[1] Kn. škof. arhiv v Mariboru.
[2] Nadškof. arhiv v Zagrebu.

potem pa je služil kot kapelan pri Veliki nedelji do 23. avgusta 1708. Takrat je nastopil župnijo v *Središču,* katero je oskrboval do julija 1715, ko je stopil v pokoj. Bolehal je 6 let na podagri in je umrl pri Veliki nedelji dne 24. maja l. 1719, kar je razvidno iz sledečega napisa, ki se vidi na belem kamenu v velikonedeljski cerkvi:

C. A. T. O. P.

P. P. 1719.

(Casparus Adlešič Teutonici ordinis presbyter, parochus Polstr. 1719.)

Vsled inventarja, ki sta ga sestavila 26. maja 1719. središki župnik Anton Miklaus in Jan. Severin Eckert, velikonedeljski oskrbnik, je Adlešič zapustil dolžno pismo, vredno 150 gl., katere mu je bila dolžna Ana Krescencija Müller roj. Kolcheimber, 6 gl. 50 kr. gotovine in pet polovnjakov vina. En polovnjak je sporočil frančiškanom v Ormožu za sv. maše, druge štiri so pa cenili na 20 gl. Pogrebni stroški so znašali 29 gl. Njegovo oporoko sta spisala in podpisala župnik Miklaus in oskrbnik Eckert dne 25. maja 1719,[1] dočim je sam ustmeno napravil oporoko in glavne točke podpisal dne 23. maja.

20. *Miklaus Anton Tadej* (1715—1720). Rodil se je v Guštajnu na Koroškem („Carinthus Guettensteinensis") l. 1686 in je bil v mašnika posvečen l. 1711. „ad tit. Dominii in Ketelach, Carinthiae infer. spectantis ad D. L. Bar. de Schlangenburg." Bil je vitez nemškega reda.

Od junija 1713 je kapelanoval v *Središču,* kjer je 20. avg. 1715 postal provizor, 29. t. m. pa župnik. Od tod je l. 1720 šel za župnika k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, in ko

[1] Sedaj v arhivu „Zgodovinskega društva", dočim je njegov zanimiv dnevnik (najbrž po Slekovcu) prišel v deželni arhiv v Gradcu ter je deloma objavljen v Oest. ung. Revue sn. 4. in 5. zv. 35 (1907).

je velikonedeljski župnik Tomaž Hrovatin postal prošt v Metliki, je Miklausa še isto leto oskrbnik velikonedeljske komende Kristijan pl. Stubenberg prezentiral za župnijo pri Veliki nedelji. Ondi je dne 25. aprila 1744 prosil, da bi smel, kakor dozdaj že 5 let, še v prihodnje pri vseh križniških župnijah blagoslavljati mašna oblačila in druge za sv. mašo potrebne reči, kjer ni treba maziliti s sv. oljem. Knezoškofijstvo mu je dne 28. aprila t. l. to oblast podaljšalo do 5. julija 1747.

Dne 25. sept. 1746 je s sosednimi župniki podpisal pismo, v katerem škofijstvu naznanja, da želi pri podružnici sv. Lenarta vpeljati bratovčino v čast sv. Barbari za srečno zadnjo uro in da ne nasprotuje temu nobeden sosednih župnikov.

Umrl je, 62 let star, dne 11. januarija 1748.

21. *Giulaj Jurij*, doktor sv. pisma (1720—1723). Dne 27. oktobra 1715 je bil inštaliran na župnijo sv. Trojice v Nedeljišču v Medjimurju.[1] Župnijo v Središču je nastopil 1. septembra 1720 ter je služboval ondi do 24. aprila 1723. V trškem zapisniku beremo, da je 29. okt. 1722. tožil nekega Blaža Kralja (Kraill), ker mu je na velikonočni pondeljek v neki gostilni med potom od Sv. Bolfenka hudo pretil. Župnik mu je namreč očital, zakaj si je cerkovnikovo njivo zasejal; on se je izgovarjal, da mu je to dovolil župan, česar pa župnik ni verjel. Na to mu je Kralj zagrozil, da bo vsakogar nabil kakor konja, ki pride na njivo. Pred sodnijo je zatoženec trdil, da mu je župan res enkrat za vselej dovolil sejati na tisti njivi, a pretepati koga, da mu še na misel ni prišlo. Izid pravde ni znan. L. 1723. se je odpovedal župniji (kar je najbrž v zvezi z omenjeno pravdo) in odšel v Ljutomer, kjer je od 1724—1745 večkrat krstil. Menda je živel ondi v pokoju.

22. *Artič Jurij Lovro* (1723–1727). Rojen l. 1687. v Rogatcu, je od l. 1697. študiral v Rušah ter je bil l. 1714. „ad tit. oppidi Roitsch“ posvečen v mašnika. Od 9. julija 1722 do 10. aprila 1723 je bil vikar pri Sv. Tomažu, 24. aprila t. l. pa je prevzel župnijo v Središču, katero je obskrboval do 15. novembra 1827. L. 1726. je dal popraviti župnišče, k čemur so križniki prispevali 50 gl.

---

[1] Nadškofijski arhiv v Zagrebu.

23. *Meislinger Janez Jakob* (1727—1731). Narodil se je dne 26. aprila 1691 v Radgoni kot zak. sin Janeza Karola Meislingerja, oskrbnika gradu in Ane Regine ter je od l. 1706. študiral v Rušah.[1] Posvetil ga je sekovski škof „ad titulum Dominii Carlburg, spect. ad D. comitem Carolum Zichi“ l. 1717. in sicer 13. marca v subdijakona, 25. marca v dijakona, 22. maja pa v mašnika. Potem se je učil še dve leti filozofijo. Kot „Artium liberalium et Philosophiae Magister et Theologus Speculativus“ je bil 20. julija 1719. potrjen in za dušeskrbje izprašan. Najprej je prišel za kapelana k Mali nedelji, od koder se je 30. jan. l. 1722. preselil k Sv. Ožbaldu pri Ptuju. Ondi je služboval do novega leta 1725, potem pa je odšel k Sv. Lovrencu v Slov. gor. Od tam je aprila 1727 prišel za vikarja k Sv. Tomažu pri Veliki nedelji, a že 6. decembra t. l. je nastopil župnijo v Središču, na katero je bil kanonično vmeščen še le 15. okt. 1730. Kmalu na to (1. maja 1731) se je preselil v Ormož, kjer je župnikoval do 18. maja 1740, ko je umrl star 48 let.

24. *Tobinger Matija Fortunat* (1731—1743). Rojen v Jareninski župniji l. 1697. je od l. 1712. študiral v Rušah. Posvečen je bil v Gradcu „ad tit. Dominii Schamoschegg, Illmae Domicellae Schoffmann, Baronessae de Hemerles“ 18. sept. 1723 v subijakona, 11. marca 1724 v dijakona, 1. aprila 1724 pa v mašnika. Koncem julija 1724. je prišel za kapelana k Sv. Marjeti nižje Ptuja, kjer je služil do julija 1725, potem je bil do 18. aprila 1728 kapelan pri Sv. Miklavžu, na to pa do 1. maja 1731 vikar pri Sv. Tomažu, od koder je prišel za župnika v Središče. Meseca oktobra 1743 se je preselil k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah. Ondi je večinoma iz milodarov za svoto 1000 gld. srebra. kupil tri vinograde — v Kajžeru, Vinskem vrhu in na Kogu, katere je sporočil župniji, za kar ima vsakateri župnik služiti na leto 52 sv. maš. Tudi cerkvi Spodnje sv. Kungote[2] je sporočil dne 3. okt. 1747. l. 500 gld. za samostalnega duhovnika.

---

[1] Krstna knjiga v Radgoni zv. V.

[2] Iz tega je sklepati, da je bil doma pri Sp. Kungoti, ki je nekdaj spadala v jareninsko župnijo.

Umrl je pri Sv. Miklavžu dne 15. avg. 1757 o pol tretji uri zjutraj. Pokopali so ga na ondotnem pokopališču pred velikimi cerkvenimi vrati. Njegov grobni spomenik ima sledeč napis:

„Hic sepultus jacet Mathias Fortunatus Tobinger, parochus 26, sacerdos 34 annos.

CVIVs, sICVt ContInVo LaborIosa
LaVDabILIsqVe VIta fVIt, sIC fVIt
qVIetVs LaVDabILIsqVe IpsIVs VItae
eXItVs. 18. Augusti R. I. P.“[1]

V Središču je l. 1733. za bratovčino sv. Florijana, ki je vpeljana bila l. 1706. in je dne 6. sept. 1730 dobila privilegij oltarja za vsak torek, sestavil pravila, katera je škofijstvo vsled njegove prošnje potrdilo. Za njegovega časa je l. 1735. delil zakrament sv. birme sekovski škof Jakob Ernest grof Lichtenstein.

L. 1736. je vpeljal bratovščino sv. rožnega venca namesto bratovščine obiskovanja D. Marije. Dne 13. aprila 1736 je škofijstvo potrdilo dotična pravila.

25. *Rebernik Pankracij* (1743—1754). Rojen v Kamnici l. 1700, je študiral od l. 1710. v Rušah. Posvečen je bil v Gradcu dne 21. decembra 1726 v subdijakona, 8. marca 1727 v dijakona, 29. marca t. l. pa v mašnika. Potreben naslov mu je dala Marija Frančiška pl. Kulmar, ki je v ta namen založila pri koroški deželni zakladnici 2000 gl.

Od januarija 1728 je bil kapelan v Negovi, meseca maja i. l. pa ga zasledimo že pri Sv. Miklavžu v Ljut. gor.

Kot „Philosophiae Magister et Theologus moralis absolutus“ je prišel l. 1730. za kapelana k Veliki nedelji, od koder se je preselil za vikarja k Sv. Tomažu. Ondi je služboval do 3. oktobra 1743, ko je postal župnik v *Središču.* Umrl je ondi za osepnicami dne 29. oktobra 1754. Opazka v krstni knjigi, zapisana po njegovi smrti, pravi o njem, da je svojo službo opravljal modro in neomadeževano, sicer pa razmere med njim in središkimi tržani menda niso bile posebno povoljne, ker v svojem poročilu na škofijstvo l. 1747. pravi, da

[1] T. j. kakor je bilo delavno in hvalevredno njegovo življenje, tako je bil mir in hvalevreden konec njegovega življenja.

med nepokorneže spada celi trg Središče, ki svojemu župniku nikakor neče biti pokorno ter se hoče izvzeti izpod njegove oblasti; na svojo roko da kaznuje trške nečistnike in prešestnike in nezakonske matere brez znanja župnikovega postavlja na sramotni steber in križ pri trški podružnici. Župniku odreka trg pravico, da bi smel kaznovati kakega tržana in le sebi lasti to pravico ter jo tudi izvršuje.

Župnijski nadarbini je sporočil svoje posestvo v Obrežu — Rebernikovščak imenovano — za kar ima vsakateri župnik odslužiti na leto 5 sv. maš. — Za njegovege časa je l. 1749. obiskal velikonedeljski okraj knezoškof Leopold Ernest grof Firmian.

26. *Knez Lenart* (1754—1764). Rodom Korošec iz Doberle vasi je študiral od l. 1721. v Rušah ter je bil l. 1727. posvečen v mašnika „ad titulum Patrimonii Libertini".

Od oktobra 1743 do 5 decembra 1754 je bil vikar pri Sv. Tomažu više Velike nedelje, potem pa župnik v *Središču.*

Ob njegovem času je sekovski škof Leopold Ernest grof Firmijan prišel dne 27. avg. 1760 v Središče delit zakramenta sv. birme. Pri tej priložnosti je v svoj dnevnik zapisal med drugim tudi, da je takratno župnišče bilo leseno. Župnik je z dovoljenjem lavantinskega škofa (!) nosil lasuljo.

Umrl je od mrtvouda zadet dne 3. februarija 1764 ob 1 popoldne.

27. *Borko Andraš Jožef* (1764—1770). Narodil se je v Središču dne 6. novembra 1705 kot zakonski sin Matjaša Borka in Barbare, roj. Štiberc. Od l. 1723. je študiral v Rušah, bogoslovje pa je dovršil v Gradcu, kjer je bil od škofa Jakoba Ernesta grofa Liechtenstein posvečen dne 23. decembra 1730 v subdijakona, 12. febr. 1731 v dijakona, 10. marca t. l. pa v mašnika. Potreben „titulum mensae" so mu dali Središčani dne 6. aprila 1730.[1]

Po dovršenih bogoslovskih študijah je bil Andrej Borko nameščen aprila 1732 kot kapelan v Ormožu, od koder je l. 1733. prišel k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, kjer je

[1] Dotično listino je objavil Slekovec v knjigi „Kapela žalostne Matere božje" v Središču str. 75—76.

služboval 10 let. Dne 23. decembra 1736. je pokopal v Središču svojo mater Barbaro, ki je umrla v visoki starosti.

L. 1745. so ga premestili v Ljutomer, kjer je kapelanoval do aprila 1755, potem pa se je vrnil zopet k Sv. Miklavžu. Novembra 1757 je postal župnik v Ormožu, od koder se je aprila 1764 preselil v Središče. Kanonično ga je vmestil dne 4. avgusta t. l. straßgangski višji dijakon Ernest pl. Azula.

Andrej Borko je župnikoval v Središču 5 let in 8 mesecev ter je umrl 64 let in 2 meseca star dne 8 januarija 1770 ob dveh popoldne. Mrtvaška knjiga ima o njem:

Bil je mož vse hvale vreden, ljubezniv, obče spoštovan, poln zaslug. Svoj vinograd v Vinskem vrhu je sporočil cerkvi Sv. Duha pot tem pogojem, da cerkev da vsako leto odslužiti zanj in za verne duše 25 sv. maš ter zato župniku izplača 25 gl. V kljub temu se je vinograd na javni dražbi prodal, a kupil ga je njegov naslednik, kakor je razvidno iz njegove oporoke.

28. *Dominkuš Matija* (1770—1781). Narodil se je dne 15. januarija 1739 na Grabah v središki župniji kot zak. sin Jožefa Dominkuša in Marije, roj. Ščavničar.

Posvetil ga je sekovski škof Leopold Ernest grof Firmian „ad tit. communitatis Grabendorf, Obrisch, Frankofzen et Puschendorf“ dne 16. maja 1761 v subdijakona, dne 19. dec. i. l. v dijakona, 16. marca 1762 pa v mašnika.

Najprej je prišel maja 1762 za kapelana k Sv. Marjeti nižje Ptuja, kjer je služboval do 20. decembra 1767. Takrat se je preselil v Središče, kjer je po smrti župnika Borka postal provizor in februarija 1770 tudi župnik. Istega leta so 20. in 21. avgusta vojaki v središki župniji šteli hiše in ljudi ter pribijali hišne številke.

L. 1773. dne 12. julija je v Središču birmal sekovski škof Jožef Filip grof Spauer.

Dne 26. avg. 1777 ob dveh popoldne je zgorelo župnišče in pri tej priložnosti je bilo vničenih veliko starih listin.

Župnik Matija Dominkuš je umrl dne 8. marca 1781 ob dveh ponoči, star 42 let in 2 meseca. S sv. zakramenti ga je previdel miklavževski župnik Jernej Rojko, pokopal pa dne 9. t. m. velikonedeljski nadžupnik Janez Reitz.

Kakor je razvidno iz inventarja z dne 12. junija 1781, je zapustil premoženja 1361 gl. 37 kr. 3 v. Dolgov pa je bilo 1284 gl. 18 kr. 3 v. Ostalo je torej le 77 gl. 19 kr., kar se je razdelilo tako-le: Ubožci so dobili 25 gl. 46 kr. $1^1/_3$ v., cerkev istotako, in enaka svota se je odločila za sv. maše.

V oporoki z dne 1. marca 1781[1] je Borkov vinograd v Vinskem vrhu pod masenberško graščino sporočil vsakateremu župniku središkemu proti temu, da na leto opravi 25 sv. maš za ustanovitelje ter zato prejme vsakokrat 1 gl., ostale dohodke iz vinograda. odštevši vse potroške, mora oddati župni cerkvi Sv. Duha. Sadež od drevja bo imel župnik. Ako bi pa ta vinograd iz kakšnega koli vzroka prišel kdaj na prodajo, ima eden potomcev njegovega brata Antona pravico brez vsake odkupnine prevzeti vinograd z obveznostjo, da odsluži ali da odslužiti sv. maše proti temu kakor bo vinograd nesel. Če bi pa kateri teh potomcev šel študirat, naj ima vinograd za nadaljevanje študij, po smrti pa ga mora sporočiti za sv. maše. Da bi se ne zgodilo tako, kakor poprej po smrti njegovega prednika, odločno že naprej protestuje zoper prodajo tega vinograda po dražbi. On da ga je pošteno plačal in pravično posedoval do smrti in nihče nima nič tirjati, ne sorodniki Borkovi, katerem ni nič dolžen, in če bi bil, bi se bili imeli oglasiti za njegovega življenja, tudi ne nemški red, patron cerkve, ker je cerkev itak dobivala nemajhne dohodke od vinograda 9 let, ko ji je bil zastavljen, in 542 gl., katere si je bil izposodil od cerkve, je povrnil. Patron naj se zadovolji s tem, da je župnik moral iz lastnega žepa plačati 500 gl. za stavbo novega župnišča in vrh tega še na lastne stroške postaviti druga potrebna poslopja, hleve i. t. d.

Žito, kar se ga najde, se naj razdeli ubožcem, le 6 gl. se naj izroči ubožnici v Gradcu, 6 gl. pa za šolske namene. Knjige naj ostanejo naslednikom, pohištvo se naj na dražbi proda in z denarjem poravnajo dolgovi, preostanek pa razdeli na dvoje, en del se porabi za sv. maše, drugi pa izroči župni cerkvi. Svojemu bratu Antonu je „za trud in bratovsko ljubezen“ sporočil vinograd v Vinskem vrhu pri Latinovčaku, les

[1] V krížniškem arhivu na Dunaju. Prepisal M. Slekovec.

za vinsko posodo in čebele. Brata Marka in sestro Marijo, „ki ga nista hotela poznati v življenju“, je izključil od dediščine.

29. *Grivic Lovro* (1781—1802). Rojen pri Sv. Petru v Novomeškem predmestju na Kranjskem dne 1. avgusta 1730 je bil na naslov pl. Grlečića v Zagrebu posvečen za goriško škofijo in sicer dne 16. aprila 1759 v subdijakona, 22. aprila i. l. v dijakona in dne 21. septembra 1760 v mašnika.

Februarija l. 1764. je prišel za kapelana k Sv. Juriju na Ščavnici, kjer je služil blizu eno leto, potem pa se je preselil k Sv. Križu na Murskem polju, kjer je služboval od 13. marca 1765 do 14. oktobra i. l. Od tam je odšel proti koncu leta 1765 k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah ter je ondi kapelanoval do maja 1768, ko je bil premeščen k Veliki nedelji. L. 1770. je postal vikar pri Sv. Tomažu ter je služil ondi 11 let. Po zimi je imel vedno po enega frančiškana iz Ormoža na pomoč. Dne 11. avg. 1781 je bil imenovan *župnikom v Središču*, kjer so mu novotarije cesarja Jožefa II. povzročile marsikatero grenko uro.

Pod njegovim župnikovanjem je l. 1783. dne 2. julija sekovski knezoškof Jožef Adam grof Arko imel v Središču kanonično vizitacijo in je delil zakrament sv. birme. Birmancev je bilo 382. Isti župnik je imel tudi l. 1793 dne 21. junija škofovo obiskovanje in birmovanje, takrat je bilo 266 birmancev. Vsled povelja cesarja Jožefa II. je bilo l. 1787. pokopališče prestavljeno od cerkve na breg ter blagoslovljeno na belo nedeljo, 18. aprila i. l.[1]

Grivic je umrl 72 let star dne 5. januarja 1802 ob pol dveh popoldne.

V svoji oporoki z dne 2. januarija 1802 je naročil, naj se vsakemu duhovniku, ki bode prišel k njegovemu pogrebu, izplača 2 gld. 16 kr. na eno sv. mašo. Grofici Cipriani, vdovi, katere otrokom je on pri sv. krstu bil boter, in ki je v velikem uboštvu živela v Gradcu, je sporočil 100 gld. Če bi pa ona poprej umrla, naj bi to svoto dobil njen sin Lovrenc. — Vse, kar je po legatih še ostalo, je sporočil župniji s pogojem, naj

[1] Gl. zgorej str. 62.

vsakateri župnik odsluži na leto toliko sv. maš, koliko stotin bode župnija iz njegove zapuščine dobila.

30. *Hodžar Lovro* (1802—1823). Zakonski sin Blaža Hodžara in Katarine, roj. Šinko, se je narodil dne 2. avgusta 1748 v Obrežu h. št. 5 središke župnije.

Posvetil ga je sekovski škof Jožef Filip grof Spauer na naslov središkega trga 6. aprila 1776 v subdijakona, 1. junija t. l. v dijakona, 23. junija t. l. pa v mašnika.

Dne 2. septembra 1779 je prišel za kapelana v Selnico pri Mariboru, kjer je služil 3 leta in 19 tednov, namreč do 15. jan. 1783. Od tod so ga premestili k Sv. Tomažu, od tam pa čez 4 leta, 1./10. 1800 k Veliki nedelji. Tukaj je pristopil k nemškemu redu in je kapelanoval 14 let in 18 tednov. Koncem septembra l. 1800 je prišel za kapelana v *Središče,* kjer je 28. januarija 1802. postal župnik. L. 1803. in 1808. je škof Janez Friedrich grof Waldenstein in Wartenberg obiskal te kraje in birmoval. Tudi 25. junija 1811. je imel v Središču škofovsko obiskovanje in birmo. Z župnikom so bili župljani zadovoljni, ne pa tako s kapelanom Pavlišem, zoper katerega so se pritožili, da je mlačen v vsakem oziru in mora župnik mesto njega hoditi v šolo, pa tudi na spoved. Ker je bila šola na koncu trga — pol ure daleč, je tudi župnik rekel, da ne more več hoditi v šolo. Župnija je takrat štela 2000 duš, za spoved jih je bilo doraslih 1700, birmancev pa je bilo 247. Ob času župnika Hodžarja je v Središču dne 15. julija 1807. umrl bivši velikonedeljski župnik in dekan (1779—1806., dekan je postal l. 1785) Janez Nepomuk Reitz, vitez nemškega reda, ki se je l. 1806. odpovedal župniji in potem živel v pokoju v Središču.

Dne 1. avg. 1822. je zaradi starosti in telesne slabosti stopil v pokoj, ter je umrl 76 let star od mrtvouda zadet dne 28. maja 1823. ob 8. uri zaran. Slovel je kot zelo pobožen duhovnik in so ljudje imeli veliko zaupanje do njega.

31. *Miklošič Martin* (1822—1833). Narodil se je dne 3. novembra 1780. v Radomerščaku h. št. 24 župnije ljutomerske kot zak. sin Gregorija Miklošiča, nagornjaka in Lize, roj. Luknar. Filozofijo in bogoslovje je študiral v Gradcu

ter je bil kot tretjeletnik posvečen 7. sept. 1808. v subdijakona, 8. t. m. v dijakona, 9. t. m. pa v mašnika.

Dne 24. okt. 1809 je prišel za kapelana k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, od koder je moral 23. maja 1810. za provizorja k bližnjemu Sv. Bolfenku. Ko je pa ondotno kuracijo dne 1. novembra t. l. nastopil ormoški kapelan Andrej Žigert, se je preselil Miklošič nazaj k Sv. Miklavžu, ter je kapelanoval ondi še do 2. januarija 1812. Takrat je prišel za kapelana k Veliki nedelji, od tam pa avgusta 1817. k Mali nedelji, kjer je kapelanoval do 15. septembra 1822., ko je nastopil župnijo *središko*.

Kakor je poročal dekan Pichler knezoškofijstvu, je Miklošič v Središču vedno bolehal. Mučil ga je več let hud protin, zaradi katerega je vsako leto moral za precej časa v toplice. Pozneje se mu je bolezen vlegla na pljuča in huda sušica ga je slednjič rešila zemeljskega trpljenja. Umrl je 52 let star dne 8. marca 1833. ob $^1/_2$ 2 popoldne. Pokopali so ga 10. t. m. ob 4. uri popoldne.

Velikonedeljski dekan je po njegovi smrti imenoval začasnim oskrbnikom središke župnije kapelana Jožefa Bohanca, a knezoškofijsktvo je dne 15. marca 1833. št. 642 poslalo tje velikonedeljskega kapelana Antona Šerfa. Ker pa je ta prosil, naj koga drugega pošljejo v Središče, moral je za provizorja tomaževski kapelan *Franc Vrbnjak,* narodni pesnik in pevec, ki je oskrboval župnijo do 31. julija t. l., potem pa je meseca septembra odšel za kapelana k Veliki nedelji.

32. *Poljanec Franc* (1833—1834). Narodil se je v Središču h. št. 19 (sedaj 29) dne 17. oktobra 1803. kot zak. sin Matjaša Poljanca, tržana in Gere, roj. Kanič. Študiral je v Varaždinu in Gradcu, kjer je bil posvečen l. 1827. in sicer: 23. avgusta v subdijakona, 24. i. m. v dijakona, 28. t. m. pa v mašnika. Primiciral je v središki kapeli 8. septembra i. l.

Najprej je prišel za kapelana v Ruše, od tam pa že v naslednjem letu v Hoče. Od tod so ga l. 1832. premestili za drugega kapelana k Veliki nedelji. Dne 31. julija 1833. ga je deželni komtur Evgen grof Haugwitz prezentiral na župnijo v *Središču,* katero je nastopil dne 1. sept. t. l. Toda le kratek čas je služboval tukaj, kajti že 23. maja l. 1834. ob treh

popoldne je umrl za sušico v sapniku, še le nekaj čez 30 let star.

Ko je umiral pri popolni zavesti in mu je po redkejem dihanju zastala sapa, je dal kapelan Jurij Matjašič z velikim zvonom zvoniti, a župnik, katerega so vsi že imeli za mrtvega, je kmalu na to, ko se je oglasil veliki zvon, v začudenje vseh pričujočih odprl oči in celo razumljivo izpregovoril: Kaj ne, to zvonjenje velja meni? To rekši, je nagnil glavo in izdihnil dušo. Provizor je postal *Anton Šerf,* ki je to službo opravljal od 8. junija 1834. do 6. marca 1835., ko so ga prestavili k Sv. Jakobu v Slov. gor.

33. *Špicer Jožef* (1835.—1837.). Bil je zakonski sin Tomaža Špicerja, čevljarja v Gorici h. št. 19 župnije radgonske, in Marije, roj. Novak ter se je narodil dne 13. septembra l. 1802. ob 6. zvečer.

Posvetil ga je sekovski škof Roman Sebastijan Zängerle v Gradcu dne 20. avg. 1826. v subdijakona, 24. t. m. v dijakona, 28. t. m. pa v mašnika. V jesen i. l. je prišel najprej za kapelana k Sv. Jakobu v Slov. gor., od koder je oktobra 1828. bil premeščen k Sv. Marku níže Ptuja. A že 16. junija 1829. je moral k Sv. Juriju na Ščavnici, od tam pa čez eno leto k Sv. Lovrencu v Puščavi. L. 1832. je postal kurat pri Sv. Ožbaldu.

Dne 27. decembra 1834. ga je komtur nemškega reda prezentiral na *središko župnijo,* katero je, od škofijstva dne 7. januarja 1835. št. 18 imenovan župnikom, nastopil dne 20. februarja t. l. Bil je mož krepke in lepe telesne postave, pa zelo vroče krvi. Zapleten v sitne pravde, je na Tomaževo l. 1837. ob 8. uri zaran naglo umrl. Mrtvaška knjiga navede kot vzrok smrti: „Nervenschlag". Poprej je še služil sv. mašo, a kmalu mu je postalo slabo. Dekan Peter Danjko, s katerim bi se bil imel peljati v Gradec, mu je komaj podelil sv. poslednje olje.

Matične knjige in druge župnijske zapisnike je vodil zelo neredno, zato sta provizor Simon Kvar in naslednik Jakob Šalamun imela precej dela, preden sta vse popravila in dostavila. L. 1839. so bili zaporedoma poklicani v župnišče vsi, ki so l. 1835., 1836., 1837. dali krstiti otroke ali so imeli

mrliča pri hiši, da so dali potrebne podatke in so se tako spopolnile matrike. Za njegovega časa je bila dne 21. septembra 1835. škofovska vizitacija in birma v Središču. Po Špicerjevi smrti je do nastopa novega župnika oskrboval središko župnijo provizor Simon Kvar.

34. *Šalamun Jakob* (1838—1855). Rojen v Lokavcih župnije sv. Križa na Murskem polju dne 27. aprila 1794. je bil posvečen v Gradcu dne 16. septembra 1821. v subdijakona, 19. t. m. v dijakona in 22. t. m. v mašnika.

Kapelanoval je 17 let in sicer 2 leti pri Sv. Ivanu v Kirchbach-u, 2 leti pri Sv. Štefanu v Rožni dolini, 9 let pri Sv. Križu, v svoji rojstni župniji, in 4 leta v mestni župniji radgonski. Dne 29. maja l. 1838. je nastopil župnijo v Središču, katero je vodil 17 let. Za čas njegovega pastirovanja je župna cerkev dobila marsikateri okras. Cerkev je bila na novo poslikana ter blagoslovljena 8. avgusta 1841. Dobila je takrat tudi nov tabernakelj. Dne 9. oktobra 1842. pa je bil blagoslovljen nov križev pot. L. 1850. je bila birma v Ormožu za ormoško in za središko župnijo; vseh birmancev je bilo 2590. — Umrl je previden s sv. zakramenti dne 20. septembra 1855. ob treh zaran, za kolero. Pogreba dne 22. t. m. se je vdeležilo 15 duhovnikov in velika množica ljudi. Provizor je postal Mihael Šantl.

35. *Simonič Jožef* (1856 — 1873). Narodil se je 17. marca 1813. v Ivanjkovcih svetinjske župnije kot najstarejši sin Antona Simoniča in Ane Lepoša. Ljudsko šolo je pohajal nekaj časa pri Svetinjah, potem v Radgoni in v Mariboru. Gimnazijo je dovršil z dobrim uspehom v Varaždinu, filozofijo pa v Gradcu. V jeseni l. 1835. je vstopil v bogoslovje v Gradcu, kjer je tako izvrstno študiral, da ga je knezoškof Roman Sebastijan Zängerle že kot bogoslovca tretjeletnika dne 29. julija 1838. posvetil v mašnika. Po dovršenih bogoslovskih študijah je nastopil 14. septembra 1839. kapelansko službo pri Sv. Lovrencu v Puščavi, v prijaznem trgu sredi goratega Pohorja ter jo skrbno in vestno opravljal do 23. aprila 1844., ko je bil premeščen v Radgono. Blizu 12 let je tukaj kapelanoval. L. 1856. so mu podelili križniško župnijo v Središču, katero je dne 20. marca t. l. nastopil in

17 let hvalevredno vodil. — L. 1856. je sekovski škof birmoval v velikonedeljski dekaniji, dne 3. avgusta je bila birma v Ormožu tudi za središko župnijo. To je bila zadnja vizitacija graškega škofa v tem kraju. Za njegovega župnikovanja je župna cerkev dobila nove orgle, katere je blagoslovil dekan Danjko 20. avgusta l. 1862. Stale so 1040 gl. Dne 10. maja 1871. je postal oskrbnik velikonedeljske dekanije in kn. šk. duhovni svetovalec. Ker je v Središču začel bolehati, svetovali so mu zdravniki, naj se preseli v višje kraje. In tako je dne 1. maja 1873. odšel za župnika in dekana k Sv. Juriju na Ščavnici, kjer je njegovemu zdravju bolje služilo kakor v Središču. Leta 1880. je dobil od cesarja zlati križec s krono za zasluge. Zaradi starosti je oktobra 1887. odšel v stalni pokoj in je živel pri Sv. Petru zunaj Radgone, kjer je dne 29. julija 1888. obhajal zlato sv. mašo. Umrl je 12. februarja l. 1895.

36. *Vrbnjak Jožef* (1873.—1874.). Rojen v Krabonošu, župnije Sv. Jurija na Ščavnici dne 23. februarija 1820., je bil v mašnika posvečen v Gradcu dne 27. julija 1845. Dne 9. septembra t. l. je šel kapelanovat v Slivnico, od tam pa 8. maja 1857 v Marenberg. A že 15. januarija 1858. so ga prestavili k Veliki nedelji, kjer je služboval čez 15 let. Dne 1. maja 1873. je nastopil župnijo v *Središču*, ter je umrl ondi za pljučnim vnetjem dne 30. januarija 1874. v 54. letu svoje starosti. Bil je mož orjaške postave, šaljiv in ljubezniv. Za njim je postal provizor takratni kapelan *Matej Slekovec*.

37. *Švinger Albin* (1874—1882). Rojen pri Sv. Jerneju na Kranjskem, dne 5. marca 1843., je dovršil gimnazijo v Novem mestu, bogoslovje pa v Gorici in Trstu, kjer je bil 17. avgusta 1867. posvečen v mašnika. Dne 17. oktobra i. l. je prišel za kapelana v Volosko v Istri, od tam pa 1. decembra 1872. za lokalista v bližnjo Opatijo. Meseca decembra 1873. je pristopil k nemškemu redu, ki ga je o novem letu 1874. poslal za kapelana v Podzemelj na Kranjskem. Od ondod je prišel dne 16. marca 1874. za župnijskega oskrbnika v Središče, kjer je služboval do 21. maja 1882., ko se je preselil k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah. Ondi je 16. aprila 1884. postal oskrbnik velikonedeljske dekanije, novembra i. l.

pa dekan in kn. šk. duhovni svetovalec. Umrl je 19. februarija l. 1904. v Gradcu.

38. *Skuhala Peter* (1882—1885). Zagledal je luč sveta v imoviti kmečki hiši na Cvenu pri Ljutomeru dne 28. junija l. 1847. L. 1859. je dovršil ljudsko šolo v Ljutomeru ter se je mislil posvetiti kmetijstvu, vendar so ga sošolci pregovorili in zvabili v gimnazijo. Po dovršeni maturi l. 1870. je nastopil vojaško službo v Gradcu, ob enem pa je obiskoval bogoslovna predavanja. O postnem času l. 1872. je bil sprejet v mariborsko bogoslovnico, kjer je l. 1874. dovršil študije ter bil posvečen v mašnika. Kot novomašnika so ga poslali za pomožnega duhovnika oslabelemu župniku Gašparju Zupanu pri Sv. Miklavžu pri Wiederdrissu v starotrški dekaniji. Ko se je župnik preselil k Sv. Petru na Medvedovem selu, je postal provizor in ko tak je pristopil k viteškemu redu. Red ga je poslal za kapelana k Sv. Miklavžu pri Ormožu. L. 1882. je postal župnijski upravitelj v Središču, a že l. 1885. se je preselil k Veliki nedelji, kjer je po desetletnem delovanju zaradi bolehnosti l. 1895. stopil v pokoj ter se preselil v Ljutomer.

Znan je kot vesel in šaljiv značaj, slovi kot dober ljudski govornik. Potoval je v Lourdes in v Rim. Že kot šestošolec je dobil pesniško nagrado iz Schillerjeve ustanove, l. 1907. je izdal v mursko-poljskem narečju svoje „Popevke“, ki so značilen prispevek k naši folkloristiki.

39. *Venedig Vilibald* (1885—1895). Rodil se je 6. julija 8416. v Kostanjevici na Kranjskem. V mašnika je bil posvečen 31. jul. 1869., naslednje leto je nastopil dušno pastirstvo.

V Središču je upravljal župnijo do novega l. 1895., ko se je 9. jan. preselil v Ormož. Umrl je kot mestni župnik ormoški 23. marca l. 1900.

40. *Cajnkar Jakob,* duhovnik nemškega viteškega reda, se je rodil v Savcih župnije Sv. Tomaža pri Veliki nedelji dne 16. julija 1847., duhovnik je postal 23. jul. 1871. kot bogoslovec tretjeletnik. Naslednje leto so ga 20. avgusta nastavili za duhovnega pomočnika, pri Veliki nedelji, kjer je dne 24. febr. 1873. postal kapelan. Dne 1. sept. 1873. je bil prestavljen k Sv. Janžu na Dr. polju, od tam pa 23. marca 1874. k Sv. Marku nižje Ptuja. Tu je služboval do 28. avgusta 1876.,

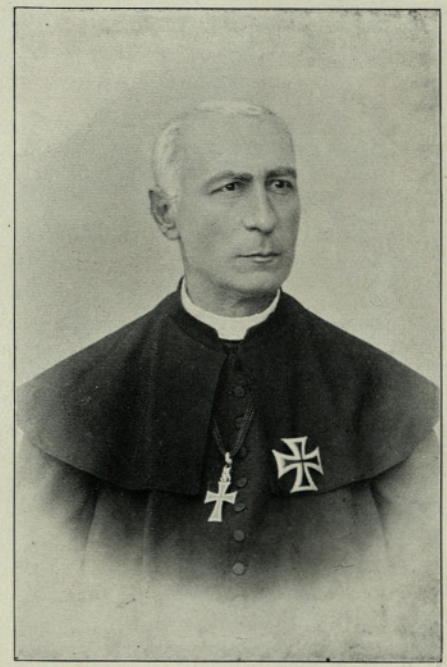

Tabla XIII. Župnik Jak. Cajnkar. Str. 132—133.

potem pa je odšel v Ruše, kjer je kot drugi kapelan služil do 1. julija l. 1877. Takrat so ga poslali za provizorja h Gornji Kungoti. Od tam se je že 20. sept. i. l. vrnil v Ruše, kjer je ostal do 9. oktobra i. l. Potem je odšel v Poljčane, od ondod pa 26. okt. 1882. v Svečino, kjer je kapelanil do 7. febr. 1883. Iz Svečine so ga prestavili h Kapeli pri Radgoni, odtod pa 1. maja 1884. v Ormož za provizorja, kjer je pristopil k nemškemu redu ter 1. julija 1885. postal župnik. Z 9. januarjem 1895. je nastopil središko župnijo. Istega l. dne 4. junija je veliki mojster nemškega viteškega reda nadvojvoda Evgen prišel vizitirat v Središče. Tržani in okoličani so ga slovesno pozdravili, v cerkvi je bil blagoslov, šolski otroci so pa zapeli cesarsko pesem.

Mesec dni pozneje, namreč 4. jul. i. l. je pa bila v Središču birma in kanonična vizitacija. Knezoškof *dr. Mihael Napotnik* je prvikrat kot škof došel že prejšnji dan s poštnim vlakom ob $11^1/_4$ uri v spremstvu stolnega dekana Lavrencija Herg, središkega rojaka. Sprejem je bil zelo slovesen. Knezoškofa je pričakovala duhovščina z dekanom Švingerjem na čelu, občinski zastop trga Središče pod vodstvom župana Ivana Kočevarja ml., ki je knezoškofa ogovoril z daljšim nagovorom, zastopniki drugih občin, šolska mladina z učiteljstvom itd.

Naslednji dan 5. julija, na praznik sv. Cirila in Metodija, je še knezoškof ostal v Središču ter maševal ob 8 uri v središki kapeli, kar je tržanom napravilo veliko veselje. Med tiho mašo so peli šolski otroci, ljudstva pa je bilo toliko, da ni imelo prostora v cerkvi. Popoldne istega dne se je knezoškof odpeljal k Sv. Bolfenku.

Istotako je za časa župnika Cajnkarja knezoškof *dr. Mihael Napotnik* birmoval v Središču l. 1902 in 1908.

Cajnkarjevo župnikovanje v Središču ostane znamenito v zgodovini središke župnije, ker se je za njegovega časa l. 1908. in 1909. prenovila in povečala župna cerkev. (Sl. tab. IX.)

B. Duhovni pomočniki.

Kdaj je ustanovljena kapelanija pri Sv. Duhu, se ne da natančno dognati. Zgodilo se je to proti koncu 17. stoletja. Prvi po imenu znan kapelan je:

1. *Adlešič Gašpar* (1698—1702). Iz Središča je odšel za kapelana k Veliki nedelji. Pozneje je bil župnik v Središču.

2. *Mikec Jurij Martin* (1702—1704). „Artium Liberalium Magister“ je bil 21. marca 1705. imenovan župnikom v Lembergu ter ga je 13. aprila t. l. komisar Mihael Čandiga inštaliral. V Središču je po smrti župnika Josta bil provizor. Umrl je v Lembergu 72 let star 16. septembra 1736.

3. *Šušič Mihael* (1710 do maja 1713). Sicer o njem ni nič znano.

4. *Miklaus Anton* (1713—1715). Pozneje župnik v Središču.

5. *Toplak Janez Krstnik* (1719—1720). Rojen l. 1687. dne 11. maja pri Sv. Juriju v Slov. goricah kot zakonski sin Matjaža in Marije Toplak, je bil posvečen v Gradcu „ad tit. dominii in Spielfeld, nunc Ill. Domini Comitis a Kazianer“ 29. marca 1714. v subdijakona, 26. maja v dijakona, 19. septembra i. l. pa v mašnika.

Avgusta in prvo polovico septembra 1716. je krščeval v Ljutomeru kot „Presbyter“, a potem je služil za drugega kapelana (capellanus accidentalis) pri Sv. Lovrencu v Slov. goricah. Od tam je julija 1718 prišel k Sv. Ožbaldu, kjer je kapelanoval do 1. aprila 1719., ko je bil premeščen v *Središče*. Od tod je v naslednjem letu prišel k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah ter je služil ondi do l. 1723., ko je odšel v Radgono. Pa že v naslednjem letu se imenuje kapelan v Apačah. V svoji službi ni bil posebno goreč („qui sua mediocriter facit“). L. 1724—1727. je bil za kapelana v Gomilici. Ondotna kronika ga imenuje Jarenincana. Od 6. maja 1728. do januarija 1730. je bil za kapelana pri Sv. Lenartu v Slov. goricah.

Umrl je kot misar[1] v Mariboru[2], ter je bil pokopan dne 22. avgusta 1740. Že l. 1737. se omenja kot „supernumerarius“ v Mariboru.

6. *Miklavc Peter* 1729. je bil le začasno in mimogrede kapelan („cooperator accidentalis, necdum curatus“) v Središču.

[1] Misar=duhovnik, ki opravlja le sv. mašo pri kaki cerkvi.

[2] Mrtvaška knjiga v Mariboru (stolna župnija).

Od 7. aprila 1729. je bil kratek čas pri Sv. Lenartu v Slov. gor.

7. *Plepelec Janez* (1732—1733). Narodil se je v Središču dne 4. maja 1708 kot zak. sin Matjaša Plepelca, tržana in večletnega župana, in njegove žene Barbare ter je bil posvečen v Gradcu „ad tit. partim patrimonii, partim bonorum spectantium ad dom. Franc. Modrinjak, Andr. Simonarič et Franc. Schavora“,[1] 19. maja 1731 v subdijakona, 22. sept. t. l. v dijakona, 8. marca 1732 pa v mašnika. Najprej je prišel za kapelana v *Središče*, od tod pa koncem oktobra 1733 k Sv. Križu na Murskem polju. Ondi je umrl dne 22. decembra 1743. Ob $^1/_2 6$ zjutraj se mu je kri spustila in je kmalu izdihnil dušo.

8. *Piberšek (Pliberšek) Janez Jurij* (1734—1735). Rojen 26. marca l. 1697. „Preßkoperg“ pri Hrastovcu v župniji Sv. Ruperta kot zakonski sin Jurija in Katarine Pliberšek, je od l. 1720. študiral v Rušah. V mašnika je bil posvečen 8. aprila 1730 na naslov trga Veržeja, ki je bil takrat podložen grofu Jožefu Wiltensteinu. Dne 7. avg. t. l. je bil potrjen za dušno pastirstvo ter je služil čisto kratko v Gomilici in v Ivniku, l. 1731. je pa prišel k Sv. Petru niže Maribora v pomoč onemoglemu župniku, ki ga je moral vzdrževati na lastne stroške. Od tam je šel meseca junija 1733 kapelanovat v Ljutomer, a že maja 1734. je bil prestavljen v Središče. Aprila 1735. je odšel nazaj v Ljutomer ter je kapelanoval ondi do maja 1737. Takrat je postal župnik pri Mali nedelji, ondi je pri njem umrl njegov 113 let stari oče dne 13. febr. 1743. Zapisnik z dne 14. decembra 1741 pravi o njem, da je bil osoren, prepirljiv, vihrav, župljanom in vsemu sosedstvu zopern; vsled svoje prenapete gorečnosti in prepirljivosti je bil bol posvetnjak kakor pa vojak Kristusov.[2] O novem letu 1742 je bil za dva meseca odstavljen, ker je bil popoln nevednež in se ni hotel nič učiti, radgonski kapelan je bil postavljen za provizorja. Z novim letom 1748 se je odpovedal župniji in odšel v Radgono. Dne 18. nov. 1757 je še v

[1] T. j. na naslov deloma na svojo dediščino, deloma na posestva Fr. Modrinjaka itd.

[2] „ . . . rigidus, litigiosus et inquietus, Parochianis et toti viciniae odiosus, quippe ex nimio zelo et spiritu contradictionis plus saecularis, quam Christi militem se gerit.“ Kn. šk. arhiv v Mariboru.

Ljutomeru krstil kot „Parochus resignatus“, l. 1756. je pa pomagal v pastirstvu pri Sv. Miklavžu.

L. 1735—1739 najbrž ni bilo kapelana v Središču, ker ni nobenega najti v maticah; pomagali so frančiškani iz Ormoža.

9. *Bratuša Matija Henrik* (1740—1748). Krščen je bil dne 23. jan. l. 1694 pri Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah kot zakonski sin Jakoba in Helene Bratuša iz Libonje.[1] Dne 8. aprila 1719 je bil v Gradcu posvečen v mašnika na naslov ormoškega mesta. Potem je študiral še filozofijo in pravo. Zapisnik vizitacije iz l. 1735. ga imenuje: „Artium Liberalium ac Philosophiae Magister, Sacrae Theologiae Emeritus, Iuris utriusque candidatus.“ Službovati je začel najbrž l. 1721. ter je bil od 28. junija t. l. pri Sv. Lenartu v Slov. gor. L. 1727. ga nahajamo v Majšpergu.

Od junija l. 1728. do decembra 1734. je kapelanoval pri Sv. Ruprtu v Slov. goricah, potem pa nekaj časa pri Sv. Ožbaldu. Od tam je januarija 1735 prišel za kapelana v Ormož, od koder se je novembra 1737 preselil k Sv. Marjeti nižje Ptuja. A že v naslednjem letu je odšel najprej k Negovi, kjer je ostal od Jurjevega do druge polovice julija i. l., potem pa k Sv. Barbari v Halozah, kjer je bil tudi le kratko časa — od 25. julija do srede septembra 1739. Ker je na očeh zelo oslabel in je tudi drugače bolehal, je stopil v pokoj in je živel nekaj časa pri svojem vinogradu v miklavževski župniji. Dne 1. maja 1740 se je preselil v *Središče*, kjer niso imeli kapelana ter je 8 let v dušnem pastirstvu pomagal mesto kapelana.

10. *Sečen Janez Jurij* (1748). Narodil se je dne 31. marca 1719. v Obrežu, središke župnije kot zak. sin Matija in Neže Sečen, po domačem Koščičar ter je bil v mašnika posvečen v Gradcu dne 6. aprila 1744. Julija t. l. je bil nameščen kot kapelan pri Sv. Ožbaldu zunaj Ptuja ter je kapelanoval do decembra 1745. Takrat je odšel k Sv. Urbanu, kjer se njegovo ime v krstnih knjigah nahaja do avgusta 1747. Od tam je prišel najbrž v *Središče*. V drugi polovici l. 1748. je odšel k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, kjer se imenuje še l. 1750.

[1] Krstna knjiga pri Sv. Miklavžu.

11. *Benkovič Janez* (1749—1751). Rojen v Ljubljani l. 1714, je bil v mašnika posvečen l. 1742. od ljubljanskega škofa Sigmunda Feliksa pl. Schrotenbach „ad tit. arcis Thurn com. a Gallenberg“.

O novem letu 1744 je prišel za kapelana k Sv. Lovrencu v Slov. goricah, od koder je že čez štiri mesece odšel v Ljutomer, kjer je kapelanoval do julija 1747. 26. julija je odšel k bližnjemu Sv. Križu, od tam pa v Zavrče, kjer je služil od 22. marca do konca maja 1749. Avgusta 1749 je prišel v *Središče* ter je služboval tukaj do marca 1751. Potem je bil premeščen k Veliki nedelji, l. 1753 ga zasledimo na Hajdini, l. 1754. pa v Lembahu više Maribora, kjer je služil do l. 1756. Od sept. 1760 do julija 1762 je bil kapelan v Cirkovcah, pozneje pa pri Sv. Lenartu v Slov. goricah.

12. *Paukovič Anton* (1751—1755). Rojen 11. septembra 1720 v Karlovcu, je prejel manjše rede v Gradcu dne 5. aprila 1749. L. 1750. posvečen v mašnika „ad tit. perillustris Dni Ignatii de Kaschner ex Croatia“, je marca 1751 prišel za kapelana v *Središče* ter je ondi služboval do maja 1755. Neki zapisnik pravi o njem, da je bil lepega in vzornega duhovskega življenja („bonae et exemplaris vitae sacerdotalis“). Iz Središča je šel k Veliki nedelji ter je oskrboval kot kapelan velikonedeljski eno leto župnijo Sv. Tomaža, katero je potem tudi dobil. Aprila 1764 je postal župnik v Ormožu ter je služil ondi do 1782.

V svoji oporoki z dne 12. avgusta 1782 je imenoval za glavnega dediča svojega stričnika Miklavža Pauloviča, kapelana pri Veliki nedelji. Zapuščino so popisali dne 3. septembra 1782 Jernej Rojko, župnik pri Sv. Miklavžu, Janez Nep. Reitz, vitez nemškega reda in župnik pri Vel. nedelji in Janez Jožef Leitner, velikonedeljski oskrbnik. Zapuščina je zdala 1864 gld. 41 kr. 2 v., stroški in legati pa 1750 gld. 17 kr. 2 v., tako je dedič dobil 114 gld. 24 kr.

13. *Škorjanec Jakob* (1755—1756). Rojen dne 26. junija 1720 pri Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, je študiral od l. 1739 v Rušah. L. 1752. je bil na Dunaju na naslov središkega trga posvečen v mašnika. Kapelanoval je najprej v Ormožu, od koder je koncem l. 1754. prišel k Sv. Petru pri Radgoni. A že v

naslednjem letu je šel za drugega kapelana v Ljutomer, od tam pa maja 1755 v *Središče,* kjer je služboval blizu eno leto. Potem je odšel k Sv. Antonu v Slov. gor. ter je umrl kot kapelan Antonovski v Radgoni, kjer so ga 14. aprila 1759 pokopali.

14. *Ravnak Primož Felicijan* (1756—1764). Rojen dne 8. junija 1721. v Spodnjem Dravogradu na Koroškem, je prejel manjše rede dne 13. marca 1745. Posvetil ga je lavantinski knezoškof Vigilij Avguštin Marija baron Firmian na naslov marenberškega samostana. 17. aprila 1745. je bil posvečen v subdijakona, 18. septemb. t. l. v dijakona, 18. decembra t. l. pa v mašnika. Kakor pravi neki zapisnik, je začel služboval l. 1748. Poprej je bil „praefectus" v Slivnici.

L. 1752. je bil kapelan v Gomilici, od koder je junija 1753. prišel k Sv. Juriju na Ščavnici. A že avgusta t. l. je odšel v Ljutomer ter je ondi služboval do 20. marca 1756., ko je bil premeščen v *Središče.* Ondi je kapelanoval do 5. aprila 1764., kam se je potem preselil, ni znano.

Iz dnevnika sekovskega škofa Leopolda Ernesta grofa Firmijana je razvidno, da je takrat središki kapelan dobival kot plačo po 6 kr. od vsake hiše, kar je dalo 12 gl. na leto, poleg tega je imel prosto zrnsko zbirco, kar mu je neslo po 12 mernikov na leto, in v tednu je imel 5 prostih sv. maš.

Od junija 1767. do 1. januarija 1775. je bil zopet kapelan pri Sv. Juriju na Ščavnici, potem pa beneficijat pri sv. Duhu v Radgoni. Umrl je ondi 76 let star 28. nov. 1797. za sušico in je bil prvi pokopan na novem pokopališču pri Sv. Petru.

15. *Poljanec Matej* (1764—1866). Narodil se je v Središču dne 6. septembra 1739. kot zak. sin Mateja Poljanca. tržana in Marije Ane, roj. Plepelec. Študiral je v Zagrebu, kjer ga je l. 1763. v mašnika posvetil na naslov središkega trga belgrajski škof in zagrebški prošt pl. Puc. Najprej je prišel za kapelana v *Središče,* kjer je služil od 6. aprila 1764. do junija 1766. Zapisnik pravi o njem, da je bil hvale vreden po vedenju, spretnosti in gorečnosti v dušeskrbju.[1] Iz Središča je moral k Sv. Križu, od tam pa 15. okt. 1768. v Ljutomer, kjer je kapelanoval do julija 1773., potem se je vrnil

[1] „Laudabilis ex moribus, applicatione et zelo in cura animarum."

nazaj k Sv. Križu. Junija 1774. so ga premestili k Sv. Antonu v Slov. goricah, čez eno leto pa k Sv. Benediktu. Novembra 1777. je prišel za kratek čas zopet k Sv. Antonu, potem pa je šel nazaj k Sv. Benediktu, kjer je kapelanil do l. 1783. Takrat je postal župnik pri Mali nedelji, ter je služil ondi do l. 1798.

16. *Dominkuš Matija* (1767 - 1770). L. 1770. je bil provizor, potem pa župnik središki.

17. *Novak Franc Leopold* (1770 – 1773). Rodil se je v Selnici v Medjimurju l. 1742., posvetil ga je lavantinski knezoškof Jožef Franc grof Auersperger na naslov Ane Marije plemenite Galluf s potrdilom zagrebškega generalnega vikarija — 18. aprila 1767. v subdijakona, 1. maja t. l. v dijakona in 10. maja t. l. v mašnika.

V prvi polovici leta 1769. je kapelanoval pri Sv. Ožbaldu zunaj Ptuja, a julija t. l. je bil že pri Sv. Križu na Murskem polju, od koder je januarija 1770. prišel v *Središče*. Od tam je februarija 1773. odšel k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, kjer je kapelanoval do l. 1781.

18. *Karin Matija Tomaž* (1773). Narodil se je v Vinici na Kranjskem (Vindimarcha, Vinicensis) l. 1746. ter je bil od lavantinskega knezoškofa Jožefa Franca Antona kneza Auersperg posvečen na naslov pl. Ignacija de Kashner, podžupana križevske županije na Hrvaškem, dne 9. junija 1770. v subdijakona.

Najprej je služil kot supernumerarij[1] pri Veliki nedelji, od koder je februarija 1773. šel za kapelana v *Središče*. Čez 14 tednov se je vrnil k Veliki nedelji ter je kapelanoval ondi do novembra l. 1779. Takrat so ga premestili k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah. Ondi je služil do 14. novembra 1782., ko je postal vikar pri Sv. Tomažu. Služboval je tam do 5. oktobra 1787.

19. *Paukovič Miklavž* (1773—1779). Rodil se je na Hrvaškem („Croata Thovuniensis“) v senjski škofiji l. 1742. in je bil v mašnika posvečen l. 1770. od posvečenega škofa belgrajskega Štefan Puc v škofovem oratoriju v Zagrebu.

[1] Supernumerarij je bil duhovnik, ki ga je začasno sprejel kak župnik nad navadno število kapelanov.

„Titulum mensae“ so mu vsled prošnje njegovega strica Antona Paukoviča, župnika v Ormožu, dali Ormožanci. Prvo sv. mašo je služil v Ormožu, kjer je ostal brez službe do maja 1773., ko je šel kapelanovat v Središče. Zapisnik z dne 30. aprila 1777. se pohvalno izraža o njem, da je lepega življenja in vedenja, v vsem hvalevreden, vreden, da se mu da kaj boljšega[1]). Tudi v naslednjem letu zapisnik o njem pohvalno govori, da je v vsem hvalevreden, zelo priden in goreč[2]).

Iz Središča je decembra 1779. odšel k Veliki nedelji, kjer je 58 let star umrl za mrtvoudom dne 15. februarija 1799.

20. *Radovič Marko* (1780—1781). Rojen l. 1743 v Vinici na Kranjskem je bil v mašnika posvečen l. 1769. na naslov Nikolaja pl. Škrlec, banskega svetovalca na Hrvaškem.

Od l. 1774. do januarija 1780. je kapelanoval pri Veliki nedelji, potem pa eno leto v *Središču*. L. 1781. je bil drugi, od l. 1782. do 1794. leta pa prvi kapelan pri Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah.

Od l. 1795. do 1799. je kapelanoval pri Svetinjah, potem pa do 1803. pri Sv. Tomažu. L. 1805. je prišel za kapelana k Sv. Petru nižje Maribora, kjer je služboval do l. 1816.

Umrl je kot deficijent v Gradcu dne 6. novembra 1818.

21. *Horvat Matija* (1781—1792). Narodil se je v Hermancih dne 25. avgusta 1745 kot zakonski sin Jurija in Marije Horvat, na naslov grofice Wintershofen na Hrvaškem je dne 1. junija 1776. sprejel subdijakonat, 16. i. m. dijakonat, 23. i. m. pa je bil v mašnika posvečen.

Najprej je bil nameščen kot kapelan pri Sv. Andražu v Slov. goricah. Z novim letom 1781 je prišel v *Središče*, kjer je kapelanoval do 1792. Takrat je šel k Svetinjam, od tam pa 15. januarja 1795. l. k Sv. Tomažu. Zapisniki ga hvalijo kot učenega, pobožnega in gorečega dušnega pastirja. Umrl je pri Sv. Tomažu za legarjem dne 29. marca 1798, sporočivši za zboljšanje središke kapelanije 1000 gld., za kar ima tamošnji kapelan odslužiti na leto 50 sv. maš.

[1]) Bonae vitae et conversationis, in cunctis laudabilis, dignus meliori promotione.

[2]) „In omnibus laudabilis, valde bonus atque zelosus.“

22. *Ojnik Mihael Avguštin* (1792—1795). Rojen pri Jeruzalemu v župniji Sv. Miklavža v Ljutomerskih goricah dne 22. septembra 1762, je bil v mašnika posvečen v Gradcu dne 22. avgusta 1790. Najprej je kapelanoval pri Svetinjah, od koder je 1792 prišel v *Središče*. Ondi je kapelanoval 3 leta in 1 mesec. Ko ga je l. 1793. graško škofijstvo hotelo prestaviti, so Središčani prosili zanj in v svoji prošnji navajajo, da je njihov župnik (L. Grivic) že star, slaboten in bolehav, zatorej potrebujejo mladega in delavnega kapelana, kakor je Ojnik. Dalje hvalijo kapelana, da je dober govornik in katehet zlasti za otroke; on sam nadomestuje učitelja, katerega takrat niso imeli; v spovednici je moder vodnik, v vsem goreč dušni pastir, siromakom dobrotnik, žalostnim tolažnik, s poukom in lepim vzgledom učenik in kažipot vsem[1]). Prošnja je bila uslišana in Ojnik je še ostal v Središču dve leti. Potem je kapelanoval 5 let in 7 mesecev v Ljutomeru, od koder je septembra 1800. odšel k Veliki nedelji, kjer je pristopil k nemškem redu. Dne 1. maja 1801. je postal župnik pri Sv. Miklavžu, čez pet let pa dekan pri Veliki nedelji. Umrl je ondi 58 let star za mrtvoudom dne 1. maja 1819. ob 8. uri zvečer, zapustivši 3185 gld. 34 kr. dolga. Bil je sloveč pridigar in zelo strog dekan.

23. *Mihalič Miklavž* (1795—1798). Rojen dné 5. aprila 1763 pri Sv. Jakobu v Bistri na Hrvaškem, je bil v Gradcu posvečen 5. avgusta 1790 v subdijakona, 8. t. m. v dijakona, 22. avgusta 1790 pa v mašnika.

Najprej je prišel za kapelana k Sv. Tomažu više Velike nedelje, od koder se je koncem januarija 1795 preselil v *Središče*. Koncem leta 1798 je moral v Leskovec, kjer je po smrti župnika Gutmana dne 6. februarija 1799 postal provizor; meseca junija 1801 pa župnik. Umrl je ondi 46 let star za jetiko dne 30. junija 1808.

24. *Ferenc Jožef* (1798—1800). Bil je zak. sin Jožefa Ferenca, kmeta v Žihlavi h. št. 5 župnije Sv. Jurija na Ščavnici in njegove žene Apolonije ter se je narodol dne 11. marca 1771. V mašnika ga je posvetil sekovski škof Jožef Adam grof Arko

[1] Osnutek prošnje v trškem arhivu.

24. decembra 1790. Najprej je kapelanoval 3 mesece na Muti, od koder je prišel v Podlehnik. Od tam so ga l. 1794. premestili v Jarenino, kjer je služil eno leto i 1 mesec, potem pa se je preselil k Sv. Ani. A že čez 5 mesecev — junija 1796 — moral je na slov. župnijo v Ptuju, kjer je služboval do oktobra 1798. Takrat je odšel v *Središče* ter je kapelanil ondi do septembra 1800. Potem je moral k Sv. Antonu v Slov. gor., kjer je l. 1805. postal župnik. Umrl je ondi za vnetjem dne 20. januarija 1831. Pokopal ga je dne 22. t. m. ljutomerski dekan Mihael Jaklin.

25. *Hodžar Lovro* (1800—1802). Pozneje župnik središki.

26. *Jaklin Mihael* (1801—1803). Rojen v Jeruzalemu v Ljutomerskih goricah dne 6. avgusta 1770 kot zakonski sin Andreja „Jokl“ in Marije roj. Makoter, je dovršil svoje študije z izvrstnim uspehom deloma v Varaždinu, deloma v Gradcu, kjer je bil dne 4. avgusta 1793 posvečen v mašnika. Kapelanoval je najprej pri Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, od koder je marca l. 1800 prišel v *Središče*. Pa že septembra i. l. je moral v Ljutomer, kjer je kapelanil do 15. oktobra 1802, potem pa se je preselil v Jarenino, kjer je služboval nekaj čez poldrugo leto. Potem je bil nekaj čez eno leto provizor v Lembahu, a l. 1805. meseca junija je postal župnik pri Svetinjah. Dne 31. marca 1816 se je preselil v Ljutomer, kjer je kot dekan in župnik deloval na vse strani z hvalevredno gorečnostjo 31 let. Bil je navdušen zagovornik „ilirske ideje“ t. j. hrvaškoslovenske vzajemnosti. Umrl je, obžalovan od vseh, 77 let star 23. junija 1847.[1]

27. *Pavliša Marko* (1803—1813). Rojen v Petrijancih višje Varaždina dne 29. marca 1769, je bil v Gradcu v mašnika posvečen dne 16. marca 1799. Kapelanoval je najprej v Ormožu 4 leta in 3 mesece. Od tam je prišel l. 1803. za kapelana v *Središče* ter je služboval tukaj do 14. januarija 1813, ko so ga premestili k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah. Ker pa mu je ta kapelanija bila pretežavna, on pa bolehast, stopil je že 3. maja l. 1813. v pokoj ter se naselil pri svojem vinogradu pri Sv. Bolfenku na Kogu. Ondi je umrl 18. aprila 1848.

[1] Gl. „Voditelj“ 1906, str. 374.

Bil je izurjen vinorejec, a tudi čudak. Veroval je na preseljevanje človeških duš v živali; zato ni dal nobene živali usmrtiti, ampak jo je hranil, dokler ni crknila. Potem jej je z lastno roko jamo izkopal in jo zakopal, na grob pa rožice vsadil, češ, da se vtegne v enaki živali enkrat čistiti njegova duša.

28. *Sorger Jakob* (1813—1814). Rojen dne 19. julija 1774 v Leobnu na Gornjem Štajerskem, je bil v mašnika posvečen v Gradcu dne 9. septembra 1808. Prišel je najprej za kapelana k Veliki nedelji, od koder je l. 1811. moral iti k bližnjemu Sv. Lenartu v pomoč onemoglemu župniku Jakobu Puklavcu. Pa že 7. nov. 1811 ga je škofijstvo prestavilo k Sv. Miklavžu in povrh še ostro pokaralo, ker ga je dekan Mihael Ojnik bil tožil, da vedno lenobo pase. Tudi pri Sv. Miklavžu ni ugajal dekanu. Dne 29. dec. 1812 je poročal škofijstvu o njem med drugim to le: „. . . . in schola rarus, in cathedra nullus, im Nichtsthun multus“ (t. j. v šoli je bil le redkokdaj, na prižnici je bil ničla, največkrat pa brez dela). Mahoma je moral v *Središče* in je bil ostro pograjan. Tukaj je kapelanoval do 19. novembra 1814. Takrat se je preselil k Sv. Juriju na Ščavnici, od koder je 16. junija 1829 prišel za kapelana k Sv. Marku niže Ptuja. Toda novembra t. l. je odšel v Veržej, kjer je služboval do l. 1839. Potem je stopil v pokoj in je umrl pri Sv. Janžu na Dravskem polju kot deficient dne 23. avgusta 1850.

29. *Megla Martin* (1814—1817). Rojen dne 29. oktobra l. 1781. v Cvetkovcih pri Veliki nedelji h. št. 1. kot zak. sin Andraža Megla, delavca, in Marije, roj. Korpon, je kot tretjeletnik bil posvečen v mašnika dne 14. septembra l. 1811. Po dovršenih bogoslovskih študijah je prišel l. 1812. za drugega kapelana k Veliki nedelji. L 1814. ga je čevljar Jožef Niggl zaradi dolžnih 30 gld. 26 kr. pri škofijstvu tožil, in z ukazom z dne 19. novembra 1814, naj ta dolg poravna, je dobil ob enem dekret prestave v *Središče*. Meseca oktobra 1816 so ga prestavili k Sv. Petru niže Maribora, a ker so Središčani za-nj prosili, je ostal vsled odloka od 7. nov. 1816 štv. 2795 še v Središču. Toda ondi ni imel nič prijetnega, ker ga je župnik

Hodžar vedno tožil. Novembra 1817 bi moral iti k Sv. Tomažu, a ker je bil slabega zdravja, se je obotavljal. Zato ga je škofijstvo dne 5. nov. t. l. štv. 3117 suspendiralo. Kakor župnik Hodžar dne 1. decembra t. l. škofijstvu poroča, je Martin Megla odšel 28. nov. iz župnišča ter si je v Središču pri Govediču tik Trnove najel stanovanje. Župnik pri Sv. Tomažu, Stiper pa dne 8. decembra t. l. spričuje, da je Megla 6. dec. okoli poldneva prijezdil k Sv. Tomažu, pa že v sledeči noči je začel kri bljuvati ter je bljuval do 8. dec. Vsled tega je tako oslabel, da ni bil za službo. Povrnil se je 8. dec. v Središče, kjer se mu je z novega kri spustila, zato je bil 9. t. m. previden s sv. zakramenti. Isto spričujejo tudi tržani v svoji vlogi do škofijstva od dne 19. decembra 1817. Ker se je bolezen okoli novega leta ponovila, je prosil za pokojnino. Škofijstvo je vsled tega suspenzijo preklicalo in mu preskrbelo pokojnino. Toda ni je dolgo užival. Že dne 31. marca 1818. je umrl v Ptuju.

30. *Markovič Jakob* (1817—1819). Narodil se je dne 6. julija 1787. v ptujskem predmestju h. št. 19 kot zak. sin Jožefa Markovič-a in Marije, roj. Kerlin. Boter mu je bil Jožef Žajkovič, kožar, s soprogo Jožefo, krstil pa ga je kapelan Matija Ecelj. Študiral je v Gradcu, a ker ondi takrat niso imeli škofa, je bil kot bogoslovec tretjeletnik posvečen v mašnika dne 21. septembra 1814. pri Sv. Andražu v Lavantinski dolini na Koroškem. Po dovršenih bogoslovskih študijah je bil z odlokom dne 25. avgusta 1815. štv. 2033 nameščen kot kapelan v Rušah, kjer je kapelanoval od 1. septembra 1815. do 24. oktobra 1816., ko se je preselil k Svetinjam. A že čez štiri mesece je moral v Jarenino, od tam pa čez 8 tednov k Sv. Jakobu v Slov. gor. Dne 16. decembra 1817. je prišel za kapelana v *Središče*. Ko je 14. novembra l. 1819. po smrti velikonedeljskega dekana Ojnika ptujski naddekan Karol Jožef Kellner vizitiral tudi velikonedeljsko dekanijo, prišel je 18. avgusta t. l. tudi v Središče. Bil je v obče zadovoljen ter je dne 2. novembra poročal o kapelanu Markovič-u škofijstvu, da je Markovič v dušeskrbju delaven in goreč, tudi vzgledno živi in ne kaže nikakšne posebne napake razen, da bi včasi naj bil bolj uljuden in zadovoljnejši. Od svoje zadnje bolezni v prejšnjem

letu je sedaj zdrav.[1] Konečno še omeni, da je ondi že dve leti in da si želi boljšo kapelanijo. Že 14. novembra t. l. moral je za provizorja v Spielfeld. Dne 1. aprila 1820. je prišel za kapelana k Sv. Juriju v Slov. gor. L. 1825. je postal kurat pri Sv. Duhu pri Lučanah, a že 19. avg. 1826. je dobil župnijo Sv. Martina pod Vurbergom, katero je vodil do 9. avgusta 1841., ko je 54 let star umrl.

31. *Fradl Jakob* (1819—1821). Rojen v Trnovskem vrhu h. št. 17., župnije Sv. Urbana zunaj Ptuja dne 25. julija 1792. kot zakonski sin Jakoba Fradla in Marije, roj. Pock,[2] je dovršil gimnazijo v Varaždinu, druge šole pa v Gradcu, kjer ga je dne 10. septembra 1819. somboteljski škof Leopold Somogy de Perlak posvetil v mašnika. Vsled ukaza z dne 20. okt. 1819. štv. 1557 je nastopil *kapelanijo v Središču* 11. nov. 1819. V poročilu na dekana 12. sept. 1821. ga župnik hvali kot miroljubnega in marljivega duhovnika, s katerim je popolnoma zadovoljen. Čez dve leti se je preselil k Sv. Antonu v Slov. goricah, kjer je kapelanoval 5 let. Od tam so ga prestavili k Sv. Juriju na Pesnici, od koder je čez pol leta, dne 1. decembra 1832., moral k Sv. Lenartu v Slov. gor. Tukaj je služboval dve leti in 6 mesecev.

Z vladnim odlokom dne 30. aprila 1834. štv. 6824 je bil prezentiran za kurata na Polenšaku in dne 14. maja t. l. štv. 1154 od škofijstva imenovan, je prevzel kuracijo dne 15. julija 1834. Služboval je ondi do 20. julija 1851., ko je 65 let star naglo umrl.

Na 6. pobinkoštno nedeljo še je pri pozni božji službi pridigal in pred izpostavljenim sv. Rešnjim Telesom maševal. Ko pa je pred zadnjim blagoslovom po opravljeni incenzaciji z velumom ogrnjen prišel po stopnicah do oltarne mize ter se priklonil, da bi monštranco vzel v roke, se je od mrtvouda zadet zgrudil in kmalu dušo izdihnil. Pogreba dne 22. julija

[1] „... er ist in der Seelsorge sehr thätig, eifrig, führt einen auferbaulichen Lebenswandel, scheint keinen auffallenden Fehler zu haben, als daß er manchmal höflicher und genügsamer sein sollte. Er ist seit der letzten vorjährigen Krankheit gesund."

[2] Krstna Knjiga pri Sv. Urbanu V, 153.

se je udeležilo 23 duhovnikov in čez 4000 ljudi; — najlepše znamenje, kako je rajnega vse ljubilo in spoštovalo.[1]

32. *Žula (Šula) Ivan* (1821—1822). Bil je zak. sin Martina in Ane Žula ter se je narodil na Mejah h. št. 1. v župniji Sv. Barbare v Halozah dne 20. decembra 1786. Študiral je v Mariboru in Gradcu ter je bil kot bogoslovec tretjeletnik posvečen pri Sv. Andrašu v Lavantinski dolini na Koroškem 12. sept. 1813. v subdijakona, 15. t. m. v dijakona, 18. t. m. pa v mašnika.

Po dovršenem četrtem letu bogoslovja je začel 2. septembra 1814 kapelanovati pri Sv. Vidu, od koder je februarija 1819 odšel k Sv. Antonu v Slov. goricah. Od tam so ga z odlokom dne 31. oktobra 1821. prestavili v *Središče,* kjer je služboval do 16. septembra 1822. Takrat je moral k Mali nedelji, od tam pa čez dve leti k Sv. Ilju v Slov. gor., kjer je kapelanoval do 1. novembra 1828, ko je postal župnik pri Sv. Andrašu v Slov. gor. Ondi je dal vse oltarje prenoviti in po njegovem trudu je dobila cerkev marsikatero okrasje. L. 1843. ga je kapelan Simon Pukšič tožil zaradi različnih stvari, vsled česar je moral iti v pokoj ter je živel na Polenšaku, kjer je umrl 24. marca 1859.

33. *Stumberger Janez Krst.* (1824—1826). Narodil se je dne 21. junija 1780 v Paradižu h. št. 47, župnije Sv. Barbare v Halozah kot zakonski sin Martina in Ane Stumberger ter je študiral v Mariboru in Gradcu, kjer je bil posvečen v mašnika 16. sept. 1810. Najprej je prišel za kapelana k Sv. Lovrencu na Dravskem polju, kjer je služboval do oktobra 1814, ko je moral k Sv. Tomažu više Velike nedelje. Ondi je kapelanil dve leti in nekatere mesece, potem pa je 8. febr. 1817 odšel k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah ter je služil ondi 5 let. Ko je ptujski naddekan Karol Jožef Kellner dne 25. avg. 1819 imel ondi vizitacijo, je zapisal o njem v zapisnik, da je ondi že 3 leta, je vedno zdrav in marljivo dela v vinogradu Gospodovem. Ko bi se vinu ne udajal, kar pa se sedaj sicer redko zgodi, bi se ne mogel najti boljši mož. Župnik trdi, da ga je spravil na boljšo pot, ljudstvo pa da ga ima rado.

[1] Kronika na Polenšaku.

Dne 7. januarija 1822 je prišel za kapelana k Sv. Križu na Murskem polju, od tam pa leta 1824. v *Središče.* Dne 20. marca 1826 je zaradi bolehnosti stopil v pokoj ter je živel kot deficijent do l. 1829. v Središču, potem pa nekaj časa na Ptujski Gori. Ker pri bližnjem Sv. Lovrencu takrat niso imeli kapelana, hodil je on tje pomagat. Zadnja leta je živel pri Sv. Marjeti nižje Hoč, slednjič pa pri Sv. Janžu, kjer je umrl dne 18. julija 1836.

34. *Krathovilla Peter,* kapelan v Višnici na Hrvaškem, je bil v nemški red vsprejet in z dekretom od dne 9. febr. 1825 štv. 271 od križnikov kot provizoričen kapelan nameščen v *Središču.* Ker pa ga zagrebška škofija ni hotela odpustiti, mu je sekovsko škofijstvo njegovo prošnjo za vsprejem dne 30. marca t. l. štv. 729 odbilo in vsled tega je moral nazaj v Višnico.

35. *Hržič Janez Nep.* (1829). Rojen na Seniku h. št. 5 župnije Sv. Tomaža više Velike nedelje dne 8. maja 1796, je 20. septembra 1823 sprejel v Celovcu subdijakonat, 22. i. m. dijakonat in 24. je bil v mašnika posvečen kot bogoslovec tretjeletnik. Službovati je začel dne 15. avgusta 1824 kot kapelan v Kamnici, od koder je januarija 1829 prišel v *Središče.* Toda že oktobra t. l. je moral v Lembah, kjer je kapelanil do 1. sept. 1833, ko so ga premestili k Svetinjam. Od tam je prišel 26. septembra 1835 k Veliki nedelji, čez dve leti pa, namreč 10. maja 1837 v Svečino. L. 1840. dne 1. oktobra se je preselil k Mali nedelji, kjer je 22. decembra 1844 postal provizor. Dne 27. marca 1845 pa je odšel k Sv. Marjeti niže Ptuja. Ondi je kapelanoval do septembra 1860, potem pa je stopil v pokoj. Umrl je pri Sv. Marjeti dne 1. sept. 1871. Tamošnja kronika piše o njem: „Bil je starček dobrega srca in gostoljuben; rad je znancem z dobrim vinčekom postregel, ker je imel lasten vinograd v Tibolcih. Svoje premoženje je izročil svoji žlahti za šolanje otrok. Preč. g. ptujski prošt so sprevod vodili, in ker je bil pogreb ravno v nedeljo, se je veliko število vernega ljudstva tistega vdeležilo."

36. *Bohanec Jožef* (1829—1833). Luč sveta je zagledal v župniji Sv. Križa na Murskem polju dne 6. marca 1800. kot zakonski sin Jakoba in Ane Bohanec, gostača v Stari vesi

h. št. 13. V mašnika je bil posvečen 31. avgusta 1828. Dne 11. okt. i. l. je nastopil kapelanijo pri Sv. Tomažu, a že 11. junija 1829. moral je od tod na Nemško, k sv. Ivanu v Saggathal. Pa tudi tukaj ni dolgo ostal, kajti že 6. okt. i. l. je bil premeščen v *Središče*. Vsled ukaza z dne 20. julija 1833. je odšel 15. avg. t. l. iz Središča k Veliki nedelji, od tam pa 27. decembra i. l. k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah. Ondi je služil do l. 1836. Dne 1. maja t. l. je postal kurat v Kapli. Od tam se je marca 1844 preselil h Gornji sv. Kungoti, kjer je župnikoval do 10. maja 1853, ko je menjal z župnijo pri Sv. Lovrencu v Puščavi. Čez 5 let je odšel k Sv. Ožbaldu, kjer je služil do 1. maja 1869. Takrat je stopil v pokoj in je umrl kot zlatomašnik pri Spodnji sv. Kungoti 6. julija 1882.

37. *Matjašič Jurij* (1833—1837). Narodil se je dne 22. aprila 1808. ob 6. uri zaran v Pacinjah pri Ptuju hiš. št. 24 kot zak. sin Jožefa Matjašič-a, želarja, in Marije, roj. Zorec. V mašnika je bil posvečen v Gradcu kot bogoslovec tretjeletnik dne 29. julija 1832. Po dovršenih bogoslovskih študijah je vsled škofijskega ukaza z dne 20. julija 1833. nastopil 15. avgusta t. l. kapelanijo v *Središču* ter je služboval ondi do junija 1837. Takrat je bil premeščen za kapelana v Lembah, kjer je služil do l. 1842. Omenjenega leta je postal profesor veroznanstva na c. kr. gimnaziji v Mariboru. Blizu 20 let je to imenitno službo vestno opravljal, potem pa je dobil župnijo v Jarenini, na katero je bil vmeščen 23. okt. 1861. Ondi je kot kn. šk. konzistorijalni svetovalec, dekan, župnik, okrožni šolski nadzornik deloval do konca aprila 1866, potem pa se je preselil v Maribor za korarja in stolnega župnika ter je ko tak služboval do 8. novembra l. 1881. Dne 9. novembra 1881. je postal stolni dekan, 27. julija 1884. pa infulirani prošt stolnega kapitola Lavantinskega v Mariboru. Umrl je kot zlatomašnik dne 12. maja l. 1892.

38. *Hojnik Franc* (1837—1841). Zak. sin Simona Hojnik-a, tržana in krojača na Gori h. št. 5 in Marije, roj. Rezman, se je narodil 30. sept. 1798. V mašnika posvečen v Gradcu dne 26. julija 1835., je kapelanoval najprej v Mahrenbergu, od koder je čez pol leta prišel k Sv. Lovrencu v Slov. goricah, a tukaj ni dolgo ostal, kajti že junija 1837 je prišel v *Sre-*

dišče, kjer je služil do aprila 1841. Takrat je odšel k Sv. Benediktu v Slov. goricah. Čez tri leta je postal karmelit v Gradcu z redovnim imenom Ciril ter je umrl ondi 78 let star dne 30. marca 1877.

39. *Trojner Pavel* (1841—1845). Rojen pri Sv. Lenartu v Slov. goricah dne 24. januarija 1812. je bil v mašnika posvečen v Gradcu 31. julija 1840. Najprej je prišel za supernumerarija v Lebring, od koder se je aprila 1841 preselil v *Središče,* kjer je kapelanoval do novega leta 1845. Takrat je odšel k Sv. Barbari pri Vurbergu, od tam pa že v naslednjem letu v Zeleni travnik na Nemškem Štajerskem. Ondi je služboval do l. 1849., potem pa je moral v Wildon. Od tod je l. 1855. prišel v Feldbach, kjer je kapelanoval 6 let. Pozneje še je služil 5 let pri Sv. Vidu na Vogalu (Voggau), potem pa je stopil v pokoj. Umrl je kot deficient v Gradcu dne 22. marca 1871.

40. *Dvorski Matevž* (1845—1848). Rojen v Varaždinu dne 18. septembra 1820., je bil v Gradcu v mašnika posvečen 28. julija 1844. Kapelanoval je najprej v Mariboru, od koder je februarija 1845 prišel v *Središče.* Ondi je nevarno zbolel ter je moral novembra 1848 iti v pokoj. Odšel je v Varaždin, kjer je pri svojih stariših umrl dne 8. novembra 1849.

41. *Fric Matija* (1848—1850). Rojen v Možgancih, h. št. 42., kot zakonski sin Urbana Frica, kmeta, in Gere, roj. Petek, v župniji Sv. Marjete niže Ptuja dne 9. februarija 1819, je bil po dovršenih študijah v Gradcu v mašnika posvečen dne 27. julija 1845. Kapelanoval je od 12. septembra 1845. v Wundschuh-u, od koder je 2. maja 1847. prišel k Sv. Juriju na Stiefing-i. Od tam se je 7. nov. 1848. preselil v *Središče* ter je tukaj služil do 25. oktobra 1850. Takrat je odšel za kapelana k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, kjer je pristopil k nemškemu redu. Dne 3. nov. 1859. je prišel za kapelana v Ormož ter je kapelanil ondi do 15. okt. 1861, ko je postal župnik pri Sv. Miklavžu. Od tam se je 1. maja 1873. preselil k Veliki nedelji, kjer je bil imenovan dekanom in kn. šk. duhovnim svetovalcem dne 16. febr. 1874. Umrl je splošno obžalovan od župljanov in znancev dne 9. decembra 1883, 65 let star.

42. *Glavnik Andrej* (1850—1852). Narodil se je dne 21. aprila 1806. na Grabah h. št. 17, župnije središke kot zak.

sin Jožefa Glavnik-a in Marije, roj. Korpar. V krstno knjigo sredïško je vpisan „Jožef“.

V mašnika posvečen dne 29. julija 1832., je prišel 15. sept. t. l. za kapelana v Ormož, od koder se je koncem leta 1833. preselil k Sv. Tomažu. Ondi je kapelanoval do 30. sept. 1839., potem pa je odšel v Hoče, kjer je služil do 1. sept. 1845. Takrat je bil premeščen k Sv. Juriju na Ščavnici, od tam pa 24. oktobra 1850. v *Središče*. Od tod je 25. februarija 1852. prišel k Sv. Martinu pri Vurbergu, kjer je kapelanil do 25. januarija 1857, ko je moral za provizorija k Sv. Križu višje Maribora. Ob Jurjevem t. l. je šel k Veliki nedelji, kjer je kapelanoval do 24. januarija 1858., ko je postal kurat na Polenšaku. Čez 6 let je dobil župnijo Sv. Janža na Dravskem polju, katero je nastopil 2. junija 1864. Umrl je ondi 10. okt. 1869.

43. *Šantl Mihael* (1852—1855). Rojen v Partinju pri Sv. Juriju v Slov. gor. dne 22. septembra 1849., je bil v mašnika posvečen v Gradcu 26. julija 1846.

Dne 1. sept. t. l. je prišel za kapelana v Remšnik, kjer je 12. aprila 1851. postal provizor. Koncem oktobra 1851 je odšel za kapelana k Sv. Martinu pri Vurbergu, kjer je služil do 6. febr. 1852., ko je moral v *Središče*. Ondi je po smrti župnika Šalamun-a postal dne 21. septembra 1855. provizor. Dne 8. marca 1856. je odšel v Radgono, kjer je kapelanil do 10. sept. t. l., potem pa se je preselil v Kamnico. Od tam je 30. sept. 1860. bil premeščen k Sv. Ani, kjer je 18. aprila 1863. postal provizor. Po nastopu župnika Jožefa Divjak-a je odšel 25. sept. 1863. k Svetinjam ter je kapelanoval ondi do 1. sept. 1866. Takrat je prišel k Sv. Andražu v Slov. gor. ter je službovał ondi do 1. julija 1870., ko je stopil v začasni pokoj. Čez eno leto (1. jul. 1871) je šel za kapelana k Sv. Janžu na Dravskem polju, a že septembra t. l. ga je bolezen prisilila službo zapustiti in stopiti v pokoj. Umrl je 21. sept. 1875. v Mariboru.

44. *Poljanec Andrej* (1855—1856). Narodil se je dne 12. novembra 1819. ob 5. uri zvečer v Središču h. št. 9 (sedaj 16) kot zak. sin Antona Poljanc-a, tržana, in Marije, roj. Kolar. V mašnika posvečen dne 26. julija 1846., je prišel najprej za supernumerarija k Sv. Lovrencu v Puščavi, od koder

je moral v jeseni l. 1847. za kapelana v Slivnico, naslednje leto pa so ga premestili k Sv. Janžu na Dravskem polju, od tam pa l. 1851. v Hoče. V spomladi l. 1855. se je preselil za drugega kapelana k Sv. Petru pri Radgoni. Ker se ga je lotila sušica, je prosil, da so ga po smrti župnika Šalamun-a prestavili v *Središče.* Prišel je tje koncem septembra 1855 ter je dal še tisto jesen nasaditi drevored od velike ceste proti župnijski cerkvi Sv. Duha. Umrl je v Središču dne 14. marca 1856. ob 4. uri popoldne za sušico.

45. *Meško Jakob* (12. apr. 1856. — 3. dec. i. l.) Rojen pri Sv. Tomažu (v Savcih) više Velike nedelje dne 9. julija 1824., je bil kot tretjeletnik posvečen v mašnika dne 25. julija 1847. Po dovršenih bogoslovskih študijah je šel 6. sept. 1848. kapelanovat v Arvež, od koder je 1. septembra 1853. prišel k Sv. Juriju na Ščavnici. Od tam je moral 12. aprila 1856. v *Središče,* kjer je služil le blizu 8 mesecev, kajti že 3. dec. i. l. so ga premestili v Ptuj. Ondi je kapelanoval do konca avgusta 1864; ko je bila l. 1860. ustanovljena glavna šola, je bil ob enem katehet in ravnatelj. Dne 1. sept. t. l. je postal župnik in dekan v Mahrenbergu, dne 5. aprila 1865. pa je bil imenovan kn. šk. duhovnim svetovalcem. Čez dve leti (12. apr. 1867.) se je preselil na župnijo Sv. Lovrenca v Slov. gor., kjer je l. 1893. postal častni kanonik in kn. šk. konzistorijalni svetovalec. Umrl je 13. julija l. 1900. Bil je bistroumen mož, blag značaj, vzoren duhovnik, rodoljub in pisatelj, zato tudi obče spoštovan in priljubljen.

46. *Holc Jakob* (1856—1863). Narodil se je v Ljutomerski župniji v Žerovinskih ribnikih, h. št. 15, kot zakonski sin Petra Holca in Ane, roj. Sovič, dne 11. julija 1825. V tretjem letu bogoslovja je bil v mašnika posvečen dne 22. julija 1849. Po dovršenih študijah je prišel 4. sept. 1850. za kapelana k Sv. Jakobu v Slov. gor., kjer je po smrti župnika Blaža Lajha dne 4. avgusta 1856. postal provizor. Po nastopu župnika Franca Repa se je preselil dne 4. decembra 1856. v *Središče,* kjer je kapelanil do avgusta 1863. Takrat je moral k Mali nedelji za oskrbovalnega kapelana. Po smrti župnika Krefta dne 25. jan. 1864. je postal provizor, a po nastopu župnika Lovrenčiča se je 10. maja t. l. preselil k Sv. Andražu v Slov.

gor. od tam je 1. avg. 1865. prišel k Sv. Barbari. Dne 18. junija 1867. je moral iti za provizorja k D. Mariji pri Vurbergu, kjer je 13. oktobra t. l. postal tudi župnik. Umrl je ondi 53 let star 30. septembra 1878.

47. *Lovrenčič Andrej* (1863—1867). Rojen pri Sv. Juriju v Slov. gor. dne 13. novembra 1815. je bil v mašnika posvečen 27. julija 1843. Najprej je bil 7. sept. 1843. nameščen kot kapelan v Feldbach-u, od koder je 12. sept. 1844. prišel v Hartmannsdorf. Ondi je kapelanil do 17. februarija 1851., potem pa se je preselil v Kirchberg. Toda že 1. aprila t. l. prestavili so ga za duhovnega pomočnika k Sv. Magdaleni pri Mariboru, kjer je služil do 23. maja 1853. Takrat je odšel k Sv. Juriju na Ščavnici, od koder je že 1. sept. i. l. moral v Slivnico. Od tam je 15. maja 1856. prišel na Hajdino, kjer je kapelanil do konca februarija 1857, potem pa se je preselil k Sv. Križu na Murskem polju. Dne 3. nov. 1859. je nastopil kapelanijo pri Mali nedelji, katero je oskrboval do avgusta 1863, ko je bil premeščen v *Središče*. Dne 1. maja 1867. je odšel k Sv. Ani, kjer je službovał do 14. septembra 1878. Takrat je šel na Hajdino, kjer je po smrti župnika Vuka dne 7. novembra 1885. bil nekaj časa provizor. Po nastopu župnika Kolednika 1. marca 1886. je šel v pokoj. Preselil se je k svojemu bratu Francu, župniku pri Mali nedelji in potem ž njim 1. avg. 1891. v Radgono, kjer je umrl dne 1. jul. 1897.

48. *Šket Martin* (1867—1870). Narodil se je v Šmarju dne 26. oktobra 1838. ter je bil v mašnika posvečen 17. julija 1864. Kapelanoval je od 10. sept. 1864. pri Sv. Štefanu, od koder je 1. maja 1867. prišel v *Središče*. Od tod je koncem septembra 1870. moral v Reichenburg, kjer je ostal do konca avgusta 1873. Potem je kapelanil eno leto na Gori, od koder je 1. sept. 1874. odšel k Sv. Lovrencu v Puščavi. Čez eno leto je bil premeščen k Sv. Martinu pri Šaleku, kjer je kapelanoval do novega leta 1877, ko je moral za provizorja k Sv. Marjeti pri Polzeli. Od tam je 12. aprila t. l. prišel za drugega kapelana v Žalec ter je služboval ondi do 17. julija 1877., ko je postal župnik pri Sv. Ruprtu pri Laškem trgu.

L. 1900. je šel v pokoj in je živel pri minoritih v Ptuju do svoje smrti dne 7. januar. l. 1909

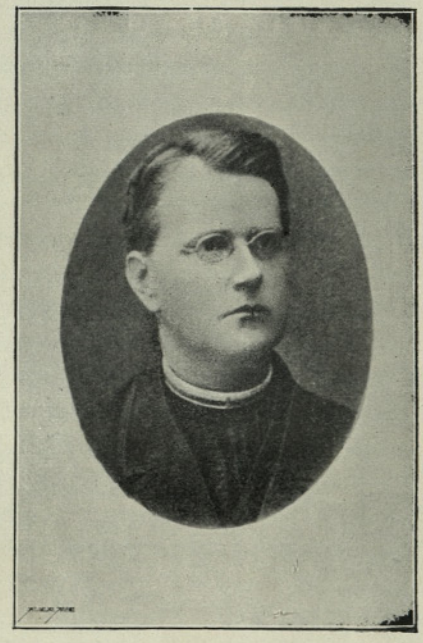

Tabla XIV. Matej Slekovec,
bivši kapelan središki, slovenski
zgodovinar.

49. *Drozg Anton* (1870—1871). Rojen pri Sv. Lenartu v Slov. gor. dne 16. junija 1838., je bil v mašnika posvečen 25. julija 1863. Dne 17. septembra i. l. je prišel za kapelana v Sromlje, od tam pa 19. oktobra 1864. v Šmarje, kjer je služil do 5. maja 1865., potem pa se je preselil v Vuzenico. Od tod je moral 1. septembra 1866. na Hajdino, kjer je kapelanil do 15. januarija 1867. Takrat je odšel v Cirkovce ter je služil ondi do 25. marca 1870., ko je moral za provizorja na Hajdino. Po nastopu župnika Andraša Vuka dne 8. julija je še kapelanil ondi do 1. okt. i. l., potem pa je odšel v *Središče*. Od tod je 16. avg. 1871. šel kapelanovat k Sv. Urbanu. Čez dve leti (1. sept. 1873.) je prišel v Ruše, od koder je 4. febr. 1874. odšel k Sv. Barbari pri Vurbergu. Dne 14. septembra 1878. se je preselil k Sv. Tomažu ter je ondi služil do 6. marca 1883., ko je bil premeščen k Sv. Ruprtu v Slov. gor. Od tam je 3. sept. 1885. prišel k Sv. Marku niže Ptuja ter je po smrti župnika Franca Bezjaka od 23. sept. do 18. dec. 1887. oskrboval župnijo, potem je še ondi kapelanil do 22. avgusta 1889., ko so ga premestili na Ptujsko goro. Dne 27. julija 1891. je odšel k Sv. Barbari pri Vurbergu, koncem februarija 1898 je nevarno zbolel, zato je stopil v pokoj ter se preselil na svoje posestvo na Hajdini, kjer je na velikonočno nedeljo dne 10. aprila 1898. mirno v Gospodu zaspal.

50. *Slekovec Matej* (1871—1878).[1] Rojen dne 6. avgusta 1846. pri Negovi in dne 23. julija 1871. v mašnika posvečen je prišel 16. avgusta t. l. za kapelana v *Središče*. Ondi je bil po smrti župnika Jožefa Vrbnjaka od 1. februarija do 16. marca 1874. provizor. Dne 1. maja 1878. je bil premeščen v Cirkovce, od tam pa 10. junija 1879. k Sv. Marku niže Ptuja. Tam je moral vsled nevarne bolezni stopiti 1. oktobra 1882. v začasni pokoj in iti čez zimo v Gorico na Primorskem, od koder se je v spomladi toliko okrepčan povrnil, da je mogel 1. junija 1883. nastopiti kapelanijo pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju. Dne 18. decembra 1887. je bil vmeščen kot župnik pri Sv. Marku niže Ptuja. Tam je postal 30. avg. 1897. kn. šk. duhovni svetovalec, l. 1903. dne 5. julija o priliki birmovanja pa kn. šk. konzistorijalni svetovalec. Kmalu potem ga je bo-

[1] Sl. tab. X.

lezen vrgla v posteljo in je umrl dne 15. decembra i. l. v Ljubljani v Leonišču ter počiva na pokopališču pri Sv. Kristofu.[1] Stekel si je velikih zaslug za domačo zgodovino, o kateri je izdal več knjig in priobčil članke v raznih listih. Bil je prvi predsednik „Zgodovinskega društva“, ki je prevzelo njegovo slovstveno zapuščino.

51. *Vodušek Andrej* (1878—1879). Narodil se je dne 17. novembra 1850. na Gorici, župnije cirkovške, ter je bil v mašnika posvečen 25. julija 1876. kot bogoslovec tretjega leta. Po dovršenih študijah je prišel 1. avg. 1876. za drugega kapelana v Vuzenico, kjer je 30. julija 1877. postat prvi kapelan. Dne 4. okt. i. l. je šel kapelanovat v Vojnik, od tam pa 1. maja 1878. v *Središče*. Ondi je služboval do 10. sept. 1879., ko so ga prestavili k Sv Barbari v Halozah. Dne 8. febr. 1880. je postal pžupnik pri Sv. Andrašu v Leskovcu, od tam pa je l. 1892 odšel za župnika v Vojnik, kjer je pozidal veličastno župno cerkev.

52. *Čagran Ivan* (1879—1882.) Rojen pri Sv. Lenartu pri Veliki nedelji dne 27. marca 1851. je bil v mašnika posvečen 25. julija 1874. Kapelanoval je od 1. sept. 1874. v Svečini, od koder je 4. okt. 1876. prišel k Sv. Marku niže Ptuja. Dne 20. okt. 1878. je moral k Sv. Martinu pri Vurbergu, kjer je služboval do 10. sept. 1879., ko je bil premeščen v *Središče*. Od tod je 27. maja 1882. moral v Žetale, a že 26 junija i. l. je prišel v Kamnico, kjer je kapelanoval do 26. avgusta 1884. Potem je šel v Sarajevo za kateheta, pa 7. novembra i. l. se je vrnil in šel za pomožnega kapelana v Špitalič. Ondi je postal l. 1885. župnik.

53. *Ilešič Jožef* (1883—1885). Rojen dne 9. marca 1859 pri Sv. Juriju na Ščavnici je bil v mašnika posvečen 16. julija 1882. Po dovršenih studijah je prišel 23. sept. 1883 za kapelana v *Središče*, od koder je bil 24. aprila 1885 premeščen k Sv. Petru pri Radgoni, potem 12. dec. 1891. v Hoče in 1. maja 1899. v Žalec. L. 1901. je 4. marca postal župnik pri sv. Bolfenku v Slov. gor.

54. *Čurin Jurij* (1885—1886). Rojen pri Sv. Bolfenku na Kogu dne 28. febr. 1834 je bil v mašnika posvečen 24. ju-

[1] Njegovo življenje je opisano v „Časopisu za zgod. in narodop.“ 1904, str. 52—69.

lija 1859. Dne 15. sept. i. l. je bil nastavljen za kapelana pri Svetinjah, kjer je pa ostal le nekaj mesecev, ker že 15. febr. 1860. je bil prestavljen k Sv Miklavžu v Ljut. gor., dne 5. sept. 1861. pa v Remšnik, a čez dva meseca, 1. nov. i. l. k Sv. Marku nižje Ptuja, kjer je 12. avg. 1862. postal provizor, dne 1. nov. i. l. pa je šel zopet za kapelana k Negovi, 10. maja 1864. pa v Svečino in še istega l. 10. sept. k Sv. Janžu na Dr. p. Čez 4 l., 1. maja 1868. je prišel k Sv. Križu na Murskem polju, kjer je ostal l. 1880. Takrat si je zlomil nogo in je moral začasno v pokoj. Ko je okreval, je 1. jul. 1883. zopet nastopil kapelansko službo pri Sv. Križu, od koder je 4. sept. 1885. prišel v *Središče,* a že naslednjega leta je s 1. majem stopil v stalen pokoj in se nastanil na svojem posestvu v župniji Sv. Bolfenka na Kogu.

S 1. majem 1886 je stopil v pokoj, vendar je še naprej poučeval otroke ter opravljal ob nedeljah in praznikih drugo službo božjo. Šele koncem junija l. 1887 se je za stalno preselil na svoje posestvo v župniji Sv. Bolfenka, kjer še tačas živi.

Za kapelana v Središče je pa prišel 1. jul i. l.

55. *Munda Franc* (1887—1888).

Umrl kot župnijski upravitelj v Črnomlju na Kranjskem dne 1. marca 1897.

Bil je poprej frančiškan v Varaždinu, pa je prestopil k nemškemu viteškemu redu ter dobil središko kapelanijo. Dne 1. nov. 1888 je bil prestavljen v Ormož, središka kapelanija pa je ostala prazna; v dušnem pastirstvu je pomagal vpokojeni duhovnik, domačin Franc Sejnkovič, pozneje pa Jurij Čurin, dokler ni prišel za kapelana novinec nemškega reda Anton Strajnšak.

56. *Strajnšak Anton* (1890—1892). Rojen pri Sv. Juriju na Ščavnici dne 4. junija 1854, je postal duhovnik 19. sept. 1876 kot redovnik kapucinskega reda. Deloval je dalje časa kot misijonar na Bolgarskem, potem se je vrnil v domovino, izstopil iz kapucinskega reda ter pristopil k nemškim vitezom. L. 1894. je izstopil iz Lavantinske škofije.

Kapelanijo v Središču je nastopil 1. junija 1890, a 1. maja 1892 je bil prestavljen k Sv. Miklavžu, na njegovo mesto pa je prišel od ondod:

57. *Gliebe Andrej*, rojen dne 30. avgusta 1860 v Stari Loki na Kranjskem, duhovnik je postal dne 7. jul. 1883.

V Središču je kapelanoval od 1. maja 1892 do novega leta 1894, ko je bil premeščen v Ormož. Po njegovem odhodu je opravljal kapelansko službo ondi vpokojeni župnik in profesor Matija Šinko, dokler ni prišel nov kapelan:

58. *Schreiner Franc* (1896—1898.) rojen v Lokavcih župnije Sv. Križa na M. polju 10. jan. 1872, gimnazijske in bogosl. nauke je dovršil v Mariboru, kjer je bil dne 25. jul. 1896. posvečen v mašnika. Dne 2. sept. i. l. je nastopil kapelanijo v *Središču,* kjer je dotlej drugo službo božjo po nedeljah in praznikih opravljal vpok. duhovnik Matija Šinko. L. 1898. je bil prestavljen v Dobrno, na njegovo mesto pa je prišel

59. *Koselj Franc,* rojen 9. marca l. 1869. na Hajdini pri Ptuju, je dovršil gimnazijske študije v Ptuju in v Mariboru, kjer je l. 1892. stopil v bogoslovnico ter bil 25. julija 1896. posvečen v mašnika. Služboval je najprej kot pomožni duhovnik na Dobrni pri Celju, l. 1898 pa je bil prestavljen v Središče, kjer je služboval 10 let. V jeseni l. 1908. je dobil župnijo Sv. Duha v Ločah, katero je nastopil s 1. septembrom.

60. *Toplak Jožef,* rojen na Polenšaku dne 6. maja l. 1884. je dovršil svoje študije v Mariboru ter bil 25. julija l. 1907. kot bogoslovec tretjeletnik posvečen v mašnika. Naslednjega leta ga je škofijstvo s 1. septembrom nastavilo za kapelana v *Središču,* kjer je ostal samo leto dni, ker s 1. sept. 1909. je bil prestavljen v Ljutomer za drugega kapelana.

61. *Kuhar Anton,* rojen 12. januarija 1885. v predmestni župniji v Ptuju, je dovršil svoje studije v Ptuju in v Mariboru. Dne 25. jul. 1909. je bil posvečen v mašnika ter s 1. septembrom i. l. nastavljen kot kapelan v *Središču.*

3. Bratovščine in ustanove pri župnijski cerkve Sv. Duha.

A. Bratovščine.

1. *Bratovščina Marijinega obiskovanja.* Kakor poroča ormoški urbar iz 16. stoletja, je pri cerkvi Sv. Duha ob enem s kapelanijo bila ustanovljena neka Marijina bratovščina („unser

Frauen Bruederschaft genant"). Natančneje ta bratovščina ni določena, ampak bila je to najbrž bratovščina Marijinega obiskovanja. Župnik Matija Tobinger sicer pravi v svoji vlogi na škofijstvo dne 13. februarija l. 1736., da je bratovščina Marijinega obiskovanja bila ustanovljena l. 1661., toda razni zgodovinski razlogi govorijo za to, da je ta bratovščina veliko starejša; mogoče, da je nekaj časa zaspala, pa so jo l. 1661. zopet obnovili.

Razlogi za našo trditev so ti-le: Blizu Središča, kako uro hoda proti vzhodu — v Medjimurju je vas Macinec. Tam je stala starodavna cerkvica *Marijinega obiskovanja,* tudi nova cerkev ima še ta naslov. Do l. 1789. je bila podružnica župne cerkve v Nedeljišču v zagrebški nadškofiji. Od starodavnih časov so Središčani semkaj prihajali s procesijo na praznik Marijinega obiskovanja, 2. julija. Praznik Marijinega obiskovanja je kot zapovedan praznik vpeljal papež Urban VI. dne 6. aprila l. 1389., njegov naslednik Bonifacij IX. je pa še istega leta dne 9. nov. to naredbo potrdil in razglasil. Povod temu prazniku je dal takratni žalostni cerkveni razkol. Kakor je Marija, obiskovaje Elizabeto, prinesla v njeno hišo mir, blagoslov in zadovoljstvo, tako bi naj po Marijini priprošnji prišel zopet mir v razdvojeni krščanski svet. Ko je bil končan razkol, je tudi cerkveni zbor v Bazelju v svoji 43. seji l. 1441. zaukazal, naj se ta praznik povsod praznuje.[1]

Vendar to ni povsod obveljalo. V škofijah solnograške cerkvene pokrajine ni prišel v navado ta praznik, pač pa v ljubljanski škofiji in v zagrebški, ki je takrat spadala pot ostrogonsko nadškofijo. Ogrske in hrvaške škofije so torej sprejele ta praznik in takrat so tudi v Macincu postavili cerkev Marijinega obiskovanja, od koder se je ta pobožnost razširila na sosedno Središče; dasi tukaj (pod solnograško nadškofijo) ni bil zapovedan praznik, vendar je od starodavnih časov šla vsako leto 2. julija velika procesija v Macinec. Prvo nedeljo po 2. juliju pa je bil velik shod v Središču, ki se je še ohranil pozneje, ko je mesto bratovščine Marijinega obiskovanja bila vpeljana rožnivenška bratovščina.

[1] Gl. „Voditelj" 1908, str. 394, kjer so tudi navedeni viri.

Dalje ne smemo pozabiti, da se je sedanja župna cerkev pozidala in kapelanija ustanovila po prizadevanju ormoškega graščaka Sekelja. Sekelji pa so bili Ogri, torej je povse naravno, da se je pod njihovim vplivom in pod vplivom hrvaško-ogrskega sosedstva v prvih desetletjih 16. stoletja vpeljala v Središču bratovščina Marijinega obiskovanja.

2. *Bratovščina rožnega venca.* Cerkvenim redovom in ustanovam je pogostoma vtišnjen pečat časovnih razmer in potreb, tako so tudi časovne razmere postavile v Središču na mesto stare bratovščine Marijinega obiskovanja novo bratovščino *rožnega venca.* V spomin na slavno zmago proti Turkom pri Lepantu dne 6. oktobra l. 1571. je papež Gregorij XIII. dovolil, da se prvo nedeljo v oktobru obhaja praznik sv. rožnega venca v tistih cerkvah, ki imajo rožnivenški oltar, Klement XI. pa je ta praznik raztegnil na ves katoliški svet v zahvalo za sijajno zmago avstrijskega junaka Evgena Savojskega pri Petrovaradinu dne 13. avgusta l. 1716. Sedaj se je tudi bratovščina sv. rožnega venca začela močneje širiti.

Tudi Središčani so imeli vzroka dovolj, hvaliti Boga, da je turška moč strta. Dne 26. jun. 1735. so prosili: Matija Lukačič, tržan središki, predstojnik bratovščine Marijinega obiskovanja (Bruderschaft Probst), Mihael Keček, Janko Čavničar, Matija Ivanuša, Peter Vaupotič, Andrej Vtičar, Mihael Hajčar, kot staroste iste bratovščine, da bi se ta spremenila v bratovščino rožnega venca. Z dovoljenjem deželnega komturja nemškega reda je to prošnjo l. 1736. dne 13. februarija ponovil župnik Matija Tobinger, ki si je med tem že dobil potrebno listino iz Rima po priorju ptujskih dominikancev. Ob enem je takrat predložil pravila za novo bratovščino, ki kratko obsegajo naslednja določila:

1. Vsak ud izmoli na teden cel psalterij (pač Marijin oficij, če je duhovnik) ali pa tri rožne vence v čast Bogu in Mariji Devici za prospeh katoliške cerkve, rimskega cesarstva in vsega krščanstva;

2. udje se vsako prvo nedeljo v mesecu vdeležijo procesije in molijo tam rožni venec;

3. obiskujejo bolne sosede, skrbe, da se sprevidijo s sv. zakramenti in molijo za rajne.[1]

[1] Izvirnik v kn. šk. lav. arhivu, objavljen v „Voditelju“ 1908, str. 396.

Hvalevredno je, da se sicer v kratkih pravilih tako lepo priporoča dejanska ljubezen do bližnjega. Bratovščina pa je bila v 18. stoletju tudi veličasten izraz verskega življenja. Bratovski prazniki so se obhajali zelo slovesno. Vsako prvo nedeljo v mesecu je bila procesija z Najsvetejšim okoli župne cerkve; če je bilo vreme neugodno, se je preložila na drugo nedeljo. Po procesiji je bila slovesna maša in vmes primerna pridiga.

Posebno slovesen dan za bratovščino in sploh za središko župnijo je bila prva nedelja po 2. juliju. Ta dan je nešteto ljudstva iz raznih krajev navrelo v Središče in mnogo jih je sprejelo sv. zakramente. Na pomoč so prišli tudi sosedni duhovniki. Najprej je bila procesija okoli cerkve s štirimi evangeliji kakor na Telovo, potem slovesna sv. maša, po maši so se razlagala bratovska pravila, sprejemali udje ter blagoslavljali moleki. Tudi popoldne so se sprejemali udje. Ta svečanost je sedaj sicer nosila ime rožnivenške bratovščine, v resnici pa je v njej naprej živela starodavna bratovščina Marijinega obiskovanja.

Glavni praznik pa je rožnivenška bratovščina imela prvo nedeljo v oktobru. Že na predvečer je praznično zvonjenje naznanjalo jutrašnjo svečanost, proti večeru so bile slovesne večernice, potem so se ljudje spovedovali do trde noči. Drugi dan je bilo ob 6. uri prvo opravilo, pri katerem so se razlagala bratovska pravila, prava rožnivenška slovesnost pa se je začela ob deveti uri. Najprej je bila velikanska procesija z Najsvetejšim, katere so se udeležili vsi udje z gorečimi svečami, po procesiji je bila slovesna maša in pridiga, popoldne pa slovesne večernice. Po večernicah so se blagoslavljali moleki in sprejemali novi udje.

V dobi cesarja Jožefa II. je zamrla ta bratovščina in ž njo so izginile tudi lepe cerkvene slovesnosti.

3. *Bratovščina sv. Florijana.* To bratovščino je ustanovil in vpeljal na praznik sv. Florijana (4. maja) l. 1706. takratni župnik Jernej Benger [Wenger] (1702—1708). Župnik Janez Jakob Meislinger (1727—1732) ji je pridobil raznih odpustkov. Njen glavni praznik je bil god sv. Florijana. Dasi ni bil zapovedan praznik, je vendar cela župnija ta dan praznovala in

v cerkvi se je vršila slovesna služba božja. Najprej je bila procesija s sv. Rešnjim Telesom okoli cerkve, potem slovesna maša s pridigo, popoldne so bile pred izpostavljenim sv. Rešnjim Telesom slovesne večernice, potem so se razlagala pravila, sprejemali novi udje, „dekana“ t. j. predstojnika bratovščine sta naposled pred župnikom ali kapelanom in pred udi polagala račune o dohodkih in stroških bratovščine v preteklem letu.

V župnijskem arhivu središkem so se še ohranila pravila te bratovščine v hrvaško-kajkavskem narečju, kakor se govori krog Središča in Varaždina. Pravila so iz l. 1706. Kot slovstveni spomenik jih tukaj doslovno objavimo.[1]

Regule

z kojemifze Bratouchina S. Florjana. i ufzeh Szueczeu pri S. Duhu vu Sredischu rauna i krepi:

Perva.

Poklakamje pochetek Mudrozti, i fztrah Gozponou: zato pred uzfem, naj pervo Bratouchina ufza, veliko ono Ime i diku zmosnoga Gozpodina Boga pred ochima da ima, chuvajuchifze kako-ti kache grehou ochivefztneh, zakojufze dika Bosja, med lyudmi kerfchanzkemi bantuje i blazni. One Szuecze kojefzmofzi za Patronufse odebrali, kadafzmofze vu Bratouchinu zapifzali, priatele pri Bogu i zagovornike terfzimofze imati, potrebnoje adda (pač onda), da marlivo bratje i fzefztre ove bratouchine ne fzamo odichena Sz Florjana, nego takaj ufze Szuecze i Szveticze ofzebuinem postenjem postuju, nego k tomu takaj nyihou fitek, hualena dela, i dobre pelde nafzlediuju, i guztokrat med fzobum, kadafze zkupa fztanu, od fitka nyihovoga dafze zpominaju, te na nyihovu hvalu i diku, fzercze i pamet fzuoju da podignu: pokeh dob, zato kayti fzu oni buduchi na ovom nevolynom Szvetu, verno dragomu Jefufsu fzlusili, i Czirkva njihou Szpomenek vu Szvechenyu Szvetkou zverfava.

Druga.

Glavare fzebe da ima bratja doztoine izebrati, i fzektere takayfse med fzobum: pokeh dob prez dobreh glavarou na ovom fzvetu fze nikaj nemore dobro raunati, med kojemi pervo mefzto bude imal ufzagdafni Plebanus, koij glavari budu mogli na povekfavanje Bratouchine biti, i takaj akobifze koij greh med bratjom ali med fzefztrami uchinil, da ga imaju karati i Czirkvenom kastigum kastiguvati.

---

[1] Objavil jih je tudi dr. Fr. Ilešić v 162. knj. „Rada“ jugoslav. akad. v Zagrebu l. 1905. v članku „Hrvatski utjecaji u starim istočnoštajerskim tekstovima.“

Tretja.

Zrok za volyu kateroga ova Bratouchina podignyena, jeſzt ov, daſze po nyoj Gozpodina Boga hvala, i dika, pobosnoſzt, i Bogabojaznoſzt povekſava, k tomu daſze i poſtenye Szv. Florjana, i uſzem Szveczem i Szveticzam vu uſzem kerſchanyztvu, naulaztito oude vu Srediſchu bolye zverſava, zbugiava, i povekſava.

Cheterta.

Kadaſzu Proceſsie vu Varas k Devicze Marine, da imajo zkupa doiti, i onako hvalechi, i molechi Gozpodina Boga, Blaſenu prechiſztu Deviczu Mariu, i uſze Szvecze ij Szveticze poſtuvati, kadaſzu Proceſsie na diku i hvalu Szvetoga Sacramentoma, da imaju zasgane duplere, ali ſzveche bratja ſzeſztre noſziti.

Peta.

Vſzi koijſze hote podati vu ovu Bratouchinu Szve: Florjana i uſzeh Scveczeu i Szveticz, potrebnoje da obchinzku Szpoved uchine, ali od uſzega ſitka, ali od potlenje ſzvoje ſzpovedi uremena, i potlam takayſse buduche uſzako leto dusni zvun korizmene Szpovedi, na dan uſzeh Szueczeu Szpovedati, i prichefztiti, i on den da k offru budu dusni poiti, k tomu ne liſztor da vu ſzvetek, nego uſzegdar da priliku budu mogli imati, Szvetu Meſsu i ſz. prodechtvo poſzlusati, k tomu uztansi i leguchi na diku Visnyemu Gozpodinu Bogu i Blaſene Devicze Marie, da ima uſzaki konchema jeden Otecz nas, i zdravu Marju, i Veru kerſchanysku zmoliti, i Jeſuſsa, Blasenu Deviczu Mariu, Szvetoga Florjana, i uſze Szvecze i Szveticze na pomoch zvati.

Seſzta.

Ako koij zmed bratou ali ſzeſzter obetesa, da imaju taki Duhovnomu paſztiru na znanye dati, i uchinitiga Szpovedati ij prichefztiti, i ako bi teſek bil, krizmati, i uſzi za nyega daſzu dusni Boga moliti, i akomuſze ſzmert pripeti, daga imaju uſzi k Matere zemle ſzprevoditi lepo z - proceſsium.

Szedma.

K - tomu daſze med ſzobum uſzi lyube praudenom zakonom, i da budu ſzvoje oſzebuine meſse na oltaru uſzeh Szveczeu uchinili ſzlusiti, na dan uſzeh Scveczeu, na den Treh kraleu, na den Sz. Florjana, na den Szvetoga Petra i Paula Apostolou, i da budu dusni uſzake kvatre dve meſse jednu za ſive i jednu za mertve ſzluſiti: ktomu koijſze vu ovu Sz. Bratouchinu zapiſse opervich, da bude duſen dati chetiri groſse, i kada ſze budu meſse oſzebuine na oltaru uſzeh Szveczeu ſzluſile da vu Tabliczu imaju dati nouchez i k - meſam kvaternem, i k - drugim da imaju ſzami, ali zmed druſine kojega poſzlati, k - tomu takaj koij buduchi brat ali ſzeſztra teſek, i nadejeſze da vumre, da ima koliko tuliko na oltar uſzeh ſzveczeu oſztaviti.

I koij ove Regule budu zdersavali ij zverſavali, zvelicheni ztanovito hote biti. Amen.

Ta bratovščina je imela tudi svoj vinograd na Koga, ki ga je l. 1668. sporočila župni cerkvi neka Marija Kopač (Kopačica) iz Godeninec, a je l. 1765. bil prepuščen bratovščini sv. Florjana. Za ustanoviteljico je imel vsakateri župnik opraviti po Petrovem eno peto sv. mašo, z dohodki iz vinograda se je imel vzdrževati, popravljati in zaljšati oltar sv. Florijana, ki je l. 1730. dobil privilegij za vsak torek, t. j. poseben odpustek, če se je v torek na njem opravila sv. maša. Račun iz l. 1752. kaže, da je po odbitih stroških še ostalo v gotovini 21 gl. 10 kr. pa 2 štrtinjaka in 6 veder vina.

Ob času cesarja Jožefa II. je bila tudi ta bratovščina zatrta in vinograd prodan. V kak namen se je porabilo preostalo imetje florjanske bratovščine, ni znano.

4. *Bratovščina krščanskega nauka.* Cesarica Marija Terezija si je veliko prizadevala, da bi se med ljudstvom povzdignil pouk krščanskega nauka; v ta namen je dala tiskati tudi slovenske katekizme v raznih narečjih in je naročila jezuitu Blažu Zaplatniku, naj na Štajerskem vpelje nov način pri poučevanju krščanskega nauka. Spomladi l. 1756. je Zaplatnik imel misijon v Središču ter je 1. aprila vpeljal za središko župnijo bratovščino krščanskega nauka, katero je potrdil in priporočil papež Pij V. l. 1571, papež Pavel V. jo je l. 1607. povzdignil v nadbratovščino in jo obdaroval z odpustki. Leta 1755. je bila vpeljana na Štajerskem[1]. Jožefinski veter je tudi to bratovščino zadušil.

5. »*Vekivečna pobožnost najsvetešoga Sakramenta.*« L. 1774. je cesarica Marija Terezija zaukazala, naj se po celi štajerski deželi neprestano noč in dan opravlja pobožnost v čast sv. Rešnjemu Telesu. Za vsako župnijo so bili določeni dnevi, ko se je imela opravljati ta pobožnost. Za Središče je bil določen 14. januarij. V nedeljo poprej se je ljudstvu natanko naznanilo in razložilo, kako in v kateri vrsti se naj ta pobožnost vrši. Zvečer 13. januarija se je z vsemi zvonovi četrt ure zvonilo, po polnoči pa o $^1/_2$1 uri samo z velikim

[1] Gl. „Časopis za zgodovino in narodopisje“ 1906, str. 14 i. d.

zvonom in potem vsake pol ure in ob $^3/_4$, da se je vsakdo lahko pripravil. Za Središčane se je dalo znamenje z zvonom tudi v podružnici. Bolniki in tisti, ki zaradi nujnega opravila niso mogli v cerkev, bi naj molili doma. Središki, latinski pisan opravilnik, ki je nastal nekje med ll. 1774—1780, določa za središko župnijo naslednji red:

Od 1—2 ure ponoči so molili Grabčani, od 2—3 ure 32 hiš iz Obreža, ki so bližje Grabam, od 3—4 ure ostale hiše iz Obreža, od 4—5 ure Gornji in Spodnji Šalovci, od 5—6 polovica Grabčanov, ki po noči niso prišli na vrsto. Od 6—7 ure so molili Središčani iz hiš št. 1—30, ki so bile na Bregu, od 7—8 ure iz 30 hiš „pod čapljami", od 8—9 ure 55 srediških hiš, ki so bolj oddaljene od župne cerkve; od 9—10 ure polovica Vodrančanov in Godeninčanov, od 10—11 ure Gornji in Spodnji Šalovci, od 11—12 ure 32 bolj oddaljenih hiš iz Obreža, od 12—1 ure zopet iz Obreža 32 hiš, ki so bližje Boboti ali cerkvi. Od 1—2 ure popoldne druga polovica iz Vodranec in Godeninec, ki so zjutraj doma ostali, od 2—3 ure iz Gornjih in Sp. Šalovec tisti, ki so zjutraj doma ostali, od 3—4 ure iz celega Obreža vsi tisti, ki so zjutraj ostali doma; od 4—5 ure tržani iz tistih hiš, ki so okoli podružnice, od 5—6 ure iz tistih hiš, ki so bližje župni cerkvi na Bregu in pod Bregom, od 6—7 ure ostali Grabčani, ki zjutraj niso prišli na vrsto. Ob $^3/_4$6 se je zvonilo z vsemi zvonovi, potem se je molil rožni venec in litanije najsvet. zakramenta, zapela zahvalna pesem in dal zadnji blagoslov ter Najsvetejše shranilo. Molitev se je pa še nadaljevala do polnoči in sicer so od 7—8 ure molili Vodrančani in Godeninčani, od 8—9 Središčani od 1—26 št., od 9—10 Središčani od 26—55 št., od 10—11 tržani od 55—77 št., od 11—12 pa ostale središke hiše.

Ko je Marija Terezija zatisnila oči, je prenehala tudi ta pobožnost. Mesto nje se je vpeljala navada, ki se je ohranila do današnjega dne, da se ob kvatrnih nedeljah pred službo božjo izpostavi sv. Rešnje Telo.

6. *Bratovščina sv. Križa za srečno smrt* je imela svoj sedež pri trški podružnici. To bratovščino je ustanovil sedmi general jezuitske družbe, p. Vincencij Caraffa okoli leta 1648. v cerkvi sv. Ignacija v Rimu. Kmalu se je bratovščina

razširila po vseh krajih, koder so jezuitje imeli svoje cerkve in zavode. Leta 1640. je v bližnjem Varaždinu postavil grof Gašpar Drašković jezuitom cerkev in učilnico. Koncem l. 1655. so vpeljali tudi v Varaždinu bratovščino sv. Križa za srečno smrt in eden izmed prvih udov je bil središki tržan Ivan Bedič, ki je večkrat prišel obiskat svojega sina Štefana, gojenca pri jezuitih. Bedič je potem vnemal za to bratovščino svoje sotržane in kmalu se je našlo toliko prijateljev, da so jo že na Križevo l. 1656. slovesno ustanovili v kapeli žalostne Matere božje.

Namen te bratovščine je bil, po premišljevanju Kristusovega trpljenja in poštenem krščanskem življenju pripravljati ude na srečno smrt. Udje so se ob določenih dnevih zbirali v kapeli, kjer se je izpostavilo Najsvetejše, potem je bila pridiga ali premišljevanje o trpljenju Kristusovem, žalostih Marijinih ali štirih poslednjih rečeh, naposled se je skupno molilo za bolne in rajne soude.

Udom se je priporočalo večkratno sprejemanje sv. zakramentov, priprava na smrt enkrat v mesecu ali vsaj večkrat v letu, obiskovanje in pravočasno previdenje bolnikov, spremljanje sobratov na pokopališče in druga dela usmiljenja, premišljevanje trpljenja Kristusovega itd.

Kakor drugod, je tudi v Središču ta bratovščina bila zelo priljubljena ter je našla lepo število dobrotnikov.

Že l. 1657. je imela svoj vinograd in nekaj gotovega denarja l. 1752. pa je imela dva vinograda v Vinskem vrhu.

Jožefinska doba je izbrisala vse te bratovščine in pobožnosti, odstranila je marsikatero zlorabo a tudi mnogo lepih starih navad in verskih naprav, katerih ni z ničim nadomestila, ampak pustila veliko praznino v človeški duši in ljudstvo spravila ob marsikatero nedolžno veselje. Kako močno je črez središko župnijo potegnil jožefinski sever, je razvidno iz poročila župnika Hodžarja na velikonedeljskega dekana l. 1821., da v Središču ni nikakšnih shodov in izrednih pobožnosti. Šele pozneje so se polagoma začele zopet ustanavljati bratovščine.

L. 1909 so bile naslednje bratovščine v Središču:

1. Bratovščina vednega češčenja sv. R. T.
2. Bratovščina sv. Družine.

3. Bratovščina presv. Srca Jezusovega in Marijinega.
4. Dekliška Marijina družba.
5. Bratovščina sv. rožnega venca.
6. Karmelska bratovščina.
7. Tretji red sv. Frančiška.

B. Ustanove.

a) Pri župnijski cerkvi.

Že o priliki vizitacije l. 1791. je bilo dekanu naročeno, naj natančno poizve, katere ustanove pripadajo župni cerkvi in katere tržki podružnici. Slednje se naj res tudi opravljajo v kapeli, kakor želijo tržani.

Pri župnijski cerkvi so sedaj naslednje ustanove:

1. *Mihael Modrinjak,* tržan v Središču, ki je bil 3. maja 1713. pokopan, je sporočil župniji svoj vinograd v Vinskem vrhu, „Šavorščak" imenovan, obsegajoč dva dela, katerih eden — gornji je spadal svoje dni pod graščino Massenberg, drugi, spodnji pa pod Branek — meri 1 oral in 1206 □ sežnjev. Vsakateri župnik mora za hasek služiti v vsakem kvatrnem tednu eno tiho sv. mašo za ustanovnika in vso Modrinjakovo rodbino.

2. *Miklavž Stari,* župnik pri Sv. Magdaleni v Bisagu na Hrvaškem je l. 1731. sporočil župniji svoj vinograd v Vinskem vrhu, „Skrbovščak" imenovan, ki meri 953 □ sežnjev. Za to naj služi župnik zanj vsak mesec eno tiho sv. mašo.[1]

3. *Pankracij Rebernik,* župnik v Središču, je za čas svojega službovanja kupil v Obrežu posestvo, ki meri 10 oralov in 687 □ sežnjev. To zemljišče je sporočil pred svojo smrtjo oktobra 1754. župniji proti temu, da vsakateri župnik služi za njegovo dušo 5 tihih sv. maš in sicer v vsakem kvatrnem tednu eno, eno pa na god sv. Ane. Nekaj njive in travnika — en oral in 330 □ sežnjev vkup je že Drava podkopala.

4. *Ivan della Martina,* plemenitaš v Medjimurju je sporočil župniji svoj vinograd v Vinskem vrhu, ki se zaradi tega, ker je ustanovnik njegov bil „Latinec" iz Laškega doma — imenuje „Latinovščak", in meri 1049 □ sežnjev. Župnik mora za to služiti na namen ustanovnika vsako leto 10 tihih sv. maš in eno peto. Brez dvoma je ta vinograd priženil z Ano Bedič, ki je bila Središčanka in je bila ž njim poročena 14. septembra 1710. Takrat se imenuje graščak v Ivaniču.

5. *Marija Sember* je ustanovila kapelanu pet tihih sv. maš, za katere dobiva sedaj iz cerkvene blagajnice 5 gld. 25 kr. na leto. Neka opomba v kroniki jo imenuje Marjeto in pravi, da je sporočila vinograd,

---

[1] Oporoka njegova je z dne 21. aprila 1731, deloma v kajkavskem narečju pisana. Objavil jo je dr. Ilešič v 162. knjigi „Rada" jugoslovan. akademije v Zagrebu.

ki je bil pozneje za 125 gld. prodan. Za to svoto so kupili dolžno pismo od dne 1. maja 1783. štv. 1931. Ta dobrotnica se je imenovala prej ko ne Urša Keček, po domače Sember, ki je bila 75 let stara pokopana 15. septembra 1761, kajti mrtvaška knjiga pravi o njej, da je bila velika dobrotnica, ki je sporočila dva vinograda, enega, pod sekovskega škofa spadajočega, v Litmerku, drugega pa v Brebrovniku. Slednji je spadal pod Kacijanerja.

6. *Helena Kopaček* je ustanovila eno sv. mašo župniku, ker je prvotno dolžno pismo od dne 1. aprila 1799 štv. 10.763 v poznejših letih izgubilo skoraj polovico vrednosti, se je služila ta sv. maša nekaj časa le vsako drugo leto, pa vsled srečkanja je l. 1862. vrednost zopet poskočila na 26 gld. 25 kr., zato mora župnik vsled knezoškofijskega ukaza od dne 2. novembra 1864. štv. 2440 zopet vsako leto služiti eno sv. mašo, za katero dobiva 78 3/4 kr.

7. *Andrej Borko,* ki je kot župnik v Središču umrl 8. januarija 1770., je župni cerkvi Sv. Duha sporočil svoj vinograd v Vinskem vrhu, za kar bi se moralo župniku iz cerkvene blagajnice plačati vsako leto za 25 sv. maš 25 gld. Pa ta vinograd je bil pozneje prodan. Sekovsko škofijstvo je z odlokom 2. septembra 1802. štv. 1148 naznanilo, da je pri dunajskem mestnem bančnem uredu (Stadt-Banco-Amt) vsled dolžnega pisma z dne 8. aprila 1802. štv. 51.224 naloženo za Borkovo ustanovo 500 gld. po 5%. Župnik naj služi na leto 25 maš. Vkljub temu se je ustanova znižala na 12 sv. maš. Še-le z ukazom z dne 2. novembra 1864. štv. 2440 je knezoškofijstvo zopet določilo, da se ima zanaprej služiti 25 sv. maš, kakor je bilo od ustanovnika sporočeno, ker je vsled srečkanja dotično dolžno pismo v vrednosti toliko pridobilo, da dobiva župnik na leto 19 gld. 68 3/4 kr., cerkev pa 13 gld. 65 kr.

8. *Franc Modrinjak*, večletni župan v Središču, ki je 75 let star umrl 11. novembra 1764., je župniji sporočil svoj vinograd v Vinskem vrhu, „Ravnica“ imenovan, za 4 sv. maše. Pa ta vinograd je bil prodan za 100 gld. in za ta znesek kupljeno državno dolžno pismo od dne 1. avgusta 1791. štv. 16.079 s 4%, ki je bilo l. 1802. prodano in dne 1. aprila t. l. kupljeno drugo s št. 66.913. Ker je tudi temu l. 1811. vrednost precej padla, je bilo število sv. maš za polovico znižano. Pa vsled srečkanja je v vrednosti toliko poskočilo, da daje na leto 4 gld. 20 kr. obresti, zato mora župnik, ki dobiva od te svote 3 gld. 15 kr., služiti sedaj zopet na leto 4 tihe sv. maše za ustanovnika.

9. *Matija Horvat,* večletni kapelan v Središču, je kot kapelan pri Sv. Tomažu v svoji oporoki od dne 28. marca 1798. v zboljšanje središke kapelanije sporočil 1000 gld., za kar ima vsakateri kapelan v Središču služiti na leto 50 sv. maš, in sicer: 25 za ustanovnika, 25 pa za njegove stariše in rodbino. Ta svota je bila nekaj časa vknjižena na posestva ormoškega graščaka Leopolda grofa Königsaker-ja, pozneje se je pa kupila državna obligacija od dne 1. junija 1822. štv. 5644. Od te dobiva kapelan obresti 39 gld. 37 1/2 kr. Ker se je pa pri nakupu prihra-

nilo 315 gld. srebra, je bila za to svoto kupljena nova državna obligacija od dne 10. decembra 1851. štv. 31.316, od katere dobiva kapelan vsled kresijskega ukaza od 23. marca 1909. štv. 2816 vse obresti — znašajoče 13 gld. 23 kr. — brez vsake dolžnosti.

10. *Andrej Solar,* tržan v Središču, ki je 64 let star umrl 24 junija 1812., je l. 1787., ko je bilo od cesarja Jožefa II. ukazano, pokopališče pri cerkvi odstraniti in ga na kakem oddaljenem kraju napraviti, prepustil v ta namen svojo njivo na Bregu, ki meri $1011^{6}/_{10}$ □ sežnjev. Župnik, ki sme grobnino pobirati, mora odslužiti v letu 2 sv. maši za Andreja Solarja in njegovo žlahto, eno pa za vse rajne, katerih trupla na tem pokopališču počivajo. Njegova hči Marija, omožena Dečko, je v poznejših letih prepustila cerkvi v isti namen in z istimi dolžnostmi še $327^{3}/_{10}$ □ sežnjev njive, da se je pokopališče povečalo.

11. *Lovro Grivec (Grivic),* župnik v Središču, je v svoji oporoki od 2. januarja 1802. določil 952 gld. 2 kr. šajna za sv. maše. Ta denar, ki je bil nekaj časa izposojen pri Jožefu Gradišnjak-u in Andražu Dominkuš-u, je po denarnem polomu vsled finančnega patenta od 20. februarija l. 1811. izgubil precej vrednosti; 752 gld. 2 kr. je padlo na 578 gld. 28 kr., 200 gld. pa na 166 gld. 40 kr. O priliki vizitacije l. 1807. je deželni komtur naročil, naj se z denarjem te ustanove v znesku 952 gld. 2 kr. čim prej nakupi kako posestvo. To se ni zgodilo, zato je pa ustanova deloma propadla. Sedaj dobiva župnik večino obresti od državne obligacije od dne 1. julija 1858. štv. 20.559, vredne 335 gld. srebra in od dolžnega pisma od dne 28. decembra 1824. čez 116 gld. 40 kr. šajna, za kar mora služiti 7 sv. maš za ustanovnika in njegovo žlahto.

12. *Marija Horvat* je v svoji oporoki z dne 30. julija 1809. sporočila župniji svojo njivo, imenovano „na dolgih njivah“, ki meri 1221 □ sežnjev, za kar mora župnik služiti za njo na leto dve tihi sv. maši. Ta dobrotnica je umrla 70 let stara na Grabah, hiš. št. 18, dne 17. septembra 1809.

13. *Gera Čulek,* bivša gostača, ki je 74 let stara umrla 6. marca 1834. v Obrežu hiš. št. 16 je v oporoki od 5. marca 1834. sporočila na tri sv. maše 60 gld. srebra kapelanu, ki dobiva za nje na leto 2 gld. $36^{1}/_{4}$ kr.

14. *Janez Repeša,* mlinar v Središču, ki je 60 let star umrl 20. decembra 1847. popoldne ob 1 uri, je v svoji oporoki z dne 17. oktobra 1847. sporočil 20 gld. na eno mašo.

15. in 16. *Jakob Šalamun,* župnik v Središču, je napravil dve ustanovi:

a) 300 gld. srebra; za to kupljena obligacija štv. 3429 od dne 1. januarija 1858. je vredna 370 gld. po 5% za 15 tihih sv. maš, ki se naj služijo za njegovo dušo.

b) 200 gld. srebra; za to je bila kupljena obligacija štv. 3430 od dne 1. januarija 1858., vredna 245 gld. srebra po 5% za 10 tihih sv. maš, ki se morajo služiti za njegovo gospodinjo Ano Košar.

17. *Katarina Najžar,* dekla v Obrežu je v oporoki od 8. avgusta 1855. sporočila 40 gld. srebra za dve tihi sv. maši, za kateri dobi župnik na leto 1 gld. 57 1/2 kr.

18. *Jurij Borko,* zasebnik v Obrežu, je v oporoki od 9. januarija 1857. sporočil 40 gld. srebra. Za ta znesek je bila kupljena državna obligacija štv. 271 od 1. novembra 1858., vredna 60 gld. avst. velj. Opraviti se morata dve sv. maši.

19. *Helena Borko,* posestnica v Središču, je v oporoki od 24. februarija 1857. sporočila 100 gld. srebra na tri sv. maše, ki se naj služijo za njo in njenega moža Matevža na god sv. Helene, na god sv. Mateja in na povoljni dan. Za ta znesek se je kupila državna obligacija od dne 1. novembra 1858. štv. 272, vredna 150 gld. avst. veljave.

20. *Marija Dogša* iz Grab je 23. februarija 1859. ustanovila za god obiskovanja D. M. eno tiho sv. mašo ter je v ta namen sporočila 44 gld. 10 kr. Za ta denar se je kupilo državno dolžno pismo od dne 1. julija 1858. štv. 22.979 v vrednosti 58 gld. srebra.

21. *Marija Sejnkovič* v Središču je sporočila na 6 tihih sv. maš zase in za žlahto 100 gld., za katere se je kupila državna obligacija z dne 1. junija 1858. štv. 22.971 v vrednosti 145 gld. srebra.

22. *Ana Šafarič* v Središču je 20. februarija 1861. sporočila 42 gld., da bi se v tednu sv. Ane služila za njo in njene stariše Štefana in Marijo Šafarić ena tiha sv. maša. Za ta znesek se je kupila državna obligacija z dne 1. septembra 1858. štv. 29.830, vredna 67 gld. srebra, ki donaša 3 gld. 51 1/2 kr. obresti.

23. *Mihael Špešič,* nadžupnik v Hočah, ki je umrl ondi 24. februarija 1861. je v svoji oporoki z dne 1. aprila 1858. sporočil župniji v Središču 200 gld. srebra, naj vsakateri župnik služi za Jožefa Novaka na leto 6 tihih sv. maš. Sedaj donaša državna obligacija od dne 1. januarija 1855. štv. 61.023, ki je bila za ono svoto kupljena in je 220 gld. vredna, 11 gld. 55 kr. obresti.

24. *Jakob Zadravec,* tržan v Središču, je sporočil 29. maja 1865. za eno peto sv. mašo 50 gld. srebra, za katere se je kupila državna obligacija od dne 1. junija 1858. štv. 3460, vredna 80 gld.

25. *Jurij Trstenjak,* ki je kot samičen mlinar umrl 47 let star v Obrežu hiš. štv. 30 dne 24. novembra 1853. ob 11. uri v noči, je sporočil 40 gld. za dve tihi sv. maši.

26. *Ana Plepelec,* tržanka, ki je umrla v Središču 5. januarija 1867., je sporočila 100 gld. na dve črni peti sv. maši, katerih ena se naj služi za njo, ena pa za njenega moža Andreja Plepelca. Za ta znesek se je kupila obligacija od dne 1. maja 1858. štv. 14.635 v nominalni vrednosti od 200 gld.

27. *Matija Čavničar,* prevžitnikar v Šalovcih, ki je umrl 9. marca 1871., je sporočil 105 gld., za kar se je z doklado 24 gld. 20 kr. cerkvenih denarjev kupila 5% državna obligacija od dne 1. februarija 1872. štv. 72.518

za 200 gld. Za ustanovo je bilo vpisanih 165 gld., 35 gld. pa za cerkev. Vsled naročila kn. šk. ordinarijata od dne 27. maja 1874. štv. 1098 se ima služiti črna sv. maša, vigilje in libera.

28. *Martin Rubin*, župnik pri Kapeli, umrl ondi 16 januarija 1881., je v svoji oporoki od 16. avgusta 1880. sporočil cerkvi Sv. Duha 200 gld., za kar se ima zanj, njegove stariše in brate opraviti 10. marca vsakega leta obletnica z vigilijami, črna maša in Libera. Za 177 gld., ki so po plačanem desetku še ostale, se je kupila državna obligacija štv. 125.299 od dne 1. februarija 1882., z doklado 20 gld. cerkvenega denarja za 250 gld.

29. *Franc Jurinič*, tržan v Središču, umrl 21. julija 1881. je sporočil 300 gld., za kar se je z doklado cerkvenega denarja kupila 5% državna obligacija štv. 41.302 z dne 1. novembra 1883., vredna 400 gld.

30. *Marija Persoglio*, roj. Kočevar, ki je dne 2. aprila 1882. v Gradcu umrla, je sporočila v svoji oporoki od dne 24. marca 1882. 200 gld., naj se od obresti služi na njen namen v letu 5 sv. maš. Za ta znesek se je kupila z doklado nekaj cerkvenega denarja 5% drž. oblig. št. 130.466 z dne 1. avgusta 1883., vredna 250 gld.

b) Pri podružnici.

1. *Ana Lukačič*, rojena v Središču in večletna kuharica pri Sv. Juriju na Hrvaškem, je sporočila 50 gld. srebra, ki so bili vsled dolžnega pisma od dne 1. januarja 1840 posojeni Pavlu Mašek-u na Grabah. Zupnik, ki dobiva od obresti na leto 2 gld. 10 kr., mora v podružnici 7 žalosti D. Marije v Središču služiti dve tihi sv. maši, eno na god sv. Ane, eno pa na god sv. Jurija.

2. *Matija Herg* je v svoji oporoki dne 21. septembra 1840. volil svoj delež pri domestikalni obveznici št. 19.548 središkega trga v znesku 103 gl. 7 kr. na večne maše. Pozneje so za to ustanovo kupili obveznico št. 26.005 z dne 1. februarija 1849, vredno 103 gl. 7 kr., ki je pa donašala le $2^1/_2$%. Vsled tega je kn. šk. ordinarijat v Gradcu z odlokom dne 30. maja 1849 potrdil ustanovo s pristavkom, da se služi le ena sv. maša, ako bi pa obresti poskočile na 5%, se naj služi 5 sv. maš.

3. *Anton Hrnja* je z oporoko dne 15. aprila 1860 sporočil 100 gl. na 5 tihih sv. maš v središki kapeli za se in ženo Marijo. Te sv. maše se imajo služiti ena na god sv. Antona Padovanskega, ostale štiri pa ob sejmskih dnevih. S to svoto se je kupila državna obligacija od dne 1. septembra 1858 štv. 29 828 vredna 158 gld. srebra.

4. *Franc Kočevar*, vinski trgovec v Mariboru, umrl 16. jul. 1904. je sporočil 1000 K v ta namen, da se na njegov smrtni dan opravi sv. maša v središki kapeli zanj in za njegovo žlahto. Za 900 K je kupljena kronska obveznica, 96·40 K pa je naloženo v ormoški hranilnici.

To ustanovo upravlja trška občina in sicer ločeno od ostalega občinskega premoženja. Namenjena je ustanova zlasti duhovnikom, ki so središki rojaki.

5. Dne 23. dec. l. 1906. umrla *Marija Dečko* je sporočila hišo z gospodarskim poslopjem, travnik v Lojpi, njivo pri veliki cesti in veliki gaj v ta namen, da to vživa kak dosluženi duhovnik, ki bi se hotel v Središču nastaniti ter v trški kapeli opraviti na leto za njo in žlahto 5 tihih sv. maš. Dokler ni takega duhovnika dobiti, pripade ves hasek kapeli, sv. maše pa opravlja tačasni župnik.

4. Red službe božje in razni cerkveni običaji.

a) Red službe božje. L. 1764. pravi župnik v sinodalnem poročilu, da je v Središču ob nedeljah in praznikih služba božja ob 9. uri in vmes katehetičen pouk. To je bilo takrat, če je bil le eden duhovnik, če sta bila dva, pa je bilo drugo opravilo s pridigo vedno ob 9. uri, rano pa različno; l. 1766. pravi poročilo, da je rano opravilo s kratkim katehetičnem poukom po zimi in po letu ob 6. uri, l. 1769. pa, da je v zimskem času ob 7. uri, v poletnem pa ob 6.

Popoldne ob 2. je bil katehetičen pouk v župni cerkvi in včasi v podružnici, v zimskem času pa v župnišču. Po letu je kapelan tudi večkrat šel v vasi ter ondi poučeval mladino v krščanskem nauku. Ob velikonočnem času je bil vsak dan v župnišču pouk za velikonočno spoved, ob nedeljah pa se je spovedovalo.

Središki opravilnik iz l. 1774—1780.[1] nam je ohranil marsikatero zanimivo središko posebnost. Koncem pravi opravilnik, da se po tem redu od pamtiveka vrši v Središču služba božja. Iz opravilnika povzamemo pred vsem razne krajevne

b) Procesije. Ne oziramo se na one, ki so predpisane po rimskem in po škofijskih obrednikih in so zato povsod običajne kakor n. pr. na Svečnico, na Cvetno nedeljo, na Telovo i. t. d., ampak le na one, ki so središka posebnost. Od teh pa zopet izločimo bratovske procesije, ker smo jih že omenili v poglavju o bratovščinah. Poleg teh še pozna opravilnik naslednje čisto krajevne procesije:

1. Na Valentinovo (ob ugodnem vremenu) dne 14. febr. po trgu.

---

[1] Objavljen v »Voditelju« l. 1908, str. 381 i. d. Podlaga opravilniku je seveda veliko starejša, v nekaterih točkah nas spominja starodavnih časov.

2. Na Florijanovo z Najsvetejšim po trgu — najbrž vsled zaobljube zaradi požarov.

3. Na Veliko noč popoldne ob ugodnem vremenu od podružnice k župni cerkvi.

4. Na velikonočni pondeljek k miklavževski podružnici, pozneje župni cerkvi Sv. Bolfenka; če sta bila v Središču dva duhovnika, je eden šel zraven.

5. Dokler je bil velikonočni torek še zapovedan praznik, je šla procesija od župne cerkve k trški podružnici, ob času, ko je bil spisan opravilnik, je bila le še peta maša pri podružnici, vse drugo je bilo prostovoljno. Procesija se je morda nekaj let še vzdrževala, potem pa je vse prenehalo.

6. Na praznik Vnebohoda Gospodovega ali na Veliko Križevo je bila zopet procesija k podružnici Matere božje. Ta procesija je ostanek iz starokrščanske dobe ter je pomenjala Zveličarjevo zadnjo pot na Oljsko goro, kjer je ta dan zapustil zemljo.[1]

7. Praznik najdenja sv. Križa dne 3. maja je bil nekdaj zapovedan in je ta dan šla zopet procesija iz župne cerkve k podružnici. Ko je pa bil praznik odpravljen, je bila procesija prostovoljna, če je namreč župnik hotel voditi procesijo in če se je zbralo dovolj ljudi. Tu imamo nazoren vzgled, kako so vsled odprave nekaterih praznikov l. 1642. in l. 1754. polagoma izginjali starodavni običaji.

8. Na binkoštni pondeljek je šla zopet procesija iz župne cerkve k središki podružnici, kjer je bila na križevem oltarju sv. maša.

9. Na praznik Antona Padovanskega (13. junija) je bila prostovoljna procesija k podružnici, če se je zbralo dovolj ljudi; v prejšnjih časih se je gotovo redno vršila.

10. Velepomenljiva in starodavna je bila procesija na Vidovo (15. junija) iz Središča na Hum (Holm) k ormoški podružnici sv. Janeza Krstnika. Med ll. 1774 in 1780 že ni bila več v navadi, vendar jo opravilnik omenja kot običaj prejšnjih časov. Ta procesija sega gotovo v pradavne čase in je najbrž nadomestila stare paganske običaje.

---

[1] Dr. Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, str. 231.

11. Ob kresu, na dan sv. Janeza Krstnika, dne 24. junija je šla zopet procesija na Hum. Sedanjo cerkev sv. Janeza Krstnika je sicer pozidal šele l. 1611. ormoški graščak Ladislav Petthe, a brezdvomno je že prej stala tu kaka kapela in okoličani so že od davnih časov o kresu prihajali na ta krasen grič.[1] Ko pa je Janez Krstnik nehal biti zapovedan praznik, se je polagoma opustila tudi procesija in ob času, ko je spisan opravilnik, je bila že celo pozabljena. Mesto na Hum je šel središki duhovnik ta dan pomagat k Sv. Bolfenku.

12. Procesijo na praznik Marijinega obiskovanja (2. julija) v Macinec smo omenili že pri bratovščinah.

13. Na Ulrikovo (4. julija) je šla procesija iz župne cerkve k podružnici, kjer je na velikem oltarju bila sv. maša. Poseben namen te procesije je bil, da bi si izprosili varstvo svetnikovo zoper strelo.

14. Na praznik Marije Snežne dne 5. avgusta, ki sicer ni bil zapovedan praznik, je tudi šla procesija iz župne cerkve k podružnici M. b. v trgu, kjer je bila peta sv. maša.

15. Dne 6. avgusta se obhaja spomin preobraženja Gospodovega in ta praznik je na Hrvaškem še dandanes v veliki časti; imenujejo ga »lice božje« in je bil nekdaj zapovedan praznik. To je vplivalo tudi na sosedno Središče, kjer so ta dan, če je bilo dovolj ljudi, imeli procesijo k podružnici in na križevem oltarju peto sv. mašo, dasi je sicer bil delavnik.

16. Tudi na Rokovo je šla procesija iz župne cerkve k trški podružnici in je ondi na križevem oltarju bila peta sv. maša.

17. Naposled je bila procesija od župne cerkve k podružnici 8. septembra, na praznik Marijinega rojstva.

18. Razen teh še župnik Pankracij Rebernik (1743—1754) v »Diarium Catecheticum« 27. septembra l. 1744. omenja dve zaobljubljeni procesiji:

a) Tretjo nedeljo v juniju je zaobljubljena procesija v Macinec;

b) Drugo nedeljo v septembru je procesija v Nedeljišče, »kamor smo obvezani iti« (quo ire obligamur).

Poznejši opravilnik že teh dveh procesij ne pozna, znamenje, da sta prišli že iz navade; pač pa pravi opravilnik, da

[1] Drobtinice l. 1861, str. 251 i. d.

je prvo nedeljo v septembru v Nedeljišču »proščenje« t. j. praznik angelov varihov, in da eden duhovnik gre tje, če od ondod kdo pride v Središče (ob proščenju), če pa na to nedeljo pade praznik sv. Vincencija, tedaj je iti v Ormož k frančiškanom.

c) Krajevni prazniki in razni običaji. Prazniki čisto krajevnega značaja so: 1. praznik sv. Valentina, škofa dne 7. januarija kot zaščitnika zoper živinsko kugo.

Kot patron zoper živinsko kugo se sicer časti sv. Valentin, katerega god se obhaja 14. februarija, vendar po Gorenjskem časti ljudstvo tudi sv. Valentina 7. januarija.[1] Župnik Knez, ki je vpeljal to bratovščino, je bil rodom Korošec, in tako je najbrž prinesel iz Koroškega češčenje tega Valentina v Središče, kjer pa se ni stalno oprijelo. V župni cerkvi je imel na evangeljski strani svoj oltar, katerega so pri popravi cerkve l. 1908. odstranili.

2. Dne 14. januarija je bil po opravilniku za središko župnijo nekak praznik, ker je ta dan bila »vekivečna molitev«.

3. Zelo so stari Središčani častili sv. Antona Puščavnika dne 17. januarija; ni bil sicer zapovedan praznik, vendar je mnogo ljudi prišlo v cerkev, pri podružnici je bila peta maša, pridiga in darovanje.

4. Praznik sv. Sebastijana je bil nekdaj zapovedan, a Središčani so ga tudi pozneje vsaj deloma svetili, ker je bil njihov patron zoper kugo.

5. Sv. Blaž dne 3. februarija je splošno pomočnik zoper vratne bolezni in se zato ta dan blagoslavljajo sveče, ki se devajo okoli vratu, če koga grlo boli. V Središču pa so ta dan razen sveč blagoslavljali tudi sadje in kruh, pač zato, da ne bi komu škodovalo.[1]

---

[1] I. Navratil, Letopis M. Sl. 1890, str. 53, 14. dan febr. se med Nemci smatra za nesrečen dan, ker da se je tega dne rodil Judež Iškarjot, zato so menda rajši častili Valentina 7. jan., potemtakem je v tem opažati nemški vpliv.

[1] Sv. Blaž je eden izmed „14 pomočnikov“ (Die 14 Nothelfer). Ko je cesar Licinij začel preganjati kristjane, se je sv. Blaž skril v neko votlino, kamor so mu ptiči prinašali hrane. Tako se tudi včasi predstavlja na slikah. Na to se morda nanaša blagoslavljanje kruha in sadja na Blaževo. Gl. Weber H., Die Verehrung der hl. vierzehn Nothhelfer. Kempten 1886, str. 25, 50.

6. V pravem pomenu so praznovali god sv. Valentina, mučenca, dne 14. februarija. Ni bil sicer ta dan zapovedan praznik, vendar v središki župniji nihče ni delal, ampak velika množica ljudi se je zbrala ta dan v cerkvi. Brezuspešno je poskušal župnik Knez vpeljati drugega Valentina dne 7. januarija.

7. Na Markovo se je med procesijo na 4 krajih blagoslavljala setev, kakor je tudi na Hrvaškem navada.

8. Na praznik sv. Petra mučenca dne 29. aprila se je blagoslavljalo vrbovo šibje. Kaj pomeni ta navada in kako pride v zvezo s Petrom mučencem, ni znano. Slekovec misli, da so blagoslovljene vrbove veje pokladali živini, katero so ob tem času začeli goniti na pašnike, kjer se je celo leto potikala med vrbjem. — Sicer pa so iz vrbja tudi pletli koše za domačo porabo in za čebele, zatorej so koncem aprila, ko je vrbje že popolnoma razvito, dali blagoslavljati vrbovo šibje.

9. God sv. Florijana dne 4. maja je središka župnija praznovala kot pravi praznik, kot patrona zoper ogenj.

10. Zanimiva je bila svečanost na Veliko Križevo popoldne v župnijski cerkvi. Po večernicah in po krščanskem nauku se je obhajal »vnebohod Zveličarjev«. Kip Zveličarjev, ki je od Velike noči stal na oltarju, so med petjem potegnili skozi luknjo na cerkvenem stropu, potem pa so se pridnim otrokom delila darila, ki jih je Jezus zapustil za slovo. Ta ganljiva slovesnost je otrokom napravila veliko veselja. Seveda je pri tem postalo v cerkvi včasi precej živahno, zato opominja opravilnik, naj župnik ne dopusti nič nedostojnega, ampak naj tiho razdeli darila.

11. Sv. Janez in Pavel (26. junija) sta se sicer splošno častila kot zavetnika proti hudemu vremenu, a v Središču so se ta dan blagoslavljale tudi sveče, katere so prižigali, kadar se je pripravljalo k hudi uri. Zaščitnik zoper strelo pa se je v Središču posebno častil sv. Ulrik.

12. O prazniku Marijinega obiskovanja smo že govorili v poglavju o bratovščinah. Še dandanes ljudstvo praznuje 2. julija.

13. Domači središki praznik je bil praznik sv. Jerneja, nekdanjega patrona središke cerkve. Nekdaj je za ta dan bil opdeljen popolni odpustek. Ko praznik sv. Jerneja ni bil

več med splošno zapovedanimi, je župnik Matija Dominkuš 16. febr. 1781. l. prosil, da bi se isti odpustek mogel dobiti naslednjo nedeljo.

14. Prav posebno je središka župnija častila nekdaj sv. Frančiška Ksaverija. Dasi ni bil od cerkve zapovedan praznik, ga je cela župnija svetila, ljudje so pustili delo in šli v cerkev.

5. Protestantizem v Središču.

Dne 31. oktobra l. 1517. je avguštinski menih in profesor Martin Luter v Wittenbergu na Saksonskem dal nabiti na vrata ondotne grajske cerkve 95 stavkov svojega novega nauka, ki je v marsičem bil nasproten naukom katoliške cerkve. Iz tega se je razvila velikanska burja, ki je pretresla skoraj celo Evropo; od omenjenega dne se računi začetek luteranstva ali t. i. verske reformacije. Luter je našel povsod pristašev, skraja so mu pritrjevali tudi taki, ki so se sicer zvesto držali katoliške cerkve, ker so smatrali Lutrov nastop za opravičen odpor proti raznim nerednostim in zlorabam na verskocerkvenem polju. Toda Lutra je njegova trmoglavost in strast gnala vedno dalje po strmi in polzki poti, in kakor deroč hudournik je podiral in vlekel seboj vse, kar je dosegel.

Tudi na Štajerskem je našla Lutrova nova vera kmalu odmev, zakaj mnogi sinovi štajerskih plemičev in meščanov so študirali na nemških šolah, kjer so se navzeli novega nauka in ga prinesli domov; tudi naši rokodelci in trgovci so hodili na Nemško in nasprotno nemški obrtniki k nam. Tako se je v nekaterih letih zatrosil Lutrov nauk v štajerske gradove in mesta, širil se je tako naglo, da je že l. 1528. nadvojvoda Ferdinand po dogovoru s solnograškim nadškofom in ljubljanskim škofom Krištofom Ravbarjem, ki je bil takrat tudi upravitelj sekovske škofije, poslal po deželi posebno komisijo, ki bi naj preiskala, koliko je že luteranstvo razširjeno. Na slovenskih tleh levo od Drave se je ta komisija mudila v Radgoni, v Mariboru in v Ptuju, kamor so bili poklicani duhovniki in zastopniki ljudstva iz vseh sosednih župnij. Ta komisija je tu in tam zasledila veliko versko mlačnost, slovensko ljudstvo na deželi pa je bilo še zvesto in trdno v stari veri.

Duhovniki in drugi zastopniki iz Velike nedelje, Ormoža, Sv. Miklavža in Središča so imeli 4. julija 1528. priti pred komisijo v Radgono. Iz Središča je prišlo 6 oseb: takratni kapelan Gašpar Ameiser (Mravljak), župan Krištof, cerkvena ključarja Miklavž in Filip ter še druga dva župljana. Komisija je spoznala, da so v veri vsi edini in brez zmote, le proti velikonedeljskemu župniku so imeli neke neznatne pritožbe.

A proti koncu 16. stoletja so se razmere celo izpremenile in nova vera se je razširila tudi v Središču.[1] Zgodovina protestantizma in drugih verskih novotarij nam kaže, da se je „nova vera“ širila najbolj tam, kjer so jo podpirali oblastni graščaki in kjer je bila zanikerna katoliška duhovščina, ljudstvo pa nevedno in malomarno v verskih rečeh. To je bil tudi vzrok, da se je v Središču vkoreninila nova vera. Podpirala sta jo dva mogočna velikaša: Sekelji v Ormožu, Zrinjski pa v Medjimurju.

L. 1574. je umrl baron Lukež Sekelj, ki je bil premožen in ugleden velikaš, pa tudi prepričan katoličan. Njegova sina Jakob in Mihael sta se pa na Ogrskem navzela novega duha ter postala strastna privrženca kalvinstva in protestantizma. Krapino, Ormož in Središče je podedoval mlajši sin Mihael iz drugega zakona, Jakob je pa že za življenja očetovega dobil Borl, Zavrč, Wildhaus nad Mariborum ter gospoščino pri Sv. Vidu nižje Ptuja, kjer je imel tudi patronsko pravico nad župnijo. Ondi je pregnal katoliške duhovnike ter od l. 1565. nastavljal same kalvince za vikarje, ki so z ljudstvom tako kruto ravnali, da se je bilo bati vstaje.

Mihael je pa v Ormožu in v Središču širil in podpiral novo vero v zvezi z Jurijem Zrinjskim, ki je bil gospodar v Medjimurju. Jurij Zrinjski je bil sin slavnega sigetskega junaka Nikolaja Zrinjskega, ki je imel v drugem zakonu za ženo protestantko Evo Rosenberg iz Češkega ter je bil tudi sam naklonjen novi veri in je mnogo občeval z baronom Ungnadom, zalagateljem slovenskih protestantskih knjig. Vendar Nikolaj se ni ločil od katoliške cerkve, pač pa se je Jurij Zrinjski

[1] Gl. pisateljev sestavek „Protestantizem v Istočni Štajerski in Medjimurju“ v Trubarjevem zborniku Matice Slovenske l. 1908., str. 94—121.

l. 1570. očitno priznal za protestanta ter je začel kruto preganjati katoličane. Istega leta je ustanovil v Nedeljišču tiskarno, kjer so se tiskale luteranske knjige v hrvaškem jeziku ter se širile ne le po Medjimurju, ampak tudi okoli Središča, Ormoža in Ljutomera. Zlasti ob sejmih in cerkvenih shodih se je nudila prilika raznim agitatorjem, da so širili med ljudi luteranske knjige; ker pa je takrat le malo ljudi znalo brati, so agitatorji sami glasno čitali, drugi so pa poslušali.

Dočim je torej nova vera ob ogrsko-štajerski meji imela dva mogočna zaščitnika, Sekelja in Zrinjskega, je pa na katoliški strani bilo zelo žalostno in vse razdejano. Cerkve in župnije je, kakor nam je že znano, imel tod v oblasti nemški viteški red. Ta red je pa takrat že izgubil vso veljavo; v gmotnem oziru se je zadolžil, njegovi udje, nemški vitezi so se podali razkošnemu in razuzdanemu življenju. Najslabši vzgled jim je dal njih veliki mojster Albreht, mejni grof brandenburški iz hohenzollernske hiše, katerega je Luter l. 1525. zvabil na svojo stran. Mož je zavrgel svoje redovne obljube, se je oženil in obširno ozemlje odtrgal od nemškega reda in napravil pod pokroviteljstvom poljskega kralja svetno vojvodino, ki je postala jedro današnje pruske države. Ž njim je odpadlo k protestantizmu tudi več vitezov. V naših krajih sicer vitezi niso odpadli od katoliške cerkve, a izgubili so izpred oči svoj visoki poklic in v okolišu velikonedeljske komende zakrivili, da se je razširil protestantizem. Red si je bil v prejšnjih časih od apostolske stolice pridobil razne predpravice, tako da je bil celo neodvisen od škofovske oblasti. Take predpravice so pa postale sčasoma zelo škodljive in so malopridnim in nepoklicanim ljudem bile le zagrinjalo, da so lahko „prosteje živeli“. Vsled tega je tridentinski cerkveni zbor odpravil vse take predpravice ter škofom naročil, da morajo obiskovati vse cerkve brez izjeme.

Temu se je nemški red krčevito upiral ter delal velike težave sekovskemu škofu, ko je kot pooblaščenec solnograškega nadškofa hotel vizitirati tudi križniške cerkve velikonedeljske komende.

V takih razmerah ni čuda, da se je vgnezdilo luteranstvo in kalvinstvo.[1] Središko župnijo in zlasti trg je popolnoma prevzelo kalvinstvo. Neki zapisnik pravi, da je koncem 16. stoletja bilo samo 50 katoličanov v Središču, vsi drugi so bili kalvinci.[2] Še l. 1621. je bilo v celi župniji središki samo 160 katoličanov; poslednje olje ni bilo v navadi, zaročeni se niso mogli oklicevati zaradi velike množine kalvincev, ki so bili ondi raztreseni.[3] Duhovniki, ki jih je takrat nastavljal nemški red pri cerkvah, katerim je bil patron, so bili malo prida; v nemški red so stopili le zato, da so mogli „prosteje živeti“, ker jim je nemški red vedno dajal potuho in jih ščitil, da jim škof ni mogel do živega.

„Nova vera“ je pa bila med slovenskim ljudstvom le umetno in po sili vsajeno zelišče, zato se tudi ni mogla vzdržati, ampak je vsahnila, ko so ji odtegnili roko tisti, ki so jo semkaj zanesli in ko so dušno pastirstvo prevzeli boljši dušni pastirji. Malopridni graščak Mihael Sekelj je zabredel v ogromne dolgove ter je Ormož s Središčem prodal že l. 1598. Juriju Rupertu Herbersteinu, ta pa že l. 1604. baronu Petteju, ki je bil katoličan. S tem je kalvinizem in protestantizem izgubil mogočno oporo. L. 1613. se je povrnil v katoliško cerkev tudi Jurij Zrinjski mlajši, sin poprej imenovanega Jurija Zrinjskega, ki je umrl kot protestant. S tem je tudi v Medjimurju odklenkalo protestantizmu. Zrinjski je odslovil luteranske pastorje in nastavil po medjimurskih župnijah zopet katoliške duhovnike. Med središkimi luterani in kalvinci so najbrž delovali tudi medjimurski pastorji, ker ni sledu, da bi bil ormoški graščak imel svojega pastorja, središki cerkvi pa ga ni mogel

[1] Vsled mirovne pogodbe ali pacifikacije v Bruku na Muri l. 1578. so deželni stanovi štajerski dobili prostost le za luteranstvo augsburške veroizpovedi, druge ločine in verske novotarije na Štajerskem niso bile dovoljene. Vsled tega je Sekelj kot ormoški graščak vsaj na zunaj moral biti luteran in ne kalvin. Kalvinstvo je bilo zlasti na Ogrskem zelo razširjeno in je torej naravno, da se je razširilo tudi preko meje — v Središče. Sekelj in Zrinjski sta kalvinstvo vsaj posredno podpirala iz sovraštva do katoliške vere.

[2] Slekovec, Kapela Ž. M. B, str. 20.

[3] Gl. Trubarjev zbornik str. 109.

vsiliti, ker je ta bila pod patronatom nemškega reda. L. 1572. so deželni stanovi razdelili celo deželo v večja okrožja ali četrtnije (Viertel) in za vsako okrožje določili pastorja. Slovenski kraji med Muro in Dravo so z borovskim okolišem (Vorau) tvorili posebno četrtnijo, pastor za to okrožje bi se naj nastanil v Schwanbergu ali v Hollenecku. Pozneje so se seveda pastorske postaje pomnožile; pastorja je imel Cmurek, Maribor, Radgona, nekaj časa tudi Vurberg.

Odločen nastop nadvojvoda Ferdinanda in škofa Martina Brennerja je storil konec predrznosti in hujskanju luteranskih predikantov pa tudi oblastnosti graščakov, ki so svoje podložnike naravnost silili v protestantizem. Škof Brenner si je veliko prizadeval, da bi zboljšal duhovščino in prenovil versko življenje v ljudstvu. Ko so bili pastorji odstranjeni in nastavljeni boljši katoliški duhovniki, je protestantizem kmalu izginil, najprej na deželi, potem tudi v mestih.

Žal da se doslej ni našel pisan vir, ki bi nam povedal, kako se je katoliška vera zopet obnovila v Središču. Zgodilo se je to nekje proti sredini 17. stoletja, najbrž polagoma in neopaženo, ko je nehal pritisk iz ormoške graščine in hujskanje od medžimurske strani. Kot nekak spomenik novo oživljene katoliške vere v Središču je smatrati cerkvico žalostne Matere božje v trgu.

Iz dobe, ko se je pri nas zopet obnavljala in poživljala katoliška vera nasproti protestantizmu, sta omeniti dva za Središče zelo važna dogodka: 1. Lokalni kapelaniji pri Sv. Miklavžu in v Središču postaneta v tem času samostojni župniji, združeni seveda z nemškim redom; 2. sad reformatoričnega katoliškega dela je med drugim jezuitski zavod v Varaždinu, kjer se je l. 1649. ustanovila gimnazija. Cerkev (sedanja pavlinska ali gimnazijska cerkev), samostan in učilnico jim je pozidal radodarni ljutomerski graščak grof Gašpar Draškovič. Varaždinska gimnazija je bila sploh za Slovence med Muro in Dravo velika dobrota, prav posebno pa še za Središčane kot najbližje sosede. Zato se je zanaprej tudi šolalo lepo število srediških dijakov na varaždinski gimnaziji. S tem je bila središkim nadarjenim mladeničem olajšana pot do študij, drugič pa so slovenski dijaki stopili tukaj v ožjo

dotiko s Hrvati, kar je bilo velikega pomena pozneje, ob času narodnega prebujenja. Iz Središča so lahko šli v Varaždin študirat tudi siromašnejši mladeniči, ker je bilo življenje v Varaždinu zelo po ceni in so živež lahko dobivali od doma; tudi so varaždinski meščani radi zamenjavali svoje sinove, t. j. središkega dečka so vzeli k sebi, svojega pa so poslali v Središče, da se je tam učil nemščine v šoli.

Tako je torej verski pokret v 17. stoletju prinesel Središču in okolici tudi nekaj dobrega.

6. Ljudsko gibanje v središki župniji.

Navidezno suhoparen, a za zgodovino in štatistiko zelo važen vir so cerkvene matrike t. j. krstne, poročne in mrliške knjige. Dedje in pradedje še sedaj živečih rodov imajo tu ohranjen spomenik, dočim je njihov grob že zdavna prekopan, s travo obrastel in pozabljen. Matrike nam podajejo zanimivo sliko, kako posamezniki in celi rodovi nastopajo pa zopet ginejo v neizmerno morje večnosti, one nam kažejo gibanje ljudstva, njega rast in nazadovanje; zibelka in rakev pa odločujeta obstoj in zdravje narodov. Žal, da nas matrike ne vodijo v starejše čase, ampak to, za cerkev in državo velevažno napravo, je zaukazal šele tridentinski cerkveni zbor, pri nas pa se je ta ukaz izvršil šele v 17. stoletju. Središka krstna knjiga se začenja meseca avgusta l. 1668., poročna in mrtvaška pa l. 1670. V naslednjem podamo z velikim trudom sestavljen pregled porodov, porok in smrti od l. 1668., oziroma 1670. do l. 1900., potem izvedemo iz tega nekatere posledke.

Manjkajoče dele smo spopolnili tako, da smo za l. 1668., ko so se šele meseca avgusta začele pisati krstne knjige, vzeli poprečno število porodov v naslednjem desetletju, na enak način smo spopolnili tudi mrliško knjigo za l. 1668. in 1669. L. 1689. in naslednja leta, kjer manjkajo listi v krstni knjigi, smo pa menjaje nastavili poprečno število prejšnjega in naslednjega desetletja. Tako so vrzeli vsaj približno izpolnjene.

a) Statistični pregled
rojenih, umrlih in poročenih
v Središki župniji.

Leta	Rojenih					Umrlih			Poročenih parov
	možkega spola	ženskega spola	skupaj	nezakonskih	dvojčkov	možkega spola	ženskega spola	skupaj	
1668 počenši meseca avgusta	(43) 6	(35) 3	(78) 9	—	—	(24)	(18)	(42)	—
1669	46	45	91	4	3	(25)	(19)	(44)	—
1670	38	31	69	2	3	28	10	38	—
1671	47	47	94	5	3	14	5	19	19
1672	43	45	88	2	—	4	7	11	9
1673	45	30	75	3	1	13	11	24	16
1674	46	24	70	—	2	14	6	20	16
1675	41	21	62	4	3	39	21	60	4
1676	33	35	68	2	—	45	30	75	24
1677	44	35	79	2	4	23	28	51	22
1678	54	40	94	1	2	23	37	60	29
1679	30	30	60	1	—	38	31	69	21
1680	58	38	96	4	3	15	5	20	20
1681	35	30	65	3	1	29	42	71	29
						Za kugo umrlo		592	
1682	34	32	66	6	2	5	6	11	38
1683	48	39	87	3	2	15	11	26	30
1684	41	29	70	6	2	21	17	38	11
1685	39	27	66	1	2	17	15	32	14
1686	44	35	79	2	2	34	29	63	14
1687	32	28	60	3	1	16	21	37	18
1688 do konca maja rojenih	(41) 25	(32) 25	(73) 50	1	?	18	9	27	16
1689 [1]	(29)	(27)	(56)	?	?	20	23	43	18
1690	(41)	(32)	(73)	?	?	19	19	38	21
1691	(29)	(27)	(56)	?	?	32	31	63	10
1692	(41)	(32)	(73)	?	?	47	54	101	36
1693	(29)	(27)	(56)	?	?	40	32	72	18

[1] Manjkajo listi v krstni knjigi.

Leta	Rojenih					Umrlih			Poročenih parov
	možkega spola	ženskega spola	skupaj	nezakonskih	dvojčkov	možkega spola	ženskega spola	skupaj	
1694	33	39	72	2	3	37	28	65	21
1695	(41)	(32)	(73)	—	—	15	14	29	26
1696	(29)	(27)	(56)	—	—	27	20	47	26
1697	38	33	71	5	4	31	19	50	10
1698	42	32	74	—	—	28	28	56	19
1699	20	19	39	2	1	53	43	96	14
1700	19	19	38	3	1	18	21	39	18
1701	45	27	72	11	2	25	11	36	18
1702	28	23	51	5	1	17	22	39	17
1703	13	28	41	1	—	3	12	15	15
1704	29	27	56	3	2	4	5	9	8
1705	27	27	54	6	2	6	10	16	9
1706	22	27	49	2	—	(29)	(25)	(54)	—
1707	26	31	57	2	2	(30)	(26)	(56)	—
1708	38	35	73	11	3	7	7	14	—
1709	29	29	58	4	—	63	43	106	9
1710	27	36	63	2	3	32	44	76	13
1711	27	38	65	4	—	21	18	39	25
1712	32	37	69	5	1	23	24	47	25
1713	26	20	46	3	1	24	22	46	17
1714	30	30	60	2	—	32	32	64	11
1715	17	26	43	1	1	59	33	92	—
1716	34	33	67	3	3	25	27	52	21
1717	24	24	48	2	2	9	9	18	14
1718	22	28	50	3	—	20	20	40	18
1719	28	21	49	4	1	19	17	36	16
1720	28	38	66	5	1	29	39	68	13
1721	55	33	88	9	3	15	14	29	17
1722	35	22	57	5	1	12	11	23	14
1723	36	44	80	8	—	12	16	28	18
1724	44	33	77	4	1	(34)	(30)	(64)	11
1725	31	28	59	3	1	(23)	(23)	(46)	13
1726	29	34	63	4	1	(34)	(30)	(64)	24
1727	31	25	56	2	—	(23)	(24)	(47)	23
1728	42	30	72	3	—	21	35	56	16
1729	44	36	80	3	1	28	30	58	13
1730	28	21	49	3	1	65	53	118	23
1731	41	27	68	2	1	39	34	73	20
1732	36	31	67	6	2	28	19	47	18

Leta	Rojenih					Umrlih			Poročnih parov
	moškega spola	ženskega spola	skupaj	nezakonskih	dvojčkov	moškega spola	ženskega spola	skupaj	
1733	36	29	65	2	—	38	29	67	11
1734	35	33	68	3	2	25	16	41	21
1735	36	30	66	2	2	54	39	93	12
1736	30	33	63	4	3	18	26	44	17
1737	24	34	58	2	—	26	27	53	10
1738	20	26	46	2	1	26	23	49	18
1739	30	19	49	2	1	17	24	41	17
1740	18	25	43	5	1	16	15	31	11
1741	37	21	58	3	2	30	31	61	11
1742	30	25	55	3	1	14	21	35	9
1743	28	26	54	9	4	39	20	59	15
1744	30	25	55	4	2	32	24	56	17
1745	34	37	71	—	2	17	11	28	6
1746	34	34	68	2	3	12	12	24	10
1747	24	27	51	1	—	18	21	39	17
1748	31	33	64	4	—	17	12	29	14
1749	37	29	66	8	1	27	19	46	13
1750	31	24	55	5	—	10	8	18	9
1751	22	38	60	3	—	21	18	39	19
1752	34	26	60	5	—	(33)	(36)	(69)	22
1753	28	30	58	3	1	(20)	(16)	(36)	7
1754	40	49	89	5	2	(33)	(36)	(69)	12
1755	35	31	66	2	1	54	64	118	11
1756	38	40	78	4	1	34	33	67	26
1757	31	48	79	3	4	12	27	39	10
1758	29	26	55	1	—	42	65	107	11
1759	29	25	54	—	1	44	30	74	21
1760	43	31	74	2	1	42	44	86	28
1761	37	51	88	7	1	40	50	90	9
1762	34	35	69	4	1	11	15	26	16
1763	37	29	66	2	—	25	34	59	7
1764	35	33	68	1	1	30	45	75	9
1765	24	36	60	4	2	32	21	53	11
1766	31	30	61	—	2	27	30	57	13
1767	23	35	58	3	—	36	34	70	16
1768	40	23	63	3	2	22	19	41	15
1769	33	38	71	2	—	26	24	50	17
1770	30	25	55	—	—	35	33	68	18
1771	35	31	66	1	—	30	28	58	20

Leta	Rojenih					Umrlih			Poročenih parov
	možkega spola	ženskega spola	skupaj	nezakonskih	dvojčkov	možkega spola	ženskega spola	skupaj	
1772	28	25	53	—	—	29	26	55	17
1773	35	27	62	—	1	21	20	41	19
1774	40	34	74	1	1	26	18	44	16
1775	34	40	74	—	2	37	32	69	22
1776	40	34	74	2	1	17	19	36	14
1777	39	35	74	3	—	19	29	48	16
1778	47	32	79	—	—	21	21	42	14
1779	33	33	66	2	—	60	55	115	6
1780	42	27	69	1	2	30	22	52	13
1781	36	30	66	6	—	30	40	70	15
1782	37	34	71	3	2	39	31	70	15
1783	34	34	68	3	—	14	14	28	22
1784	32	25	57	3	—	38	28	66	13
1785	37	32	69	3	3	41	43	84	10
1786	34	21	55	2	—	39	29	68	13
1787	29	26	55	—	—	44	39	83	7
1788	24	24	48	—	2	53	39	92	12
1789	32	29	61	2	1	17	17	34	19
1790	32	30	62	3	1	14	16	30	24
1791	38	36	74	3	1	16	31	47	12
1792	41	29	70	1	1	18	15	33	18
1793	37	38	75	6	2	15	11	26	26
1794	33	37	70	3	—	13	18	31	9
1795	44	30	74	5	1	51	56	107	19
1796	55	36	91	2	—	14	9	23	15
1797	37	33	70	7	1	36	23	59	13
1798	36	28	64	3	—	40	27	67	12
1799	36	30	66	4	1	31	11	42	7
1800	29	27	56	7	—	27	17	44	8
1801	24	32	56	4	1	60	52	112	19
1802	34	35	69	4	2	29	12	41	19
1803	49	23	72	12	3	25	22	47	11
1804	27	28	55	9	—	31	23	54	16
1805	38	35	73	11	—	36	45	81	22
1806	37	29	66	9	—	53	51	104	15
1807	34	40	74	9	7	36	44	80	11
1808	32	31	63	4	—	22	19	41	13
1809	42	36	78	11	—	40	35	75	21
1810	44	36	80	8	—	27	25	52	18

Leta	Rojenih					Umrlih			Poročenih parov
	možkega spola	ženskega spola	skupaj	nezakonskih	dvojčkov	možkega spola	ženskega spola	skupaj	
1811	38	31	69	12	1	20	15	35	12
1812	37	35	72	12	1	45	24	69	14
1813	32	37	69	7	1	30	26	56	17
1814	32	32	64	9	—	16	20	36	12
1815	26	29	55	4	—	15	25	40	4
1816	28	24	52	3	—	30	32	62	7
1817	25	21	46	3	—	19	22	41	7
1818	32	18	50	7	1	7	9	16	12
1819	29	43	72	11	—	19	10	29	23
1820	30	40	70	11	—	27	15	42	16
1821	29	25	54	7	—	20	16	36	6
1822	30	32	62	7	1	15	18	33	4
1823	40	30	70	7	3	18	13	31	4
1824	40	33	73	8	3	20	25	45	2
1825	41	24	65	10	—	33	33	66	3
1826	41	36	77	11	3	22	18	40	2
1827	31	29	60	9	1	24	25	49	1
1828	34	26	60	12	—	17	19	36	2
1829	34	37	71	16	2	16	20	36	8
1830	40	31	71	7	—	32	23	55	3
1831	38	46	84	11	1	47	47	94	3
1832	38	33	71	9	1	36	29	65	1
1833	37	33	70	7	2	27	28	55	2
1834	51	35	86	14	1	40	28	68	2
1835	48	31	79	15	1	27	15	42	6
1836	40	44	84	9	1	22	24	46	6
1837	29	38	67	10	1	28	40	68	1
1838	49	28	77	9	2	17	7	24	13
1839	36	46	82	8	3	40	35	75	9
1840	28	34	62	6	—	27	11	38	14
1841	32	29	61	6	1	37	27	64	16
1842	27	40	67	6	1	23	26	49	13
1843	34	37	71	11	—	24	21	45	16
1844	37	29	66	10	1	16	22	38	13
1845	34	27	61	6	1	44	29	73	10
1846	32	30	62	6	1	24	24	48	10
1847	31	31	62	12	5	25	24	49	10
1848	27	19	46	3	—	14	21	35	11
1849	29	24	53	5	—	26	29	55	22

Leta	Rojenih					Umrlih			Poročenih parov
	možkega spola	ženskega spola	skupaj	nezakonskih	dvojčkov	možkega spola	ženskega spola	skupaj	
1850	30	32	62	3	—	39	30	69	18
1851	41	19	60	6	2	38	21	59	8
1852	28	24	52	5	2	31	20	51	20
1853	32	38	70	6	—	19	25	44	14
1854	30	25	55	11	—	22	23	45	8
1855	30	24	54	7	1	25	16	41	9
1856	27	24	51	11	1	17	26	43	13
1857	33	33	66	3	2	37	27	64	14
1858	32	34	66	8	—	25	23	48	17
1859	37	33	70	11	—	36	30	66	16
1860	32	30	63[1]	9	2	28	17	45	13
1861	44	23	67	7	1trojčki	43	34	77	18
1862	25	29	54	6	—	17	23	40	18
1863	34	31	65	8	3	27	19	46	16
1864	41	37	78	14	2	23	31	54	15
1865	29	29	58	2	1trojčki	31	20	51	19
1866	43	34	77	10	1	29	34	63	16
1867	27	39	66	8	—	37	17	54	10
1868	30	40	70	11	1	21	25	46	22
1869	35	38	73	7	1	39	29	68	31
1870	36	42	78	6	1	24	20	44	20
1871	36	46	82	13	—	35	34	69	14
1872	38	32	70	7	—	25	25	50	24
1873	37	33	70	10	1	28	27	55	12
1874	48	27	75	6	2	59	51	111[1]	14
1875	40	38	78	6	1	27	28	55	19
1876	45	39	84	7	1	53	42	95	10
1877	31	35	66	8	—	29	23	52	15
1878	41	36	77	9	—	27	28	55	21
1879	42	30	72	9	—	32	21	53	16
1880	36	34	70	12	—	29	22	52[2]	3
1881	38	38	76	13	3	21	19	40	14
1882	41	34	75	14	1	20	28	48	23
1883	40	36	76	8	1	18	17	35	17
1884	37	45	82	10	3	33	26	59	18

[1] Pri enem mrtvorojenem otroku matrika ne pove spola.

[2] Pri nekem nepoznanem otroku ni povedano ime in ne spol.

Leta	Rojenih					Umrlih			Poročenih parov
	možkega spola	ženskega spola	skupaj	nezakonskih	dvojčkov	možkega spola	ženskega spola	skupaj	
1885	32	32	65[1]	9	—	22	26	48	18
1886	37	33	70	12	—	28	36	65[2]	10
1887	34	48	82	7	—	19	21	40	17
1888	31	41	72	8	2	27	32	59	12
1889	43	42	85	14	1	25	28	53	14
1890	37	29	66	5	1	26	23	49	19
1891	39	43	82	13	1	24	19	43	21
1892	46	45	91	14	3	32	38	70	15
1893	39	38	77	8	1trojčki 1	28	25	53	17
1894	46	37	83	12	3	17	20	37	9
1895	38	40	78	12	1	34	26	60	23
1896	45	37	82	3	—	39	33	72	23
1897	41	46	87	6	1	23	37	60	15
1898	33	44	77	8	—	25	30	55	13
1899	38	38	76	7	—	23	31	54	14
1900	43	40	83	5	—	19	28	47	15
Skupaj	7844 (8136)	7242 (7485)	15088 (15623)	1090	250 3 tr.	6068 (6376)	5605 (5888)	12268 (12859)	3247

[1] Eden spaček.
[2] Abortus.

Zelo važne za vsak narod so zlasti naslednje tri točke: 1. Koliko otrok se rodi v gotovi dobi in v določenem kraju; 2. koliko ljudi v isti dobi umre in v kakem razmerju stoje porodi s številom umrlih; 3. kakega spola otroci se rode; 4. v kateri dobi se sklepa razmeroma največ zakonov.

Z ozirom na priobčene podatke iz srediških matrik vzamemo za vsako stoletje tri skupine, dobo enega zaroda, torej 33 let, le za zadnji zarod 18. in 19. stoletja vzamemo 34 let in tako dobimo od l. 1668. do 1900. sedem zarodov.

b) Razmerje med porodi in umrlimi.

Doba	Porodi			Umrli			Na 100 umrlih pride porodov:			Razmerje novorojenčkov po spolu. Na 100 deklet pride dečkov.	Prirast prebivalstva						Poprečno na leto v celem zarodu					
											absolutno			v primeri s prejšnjo dobo			Porodov			Umrlih		
	Moški	Ženske	Skupno	Moški	Ženske	Skupno	Moški	Ženske	Skupno		m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	Moški	Ženske	Skupno	Moški	Ženske	Skupno
1668 – 1700	981 (1273)	811 (1054)	181 (2327)	778 (827) 676	673 (710) 636	1451[1] (1537) 1312	126·34 (153·92)	120·50 (148·45)	123·50 (145·54)	120·96	(446)	272	718	? —	? —	? —	(38·58)	(31·93)	70·51	(25·06)	(21·51)	(46·57)
1701—1733	1040	978	2018	(849) 812	(794) 825	(1643)[2] 1637	(122·49)	(123·17)	(122·82)	106·33	191	184	375	79 —	88 —	167 —	31·51	29·63	61·15	(25·72)	(24·06)	(49·78)
1734—1766	1036	1039	2075	(898)	(913)	(1811)	(115·37)	(113·80)	(114·57)	99·71	138	126	264	53 +	58 +	111 +	31·39	31·48	62·87	(27·21)	(27·66)	(54·87)
1767—1800	1212	1048	2260	999	894	1893	121·32	117·22	119·36	115·64	213	154	367	75 +	28 +	103 +	36·72	30·82	68·48	29·38	26·29	55·67
1801—1833	1143	1050	2193	914	840	1754	125·05	125·00	125·02	108·85	229	210	439	16 —	56 +	72 —	34·63	31·81	66·45	27·69	25·45	53·15
1834—1866	1132	1021	2153	921	802	1723	122·90	126·55	124·84	110·87	211	219	430	18 +	9 +	9 +	34·30	30·93	65·25	27·90	24·30	52·21
1867—1900	1300	1295	2595	968	935	1903	134·29	138·50	136·36	100·38	332	360	692	141 +	141 +	282 +	39·39	38·08	78·63	28·47	27·50	55·09

[1] Med redne mrliče ni vštetih onih 592, ki jih je l. 1681. pokosila kuga, ker je to izreden slučaj. Vsled kuge se je prebivalstvo zmanjšalo v tem zarodu za 236 oseb. V skupnem številu mrličev tudi niso tukaj všteti oni, katerim ni znan spol.

[2] Primanjkljaj prejšnjega zaroda se je poravnal in je še prirastlo 139 oseb.

Ako od celokupnega števila rojenčkov 15.088, oziroma (približno) 15.623 odštejemo število mrličev 12.268, oziroma 12.859, tedaj bi središka župnija samo *domačega* prebivalstva l. 1900 morala imeti 2820 duš, oziroma 2764, v resnici pa jih je imela le 2625, torej primanjkljaj 195—139 oseb. Pomisliti je, da v središki župniji ni kaj močno izseljevanje v Ameriko in da se precej ljudi semkaj priseli iz Medjimurja, pa vendar je izselitev večja kakor priselitev. Ako dalje pomislimo, da se naši ljudje v mestih in v tujini vsaj v drugem ali tretjem zarodu gotovo potujčijo, si lahko nekoliko predstavljamo, kako ogromno izgubo na ljudeh imamo kot narod leto za letom, ker je v mnogih župnijah izselitev še mnogo močnejša.

Poleg porodov je zelo važno, ali ljudje razmeroma v velikem številu prezgodaj, pravočasno ali prepozno sklepajo zakon. Prezgodnji zakoni so mnogokrat vsled lahkomišljenosti in neizkušenosti zaročencev nesrečni, za zarod pa kvarljivi, prepozni zakoni pa ostanejo brez otrok, dajejo povod zakonski nezadovoljnosti in zapravljivosti ali pa otroci prezgodaj postanejo sirote, kar je za njih bodočnost mnogokrat škodljivo.

Kako je v središki župniji glede dobe pri sklepanju zakonov, nas pouči tabela *c)* na str. 190 in 191.

Še en pogled na ono skupino, o kateri bi pesnik Prešern rekel: Kaj pa je vas treba bilo! To je skupina nezakonskih otrok, ki sicer ni zanesljivo merilo nravnosti, a za občino in sploh za človeško družbo ni vesela prikazen. Ako odštejemo od skupnega števila porodov — 15088 (15623) število nezakonskih otrok 1090, nam ostane 13998, oziroma 14533 zakonskih porodov. Ker je v središki župniji od l. 1671—1900 sklenjeno 3247 zakonov, pride tedaj poprečno na zakonski par 4·34 otrok, oziroma 4·81, torej okroglo 4—5 otrok, kar je za ljudsko množitev še dosta ugodno znamenje.

Na 100 zakonskih porodov pride po priliki 7 nezakonskih, ali izmed vseh porodov je vsaki 16—17. nezakonski.

Iz pregleda *a)* in *b)* razvidimo pred vsem, da število moških porodov stalno presega število ženskih porodov, izvzet je le zarod od l. 1734.—1766., ko število deklic prekosi število dečkov. Statistiki učijo, da je za ohranitev naroda slabo znamenje, če število novorojenih dečkov visoko presega število

c) Poročna starost.

Leto	Pod 20 leti		21—24 let		25—30 let		31—40 let		41—50 let		51—60 let		nad 60 let	
	ženin	nevesta	ženin	nevesta	ženin	nevesta	ženin	nevesta	ženin	nevesta	ženin	nevesta	ženin	nevesta
1851	—	1	1	3	6	4	1	—	—	—	—	—	—	—
1852	1	—	3	4	7	7	6	6	2	3	1	—	—	—
1853	2	2	2	4	2	2	5	5	3	1	—	—	—	—
1854	—	—	4	4	1	4	3	—	—	—	—	—	—	—
1855	—	—	—	1	5	4	3	2	1	2	—	—	—	—
1856	—	1	4	5	2	3	3	2	3	1	1	—	—	1
1857	—	1	6	2	4	9	3	2	1	—	—	—	—	—
1858	1	1	4	8	4	6	7	1	—	1	1	—	—	—
1859	—	1	2	6	5	6	8	3	1	—	—	—	—	—
1860	—	—	2	4	4	3	5	6	1	—	1	—	—	—
1861	1	1	2	6	6	4	8	5	1	2	—	—	—	—
1862	—	—	6	5	9	13	3	—	—	—	—	—	—	—
1863	—	1	1	3	9	10	5	2	1	—	—	—	—	—
1864	—	2	2	3	8	9	3	1	2	—	—	—	—	—
1865	—	1	4	5	9	10	4	3	—	—	2	—	—	—
1866	1	2	4	5	8	5	1	4	—	—	2	—	—	—
1867	1	1	—	2	5	5	4	1	—	—	—	1	—	—
1868	—	1	1	3	9	8	9	6	3	4	—	—	—	—
1869	—	—	4	10	15	15	12	5	—	1	—	—	—	—
1870	—	—	4	5	8	11	8	4	—	—	—	—	—	—
1871	—	1	2	6	6	5	6	2	—	—	—	—	—	—
1872	—	2	1	6	12	8	5	8	5	—	—	—	1	—
1873	—	2	1	3	5	3	6	3	—	1	—	—	—	—
1874	1	2	3	7	7	2	2	3	1	—	—	—	—	—
1775	—	2	5	3	4	7	10	6	—	1	—	—	—	—
1876	1	1	1	3	3	4	5	2	—	—	—	—	—	—
1877	—	1	6	6	5	4	3	3	—	—	1	—	—	1
1878	—	3	6	5	8	7	4	5	3	1	—	—	—	—
1879	—	2	4	7	9	4	1	3	2	—	—	—	—	—
Skupaj	9	32	85	134	185	182	143	93	30	18	9	1	1	2

Leto	Pod 20 leti		21—24 let		25—30 let		31—40 let		41—50 let		51—60 let		nad 60 let	
	ženin	nevesta	ženin	nevesta	ženin	nevesta	ženin	nevesta	ženin	nevesta	ženin	nevesta	ženin	nevesta
Prenos	9	32	85	134	185	182	143	93	30	18	9	1	1	2
1880	—	—	—	—	1	2	1	—	1	1	—	—	—	—
1881	—	3	7	5	6	4	1	1	—	—	—	1	—	—
1882	—	—	4	5	6	9	6	7	3	2	3	—	1	—
1883	—	1	4	8	11	6	1	1	—	—	1	1	—	—
1884	—	1	4	10	11	6	3	1	—	—	—	—	—	—
1885	1	3	6	4	9	7	2	4	—	—	—	—	—	—
1886	—	1	3	3	5	4	1	1	—	1	—	—	1	—
1887	—	4	2	4	11	4	3	4	1	1	—	—	—	—
1888	—	—	3	8	6	4	2	—	1	—	—	—	—	—
1889	—	1	1	7	7	5	6	—	—	—	—	1	—	—
1890	—	3	4	8	7	5	4	1	3	2	1	—	—	—
1891	—	3	6	8	13	6	1	3	1	1	—	—	—	—
1892	—	2	3	7	6	5	3	1	1	—	2	—	—	—
1893	—	2	5	6	8	5	2	4	—	—	1	—	1	—
1894	—	1	2	4	6	3	1	1	—	—	—	—	—	—
1895	—	2	4	7	7	5	7	7	2	2	2	—	1	—
1896	—	2	1	12	14	5	6	4	1	—	1	—	—	—
1897	—	—	5	9	5	3	2	2	2	1	1	—	—	—
1898	—	1	3	5	4	3	5	4	1	—	—	—	—	—
1899	—	1	5	7	6	3	2	3	1	—	—	—	—	—
1900	—	4	6	4	6	5	2	2	—	—	—	—	1	—
Skupaj	10	67	163	265	340	281	204	144	48	29	21	4	6	2

deklic, kar se opaža pri vseh izumirajočih narodih. V avstrijskih kronovinah je ll. 1891.—1902. prišlo na 100 rojenih deklet 106·557 dečkov.[1] V središki župniji presega stalno in v nekaterih zarodih precej znatno število novorojenih dečkov število deklic. Gotovo je, da na potomstvo slabo vplivajo zakoni v žlahti, kakor je bila prej navada v malih trgih in mestih, kjer so si naposled skoraj vse hiše bile med seboj v žlahti. Tudi v Središču je bilo tako, vendar v tem ni iskati vzroka visokega števila moških porodov, ker sicer bi v tretjem zarodu (1734—1766) ne padlo število dečkov, ker so v Središču v tej dobi bile pri sklepanju zakonov iste patriarhalne razmere kakor prej in pozneje. Ali pa je morda vzrok to, da so po kugi prišle nove obitelji v Središče? Novejši čas se je vendar razloček med obema spoloma skoraj izenačil.

Poučne so tudi številke l. 1681. in 1682., ko je več srediških hiš kuga celo izpraznila, a na porode ta uima ni posebno vplivala. L. 1681. je bilo število porodov srednje visokosti, namreč 35+30, naslednje leto se je pa še za 1 število povzdignilo. Kajpada je to bilo mogoče le vsled priselitve novih obitelji, zato pa je naslednja leta število umrlih dokaj nizko, porodi pa se drže na precejšnji višini prejšnja in naslednja leta, vsled česar se je kmalu zadelala vrzel, ki jo je napravila strašna morilka l. 1681. in 1682.

Primanjkljaj je zapustil tudi zarod od l. 1834—1866, kar je posledica še prejšnjega zaroda, iz dobe francoskih vojsk, slabih letin, lakote in raznih bolezni.

č) Zdravstvene razmere.

1. Človeška kuga.

O tej strašni morilki je pisal precej obširno po Peinlichu rajni Slekovec v Slov. Gospodarju l. 1883., 1884. in 1885., kolikor je pa zadela Središče, v knjižici „Kapela žalostne Matere božje v Središču“ str. 38—47. V Središču je zlasti hudo razsajala leta 1645., ko je pobrala tudi župnika Matjaža Tercelja, njegovega očima in sestro, tako da je koncem l. 1645. stalo župnišče prazno. Slična usoda je zadela tudi mnogo hiš v trgu.

[1] Národopisný Věstník 1909, str. 99.

V svoji prošnji na deželno vlado v Gradcu l. 1648., da bi se jim odpustila ali vsaj znižala dača, pravijo tržani med drugim, da vsled nesrečne kuge stoji polovica hiš praznih, in za najboljše plačilo ni dobiti človeka, ki bi pomagal delati.

Še hujše pa je davila kuga v Središču in okolici l. 1681. in 1682., ko je pobrala 592 ljudi. Prvi sumnjiv slučaj se je pojavil 30. marca 1681., ko je po enodnevni, hudi bolezni umrla neka 20letna deklica Marjeta Bedo. Njeno truplo je po smrti hitro počrnelo, kar je bilo slabo znamenje, tem bolj, ker so od vseh krajev že prihajala žalostna poročila o kugi. Vendar pa celi april v Središču nihče ni umrl in ljudje so se pomirili. Meseca maja jih je pomrlo 21, junija in julija 30, nekateri prav naglo, a ljudje so mislili, da je to navadna vročinska bolezen. A meseca avgusta so se na svojo grozo prepričali, da se je strašen gost nastanil v njihovih hišah. Kužna bolezen se je javljala različno. Nekatere je prijel strašen krč v želodcu, druge je v prsih bodlo, nekateri so dobili po životu bule z rdečekrvavimi pikami. Bolniki so navadno v nepopisljivih mukah že v 24 urah umirali, le malo jih je bolehalo več dni in zelo redki so bili, ki so okrevali. Mrtvo truplo je mahoma počrnelo in neznosen smrad se je širil od njega. Ljudje so kakor zmešani begali sem in tje, pa ni bilo kam uiti, zakaj povsod okoli, v Medjimurju, v Ljutomerskih goricah, okoli Ormoža, preko Drave na Hrvaškem, je razsajala kuga, da so ljudje padali kakor muhe.

Vlada je poslala v Središče kužnega komisarja Ferdinanda Schiererja, ki si je na pomoč vzel dva tržana Andreja Tukserja in Jurija Čavničarja. Hiše, v katerih so bili kužni bolniki, so zaprli in vrata z velikim belim križem zaznamovali. Jedila, pijačo in zdravila so podajali bolnikom skozi okno. Mrliče so domači mnogokrat ponoči kar za hišo pokopali. Tu in tam so mrliči ostali v hiši nepokopani, zlasti, če je hiša že izumrla. Po take so prišli komisarjevi, dobro plačani pogrebci in so jih s krampom potegnili iz hiše, vrgli na voz in odpeljali na spodnji del trga, kjer so jih „pri pili“ pokapali. Preden so truplo zagrebli, so ga potrosili z živim apnom.

Takratnemu središkemu župniku Golobu je prišel na pomoč frančiškan iz Ormoža, da sta tolažila bolnike in umirajoče.

Sploh so si ormoški frančiškani v kužnih časih stekli veliko zaslug, ker so neustrašeno šli med obupano ljudstvo ter ga tolažili.

Takrat se je tudi začelo v Središču češčenje sv. Frančiška Ksaverija in sv. Sebastijana, ki se je deloma ohranilo do današnjih dni.

Meseca majnika l. 1682. je vendar kuga končala svoje strašno opravilo. Večina hiš je ostala prazna, izumrle so takrat mnoge stare središke rodovine, kakor: Fic, Kopijar, Vidič, Arnec, Streler, Senica, Kiseljak, Jurgec, Vinko, Cocelj, Geklač, Hlitič i. dr. Priselile so se potem v Središče nove rodovine največ iz Medjimurja in Hrvaškega pa iz Murskega polja.

Kužni komisar Schierer je dobil od vlade pohvalno spričevalo, da je točno izvrševal svoje dolžnosti ob času kuge.

Tudi pozneje je še kuga večkrat strašila po naših krajih, vendar Središča ni posebno hudo zadela, kakor je sklepati iz števila mrličev v 18. stoletju (gl. str. 182—187).

2. Razne bolezni; visoka starost.

Kar se tiče raznih bolezni, je. najnavadnejša bolezen mrzlica.[1] Tega je kriva zlasti v spodnjem delu trga krajevna lega, vsled katere se kanalizacija ne da prav izpeljati, ker bi sicer ob malo večji vodi Drava po kanalih pridrla v trg. Vsled tega zastaja voda po jarkih, gnojnica in smradljive mlakuže okužujejo zrak in povzročujejo mrzlico. Vendar te pomanjkljivosti niso ravno občutne.

Druge najbolj navadne in nevarne bolezni so sušica, legar, pljučnica, vodenika; večkrat razsajajo zlasti med otroci osepnice in davica.

Dobro znamenje za zdravstvene razmere kraja in ljudstva je veliko število oseb, ki učakajo visoko starost. Žalibog, da nam v tem oziru središke matrike podajejo le nepopoln pregled. Prvotno namreč v mrtvaške knjige niso zapisovali starosti, deloma tudi začetkoma ni bilo mogoče; starejši ljudje mnogokrat ne vedo, koliko so stari, še manj, katerega leta so rojeni, krstne matrike središke pa so se začele spisovati šele l. 1668. Pri mrličih je začel zapisovati starost šele župnik Žager leta

[1] Poročilo g. dr. Spešiča, središkega zdravnika.

1677., a samo pri nekaterih mrličih, pri katerih je pač mogel dognati starost. V naslednjem se oziramo le na starost od 80 let naprej, kolikor je zaznamovana v matrikah in sicer po razdobju 33 let, kakor se navadno računi za eden zarod.

V razdobju	Od 80—89 let			Od 90—99 let			100 let in čez		
	možki	ženske	skupaj	možki	ženske	skupaj	možki	ženske	skupaj
1677—1700[1]	9	21	30	—	2	2	—	—	—
1701—1733	13	12	25	—	4	4	1	1	2
1734—1766	8	7	15	4	1	5	—	1[2]	1
1767—1800	14	5	19	5	1	6	2[3]	—	2
1801—1833	13	18	31	3	4	7	—	—	—
1834—1866	26	25	51	7	5	12	—	—	—
1867—1900	40	41	81	2	—	2	—	—	—
1901—1908	9	22	31	2	2	4	—	—	—
Celotno število od 1677—1908:	132	151	283	23	19	42	3	2	5

Kakor je razvidno iz tega pregleda, so v 19. stoletju stoletni starčki celo izginili in ni lahko pričakovati, da bi od sedaj živečega zaroda kdo doživel 100 let. Dasi se je zdravstvo novejši čas v marsičem zboljšalo, je nasprotno novodobna kultura prinesla marsikatero spremembo v hrani, pijači, obleki, v načinu življenja, ki nikakor ne prija zdravju in dolgi ohranitvi človeškega organizma.

V naslednjem podamo pregled, koliko ljudi pomrje v središki župniji v gotovi dobi življenja. Omejili smo se le na zadnjih 50 let, ker v starih matrikah starost ni natančno zaznamovana in ker bi nam to vzelo preveč prostora. Ta pregled sega le do 80 let, ker pregled o visoki starosti smo podali zgoraj.

[1] V tem razdobju so večinoma vsi označeni kot 80letni starčki in starice, znamenje, da je starost le približno napovedana.

[2] Barbara Borko iz Središča je učakala starost 105 let. Pokopali so jo 23. decembra 1736.

[3] Štefan Babič iz Obreža je učakal 103 leta, Mihael Čurin iz Vodranec pa nenavadno starost 113 let; rojen je bil l. 1674., poročen l. 1694. in pokopali so ga 28. marca l. 1787.

d) Umrljivost po starosti.

Leto	Do 1 meseca			Do 1 leta			Do 5 let			Do 10 let			Do 15 let			Do 20 let			Do 30 let			Do 40 let			Do 50 let			Do 60 let			Do 70 let			Do 80 let			Opomba
	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	
1851	3	1	4	6	3	9	8	3	11	2	1	3	—	—	—	1	1	2	1	—	1	—	1	1	—	—	—	4	1	5	7	3	10	1	5	6	
1852	5	3	8	6	2	8	3	3	6	2	2	4	1	1	2	1	—	1	2	—	2	—	2	2	1	3	4	1	2	3	5	1	6	1	—	1	
1853	2	1	3	4	—	4	1	—	1	1	1	2	—	—	—	—	2	2	1	2	3	1	5	6	2	4	6	—	6	6	5	1	6	1	—	1	
1854	2	1	3	5	3	8	4	1	5	—	—	—	3	—	3	—	—	—	2	1	3	1	2	3	2	1	3	4	4	8	12	5	17	1	1	2	
1855	1	2	3	5	1	6	2	3	5	1	—	1	—	1	1	3	—	3	1	2	3	2	1	3	1	5	6	6	4	10	1	1	2	—	—	—	
1856	2	3	5	1	2	3	4	7	11	—	1	1	—	—	—	—	1	1	3	1	4	1	3	4	—	—	—	1	3	4	3	2	5	1	2	3	
1857	8	4	12	6	3	9	3	2	5	1	—	1	—	2	2	1	2	3	1	1	2	3	—	3	4	1	5	4	4	8	3	5	8	2	2	4	
1858	4	6	10	4	2	6	1	1	2	—	—	—	3	—	3	—	1	1	—	2	2	1	2	3	1	2	3	3	2	5	4	3	7	4	2	6	
1859	6	4	10	6	6	12	1	4	5	—	—	—	—	—	—	3	—	3	5	1	6	2	3	5	2	1	3	5	4	9	4	1	5	1	4	5	
1860	2	1	3	4	1	5	1	2	3	3	—	3	—	—	—	1	—	1	4	1	5	1	4	5	4	1	5	3	2	5	4	2	6	—	1	1	
1861	8	2	10	3	8	11	5	4	9	—	1	1	1	1	2	1	1	2	5	2	7	1	—	1	5	5	10	3	5	8	5	4	9	4	2	6	
1862	1	3	4	4	3	7	2	2	4	2	1	3	—	—	—	1	—	1	3	1	4	—	3	3	—	1	1	1	3	4	2	2	4	1	4	5	
1863	7	5	12	3	2	5	7	3	10	—	1	1	—	—	—	1	—	1	1	2	3	—	1	1	1	—	1	4	1	5	3	2	5	—	1	1	
1864	2	4	6	1	6	7	2	3	5	2	3	5	1	—	1	—	—	—	—	2	2	3	1	4	4	1	5	4	2	6	2	6	8	—	3	3	
1865	9	4	13	4	3	7	2	—	2	2	—	2	—	—	—	—	—	—	6	1	7	1	3	4	3	1	4	—	3	3	3	3	6	2	1	3	
1866	4	4	8	6	8	14	5	3	8	2	1	3	—	1	1	—	—	—	1	—	1	3	1	4	2	3	5	2	5	7	2	3	5	3	3	6	
1867	4	—	4	6	3	9	4	3	7	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1	3	1	4	2	4	6	7	1	8	7	2	9	3	1	4	
1868	4	7	11	2	1	3	—	1	1	1	2	3	—	—	—	1	1	2	—	2	2	1	4	5	1	2	3	2	1	3	2	4	6	6	—	6	
1869	3	4	7	7	4	11	8	7	15	—	1	1	1	—	1	2	1	3	1	2	3	1	—	1	2	—	2	5	3	8	3	3	6	5	4	9	
1870	3	—	3	2	5	7	3	4	7	—	1	1	—	—	—	1	—	1	1	1	2	3	1	4	1	1	2	2	2	4	5	4	9	2	1	3	
1871	7	6	13	3	2	5	4	2	6	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2	1	3	—	4	4	3	3	6	3	3	6	7	4	11	5	5	10	
1872	1	5	6	2	6	8	2	2	4	1	1	2	—	—	—	1	—	1	2	1	3	2	3	5	—	—	—	2	2	4	4	3	7	6	3	9	
1873	5	—	5	7	2	9	1	6	7	2	—	2	1	—	1	1	1	2	—	2	2	2	—	2	3	3	6	3	2	5	2	9	11	1	2	3	

1874	10	3	13	12	6	18	9	12	21	5	6	11	1	2	3	—	—	—	4	4	8	5	3	8	2	2	4	6	3	9	4	5	9	4	2	6	
1875	5	3	8	2	3	5	4	2	6	—	2	2	1	—	1	1	—	1	1	1	2	1	2	3	1	6	7	3	2	5	4	4	8	3	2	5	
1876	5	3	8	11	4	15	15	12	27	5	4	9	2	2	4	1	1	2	1	—	1	3	1	4	2	1	3	—	3	3	2	2	4	3	4	7	Pri eni osebi neznana starost
1877	2	2	4	4	1	5	1	3	4	—	3	3	1	—	1	3	2	5	3	1	4	2	3	5	4	1	5	5	1	6	1	2	3	2	2	4	
1878	4	1	5	2	8	10	2	4	6	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	1	1	1	1	2	1	1	2	6	3	9	4	6	10	4	4	8	
1879	5	3	8	8	1	9	3	2	5	—	2	2	1	—	1	2	1	3	3	1	4	3	—	3	3	2	5	—	2	2	2	1	3	1	4	5	Najden mrtev otrok
1880	3	4	7	6	1	7	6	1	7	1	1	2	—	1	1	1	—	1	1	—	1	—	2	2	2	3	5	1	4	5	4	4	8	5	1	6	
1881	3	1	4	3	4	7	2	—	2	—	—	—	—	2	2	1	—	1	3	1	4	—	—	—	1	2	3	2	2	4	2	3	5	4	3	7	
1882	5	2	7	6	8	14	4	4	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2	1	3	1	1	2	4	4	8	1	3	4	
1883	4	5	9	2	1	3	1	2	3	1	1	2	—	—	—	—	—	—	3	2	5	1	1	2	1	1	2	—	1	1	3	1	4	1	—	1	2 prezg. poroda
1884	5	3	8	9	1	10	5	6	11	2	3	5	1	—	1	1	—	1	2	1	3	1	5	6	1	—	1	2	4	6	1	1	2	2	—	2	1 spaček
1885	4	5	9	3	4	7	1	4	5	1	1	2	—	1	1	1	1	2	1	—	1	1	1	2	1	—	1	1	1	2	3	5	8	2	4	6	»
1886	4	2	6	3	1	4	4	5	9	2	5	7	1	—	1	—	1	1	2	2	4	1	3	4	—	1	1	1	3	4	5	7	12	4	5	9	
1887	7	4	11	2	2	4	1	2	3	—	—	—	—	—	—	1	2	3	—	1	1	1	1	2	1	3	4	1	1	2	1	4	5	2	4	6	nezn. vtopljenec
1888	4	3	7	1	4	5	2	3	5	—	2	2	3	3	6	1	—	1	2	1	3	1	2	3	2	2	4	4	5	9	—	1	1	5	5	10	» »
1889	8	6	14	4	6	10	1	3	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	5	1	2	3	3	1	4	3	2	5	2	1	3	—	2	2	
1890	7	1	8	4	6	10	2	1	3	—	2	2	—	—	—	1	—	1	2	2	4	1	—	1	1	3	4	3	—	3	2	1	3	4	4	8	
1891	4	2	6	3	4	7	7	—	7	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	2	3	—	—	—	2	—	2	—	—	—	2	3	5	4	2	6	
1892	7	8	15	10	8	18	2	3	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	1	3	4	3	1	4	2	1	3	1	4	5	5	8	13	
1893	2	3	5	5	—	5	—	2	2	—	—	—	—	2	2	1	3	4	—	1	1	—	1	1	2	1	3	4	1	5	5	3	8	5	9	14	
1894	7	5	12	1	2	3	2	2	4	1	—	1	—	—	—	1	—	1	—	1	1	—	1	1	1	—	1	—	1	1	1	3	4	2	—	2	
1895	4	5	9	6	4	10	7	4	11	4	3	7	—	1	1	1	—	1	1	2	3	—	1	1	—	—	—	2	2	4	6	1	7	2	1	3	
1896	8	1	9	5	6	11	6	6	12	3	—	3	—	1	1	3	—	3	1	2	3	2	2	4	—	2	2	3	1	4	4	4	8	4	5	9	
1897	4	9	13	6	4	10	—	1	1	—	2	2	2	—	2	2	—	2	2	1	3	—	1	1	—	1	1	2	2	4	1	7	8	3	7	10	
1898	5	3	8	3	3	6	1	3	4	—	1	1	—	—	—	—	1	1	2	2	4	—	1	1	1	1	2	2	2	4	5	5	10	5	3	8	
1899	2	6	8	2	3	5	1	3	4	—	—	—	—	1	1	1	—	1	2	6	8	2	1	3	1	1	2	3	2	5	4	3	7	3	2	5	
1900	1	6	7	4	3	7	4	3	7	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	3	—	3	1	—	1	1	4	5	1	5	6	1	7	8	
Skupaj	222	169	391	224	174	398	166	159	325	47	57	104	27	22	49	42	24	66	83	67	150	63	85	148	83	79	162	127	119	246	169	163	332	131	140	271	

3. Bolnišnica.

Bolnišnice je Jožef II. popolnoma preustrojil. Posebno skrb je posvetil umobolnim siromakom, s katerimi so mnogokrat res nečloveško ravnali; ljudem ni prišlo na misel, da imajo opraviti z *bolniki*. Posebne zavode za umobolne so sicer prvi vpeljali *servitje* že v 13. stol., toda ostali svet jih ni v tem posnemal. Na Nemškem so prvo norišnico ustanovili v Nürnbergu l. 1460. Sicer si pa ljudje z umobolnimi niso znali drugače pomagati, kakor da so jih zaprli v kako luknjo, vklenili v verige, jih pretepali in se iz njih norčevali, pustili jih trpeti glad, žejo in mraz. Na Angleškem so n. pr. ob gotovih mesečnih spremembah umobolne vklepali v verige in jih tepli s šibami, češ, da jim ne bi mesec škodoval!

Jožef II. je zaukazal v bolnišnicah napraviti posebne oddelke za umobolne, na Dunaju, v Pragi in v Brnu pa je za nje ustanovil celo posebne bolnišnice. L. 1783. dne 14. oktobra je vlada splošno zaukazala, paziti na umobolne in ž njimi človeško ravnati.[1]

Četudi počasi, vendar polagoma se je tudi na deželi vsled naredbe Jožefove vlade marsikaj zboljšalo v zdravstvenem oziru. Še začetkom 19. stoletja je zdravstvo precej časa v Avstriji stalo na isti stopinji kakor za časa Jožefa II.

Kakor smo že prej omenili, je prav verjetno, da je pri Središču nekdaj nemški red bil postavil hospital ali zavetišče za bolnike in popotnike, toda ta zavod je kmalu propadel in potem ni nobenega sledu o kaki bolnišnici v Središču do najnovejšega časa, izvzemši kužno leto 1681—1682, ko so za silo napravili onkraj Trnave, v Steničnjaku bolnišnico.[2] Bolnike so pošiljali v posameznih slučajih v ptujsko bolnišnico, dokler ni nemški red pozidal nove bolnišnice v Ormožu v spomin 50letnega vladanja cesarja Franca Jožefa I. Ta bolnišnica je bila slovesno otvorjena 24. aprila leta 1899. — Med tem je tudi središki trg začel misliti na bolnišnico.

Ko je l. 1892. pretila kolera, je občinski odbor središki določil poslopje požarne brambe za bolnišnico in naročil tudi stroj za razkuževanje za 340 gl.

---

[1] Kultur, 1908, str. 9—18.

[2] Slekovec, Kapela ž. M. b. str. 42.

Zapisnik obč. seje 24. marca 1899. pravi, da je Središče postavilo bolnišnico za 1000 gl., okr. glavarstvo je obljubilo, da bolnišnica postane javna in da se občini ta svota vrne, deželni odbor pa temu ni pritrdil, zato se je pri požarni brambi uredil prostor za bolnišnico s 3 posteljami. 20. decembra l. 1906. je vložila občina prošnjo na dež. odbor, da, če obvelja nasvet, naj se stavijo manjše hiralnice na deželi, da občina za stavbo brezplačno prostor ter zraven še 100.000 kom. opeke. Deželni odbor ni sprejel te ponudbe, opiraje se zlasti na to, da je itak v bližnjem Ormožu ustanovljena bolnišnica za celi okraj. Občina ima torej le pripravljen bolniški prostor za slučaj kake nalezljive bolezni.

4. Zdravniki.

Zdravniki na deželi pa tudi po mestih nekdaj niso bili vsi visoko izšolani doktorji zdravilstva, ampak čisto priprosti mazači in ranocelniki. Njih glavno opravilo je bilo, briti in česati ljudi, puščati jim na žili in nastavljati rožiče ter rezati kurja očesa. Imeli so tudi na razpolago kopeli, odtod tudi ime „padar“ (od nemškega Bad). Kjer ni bilo pravih ranocelnikov in doktorjev, so „padarji“ zdravili tudi druge bolezni. Navadno so bili „padarji“ obenem tudi ranocelniki ali kirurgi. Padarstvo se je smatralo za nečastno opravilo, kakor n. pr. konjederstvo. Takšni ranocelniki, ob enem brivci, so bili za pravo rokodelci ter so imeli učence in pomočnike kakor obrtniki. Od brivskega in padarskega učenca se ni mnogo zahtevalo, dovolj je bilo, če je znal brati in pisati. Padarji in ranocelniki so bili združeni v posebno zadrugo, katere sedež za Štajersko je bil Gradec. Ta zadruga je častila kot svoja zaščitnika sv. Kozma in Damijana. Kakor pri drugih obrtih, je tudi padarski pomočnik bil navezan, oženiti se z vdovo ali hčerjo kakega padarskega mojstra, drugače ga niso potrdili za mojstra. Ako se ni hotel udati, so ga prisilili, da je šel na potovanje. Le če nikjer v bližini ni bilo take vdove ali hčeri, si je smel izbrati drugo nevesto.

Šele ob času cesarja Jožefa II. je nastopila nova doba glede zdravniške znanosti in zdravstvenih naprav. L. 1784. je cesar Jožef II. proglasil ranocelništvo za prosto in častno

opravilo. Odslej so smeli ranocelništvo izvrševati le izprašani ranocelniki, ki so se vadili v kaki bolnišnici. Brivnic, kopeli, obrtnih pomočnikov in učencev ranocelniki niso smeli več imeti, ampak to je cesar prepustil brivcem in padarjem v ožjem pomenu.

Po novi postavi je moral ranocelnik pri preskušnji dokazati, da ve uravnavati zlomljene in izpahnjene ude, obvezovati rane, da ve zdraviti opekline in poškodbe vsled obstrelbe ter druge rane, da zna pripravljati tople in mrzle kopeli ter lečiti še druge bolezni.

Središče in okolico so v prejšnjih časih oskrbovali ormoški ranocelniki, nekateri so pa tudi v Središču stanovali.

Znani so nam sledeči zdravniki središki:

Že l. 1675. se omenja v Središču nek „padar“, katerega ime pa ni znano.

Dne 28. januarija l. 1715. je bil v Središču poročen okolišni zdravnik (medicus circumforaneus) *Jožef Borel*, vdovec, doma iz Konjic, z Marino, hčerjo rajn. Mahlana, vdovo Blaža Jurmana, vojaka v Karlovcu.[1]

Meseca maja l. 1794. se je ormoški ranocelnik *Jožef Aspach* ponudil Središčanom, da bo vsak teden enkrat prihajal v Središče in pomagal v slučajih bolezni, kar je središki magistrat sprejel in odobril. Kot plačilo je prosil 12 vaganov žita na leto, česar mu magistrat sicer ni izrecno obljubil pa tudi ne odrekel. Dne 9. oktobra i. l. je še ponovil prošnjo, a če mu ne ustrežejo, bo opustil nadalnje obiskovanje, ker da njegov trud in izguba časa itak ni v nobenem razmerju s plačilom.

Okoli l. 1816. je opravljal v Središču ranocelniško službo nek Kristijan Sult, oženjen z Leonoro Edelberger, ki mu je 20. maja 1816. rodila hčerko Karolino. Stanoval je na Grabah štev. 31.

Od l. 1838 do l. 1850. je deloval kot zdravnik v Središču Karol Pöschl, sin umirovljenega bančnega pristava Jakoba Pöschla, rojen 15. februarija l. 1807. v Gradcu. L. 1838. je prišel v Središče, kjer mu je že naslednjega leta dne 18. septembra umrla žena Marija za sušico. L. 1845. dne 14. septem-

[1] Slekovčev izpisek v arh. Zg. dr.

bra si je vzel v zakon Marijo Najžar, hčer Vida Najžar, kmeta v Obrežu in Marije, roj. Veselko, s katero je že l. 1843. imel otroka Terezijo. Iz tega zakona je dobil še dva sina: Janeza Nep. Vincenca, roj. 20. januarija 1846. in Jakoba Jožefa, roj. 19. marca 1848. Pöschl je umrl v Središču 20. maja l. 1850., star šele 42 let.

Za njim se je nastanil v Središču kot zdravnik *Jožef Wiesinger.*

Za njim je zdravil v Središču ranocelnik (kirurg) *Ivan Sklenica,* katerega so 2. avgusta 1884. odpeljali v ptujsko bolnišnico, kjer je že 4. avgusta umrl. Potem 10 let ni bilo zdravnika v Središču. L. 1885. je bilo razpisano zdravniško mesto v Središču in je občina obljubila 150 gl. na leto, toda nihče se ni oglasil. Tedaj so plačo povišali in mesto zopet razpisali, a tudi sedaj so čakali še 4 leta na zdravnika.

Vsled sklepa obč. zastopa 4. januarija 1889. se je obrnila občina na c. kr. okr. glavarstvo, da se sedež zdravnika določi v Središču in ne pri Sv. Miklavžu. Občina mu da plače 400 gl. pa zahteva, da v Središču mrliče zastonj ogleduje, da siromake zastonj leči in da mora biti slovenščine zmožen. V občinski hiši so mu priredili tudi prosto stanovanje.

Naposled je bil 12. julija l. 1889. sprejet za zdravnika dr. *Josip Spešič,* ki še sedaj, ko se tiska ta knjiga, uspešno deluje v Središču ter od daleč iščejo ljudje v svojih telesnih nadlogah pomoči pri njem. Dr. Spešič je domačin, rojen v Šalovcih dne 4. februarija l. 1849. Gimnazijo je dovršil v Mariboru l. 1869., zdravniške študije pa v Gradcu l. 1875., ondi je v javni bolnišnici tudi kot začetnik izvrševal zdravniško prakso. L. 1878. je kot vojaški zdravnik spremljal naše vojake v Bosno in je bil dodeljen artileriji. L. 1889. se je stalno naselil v Središču, kjer opravlja službo okrožnega zdravnika.

* * *

5. Babice.

Poleg zdravnika je za zdravstveno stanje ljudstva velike važnosti *babica* za porode. Tudi v tem oziru je vlada Jožefa II. marsikaj zboljšala. Zaukazala je, da se morajo babice zadostno poučiti, kako treba pomagati pri porodih, in je silila na to, da se le izkušane babice smejo

klicati na pomoč. 10. junija l. 1781. je vlada izdala pouk za babice pri krščevanju. Seveda so vladine naredbe zadele na mnogoteri odpor med ljudstvom; iz različnih vzrokov niso imele matere pravega zaupanja do „izkušanih“ babic in še do današnjega dne se niso mogle povsod uveljaviti.

L. 1798. je okrožna oblast brezpogojno zahtevala, da se v Središču mora nastaviti izkušana babica, vsled tega je ormoška gosposka 20. januarija i. l. naročila, naj magistrat izbere primerno žensko, da gre k poučnemu tečaju v Maribor, najboljše takšno, ki že ima v tem kaj prakse.

Magistrat je poslal neko Heleno Dečko, a ker je ta bila že prestara, jo je ormoški oskrbnik poslal domu in naročil magistratu, da takoj še isti dan pošlje drugo sposobno osebo, ako bi pa to zamudil, ji bo pozneje moral sam plačati vožnjo v Maribor.

Središki magistrat se ni zmenil za to. 9. febr. 1798. je morala ormoška gosposka znovič ostro podregati in je poslala na občinske stroške tjekaj posebnega sela, ki je ostal tako dolgo v Središču, da so določili sposobno žensko za tečaj. Konečno je 11. februarija ormoška gosposka „vzela na znanje“, da je za to določena Kata Kralj (Krelius). Ker so zamudili priliko, s katero bi se bila lahko peljala iz Ormoža, so jo morali na svoje stroške peljati v Maribor in ji dati potrebne novce za potrošek.

Imenovana Dečko je vkljub temu še naprej pomagala pri porodih, vsled česar je ormoška oblast naročila magistratu 18. julija 1798., da ji to prepove in pazi, da bodo matere klicale le izkušano babico Kralj. Dne 23. septembra i. l. naroča magistratu, da izkušani babici poskrbi stanovanje, in zopet opozarja, da nobena neizkušana babica ne sme izvrševati tega posla.

Naslednja leta je tedaj imel trg izkušano babico, ki je imela prosto stanovanje v trški hiši št. 142 (sedaj št. 1.) Opravila pa ni imela ta babica skoraj nikakšnega. Da pri središkem magistratu niso bili ravno posebno natančni v tem oziru, spričuje opetovano karanje od strani graščinske gosposke. Tako je 18. julija 1798. bilo prepovedano jemati druge babice, kakor le izkušane, a magistrat se ni zmenil zato in je pustil še nadalje neizkušano babico Heleno Dečko opravljati njeni posel, vsled česar pravi grašč. dopis z dne 22. septembra 1798., da je doslej sicer že bila znana neposlušnost sred. magistrata, a so mu zaupali vsaj v tem, kar se tiče javnega blagra, a sedaj se je pokazalo, da i tu ima le ime magistrata, v resnici pa nič ne dela.[1]

Tudi drugače je imela ta babica vsakovrstne sitnosti. 7. maja 1802. naznanja ormoška sodnija, da se je babica Katarina „Kreljusin“ pritožila, in šumar središki je to potrdil, da ji je Ana Borko na svoji (Borkovičini) hiši, ki ji je odkazana za stanovanje, snela vsa okna in vrata,

[1] Dopisi v obč. arhivu središkem.

tako, da s svojimi otroki ne more od mraza obstati v hiši, zato se naroča magistratu pod najostrejšo odgovornostjo, da takoj na stroške zatoženke popravi vse, kakor je bilo prej, Ano Borko pa takoj zapre in obsodi, obsodbo pa dopošlje v Ormož, ob enem z zagovorom, zakaj ni takoj preiskoval pritožbe tožiteljice in ji pomagal

Kako je magistrat izpolnil to povelje, ni znano. Vsekako je bila ta izkušana babica zelo nepriljubljena. Proti njej so se l. 1802. pritožili tržani Nik. Kočevar, Jož. Jakl, Jakob Plepelec, Filip Antonič, Mih. Poljanec. Obravnava je bila napovedana 6. julija i. l. v ormoški graščini. Predmet tožbe ni razviden iz dotičnih listin, bržkone je ženska imela precej hud jezik. Marko Kralj (Krelius), njen mož, je pa junija 1802 tožil Marijo Borko in njenega sina Jakoba, da sta grdo ravnala (Mißhandlung) ž njegovo ženo. Obravnava je bila napovedana 22. junija. Izid ni znan.

Opravila torej ta „izkušana babica“ ni imela veliko, matere so rajši klicale svoje navadne babice, katerim so bile vajene. Sicer pa mrtvaške knjige tistega časa ne zaznamujejo ravno veliko nesrečnih porodov, ki bi se končali s smrtjo. Po eden tak slučaj je zaznamovan l. 1729, 1737, 1741, 1755, 1758, 1761, 1764, 1765, 1768, 1769 dva slučaja, 1788 dva slučaja, 1790, 1805 trije slučaji.

Do l. 1825. babice niso zaznamovane v krstnih knjigah, a l. 1825. je zaznamovanih kar 9 babic, torej je na 7 mater po priliki prišla to leto po ena babica, ker je l. 1825. bilo 65 porodov. Šele od l. 1839. se v krstnih knjigah redno zaznamuje, je li babica izkušana ali ne.

Od l. 1839. do 1900. nahajamo v krstnih knjigah naslednje izkušane babice: Liza Zorec (1839)[1], Marija Kolarič (1839), Agata Žabnek (1841), Marija Rakuša, Liza Zobovič (1856), Ana Masten (1867), Ivana Hoffer, pozneje omožena Hanželič (na Grabah, 1868), Ana Horvat (1886, pozneje omožena Zollenstein), Liza Glavnik (1894), Katarina Lesnikar (1894, v Trnovcih v macinski župniji).

Po l. 1830. se število babic zmanjšuje, izkušane babice polagoma prevladujejo, okoli l. 1856. že v večini slučajev pomagajo izkušane babice, novejši čas so neizkušane tako redke, kakor so bile pred 100 leti izkušane.

[1] Letnica pomeni, kdaj jo prvič zasledimo v krstnih knjigah.

IV. Šolska zgodovina.

1. Splošen pregled ljudskega šolstva.

S krščanstvom se začenja za vsak narod tudi kulturno življenje, slovstvo in šolstvo. Cerkev sama po svoji uredbi in po svoji nalogi je velika izobraževalna naprava; v krutih časih ljudskega preseljevanja je bila cerkev edina nravna moč, ki je s svojimi postavami, s svojim naukom, z bogoslužjem, s kiparstvom in slikarstvom, s pesmijo in z govorom krotila, blažila, vzgojevala mlade narode, ki so še komaj slekli barbarsko suknjo. Pri večjih cerkvah in po samostanih so že zgodaj nastale šole; pri župnijskih cerkvah so bile ustanovljene tudi nekake ljudske šole. Kajpada so bile te šole zelo priproste, omejene le na majhno število šolarjev, ki so se mislili posvetiti cerkveni službi. V teh šolah so poučevali ali duhovniki sami ali pa cerkovniki, ki niso imeli nikakšne posebne izobrazbe. Za ljudsko šolstvo so bila tla po naših krajih zelo neugodna vsled neprestanih vojsk in sovražnih napadov, sedaj od strani Ogrov, sedaj Turkov. Zatorej pa takratnih šolskih razmer ne smemo presojati po razmerah in potrebah sedanjega časa.

Država se za šolstvo do časa Marije Terezije ni nič brigala. Šola se je smatrala za cerkveno zadevo, vlada se je brigala za njo le toliko, da je cerkvenim šolskim naredbam podala zunanjo veljavo in gledala, da se tudi izvršujejo, poravnavala prepire in zunanje nerede. Toda novejše razmere so odločno zahtevale, da tudi država posveti šoli večjo pozornost. Kardinal in škof pasovski Leopold III. je v posebni spomenici razložil cesarici Mariji Tereziji, „kolike koristi je dobra šola za državo in sv. vero“ ter kako potrebno je, da se z vladinimi naredbami spravi dober red v šole ter se izdatno pospešujejo. Cesarica je sprevidela potrebo šolske preosnove ter je poklicala na Dunaj avguštinskega opata Ignacija Felbigerja, ki je sestavil novi učni načrt za normalne, glavne in trivijalne šole. Ta učni red je izšel 6. decembra l. 1774. Po tem načrtu je vsaka

dežela dobila svojo *normalno šolo,* vsako okrožje *glavno šolo,* v manjših mestih, v trgih, pri župnijskih ali podružnih cerkvah na deželi pa bi naj bila vsaj navadna ljudska (trivijalna) šola.

Marija Terezija je želela, da „vsak njen podložnik dobi svojemu stanu in poklicu primerno izobrazbo"; „na vzgoji mladine je vse ležeče", je rekla večkrat cesarica. Zato pa se je tudi država morala pobrigati za šolstvo in Marija Terezija je 13. okt. l. 1770. izrecno proglasila šolo za „politicum", t. j. za državno zadevo. Z Marijo Terezijo se za avstrijsko ljudsko šolstvo začne v pravem pomenu nova doba. Tudi njen sin in naslednik Jožef II. se je zelo zanimal za šolstvo. Število ljudskih šol se je za njegove 10letne vlade znatno pomnožilo. L. 1781. je z odlokom dne 20. oktobra zaukazal obvezno obiskovanje šole; premožnejši stariši, ki bi ne pošiljali otrok v šolo, so morali plačati dvojno šolnino, siromašni pa so morali za kazen opraviti kako roboto pri javnih delih, n. pr. zidanju šol, gradenju cest i. t. d. Župnikom je bilo zaukazano, da so morali pred začetkom šolskega leta stariše s prižnice opominjati, naj redno pošiljajo otroke v šolo. L. 1787. je cesar določil, da pri stavljenju šol mora zemljiška gosposka dati gradivo (opeko, les), župni patron mora plačati rokodelce, občine pa morajo dati težake in prevzeti vožnjo. Jožef II. je vpeljal v ljudsko šolo tudi ženska ročna dela, kar pa se je pri manjših šolah le redkokje izvršilo.

Kmalu po Jožefovi smrti, namreč l. 1792. so se začele francoske vojske, ki so z malimi presledki trajale do l. 1815. Med rožljanjem bojnega orožja pač šolstvo ni moglo posebno prospevati. Vendar je ravno v tem času, in sicer l. 1805. izšel važen šolski zakonik, ki je ostal podlaga avstrijskemu šolstvu do najnovejšega časa.

Ta šolski načrt zahteva, naj se mladina pridno vadi v čitanju, pisanju in računstvu; poleg katekizma se naj s primernimi berili goji versko in nravno življenje. Od učitelja zahteva, naj bo veren, pošten, mil, razumen mož z zadostno izobrazbo. Da si učitelji pridobijo potrebnega znanja za svoj poklic, so se vpeljale posebne šole — učiteljišča ali preparandije.

Za vzdrževanje učitelja se je vpeljala šolnina (8 kr. od šolarja). Ob enem je navadno učitelj bil organist in cerkovnik, in če so bili dohodki preslabi, se je smel pečati še s čim drugim, kar pa ni smelo motiti njegove šolske službe.

Neposrednje, znotranje vodstvo in nadzorstvo šole je imel domači dušni pastir, okrajni nadzornik je bil dekan, za celo škofijo pa je bil pri konzistoriju poročevalec in nadzornik kanonik, katerega je cesar za to imenoval. Vsi ti so bili za pravo od države pooblaščeni organi. Zunanje nadzorovanje šole, red, obiskovanje, popravila je imela okrožna oblast, ki je tudi nastavljala, oziroma potrjevala učitelje.

Koncem vsakega leta je škofijstvo moralo poročati deželni vladi o stanju ljudskih šol.

Z dvornim odlokom 19. avgusta l. 1811. so bili učitelji oproščeni vojaške službe, z dvornim odlokom 17. avgusta l. 1815. pa jim je bila zboljšana plača in sicer učitelju 250 gl. dun. vr. na leto., pomožnemu učitelju pa 120 gl. dun. vr.

V navadni ljudski šoli bi se naj učilo: a) veronauk, cerkvena zgodovina in nravoslovje iz berila; b) čitanje pisanih in tiskanih pismenk in navadno računstvo; c) navod k lepemu vedenju in h gospodarstvu.

Za mladino, ki je že izstopila iz šole, zlasti za rokodelske učence do 20. leta so bile vpeljane nedeljske ali ponavljavne šole. Ob nedeljah po popoldanski službi božji (ali pa prej) je učitelj pod vodstvom župnikovim razlagal nedeljske evangelije, vadil mladino v pisanju, čitanju in računstvu; sploh se je ponavljalo, kar so se bili prej v šoli učili.

Velika napaka našega šolstva pred l. 1848. je bilo nenaravno vsiljevanje nemškega jezika; v mnogih čisto slovenskih krajih je bil šolski pouk popolnoma nemški, vendar se je tudi slovenščina še precej gojila. Šola je bila takrat podrejena cerkveni oblasti, a med slovenskimi duhovniki se je narodna ideja zgodaj prebudila, zlasti je bilo ugodno za narodno šolstvo, odkar je nedosegljivi slovenski vzgojitelj Anton Martin Slomšek kot nadzornik, kot škof in šolski pisatelj dobil vpliv na šolo.

Do l. 1848. se je število šol znatno pomnožilo, le nekatere gorate in zelo oddaljene župnije so še bile brez šole. L. 1848. je prineslo tudi v šolstvo novo življenje, zlasti je važna

naredba državnega tajnika Feuchterslebena z dne 2. septembra l. 1848, ki izrecno priznava edino pametno vzgojno načelo, *da bodi učni jezik v ljudski šoli materinski jezik otrok, za katere je ustanovljena dotična šola.* Za časa ministra grofa Leona Thuna je Slomšek pregledal in predelal vse učne knjige za slovenske ljudske šole. Toda za časa absolutizma je zopet zapihal čez šolsko polje mrzli veter nasilnega ponemčevanja, dokler ni l. 1860. bila avstrijskim narodom dana ustava in se je tudi ljudsko šolstvo začelo polagoma izvijati iz železnih spon protinaravnega ponemčevanja.

Čez nekaj let je pa prišla ob veljavo tudi stara šolska postava. Dne 25. maja l. 1868. je bila izdana nova šolska postava, ki načeloma določuje razmerje ljudske šole do cerkve in države in sploh smoter ljudske šole. § 1. te postave prisvaja državi vrhovno vodstvo in nadzorstvo čez ves pouk in vzgojo, katero izvršuje po svojih organih. Cerkveni oblasti se pušča nadzorstvo in vodstvo le čez veronauk in verske vaje (§ 2.).

Za vodstvo in nadzorstvo ljudskega šolstva in učiteljišč ustanavlja § 10. iste postave:

a) deželni šolski svet kot najvišjo šolsko oblast v posameznih kronovinah;

b) okrajni šolski svet za vsak šolski okraj;

c) krajni šolski svet za vsako šolsko občino.

Kot *smoter* ljudske šole določa § 1. postave z dne 14. maja l. 1869. *nravno-versko vzgojo* otrok. Predmete, ki se naj poučujejo v občnih ljudskih šolah, predpisuje § 3. iste postave: veronauk, čitanje in pisanje, učni jezik, računstvo v zvezi z geometričnim poukom; nadalje najpotrebnejše in najenostavnejše iz naravoslovja, zemljepisja in zgodovine s posebnim ozirom na domačo deželo, potem risanje, petje, ženska ročna dela, telovadbo — za dečke obvezno, za deklice neobvezno. Z isto postavo (§ 21.) je vpeljano obvezno, osemletno šolsko obiskovanje, ki se začenja z dopolnjenim šestim in končuje z dopolnjenim štirnajstim letom.

Šolska novela, to je šolska postava z dne 2. maja 1883 pa je določbe prvotne postave v toliko izpremenila, da prav za prav nimamo več 8letne šolske obveznosti, ker je otrokom kmetskih in revnih starišev na deželi v 13. in 14. letu dovol-

jeno biti v poletnem času doma, torej hodijo po pravem le 7 let v šolo.

Natančneja določila za ljudsko šolstvo so dana s postavo deželnega zbora štajerskega dne 8. februarija l. 1869., zlasti določa ta postava (§§ 3—22) sestavo krajnega in okrajnega (§§ 23—36) šolskega sveta.

Krajni šolski svet tvorijo:

a) Krajni šolski ogleda, ki ga imenuje okrajni šolski svet;

b) učitelj ondotne šole, ali če je več učiteljev, vodja, ozir. prvi učitelj;

c) po eden veroučitelj v občini zastopanih veroizpovedi;

d) najmanj 5 udov, ki jih odpošljejo občinski zastopi všolanih občin.

Krajni šolski svet se voli vsaka tri leta. Nad krajnim šolskim svetom stoji druga, višja šolska oblast — okrajni šolski svet, katerega udje so:

a) predsednik t. j. vsakokratni predstojnik okrajne politične oblasti;

b) po eden od deželnega namestnika ali predsednika imenovani veroučitelj onih veroizpovedi, ki imajo v okraju več kot 500 duš;

c) okrajni šolski nadzornik;

d) od stalno nameščenega učiteljstva dotičnega okraja izvoljeni šolnik, ki ga pa mora potrditi deželni šolski svet;

e) pet odposlancev okrajnega zastopa.

O sestavi deželnega šolskega sveta sicer govori že § 10. državne ljudsko-šolske postave, vendar še o tem daje natančneja določila § 38. omenjene deželne postave. Njega udje so tedaj :

a) deželni namestnik ali njegov zastopnik kot predsednik;

b) dva odposlanca deželnega odbora;

c) odposlanec občinskega zastopa deželnega stolnega mesta Gradec;

d) uradnik c. kr. namestništva;

e) dva šolska nadzornika;

f) dva katoliška duhovnika (kot zastopnika lavantinske in sekovske škofije) in eden luteranski;

g) dva zastopnika učiteljstva.

Vsled postave dne 21. januarija l. 1870. so učitelji morali opustiti cerkovniško službo, pač pa smejo še naprej biti orglavci. Z začetkom šolskega leta 1870/71. je stopil v veljavo tudi nov občni šolski in učni red.

Vsled postave z dne 25. maja 1868 je od l. 1870. naprej bila učitelju določena plača 400 gl., od 1. maja 1874 se je ta plača povišala na 550 gl. vsled postave z dne 3. maja 1874. Nadučitelj še je povrh tega po § 20 postave z dne 4. febr. 1870 dobival 50 gl. doklade, podučitelj pa po § 32. iste postave najmanj 60% od 400, oziroma 550 gl.

To je splošen okvir avstrijskega (in štajerskega) ljudskega šolstva, v katerem nam je razmotrivati v naslednjem razvoj *središke šole.*

2. Središka šola.

Kdaj se je začela v Središču šola, kdo jo je ustanovil in kdo je bil prvi učitelj, se vsled pomanjkanja virov ne da dognati. Kakor sploh za zgodovino trga in župnije, je tudi za zgodovino šole marsikaj požrl plamen, ko je l. 1777. pogorelo leseno župnišče. Velika je škoda tudi, da so se večinoma pozgubili in trgovcem oddali zapiski nekdanjega učitelja Alojzija Šefa, ki so se nanašali na dobo od l. 1776—1837. Šolsko kroniko je začel spisovati bivši nadučitelj Štefan Kovačič, ki je nekaj podatkov o šoli zvedel od starih ljudi, zlasti od prevžitkarice Marije Šef, vdove po Janezu Šefu, ki je bil sin učitelja Alojzija Šefa. Učiteljev pred l. 1776. šolska kronika ne pozna po imenu, Alojzij Šef je prvi, katerega ime je kronist zvedel od imenovane Marije Šef. Od nje je tudi zvedel, da se je pred letom 1776. poučevalo v zasebnih hišah št. 61, 89, 141.

Na podlagi matrik in trških zapisnikov nam je mogoče zasledovati vrsto učiteljev še za dobrih 100 let dalje nazaj, vendar o začetku šole in njenem razvoju ter o delovanju posameznih učiteljev nam manjkajo podatki. Ker so pa bili učitelji ob enem organisti in cerkovniki, smemo sklepati, da se je šolski pouk začel v Središču ne dolgo potem, ko je bila ustanovljena samostalna župnija, ki je seveda potrebovala orglavca in cerkovnika, torej za časa katoliške reformacije, proti sredini 17. stoletja.

Posebne vneme pa ljudje takrat niso kazali za šolo; le malo srediških županov se je lastnoročno podpisovalo; gotovo niso znali pisati, oziroma so pozabili, kar so se bili v šoli naučili, zakaj v takratnih razmerah je priprosti človek malokdaj kaj pisal. Značilno je tudi, da l. 1743. ormoški graščak zabičuje tržanom, da ne smejo rabiti svojih otrok le za to, da jim pasejo svinje in krave, ampak naj jih marljivo pošiljajo v „nemško“ šolo, da bodo, ko dorastejo, trgu v korist in da si bodo lažje služili kruh.

Šolski okoliš je od nekdaj obsegal vse občine središke župnije; šele l. 1851. so semkaj všolali vas Vodranci, ker je preveč oddaljena od Sv. Bolfenka. L. 1845. se je bržkone šlo za to, da bi Šalovce všolali kam drugam, ker je občina 5. julija i. l. podala izjavo, da hoče ostati pri središki šoli. Tudi l. 1878. se je pretresalo vprašanje, ali se naj Šalovci všolajo na Hum ali pa ostanejo v Središču. Obveljalo je zopet slednje.

Oddaljenost posameznih občin od (stare) šole je bila: Godeninci 45 min. do 1 ure, Grabe do 7 minut, Obrež 7 min. do 45 min., Šalovci 20 min. do 1¼ ure, Središče (spodnji del) do 45 min.

Glede obiska poroča šolska kronika, da je l. 1833. zahajalo v šolo 167 učencev. Iz l. 1839. imamo naslednje podatke: v zimskem času je prihajalo v šolo 107 dečkov in 74 deklic, skupaj 181 otrok, v poletnem času 112 dečkov in 85 deklic, skupaj 197 otrok. Nedeljsko šolo je v zimskem času obiskovalo 56 dečkov in 67 deklic, skupaj 123, v poletnem času pa 66 dečkov in 70 deklic, skupaj 136. Deset let pozneje, t. j. l. 1849. je povprečno obiskovalo vsakdanjo šolo 123 dečkov in 97 deklic, skupaj 220, nedeljsko šolo pa 52 dečkov in 40 deklic, skupaj 92. Torej je število vsakdanjih šolarjev v 10 letih poskočilo za 23, oziroma 39 šolarjev, število nedeljskih šolarjev pa se je skrčilo za 31, oziroma 44 šolarjev.

Dvakrat na leto je bila javna skušnja, prvič pod predsedništvom župnikovim, drugič pa dekanovim v navzočnosti svetnih in duhovskih odličnjakov. Dan skušnje je bil slovesen za župnijo.

Učitelj je vodil tudi nedeljske šole, prisostvoval je katehezam ter z otroci vred po štirikrat na leto sprejemal sv. za-

kramente. Šolski nadzorniki so bili trije: škofijski nadzornik kot odposlanec graškega, pozneje lavantinskega konzistorija, velikonedeljski dekan in naposled župnik. Občine so imele dva šolska ogleda; zadnja, ki sta po stari šolski postavi izvrševala to službo, sta bila Anton Šef (Schöff) iz Grab in Janez Sejnkovič iz trga.

L. 1831. je imel učitelj naslednje dohodke: šolnine 15 gl. 6 kr., štolnine pri cerkvi 12 gl. 18 kr., občine so mu v gotovini plačale 40 gl., pisane ajdovske zbirce 46 vaganov, ki so se takrat cenili po 48 kr., torej 36 gl. 48 kr., vsega skupaj torej 104 gl. 12 kr. Pomožnemu učitelju je moral dajati hrano, pa je zato dobil iz šolskega sklada 28 gl. na leto. Razen tega je dobil proste zbirce do 30 vaganov rži in do 18 vaganov pšenice, po 20 *kr.* prediva, za orgljanje pri petih mašah do 30 gl. in od ustanov po 4 gl. na leto, potem pogrebščino in zvonarino. Dobival je tudi razna prostovoljna darila, kakor pravi šolska kronika, po dva centa mesa, klobas za cel polovnjak, jajec na tisoče, fižola več vaganov, pred letom 1848. so mu dajali celo repo, slamo, seno. Ob treh Kraljih, ko so se blagoslavljale hiše, je dobil groš od hiše.[1] Gmotno stanje je tedaj bilo za oni čas dokaj ugodno. Pobiranje zbirce ni bilo takrat nikakšna sramota, saj so celo graščaki „pobirali“ svojo desetino. Učitelj je imel na ta način priložnost priti v dotiko z ljudstvom; ljudje so radi videli, če je prišel v njihovo hišo. Kar je kmetu prirastlo, je dal, če so ga zadele uime, so pa ž njim trpeli tudi tisti, ki so pobirali zbirco.

Šolsko poslopje.

Kakor smo že večkrat omenili, je stara središka šola bila v raznih zasebnih hišah, včasi pa v občinski hiši.

Leta 1807. se je naposled resno mislilo na zidanje šolskega poslopja. Deželni komtur nemškega reda je zahteval, naj se mu naznani, koliko svoto bo morala velikonedeljska komenda kot patron prispevati k stavbi. Na red je odpadlo 1270 gl. Velikonedeljski dekan je pa v imenu reda poročal na okrožno oblast, da v Središču z ozirom na število otrok

[1] Šolska kronika.

ni treba druge šolske izbe in stanovanja za drugo učiteljsko moč, zatorej bi se tudi omenjena svota dala znižati morda za polovico. A okrožna oblast ni pristala na to, red je moral plačati celo svoto 1270 gl., in kmalu se je pokazalo, da se je red z dekanom vred temeljito motil. Preden se je pa z delom dejanski začelo, sta pretekli zopet dve leti. Šele 12. avgusta 1809. se je vršila stavbena komisija in potem se je začelo delo. Uprava nemškega reda pri Veliki nedelji je dala opeko in les, župljani pa so morali dati vožnjo in težake. Za prostor so vzeli tretjino cerkvenega prostora, dve tretjini pa od takratnega posestnika Antona Vrbančiča, kateremu je red odstopil na drugi strani nekaj cerkvenega prostora. L. 1812. je bilo dogotovljeno šolsko poslopje z enim nadstropjem, z dvema šolskima izbama. Kapelico Sv. Ane so deloma podrli ter gradivo porabili pri zidanju. Na njenem mestu je sedaj klet. Nekdanja vrata v kapelo se še poznajo na oni strani šolskega poslopja, ki je obrnjena proti cerkvi. Delo so pa izvršili jako slabo, zakaj ni minilo 10 let in poslopje je potrebovalo že vsestranskega popravila, kakor priznava vizitacijski zapisnik 12. septembra 1821. L. 1822. je bilo poslopje v tako slabem stanju, da so se že hotele podreti stopnice s poprečnim zidom v učiteljevem stanovanju. Vrh tega so pri stavbi celo prezrli potrebno gospodarsko poslopje za učitelja.

Po dolgem obotavljanju in tuhtanju je naposled stavbena komisija 9. septembra 1822. sklenila, da se napravi „za silo“ kravji hlev in trije svinjaki. V ta namen je zopet posestnik Vrbančič odstopil zahodno od šolskega poslopja 46□ sežnjev zemljišča, cerkveni patron pa mu je zato odstopil po 5 šolnjev na široko prostor krog cerkvenega obzidja do Dokševega posestva, ki je bil l. 1809. pripoznan cerkvi. L. 1823. so naposled popravili tudi celo šolsko poslopje, ki je bilo pod nadzorstvom politične oblasti v Ormožu.

L. 1836. so že zopet morali popravljati šolsko poslopje, l. 1842. pa je bil v sobi I. razreda napravljen nov pod.

Ko je prišla v veljavo nova šolska postava, vsled katere mora vsak sposoben otrok osem let obiskovati šolo, je tudi staro šolsko poslopje le za silo zadostovalo novim razmeram. V prvem nadstropju sta bila I. in II. razred, v pritličju pa na

južno stran stanovanje za nadučitelja z dvema sobama, kuhinjo in prostorno obokano kletjo, na severno stran je bilo stanovanje za cerkovnika. Stari prostori so zadostovali vsled tega, ker ljudstvo ni za resno smatralo obveznosti šolskega obiskovanja. L. 1869. je obiskovalo šolo 121 dečkov in 94 deklic, skupno 215, v nedeljsko šolo pa je zahajalo 65 dečkov in 72 deklic, torej skupno 137. L. 1873., ko je nova postava že bila več ali manj vdomačena, pa je bilo za šolo godnih otrok 303, 166 dečkov in 137 deklic, dejanski pa jih je obiskovalo šolo le 224, 133 dečkov in 91 deklic. Trinajst- in štirnajstletni šolarji so zelo slabo zahajali v šolo, še celo ednajst- in dvanajstletni otroci so že izstopali iz šole, zlasti ubožnejši, ker so morali iti služit. Zamude so se jako popustljivo spregledovale. L. 1873. pa je deželni šolski svet poostril naredbe glede šolskih zamud. Vsled tega so prišle kazni, ki so ljudem povzročile mnogo bremen, šolskim vodstvom pa mnogo zamer, z druge strani je pa število šolarjev poskočilo in stari prostori so naenkrat postali pretesni. Že 16. marca 1873. je krajni šolski svet središki pripoznal potrebo, da se šola razširi v trirazrednico. Z odlokom dež. š. sv. 19. junija 1872., št. 2653, je bil 3. razred dovoljen in se je odprl 3. novembra istega leta. Za nov razred je nadučitelj Kovačič prostovoljno odstopil svoje stanovanje proti temu, da se mu da primerno stanovanje ali pa plača stanarina. Iz nadučiteljevega stanovanja so tedaj napravili šolsko sobo, 7·25 m dolgo, 5·68 m široko in 2·96 m visoko. Predelava je stala blizu 120 gl., od tega je središki trg plačal 43·3%, Obrež in Grabe 36·55%, Šalovci 16·09%, Godeninci 4·06%.

Šolski proračun za l. 1873 je znašal 500 gl., naslednja leta pa vedno po 300 gl., ki so se razdelili na všolane občine primerno z davkom

	davek	odstotki	šolski prispevek
Godeninci	293·64 gl.	4·06%	12·18 gl.
Obrež—Grabe	2640·35 „	36·55%	109·65 „
Šalovci	1162·64 „	16·3%	48·27 „
Trg Središče	3127·59 „	43·3%	129·09 „

L. 1884. so proračun zvišali na 500 gl., l. 1885 pa na 700 gl., tako tudi l. 1887, l. 1888 pa celo na 1000 gl., tako tudi l. 1889 in 1890. Ta svota se je razdelila na občine tako-le:

Godeninci	4·3%	43 gl.	Šalovci	15·95%	159·05 gl.
Grabe—Obrež	32·89%	328·09 „	Središče	46·86%	468·06 „

Že l. 1877. se je predlagalo, da se šola razširi v štirirazrednico, a dotični predlog je krajni šolski svet 12. avgusta i. l. odklonil. V štirirazrednico je bila razširjena l. 1884., ker v šolskem poslopju ni bilo več prostora, je krajni šolski svet vzel v najem na 6 let pri Antonu Čuleku, šolske sobo z učiteljskim stanovanjem.

Zidanje nove šole.

Zidanje nove šole je krajni šolski svet sklenil že l. 1888. a vsled ugovora okolišnih občin se je delo zavleklo do l. 1891. Stalo je mnogo truda in boja, preden se je sploh dognalo, *kje* naj stoji nova šola. Stara šola je stala izven trga, v grabski občini, novo šolo so pa tržani vsekako hoteli imeti v trgu. Trška občina je v ta namen ponudila brezplačno prostor „Pod čapljami“, a tudi občina Obrež — Grabe je ponudili brezplačno bivše Kirbusovo posestvo, kjer bi sicer res bil krasen prostor za šolsko poslopje.

Krajni šolski svet sam je bil glede tega razdvojen. Večina, namreč načelnik Sejnkovič, Ivan Kočevar, Maks Robič, Franc Kolarič in nadučitelj Unger, je bila zato, da se šola zida v trgu, nasproti so pa zahtevali, naj šola stoji na Grabah, ker bi to bilo bolj v sredini šolskega okoliša, župnik Venedig, Jurij Dokša, Simonič in Serec. Tudi trije tržani: Jurij Zadravec, J. Lukačič in Jakob Herg so bili za to, naj se šola zida na Grabah.

Staro šolsko poslopje bi se naj porabilo za stanovanje učiteljev. Nemški viteški red je bil pripravljen odstopiti tudi cerkovnikovo stanovanje proti temu, da se pozida za cerkovnika novo poslopje, česar pa občine niso sprejele.

Naposled je odločila večina, da se nova šola zida v trgu „Pod čapljami“. Dne 12. sept. l. 1890. so tržani z veliko večino glasov odobrili predlog, da trška občina odstopi brezplačno

prostor za novo šolo. Okrajni zastop sicer tega ni potrdil, pač pa deželni odbor, na katerega se je trška občina obrnila proti ukrepu okrajnega zastopa. V seji 8. apr. l. 1891. je občinski odbor sklenil, naj se dotično zemljišče koj vknjiži na ime krajnega šolskega sveta. Vsled ugovora okolišnih občin se je delo precej zavleklo. Krajni šolski svet je sklenil, da nova šola mora biti gotova do 15. oktobra 1891. Zidarsko delo je prevzel ptujski mojster Jožef Wresnik za 15.195 gl. 88 kr., katera svota se mu je imela izplačati v triletnih obrokih. Mizarsko delo je prevzel mizarski mojster Stamberger na Grabah, tesarsko pa tržan Ivan Kočevar. Opeka se je delala na Tratah. V marcu 1891. so začeli dovažati stavivo, meseca aprila pa je bil položen temeljni kamen in poslopje je hitro rastlo iz zemlje, a vsled nasprotovanja okoliških občin je okrajni šolski svet meseca majnika ustavil delo, kar je pa deželni šolski svet kmalu razveljavil, tako da prepoved ni veliko zavlekla dela. Koncem junija je poslopje že bilo pod streho. Dne 13. nov. i. l. je bila šola slovesno blagoslovljena. Blagoslovil jo je domači župnik Venedig v navzočnosti okrajnega glavarja, okrajnega šolskega nadzornika,[1] krajnega šolskega sveta, učiteljstva in šolske mladine. Okoličane je pa še vedno bolelo, da je njihov predlog zastran nove šole propadel. Obrež, Šalovci in Godeninci so grozili, da se bodo izšolali iz središkega šolskega okoliša. Na dan blagoslovitve so te vasi pač poslale svoje otroke v cerkev, v šolo pa niso šli in sploh do 30. novembra niso obiskovali šole. Šalovčani pa so se všolali na Hum, toda okrajni šolski svet je prepovedal sprejemanje šalovskih otrok na Humu zaradi pretesnih prostorov ondotne šole. Nadaljni odpor proti novi šoli je bil pač brezuspešen, zato so se 29. novembra stariši iz prižnice opomnili, naj se več ne ustavljajo, ampak naj redno pošiljajo svoje otroke v šolo. Večina se je udala in naslednjega dne so skoro vsi okoliški otroci, tudi oni iz Šalovec, prišli v šolo. Le nekateri so se še ustavljali, pa so jih zadele kazni, katere so celo žandarji iztirjevali. Sčasoma se je razburjenje poleglo in obisk šole je bil potem reden.

[1] Deželni šolski nadzornik je bil zadržan, pa je brzojavno pozdravil otvoritev nove šole.

Zaradi zidanja nove šole je šolski proračun l. 1891. poskočil na 5000 gl., l. 1892. na 5703·50 gl., ker se je 500 gl. moralo plačati stavbarju kot drugi obrok, l. 1893. na 6000 gl. L. 1894. se je proračun zopet znižal na 962 gl. L. 1896. je znašal 800 gl., l. 1897—1899. pa 900 gl., l. 1899—1900 700 gl., 1900—1901 1400 K.

Za šolo godnih otrok je l. 1891. bilo 418, obiskovalo je pa šolo 201 deček in 196 deklic, iz tujih šolskih okolišev je zahajalo v središko šolo 7 dečkov in 4 deklice.

Že dne 6. julija 1892. št. 4592 je deželni šelski svet dovolil, da se središka šola razširi v *petrazrednico*. Peti razred se je otvoril 3. novembra 1892.

Število otrok se je pa od leta do leta množilo in 1. aprila 1897, št. 1722 je deželni šolski svet sklenil, da se v Središču otvori *šesti razred*. Novo šolsko poslopje je postalo nakrat pretesno in zateči so se morali zopet v staro šolo, kjer so iz učiteljevega stanovanja napravili šesto šolsko sobo.

Nadaljevalni tečaj.

Mesto stare nedeljske šole so v Središču l. 1880. vpeljali ob nedeljah prostovoljni nadaljevalni tečaj za dečke, ki so iz šole izstopili. V tem tečaju se je dajal pouk zlasti o gospodarskih rečeh. Tečaj je trajal od novembra ali od oktobra do konca aprila. Vodila sta ga Unger in Strenkl. Leta 1880/81 ga je obiskovalo 26 dečkov, naslednje leto pa 22, naslednja leta je padalo število obiskovalcev na 16 in 12, l. 1886. pa je tečaj moral izostati, ker sta se prijavila le dva učenca, l. 1889. so ga pa zopet otvorili in se je oglasilo 16, naslednje leto pa 21 učencev, l. 1893. se jih je vpisalo 9, a so obiskovali zelo neredno, včasi samo 2 ali celo 1 in l. 1894. se je moral zopet opustiti, ker se je oglasil le 1 učenec.

Šolske svečanosti.

Zelo slovesno se je v prejšnjih časih vršila vsakoletna izkušnja, kar je podalo šoli res neki pesmiški čar. Sicer pa o posebnih šolskih svečanostih pred l. 1870. nimamo poročil. Razumljivo je, da se je šola navadno vdeleževala raznih cerkvenih svečanosti.

Iz novejše dobe so omeniti naslednje šolske svečanosti: Kakor drugod je tudi v Središču šolska mladina dne 24. aprila 1879. s cerkveno slovesnostjo in z veselico na prostem praznovala 25 letnico poroke cesarjeve. Leta 1881. dne 10. maja so pa šolski otroci slovesno obhajali poroko cesarjeviča Rudolfa. Na predvečer je bila v trgu serenada in razsvetljava, na Gradišču so pa pokali topiči. Drugi dan so otroci ob 8. uri bili pri sv. maši, vkljub slabemu vremenu je bila cerkev natlačeno polna. Po maši so otroci zasadili spominsko »Rudolfovo lipo«, potem pa je bila na Gradišču veselica, pri kateri je učitelj Strenkl imel slavnostni govor, otroci pa deklamacije in petje.

Naslednja leta so šolski otroci imeli navadno vsako leto šolsko veselico, pozneje tudi zabavno-poučne izlete v okolico ali tudi dalje: v Maribor, v Varaždin, kjer so si otroci razgledali razne zanimivosti.

Slovesno otvoritev nove šole l. 1891. smo že prej omenili. L. 1899. si je šola omislila novo šolsko zastavo. Učitelj Kosi je marljivo prirejal šolske koncerte ter razne zabave in je nabral 184 K 41 v. Naročila se je pri šolskih sestrah v Mariboru nova bela zastava, stara rdeča pa se je dala prebarvati. Obe zastavi s trakovi sta stali 210 K., primanjkljaj 25 K. 59 v. je poravnal krajni šolski svet. Dan 21. junija, praznik sv. Alojzija, je bil dan nedolžnega veselja za šolsko mladež. Župnik Cajnkar je ta dan v navzočnosti šolarjev, učiteljstva in krajnega šolskega sveta blagoslovil obe zastavi. Botra je bila gospa Amalija Spešič, žena okrožnega zdravnika v Središču.

Šolski dobrotniki.

Pozabiti ne smemo nekaterih dobrotnikov šole in šolske mladine. Poleg deželnega, okrajnega in krajnega šolskega sveta našteva šolska kronika nekatere zasebnike kot posebne prijatelje in dobrotnike šole in šolske mladine. L. 1873. hvali šolska kronika trgovca Ernesta Grilca, župnika Schwingerja, kapelana Slekovca, Janeza Šulek, mlinarja v Središču, ki je 29. marca 1874. sporočil šoli 50 gl. Župnika Skuhala in kapelana Ilešiča hvali šolska kronika, da sta delovala zlasti na to, da bi stariši redno pošiljali otroke v šolo. V blagem spominu ostane v zgodovini središke šole Tomaž Sejnkovič, večletni načelnik kraj-

nega šolskega sveta. Bivši učitelj in potem načelnik kr. šolskega sveta ter župan središki Jos. Šinko je opetovano daroval v šolske namene večje svote ter prirejal v ta namen zabave in veselice.

Zdravstveno stanje šolske mladine.

Splošno je zdravstveno stanje šolske mladine povoljno, tudi telesno ali duševno pohabljenih otrok, ki niso sposobni za šolo, je primeroma malo. Najnavadnejše bolezni, ki od časa do časa razsajajo med šolarji in zadržujejo pouk, so: osepnice (l. 1874., 1895. so jih zanesli iz Ogrskega, zbolelo je mnogo otrok v Godenincih, v druge občine se niso razširile, 1901 zlasti med manjšimi učenci), davica (diphteritis; l. 1876., zelo nevarno se je širil meseca avgusta 1895, 1896 v novembru nekaj slučajev), bleki (1880, pa ni noben otrok umrl, 1885, ko je bila šola od 17. - 29. marca zaprta, l. 1889. je meseca julija in avgusta zbolelo na tej bolezni okoli 200 otrok, 1890 v marcu, 1891 v avgustu, 1896 mes. julija, 1898 le nekaj slučajev, 1901 meseca avgusta mnogo slučajev, vendar noben otrok ni umrl), škrlatica (Scharlah; 1894), mumps (1901).

L. 1889/90. je na slaboumne in telesno pohabljene odpadel 1·14% celokupne, za šolo godne mladine. L. 1893. je bil zaradi telesnih hib šole oproščen le 1 otrok, l. 1899. pa trije dečki, l. 1899.—1900. je bil 1 deček zaradi slaboumnosti oproščen šole, zaradi telesnih hib pa 2 dečka in 1 deklica.

3. Šolske oblasti.

a) Deželni šolski nadzorniki.

V zadnji dobi stare šolske postave so bili deželni šolski nadzorniki za Slov. Štajersko:

1843—1846. Anton Martin Slomšek, od l. 1846.—1862. lavantinski škof.

1846—1851. dr. Wieri, od l. 1858. krški škof.

1851—1858. J. Rožman, konjiški dekan in nadžupnik.

1858—1863. dr. J. Vošnjak, l. 1863—1877. prošt v Ptuju.

1863—1869. dr. L. Vogrin, kanonik v Mariboru.

Pod novimi šolskimi postavami so od l. 1870. do sedaj bili sledeči deželni šolski nadzorniki:

1869—1871. dr. Franc vitez Močnik. L. 1871. je stopil v pokoj.

1871—1873. Ivan Klodič. Prišel je l. 1873. za dež. nadzornika v Trst.

1873—1891. Aleksander Rožek. L. 1891. je stopil v pokoj ter postal dvorni svetnik.

1891—1894. Dr. Konrad Jarc. L. 1894. je bil prestavljen na Moravsko in je l. 1902. stopil v pokoj.

Leta 1894. je postal deželni šolski nadzornik profesor Viljem Linhart,

l. 1904. pa Peter Končnik.

b) Okrajni šolski nadzorniki.

Odkar je stopila v veljavo nova šolska postava, so v ormoškem okraju in torej tudi v Središču bili ti-le okrajni šolski nadzorniki:

1870—1871. Habjanič Alojzij, ravnatelj dekliške šole v Mariboru.

1872—1874. Končnik Peter, profesor realne gimnazije v Ptuju.

1875. Ferk Jakob, nadučitelj v Ptuju.

1876. Hafner Franc, vadniški učitelj v Mariboru.

1877—1901. Ranner Janez, nadučitelj v Laškem trgu.

1901. naprej Dreflak Ivan, nadučitelj v Rogatcu.

c) Krajni šolski svet.

Krajni šolski svet ima po 3 do 4 krat na leto seje, po potrebi seveda večkrat. Odkar je stopila v veljavo nova šolska postava, je bil središki krajni šolski svet tako-le sestavljen:

Za dobo 1870—1873:	1873—1876:
Martin Čulek, načelnik.	Karol Wenigerholz, gostilničar, načelnik.
Tomaž Sejnkovič, nač. namestnik.	Tomaž Sejnkovič, nač. namestnik.
Andrej Sejnkovič, šolski ogleda.	Andrej Sejnkovič, šolski ogleda.
Matej Vuk za Grabe.	Andrej Praprotnik, kmet na Grabah.
Janez Trstenjak za Obrež.	Janez Trstenjak, kmet v Obrežu.
Jožef Medič za Šalovce.	Jožef Medič, kmet v Šalovcih.
Matej Slekovec, katehet.	Albin Schwinger, župnik.
Andrej Dolmač, nadučitelj.	Štefan Kovačič, nadučitelj.

Ker je Janez Trstenjak umrl 24. aprila 1874., Andrej Praprotnik pa 20. marca 1875., sta prišla v krajni šolski svet Janez Bedjanič iz Obreža in Franc Žnidarič iz Grab.

1876—1879:

Karol Wenigerholz, načelnik.
Tomaž Sejnkovič, nač. namestnik.
Martin Čulek, ogleda.
Franc Znidarič iz Grab.
Janez Bedjanič iz Obreža.
Jakob Korošec iz Šalovec.
Albin Schwinger, župnik.
Šiefan Kovačič, nadučitelj.

1879—1882:

Karol Wenigerholz, načelnik.
Jožef Dogša, nač. namestnik.
Martin Čulek, ogleda.
Janez Bedjanič iz Obreža.
Franc Bezjak iz Grab.
Jakob Korošec iz Šalovec.
Albin Schwinger, župnik.
Štefan Kovačič, nadučitelj.

1882—1885:

Jožef Šinko, načelnik.
Jurij Zadravec, nač. namestnik.
Martin Čulek, š. ogleda.
Janez Čagran, katehet.
Janez Bedjanlč iz Obreža.
Matija Spešič iz Šalovec.
Albin Schwinger, župnik.
Pavel Unger, nadučitelj.

1885—1888:

Jožef Šinko. načelnik.
Jurij Zadravec, nač. namestnik.
Martin Čulek, š. ogleda.
Mihael Rakuša
Janez Bedjanič iz Obreža.
Matija Stamberger.
Peter Skuhala, župnik.
Pavel Unger, nadučitelj.

1888—1891:

Tomaž Sejnkovič, načelnik.
Janez Kočevar, nač. namestnik.
Maks Robič, šolski ogleda.
Janez Kolarič.
Mihael Serec.
Jurij Dogša.
Janez Simonič.
Vilibald Venedig, župnik.
Pavel Unger, nadučitelj.

1891—1894:

Tomaž Sejnkovič, nač. do 25. maja 1893, potem
Jožef Šinko, načelnik.
Iv. Kočevar, nač. namestnik.
Maks Robič, š. ogleda.
Vilibald Venedig, župnik.
Pavel Unger, nadučitelj.
Franc Kolarič, star. Središče.
Jurij Dogša, Grabe.
Matija Kosi, Obriž.
Ivan Simonič, Šalovci.

Dne 25. maja 1893. je umrl večletni načelnik krajnega šolskega sveta Tomaž Sejnkovič, sodar in tržan središki. Bil je v resnici plemenit in delaven mož. Mnogo truda in skrbi mu je prizadela stavba nove šole; nakopal si je s tem mnogo sovraštva, a naposled so tudi njegovi nasprotniki sprevideli, da je dobro mislil. Delal je mnogo več, kakor so šolske oblasti od njega zahtevale.

Leta 1894—1900 se je kr. š. sv. na novo konstituiral in obstoji v naprej iz sledečih:

Jožef Šinko, načelnik.
Iv. Kočevar, nač. namestnik.
Maks Robič, š. ogleda.
Vilíbald Venedig, župnik.
Pavel Unger, nadučitelj.
Franc Kolarič, star., Središče.
Andrej Bedjanič, Obriž.
Anton Ravšl, Obriž.
Martin Sever, Šalovci.

Leta 1895. je vstopil namesto župnika Vilibalda Venediga, ki se je preselil v Ormož, župnik Jakob Cajnkar, drugo je ostalo kakor l. 1894.

1900—1903:

Iv. Kočevar, načelnik.
Iv. Ravšl, Obriž, namestnik.
Maks Robič, š. ogleda.
Jakob Cajnkar, župnik.
Pavel Unger, nadučitelj.
Franc Kolarič, Središče.
Jakob Klemenčič, Središče.
Vincenc Zadravec, Crabe.
Matija Spešič, Šalovci.

1903—1909:

Kočevar Ivan, tržan v Središču, načelnik.
Ravšl Ivan, župan v Obrižu, njegov namestnik.
Cajnkar Jakob, župnik pri Sv. Duhu v Središču, zast. cerkve.
Unger Pavel, nadučitelj v Središču, zastopnik šole.
Klemenčič Jakob, tržan v Središču.
Lukačič Franc, tržan v Središču.
Robič Maks, trgovec v Središču.
Kolarič Franc, posestnik na Grabah.
Medic Franc, posestnik v Šalovcih.

4. Vrsta srediških učiteljev.

1660—1685. *Sinkovič Matej* je najstarejši po imenu znan središki učitelj. Zapisan je kot boter 24. februarija l. 1676. ter se imenuje „šolski vodja“ (scholae rector). Umrl je, 60 let star, dne 9. aprila 1685. ter bil naslednjega dne pokopan. Oženjen je bil z neko Katarino,[1] ki mu je 16. marca 1671. rodila sina Jožefa, 8. novembra 1674 pa hčer Katarino. V Središču je bil učitelj 25 let, torej od l. 1660.

1685—1688. *Serdin (Szerdin) Martin,* vpisan kot starešina v poročni knjigi l. 1687. s pristavkom „ludimagister“. Dne 19. januarija 1686. so mu z veličastnim sprevodom pokopali 80letno mater Katarino. Dne 28. septembra 1687. mu je žena Gera rodila sina Mihaela.

1688—1718. *Horvat Tomaž* je učiteljeval v Središču čez 30 let. Pokopali so ga 13. maja 1718., 56 let starega. Dne 4. junija l. 1692. je vzel za ženo Rozino, vdovo po rajnem Pavlu Puklič. Ž njo je imel več otrok. Dne 5. maja 1698. se mu je rodil sin Mihael, 17. maja 1703. Anton, ki se je pozneje dne 9. novembra 1732. oženil z Barbaro, vdovo po umrlem Juriju Borko, 28. avgusta 1705. Janez Mihael, 29. decembra 1707. Tomaž, 27. januarija 1710. pa hčerka Dora.

1718—1730. *Babič Blaž Ƒvan.* Bil je Središčan, zakonski sin Benedikta in Barbare Babič, rojen 7. januarija leta 1688. (1694?). Pokopali so ga 15. avgusta l. 1730., potem ko je služboval kot učitelj 13 let.

1730—1737 (?). *Bedenik Simon.* Kako dolgo je služboval, ni moči dognati, umrl ni v Središču, ker ga ni v mrtvaški knjigi. S svojo ženo Marijo je vpisan kot boter še l. 1734. dne 19. oktobra. Doma je bil iz Obreža.

1737—1764 (?). *Osešek (Oſzeſzek)*[2] *Mihael Ƒanez,* sin Matija Osešek, sred. cerkovnika, zapisan kot boter v krstni knjigi dne 26. avgusta l. 1737. Bil je ob enem cerkovnik in orglavec. Dne 8. aprila l. 1752. mu je bila krščena hčerka Maksimilijana, dne 6. marca l. 1753. Marijanka, 28. oktobra

[1] Rodbinsko ime ni znano.

[2] Tudi Boſzeschek in Boſzeschak.

l. 1754. pa Frančiška. Dne 20. avgusta l. 1764. sta mu bila pokopana v sili krščena dvojčka. L. 1757. dne 11. oktobra je v sili krstil Dobrotnikovo dete Uršo na Grabah. L. 1758. mu je 4. oktobra umrla hčerka Cecilija, stara šele dva in pol leta. Zadnja leta je živel v Vukovščaku pri Sv. Miklavžu, kjer je 7. aprila l. 1775. pisal pismo zaradi kapele v Svibovcu, da je nekdaj spadala v središko župnijo.

1762—1777 (?). *Šef (Scheff) Boštjan,* oženjen z Barbaro Kronabetvogel, ki mu je 9. septembra l. 1760. rodila sina Franca. L. 1770. sta mu enega dne, namreč 16. marca umrla dva otroka, čez mesec dni pa žena, stara šele 45 let, pokopali so jo 14. aprila. Pozneje se je oženil z Marijo Bratuša. V Središče je prišel Šef od Sv. Miklavža.

1778—1779. *Babič (Wabich) Matija.* Služboval je, kakor pravi mrtvaška knjiga, kot orglavec in menda tudi kot učitelj v Središču poldrugo leto ter je bil pokopan 29. avgusta l. 1779. Star je bil šele 40 let. Tri mesece poprej, namreč 11. maja 1779. je umrla njegova hči Marija. Poprej, okoli l. 1771. je Babič učiteljeval v Ormožu. Za njim najbrž nekaj let ni bilo učitelja v Središču, zakaj 9. aprila l. 1783. beremo v občinskem zapisniku, da se je tega dne zbranim tržanom na magistratu prebrala (vladina) okrožnica, da se naj vpelje šola (daß die Trivial Schul introduciret sollt seyn). Ob enem se je sklenilo, da se dogotovi že začeto poslopje za občinskega pisarja. Dne 9. maja i. l. pa so sklenili, da naj otroci začnejo hoditi v šolo 19. maja in sicer v občinsko hišo, dokler se ne postavi hiša, kjer bo učitelj stanoval in imel šolo.

Šolo pa je začel šele 26. maja *Franc Šef* (1783—1790 [?]), sin bivšega učitelja Šefa. Z novim letom je prevzel šolo dotedanji občinski pisar *Anton Lustig,* Šef pa mu je pomagal. Dne 12. januarija 1784. so tržani sklenili, da plačajo Ivanu Hernja, ki je dal stanovanje Lustigu, 4 gl. na leto, Lustig sam je dobival šolnino 30 kr. za ¼ leta, „zato pa se mora ravnati po c. kr. ukazu“. Njegov pomočnik (Mithelfer) Šef je dobival na leto 1 gl. 30 kr. od otroka.

To je prvi znani slučaj, da ima središka šola dva učitelja. Šef je stanoval na Grabah h. št. (takratno) 12 ter je bil oženjen z Marijo Ivanuš, ki mu je 26. oktobra 1790. rodila sina Franca

Ksaverija. Ta se je potem 26. februarija 1821. oženil z Marijo Mlinarič ter se l. 1825. v poročni knjigi kot starešina imenuje župan (Richter).

V Središču je bil Šef učitelj, cerkovnik in organist. Bil je skrben gospodar ter si je toliko prihranil, da si je na Grabah kupil veliko kmetijo. Ker je imel potem z gospodarstvom veliko opraviti, je opustil šolo. Na Grabah je bil večkrat župan. Imel je tudi trafiko, katero je 31. decembra prevzel Jakob Dogša. Umrl je 12. marca l. 1838.

O Lustigu nimamo natančnejših poročil. Dolgo pač ni učiteljeval niti Lustig niti Šef, ker se je šola celo opustila. Dasiravno je vlada takrat že silila na to, da se snujejo šole, vendar v Središču se je zgodilo ravno narobe. Iz nekega zapiska l. 1789. sicer beremo, da so kupili šolske prostore od Miklavža Kočevarja, toda že vizitacijski zapisnik l. 1791. pravi, da je v Središču sicer ustanovljena šola, a je morala prenehati, ker župljani niso hoteli pošiljati otrok v šolo. Enako pravi vizitacijski zapisnik l. 1795., da se je šola opustila, ker se ni dobilo predpisano število učencev, namreč 90.

Vendar v tem času ni popolnoma prenehal pouk, ker l. 1793. prosijo tržani graški konzistorij, naj jim še dalje pusti kapelana Ojnika, ker „vsled posebnih razmer“ ne morejo imeti učitelja, Ojnik pa otroke lepo poučuje poleg veronauka tudi brati, pisati in računati.

Po njegovem odhodu l. 1795. je menda tudi ta šola prenehala, ker vizitacijski zapisnik l. 1800. pravi, da je šolski pouk začel šele 3. marca t. l. kapelan (Jožef Ferenc) in sicer v občinski hiši, četrt ure od župnišča. Izkušanega učitelja še namreč vedno ni bilo v Središču, prostora pa tudi ni bilo drugod nikjer dobiti, ker še niti mežnarije ni bilo. Tudi soba v občinski hiši je slaba, pretesna za toliko število otrok, se po zimi ne da kuriti in sploh celo poslopje preti, da se v kratkem podere. Vse te razmere je vizitatorju nemškega reda, grofu Zinzendorfu 14. julija 1800. razložil takratni kapelan Mihael Jaklin ter opozoril vizitatorja, da bo visoki red, katerega naloga je, delovati v blagor človeštva, moral pripomagati, da se pozida novo šolsko poslopje, kjer bi se potem napravilo tudi za cerkovnika potrebno stanovanje. Dne 19. julija 1799. je sre-

diška občina dovolila učitelju letne plače 47 gl. 20 kr., tudi druge občine: Obrež—Grabe, Šalovci in Godeninci so se pismeno obvezale, da bodo plačevale svoje prispevke, da bi učitelj dobil celotne plače 100 gl. Rednega učitelja je pa Središče dobilo 2. maja istega leta. Bil je:

1800—1803. *Reš Jurij.* V matičnih knjigah se imenuje „Professor Normalium Scolarum“. Bil je poprej učitelj na glavni šoli v Mariboru ter je prinesel seboj izvrstna spričevala glede znanja in marljivosti. Sprejel je tudi službo cerkovnika. Ker ni bilo primernega stanovanja, je moral stanovati četrt ure od cerkve, kar je bilo za njegovo službo neugodno, zato je deželni komtur nemškega reda dne 9. decembra 1800. ukazal, naj se mu v župnišču odkaže stanovanje, dokler ne bo postavljeno šolsko poslopje.

Reš je le kratko časa služboval v Središču; leta 1803. dne 3. maja še ga zasledimo kot botra v krstnih knjigah, potem je odšel nekam na Ogrsko in se mu je sled popolnoma izgubil. L. 1802. je tožil središkega mitninskega praktikanta Ivana Persoglio, da ga je pretepal. Središki magistrat je najbrž sodbo zavlačeval, zato je ormoška sodnija 24. julija i. l. zahtevala od magistrata, da ji izroči vse akte o zaslišanju. Kako se je ta pravda končala, ni znano, a to vtegne biti vzrok, da je Reš zapustil Središče.

1803—1805. *Puš Alojzij.* Bil je češki Nemec (Deutsch-Böhme), rojen l. 1777. in je učiteljsko izkušnjo napravil v Pragi. Okrožna oblast ga je potrdila za učitelja v Središču l. 1803. Kaj je moža iz daljne Prage prineslo v Središče, ni znano; značilno pa je za takratno šolstvo, da so v čisto slovenski kraj nastavili učitelja, ki seveda o slovenščini in o tukajšnjih razmerah ni imel pojma (sicer se tudi dandanes dobe enaki slučaji). Vkljub temu je slovel kot izvrsten učitelj in po spričevanju ptujskega naddekana J. Kellner-ja se je njegova šola smela uvrstiti med najboljše, pripomni pa, da je slovenščine slabo zmožen, kar pri slovenskih učencih zelo obtežuje napredek.[1]

V Središču je poučeval le kratko časa, ker že l. 1805. so ga prestavili k Veliki nedelji. Za njim je vodil središko šolo:

[1] J. Kellner v svojem zapisniku l. 1819. Slekovčev izpisek v arhivu „Zgod. društva“.

1805—1809. *Streler Alojzij.* Šolska kronika sicer pravi, da je poučeval že od l. 1798., a k večjemu kot namestni ali pomožni učitelj. Poučeval je v najetih hišah št. 137 (Zobovič) in 69 (Mlinarič). Šolska kronika pravi o njem, da je bil v svoji službi tako vesten in marljiv, da je manj nadarjene otroke celo pri luči prostovoljno poučeval. Dne 19. maja l. 1806. se je oženil z Marijo Gotwein.

1809—1815. *Postružnik Ivan.* Ko je bila dne 25. junija l. 1811. birma v Središču, je o njem zapisano, da je bil takrat 23 let star, doma iz Sv. Jurija na Ščavnici, že izprašan ter je bil že poldrugo leto učitelj v Središču. Bil je sin Valentina Postružnika, učitelja pri Sv. Juriju na Ščavnici, in Lucije roj. Vaupotič, narodil se je 10. marca l. 1788.[1]

Priznalo se mu je, da je v svoji službi marljiv, a da „malo preveč gleda po drugem spolu“. Za šolo godnih otrok je bilo takrat v središkem šolskem okolišu 131, obiskovalo pa jih je šolo le 46, v celi župniji pa je bilo 310 za šolo godnih otrok. Šola je bila takrat v hiši št. 3, a šolska soba je bila pretesna, učitelj je pa stanoval na Grabah h. št. 32. Z novim letom 1813 se je začela šola v novem šolskem poslopju. Dne 9. februarija 1813. se je Postružnik oženil z Marijo Goršič, ki mu je 24. marca 1814 rodila hčerko Marijo.[2] Kmalu potem pa je zapustil Središče, ker je 5. decembra 1815 odšel za učitelja k Sv. Marku nižje Ptuja, kjer je služboval do l. 1818, ko se je preselil v Ljutomer ter je ondi služboval do svoje smrti dne 26. novembra 1847.

1815—1851. *Karničnik Matija.* Prišel je v Središče že l. 1813.[3] in je bil tu začasni učitelj. L. 1815., pač po odhodu Postružnikovem, je postal stalni učitelj in je potem služboval v Središču 36 let. Rojen je bil l. 1797., študiral je v Gradcu ter je prišel čisto ubog v Središče, kjer si je pridobil znatno premoženje. Meseca oktobra l. 1818. se je oženil z Rozo Poljanec. Znamenito ulogo je igral l. 1848—49. Po vzgledu drugih mest in trgov so si tudi Središčani ustanovili svojo narodno gardo in učitelj Karničnik ji je bil četovodja. Po nedeljah so delali včasi izlete čez ogrsko mejo v Preseko, kjer so se na račun

[1] Krstna knjiga pri Sv. Juriju na Ščavnici (Slekovec, Ljutomerska kronika). — [2] Krstna knjiga v Središču. — [3] Šolska kronika središka.

svojega poveljnika malo pokrepčali, potem se pa med trobentanjem zmagonosno vračali domov. Svojega poveljnika so spremili do njegovega stanovanja — pred šolsko poslopje, kjer so mu izkazali vojaške časti. On je pa dal povelje za „naskok“, kar so vsi pokorno izvršili. Sovražnik namreč ni bil brkasti Madžar, ampak po dve vedri žlahtne krvi Ljutomerskih goric.[1] Kako je pa narodna garda delovala takrat, ko so se Madžari prikradli čez mejo ter na povratku razbijali v središki okolici, o tem ne ve zgodovina nič povedati. Sicer se pa o Karničniku pripoveduje, da je otrokom prav neusmiljeno vtepal nemščino v glavo.[2]

Za časa Matija Karničnika se je središka šola razširila v dvorazrednico. Že prej sta od časa do časa bila po dva učitelja, od l. 1819. pa je središka šola imela stalnega podučitelja. Dne 8. julija l. 1817. je bila v Ormožu zaradi tega komisija, ki je spoznala potrebo druge učiteljske moči. Šolska kronika pravi, da si je l. 1831. vzel Karničnik še drugega pomočnika, katerega je vzdrževal na svoje stroške. Mogoče, da si je vzel namestnika, ker v tem slučaju si je šolnik smel vzeti večtedenski dopust.

Že od leta 1799. je učitelj dobival od všolanih občin 100 gl. plače, od tega je na središki trg prišlo 47 gl. 20 kr. L. 1816. in 1817. so se pa občine branile to plačevati, zato se je Karničnik pritožil v Ormožu. Tedaj so se pogodili tako-le: Od 303 všolanih hiš pride na vsako 20 kr., potemtakem plača trg od 142 hiš 47 gl. 20 kr., Grabe od 30 hiš 10 gl., Obrež od 68 hiš 22 gl. 40 kr., Šalovci od 47 hiš 15 gl. 40 kr., Godeninci od 16 hiš 5 gl. 20 kr. Tako so spravili skupaj prejšnjo svoto 100 gl. Dne 30. avg. 1817 je okrajna oblast v Ormožu naročila vsem všolanim občinam, da morajo plačevati učitelju odkazano jim svoto.

Matija Karničnika in njegovega pomočnika Ignacija Trancla župnik v svojem poročilu na velikonedeljskega dekana z dne 12. septembra 1821. zelo hvali, da sta vestna, marljiva in nravno poštena moža. Karničnik je že prej l. 1818. dobil od graškega knezoškofa pohvalni dekret.

[1] Te podatke je šolskemu kronistu podal bivši gardist Jožef Zobovič. — [2] B. Flegerič, Dr. Štef. Kočevar str. 14.

Pozneje je pa prišel v nasprotje s cerkveno oblastjo. Zameril se je zlasti s tem, da je celo ob pogrebih nastopal v uniformi kot gardist, kar se je po l. 1849. — v dobi absolutizma — smatralo za veliko pregreho. Pridružile so se še druge razprtije in l. 1851. je v zadevi neke tatvine posredno padla senca na Karničnika, kakor bi bil on vedel za to. Naenkrat je moral zapustiti Središče on, pa tudi Trancl.

1818—1819. *Regolec Franc,* prvi stalni podučitelj v Središču. Rodil se je 8. julija 1801. pri Sv. Ilju v Slov. gor. V Središču je nastopil službo 1. novembra 1818, potem je služboval v Ljutomeru (kjer je bil učitelj slavnemu Miklošiču), pri Vurbergu, 1826—1846 pri Sv. Antonu v Slov. gor., od l. 1846. pri Sv. Križu na Murskem polju, kjer je l. 1872. stopil v pokoj ter bil odlikovan s srebrnim križcem za zasluge. Umrl je v Mariboru dne 27. decembra 1897.

1824—1851. *Tramcl Ignacij,* rojen l. 1799. L. 1851. je bil zaradi pijančevanja odstavljen.

L. 1838. je učiteljeval v Središču *Jakob Adamič,* rojen dne 5. julija l. 1817. pri Sv. Juriju na Ščavnici. Službovati je začel s 1. nov. l. 1838. Pozneje je bil učitelj na Polenščaku.

1839. *Vuk Lovro.* Rojen leta 1811. v Središču. Umrl l. 1884.

1839—1840. *Kitzhaupt Franc.* Rojen l. 1818. Pozneje je pustil učiteljsko službo ter je živel pri svojem vinogradu pri Svetinjah.

1841. *Kaiser Anton.* Rojen 1823.

1842. *Zemljič Jožef,* rojen pri Sv. Trojici v Slov. gor. dne 6. marca leta 1821. Službo je nastopil 1. septembra 1839. Pozneje je služboval v slov. predmestni šoli v Mariboru.

1843. *Schmiedinger Friderik,* rojen l. 1824. v Svečini(?).

1844—1846. *Schmiedinger Jurij,* rojen v Svečini 18. oktobra l. 1821. Službo je nastopil 30. oktobra l. 1840.

V Središču je služil še pozneje. Tudi on je nosil 1848–1850. uniformo narodne garde.

1847 (?) *Schmiedinger Janez,* rojen l. 1821, umrl v Mariboru kot c. kr. stotnik v pokoju dne 9. septembra 1894.[1]

[1] Šolska kronika v Središču.

1851. *Reisinger Jožef,* rojen l. 1830. dne 13. novembra v Zavrču. Umrl je 23. decembra 1893.[1]

1851—1859. *Repič Martin,* rojen pri Sv. Andražu v Slov. gor. 25. oktobra 1827. Službovati je začel 1. novembra 1845. Od 3. aprila 1851 — 8. novembra 1851 je bil v Središču provizoričen učitelj, potem je bil stalno nameščen. Umrl je pri Sv. Miklavžu 24. julija 1901. Bil je spreten učitelj, priden in varčen gospodar pa vnet Slovenec.[2]

1851—1854. *Robič Anton,* rojen 12. marca l. 1819. v Lembahu. V Središču je služboval od 8. novembra 1851 do 30. oktobra 1854, potem je menjal s št. miklavževskim učiteljem Schmiedingerjem. V Središču mu je umrl 20. jan. 1852 sin Anton, star 5 mesecev, istega leta v jeseni dne 30. novembra pa se mu je rodil sin Aleksander. Oženjen je bil z Marijo Zobovič. L. 1859. se je odpovedal učiteljski službi.

1854—1865. zopet *Schmiedinger Jurij.*

1859—1860. *Šalek (Salleg) Alojzij.*

1860—1862. *Čagran Anton,* rojen pri Mali nedelji 13. januarija l. 1840. Službo je nastopil 1. oktobra 1855. pri Sv. Antonu v Slov. gor., od koder se je l. 1856. preselil k Sv. Lovrencu v Sl. gor. V Središče je bil prestavljen iz Ljutomera 15. oktobra 1860.[3] Iz Središča je odšel h Kapeli, potem je pa služil na raznih krajih, skoraj vsako leto drugod. Na zadnje je bil pomožni učitelj pri Sv. Križu na Murskem polju, kjer je l. 1896. prišel v nasprotje s kazensko postavo in je umrl v Mariboru 10. novembra 1896.

1863—1865. *Kristl Janez,* rojen pri Sv. Jakobu v Slov. gor. dne 16. maja 1844, službo je nastopil 4. novembra 1864. Živi sedaj kot upokojen nadučitelj v Slov. Bistrici.

1864—1865. *Stolcer Valentin,* rojen pri Sv. Lovrencu v Puščavi 10. februarija 1841. Službovati je začel 6. decembra 1857. Z aprilom l. 1888 je bil odpuščen iz učiteljske službe. Do l. 1859. je služboval pri Sv. Ani na Krembergu, od koder je sam prosil za prestavo. Njegovi prošnji se je ustreglo s tem,

[1] Popotnik, 1894, št. 2.

[2] Gl. življenjepis v Sl. Gosp. 1901, št. 35.

[3] Kn. šk. arhiv v Mariboru in Slekovčeva zbirka v arh. „Zg. dr."

da so ga 20. oktobra i. l. prestavili k Sv. Lovrencu v Slov. gor., a že naslednjega leta so ga na lastno prošnjo od Sv. Lovrenca prestavili k Sv. Marku nižje Ptuja. L. 1861. je prosil za učiteljsko mesto v kakem vojaškem zavodu, pa mu je prošnja bila odbita.

Stolcer je bil muzikalno zelo naobražen učitelj; živi sedaj v Gradcu brez vse pokojnine, ker je prišel navskriž s § 24 šolske postave. Izdal je tudi nekoliko zvezkov v narodnem duhu zloženih cerkvenih napevov.

1864. *Vojsk Anton,* Malonedeljčan, rojen 27. maja 1840. Službovati je začel 25. novembra 1858. Do l. 1861. je služil kot podučitelj pri Sv. Tomažu pri Veliki nedelji, odkoder je 21. decemb. prišel za začasnega učitelja v Slivnico v šmarskem okraju. Iz Središča je prišel za začasnega učitelja na Runeč.

1864. *Raušl Ferdinand,* rojen v Ormožu 28. maja 1842, službovati začel 31. oktobra 1859. V Središču je bil samo en dan,[1] ker ni hotel opravljati cerkovniške službe. L. 1860. je bil podučitelj pri Sv. Tomažu, odkoder je prišel za 2. podučitelja v Ljutomer. Sedaj živi kot upokojeni šolski ravnatelj v Gradcu.

1865—1872. *Dolmač Andrej (Dolmačen),* rojen v Ormožu 30. novembra 1813. Službo je nastopil 3. novembra 1830. pri Sv. Barbari v Halozah. Naslednja leta je služboval v Ljutomeru, pri Vel. nedelji, zopet v Ljutomeru, v Ptuju kot učitelj in kot korovodja (Regens chori), pri Mali nedelji, pri Sv. Lenartu. Od l. 1848.—1865. je bil učitelj pri Sv. Martinu pri Vurbergu, kjer je l. 1860. tožil na konzistorij, da so mu ljudje že 3 leta dolžni šolnino. Iz Središča je 1. septembra 1872. odšel v Dornavo, od tam pa l. 1877. k Svetinjam. L. 1879. je stopil v pokoj ter se je nastanil v Ptuju.

Umrl je pa že 11. februarja 1879.

1865. *Belec Franc,* rojen 7. novembra 1841 pri Sv. Juriju na Ščavnici. Službovati je začel 30. oktobra 1861.

1866—1867. *Vidovič Anton* od Sv. Vida pri Ptuju, rojen 19. maja 1842, službo nastopil 11. decembra 1860 kot podučitelj pri Sv. Trojici v Halozah.

Umrl je v Cirkovcah 24. septembra 1889.

---

[1] Slekovčeva opomba.

1867. *Gosnik Jakob,* od Sv. Martina pri Vurbergu, rojen 25. junija 1837, je začel službovati 24. oktobra 1856.

1868. *Škofič Franc,* rojen l. 1842. dne 21. avg. pri Sv. Petru pod Mariborom, je bil nastavljen istotam 13. apr. l. 1861.

1869. *Pugel Melhior,* rojen v Strugi na Kranjskem 5. januarija 1834. Učiteljevati je začel s 1. septembrom 1860. Umrl je kot definitivni podučitelj pri Sv. Bolfenku na Kogu 5. decembra 1890.

1870. *Lešnik Gašpar,* rojen pri Sv. Magdaleni l. 1840. Umrl je, od strele zadet l. 1883. pri Sv. Martinu na Pohorju, kjer je bil več let učitelj.

1871—1879. *Šinko Jožef.* Od 1. marca 1871 je bil začasni učitelj, od novega leta 1873. naprej pa definitivni. Dne 31. oktobra 1879 je bil na lastno prošnjo odpuščen od učiteljske službe. (Več o njem gl. pri sred. županih.)

1872—1879. *Kovačič Štefan* iz Hotinje vasi pri Slivnici, rojen 12. decembra 1846. Služboval je najprej pri Sv. Križu na Murskem polju. V Središče je prišel 31. oktobra 1872. Z odlokom dež. š. sv. z dne 15. sept. 1879. št. 376 je bil prestavljen na dvorazrednico k Sv. Marjeti na Pesnici, kjer je umrl 2. decembra l. 1900.

1873—1902. *Štrenkl Simon,* rojen v Zibiki 21. okt. 1845. V Središče je prišel od Vel. nedelje 1. nov. l. 1873. Po odhodu Št. Kovačiča je bil začasni šolski vodja, dokler ni nastopil nov nadučitelj Pavel Unger. Ko se je 26. oktobra l. 1879. ustanovil pri središki šoli nadaljevalni tečaj, je njega vodstvo prevzel Štrenkl, ki je l. 1880. i. d. poučeval tudi telovadbo in petje v vseh treh razredih. L. 1902 je s 15. sept. stopil v pokoj in se preselil v Zibiko. Bil je zelo vesten in marljiv učitelj pa tudi skrben gospodar, a nasproti siromakom, zlasti revnim šolarjem jako radodaren.

1879—1880. *Majcen Feliks.* Kot namestni učitelj je služboval v Središču od 14. decembra 1879 do 1. febr. 1880. Prišel je semkaj iz Ormoža.

1880—1882. *Jerman Helena.* Rojena 1859. v Gorici. Iz Središča je bila prestavljena v Zreče, od tod pa v Podgrad (Istro).

1881—1909. *Unger Pavel,* nadučitelj. Rojen v Jarenini 23. januarija 1844., zrelostni izpit je naredil v Mariboru 1. avgusta

1865., izpit učiteljske usposobljenosti pa v Gradcu 4. novembra 1871.

Kot podučitelj, mežnarski in orglavski pomočnik je bil nastavljen 1. novembra 1866. pri Sv. Lenartu v Slov. goricah, ondi je služboval do 1. aprila 1869., od tod je prišel k Sv. Lovrencu v Puščavo, kjer je služboval od 1. aprila 1869. do 31. avgusta 1869. Kot začasni podučitelj je služboval v Slov. Bistrici od 1. novembra 1869. do 1. januarija 1872., kot def. podučitelj v Slov. Bistrici od 1. januarija 1872. do 1. novembra 1872., kot def. učitelj pri Sv. Lenartu v Slov. goricah od 1. novembra 1872. do 1. novembra 1874., kot def. učitelj na Leitersberg-Karčevini od 1. novembra 1874. do 1. maja 1881., kot nadučitelj v Središču od 1. maja 1881. do l. 1909. L. 1907. je dobil častno svetinjo za 40letno zvesto službovanje.

Od leta 1881. pa do novembra 1889. je opravljal v Središču orglavsko službo, v letih 1883 do 1887 je vodil pevski zbor bralnega društva „Edinost“, ustanovil je tudi godbo na pihala, a ta godba je pozneje razpadla.

Z odlokom dež. šolsk. sveta štaj. z dne 17. sept. 1909., štev. 6542/1 1909, je bil koncem meseca sept. stalno upokojen.

Od jeseni 1879 do maja 1881 je poučeval kapelan *Ivan Čagran*.

1882—1886. *Vogrinec Anton*, rojen pri Negovi l. 1861. Z odlokom 4. avgusta 1882 je bil imenovan za podučitelja s prostim stanovanjem v Središču. S 1. novemb. 1886 je nehal poučevati v Središču in je odšel h Kapeli.

Na njegovo mesto je bila imenovana učit. kandidatinja *Ana Kočevar*, rojena Ljubljančanka. Službuje sedaj v Postojni na Kranjskem.

1884 do sedaj *Kosi Anton*.[1] Narodil se je pri Mali nedelji dne 16. januarija l. 1864. Ljudsko šolo je obiskoval pri Sv. Petru bl. Radgone in v Radgoni l. 1870—1877, potem pa deželno meščansko šolo istotam. L. 1880. je vstopil na c. kr. učiteljišče v Mariboru, katero je dovršil l. 1884.

Služboval je najprej v Središču od l. 1885. kot suplent. Od l. 1885 do 1888 je služil kot provizoričen (začasen), od

[1] Sl. tab. X.

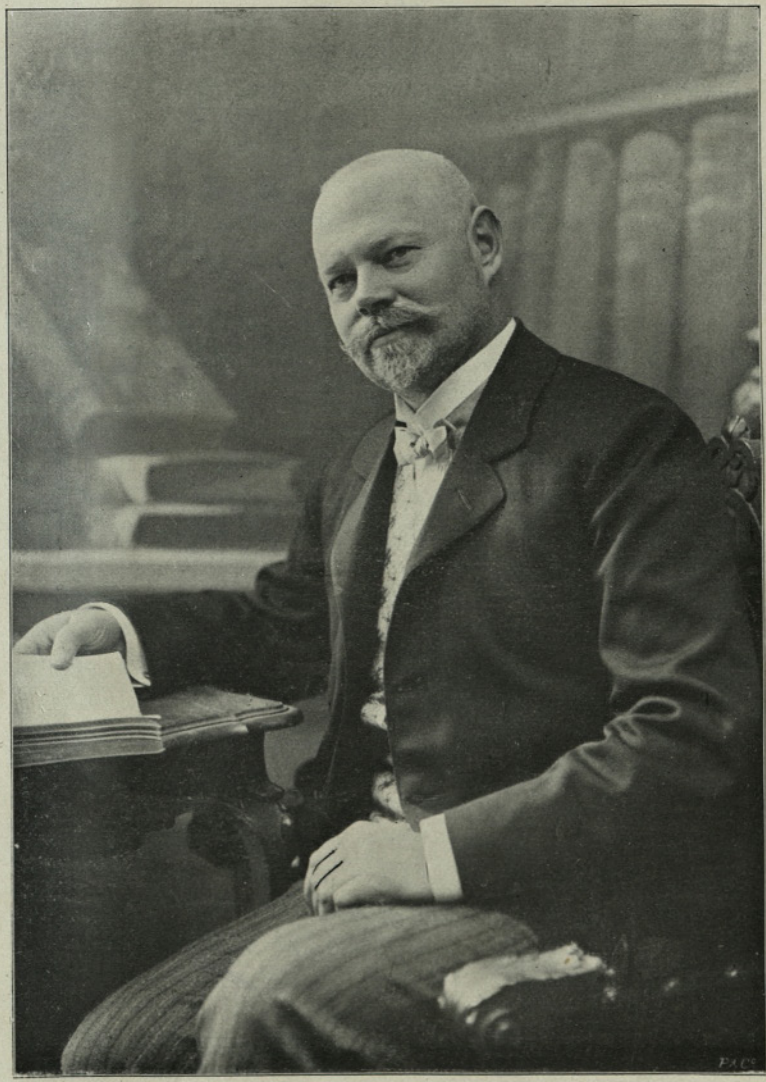

Tabla XV. Anton Kosi, šolski vodja v Središču.

l. 1888. do sept. leta 1892. pa kot def. podučitelj v Središču. Med tem časom in sicer dne 30. aprila l. 1888. je bil poklican za učiteljskega suplenta in prov. šolskega vodjo na Hum bl. Ormoža, kjer je služboval do 15. sept. istega leta. Dne 30. sept. 1892 je postal def. učitelj v Središču, kjer še danes deluje. Leta 1891. dne 19. aprila se je poročil z Mimiko Sejnkovič, hčerjo središkega tržana Tomaža Sejnkoviča. Leta 1901. se je udeležil ferijalnega kurza v Wolfsbergu, ki so ga priredili dunajski vseučiliščni profesorji. Poslušal je prirodoznanstvo. Istega leta je uvedel v Središču nekak sadjarski tečaj za odrasle dečke in može. Leta 1903. se je udeležil mednarodnega kongresa za šolsko higijeno v Norimbergu. Meseca junija 1909 je prevzel po obolelem nadučitelju Pavlu Ungerju vodstvo središke 6 razrednice.

Kosi se je že kot dijak na mariborskem učiteljišču začel pečati s pisateljevanjem. Nabiral je zlasti o počitnicah po ljutomerskem okraju narodno blago: pravljice, basni, pripovedke, š posebnim veseljem pa narodne legende in narodne pesmi z napevi. Prvi narodni drobtinici, ki ju je Kosi priobčil, sta bili „Dve narodni legendi“ v „Vrtcu“ za l. 1883. V „Popotniku“ od l. 1884—1890 pa najdemo skoraj v vsakem letniku po nekoliko pedagoških ali metodiških razprav izpod njegovega peresa. Posebno rad je priobčeval učne poskuse, obravnave beril itd. Sprva se je podpisoval s pseudonimom „Godomerski“. (Prav za prav pa bi se moral podpisovati „Godemarski“ po občini Godemarci pri Mali Nedelji, kjer je bil rojen.)

Prvo delce Kosijevo je bila brošurica „Stariši, podpirajte šolo!“ ki jo je pisatelj l. 1889. izdal ob svojih stroških. To delce je izišlo l. 1894. v drugi, povsem predelani in pomnoženi izdaji. V istem letu je izdal Kosi to brošurico tudi v nemškem jeziku. Nemški pedagoški, pa tudi drugi listi so delce prav ugodno ocenili.

Kosijevo slovstveno delovanje lahko razvrstimo v tri skupine in sicer:

I. Vzgojno in poučno polje.

a) Mladinsko slovstvo.

1. „Narodne legende za slov. mladino“ 1 – 3 zvezek, Ptuj 1890, 1891.
2. „Zabavna knjižnica za slov. mladino.“ Prvi zvezek izišel l. 1891, sedaj je že 13 zvezkov na svetlem (Ptuj, Ljubljana 1891—1907).

8. „Šaljivi Jaka“ I. in II. zvezek, Ljubljana, 1892, 1894.

4. „Sto narodnih legend“. Ljubljana, 1894.

5. „Zlate jagode“. Zbirka basni za slov. mladino in preprosto ljudstvo“. Ljubljana, 1894.

6. „Iz življenja našega cesarja“. Ljubljana, 1908. (Trije natisi v enem letu.)

b) Pedagoško-didaktični in drugi poučni spisi.

1. Stariši, podpirajte šolo! (1. natis Ljubljana 1889, 2. natis Ljubljana, 1894.)

2. Najnavadnejše jezikovne napake učencev ptujskega okrajnega glavarstva in kako je naj učitelj iztrebi. Govoril dne 7. avg. 1894 pri učit. konferenciji v Ptuju. Ponatis iz „Pop.“ Maribor, 1894.

3. Častiljubje in njega pomen za vzgojo in pouk v ljudski šoli. Ponatis iz „Učit. Tov.“ Ljubljana, 1906.

4. Slavnostni red za proslavo cesarjeve 60letnice v ljudski šoli. Po določbah ukaza c. kr. ministrstva za bogočastje in uk z dne 7. maja 1908, štev. 8331. Ljubljana, 1908.

II. Glasbeno polje.

1. Štirideset napevov za šolske pesmi. Ljubljana, 1898.

2. „Letni časi“. Spevoigra. Dvo- in triglasni zbori s samospevi ter z deklamacijami, uravnani za spremljevanje na klavirju ali harmoniju. Ljubljana, 1905.

3. Šopek šolskih pesmi s posebnim ozirom na narodne in v narodnem duhu zložene napeve. Izdaja v 4 delih. Izišla do sedaj I. in II. del. Ljubljana, 1906.

4. Opombe k „Šopku nar. pesmi“. Ljubljana, 1906.

5. „Venček 3 glasnih narodnih pesmi za šolo in dom“. Ljubljana, I. 1907, II. 1909.

6. „Slava domovini!“ Spevoigra. Dvo- in triglasni zbori s samospevi ter z deklamacijami, uravnani za spremljevanje na klavirju ali harmoniju. Dunaj, 1908.

Za tisk sta pripravljeni spevoigri »Veselja glas v prirodi“ in „Slava rokodelstvu!“ Istotako „Venček 3 glasnih nar. pesmi“ III. in IV.

III. Gospodarsko polje.

1. Peronospora ali strupena rosa ter način, kako se te bolezni obraniti. Govoril dne 27. maja 1897 na poučnem shodu središkega bralnega društva „Edinost“. Ponatis iz „Gospodarja“. Maribor, 1897.

2. Vinogradniki, čuvajte vinsko trto! Kratko navodilo, kako uspešno zatirati najnavadnejše trsne škodljivce. Maribor, 1901.

3. Umni kletar. Celovec, 1901.

1891—1894. *Delakorda Marija*, najprej začasna učiteljica v Središču, ko je pa bil otvorjen peti razred, je ona

bila peta redna učna moč. Koncem šolskega leta 1894. je bila prestavljena v Škale in na njeno mesto je prišla:

1894—1899. *Milčinski Angela,* najprej začasna učiteljica, vsled odloka dež. šolskega sveta z dne 7. januarija 1897. št. 44 je pa postala definitivna učiteljica. L. 1899. je bila imenovana za učiteljico na Hajdino, kjer še sedaj službuje.

1897—1899. *Ziernfeld pl. Pavla* je bila nastavljena kot suplentinja v Središču 29. sept. 1897., ko se je s 1. novembrom i. l. imel otvoriti šesti razred. S 1. febr. 1899. je nastopila 4 tedenski dopust in se ni več vrnila v Središče, ker je 1. marca i. l. dobila učiteljsko mesto v Sežani. Vsled tega je bil v 1. in 2. razredu do Velike noči le poldnevni pouk.

1897—1902. *Kralj Ivana.* Prišla je v Središče iz Ljutomera, kjer je bila suplentinja. L. 1900. je koncem marca obolela in dež. šolski svet ji je dal dopust do 15. septembra 1900., vsled tega je bil do konca poletja v 1. in 3. razredu poldnevni pouk, v drugem poletju so pa združili 5. in 6. razred.

Kralj Ivana je bila s 1. oktobrom 1902. na lastno prošnjo premeščena v Poljčane. Pozneje (1904) je stopila v stalni pokoj. Sedaj živi v Ljubljani kot soproga magistratnega uradnika Svetlič.

1899. do sedaj *Serajnik Franc,* def. učitelj, rojen 6. avg. 1874. v Št. Ilju na Koroškem; študiral je nižjo gimnazijo v Admontu, potem učiteljišče v Mariboru, kjer je naredil 12. jul. 1893. zrelostno skušnjo. Kot zač. podučitelj je nastopil službo pri Sv. Antonu v Slov. gor. 1. novembra 1893., tukaj je služboval do 22. julija 1894., potem je prišel na Hajdino, kjer je služboval od 13. julija 1894. do 1. oktobra 1895., od tod je odšel na Črno goro pri Ptuju, kjer je bil v službi od 1. oktobra 1895. do 17. aprila 1898. Četrta služba njegova je bila pri Sv. Juriju ob Pesnici in sicer od 27. aprila do 29. marca 1899., tega dne je nastopil sedanjo svojo službo v Središču.

Učitelj Fr. Serajnik ima posebno veselje do glasbe; na goslih je veščak in nastopa često pri večjih koncertih, v Središču je ustanovil l. 1908. takozvano „Središko godbo“, peča se tudi s skladanjem pesmi in drugih muzik. komadov, tako je n. pr. v Kosijevi šolski pesmarici „Šopek“ priobčil več v

narodnem duhu zloženih napevov. Nekaj časa je bil tudi organist župne cerkve v Središču.

1899. do sedaj *Bregant Kristina*, def. učiteljica. Rojena 15. junija 1876. v Žabnicah na Koroškem, učiteljišče je dovršila pri šolsk. sestrah v Mariboru l. 1895. Službovala je najprej pri Sv. Rupertu v Slov. goricah, potem pa od l. 1896. do 1899. pri Sv. Benediktu v Slov. gor. Skušnjo uč. sposobnosti je naredila l. 1899. Nastopila je službo v Središču 1. novembra 1899. Leta 1907. je imela radi bolezni daljši dopust.

1902. do sedaj *Najšer Ivan*, def. učitelj. Rojen 19. feb. 1880. na Humu bl. Ormoža. Zrelostni izpit je naredil 13. junija 1898. v Mariboru. Nastavljen je bil kot prov. podučitelj pri Sv. Tomažu bl. Ormoža 1. novembra 1898., služboval je tam do 15. septembra 1901. Od 1. oktobra 1901. do 30. sept. 1902. je bil v aktivni vojaški službi kot enoletni prostovoljec pri c. in kr. pešpolku štev. 27 v Ljubljani in je prestal izpit za rezervnega častnika l. 1902. Dne 1. novembra 1902. je bil nameščen kot prov. učitelj v Središču, dne 8. maja 1903. je prestal izpit usposobljenosti ter bil s 1. nov. 1903. na svojem mestu (v Središču) stalno nameščen.

Dne 1. januarija 1909. je bil imenovan c. in kr. poročnikom v rezervi.

1902—1904. *Hren Anton*. Rojen l. 1880. v Dobrepoljah na Kranjskem, je l. 1901. dovršil učiteljišče v Ljubljani in je služil potem nekaj časa na I. mestni deški ljudski šoli v Ljubljani. L. 1902. je prišel za provizoričnega učitelja v Središče. L. 1904. je napravil sposobnostni izpit ter postal nadučitelj v Stopercah. L. 1908. je pa bil imenovan za šolskega vodjo na Ciril-Metodovi zasebni ljudski šoli na Muti, kjer sedaj službuje.

Deluje tudi na pisateljskem polju ter se podpisuje „Kompoljski“. Priobčil je več povestic v „Vrtcu“, „Angelčku“, „Zvončku“ in v „Zabavni knjižnici za slov. mladino“, tudi v Mohorjevih koledarjih srečamo tu in tam vzgojne črtice iz njegovega peresa.

1904. *Krašovec Jefert*. Rojena 20. marca l. 1881. pri Beli cerkvi na Kranjskem, je l. 1901. dovršila žensko učiteljišče v Ljubljani in dostala zrelostno izkušnjo, l. 1904. pa je napravila izkušnjo učit. sposobnosti. Službovala je najprej (1902) v

Cerkljah na Kranjskem, potem (1903) v Majšpergu na Štajerskem in pri Kapeli (1904) blizu Radgone. L. 1904. je prišla kot začasna učiteljica v Središče, kjer od l. 1905. do sedaj službuje kot definitivna učiteljica. L. 1909. je zaradi bolezni dobila daljši dopust. Nadomestoval jo je:

1909. *Šafarič Franc*, izprašan učiteljski kandidat, rojen l. 1884. pri Sv. Križu blizu Ljutomera. V Središču je služboval od meseca maja do konca avgusta 1909. Od tod je bil premeščen k Sv. Juriju ob Ščavnici.

1909. *Muzek Ludovik*, izprašan učiteljski kandidat je l. 1909. nadomestoval obolelega nadučitelja Ungerja. Rojen l. 1889. na Bregu pri Ptuju, je študiral nižjo gimnazijo v Ptuju, potem pa učiteljišče v Mariboru in je l. 1909. napravil maturo. Okrajni šolski svet ormoški ga je z odlokom 16. oktobra 1909. št. 1170 imenoval za suplenta na središki šoli tudi za šolsko leto 1909/10.

Učiteljice ročnih del.

Prvo učiteljico ročnih del na središki šoli je nastavil okrajni šolski svet z odlokom 30. januarija 1875. in sicer *Marijo Kovačič*, rojeno v Obrežu 26. junija 1855. Ko je bila koncem šolskega leta 1884. v Središču šolska razstava učil, zvezkov, gospodarskih priprav, ki so jih učenci napravili, so tudi deklice izpostavile svoja ročna dela, ki so vzbudila občno pozornost.

Odškodnina za pouk v ročnih delih je pa bila tako slaba, da je učiteljica *Marija Podobnik* z novim letom 1886 ustavila poučevanje. Od 12. aprila 1887. je poučevala v ročnih delih *Marija Schatz*, ki je pa 31. julija 1891. umrla v Kamnici. Potem je od l. 1892—1898. poučevala *Roza Spritzey* in dobivala 20 gl. mesečne nagrade. Od leta 1898—1902. ni bilo nameščene v Središču nobene posebne učiteljice ročnih del; ta predmet so poučevale v tem času literarne učiteljice. S 1. apr. 1902 je bila imenovana za učiteljico ročnih del neaktivna, formalno usposobljena učiteljica ročnih del *Ema Unger* (hčerka bivšega nadučitelja), ki še sedaj v Središču službuje in dobiva za to 686 K 40 h letne nagrade.

VI. Odlični rojaki središke župnije.

Poleg domače hiše imata cerkev in šola nalogo, vzgajati mladino ter ji podati popotno palico na težavno pot skozi življenje. Zatorej so za župnijo in domačo šolo čast oni rojaki, ki so se s svojim delom in znanjem povspeli na odličnejša mesta v človeški družbi. Primerno je torej, da se na tem mestu spomnimo odličnejših rojakov središke župnije in bivših učencev središke šole.

Da nam obseg knjige preveč ne naraste, se bomo omejili le na važnejše reči, zlasti pri odličnjakih duhovskega stanu zavračamo čitatelje na knjigo rajnega M. Slekovca „Kapela žalostne Matere božje v Središču in njen častni venec“, vendar zaradi popolnosti povzamemo semkaj najvažnejše točke.

A. Odlični rojaki duhovskega stanu.

1. *Bedič Štefan.* Rodil se je v Središču okoli l. 1638. V Varaždinu je pristopil k jezuitom ter bil v Gradcu 31. marca 1668. posvečen v mašnika. Deloval je kot misijonar na Hrvaškem. Čas in kraj njegove smrti ni znan.

2. *Kovačič Matija.* Narodil se je l. 1657., študiral je v Zagrebu in v Gradcu, kjer je l. 1684. postal duhovnik.

3. *Babič Frančišek.* Rodil se je na Grabah 29. septem. 1684. ter je bil krščen na ime Mihael. Postal je frančiškan ter je l. 1708. bil posvečen v mašnika. Umrl je v Varaždinu okoli l. 1720.

4. *Turk Sigismund,* z rojstnim imenom Jurij. Rodil se je 15. aprila 1685. v Središču, v Ormožu je vstopil v frančiškanski samostan ter je l. 1712. sprejel višje rede. Kje in kdaj je umrl, ni znano.

5. *Stari Nikolaj.* Rojen v Središču 16. decembra 1696., je študiral v Varaždinu in v Zagrebu, kjer je l. 1723. postal duhovnik. L. 1728. je postal župnik pri Sv. Magdaleni v Bi-

sagu na Hrvaškem, kjer je umrl l. 1731. Središki župniji je sporočil svoj vinograd v Vinskem vrhu (gl. ustanove).

6. *Bedič Janez,* nečak pod št. 1. imenovanega Štefana Bediča, rojen v Središču 8. decembra l. 1702., je po dovršeni gimnaziji v Varaždinu postal frančiškan. L. 1727. je postal duhovnik, umrl je l. 1755.

7. *Horvat Florijan,* s krstnim imenom Franc, se je rodil v Središču 1. novembra l. 1700. Postal je pavlinec v Lepoglavi ter bil l. 1728. posvečen v mašnika.

8. *Horvat Barnaba,* brat prejšnjega, se je narodil v Središču dne 28. avgusta 1705. Stopil je v Ormožu v frančiškanski samostan ter l. 1730. služil novo mašo. Oče Barnaba in Florijana je bil učitelj v Središču. (Gl. str. 222.)

9. *Borko Jožef,* pozneje župnik v Središču. (Gl. str. 123—124.)

10. *Plepelec Janez,* pozneje kapelan v Središču. (Gl. vrsto sred. kapelanov str. 135.)

11. *Simunarič Anton,* rojen 16. febr. 1714. in krščen na ime Štefan. Stopil je v frančiškanski red ter l. 1740. postal duhovnik. L. 1766. je bil kustos (varih) frančiškanske provincije sv. Ladislava.

12. *Sečen Janez Jurij,* pozneje kapelan središki. (Gl. str. 136.)

13. *Modrinjak Vincencij.* Narodil se je v Središču 21. marca 1728. ter je pri krstu dobil ime Marko. Postal je frančiškan ter bil 2. decembra l. 1753. v Zagrebu posvečen v mašnika.

14. *Mlinarič Mihael.* Rodil se je v Šalovcih dne 13. januarija l. 1729. ter dobil ime Sebastijan. Stopil je v ormoški samostan ter je umrl 30. januarija l. 1777.

15. *pl. Prantenberg Jožef,* rojen 24. avgusta l. 1729. v Središču in krščen na ime Mihael, je stopil v frančiškanski red ter l. 1754. postal duhovnik. Pozneje je bil provincijal ter je umrl 20. septembra 1767.

16. *Fuček Tadej,* pri krstu imenovan Matija, se je rodil 6. septembra l. 1730. v Središču. Postal je avguštinec pri Sv. Trojici v Slov. gor. ter l. 1756. pel v središki kapeli novo sv. mašo.

17. *Dominkuš Matija,* pozneje kapelan in župnik v Središču. (Gl. str. 124.)

18. *Poljanec Matej* — pozneje kapelan središki. (Gl. str. 138.)

19. *Šoštarič Jožef Maksimilijan.* Narodil se je 10. marca 1741. v Godenincih. V mašnika je bil posvečen v Gradcu dne 21. aprila 1764. Služboval je kot kapelan pri Sv. Križu na Murskem polju, pri Sv. Barbari v Halozah, pri Sv. Marjeti nižje Ptuja, pri Sv. Lenartu v Slov. gor. in na Ptujski gori. Zadnja leta je bival pri Sv. Trojici v Slov. gor., kjer je umrl 12. julija 1780.

20. *Borko Emanuel,* rojen 1. januarija 1742. v Središču. Šolati ga je dal njegov stric Andraš Borko. Kot redovnika frančiškanskega reda ga je v mašnika posvetil zagrebški škof Franc Tauzy 14. marca 1767.

21. *Lukačič Matej.* Narodil se je v Središču 19. avgusta 1740. L. 1739. je postal duhovnik v Gorici. Služboval je kot kapelan pri Sv. Barbari v Halozah, v Leskovcu in v Podlehniku. Kraj in čas njegove smrti ni znan.

22. *Hodžar Lovro,* pozneje župnik središki. (Gl. str. 127.)

23. *Novak Jožef.* Rojen v Šalovcih 11. marca 1752., je bil v mašnika posvečen v Gradcu dne 20. marca 1779. Kapelanoval je pri Sv. Tomažu in pri Veliki nedelji. L. 1788. je postal župnik pri Sv. Tomažu nad Veliko nedeljo, kjer je umrl 16. oktobra 1805.

24. *Čiolič Matija,* rojen 16. januarija 1753. Gimnazijske študije je dovršil v Varaždinu, modroslovske v Zagrebu, bogoslovske pa v Gradcu, kjer je bil 5. januarija 1777. posvečen v mašnika. Služboval je pri Sv. Marjeti nižje Ptuja, pri Sv. Andrašu v Sl. gor., pri Sv. Ožbaldu v Ptuju, pri Sv. Rupertu v Sl. gor., pri Kapeli, pri Sv. Juriju na Ščavnici in pri Sv. Benediktu v Sl. gor. L. 1788. je postal župnik pri Svetinjah, od koder se je preselil za župnika v Cirkovce, kjer je kot zlatomašnik umrl 16. oktobra 1836.

Slovel je kot izvrsten govornik in zelo izobražen mož, ki se je že zavedal tudi svoje narodnosti. Ohranilo se je še njegovo hrvaško pismo, ki ga je pisal v Središče zastran miznega naslova.

25. *Bratuša Anton.* Narodil se je 21. maja 1768. v Obrežu ter je bil posvečen v mašnika v Gradcu 21. avgusta 1791. Služboval je pri Sv. Benediktu v Slov. gor., pri Sv. Križu na Murskem polju in pri Sv. Miklavžu v Ljut. gor. L. 1800. je postal vikar pri Sv. Petru tik Radgone, l. 1810. pa župnik in dekan pri Sv. Križu na M. p. ter je umrl 1. oktobra 1825.

26. *Kosi Blaš.* Narodil se je 27. januarija l. 1773. na Grabah, 14. septembra 1801. je bil posvečen v mašnika ter je kapelanoval v Ljutomeru in v Leskovcu, kjer je l. 1808. postal župnik. Umrl je v Leskovcu 22. avgusta l. 1850.

27. *Poljanec Andrej,* rojen v Središču dne 14. septembra l. 1774., je dovršil gimnazijo v Varaždinu, modroslovje pa v Gradcu, kjer je l. 1796. stopil v bogoslovnico ter je 20. septembra l. 1800. bil posvečen v mašnika. Služil je kot kapelan najprej v Apačah, potem pa pri Svetinjah 6 let. Od tam so ga poslali l. 1809. k Sv. Križu na Murskem polju, l. 1816. pa nazaj k Svetinjam kot provizorja. Dne 1. avgusta i. l. je bil vmeščen za župnika ter je služboval do 1. maja l. 1845., ko le stopil v pokoj. Umrl je 8. marca l. 1846. v Ljutomeru.

28. *Modrinjak Štefan.* Narodil se je dne 23. decembra l. 1774. v Središču. Študiral je v Varaždinu, v Zagrebu in v Gradcu, kjer je bil 20. septembra 1800. posvečen v mašnika. Meseca novembra i. l. je nastopil kapelansko službo pri Sv. Miklavžu v Ljut. gor., koncem aprila 1801. je bil prestavljen k Veliki nedelji, od tam pa čez tri leta v Ormož. L. 1805. je prišel za provizorja k Sv. Tomažu višje Velike nedelje, kjer je meseca julija i. l. postal župnik. L. 1814. je pa menjal z miklavževskim župnikom ter se preselil k Sv. Miklavžu, kjer je našel vse v največjem neredu, pa je s pomočjo nemškega reda vkljub takratnim slabim letinam že l. 1816. vse popravil. Proti koncu življenja si je nakopal vsakovrstne sitnobe in tožbe. Umrl je 8. oktobra l. 1827.[1]

Po mišljenju in življenju je bil popolni jožefinec, v zgodovini slovenskega slovstva pa mu pristoja časten spomin; on je prvi slovenski pisatelj in pesnik iz ormoškega okraja. Njegove slovstvene proizvode je pa večinoma uničil neki uradnik,

[1] Gl. sl. tab. XI.

ki je popisoval njegovo zapuščino. Znana je njegova pesem „Amico Cvetkoni“, objavljeno je le nekaj majhnega. Po obliki in vsebini njegove pesmi presegajo Volkmerjeve[1], misli so dokaj izvirne in jezik primeroma lep, kajpada z znatno primesjo središkega narečja in hrvaščine.

Modrinjaku v spomin se je vršila v Središču dne 25. septembra l. 1881. velika svečanost, pri kateri je govoril poslanec Božidar Raič.[2]

29. *Čulek Andrej,* nečak prej imenovanega Matija Čioliča.[3] Narodil se je 15. novembra l. 1788., gimnazijo je l. 1810. dovršil v Mariboru in potem je šel v Gradec na modroslovje in bogoslovje ter je 21. septembra 1815. postal duhovnik. Bil je vzor krotkosti in neumorne marljivosti. Po dovršenih teo-

---

[1] Glaser, Zgodovina slov. slovstva II, 45, 84, 131, 189 in 223.

[2] O priliki te slovesnosti je Božidar Flegerič v posebni knjižici (Celovec 1881) opisal pesnikovo življenje in slovstveno delovanje. Tudi Raičev slavnostni govor je izšel v posebnem iztisu iz „Slov. Naroda“.

[3] Zgodovinsko zanimivi sta središki obitelji *Čulek* in *Golob.* — Po bitki na Beli gori l. 1620. so mnoge češke protestantske in husitske obitelji zbežale iz Češkega in Moravskega na vse strani sveta. Dve sta celo zablodili v daljno Središče, kjer še obitelj Čulek sedaj živi, obitelj Golob (Holub) pa je izumrla, a ime se je še ohranilo.

Ljudsko izročilo ve povedati, (zapisek v Slekovčevi zbirki po pripovedovanju matere g. župana Šinka, ki je umrla l. 1908., 91 let stara), da je po neki veliki vojski bila preganjana neka krivoverska obitelj ter je iskala zavetja v Središču in ga tudi našla v ondotnem gradiču. Toda i tu so jih zasledili in vjeli. Golob se je rešil, njegova obitelj pa je zgorela v neki hiši. Eden njegovih potomcev je bil župan središki in sicer Matija Golob l. 1758. in 1759.

Čuleki so bili plemenita češko-moravska obitelj. Njih grb deli navpična črta v desno in levo polje. Desno polje je razdeljeno v štiri predale zaporedno žolte in rdeče barve. Na levem polju je po sredini poševno potegnjen beli pram, na zgornjem modrem polju je srebrn polmesec, spodaj pa tudi na modrem polju zlata šesterooglata zvezda. Nad grbom je z rumenim trakom prevezana čeljada, vrh katere se vzdigujejo tri visoka peresa rdeče, zlate in modre boje. Ob straneh je na desni strani pozlačen nastavek ovit z rdečerumenim perjem, na levo pa srebrnast nastavek z modrim perjem.

Za pravo se je obitelj imenovala *Čolik,* prej imenovani Matija si je spremenil ime v Čiolić (Chiolich), češ, da je v sorodstvu z enako hrvaško plemenito rodovino. Središčani so iz češkega Čolik napravili Čulek (po domačem izgovoru Čoulig-ga).

Tabla XVI. Pesnik Štefan Modrinjak. Str. 241.

logičnih študijah je l. 1816. bil nameščen za kapelana pri svojem stricu v Cirkovcah, kjer je ostal 11 let. L. 1827. je prišel za kurata na Polenšak, l. 1834. pa za župnika k Sv. Benediktu v Slov. gor., kjer je umrl 23. junija l. 1862.

30. *Rubin Anton.* Rojen v Obrežu 3. januarija 1792., je bil posvečen v mašnika kot bogoslovec tretjeletnik 21. septembra 1815. Naslednje leto je prišel za kapelana v Ljutomer, kjer je v cvetu svojega življenja umrl za legarjem dne 18. junija leta 1819.

31. *Wagner Frančišek,* sin središkega tobačnega revizorja Janeza Wagnerja, se je narodil 30. novembra l. 1794. Leta 1819. dne 10. septembra ga je somboteljski škof Leop. Somogy de Perlak posvetil v mašnika. Do l. 1825. je služboval v Wies-u pri Purgstallu, potem so ga pa premestili k Devici Mariji v mariborskem predmestju, čez 2 leti pa v Svečino. L. 1829. je postal kurat v Soboti, kjer je umrl 30. junija 1836.

32. *Jaklin Anton,* rojen v Središču dne 28. marca 1796., je postal duhovnik 22. septembra l. 1821. Po dovršenih študijah je l. 1822. prišel za kapelana v Ormož, naslednjega leta pa v Zavrč, kjer je ostal do l. 1831. Takrat je šel za provizorja k Sv. Lovrencu na Dr. p., a še istega leta je postal župnik pri Mali nedelji, kjer je popravil cerkev in župnišče. L. 1836. je menjal z znanim pisateljem in zgodovinarjem Antonom Krempljem ter se je preselil k Sv. Lovrencu v Sl. gor., Krempelj pa k Mali nedelji. Pri Sv. Lovrencu je Jaklin župnikoval 31 let ter je umrl 1. februarija l. 1867.

33. *Zadravec Alfonz,* s krstnim imenom Matjaž. Rodil se je 28. maja 1800. v Šalovcih. L. 1827. je stopil v kapucinski red v Varaždinu ter je l. 1828. postal duhovnik. Umrl je v Varaždinu 11. oktobra 1865.

34. *Dečko Jožef,* rojen v Središču 16. marca 1802., je l. 1830. postal duhovnik v Zagrebu. Služboval je v Knegincu pri Varaždinu, od koder je naslednje leto odšel v Križevac, kjer je 5. decembra l. 1833. umrl za jetiko.

35. *Poljanec Frančišek,* pozneje župnik središki. (Gl. str. 128.)

36. *Špešič Jakob.* Narodil se je 20. maja l. 1805. v Šalovcih, v mašnika je bil posvečen 31. avgusta l. 1828. Služboval

je v Št. Ilju v Slov. gor. do l. 1839., ko je prišel za provizorja k Sv. Juriju v Slov. gor., kjer je 30. avgusta i. l. postal župnik. Umrl je ondi 25. junija 1848.

37. *Glavnik Andrej,* pozneje kapelan v Središču. (Gl. str. 149.)

38. *Sejnkovič Dalmacij.* Rodil se je v trgu l. 1811., dne 21. septembra ter bil krščen na ime Matevža. Postal je frančiškan in je l. 1838. bil posvečen v mašnika. Kot redovnik je deloval v Varaždinu in v Čakovcu, pozneje je bil pridigar in gvardijan v Ivaniču blizu Zagreba ter je umrl l. 1858. L. 1852. je v Središču pridigoval pri novi maši Lavrenciju Hergu, poznejšemu stolnemu proštu Lavantinskemu.

39. *Rubin Mihael.* Narodil se je v Središču dne 22. septembra l. 1816., l. 1843. dne 27. julija je postal duhovnik. Služboval je večinoma na Nemškem Štajerskem ter je umrl kot vpokojeni župnik pri Sv. Vidu na Vogalu (Voggau) dne 13. marca l. 1889.

40. *Rubin Martin.* Rojen 8. novembra l. 1817. v Obrežu, je postal duhovnik 1. avgusta l. 1841. Pastiroval je kot kapelan v Jarenini, v Lembahu, pri Sv. Trojici v Slov. goricah in v Zavrču. L. 1850. je postal župnik pri Kapeli, kjer je umrl 16. januarija l. 1881.

41. *Poljanec Andrej ml.*, pozneje kapelan v Središču. (Gl. str. 150.)

42. *Jež Štefan*, rojen 25. decembra 1822., je postal duhovnik v Gradcu dne 25. julija 1847. Kapelanoval je v Semriachu in v Radgoni. L. 1868. je postal župnik v Travniku (Wies), l. 1878. pa dekan v Lučanah, kjer je umrl 27. decembra 1887.

43. *Modrinjak Matija.* Ta odlični rojak se je rodil v Središču 22. januarija l. 1824., gimnazijo je dovršil v Varaždinu, modroslovje v Zagrebu, bogoslovje pa v Gradcu — vseskozi z odličnim uspehom. Dne 25. julija l. 1847. ga je sekovski škof Sebastijan Zängerle posvetil v mašnika. L. 1848. je po dokončanih študijah nastopil kapelansko službo v Mahrenbergu, kjer je ostal 9 let. L. 1857. je prišel za kapelana k predmestni župniji Device Marije v Maribor, l. 1859. pa v mestno župnijo, a še istega leta, kmalu po preselitvi škofijskega sedeža ga je

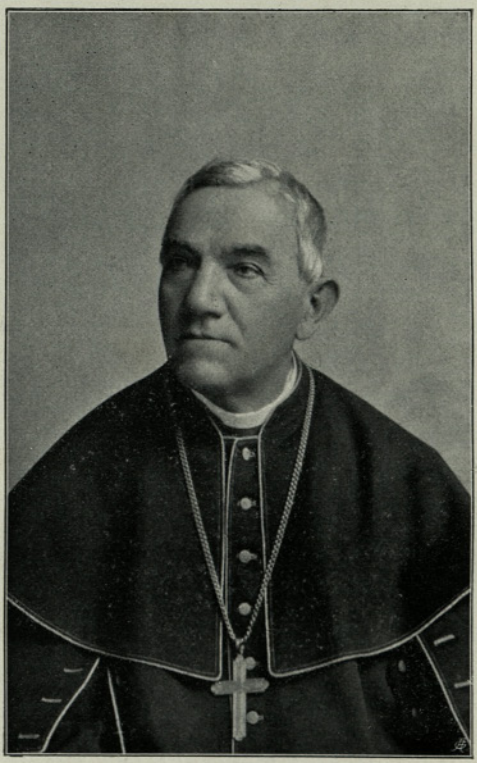

Tabla XVII. Lavrencij Herg,
zlatomašnik, inf. stolni prošt lavantinski.

škof Anton Martin Slomšek imenoval za svojega dvornega kapelana. To službo je opravljal še tudi pod novim škofom Stepišnekom, ki ga je na dan svojega vmeščenja imenoval konzistorijalnim svetovalcem. Dne 14. maja l. 1866. je postal župnik in dekan v Jarenini, a že l. 1868. se je preselil v Maricor kot kanonik. L. 1869. je prevzel na bogoslovnem učilišču profesuro pastirstva in katehetike.

Dne 18. avgusta l. 1878. ga je cesar imenoval za ptujskega nadžupnika in dne 18. septembra i. l. ga je knezoškof Jakob Maximilijan posvetil za prošta. L. 1883. ga je cesar odlikoval z redom železne krone III. vrste. Umrl je nagloma dne 12. avgusta l. 1894.

44. *Vuk Andrej*, rojen 21. novembra l. 1827. na Grabah, je dovršil gimnazijo v Varaždinu, modroslovje in bogoslovje pa v Gradcu, kjer je 11. novembra l. 1850. bil posvečen v mašnika. Služboval je najprej pri Sv. Lenartu v Slov. gor., potem pri sosednji Sv. Trojici, ko so pa l. 1854. ondotno župnijo prevzeli frančiškani, je bil Vuk prestavljen v Ljutomer, kjer je služil 10 let. L. 1864. se je preselil za kapelana v Ptuj, kjer je l. 1866. postal mestni vikar. L. 1870. je prevzel župnijo Sv. Martina na Hajdini, kjer postavil sedanjo cerkev. — Umrl je 6. novembra l. 1885.

45. *Kosi Matija*, rojen 28. januarija l. 1828. v Obrežu, je bil l. 1851. dne 27. julija posvečen v mašnika. Primiciral je v Veržeju, ker so ga ondotni sorodniki podpirali. L. 1852. je po dovršenih študijah prišel za kapelana na Remšnik, potem je služboval pri Sv. Križu na Murskem polju, pri Kapeli in pri Sv. Marjeti na Pesnici. L. 1867. je postal župnik pri Gornji Kungoti, kjer je umrl 30. novembra l. 1873.

46. *Herg Lavrencij*.[1] Narodil se je v Središču dne 9. avgusta l. 1829. Gimnazijo je z izvrstnim uspehom dovršil v Varaždinu l. 1847. Modroslovje in bogoslovje je študiral v Gradcu, kjer je 25. julija l. 1852. bil posvečen v mašnika ter je primiciral 22. avgusta i. l. v središki kapeli.

[1] Razen Slekovca (Kapela Ž. M. B. str. 98—103) je Hergovo življenje natančneje opisal tudi pisatelj te knjige v posebni knjižici, Maribor, 1906.

To dovršenih študijah ga je graško škofijstvo poslalo za kapelana k Sv. Marjeti v Rabski dolini, od koder je že l. 1854. bil prestavljen v Edelsbach, kjer je služil do l. 1856. Takrat je prišel za kapelana k Sv. Jakobu v Sl. gor., a že čez nekaj tednov je bil prestavljen k bližnjemu Sv. Juriju. Knezoškof Slomšek ga je l. 1859. poklical za začasnega profesorja cerkvene zgodovine na novo ustanovljeno bogoslovno učilišče v Mariboru. L. 1861. je nastopil župnijo v Lembahu, katero je upravljal 19 let, dokler ni 11. novembra l. 1880. postal stolni kanonik v Mariboru. L. 1894. je postal stolni dekan, l. 1900. pa stolni prošt Lavantinski. Že l. 1888. je bil od papeža odlikovan z zaslužnim križem „Pro Ecclesia et Pontifice“, leta 1901. pa je bil imenovan apostolskim protonotarjem. L. 1902. je v svojem rojstnem trgu slovesno praznoval petdesetletnico mašništva; občinski zastop središki ga je 20. jul. i. l. imenoval za častnega občana. Umrl je 28. avgusta l. 1906. ter je na lastno željo pokopan v Lempahu.

Že kot modroslovec v Gradcu se je oklenil ilirske ideje ter je ostal vnet rodoljub do smrti. V svoji službi je bil vesten, veliko zaslug si je pridobil za olepšavo službe božje kot predsednik družbe vednega češčenja, ki skrbi za dostojno bogoslužno opravo. Deloval je tudi kot pisatelj. Mnogo si je prizadeval za povečavo župne cerkve Sv. Duha, katero je tudi v oporoki imenoval za univerzalnega dediča. (Njegovo sl. gl. na tablici XII.)

47. *Šinko Matija.*[1] Narodil se je 10. septembra l. 1829. v Središču. Študiral je z odliko gimnazijo v Varaždinu, modroslovje v Zagrebu in potem bogoslovje v Gradcu, kjer je 20. septembra l. 1852. bil posvečen v mašnika. Potem je prišel za kapelana k Sv. Lovrencu v Puščavo, l. 1854. so ga pa poklicali v Gradec za adjunkta in učnega prefekta v semenišču. Ker pa mestni zrak njegovemu zdravju ni ugajal, so ga leta 1858. poslali za kapelana k Sv. Lenartu v Sl. gor., od koder ga je Slomšek l. 1859. poklical v Maribor za profesorja nravnega bogoslovja.

[1] Gl. tabl. XIII.

Tako so l. 1859. kar trije Središčani prišli v bližino škofovo: Modrinjak, Herg in Šinko.

L. 1875. je dobil župnijo v Ljutomeru, kjer je popravil in poslikal cerkev. L 1880. je stopil v začasni pokoj, a leta 1883. je prevzel župnijo Gornje Kungote, kjer je služboval do l. 1893., ko je stopil v pokoj ter se preselil v Središče na svojo domovino, kjer je večkrat pomagal v dušnem pastirstvu in je tudi v šolo zahajal več let. L. 1908. je kupil za župno cerkev nove zvone, l. 1909. pa je s Fr. Pintaričem dal poslikati prenovljeno cerkev.

48. *Dečko Matija,* rojen v Središču 6. februarija 1832, je 28. julija 1857 bil posvečen za duhovnika v Pečuhu in je v tej škofiji tudi služboval. L. 1871. je postal župnik v Graboczu, kjer je umrl 20. avgusta l. 1902.

49. *Sejnkovič Frančišek.* Narodil se je 1. aprila l. 1832. v Središču, l. 1858. dne 25 julija je bil posvečen v mašnika; primicirala sta s Pintaričem eno nedeljo, Pintarič pri rani, Sejnkovič pri pozni božji službi. Služboval je Sejnkovič v nemškem delu sekovske škofije: v Wolfsbergu, v Gnasu in pri Sv. Vidu na Vogalu, kjer si je l. 1869. zlomil nogo ter je moral zapustiti službo in iti v pokoj. Živel je potem v Središču ter rad pomagal v dušnem pastirstvu. Umrl je l. 1903. dne 27. februarija.

50. *Pintarič Franc.* Narodil se je 16. septembra l. 1833. v Središču ter je bil 25. julija 1858. posvečen v mašnika. Istega l. je prišel za kapelana v Birkfeld, kjer je ostal do l. 1859., ko se je preselil v Puch, odondod pa l. 1860. v Anger. Leta 1865. je prišel za provizorja k Sv. Marjeti pri Lebringu, l. 1867. pa za kapelana v Cmurek. Od l. 1874—1879. je bil oskrbnik škofijskih posestev v Sekavi pri Lipnici, l. 1879. pa je 1. septembra postal župnik in dekan v Radgoni, kjer še sedaj deluje.

51. *Zadravec Jožef* se je narodil 26. februarija 1834. v Šalovcih ter je 25. julija 1858. bil posvečen v mašnika. Služboval je v Gnasu, pri Sv. Janžu na Dr. polju, pri Sv. Juriju pod Taborom, pri Svetinjah, pri Sv. Urbanu nad Ptujem, pri Sv. Križu na Murskem polju, pri Sv. Lovrencu v Puščavi, na Kalobju, v Zrečah, pri Sv. Rupertu v Sl. gor. in v Laporju.

L. 1879. je prišel za provizorja k Sv. Ožbaldu ter je še istega leta postal ondi kurat in ko tak je umrl 16. julija l. 1883.

52. *Dečko Alojzij* se je rodil v Središču dne 10. julija 1839., dne 25. aprila l. 1864. je bil v Gradcu posvečen v mašnika. Do l. 1876. je kapelanoval na raznih krajih v nemškem delu sekovske škofije, l. 1876. pa je bil sprejet v Lavantinsko škofijo ter nastavljen kot kapelan pri Sv. Marjeti nižje Ptuja, že začetkom decembra i. l. je prišel za provizorja k Sv. Roku ob Sotli, kjer je 1. februarija 1877. postal župnik. Umrl je ondi 25. januarija l. 1906.

53. *Bedjanič Frančišek*, doma iz Obreža, rojen dne 23. marca l. 1853. je bil posvečen v mašnika v Zagrebu dne 28. julija l. 1878. Prišel je za kapelana v Dubravo na Hrvaškem, kjer je umrl že 11. marca l. 1880.

54. *Vojsk Alojzij*. Narodil se je v Obrežu dne 12. maja l. 1853. in je bil posvečen v mašnika v Mariboru dne 20. julija l. 1879. Služboval je pri Sv. Ilju pri Turjaku, v Dramljah, v Ribnici, pri Sv. Marjeti nižje Ptuja, pri Veliki nedelji, pri Sv. Barbari v Halozah, kjer je bil nekaj časa provizor, potem je šel za kapelana k Mali nedelji. L. 1897. je prišel za oskrbovalnega kapelana k Sp. Kungoti, kjer je 1. aprila l. 1898. postal provizor, 1. avgusta i. l. pa župnik in je ko tak umrl ondi 18. oktobra l. 1909.

55. *Zadravec Ivan* se je narodil na Grabah dne 23. oktobra leta 1855. Gimnazijo je študiral v Varaždinu, bogoslovje pa v Mariboru, kjer je 16. julija 1886. bil posvečen v mašnika. Kapelanoval je v Hočah, pri Mariji Snežni, kjer je bil nekaj časa provizor, pri Sv. Ruprtu v Slovenskih goricah, pri Sv. Marku nižje Ptuja. L. 1892. je prišel za kapelana v Galicijo, potem pa na Prihovo. Iz Prihove je proti koncu l. 1896. šel za provizorja k Sv. Jerneju v konjiški dekaniji, čez 4 mesece pa za kapelana h Kapeli pri Radgoni. Dne 30. novembra l. 1899. je postal župnik pri Sv. Bolfenku na Kogu, kjer še zdaj službuje.

56. *Dogša Martin*, rojen na Grabah dne 27. oktobra l. 1861., je bil posvečen v mašnika v Zagrebu dne 25. julija 1885. Kapelansko službo je nastopil najprej v Taborskem blizu Rogatca, potem je prišel v Macinec blizu Središča, odtod pa

v Moravče pri Zagrebu. L. 1889. je postal katehet pri usmiljenih sestrah v Zagrebu, l. 1894. pa je prišel na zagrebško učiteljišče, kjer je služboval do l. 1901., ko je postal župnik v Martinski vesi blizu Siska. L. 1909. dne 1. julija je pa nastopil župnijo Bregi pri Ivaniću.

57. *Ravšl Anton.* Narodil se je v Obrežu dne 11. junija l. 1863. Gimnazijo je dovršil v Varaždinu; ko je odslužil vojaščino, je stopil v mariborsko bogoslovnico ter l. 1893. dne 25. julija bil posvečen v mašnika. Služboval je kot kapelan pri Mariji Snežni in na Slatki gori, potem je bil oskrbovalni kapelan v Pamečah, od ondod je pa prišel za kapelana k Sv. Lovrencu v Slov. gor. L. 1903 je dobil župnijo Pernice, kjer je bil 3 leta. L. 1906. dne 1. maja je nastopil župnijo Cirkovce na Dr. polju.

58. *Plepelec Jožef* se je rodil 22. februarija l. 1864. Gimnazijo je dovršil v Varaždinu, bogoslovje pa v Mariboru, kjer je l. 1890. dne 25. julija bil posvečen v mašnika. Nastavili so ga najprej za kapelana pri Sv. Tomažu, leta 1895. so ga prestavili k Sv. Miklavžu v Ljut. gor., l. 1900. pa na Prihovo. L. 1906. je dobil župnijo Sv. Emo.

59. *Ozmec Jožef*, nečak prej imenovanega Franca Sejnkoviča, se je narodil v Obrežu dne 18. feb. l. 1866. Gimnazijo je študiral v Ptuju in v Mariboru, bogoslovje tudi v Mariboru, kjer je kot bogoslovec-tretjeletnik bil posvečen v mašnika dne 25. julija l. 1890. Najprej je prišel za kapelana v Sevnico ob Savi, naslednjega leta pa v Zavrč, kjer je bil tudi provizor. Iz Zavrča je prišel v Ljutomer, a l. 1897. je postal župnik pri Sv. Lovrencu na Dr. polju. L. 1909. je bil v ormoško-ptujskem volilnem okraju izvoljen za deželnega poslanca.

60. *Zadravec Peter,* brat prej imenovanega Ivana, se je narodil na Grabah dne 23. junija l. 1866. Študiral je v Varaždinu in v Mariboru, kjer je l. 1889. dne 11. junija bil posvečen v mašnika. Kapelanoval je pri Sv. Štefanu pri Žusmu, v Vuzenici, pri Sv. Jakobu v Slov. gor., v Zavrču, pri Sv. Janžu na Dr. p. in pri Mali nedelji. L. 1902. je dobil župnijo Sv. Lenarta nad Veliko nedeljo.

61. *Cajnko Valentin* ni sicer rojen v središki župniji, vendar pohajal je središko šolo in se čuti kot domačina središke

župnije, zatorej je pravično, da mu priznamo domovinsko pravico v krogu srediških odličnjakov.

Narodil se je 15. febr. l. 1868. v Ključarovcih župnije velikonedeljske kot zak. sin Franca Cajnko in Helene rojene Kosi. Okoli l. 1875. so stariši kupili lepo posestvo na Grabah ter se tje preselili. Po dovršenem 3. razredu ljudske šole so ga stariši poslali v Varaždin, kjer je napravil najprej skušnjo za 4. razred ljudske šole, potem pa je prestopil na ondotno gimnazijo, katero je dovršil z zrelostno izkušnjo l. 1887. Bogoslovje je študiral na zagrebškem vseučilišču ter je leta 1891. dne 26. julija postal duhovnik in je primiciral v cerkvi Sv. Duha 9. avg. i. l., drugi dan pa v trški kapeli. Dne 27. avg. je nastopil kapelansko službo v Pitomači v Podravini, kjer je ostal do l. 1896. Takrat je 1. febr. postal katehet na mestnih šolah v Belovaru, katero službo je opravljal do l. 1897., ko je 18. febr. postal katehet na nižjem mestnem ženskem liceju in na nižji strokovni ženski šoli v Varaždinu, kjer še sedaj deluje.

Cajnko deluje tudi na slovstvenem polju, v hrvaškem in slovenskem jeziku. V slovenskem jeziku je sodeloval pri „Ljublj. Zvonu“, pri „Dom in Svetu“ ter pri „Voditelju“, v hrvaškem jeziku pa piše zlasti pedagoške članke v list „Kršćanska Škola“ in pa propovedi v list „Dušobrižnik“. Leta 1908. so posebej izšle njegove majniške pridige pod naslovom: „Što čini Bl. Dj. Marija za svoje štovatelje, i što čine pravi štovatelji Marijini“.

Kot vzgojitelj je prepotoval razne dežele ter si ogledal mnogotere dekliške zavode. Deluje tudi marljivo pri raznih dobrodelnih društvih.

62. *Panič Jožef,* rojen v Šalovcih dne 5. marca 1871., je l. 1897. dne 25. julija postal duhovnik ter je služboval pri Sv. Barbari nad Vurbergom, pri Sv. Marku nižje Ptuja, v Rajhenburgu, pri Sv. Antonu v Sl. gor., pri Sv. Ani na Krembergu ter v Vuzenici. L. 1908. je dobil župnijo Sv. Antona na Pohorju.

63. *Lončarič Josip* se je narodil na Grabah dne 31. decembra l. 1876. ter je kot bogoslovec-tretjeletnik bil posvečen v mašnika dne 25. julija l. 1901. Najprej je prišel za kapelana k Sv. Petru pri Radgoni, potem l. 1904. s 1. septemb. v Trbovlje in 1. dec. l. 1903. k Sv. Juriju pod Taborom.

B. Odličnjaki svetnega stanu.

1. *Babič Blaž Ivan,* od l. 1718—1730 učitelj v Središču. (Glej vrsto učiteljev str. 222.)

2. *Osešek Mihael Janez,* l. 1737—1764 središki učitelj. (Gl. str. 222.) Od l. 1760(?)—1770. je služboval pri Sv. Križu na M. polju. (Križevska kronika.)

3. *Borko Andrej,* najstarejši sin Matjaža Borko, brata središkega župnika Andreja in Helene, roj. Simunarič, se je narodil v Središču h. št. 17 na Bregu dne 21. novembra l. 1739. S pomočjo svojega strica je študiral v Gradcu. Mislil je postati duhovnik in je že sprejel nižje rede, a premislil se je, zapustil je graško semenišče in odšel na Dunaj učit se zdravilstva. Bil je potem zdravnik na Dunaju, kjer je, neznano kdaj, tudi umrl. L. 1770. še je živel, ker je takrat 6. aprila s svojo sestro Barbaro, omoženo s ptujskim medarjem Schmittingerjem, prodal neko hosto v Središču tržanu Juriju Jaklu za 161 gl. Njegov mlajši brat Matjaž je postal frančiškan, z redovnim imenom p. Emanuel. Njuna bratranka, hči Tomaža Borka in nečakinja župnika Borko je bila mati pesnika Štefana Modrinjaka, župnika pri Sv. Miklavžu, ter babica dr. Lovro Modrinjaka, ki je umrl v Mariboru 19. decembra l. 1885.

4. *Trstenjak Ivan,* rojen v Šalovcih dne 22. decembra l. 1777., se je izučil za organista in po takratnih razmerah za učitelja. L. 1804. je dobil službo pri Kapeli blizu Radgone. Dekan Magdič pravi v svojem poročilu, da dotlej pri Kapeli nikoli ni bilo šole. Neka stara viničarija je služila cerkovniku za stanovanje, potem pa se še je ta podrla. V tej kočuri je tudi poučeval kakih 10—12 učencev, po zimi do 20. L. 1812. so konečno postavili učilnico, v kateri je potem Trstenjak poučeval. Služboval je do l. 1821. Poročila pravijo, da ni zaslužil pohvale ne glede na svojo stroko in ne glede na vedenje.

5. *Dominkuš*[1] *Andrej,* roj. na Grabah 29. nov. l. 1771. je bil zelo ugleden mož in v pravnih zadevah dobro izurjen ter je vsakomur rad pomagal. Ljudje so ga na daleč poznali

[1] Dominkuši so bili svoje dni slobodnjaki ormoške graščine (Freisass). V matičnih knjigah se njih ime piše Dominicus, ker so od starodavnih časov imeli priimek dominus=gospod. (Slekovec.)

in spoštovali. Središčani so ga l. 1800. imenovali za svojega tržana. Umrl je 8. junija l. 1825. L. 1797. dne 4. oktobra se mu je rodil sin *Andrej*, ki je l. 1811—1815. z dobrim uspehom študiral gimnazijo v Mariboru,[1] pozneje je bil oskrbnik škofovih posestev v Sekovi. L. 1848. so ga kmetje v ormoškem okraju izvolili za poslanca.[2] Dasi je bil večinoma v tujini, je vendar ohranil narodno zavest, radi so k njemu zahajali slovenski rodoljubi, med drugimi Stanko Vraz. Umrl je kot okrožni svetovalec (Kreisrath) v Mariboru l. 1851. Njegov sin Ferdinand je bil v Mariboru odvetnik, odličen rodoljub in deželni poslanec.

6. *Jakl Franc,* brat večletnega župana Filipa Jakla, se je narodil v Središču 30. septembra l. 1802. Študiral je gimnazijo v Mariboru, potem pa pravo v Padovi na Italijanskem. Bil je potem več let trški pisar v Središču ter je umrl 4. aprila leta 1876. Starejši ljudje vedo še dandanes o njem mnogo povedati. Bil je bojda velik prijatelj otrok, ki so se radi zbirali krog njega. Na stare dni se mu je omračil duh.

7. *Pintarič Franc,* stric sedanjega radgonskega dekana, brat njegovega očeta Andreja. Rodil se je v Središču h. št. 55. kot zakonski sin Baltazara Pintariča in njegove žene Helene, roj. Mlinarič dne 1. decembra l. 1804. Posvetil se je učiteljskemu stanu ter je l. 1822. nastopil službo pri Sv. Antonu v Slov. gor., od tam je prišel za podučitelja k Sv. Trojici v Sl. gor., kjer je služboval do l. 1830. L. 1835. je postal učitelj pri Mariji Magdaleni v Mariboru, kjer je umrl star 60 let dne 4. sušca l. 1864. za otrpnjenjem pljuč.

8. *Kočevar dr. Štefan.* Ena najodličnejših obitelji srediških je Kočevarjev rod, ki je tudi zelo razširjen in ima sorodnike v Središču skoraj pri vsaki hiši, a tudi drugod. Žal, da nimamo pisanih virov o početku te rodovine. Stalno ustno izročilo pa pravi, da je njen začetnik neki vojaški begunec Andrej iz Kočevja na Kranjskem. Imenoval se je bojda Strgar, a je to ime skrival, da ga ne bi kdo izdal kot begunca. Ljudje so ga sploh imeli za „Kočevarja“. V Središču se je oženil z

[1] Zapisnik mariborske gimnazije. (Izpisek dr. Pajeka v arhivu „Zg. dr.“)

[2] Vošnjak, Spomini, I., str. 125.

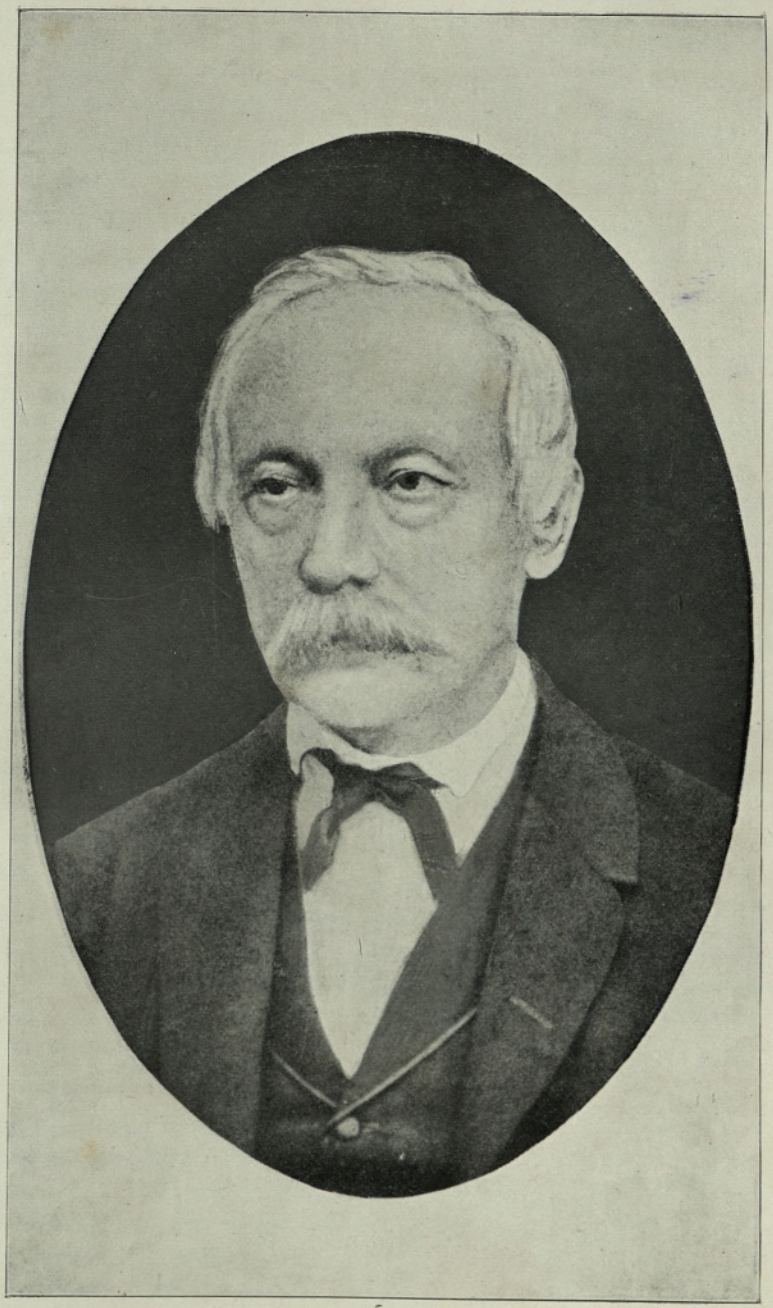

Tabla XIX. Dr. Stefan Kočevar.

neko vdovo Marijo Lavrenčič, s katero je imel tri otroke, ki so ž njim vred v matičnih knjigah dobili materino ime Lavrenčič. Njegov starejši sin Ivan se je poročil 1. februarija 1728. z Doro Plepelec, njegovi otroci pa so vpisani „Kočevar“, le eden je imenovan „Satler“, kar je očividna pomota, ker je mesto imena vpisano očetovo rokodelstvo; oče je namreč bil sedlar, dočim je ded Andraž bil najbrž tkalec, in to obrt je izvrševalo še več potomcev.

Dr. Štefan Kočevar je med svetnimi rojaki središkimi najodličnejši in za slovenski narod zelo zaslužen mož. Narodil se je v Središču h. št. 68 dne 14. avgusta l. 1808. kot tretji otrok Miklavža Kočevarja in Ane, roj. Mihl. Začetne nauke je dobil v središki šoli, kjer mu je bil učitelj Fr. Regolec, ki je imel posebno srečo, da je vzgojil več odličnih mož, med drugimi v Ljutomeru slavnega Miklošiča, pri Sv. Križu na M. p. pa kardinala Misija in blagega dr. Križaniča. V drugem razredu mu je bil učitelj Karničnik. L. 1821. je prišel na gimnazijo v Maribor, kjer je prvi razred dokončal z odliko. Tudi v ostalih razredih do šestega je izvrstno napredoval in dobil v vsakem razredu drugo ali tretje darilo.[1] Ko je še v Gradcu dovršil z dobrim uspehom modroslovje, je l. 1829. šel na Dunaj učit se zdravilstva in je l. 1834. postal doktor zdravilstva.

Zdravniško prakso je izvrševal najprej v Celju, a že l. 1835. je dobil mesto okrajnega fizika v Podčetrtku, kjer je njegovo ime kmalu daleč zaslovelo in so od vseh strani ljudje pri njem iskali pomoči. V svojem poklicu je bil zelo vesten, goreč in ljudomil; reveže je zastonj lečil in še jim zdravila dajal zastonj. L. 1837. je bil v Celju poročen s Karolino Eisel, pl. Eiselsberg, s katero je imel dve hčerki: Ludmilo in Emo Frančiško. A že 26. septembra l. 1840. mu je prva žena umrla; l. 1844. dne 14. oktobra se je drugič oženil v Podčetrtku s Terezijo Koller, s katero je imel 5 otrok.

L. 1852. se je preselil v Celje kot okrajni fizik, kjer mu je l. 1867. dne 17. julija umrla tudi druga žena. V priznanje njegovih zaslug mu je cesar l. 1877. dne 15. februarija podelil

[1] V muzeju „Zg. dr.“ je shranjena srebrna kolajna, katero je Kočevar dobil v nekem razredu za nagrado. Na eni strani je Sokrat. Podaril jo je „Zg. dr.“ njegov nečak g. Ivan Kočevar.

častni naslov c. kr. svetovalca. Po kratki bolezni je umrl dne 22. februarija l. 1883. o ½12. uri ponoči. Njegov pogreb dne 25. februarija je bil veličasten, kakršnega še Celje ni videlo, vreden velikega moža.

Štefan Kočevar je bil vzoren, nesebičen, požrtvovalen rodoljub, tesni prijatelj in podpiratelj slavnega pesnika Stanka Vraza. Bil je odločen zagovornik hrvaško-slovenske vzajemnosti ter je med razumništvom in med prostim ljudstvom neumorno deloval za probujo narodne zavesti. Kot pooblaščenec graškega društva „Slovenija“ je dr. Kočevar l. 1848. šel v Zagreb, kjer je bil v saboru pod slavnim banom Jelačićem navdušeno sprejet. „Celjske Slovenske Novine“ l. 1848. poročajo na str. 35—36, kako je Kočevar navdušeno govoril v Poljčanah v Pichlerjevi gostilni, pa bi se mu med nezavednim in razdivjanim ljudstvom skoraj bila slaba godila. Ko se je po l. 1860. zopet začelo ustavno življenje v Avstriji, je dr. Kočevar z nekaterimi drugimi celjskimi rodoljubi l. 1862. ustanovil „Čitalnico“ v Celju. Za njegovo rodoljubje so značilne besede, ki jih je spregovoril pri otvoritvi celjske Čitalnice: „Svoje matere ne bi bil zapustil, čeravno ni bila bogata in imenitna, ako bi se meni svetla kraljica bila ponudila na mesto matere stopiti. Tako ne zapustim slovenskega naroda, čeravno bi bil zadnji narod na svetu. Za ves svet njega ne zapustim“.

Tudi na pisateljskem polju je deloval, podpisaval se je s priimkom Godenin. Stanko Vraz pravi v nekem pismu, da je izdelal več ljubkih pesmic, o katerih pa dalje nič ni znano. Kot zdravnik je spisal prekoristno knjigo: „Slovenska mati. Podučna knjiga materam, kako naj sebe in otroke zdrave ohranijo.“ (V Ljubljani 1882.)[1]

9. *Vuk Lovro,* učitelj. (Gl. str. 228.)

10. *Modrinjak dr. Lovro,* zak. sin Lovrenca Modrinjaka in Ane, roj. Ledinjak, se je narodil v Središču 3. avgusta leta 1823. Postal je zdravnik in je ko tak deloval v Mariboru, kjer je umrl dne 19. decembra l. 1885.

11. *Kočevar Franc,* nečak dr. Kočevarja, vinski trgovec v Mariboru, je bil veliki dobrotnik svojega rojstnega trga,

[1] Njegovo življenje je popisal in izdal v posebni knjižici Božidar Flegerič. Ljubljana 1890.

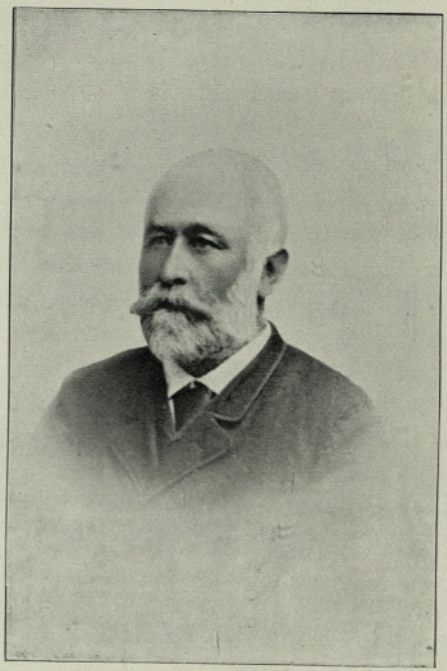

Tabla XX. Franc Kočevar.

vnet za njega razvoj in napredek ter je tudi vsako važnejše podjetje gmotno podpiral. Narodil se je 25. januarija l. 1838. in umrl v Mariboru 16. julija l. 1904. V svoji oporoki z dne 13. apr. l. 1904. je med drugim volil središkim ubožcem 1000 gl., od katerih se naj obresti vsako leto na njegov smrtni dan razdelijo siromakom; 500 gl. je določil središki požarni brambi in 500 gl. središkemu bojnemu in veteranskemu društvu. V priznanje njegovih zaslug ga je občinski zastop 4. decembra leta 1898. imenoval za častnega občana.

12. *Spešič dr. Jos.*, zdravnik v Središču. (Gl. str. 201.)

13. *Klobučar Anton,* rojen 5. junija l. 1849. h. št. 38, kot zakonski sin Jožefa Klobučarja in Helene, roj. Kočevar, sestre dr. Št. Kočevarja. Gimnazijo je dovršil v Mariboru, pravne študije pa na vseučilišču v Gradcu. Nekaj časa je bil adjunkt pri c. kr. sodniji v Ptuju, od l. 1893. okrajni sodnik in deželno-sodni svetnik v Trebnjem na Kranjskem, sedaj pa službuje v Ljubljani.

14. *Herg Jakob,* sin Jakoba Herga, brata stolnega prošta. Narodil se je 17. julija 1851. S pomočjo svojega strica je študiral gimnazijo v Mariboru, v Celju in v Gradcu, potem pravo na vseučilišču v Gradcu. Po dovršenih študijah je šel k vojaški sodniji ter je služboval v Zagrebu, v Gornji Tuzli v Bosni, v Petrovaradinu, v Kotoru v Dalmaciji, v Gradcu in na Dunaju. Dosegel je čast obrst-avditorja in je ko tak l. 1906. stopil v pokoj. Živi sedaj pri svojem vinogradu v Vinskem vrhu.

15. *Bedjanič Martin,* zak. sin Ivana Bedjaniča, kovača v Obrežu h. št. 67 in Ane, roj. Dogša, brat duhovnika Franca Bedjanič, se je narodil 8 novembra l. 1855. Gimnazijske nauke je dovršil od l. 1867/8—1874/5, in sicer dva razreda v Varaždinu, ostale v Mariboru, vseučilišče pa v Gradcu l. 1875/6—1878/9. Izbral si je grščino in latinščino s slovenskim, hrvaško-srbskim in nemškim učnim jezikom. L. 1880. je položil profesorski izpit. Služboval je kot namestni učitelj l. 1880/1 na gimnaziji v Mariboru, l. 1881/2 pa kot poskusni srednješolski kandidat na prvi gimnaziji v Gradcu. Od l. 1882/3—1892/3 je služboval kot profesor na realni, oziroma veliki gimnaziji v Sarajevu, l. 1893/4—1899/900 pa kot vodja in potem od l. 1896. kot ravnatelj na novoustanovljeni gimnaziji v Mostaru.

L. 1900. je prišel za ravnatelja na veliko gimnazijo v Sarajevo, kjer še sedaj službuje.

Leta 1899. dne 7. januarija se je v Dubrovniku (v Dalmaciji) oženil z Elizabeto pl. Lüftner v. Krinnerstorff, hčerjo c. kr. polkovnika Karola pl. Lüftner in njegove žene Pavline, rojene Klaić, sestre znanega politika in vodja dalm. Hrvatov Mih. Klaića.

Bedjanič deluje tudi na slovstvenem polju. Spisal je v raznih hrvaških časopisih in v izvestjih sarajevske in mostarske gimnazije več člankov poučne vsebine, l. 1901. pa je izdal v Zagrebu „Rječnik Homerovih pjesama“.

V priznanje njegovih zaslug ga je cesar imenoval viteza Franc Jožefovega reda.

16. *Vuk Matija,* nečak duhovnika Andreja Vuka, sin Matjaža Vuka in Rozalije, roj. Jakl, se je narodil v Središču 20. februarija l. 1856. Službuje kot profesor v Troickem na Ruskem.

17. *Dečko dr. Ivan.* Ta odlični rodoljub in politik štajerskih Slovencev se je rodil v Središču h. št. 20 dne 9. avgusta l. 1859. kot zakonski sin Tomaža Dečko in Katarine, roj. Podgorelec. Gimnazijo je študiral v Mariboru, pravoslovje pa v Gradcu. Kakor kažejo njegova pisma Slekovcu, se je zanimal tudi za zgodovino svojega kraja ter je kot pravnik v Gradcu zbiral za Slekovca v deželnem arhivu gradivo. Po dovršenih študijah je nastopil odvetniško prakso najprej v Mariboru, potem pa v Celju, kjer je l. 1891. otvoril lastno odvetniško pisarno. Dne 27. februarija l. 1897. se je oženil z gdč. Adelo Zanier, hčerjo Norberta Zanier, veleposestnika in trgovca pri Sv. Pavlu pri Voljski. Dr. Dečko je bil zelo spreten pravnik in obenem zelo delaven na političnem in slovstvenem polju. Zlasti v političnih in šolskih zadevah je priboril Slovencem marsikatero pravico. Kot pisatelj je marljivo sodeloval pri listih „Südsteirische Post“, kateri je bil leta 1884 in 1885 urednik, pozneje pri „Südsteirische Presse“, pri „Slovenskem Gospodarju“, „Domovini“ in „Slov. Narodu“. Med drugim je v posebni knjižici razložil občinsko postavo. Sploh je krepko sodeloval pri vseh slovenskih političnih, kulturnih in gospodarskih zadevah, zlasti pri ustanovitvi južnoštajerske hranilnice, Zadružne zveze in stav-

Tabla XXI. Dr. Ivan Dečko.

bene zadruge „Lastni dom“ v Celju. L. 1890. je še kot odv. koncipijent bil izvoljen v deželni zbor štajerski ter je ostal deželni poslanec do svoje smrti l. 1907. Zbolel je že l. 1904. ter je po dolgi in hudi bolezni umrl v Gradcu dne 3. novembra 1908. ob pol 8. uri zvečer. Njegovo truplo so prepeljali v Celje ter ga 6. novembra slovesno položili k večnemu počitku na okoliškem pokopališču celjskem. Otrok ni zapustil, pač pa časten spomin v zgodovini štaj. Slovencev.[1]

18. *Čulek Jožef,* rojen 3. marca 1870. v Središču. Obiskoval je takratno trirazrednico v Središču, pozneje drugi razred vadnice v Mariboru in ravno tam dva razreda realke ter c. kr. učiteljišče. Maturo je dostal 7. julija 1890., sposobnostno izkušnjo pa 12. novembra 1895. l. tudi v Mariboru.

Služboval je kot prov. podučitelj od 1. novembra 1890. do 4. aprila 1893. pri Sv. Juriju ob Ščavnici in v isti lastnosti do 12. marca 1896. pri Sv. Juriju ob južni železnici, kjer je postal 12. marca 1896. def. podučitelj, 15. oktobra istega leta pa def. učitelj. Kot tak še sedaj službuje pri Sv. Juriju ob j. ž.

19. *Potočnik Alojzij.* Rojen 19. maja 1871. l. v Šalovcih, je od l. 1877. do 1883. obiskoval takratno trirazrednico v Središču. Učitelji so mu bili Šinko Jožef, Unger Pavel in Štrenkl Simon. L. 1884. je obiskoval 4. razred ljudske šole v Ormožu, kjer mu je bil učitelj F. Ravšl. Jeseni istega leta so ga spravili v Maribor v gimnazijo, kjer je izvršil šest razredov. Ker pa so bile takrat razmere na tem zavodu za Slovence neugodne, je odšel Potočnik v Gradec ter ondi dovršil 7. in 8. razred. Tukaj je napravil tudi maturo.

Po dovršenih gimnazijskih študijah t. j. l. 1893/94. je storil svojo vojaško dolžnost kot enoletni prostovoljec in sicer na državne troške (pri 27. pešpolku v Ljubljani, od koder pa je bil na lastno prošnjo prestavljen na Dunaj k c. in kr. vojaškemu oskrbovališču, kjer je dovršil svoje vojaško leto). Po prestanem vojaškem izpitu je bil imenovan c. kr. uradnikom za oskrbovalstvo (Verpflegs-Akzessist in Res.).

---

[1] Razen političnih listov je njegov življenjepis prinesel „Slov. kmečki koledar“ za l. 1909. (str. 255—256). Ondi naznanjena knjiga o njegovem življenju še ta čas ni izšla.

Leta 1894. do 1895. je obiskoval modroslovne nauke na vseučilišču dunajskem, a radi pomanjkanja zdatne podpore je moral pustiti študije.

Dne 8. julija 1895. je sprejel državno službo in sicer v c. kr. poštno-hranilnem uradu na Dunaju, kjer je sedaj c. kr. poštni kontrolor.

20. *Vennigerholz dr. Ivan,* zak. sin središkega gostilničarja in barvarja K. Vennigerholza (avgsb. veroizpovedi) in Elizabete roj. Langer, se je narodil l. 1871. dne 15. junija. Študiral je gimnazijo v Mariboru in zdravilstvo na vseučilišču v Gradcu, potem je bil azistent v deželni blaznici v Solnogradu. L. 1902. se je naselil kot okrožni zdravnik v Št. Ilju v Slov. gor.

21. *Ozvald dr. Karol.* Rodil se je 20. jan. 1873. v Središču. Ljudsko šolo je obiskoval doma od l. 1879. do 1886., gimnazijo v Mariboru od l. 1886. do 1894., katerega leta je tudi maturiral.

Vseučiliške študije je dovršil v Gradcu l. 1899. Zvečine se je bavil s klasičnim in slovanskim jezikoslovjem ter z dušeslovjem.

Promoviral je na podlagi disertacije „Phonetisch-morphologisch-akzentologischer Abriß des Dialektes von Središče“ dne 26. januarija 1900.

Do sedaj je služboval na sledečih gimnazijah:

a) Kranj (kot suplent): Od 16. februarija do 31. avgusta leta 1900;

b) Ptuj: Od 1. septembra 1900. do 31. avgusta 1902. in sicer pol leta kot prov., dalje kot pravi gimnazijski učitelj;

c) Gorica: Od 1. septembra 1902. naprej in sicer pol leta kot pravi gimnazijski učitelj, pozneje z naslovom profesor.

Deluje tudi na literarnem polju in sicer je objavil do sedaj:

1. Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau. (V izvestju c. kr. gimnazije v Gorici za šolsko leto 1903—1904.)

2. Prešernova „Nova pisarija“ in „Horacijeve Epistulae“. Gorica 1905.

3. Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij. Gorica 1905.

4. Karamfil s pesnikovega groba. (Prevod iz hrvaščine.) Gorica 1905.

Razen tega je priobčil v „Popotniku“ in pa v „Zeitschrift für die österr. Gymnasien“ več krajših in daljših razprav psihol. in pedagoško-didaktične vsebine, n. pr. „Poezija v slov. uri“ (Pop. l. 1905), „Reforma

zrelostnega izpita na srednjih šolah" (Pop. 1908), „Der biologische Naturgeschichtsunterricht und die philosophische Propaedeutik an unseren Gymnasien" (Zeitschrift f. d. österr. Gymnasien, 1905). L. 1908. so izišli v „Našem domu" (Celje) potopisni utrinki „Poezija in proza". Sedaj spisuje slov. učbenik psihologije za 8. gimnazijski razred.

22. *Vargazon dr. Matej.* Rojen 23. avgusta 1876. v Središču. Ljudsko šolo je obiskoval od l. 1882. do 1889. doma, gimnazijo pa od l. 1889. do 1897. v Mariboru. Maturiral je 15. julija 1897. istotam. Študiral je pravo na vseučilišču v Gradcu in na Dunaju 1897. do 1902., medtem je odslužil enoletno prostovoljstvo 1899/1900, promoviral doktorjem prava dne 13. okt. 1903. Leta 1902. je vstopil v službo pri c. in kr. vojaškem sodišču. Sedaj je stotnik avditor pri c. in kr. zapovedništvu bojne luke v Kotoru v Dalmaciji.

23. *Irgolič Franc.* Rojen 17. novembra 1877. na Grabah. Ljudsko šolo je obiskoval v letih 1883—1891. Tega leta je vstopil v c. kr. učiteljišče v Mariboru ter ga dovršil l. 1897. Na to je postal prov. podučitelj na okoliški šoli v Ptuju, kjer je služboval od 1. oktobra 1897. do 30. maja 1899. Tega leta je stopil v službo pri c. kr. poštnem uradu ter služboval kot poštni praktikant v Mariboru od 1. junija do 15. oktobra 1899., v Gradcu od 15. oktobra 1899. do 30. septembra 1900., v Celju od 1. oktobra 1900. do 2. maja 1901. Tega dne je postal poštni azistent in še služboval v Celju do 11. junija 1901., v Zidanem mostu od 12. junija 1901. do 10. apr. 1902., v Celju od 11. apr. do 4. decembra 1903., v Mariboru od 5. decembra 1903. do 5. junija 1909., katerega dne je postal poštni oficial in kot tak službuje še sedaj v Mariboru.

24. *Masten Ivan.* Narodil se je 20. jan. 1878. v Središču. Ljudsko šolo je izvršil doma, gimnazijo pa v Mariboru. Maturiral je l. 1899., potem je bil enoletni prostovoljec, študiral je modroslovje na vseučilišču v Gradcu in končal študije l. 1905. Potem je služboval kot suplent, ozir. gimnazijski učitelj od 15. sept. 1905. do 15. septembra 1906. v Mariboru, od 15. septembra 1906. pa do danes na gimnaziji v Kranju.

25. *Vargazon Ernest.* Rojen 11. januarija 1880. v Središču. Po dovršeni domači ljudski šoli je obiskoval l. 1892/93. meščansko šolo v Gradcu, potem od l. 1893. do 1901. gim-

nazijo v Mariboru. L. 1901. je tam maturiral. Bil je l. 1901/02. enoletni prostovoljec pri 7. pešpolku v Gradcu.

Od l. 1903. služi kot uradnik pri južni železnici in sicer od 1. februarija 1903. do 5. febr. 1904. kot aspirant v Sevnici, od 5. febr. 1904. do 1. jan. 1908. kot azistent v Zidanem mostu. Od 1. januarija 1908. do danes je pristav ravno tam.

26. *Žnidarič Jakob.* Narodil se je dne 9. julija 1885 v Središču. Ljudsko šolo je obiskoval istotam od leta 1890 do 1897. Nižjo gimnazijo je dovršil v Mariboru l. 1901. Potem je bil v šolskem letu 1901/02 na mariborski vinarski in sadjarski šoli. V šolskih letih 1902/03 do 1904/05 je obiskoval c. kr. višji zavod za vinarstvo in sadjarstvo v Klosterneuburgu. Po končanih študijah je odslužil vojaščino kot enoletni prostovoljec v Oseku in v Zagrebu. Zdaj je nastavljen kot državni potovalni učitelj kmetijstva v Volovskem.

27. *Herg Alojzija.* Rojena 4. maja 1886. v Središču, je ljudsko šolo obiskovala v Središču od l. 1893. do 1901, pripravljalni tečaj pri šolskih sestrah v Mariboru v l. 1902/03, ravno tam učiteljišče od leta 1803/04 do 1906/07. Maturo je napravila l. 1907. Kot učiteljica je službovala od 26. novembra 1907. do 15. septembra 1908. pri Sv. Tomažu bl. Ormoža, od 1. oktobra 1908. pa do danes pri Sv. Barbari v Halozah.

28. *Podgorelec Marica.* Rojena 10. septembra 1886. v Šalovcih. Ljudsko šolo je obiskovala na Humu od l. 1893. do 1901., od l. 1904. do 1905. pripravljalni tečaj učiteljišča pri šolskih sestrah v Mariboru, učiteljišče od l. 1905. do 1909. v Gorici, kjer je naredila meseca julija 1909. maturo. Nastavljena je kot pom. učiteljica pri Sv. Tomažu bl. Ormoža.

29. *Majcenovič Rozalija.* Rojena 29. avgusta 1887 v Središču. Od leta 1893. pa do leta 1901. je obiskovala ljudsko šolo v Središču, potem od l. 1901. do 1902. meščansko šolo v Gradcu, od l. 1902. do 1903. meščansko šolo v Mariboru in od l. 1903. do 1907. učiteljišče pri šolskih sestrah v Mariboru. Zrelostni izpit je naredila l. 1907.

Od 16. septembra 1907. pa do 30. avgusta 1909. je službovala pri Veliki nedelji blizu Ormoža. Dne 3. oktobra 1909. se je službi odpovedala, in se poročila dne 11. oktobra 1909 z železniškim uradnikom Fr. Irgoličem.

VI. Zunanja politična zgodovina.

1. Ormoški graščaki do l. 1488.

Ko so slovenske dežele prišle pod oblast nemških vladarjev, je po frankovskem pravu vsa prazna zemlja postala last kraljeva, ki jo je podaril v nagrado svojim zvestim bojevnikom ali v podporo škofijam in samostanom. Novi lastniki so na podarjenem zemljišču ustanavljali nove naselbine, a tudi stare naselbine so izgubile svojo prostost in so prišle pod oblast graščakov. Izprva je frankovsko gospodstvo v naših krajih bilo precej rahlo, domače plemstvo je večinoma ostalo gospodar na svoji zemlji, ali sčasoma je izumrlo, se potujčilo ali pa prišlo v popolno odvisnost novodošlih nemških graščakov.

V naših krajih so že za Karola Velikega († 814) solnograški škofje dobili velika posestva zlasti krog Ptuja. Škofje seveda teh posestev niso sami upravljali, ampak so jih izročili svojim zvestim uslužbencem ali ministerijalcem. Kako daleč se je raztezalo solnograško ozemlje med Muro in Dravo in kdo je upravljal ta posestva, ni mogoče določiti, ker so Madžari vse razdejali, listina Arnulfova iz leta 890., na katero so pozneje opirali solnograški škofje svoje pravice, je ponarejena, dasi njena vsebina utegne imeti v toliko zgodovinsko podlago, da so listino, ko se je prva bila izgubila, ponaredili po takratnem dejanskem obsegu in po starem izročilu solnograške posesti.

Že v 12. stoletju se javlja plemenita rodovina *ptujskih* gospodov, ki so imeli na Štajerskem bogata posestva in so bili ministerijalci solnograških nadškofov. Redne feudalne razmere krog Ormoža in Središča pa nastopijo šele, ko so bili odtod Madžari pregnani l. 1199. Sovražniku odvzeta zemlja je bila last deželnega vladarja. Pripoveduje se, da je l. 1200. vojvoda Leopold sklenil z ogrskim kraljem mir, osvojeno zemljo pa je podaril zmagovitemu Frideriku Ptujskemu. Na onem mestu, kjer so sklenili mir, je Friderik Ptujski pozidal trdnjavo, ki je zaradi sklenjenega miru dobila nemško ime F r i e d a u. V srednjeveških listinah se imenuje Holermus, od tega slovenski Ormož. Najbrž je pa že izza rimskih in predrimskih časov bila tukaj postojanka in trdnjava, saj je kraj, kjer stoji ormoški grad,

kakor nalašč ustvarjen za obrambo. Toda oglasil se je tudi solnograški nadškof ter se potegnil za svoje stare pravice, češ, ta zemlja je bila pred madžarsko osvojitvijo last solnograške cerkve, sedaj tedaj, ko je sovražnik odgnan, stopi stara pravica zopet v veljavo. In res so ptujski gospodje priznavali vrhovno gospodstvo solnograških nadškofov nad kraji okoli Ptuja, Velike nedelje, Ormoža in Središča. Kakor so pri Veliki nedelji ptujski gospodje z odobrenjem nadškofovim podarili nekaj sveta nemškim vitezom, tako so Ormož in Središče prepustili nekemu svojih vitezov, da je čuval mejo proti Madžarom. Tako je nastala stara ormoško-središka plemenita rodovina Friedauer, ki nam je le po imenu znana. V listini, izdani v Ptuju dne 16. junija l. 1273. se med pričami na zadnjem mestu imenuje Friderik Ormoški (frizo de holermoos).[1] L. 1293., dne 4. junija se pa v neki listini, izdani na Dunaju, omenja Wölvel (Vulfing) Ormoški (von dem Holermvs) kot priča, in isti zopet kot priča v listini krškega škofa Henrika, izdani v Vitanju 27. oktobra 1299. in potem v listini 25. maja l. 1323.[2] Še l. 1331. se omenja Wulfing Ormoški (Friedauer), ki je tega leta sklenil pogodbo z nadškofom Friderikom zaradi neke šume pri Ptuju in dače 3 marke srebra.

Istega leta dne 2. maja sta brata Herdeg in Friderik Ptujski podelila Ormožancem enake pravice kakor jih je imel Ptuj;[3] tako je Ormož postal mesto. Iz tega je razvidno, da ormoški gospodje niso bili napram ptujskim gospodom v enakem razmerju, kakor ptujski gospodje napram solnograškim nadškofom, ampak so bili veliko bolj odvisni, za pravo le gradniki ali kastelani (Burggrafen) ptujskih gospodov v ormoški in središki graščini.

Ves ta čas je središka okolica neznansko veliko trpela od sovražnih napadov. Ni minolo pol stoletja, kar so ptujski gospodje iztisnili odtod Madžare, pa je že prihrul nov grozen

---

[1] Izv. listina zelo poškodovana v arhivu nemškega viteškega reda na Dunaju; prepis v deželnem arhivu v Gradcu št. 996 a.

[2] Izvirniki v križniškem arhivu na Dunaju; prepisi v deželnem arhivu v Gradcu št. 1439 a, 1593 b in 1914 h.

[3] Izv. list. v c. kr. dvorni knjižnici na Dunaju št. 13996, prepis v dež. arhivu v Gradcu št. 2008 d.

sovražnik. Spomladi l. 1241. so namreč skozi Rusijo vdrli na Ogrsko divji Mongoli in Tatari. Na reki Šajo so potolkli ogrskega kralja Bela IV., ki je izgubil v tej bitki 56.000 Ogrov in Hrvatov, potem je pa bežal pred njimi proti jadranskemu morju, da si reši življenje. V hudi zimi l. 1241—1242. so zamrznile vse reke in Mongoli so brez zapreke korakali čez Donavo, Muro in Dravo ter divjali proti Italiji, po kateri so imeli najbolj skomine. Koder so šli, so grozno razsajali, plenili, požigali cerkve in vasi, ljudi klali ali pa s seboj vlekli. Ljudstvo je bežalo pred njimi, kolikor se je dalo, v šume in planine. Ni dvoma, da so ti divjaki obiskali tudi središko okolico, ker so črez sosednje Medjimurje vihrali na Hrvaško. Spomladi l. 1242. so jih vendar junaški Hrvatje sijajno premagali na Grubišnem polju in potem so ti divjaki sčasoma izginili iz Evrope.

Miru pa vendar naši kraji niso imeli, avstrijski vojvoda Friderik Bojeviti je namreč grdo izrabil nesrečo kralja Bela IV. ter mu vzel tri županije ob štajerski meji. Ko so Mongoli odšli in si je kralj Bela oddahnil, je zahteval te županije nazaj. Prišlo je do vojske med Ogri in Friderikom. V bitki ob reki Litvi dne 15. junija l. 1246. so Avstrijci sicer zmagali, a Friderik je v boju padel.

Sedaj je pa nastala še hujša zmešnjava. Friderik je bil namreč zadnji Babenberžan ter ni zapustil otrok; začeli so se prepiri za njegove dežele, v katere se je vmešal tudi kralj Bela IV. in hotel Štajersko pridobiti za sebe. Leta 1251. je grozno opustošil Avstrijo in Štajersko ter vzel Ptuj in okolico. L. 1254. je bil naposled sklenjen mir, vsled katerega je Bela IV. res dobil Štajersko. O Belu je znano, da je rad povzdigoval mesta in trge in ravno za časa tega kralja se Središče prvikrat imenuje v pisani listini. Toda Štajerci so se kmalu naveličali madžarskega gospodstva in koncem l. 1259. so nagnali Madžare iz Štajerske, le Ptuj je še ostal v ogrskih rokah.

Po krvavi bitki l. 1260. pri Kroissenbrunu med Moravo in Donavo, kjer so bili Ogri pognani v beg, se je sklenil mir in Bela IV. se je popolnoma odrekel babenberški dedščini. Štajersko je sedaj dobil češki kralj Přemisl Otokar IV., ki je bil tudi zelo naklonjen mestom in trgom. A tudi njegova vlada

je bila na Štajerskem kratkotrajna. Ko je bil l. 1273. Rudolf Habsburški izvoljen za cesarja, ga Otokar ni hotel priznati in ne prositi, da ga potrdi kot vladarja v njegovih deželah. Ker so bili zastonj vsi opomini, mu je cesar odvzel Štajersko, Koroško in Kranjsko pa tudi njegovi dedni deželi Češko in Moravsko. Tudi štajersko plemstvo je bilo proti njemu, solnograški nadškof, lastnik ptujskega ozemlja, je istotako potegnil z Rudolfom. Naposled je med Rudolfom in Otokarjem prišlo do odločilne bitke pri Dürnkrutu dne 26. avgusta leta 1278., v kateri je Otokar padel. Tako je štajerska dežela prišla za stalno pod habsburško žezlo.

Rudolf Habsburški je dosegel, da so škofje solnograški, pasovski, rezenski, brizinški in bamberški prepustili svoja obsežna posestva na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, ki so jih prej imeli Babenberžani, njegovim sinovom. Ptuj s svojim ozemljem ni med temi posestvi, ampak so si ga pridržali solnograški nadškofje in ga še naprej pustili ptujskim gospodom, ti pa Ormož s Središčem ormoškim gospodom.

L. 1363. se omenja Friderik „von Friedau“ kot priča v listini, s katero je briksenski škof Matej podaril Hartnidu (Ptujskemu) starejšemu in mlajšemu grad, trg in sodnijo Schwanberg. Sicer pa ni ista obitelj posedala ormoške graščine, zakaj omenjajo se kot lastniki ormoške graščine Chelzen, Neubergi, Nidau, Weispriach.[1]

Kmalu po l. 1363. so ormoško graščino dobili *Heberstein*i. Jurij Herberstein (1369—1389) je zapustil sina Heinzelna in Hensleina, med katerima je ptujski gospod Hartnid ml. leta 1375. razsodil neko pravdo.

Bernard Ptujski je 19. februarija l. 1396. deželno maršalstvo, svoje gradove in posestva sporočil svojemu ujcu Ulriku Walsee (IV.), za slučaj če bi umrl brez potomcev. Ulrik Walsee je tudi z zavezno listino dne 14. februarija l. 1398. priznal

[1] Janisch, Topogr. Lexikon. Friedau. Zgodovina teh starodavnih plemiških rodovin je še slabo preiskana. Iz listine dne 14. junija l. 1286. razvidimo, da so Neubergi (za pravo Neidbergi) bili v krvnem sorodstvu s Friderikom Ptujskim. Potemtakem je lahko mogoče, da so po priliki v tem času Neubergi posedali Ormož s Središčem. Loserth, Genealogische Studien, str. 22.

nadoblast solnograškega nadškofa Gregorija nad gradovi Ptuj, Vurberg, Ormož in Središče, katere mu je bil sporočil Bernard Ptujski. Toda med tem je leta 1403. Bernardu druga soproga Valburga porodila sina Friderika, Ulrik Walsee pa je umrl že l. 1400.

Bernard Ptujski je umrl koncem l. 1422. Njegov sin in naslednik, mladi in lahkomišljeni Friderik V. Ptujski se je l. 1432. potegoval pri solnograškem nadškofu, da bi njemu izročil solnograške gradove in posestva, ki so jih prej imeli od solnograške cerkve ptujski gospodje.[1] Toda nadškof Frideriku ni zaupal in se je obotavljal ustreči njegovi prošnji. A ko se je nadškof dalje časa mudil v Ptuju, je celjski grof Herman posredoval in se potegoval za Friderika. Ko je ta 10. januarija l. 1433. v navzočnosti mnogih plemičev pripoznal odvisnost od solnograškega nadškofa ter mu prisegel zvestobo, mu je nadškof, četudi nerad, izročil poleg Ptuja tudi Vurberg, Ormož in *Središče*. Pa Friderik je na svojo obljubo kmalu pozabil in je začel zopet prav samolastno ravnati, ne meneč se za svojega višjega gospoda, solnograškega nadškofa. Začel se je hud prepir med nadškofom in Friderikom, za razsodnika je cesar Sigismund določil v aprilu l. 1433. bavarskega vojvoda Viljema. Pravdam in pritožbam je naposled storila konec zgodnja smrt Friderikova.[2]

L. 1438. na dan sv. Treh kraljev (6. januarija) je umrl Friderik V., ptujski gospod, star šele 35 let. Ker ni imel otrok, je ž njim izumrla mogočna rodovina ptujskih gospodov. Svoja ogromna posestva je sporočil svojima sestrama Ani in Neži že 30. junija l. 1428. Nadškof Eberhard IV. kot nadlastnik teh posestev je v to privolil. Po Friderikovi smrti sta tedaj nastopili dedščino sestri Ana in Neža. Ana je bila omožena z grofom Janezom Schaunbergom, Neža pa z Leutoldom Stubenbergom. Dne 22. dec. l. 1441. sta si dedščino svojega brata

[1] Slekovec pripoveduje (Vurberg, str. 22), da je po smrti Bernarda Ptujskega za nekaj časa dobil Vurberg Ulrik Walsee vsled sporočila Bernardovega l. 1396. To pa ni mogoče. Ulrik Walsee (enzesfeldske panoge) je umrl februarija l. 1400. in je zapustil edino hčer. Ampak nasprotno, Ulrik je sporočil Bernardu Enzesfeld, Weinburg in Gleichenberg. Prim. Doblinger, Die Herren v. Walsee. Wien, 1906. Str. 151, 153.

[2] Slekovec, Vurberg, 21, 22.

razdelili in izdali o tem dolgo in važno listino, katera nam kaže, kako ogromna posestva so imeli ptujski gospodje, ohranila pa nam je tudi mnoga krajevna imena na Sp. Štajerskem.[1] Na prvem mestu se v tej listini omenjajo grad in mesto Ormož z deželsko sodnijo in mitnico, zgornji in spodnji urad, vogtija pri Veliki nedelji, župna cerkev v Ormožu, potem *grad in trg Središče z mitnico in sodnijo.* Ormož in Središče sta pripadla Ani, omoženi Schaunberg. Njen mož Janez Schaunberg je dobil tudi od avstrijskega vojvoda Friderika (V.) 1. maja 1438. dovoljenje, da je smel pridržati grb ptujskih gospodov: zmaja in sidro.[2]

Središče je torej odslej imelo za gospoda grofa Janeza Schaunberga. Njegova hči Barbara, ki jo je imel z Ano Ptujsko, se je leta 1457. zaročila z Dujmom Frankopanom; za doto so ji bratje obljubili mesto in grad Ormož in ž njim Središče. Toda preteklo je precej časa, da je Barbara dobila svojo doto.

Nastala je v tem času huda vojska med cesarjem Friderikom in ogrskim kraljem Matjažem. L. 1478. se je solnograški nadškof Bernard pl. Rohr cesarju na ljubo odpovedal svoji škofiji, toda kmalu potem je preklical svojo odpoved, kar je cesarja tako razkačilo, da mu je vzel vsa posestva na Koroškem in Štajerskem. Bernard pa jo je sedaj potegnil h kralju Matjažu ter mu kot nadškof solnograški s pogodbo z dne 17. novembra l. 1479. izročil vsa mesta, ki so bila podložna solnograškemu nadškofu, torej tudi *Ptuj in Ormož s Središčem.*

Kralj Matjaž je takoj poslal svoje čete na Štajersko, ki so se polastile Ptuja in drugih solnograških posestev. Za glavarja čez Radgono in Ptuj je kralj postavil svojega zvestega viteza Jakoba Sekelja; ta je v imenu grofa Dujma Frankopana, stotnika kralja Matjaža in moža Barbare Schaunberg, zahteval od njenih bratov obljubljeno doto — Ormož s Središčem. Z Ogri ni bilo šale, Schaunbergi so morali z listino dne 30. septembra

[1] Izvirna listina se hrani v c. kr. dvorni knjižnici na Dunaju. Doslovno jo je objavil rajni Slekovec v knjižici „Wurmberg“ (1895), str. 41—52, ter dodal razlago raznih krajevnih imen. V slov. izdaji Vurberga ni objavljena ta listina.

[2] Slekovec, n. d. str. 23; Stülz, Denkschriften XII, 417, št. 835.

1486. prepustiti mesto in grad Ormož Barbari, oziroma njenemu možu.[1]

Kmalu potem se je Barbara s svojim sinom Mihaelom in hčerko Dorotejo nastanila v Ormožu. Toda že l. 1487. so prihrule pred Ormož cesarske čete pod vodstvom Jerneja Pernečkega, lastnika negovske graščine. Dne 19. julija se je cesarska vojska polastila Ormoža ter ga zažgala. Pri tej priliki so cesarski vojaki vjeli sina Barbarinega, mladega Frankopana, in gotovo bi se bili polastili tudi grada ter dobili v pest še mater in hčerko Dorotejo, ko bi ne bili pravočasno prišli na pomoč Ogri in Hrvatje pod vodstvom Ivana Frankopana. Ti so sicer rešili grad in graščakinjo ter cesarsko vojsko odpodili, toda mladi Frankopan je vendar ostal v sovražnikovih rokah. Obupana mati je vsled tega že v četrtek po sv. Marjeti (20. jul.) ponudila Ormož (in Središče) kralju Matjažu, če ji reši sina in izplača 3000 gl. Kralj Matjaž se je res začel takoj pogajati za mladega Frankopana z Jernejem Pernečkim ter mu izplačal 4000 gl. odkupnine. Isto svoto je izplačal tudi Barbari in njenemu možu, ki sta mu potem v zahvalo za izkazane dobrote z listino, pisano v Ormožu v pondeljek po sv. Andražu l. 1488. izročila vse, kar je Barbara bila dobila od Schaunbergov. Kmalu potem se je Barbara preselila iz Ormoža v Samobor blizu Zagreba. Ta Barbara je Središčanom potrdila trške pravice, o čemur nam je sedaj govoriti.

2. Postanek sedanjega trga.

a) Trške pravice.

V ozki zvezi s časovnimi političnimi razmerami je vprašanje, *kdaj je Središče postalo trg?* Hofrichter, ki v svoji knjigi „Luttenberg“ govori tudi o Središču, pravi (str. 44), da je Središču *podelila* trške pravice grofica Barbara na praznik Petra in Pavla l. 1487. Niti prvo niti drugo ni resnično in kaže le, da Hofrichter ni prebral dotične listine v središkem arhivu. Njegova trditev, da je šele Barbara podelila Središču trške pravice, je izprva zavedla tudi Slekovca v „Slov. Gosp.“ l. 1879., a ko je pozneje prebral izvirno listino, je pomoto popravil v „Kresu“

[1] Slekovec, Sekelji, V Ljubljani 1893, str. 9 i. d.

l. 1885. v članku „Kdaj je Središče dobilo pravice cesarskih trgov?“ Iz listine je pa razvidno, da je Barbara Frankopanska, roj. grofica Schaunberg, na praznik Petra in Pavla l. 1488. Središčanom le *obnovila* in *potrdila* trške pravice, ki so bile popisane v starejši listini, ki je pa zgorela v velikem požaru, ko je cesarska vojska 19. julija l. 1487. zažgala Ormož. Kot trg se izrecno omenja Središče že l. 1433. v listini z dne 10. januarija, s katero je solnograški nadškof Janez podaril v fevd Frideriku Ptujskemu po posredovanju njegovega ujca Hermana, grofa Celjskega, med drugim grad in mesto Ormož, *grad in trg Središče* (die Veste und Markt Polstrau) ter Vurberg.

Sicer se pa Središče imenuje kot večji kraj l. 1411. v listini, s katero je Barbara, žena Ekarta Herberstorferja dne 4. januarija zapisala svojemu možu med drugim pet mark denarja od hrastove šume pri Središču (funf margkh gelts gelegen im Aychen bey Polsterau — gotovo v Hraščici) in pa polovnjak vinske desetine (ain halbs vas wein zins) istotam in gornino na Kogu. *Grad središki* se pa imenuje dne 14. februarija l. 1398. v pismeni pogodbi, katero je sklenil Ulrik Walsee s solnograškim nadškofom Gregorijem zaradi nekaterih gradov, katere bi imel podedovati po svojem stricu Bernardu Ptujskem.

Med njimi je tudi *središki grad*, a o trgu ni nič omenjeno. Vendar iz tega nikakor ne sledi, da bi Središče takrat ne bilo trg ali da bi sploh krog grada še ne bilo znatnejše naselbine. Središče se marveč omenja ob enem z Ormožem kot najznatnejši kraj v ozemlju solnograškega nadškofa v ptujskem okrožju l. 1322.[1] Slekovec misli,[2] da se Središče (Polstrow) v listinah prvikrat imenuje l. 1305. Res je, Otokar pravi v svoji, v obliki pesmi sestavljeni kroniki (ki sega od l. 1246—1309.), da je l. 1305. zadela Hartnida Ptujskega pri Središču velika škoda — najbrž poraz, toda Središče se prvikrat imenuje že v listini l. 1255., ko je ogrski kralj Bela IV. podaril Frideriku Ptujskemu gradova (geslozzer) Središče (Polstraw) in Borl (Anchelstain) pa neki stolp ob Dravi (den Turm Tra). Listino omenja neki arhivalni seznamek iz vurberškega grada[3] ter pravi, da je dotična listina

[1] Izv. listina v dež. arhivu v Gradcu št. 1909 d.

[2] Kapela Ž. M. B. str. 4.

[3] V deželnem arhivu št. 102. Zahn, Urkundenbuch III, str. 273.

bila iz l. 1245. To je pa očividno napaka, ker l. 1245. še ni bilo prepira med Ogri in Avstrijo zaradi štajerske dežele, ampak Bela IV. je šele l. 1250. in 1251. vdrl na Štajersko ter opustošil in vzel Ptuj in celo njegovo okrožje, ki je bilo solnograška lastnina. L. 1254. je bil sklenjen mir, vsled katerega je Bela IV. postal gospodar Štajerske, dokler niso Štajerci s pomočjo češkega kralja Otokarja pregnali Ogrov iz svoje dežele. V miru, sklenjenem po krvavi bitki pri Kroissenbrunnu l. 1260. se je Bela IV. odrekel vsem pravicam na štajersko deželo. Zelo verjetno je torej, da je Bela IV. podaril obmejne gradove Središče, Borl in neki stolp, ki je stal najbrž med Ormožem in Središčem, ptujskemu gospodu, da bi si zagotovil njegovo zvestobo. Iz tega pa tudi sledi, da je kralj Bela malo poprej prišel v posest štajerske dežele. Pomenljivo je, da se ravno v *listini ogrskega kralja prvikrat imenuje Središče.* Razmerje do Madžarov nam podaje sploh ključ za razumevanje središke zgodovine v srednjem in novem veku. Znano je, kako grozno so opustošili Madžari štajersko deželo med ll. 907—955. Ormoški in ljutomerski okraj sta pa ostala še naprej do l. 1199. pod madžarsko oblastjo. Kako je bilo takrat v ormoški in ljutomerski okolici, nam pove dovolj jasno listina iz leta 1222., da je svet okoli Velike nedelje bil čisto opustošen in neobljuden, in pa življenjepisec solnograškega nadškofa Konrada I. (1106—1147), da je cela ptujska krajina (marka) vsled madžarskih navalov bila spremenjena v puščavo.[1] Več ali manj je v teh žalostnih časih bila vničena tudi stara središka naselbina.

Ko so deželni vladarji in ptujski gospodje pregnali Madžare iz ljutomerskega in ormoškega okraja, je bilo pač naravno, da so ob meji postavili trdne gradove ali vsaj branike. Tako je nastala cela vrsta trdnjavic in gradov proti Madžarom: Radgona, razni gradovi na Murskem polju, Ljutomer, Ormož, Središče. Središki grad je bil gotovo le branik, ne pa stalni sedež za gosposko in gospodarstvo — graščina. Ko so nastopili mirnejši časi, zlasti za časa kralja Štefana I., so se v teh krajih začeli naseljevati ljudje in redno obdelovati zemljo. Začetek srednjeveške naselbine,

[1] Monumenta Germaniae IX, 73, c. 8. Vita Chunradi.

poznejšega trga, in gradu središkega nam je torej staviti med l. 1200—1250.

Ako pogledamo v listino, s katero je grofica Barbara potrdila Središčanom trške pravice, beremo, da je Središčanom dal razne pravice in sloboščine cesar, pa tudi njeni predniki (ptujski gospodje) *od starine* (von alter her).[1] Barbara je bila takrat že priletna gospa, ko je izdala Središčanom imenovano pismo, torej če so jim že njeni predniki (ne morda samo oče) od *starih časov* podeljevali razne pravice, tedaj pač trške pravice središke segajo precej čez leto 1433., ko se v listinah prvikrat imenuje Središče trg. Ako pomislimo, da se Ljutomer že l. 1265. imenuje trg, Veržej je dobil trške pravice kmalu po letu 1300., l. 1342. je vojvoda Albrecht II. podelil Ljutomeru enake pravice, kakor jih je imela Radgona, deželni maršal Hardek Ptujski in njegov brat Friderik pa sta l. 1331. Ormož povzdignila v mesto, je zelo verjetno, da je Središče dobilo trške pravice vsaj med l. 1300—1350, če ne prej. Seveda Središče ni postalo trg v današnjem pomenu kar v enem dnevu, kakor če dandanes cesar povzdigne kako vas v trg, ampak to, kar imenujemo trg ali mesto, je hodilo dolgo pot razvoja.

Poglejmo si kratko zgodovino štajerskih mest in trgov sploh, pa nam bo marsikaj jasno tudi glede Središča. Nekatera mesta na Štajerskem, kakor Celje, Ptuj, Lipnica (ki je pa samo trg) segajo še celo v rimsko in predrimsko dobo. Preseljevanje narodov jih ni celo zatrlo, ampak na njih razvalinah se je kmalu začelo novo življenje. Večinoma so pa mesta in trgi na Štajerskem nastali po preseljevanju narodov. Ko so Nemci zavladali po naših deželah, so si postavili močne gradove zoper zunanje in domače sovražnike. Včasi si je graščak postavil svoj grad v bližini že obstoječe naselbine, včasi je pa nastala naselbina šele potem. Početek naselbine je bil mnogokrat tudi kak graščinski urad, mitnica, sodišče, graščinska pristava, kjer so upravljali velika posestva, mnogokrat tudi živahen promet in kupčija ali kak rudokop v bližini. Večkrat je tudi samostan bil temelj poznejšemu trgu, redkeje pa župna cerkev, ker te so pač navadno stavili tam, kjer so že ljudje bili naseljeni. V takratnih razmerah je zemlja, pa tudi prebivalstvo

[1] Gl. pril. I.

bilo last deželnega vladarja, graščaka ali kakega samostana i. t. d. Gospodar pa je bil tudi več ali manj navezan na ljudi, ki so krog njega prebivali; potreboval jih je v mirnih, še bolj pa v vojnih časih; poleg podložnikov — kmetov, ki so mu obdelovali polje, je potreboval tudi rokodelcev, kovačev, tesarjev, zidarjev i. t. d. Če je bila krajevna lega količkaj ugodna, se je razvila kupčija, prevažalo se je blago in tako so ti ljudje prišli pogostoma do znatnega premoženja. Bilo pa je tudi gospodarju samemu v prid, če so njegovi ljudje bili premožni in podjetni. V denarnih stiskah je iskal pri njih pomoči, v vojnih časih pa je potreboval najbolj njihove zvestobe in junaške pesti. Iz gospodarskih in političnih razlogov so tedaj lastniki velikih zemljišč in naselbin, bodisi graščaki ali deželni vladarji, dajali razne pravice svojim podložnikom, v katerih sredini so prebivali. Tako so se sčasoma razvile občine z različnimi pravicami in sloboščinami, postale so to, kar imenujemo trg ali mesto.

Pomen trgov in mest lepo izraža Ferdinand II. v pismu iz Gradca 7. aprila 1626: „Mesta in trge so naši slavni predniki zato stavili in z različnimi državnimi predpravicami obdarovali, da se v njih ne bi samo shranjeval sad zemlje, razvijala se obrt in rokodelstvo, uvajala dobra policija in red, ampak da bi bili ob času sile, ko se pojavi nemir in stiska, predzidje in trdnjava dežele.“[1]

Vladarji so povzdigovali mesta in trge tudi zato, da bi v njih imeli močno in zanesljivo oporo proti prevzetnemu plemstvu. Z ozirom na podelitev trških in mestnih pravic pa nam je razločevati med deželnoknežjimi (landesfürstlich) trgi in mesti, pa graščinskimi ali dednimi (patrimonijalnimi). Prvim je vladar sam podelil trške (ali mestne) pravice in so bili njemu neposredno podložni, prva prizivna instanca je bil deželni vicedomski urad, drugi pa so dobili od graščaka svoje pravice, zato so bili neposredno podložni graščaku, v graščini je bila njih prva prizivna instanca in šele od te so smeli prizivati deželnega glavarja.[2]

[1] Peinlich, Die älteste Ordnung und Verfassung der Städte in Steiermark, str. 4.

[2] Isti str. 5.

V katero skupino naj uvrstimo Središče? Brezdvomno v drugo. V pismu grofice Barbare sicer beremo, da je Središčanom tudi cesar potrdil trške pravice, a dejanski je vendar njih trška pravica pozneje slonela le na Barbarinem pismu ter je trg tudi bil vedno podložen ormoški graščini. Izrecno se omenja Središče l. 1553. med tistimi trgi, ki so bili podložni graščakom.

Prvotne trške pravice so bile te-le:

1. pravica sejma, odtod tudi naslov trg (Markt); 2. pravica lova, ribičije, pravica do drv in paše; 3. prostost od mitnine in colnine; 4. pravica, imeti skladišče za razno robo; 5. lastno sodstvo, katero je izvrševal od vladarja ali graščaka nastavljeni sodnik. Prosto voljenih županov še v 14. stoletju ni na Štajerskem, pozneje so jih sicer volili tržani, a potrditi jih je moral graščak ali vladar.

Seveda te pravice niso bile povsod enake. Različne so bile tudi davščine, ki so jih morali tržani plačevati graščaku ali deželnemu vladarju.

V pismu grofice Barbare se Središčanom nalagajo sledeče dolžnosti:

1. Tržani smejo prodajati svoje imetje le z dovoljenjem sodnikovim, kateremu se vsakokrat plača 12 vinarjev.

2. Ormoški graščini, kateri je trg neposredno podložen, plača vsak tržan ob Miholjem ali Martinjem po 60 dunajskih vinarjev.

3. Kadar se bere grozdje v grajskem vinogradu Hartl in Žerovinščak, mora vsak tržan za en dan poslati po dva brača, pišče in za 1 vinar kruha, za konje pa cela občina 8 korcev ovsa ormoške mere.

4. Od davščine, ki so jo Središčani plačevali graščini, je moral sodnik odplačati 1 funt vinarjev cerkvi Sv. Duha nad Središčem.

Urbar ptujskih gospoščin iz l. 1616. pa našteva naslednje dolžnosti, ki so jih imeli Središčani napram ormoškim graščakom:

1. Če se je zidalo kako poslopje, so morali k temu vse potrebno pripeljati; kateri niso imeli vozov, so morali dati delavce v tlako.

2. Ako graščak tirja enega ali več tržanov za potovanje, morajo vsikdar priti s svojimi „kljuseti“ (mit ihren Kleppern) in biti gospodi na razpolago.

3. Bili so dolžni, če so jih potrebovali v vojski, voziti prtljago, „denen geiagten abzuwarten und wan man lechenrösser bedürfftig, dieselben herzugeben“.

4. Ves čas morajo dajati 4 stražarje za ormoški grad, ki se pa vsak teden lahko menjajo.

5. Če se vtopi kateri mlin ormoške graščine, ga morajo zopet vzdigniti.[1]

Iz trških računov proti koncu 17. stoletja je tudi razvidno, da je trg ob Veliki noči in o Binkoštih dajal graščini po eno tele, ki je navadno zaračunjeno za 1 gl. do 1 gl. 30 kr.

Lukež Sekelj in nadvojvoda Karol Avstrijski sta Središčanom dovolila štiri velike sejme v letu in v vsakem tednu še en sejmski dan in sicer na Markovo, Lukeževo, Marijino oznanjenje in o Binkoštih, ko je bilo pri župni cerkvi „proščenje“. Toda temu so pozneje ugovarjala bližnja mesta in trgi: Maribor, Radgona, Ptuj, Ljutomer, Veržej itd. — kaj se je zgodilo ni znano, ker dotična prošnja ni cela.[2]

b) Ime.

Že Schönleben se peča z razlago imena Središče. Sklicujoč se na Strabona, Apijana in Plinija, pravi, da so stari Skordiski prebivali po današnji požeški in zagrebški županiji, pa tudi po Spodnjem Ogrskem, in se mu zdi, da na Skordiske, panogo galatskega plemena, spominja še kraj Središka nižje Karlovca.[3] Medjimurski zgodovinar Bedeković pa sklepa iz tega dalje, da so Skordiski prebivali tudi v današnjem Medjimurju, med Muro in Dravo ter da na njih spominjata še kraja ob Muri in Dravi, namreč Mursko in „Nemško“ Središče.[4] Potemtakem bi se to ime moralo glasiti za pravo Skordišče.

---

[1] Mittheilungen d. h. V. f. St. XL, 217.

[2] Samo en list se nahaja v deželnem arhivu. Na Jernejevo se takrat ne omenja sejem.

[3] Antiquae Carnioliae Apparatus. Labaci 1681, str. 172. Misli pač staro trdnjavo Središče ob Kolpi.

[4] Natale solum. — str. 208.

Da so nekdaj po teh krajih prebivali Skordiski, je več ali manj gotovo, toda spravljati Središče v zvezo s Skordiski, za to manjka zgodovinske in jezikoslovne podlage, ker bi se potem moralo glasiti Skradišče, ali Skrdišče (prim. Scordona - Skrad v Dalmaciji).

Ime *Središče,* nem. Polstrau, novejši čas različno razlagajo. Davorin Trstenjak[1] je mislil, da slovensko in nemško ime pomeni isto, namreč kraj, ki je stal na središču ali na otoku Drave. Osredek ali osrečec pomeni na mnogih krajih otok ali sploh svet, ki ga je nekdaj obkroževala voda, tudi livado med njivami in gozdič med travniki. Nemško besedo *Polstrau* izvaja Trstenjak iz pol-ostrov, kar pomeni polotok. V staroslovenščini, v ruščini in hrvaščini je ostrov istoznačna (sinonimna) beseda za otok. Z ozirom na krajepisno lego je ta razlaga navidezno verjetna ali iz drugih razlogov izključena. V starodavnih časih je namreč Drava (ali vsaj en dravski rokav) drvila svoje valove tam, kjer sedaj stoji župna cerkev in spodnji del trga. Nižje Ormoža pa do ogrske meje in še dalje se razločno pozna staro dravsko obrežje; ime „pod čapljami“ v trgu krog sedanje šole spominja na nekdanje močvirje, ki je bilo ostanek stare dravske struge. Našli so se celo lanci in mlinski kameni blizu trške podružnice. Zapustiti je pa morala Drava to svoje korito, preden je trg prišel na svoje sedanje mesto.

Nekje pri Ormožu je en dravski rokav krenil na levo, desni rokav pa se je v starodavnih časih valil po sedanjem polju nad Varaždinom mimo Petrijanec, kakor še sedaj kažejo ondotni jarki in dnike. Svet pa južno od Središča, kjer je železnična proga, je neprekopan, torej je res Drava tukaj tvorila nekak otok, ki so ga dravske struge dobro varovale proti sovražniku. Nekdanja rimska postaja, katere sledovi so se zadnji čas odkrili, in rimski tabor sta tedaj res bila obkrožena od dveh dravskih strug, ki sta nekdaj bili prav daleč narazen. Znano je, da so Rimljani radi stavili svoje tabore blizu vode in tako je bilo, če je rimski tabor stal tam, kjer sedaj stoji Gradišče.

[1] Tako Danjko v svoji kroniki velikonedeljske dekanije. To razlago si je prisvojil tudi Slekovec. Kapela Ž. M. b. str. 4. Enako Janisch, Topogr.-stat. Lexikon, Polstrau. (Članek je pisal Slekovec.)

Hofrichter[1] pravi, da je „po izročilu“ središki trg dobil ime od gradu — Sredec ter se sklicuje na bolgarski Sredec (Sofija) in sklepa, da so prebivalci ormoškega okraja prišli iz Spodnje Ilirije, iz današnje Srbije in Bolgarije. Tudi za ime Runeč pri Veliki nedelji misli, da je bolgarskega izvora. Res je, da so Bolgari l. 827. privihrali v naše kraje, toda to je bil le hipen pohod in ni verjetno, da bi bili Nemci dopustili, da se nepozvani gostje stalno naselijo na meji nemške države. Enakih krajevnih imen se nahaja več po slovenskem jugu, kar kaže pač narodopisno zvezo, ne pa kolonijalne.

Rajni velikonedeljski dekan Peter Danjko, ki je spisal obširne kronike za vse župnije svoje dekanije, pa izvaja nemško ime Polstrau od latinske besede „Plaustrum“, kakor Sauritsch od Zavrč, kar naj pomenja zavrt ali zaprt kraj. Plaustrum in Zavrč bi torej pomenilo „zaprto mejo med tremi deželami“, Štajersko, Ogrsko in Hrvaško. Ta razlaga imena Polstrau je popolnoma napačna. Latinski „plaustrum“ nima nič opraviti z zaprtjem meje, ker plaustrum pomeni tovorna kola; verjetnejša bi bila ta razlaga, če bi se kraj imenoval „Claustrum“. Sicer pa početek Središča in torej tudi ime sega v sivo davnino, ko o meji med Ogrsko, Hrvaško in Štajersko ni bilo ne duha ne sluha, zatorej se ime Polstrau nikakor ne more izvajati od zaprtja mej.

Odkar so nam izkopine nedvomno pokazale, da je pri sedanjem Središču stala rimska naselbina, ni nemogoče mnenje, ki ga tudi Danjko omenja, ne kot svoje, ampak drugih (Mehrere geben vor . . .), da Polstrau izhaja iz latinščine in sicer od besede „palustris“, močvirnat kraj. Da je naselbina v rimski dobi imela neko ime, je gotovo, da je svet okoli Središča močvirnat, je tudi resnično, torej je mogoče, da bi Polstrau slonelo na latinski koreniki. Vendar so tudi proti tej razlagi tehtni pomisleki. Poprej smo že s precejšnjo gotovostjo dokazali, da se je kraj v rimskih časih imenoval „In medio Curta“, ki je za časa preseljevanja narodov bila vničena. Pa če so se ostanki naselbine in ž njimi ime tudi rešili iz strašne povodnji ljudskega preseljevanja do tistih časov, ko so Nemci začeli

[1] Luttenberg, str. 56.

po svoje prikrajati naša krajevna imena, bi bili pač Slovenci poprijeli staro ime, kakor imamo vzgled pri Ptuju, Celju i. dr. Ako so si tedaj naši pradedje skovali posebno ime, je znamenje, da v imenu Polstrau ne tiči staro ime „palustris“, ampak je iskati razlago drugod.

Nezmiselna je razlaga, ki jo že Danjko označuje kot neverjetno, da Polstrau izhaja od Polster-Au! Slovensko ime Središče izgovarjajo nekateri (ker glas *ě* prehaja v *i* in potem izpada) Srdišče, zatorej je nekaterim prišlo na misel, kakor pripoveduje Danjko, da Središče izhaja od besede srd in pomeni sovražen kraj, ker so se tukaj bili srditi boji z Ogri in Turki. Tudi ta razlaga podira sama sebe.

Najnovejšo razlago podaja g. dr. A. Stegenšek,[1] ki misli, da je *mogoče* slovensko ime v zvezi z dnevnim imenom sreda, sklicujoč se na medjimursko Središče, katero Madžari zovejo Mura-Szerdahely (Mittwochs-ort) in ker je ravno v ozemlju panonskih Slovencev mnogo krajev, ki imajo imena od dnevov. Torej bi bilo Središče nastalo tako kakor Sobotišče in Nedeljišče. Ta razlaga je sicer mogoča, a dokler nimamo za njo trdnejših dokazov, ji ne moremo pripisovati večje verjetnosti, ampak dajemo prednost razlagi iz krajevne lege.

V starih listinah se nahajajo sledeče oblike imena Polstrau: V Otokarjevi kroniki l. 1310 (za 1305) Pulstrouwe[2], l. 1322 Polstrow, 1433 in 1471 Polsteraw, l. 1500 Sredischa, l. 1398 vest Polstraw.[3]

Z ozirom na te oblike ne moremo pritrditi razlagi, ki Polstrau izvaja iz pol—ostrov=polotok. Prvič Drava tukaj nikdar ni tvorila polotoka, ampak le otok (ostrovo)=osredek. Kako bi bil torej Nemec vzel iz slovenščine predložnico „pol“? In če bi Polstrau bilo nastalo iz polostrova, tedaj bi bili Slovenci morali kraj tako imenovati, ne pa Središče. Če bi se kraj nemški imenoval Ostrau (prim. Mährisch-Ostrau) slovenski pa Ostrovo ali slično, potem bi bila zveza očividna. Sedaj je pa nedoumno, kako je Nemec posegel po polostrovu, dočim je Slovenec kraj imenoval Središče.

[1] Časopis 1908, str. 37.

[2] Monumenta Germ. V, II. str. 1106. Zahn (ONB) ima Pulstraw.

[3] Zahn, ONB str. 54.

Izvajanje besede Polstrau iz slovenske korenike pol in ostrov je naravnost nemogoče. Zloženka polotok in polostrov se v slovanskih jezikih da zasledovati šele od 19. stoletja dalje. Pri Poljakih jo rabi prvi Słowacki, pa tudi starejši ruščini in češčini je pred 19. stoletjem neznana. Celo nemški Halbinsel se prvič zasledi še le l. 1537 (Weingand-Hirt).[1] Popolnoma je torej izključeno, da bi bili naši predniki v tisti davni dobi, ko je nastalo ime Polstrau, govorili polostrov. Zloženk polbrat, polsestra itd. se še dandanes ljudstvo izogiblje in pravi rajši: na pol brat (sestra). Le po vplivu šole in knjige se bolj in bolj vdomačujejo te in slične zloženke. Pomisliti je treba, da je ta naselbina z gradičem postala večjega pomena po odgonu Madžarov kot mejna in obrambna točka. Podložna pa je bila nemškim gospodom v Ptuju, oziroma v Ormožu. Zatorej nas že zunanje zgodovinske okolščine opominjajo, da nam je Polstrau izvajati iz nemške korenike. Zieman navaja iz srednje visoko-nemščine besedo pôl, kar pomeni Pfuhl, močvirje, tudi latinski lutum= blato. V psalmu 17, v. 43. je v srednji visokonemščini latinski „lutum“ preveden s „pôl“. Končnica strau ali v starih listinah strouwe, strow itd. pa utegne imeti svoj izvor v srednje-visokonemški besedi ströuwe, strowe, kar pomeni našo steljo (streu), potem pa tudi ležišče (po—steljo), latinski stratum, stramen, bett, lager für menschen. Pomeni pa tudi to, kar mi v sedanjem književnem jeziku imenujemo mostišče: auf hölzernen jachbrücken besteht die strowe aus den schwachen querhölzern womit die balken belegt werden. (Ziemann, n. d. str. 439). Torej bi bilo Polstrau ležišče ali bivališče v močvirju. Stvarno pomenita slovensko in nemško ime skoraj isto: kraj med vodovjem. Zaradi tega, če Polstrau sloni na nemški koreniki, pa Središče ne izgubi od svojega slovenskega značaja prav nič, dejanske zgodovinske razmere se ne dado spremeniti in te so vplivale tudi na krajevna imena. V slovenskih krajih, ki so jih zasedli Nemci, se dajo imena gradov razdeliti v tri skupine[3]: 1.) čisto slovenska imena, ki so tudi v nemščini ostala več ali manj nespremenjena; 2.) polslovenska, t. j. po izvoru in pomenu slovenska,

[1] Pojasnilo g. prof. dr. K. Štreklja.
[2] Ziemann, Mittelhochdeutsches Wörterbuch 299.
[3] Zahn, Styriaca. Neue Folge II., 39 i. d.

a po duhu nemškega jezika prekrojena; 3.) čisto nemška imena, ki jih pa večkrat srečavamo vsporedno s slovenskim imenom istega kraja. V zadnjo skupino spada Središče. Naselbina je po prebivalstvu in imenu slovenska in starejša od nemškega gospodstva, grad pa je pozidan kot branik proti Madžarom kje začetkom 13. veka od ptujsko-ormoških gospodov in je od njih dobil nemško ime, ki pa ni moglo spodriniti domačega, starejšega. V to skupino spadajo sploh gradovi, ki so si jih postavili v 12. stoletju (in 13.) cerkveni in svetni visoki velikaši pa deželni vladarji na svojih obsežnih posestvih.[1] Pri Središču se tudi to vjema z zgodovinskimi razmerami.

c) Središki grb.

Kdaj in od koga je središka občina dobila svoj sedanji grb, ni mogoče dognati. Vsekako je grb iz poznejšega časa[2] in je zelo priprost, ima le ščit, ne pa t. i. čelade. Ščit je razdeljen v dve polovici; čez spodnjo, srebrnasto polovico je poševno potegnjen od desne na levo[3] modri pram, v katerem sta dva srebrnasta kolobarja, dva srebrnasta kolobarja sta tudi pod pramom, eden pa nad pramom. Zgornja polovica ščita je modre barve, po sredi navpično razdeljena z rdečim pramom, levo in desno stoje po trije zeleni topoli, nad njimi pa osmerooglata zvezda.

Sestava in pomen se ne da razložiti ravno zato, ker je neznan začetek in prvotna oblika. Najstarejši, doslej znani odtisek središkega grba je iz l. 1564. Vtišnjen je v zelenkasti pečatni vosek, ki visi na svilnati, rdečerumeni spleteni vrvici, s katero je sešit zapisnik Cocljevih srediških posestev iz leta 1579., v premeru ima 3 mm. Ob zunanjem robu je napis: „Sigil Marchkht Polstrau“, na znotranji strani obrobka, ravno nad grbom samim je letnica 1564. Grb pa ima prav iste sestavne

[1] Isti str. 52.

[2] Vidimsky, Städtewappen des österr. Kaiserstaates. 1864, IV, 39.

[3] Grbi so se razvili iz viteških ščitov, zatorej ko govorimo o desni in levi strani grba, si moraš vedno misliti, da stojiš za grbom (ščitom), na tvoji desnici (ko ga pred seboj gledaš) je torej grbova leva, na levici grbova desna stran.

dele kakor sedaj. Pečat je iz srebra in se še hrani v občinskem arhivu središkem.

Zanimivo pa je, da imajo Središčani ustno izročilo o postanku in pomenu svojega grba. Nekoč se je, tako pripoveduje ljudstvo, pokvaril voz ormoškemu graščaku, središki kovač pa mu ga je tako izvrstno popravil, da je graščak v priznanje in zahvalo dal Središčanom pravico, imeti lastni grb in v njem kolesa (kolobarji v spodnji polovici bi torej pomenili kolesa).[1]

3. Ormoški graščaki v 16. in 17. stoletju.

Začetkom leta 1489. sta Ormož in Središče prišla v roke ogrskega kralja Matjaža, ki je že v petek pred praznikom sv. Priske, device (18. januarija) prepustil Ormož in vse, kar je dobil od Barbare in Dujma Frankopana, za 6000 gl. Jakobu Sekelju, plemenitemu Kevend, glavarju Radgone in Ptuja, pa njegovemu bratu Miklavžu in stričniku Benediktu. Jakob Sekelj se je hrabro vojskoval za svojega kralja, ki ga je že l. 1486. povzdignil med višje plemenitaše. Naposled sta se cesar Friderik in kralj Matjaž naveličala boja in prelivanja krvi ter se l. 1489. začela pogajati. Kraljev pooblaščenec je bil Jakob Sekelj. Preden so pa pogajanja bila končana, je kralj Matjaž 6. aprila 1490. umrl. Jakob Sekelj se je kmalu potem napotil k cesarju ter mu prisegel zvestobo. Isto sta storila tudi njegov brat Miklavž in stričnik Benedikt. Cesar Friderik jih je na to povzdignil v baronski stan ter jim izročil Ormož in vse, kar je k njemu pripadalo za 24.000 gl., povrh pa še jim je zastavil za 12.000 gl. Borl. Friderik je namreč bil v večnih denarnih stiskah.

---

[1] Podobo grba gl. pri občinskem zemljevidu in na naslovni strani. Razlago barv naj vzame čitatelj tako, kakor jo je dodal risar, dasiravno ni po pravilih heraldike (grboslovja). Po grboslovnih pravilih se namreč barve označujejo takole:

 = rdeča barva. = modra barva. = zelena barva.

 = srebrna barva. = zlata barva.

Druge barve pri našem grbu ne pridejo v poštev.

Kmalu potem se je zgodila še druga važna sprememba v lastništvu ptujskega ozemlja. Friderikov naslednik, cesar Maksimilijan I. (1493—1519) se je namreč že l. 1493. pobotal s solnograškim nadškofom ter mu z listino dne 29. januarija in 6. marca 1494 vrnil zaplenjena posestva na Koroškem in Štajerskem, pridržal pa si je Ptuj in Brežice. Zanaprej imata torej Ormož in Središče (do leta 1531) za zemljiškega nadlastnika cesarja samega, tudi nimata več zveze s ptujsko graščino, ampak ormoškim graščakom podeljuje vladar sam ormoško graščino s Središčem.

Sedaj se je Jakob Sekelj stalno naselil v Ormožu ter svoje madžarsko ime Szekely spremenil v Zekel, ki se v listinah piše tudi Zakel, Zackl, Zaggl, Zäkhl i. t. d. Toda zaradi Ormoža in ž njim združenih posestev je imel še dolgotrajne pravde. Grof Sigismund Schaunberg ga je namreč zaporedoma tožil pri deželnih stanovih in zahteval nekdanja Barbarina posestva nazaj. Ž njim je potegnil tudi nadškof solnograški Sigismund, ki je l. 1487., potem Lenart l. 1497, l. 1499. njemu in 1500. pa njegovemu stričniku Juriju podelil v feud Ormož, Središče in druga posestva, dasi je cesar že l. 1494. ptujsko ozemlje pridržal sebi. Toda vse ni nič pomagalo, zakaj Sekelj je imel na svoji strani tudi Friderikovega naslednika, cesarja Maksimilijana, ki je vplival, da se je 27. marca 1507. v Strassburgu sklenila in podpisala pogodba, vsled katere je Jurij Schaunberški prepustil Ormož i. t d. Sekeljem za 12.200 gl.[1] Jakob Sekelj ni včakal konca te pravde, ker je umrl že 27. avgusta l. 1504. v Soboti na Prekmurskem. V ormoškem okraju si je postavil časten spomenik s tem, da je z dovoljenjem papeža Aleksandra VI. l. 1493. ustanovil v Ormožu frančiškanski samostan. Temeljni kamen je bil položen l. 1495., zidanje pa se je zavleklo, ker so med tem po naših krajih rogovilili Turki in je razsajala kuga. Cerkev in samostan so dozidali l. 1504. ter je bilo 4. oktobra slovesno posvečenje. Takratni sekovski škof Krištof II. pl. Zach je posvetil cerkev ter vpeljal prve frančiškane v nov samostan. Ustanovnik sam je pa takrat že počival v grobnici nove cerkve, kamor so ga bili prepeljali iz Sobote. Cerkev je

[1] Slekovec, Sekelji, str. 20.

bila, po opisu Simona Povodna, ki jo je še videl, krasna gotiška stavba, za dve tretjini večja od župnijske. Obrnjena je bila od vzhoda proti zahodu tako, da je duhovnik, če se je obrnil pri prednjem oltarju, gledal naravnost skozi velika vrata proti solnčnemu vzhodu. Posvečena je bila sv. Frančišku Serafskemu. Cerkvi je bil prizidan velik samostan z lepim vrtom, ki je segal do Drave.[1]

Skoraj 300 let so tukaj frančiškani delovali v čast božjo in v blagor ljudstva. Oni so v dušnopastirskem oziru oskrbovali ves ormoški okraj, zlasti so ob času kuge ljudstvo tolažili, umirajočim delili zadnja tolažila, bili so pravi duhovni očetje ljudstvu. Ormoški samostan je bil prideljen hrvaški provinciji, zatorej so tudi ormoški frančiškani bili domačini, Slovenci in Hrvatje in so tem lažje pomagali slovenskemu ljudstvu. Z ukazom dne 23. februarija l. 1786. je cesar Jožef II. zatrl ormoški samostan; ravno velikega tedna so morali menihi zapustiti svoje tiho domovje, nekateri so se preselili v varaždinski samostan, drugi so pa prestopili med svetno duhovščino in šli na razne župnije. Samostan s cerkvijo in vrtom je bil 4. oktobra l. 1798. prodan za 2000 gl. in so ga potem večinoma podrli. Večna škoda je za lepo gotiško cerkev, kateri tudi ni prizanesla kruta jožefinska roka. Knjige in razne druge reči so frančiškani na splavih po Dravi spravili v Varaždin, kjer se še sedaj nahaja v knjižnici in v cerkvi marsikak ostanek starega ormoškega samostana. Veličastne orgle je kupila mestna, sedaj stolna cerkev v Mariboru, kjer so donele, nekaterekrati nekoliko popravljene, do l. 1908., ko so jih dali popolnoma predelati, a posamezni deli še bodo tudi zanaprej spominjali na nekdanji ormoški samostan.

Blagi Jakob Sekelj je pokazal svoje ljudomilo srce tudi s tem, da je z listino, pisano v Ormožu dne 14. marca l. 1494. Središčanom velikodušno spregledal precej davkov in navadno roboto, ker so vsled vojsk, draginje in drugih nezgod bili zelo obubožali.[2]

[1] Natančneji opis cerkve in samostana gl. v „Cerkveni prilogi Slov. Gospodarja“ l. 1882., št. 63, 64 in 65 iz peresa rajnega Slekovca, in pa v njegovem delu Sekelji str. 22—24.

[2] Gl. pril. II.

Jakob Sekelj je imel z Marjeto pl. Szecsi iz Gornje Lendave več otrok, ki so pa večinoma pomrli v nežni mladosti še pred očetom. Ob njegovi smrti l. 1504. so živeli le še trije: Liza, Suzana in Lukež. Liza je bila nuna v nekem samostanu v Budi, Suzana je vzela pozneje Wolfa Engelbrechta Turjaškega ter je do l. 1555. živela v gradu Wildhaus nad Mariborom, pozneje pa na Kranjskem, kjer je njen mož bil višji maršal.[1] Lukež je okoli l. 1520. postal polnoleten ter je prevzel ormoško graščino. L. 1524. dne 10. septembra mu je nadvojvoda Ferdinand, brat cesarja Karola V. podelil mesto in grad Ormož, pa grad in trg Središče. Oženil se je najprej s Katarino Meinburško, s katero je dobil precej denarja in več gradičev na Hrvaškem in Ogrskem. Ko pa mu je Katarina l. 1538. umrla, je vzel v zakon Katarino pl. Imbresi ali Imbrimovič, s katero je priženil grad Krapino. Vrh tega je nakupil mnogo zemljišč in podložnikov na Štajerskem, tako da je postal eden najbogatejših graščakov na Spodnjem Štajerskem.

Svojemu vladarju pa je bil tudi zvesto vdan, zato mu je ta poveril mnoge velevažne službe v takratnih turških vojskah. L. 1540. so morali vsi prebivalci ormoškega okraja 4 milje na okrog priti v Ormož pomagat, da je Lukež Sekelj mogel utrditi grad in mesto proti Turkom. Ormož je bil sedaj ob Dravi prva obrambna točka na Štajerskem, središki gradič je bil preslab in svet pri Središču preveč odprt, dočim je lega ormoškega grada bila kakor nalašč za obrambo. Nevarnost je bila velika. Leta 1541. se je vnela vojska med Turčijo in cesarjem Ferdinandom, kmalu je padla Buda in za njo je vse ozemlje med Tiso in Donavo prišlo v turške roke. Bati se je bilo, da Turki vderejo v Medjimurje in na Štajersko, zatorej je Lukež Sekelj moral l. 1541. s 300 konjiki hiteti proti Nedeljišču in Varaždinu, kmalu potem pa proti Pečuhu na pomoč avstrijskim četam. Ondi se je tako odlikoval, da je postal poveljnik trdnjave v Pečuhu. Toda vsled turške premoči se je moral spomladi prihodnjega leta umakniti v Ormož ter ondi stražiti deželno mejo. Tudi naslednja leta se je pogumno vojskoval kot poveljnik slavonske vojaške krajine v Slavoniji,

[1] Slekovec, Sekelji 31.

deloma je pa doma stražil deželno mejo. Kako ugleden mož je bil, lahko sklepamo iz tega, da so ga celo luteranski štajerski stanovi opetovano izvolili za svojega zastopnika v važne zbore, l. 1555. v Celju, l. 1556. pa na Dunaju, dasiravno je Lukež bil odločen katoličan. Tudi cesar Maksimiljan II., dasi protestantom naklonjen, je čislal Lukeža Sekelja ter ga za Ivanom Lenkovičem imenoval za poveljnika novo urejene vojaške krajine.

Nasproti svojim podložnikom je bil pravičen in milosrčen gospod, kar je bilo tem več vredno, ker so ljudje okoli Ormoža in Središča itak veliko trpeli vsled neprestanih turških napadov in vojsk. Svoje človekoljubno srce je pokazal še v oporoki, s katero je ustanovil bolnišnico v Ormožu za šest možkih in šest žensk, žal, da so malopridni njegovi dediči večinoma odgrizli siromakom, kar jim je bil namenil blagi Lukež Sekelj. Umrl je l. 1574., zapustivši iz prvega zakona hčeri Katarino in Heleno ter sina Jakoba, iz drugega zakona pa sina Mihaela. Ti so se dolgo kavsali za očetovo dedščino[1] in naposled pogodili tako, da je Ormož, Krapino in Središče podedoval najmlajši sin Mihael, ostala posestva so si pa razdelili starejši brat in sestre. Kakor Jakob, tako je bil tudi Mihael strasten privržnec kalvinizma ter je v zvezi s svojim mogočnim sosedom Zrinjskim, gospodarjem Medjimurja, na vse mogoče načine širil in podpiral novo vero. Bil je pa tudi slab gospodar; dasi se je bogato oženil z Lizo, hčerjo barona Pögl-a v Reifensteinu, je vendar bolj in bolj lezel v dolgove ter prodajal posestvo za posestvom. Dne 20. marca 1595. je Središčanom potrdil vse pravice in svoboščine, kakor jim jih je bil potrdil že njegov ded Jakob l. 1494.

L. 1603. je cesar Rudolf II. poslal Davida Ungnada in Mihaela Sekelja na Erdeljsko, da napravita ondi mir. Mihael se ni več vrnil domov, ampak je umrl še istega leta najbrž na Erdeljskem, zapustivši vdovo Lizo in sina Friderika. Ta se je oženil z Lizo pl. Idungspeug ter je živel deloma v Ormožu, deloma v Krapini.

Vsled vedno rastočih dolgov sta Mihael Sekelj in žena Liza prodajala posestvo za posestvom. Leta 1598. se je

[1] Gl. Slekovec, Sekelji, str. 40 i. d.

prodala na dražbi tudi ormoška graščina brez ozira na feudno pravo (sine recognitione feudi),[1] kupil jo je baron Jurij Rupert Herberstein, kar je solnograški nadškof potrdil. Komorni prokurator Angelo Costede je pa proti Herbersteinu l. 1598. vložil tožbo, češ, da je ormoški nadlastnik deželni vladar, in se je skliceval na to, da je cesar Ferdinand l. 1524. podelil Lukežu Sekelju grad in mesto Ormož in drugo. Dne 15. maja l. 1598. je pa nadvojvoda Ferdinand naročil, naj se Herbersteinu izroči grad in mesto Ormož, s pripadajočimi posestvi in pravicami.[2]

Tako je torej po sto letih Središče dobilo zopet novega gospoda. Herberstein pa ormoške graščine ni dolgo posedal, ampak jo je že 20. marca l. 1604. prodal za 57.801 gl. 43 kr. ogrskemu plemenitašu, nadžupanu tornske županije in kraljevskemu vratarju (Thürhüter), baronu Ladislavu Pethe de Hetes,[3] ki je že 12. febr. i. l. postal ud štajerskih deželnih

---

[1] Poročilo o stanju graščine in njeni zgodovini v deželnem arhivu v Gradcu.

[2] C. kr. namestn. arhiv v Gradcu.

[3] Prvi po imenu znan prednik te stare ogrske plemenite rodovine je Blaž, ki je še živel l. 1476. Domačija Pethejev je bil Hetes v šomodski županiji. Martin Pethe, rojen l. 1554., je postal duhovnik in je 1. febr. l. 1582. bil imenovan za škofa sremskega, l. 1584. pa za škofa v Vacu (Waizen), l. 1587. je postal škof velikovaradinski, l. 1598. pa nadškof v Kaloči in kraljevi namestnik na Ogrskem. Umrl je l. 1605. dne 3. oktobra in je pokopan v Požunu. Njegov mlajši brat je Ladislav, ki je l. 1604. kupil ormoško graščino. L. 1606. dne 24. septembra je cesar Rudolf II. njega in njegove otroke Martina, Jurija, Štefana, Ano in Judito povzdignil v baronski stan.

Grb Pethejev kaže razčetvorjeno polje. V 1. (zgoraj na desno) in v 4. (spodaj na levo) polju je po ena štirilistnata roža v spodnjem (I.) in gornjem (IV.) kotu. Po sredini obeh polj je potegnjen pram, v katerem leti ptica z oljkino vejico v kljunu proti solncu. V 3. in 4. polju se iz krone nad hribčekom s tremi vrhovi vzdiguje lev z odprtim žrelom in s krono na glavi. Nad grbom je viteška čelada, na njej pa krona, iz katere se med dvema perutnicama vzdiguje lev z odprtim žrelom in s krono na glavi, držeč s kremplji desne noge šesterožarno zvezdo. Ta grb je ostal nespremenjen, ko so bili povzdignjeni v baronski stan. Gl. J. Siebmacher, Grosses und Allgemeines Wappenbuch. B. IV. Abt. 13: Der Adel von Kroatien & Slavonien. Bearbeitet v. Dr. Ivan Bojničić. Nürnberg, Bauer & Raspe 1899. Str. 144—145.

stanov.[1] Pridržal pa si je Herberstein še desetino v Središču, ker šele l. 1623. dne 1. junija poroča Volf Sigismund Herberstein, da je prodal baronu Mailenburgu, branečkemu graščaku in koprivniškemu nadkapitanu (Oberhauptmann zu Kopreinitz) 14 tržanov v Središču z 20 *fl.* gosposke dače.[2] L. 1614. dne 22. junija pa poroča Franc Sigismund Schrattenbach, da bi Sigismund grof Stubenberg imel dobiti po svoji babici Ani Stubenberg, roj. Auersperg tretjino od dedščine 20.000 gl. Ker pa denarja ni dobil, je po eksekuciji dobil posestva in podložnike, med drugimi polovico srediških tržanov, katere je bila Liza Sekelj nekdaj zastavila Auerspergom.[3] Pozneje je sploh vsa desetina v Središču prešla v last branečkega graščaka, ki jo je dal v najem trški občini. Baron Pethe je posedal na Ogrskem graščino Szadvar in Kis-Topolcsan. S svojo ženo Ano, roj. Rascy je imel sina Jurija in Štefana pa hčerko Ano, ki je pozneje vzela grofa Rakoczija. Z oporoko dne 4. novembra leta 1617. je Ormož izročil mlajšemu sinu Štefanu ter je še istega leta umrl, star 73 let.[4] Zaradi feudne pravice nad ormoško graščino se je vlekla dolgoletna pravda. Ladislav Pethe namreč ni hotel priznavati deželnega lenstva, češ, da je feudni gospodar Ormoža le solnograški nadškof. Sin Štefan je res tudi sprejel Ormož v feud od solnograškega nadškofa. Dne 4. julija leta 1531. je namreč cesar Ferdinand I. prepustil ta fevd zopet solnograškemu nadškofu, kardinalu Mateju Lang in so potem ormoški graščaki dobivali graščino v fevd od solnograških nadškofov. L. 1565. je pa Ptuj zopet prišel v last deželnega vladarja,[5] in ž njim menda tudi Ormož. V poročilu na vprašanja, ki so se razposlala leta 1813. po naročilu nadvojvoda Ivana, beremo, da je ormoška graščina dobila iz Gradca podatke, da je cela ormoška graščina obstajala za pravo iz enega deželnoknežjega in treh solnograških feudov, med slednjimi je bila tudi sodnija.[6] Vsled mira v Požunu l. 1805. je cela ormoška graščina postala izrecno deželni feud.

Po smrti Štefana Pethe je postal gospodar ormoške graščine njegov sin Adam Štefan. Vsled prošnje z dne 3. septemb.

[1] Schmutz III, 119. — [2] Dež. arhiv, Gültaufsandungen. — [3] Istotam, Bd. 10, fol. 23. — [4] Slekovčev izpisek iz dež. arhiva. — [5] Mayer, Geschichte der Steiermark, str. 127. — [6] Deželni arhiv v Gradcu.

l. 1641. je bil 11. septembra i. l. proglašen polnoletnim. Bil je takrat star 21 let. Oženil se je z Ano Marijo Koinschkin. Bil je razuzdan človek in slab gospodar. L. 1644. je bil tožen pri vladi zaradi razuzdanega in pohujšljivega življenja; kot priče so bili zaslišani župnik ptujski in radgonski ter frančiškanski gvardijan v Ormožu. Da bi si pomagal iz dolgov, je l. 1654. dne 3. marca prodal od ormoške graščine za 20.000 gl. nekaj gorna in vinske desetine v znesku 90 *fl.* gospoščine, katero je pobiral z velikonedeljsko graščino in Gajovci. Kupil jo je v imenu svoje soproge Rozine, rojene baronice Pethe, grof Miklavž Pasmann. V oporoki z dne 29. novembra 1655. je določil, naj se njegovo truplo pokoplje v grobnici pri frančiškanih v Ormožu, za dediča je imenoval svojega maloletnega sina Franca Adama pod varstvom Janeza Franca barona Wildensteina. Frančiškanski cerkvi v Ormožu je volil 100 gl., svoji soprogi pa je naročil, naj sina izredi v strahu božjem. Umrl je 10. aprila l. 1658.

Dne 22. junija l. 1658 je tudi žena Ana Marija napravila oporoko ter vse sporočila svojemu sinu Francu Adamu. Kmalu na to je umrla. Sin Franc Adam je 29. oktobra 1660 bil proglašen za polnoletnega ter je prevzel gospodarstvo. Bil je star takrat 18 let. L. 1666. se je oženil z Ano Marzilijo Locatelli v Lubšini, s katero je imel edinega sina Franca Antona, Tudi Franc Adam Pethe ni bil kaj prida in je umrl že 21. okt. l. 1674., zapustivši vdovo in majhnega otroka Franca Antona pa ogromne dolgove. L. 1680. je dne 15. decembra umrla tudi Ana Marzilija, sin Franc Anton pa si je l. 1687. izprosil polnoletnost, ker je imel šele 21 let. Ker je bilo posestvo preobloženo z dolgovi, je še istega leta dne 14. septembra prodal miklavževskemu župniku Mihaelu Žagarju $1^1/_2$ kmetije s travniki, hosto, njivami in vrtom v Vukomorju blizu Sv. Miklavža (Jirchendorf). Leta 1690. se je Franc Anton oženil z Marijo Elizabeto, hčerjo že rajnih starišev Viljema Saurau, barona v Grosslobmingu, komornika, maršala in namestnika na Štajerskem ter Ane Krescencije, roj. grofice Galler. Drug drugemu sta zaženila po 2000 gl.[1]

[1] Slekovčev izpisek iz dež. arhiva.

Franc Anton je bil zadnji potomec svojega roda, umrl je brez otrok že l. 1710. V svoji oporoki z dne 10. januarija 1710. je določil naslednje:

1. Truplo naj se pokoplje v grobnici ormoške frančiškanske cerkve, v kapeli sv. Ane, srce in drob pa v cerkvi sv. Katarine v Kis-Topolchanu.
2. Frančiškanom v Ormožu je volil za sv. maše . . . . 300 gl.
3. Cerkvi sv. Katarine v Kiß-Topolchanu . . . . . 100 „
4. „ sv. Jakoba v Ormožu . . . . . 50 „
5. „ sv. Trojice pri Vel. nedelji . . . . . 50 „
6. „ sv. Miklavža . . . . . 50 „
7. „ frančiškanski v Ormožu . . . . . 100 „
8. „ jezuitski v Varaždinu . . . . . 50 „
9. Dijaški kongregaciji v Gradcu . . . . . 50 „
10. „ „ v Varaždinu . . . . . 50 „
11. Seminarju v Varaždinu . . . . . 50 „
12. Za njegovo dušo naj se bere 1000 sv. maš.

Precej denarja je še v življenju določil za zidanje tomaževske cerkve.

4. Turki v Središču.[1]

Prvikrat je turško kopito stopilo na evropska tla l. 1356. Bojeviti Soliman, sin sultana Urhana, se je namreč tega leta prepeljal z majhno četo na okornih, iz hlodov zbitih splaveh preko morske ožine, ki loči Evropo od Azije ter je napadel in osvojil neki slabo utrjen grad blizu Galipolja. Odslej so Turki neprestano napadali okolico, kmalu je padlo Galipolje, za njim pa še druga mesta in dežela za deželo se je morala udati strašni turški sili. Urhanov drugi sin in naslednik Murad I. (1359—1389) si je v kratkih letih osvojil vso današnjo Rumelijo ter se spoprijel z Bolgari in Srbi. V strašni bitki na Kosovem polju, na Vidovo (15. junija) 1389 je Murad popolnoma vničil krščansko vojsko srbskega carja Lazarja. Groznega Murada je sicer umoril

[1] O Turkih na Štajerskem sploh gl. dr. Fr. Ilwof v „Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark“ zv. IX., X., XI., XV., XXXII., Janez Parapat: „Turški boji v XV. in XVI. veku“ v Letopisu „Matice Slovenske“ za l. 1871. Na podlagih teh spisov je objavil M. Slekovec v 48. zv. „Slovenskih večernic“ Mohorjeve družbe (1894) članek: „Turki na slovenskem Štajerskem“, v „Slov. Gospodarju“ pa (istega leta) „Turki na Dravskem polju“ št. 21, 22, 23. Prim. tudi Levec, Die ersten Türkeneinfälle in Krain und Steiermark, Mitteilungen des Musealvereines J. Krain. 1903.

v njegovem šotoru hrabri junak Miloš, toda to Turkov ni ustavilo. Srbske države je bil konec. Muradov sin in naslednik Bajezid I. (1389—1403) si je kmalu podjarmil še ostanke bolgarske države in Vlaško ter je tako postal sosed ogrskega in hrvaškega kraljestva.

Dne 28. septembra l. 1396. je Bajezid pri Nikopolju premagal krščansko vojsko pod kraljem Sigismundom. Do 20.000 kristjanov je obležalo na bojišču, blizu toliko pa jih je bilo vjetih, med njimi tudi mnogo slovenskih sinov. Sam kralj si je komaj rešil življenje in utekel s pomočjo Hermana Celjskega. Ta poraz je bil grozna nesreča za naše dežele. Bajezid je tri dni počival na bojišču, potem se je pa s svojimi divjimi četami vzdignil proti Ogrski. Pri Mitrovici so Turki prebrodili Savo, potem se pa kakor povodenj razlili po Ogrski in Slavoniji. Nekatere turške čete so drle ob Dravi naprej ter skozi Medjimurje prihrule na slovenska tla. *Ravno pri Središču so Turki prvikrat stopili na štajersko zemljo,* katero so odslej nadlegovali skozi 300 let.

Bilo je pozno v jeseni, trgatev je že minola in ljudje so pospravljali še zadnje poljske pridelke ter se pripravljali za zimo, kar nenadoma pridrvijo na majhnih in brzih konjih tolpe brkastih turških vojakov s širokimi hlačami iz rdečega sukna in modrimi jopiči. Sablje so imeli zakrivljene, mesto pušek pa so še takrat imeli loke in tule polne puščic. Od Središča do Ptuja se je nebo zavilo v gost dim, povsod grozen jok in stok. Nihče ni pričakoval tako strašnega obiska; brez truda so Turki vse požgali in oplenili, ljudi pa polovili ali pomorili. Do 16.000 duš, mož, žen in otrok z živino in drugim imetjem so vlekli seboj v globoko Turčijo. Oni, ki so si rešili življenje in prostost, so našli le črna pogorišča in s človeško krvjo polito puščavo. Brezdvomno je pri tej priliki bil požgan stari središki trg, ki je stal blizu Gradišča v sedanjih Koteh.

Odslej naprej pozna zgodovina 30 turških napadov na štajersko deželo, če odštejemo napade Krucev, s katerimi so tudi več ali manj bili pomešani turški razbojniki. Tukaj se omejimo le na tiste napade, ki so zadeli središko okolico.

Trebalo je mnogo mirnih in rodovitnih let, da se je mogla vsaj za silo popraviti škoda, ki so jo napravili Turki l. 1396.

K sreči je minolo blizu 80 let, preden so turška kopita zopet teptala zeleno Dravsko polje med Središčem in Ptujem. Med tem so sicer Turki večkrat rogovilili tudi po Štajerskem okoli Radgone, Celja, Šmarja, Slov. Gradca in Brežic, vendar v središko okolico jih ni bilo. S strahom in trepetom so pričakovali Središčani, kdaj se prikažejo zopet strašni gostje. Kolikor so mogli, so se pripravili na napad. Krog gradiča so popravili zid in nasip, okoli cerkvice sv. Jerneja so napravili obzidje z majhnimi linami za streljanje ter se preskrbeli z raznim orožjem. A proti turški sili to vse ni nič izdalo.

Bilo je l. 1479. Velika turška vojska je meseca avgusta vdrla zopet na Ogrsko ter se razdelila v manjše oddelke, ki so se razkropili na vse strani. Eden teh oddelkov prihruje v Medjimurje proti Nedeljišču, ki je v malo urah bilo opustošeno in požgano. Odtod so divjaki drvili proti štajerski meji. Bilo je ravno na Jernejevo, 24. avgusta, ko je v Središču po stari navadi bil sejem[1] in se je zbralo tu mnogo ljudi od blizu in daleč. Nenadoma planejo čez njih Turki. Preplašeni Središčani zgrabijo za orožje ter hite v gradič in za cerkveno obzidje, starčki, žene in otroci pa zbežijo v hoste na severni strani trga, od ondod pa v hribe. Ostali se sicer obupno branijo, a naposled vendar obnemorejo. Turki planejo čez nasip, poderejo obzidje in začne se strašno klanje. Slednjič vlomijo v cerkev in v gradič, ljudi podavijo in poberejo, kar je imelo kakšno vrednost, drugo pa zažgejo. Enaka usoda zadene tudi hiše v trgu. Za seboj so pustili strašno puščavo, okajene razvaline in kupe mrličev.[2] Cerkev sv. Jerneja se sploh nikdar več ni vzdignila iz razvalin.

Središčani, kar jih je ostalo, so se s pobitim srcem vrnili na svoja pogorišča in si začeli staviti svoje domovje, a minola so komaj štiri leta in že so Turki zopet prišli gledat, če so si že kaj pridelali. L. 1483. so pozno v jesen prihruli za

[1] Tako Slekovec, Kapela ž. M. B. str. 7. Toda o Jernejevem sejmu v takratnem času nimamo nobenega zanesljivega poročila. Med sejmi, ki jih je Lukež Sekelj dovolil Središčanom, se ta sejem ne omenja. (Glej zgoraj str. 273.) Mogoče, da je bil že od prej v navadi in je Lukež S. le dovolil še druge.

[2] Slekovec, Kapela Žalostne Matere božje str. 8.

Dravo do Ptuja ter v naglici pobrali vse, kar se je dalo, potem pa so jo odkurili na Hrvaško. Sedaj je bil deset let mir, a leta 1493. je zopet zastokalo Središče in vse Dravsko polje pod kruto turško silo. Meseca avgusta l. 1493. je grozoviti Jakub paša prilomastil z 8000 konjiki iz Hrvaškega na Štajersko ter požigajoč vihral proti Ptuju, kjer se je nadejal bogatega plena. Mesta sicer ni mogel vzeti, a tem groznejše je razsajal po Dravskem polju. Celih 15 dni so divjali in razbijali po Dravskem polju ter počenjali nezaslišane grozovitosti, naposled jim je prišel nasproti Jakob Sekelj, lastnik Ormoža, Središča in Borla ter jih je s 5000 konjiki in s četo drugih vojakov potisnil iz iz Štajerskega na Hrvaško. Ondi so jim pot zastavili Hrvatje, toda sreča jim ni bila mila, v strašni bitki na Modruškem polju dne 9. septembra jih je Jakub premagal, nad 5000 kristjanov je ostalo mrtvih na bojišču, med njimi najizvrstnejši plemenitaši, celo ban hrvaški je prišel Turkom v oblast.

Naslednjega leta je zopet meseca avgusta vdrlo pri Krškem preko Save na Štajersko 5000 Turkov, ki so razsajali okoli Planine, Pilštanja, Žusma, Studenic, Žičkega samostana, potem so se obrnili proti Ptujski gori ter polovili mnogo ljudi, ki so se vračali iz sejma in jih z živino vred gnali seboj na Turško. Gotovo so se vračali vsaj nekateri oddelki mimo Središča, a da bi bili to leto tukaj plenili, nam viri ne poročajo; saj tudi niso imeli kaj, ker je prejšnje leto bilo vse vničeno. Odslej je imela štajerska dežela pred Turki mir do l. 1529.

L. 1520. je zasedel turški prestol Soliman II., najslavnejši izmed turških sultanov. Na Ogrskem je trdnjava za trdnjavo prišla v turške roke. Dne 29. avgusta l. 1526. je Soliman II. pri Mohaču popolnoma vničil ogrsko-hrvaško vójsko, na bojišču je našel žalostno smrt tudi mladi ogrsko-hrvaški kralj Ludovik II. Turkom je sedaj bila na vse strani pot odprta. Hitro po mohački bitki je sultan vzel in oplenil glavno mesto ogrskega kraljestva, Budo, in čez nekaj let je večji del Ogrske in Slavonije prišel pod turško oblast; Turki so postali naši najbližji sosedi. Od naših goric in planin pa doli globoko v Azijo do Himalaje so sedaj goreli turški ognji. Bahato so se Turki rogali poslancem našega cesarja, češ: „Kolikor je zvezd na nebu

in peska v morju, toliko ima naš veliki car vojske; spomladi vas bomo zopet obiskali.“

Opojen od bojne sreče je sultan Soliman sklenil, polastiti se tudi Dunaja in vseh avstrijskih dežel. Povod za vojsko so mu dale homatije, ki so nastale na Ogrskem zaradi kraljevskega prestola. Ludovik II. je imel za ženo Marijo, sestro habsburškega nadvojvoda Ferdinanda, ta pa Ludovikovo sestro Ano. Vsled medsebojnega dogovora, da če eden umrje brez potomcev, podeduje njegove zemlje mož njegove sestre, si je Ferdinand lastil pravico do ogrske krone. Toda za Ferdinanda je bila na Ogrskem le majhna stranka, večina ogrskih velikašev je 10. novembra 1526. v Stolnem Belgradu izvolila za svojega kralja bogatega in vplivnega erdeljskega vojvodo Ivana Zapoljo ter so ga kronali s krono sv. Štefana. Nasprotno so si pa Hrvati na novega leta dan 1527. izvolili za svojega kralja Ferdinanda, ki je že bil tudi češki kralj ter lastnik notranjeavstrijskih dežel Avstrije, Štajerske, Koroške in Kranjske; le manjša stranka je tudi na Hrvaškem potegnila z Zapoljem. Tako se je začel za ogrsko-hrvaško krono prepir, na katerem še do današnjega dne trpi naša država in je njegove posledice že večkrat bridko čutila štajerska dežela in zlasti okolica središka.

Med Ferdinandom in Zapoljem se je začela vojska, Ferdinand je premagal Zapoljo, ki se je sedaj vrgel v okrilje turškega sultana.

Da bi Zapolji pripomogel do ogrskega prestola, je Soliman meseca majnika 1529. z 250.000 vojaki in 300 topovi krenil iz Carigrada na Ogrsko. Mimogrede je vzel glavno mesto Budo, ki je bilo dotlej v Ferdinandovih rokah, ter ga izročil Zapolju, potem pa je mahnil naravnost proti Dunaju. Toda zastonj so butali Turki ob dunajsko zidovje, s krvavimi glavami so se morali meseca oktobra obrniti proti domu in so med potom dali čutiti svojo jezo tudi štajerski deželi. Središka okolica k sreči tokrat ni bila zadeta, ker so se turške čete valile v svojo domovino mimo Maribora čez Slov. Bistrico, Konjice in Celje.

Svojega poraza pred Dunajem Turki niso mogli pozabiti, ampak pripravljali so se na nov napad in med tem v manjših četah nadlegovali naše dežele. L. 1531. so rogovilili po ljuto-

merski okolici ter požgali trg Ljutomer, so li prišli tudi v središko okolico, ni znano, pa Središčani so vsaj posredno čutili turško nadlogo. Štajerski, koroški in kranjski deželni odborniki so spomladi l. 1531. v Spodnjem Dravogradu sklenili, da mora biti ob mejah stalna straža pešcev in konjikov, zato so tudi Središčani morali sprejeti na stanovanje vojake, ki so delali ljudem hude nadloge, pa tudi tržani sami so morali hoditi na stražo. Vrh tega so se zvišali davki, ker je štajerska dežela morala plačati za vojni sklad 1333 gl. 60 v., kar z ozirom na takratno vrednost denarja ni majhna svota.

Pa že naslednjega leta so Turki počastili s svojim obiskom tudi Središče. Sultan Soliman se je namreč meseca aprila 1532. napotil s silno vojsko 200.000 mož in 300 topov skozi Ogrsko proti Dunaju, toda v majhni trdnjavi Kiseku blizu štajerske meje se mu je ustavil brabri junak Nikolaj Jurišič ter ga je tri tedne zadrževal. Med tem se je približala jesen in sultan je izgubil veselje korakati na zimo proti Dunaju, obrnil se je nazaj in sedaj je štajerska dežela zaječala pod turškimi kopiti. Mimo Gradca, katerega se ni mogel polastiti, je drvila turška vojska proti Lipnici in odtod proti Mariboru, kjer se je na levem bregu Drave mudila štiri dni in nadlegovala Mariborčane. Manjši oddelki so se razkropili po Slovenskih goricah ter počenjali grozna hudodelstva, glavna vojska pa je izpod Maribora prekoračila Dravo in se razlila po Dravskem polju, ki je bilo naenkrat vse v plamenu. Vsled silnega deževja so bili poti zelo slabi, zato se je vojska le počasi pomikala naprej, kar je bilo še hujše za one kraje, v katerih se je mudila. Dne 22. septembra je sultan z glavno vojsko prišel pred Ptuj, kjer pa se ni nič mudil, ampak je odrinil še isti dan po blatnih haloških klancih, kjer mu je mnogo živine obtičalo in pocepalo, proti Vinici. Eden oddelek pa je prekoračil Dravo ter oplenil in požgal ptujsko predmestje s cerkvijo sv. Ožbalda. Temu oddelku so se pridružili oni čopori, ki so divjali po Slovenskih goricah in potem so vsi skupaj vihrali naprej mimo Velike nedelje nad Ormož, katerega so razdejali, in čez Središče, kjer so pobili ali zvezali in gnali seboj vse, kar je bilo živega in se ni poskrilo. Da so trg tudi požgali, je skoraj samo ob sebi umevno, četudi nam viri o tem ne poročajo; če so drugod požgali cele

vasi in gradove, gotovo tudi središkemu trgu niso prizanesli. Bržkone je ob tej priliki bil požgan in razdejan tudi središki gradič, ki se sicer omenja še l. 1589., ko je pa najbrž bil že v razvalinah. Imel je isto usodo kakor mnogi drugi gradovi, ki so v prejšnjih časih služili za obrambo, sedaj pa, ko so topovi prišli v rabo, so izgubili pomen ter so sčasoma razpadli. Pri razkopavanju „Gradišča“ l. 1908. se je očividno pokazalo, da je ondotno poslopje vničil požar, kamenje so pa pozneje razvozili. Od Središča je turška drhal odrinila proti Varaždinu, kjer se je združila z glavno vojsko, ki je dan poprej prihrula od Vinice tje.

Najbrž je bil to zadnji turški napad na Dravsko polje in središko okolico. Turki so še sicer večkrat prišli na Slovensko Štajersko, a da bi bili prišli v središko okolico, nam viri nič ne povedo. Sreča za Središče, ki stoji ob deželni meji in na odprtem polju, da so sosedno Medjimurje od l. 1546. naprej imeli mogočni gospodarji, pogumni grofje Zrinjski, ki so pogostoma dali čutiti Turkom svojo trdo pest. Dasiravno je bila bližnja Kaniža v turških rokah, si niso upali Turki preko Mure, zlasti odkar je ban hrvaški, vnuk slavnega sigetskega junaka, Nikolaj Zrinjski ob izlivu Mure v Dravo postavil močno trdnjavo *Novi Zrinj*. V Ptuju se je l. 1538. ustanovilo posebno vojno svetovalstvo, ki bi naj v slučaju sile hitro organiziralo deželno obrambo.

A če tudi Turki niso več prišli ropat v središko okolico, je vendar trg z drugimi štajerskimi prebivalci vred vsaj posredno čutil turško šibo. Na hrano in stanovanje so morali sprejemati cesarske vojake, ki mnogokrat niso bili dosti boljši od Turkov; plačevati vojne davke in hoditi na stražo.

L. 1536. so deželni stanovi štajerski dovolili vladarju za šest let po 12.000 gl. vojne podpore, kar so seveda morali plačevati tudi podložniki. Za pobiranje „turške štibre“ se je moralo na Štajerskem l. 1542. preceniti vse blago, imetje in dohodki, mostnina, cestnina, gozdarstvo, ribištvo, rudarstvo, kmetijstvo, vinarstvo, celo zaslužek dninarjev, rokodelcev in delavcev. Od vsakih 60 gl. vrednosti je bilo treba plačati 1 gl. turškega davka. Da bi se turškim četam zaprl ali vsaj nekoliko zavrl vhod v avstrijske dežele, so popravili obzidje v Brežicah,

v Mariboru in v Radgoni; Ptuj je bil itak utrjen, tudi Ormož so morali obdati z nasipi in obkopi ter ga močno utrditi. Pri tem so pomagali tudi Središčani kot ormoški podložniki. Lukež Sekelj, ormoški graščak je 22. julija l. 1541. dobil povelje, da mora v kratkem postaviti 300 lahkih konj v Nedeljišče ali pa v Varaždin. Po Muri, Dravi in Savi, pa tudi po suhem so neprestano vozili živež, strelivo in druge vojne potrebščine. Vendar naslednja leta ni bilo Turkov na Štajersko vse do l. 1562., ko so turški graničarji vdrli v ljutomersko okolico in ondi grozno razsajali, čez Ljutomerske gorice do Središča pa vendar niso prišli.

L. 1566. je pri obleganju trdnjavice Siget, katero je z nezaslišanim pogumom branil slavni junak Nikolaj Zrinjski, umrl mogočni sultan Soliman, njegov naslednik Selim II. (1566—1574) pa je bil eden najslabših turških vladarjev in tako so naše dežele imele vsaj nekaj let mir. Sploh odslej začne bledeti zvezda turške moči, dasiravno so pod novim sultanom Muradom III. (1575—1595) zopet začeli hujše napadati naše dežele. Največ je trpelo Mursko polje med Radgono in Ljutomerom, a tudi Središču je l. 1585. pretila velika nevarnost. Od Sigeta je namreč pozno v jesen Hasan paša vdrl v Medjimurje ter grozno plenil med Muro in Dravo do Čakovca. Središčani so bili v groznem strahu ter so bežali na vse strani, nekateri v Ormož ali v Ptuj, drugi pa v bližnje hoste. K sreči pa Turek tokrat ni prestopil štajerske meje. Še večja nevarnost je nastala za središko okolico, ko je 20. oktobra leta 1600. Kaniža padla v turške roke. Nadvojvoda Ferdinand je dal v naglici popraviti vse trdnjave med Muro in Dravo, grofu Zrinjskemu, gospodarju Medjimurja, je poslal na pomoč 800 konj in 1000 hajdukov. V Radgoni se je zbrala precejšnja vojska, ki bi naj Turkom vzela Kanižo, toda turški poveljnik Hasan se je junaško branil in odbil vse napade. Ko se je zvedelo, da se Turkom bliža pomoč, se je naša vojska z velikimi izgubami pomaknila nazaj in se celo raztepla. Nasledek temu je bil, da so Turki že prihodnje leto vdrli v Medjimurje, od ondod pa na Štajersko. Zopet so Središčani s strahom in trepetom gledali, kdaj se prikaže strašni Turek v njihovem trgu, a zavil jo je ob Muri proti Ljutomeru ter razbijal do Radgone. Pred-

straža Središču je bil trdni grad Čakovec. Tudi l. 1602., 1603., 1605., 1640. in 1655. je grozno trpelo Mursko polje s Slovenskimi goricami od Turkov in ogrskih nezadovoljnežev — Krucev, a v središko okolico jih ni bilo. A lahko si mislimo, v kakem strahu in trepetu so bili prebivalci ob Dravi, ko se je v njihovi neposredni bližini razlegal obupen jok in stok ter se je nebo žarilo od požigov.

Med tem so se pa Turkom začele zopet sline cediti po cesarskem Dunaju. Veliki vezir Ahmed Köprili je modro računil na razpor med ogrskimi velikaši in cesarjem Leopoldom I., saj še celo med cesarskimi poveljniki ni bilo prave edinosti. Od mesta do mesta je že l. 1663. šel glas, da se približuje Turek z velikansko vojsko. Deželni zbor je dovolil 150.000 gl. turškega davka, pa istotoliko konj in strelcev, to se je razdelilo po velikosti posestva in števila podložnikov. Na vsakih 100 gl. dohodkov iz gosposke dače in desetine je prišel en konj z jezdecem, katerega si je moral dotični gospodar sam poskrbeti.

Za dobavo spretnih podčastnikov in drugih vojnih potrebščin je deželni zbor meseca junija l. 1663. sklenil, naj vsak gospod iz svojega žepa da od funta denarja 4 šilinge do 1. jul. i. l., pa ne da bi s tem obremenil podložnike, kdor bi pa zamudil (contra morosos), proti njemu se naj izvede stroga ovršba. Razpisali so tudi izvenredno telesno dačo in dovolili so deželni stanovi, da se do Martinovega da cesarski vojski na razpolago 50.000 gl., a zaradi velike sile so še sklenili glede provianta, da se od vsakih 100 *fl.* denarja da $^7/_4$ pšenice, $^7/_4$ rži, $^3/_4$ ovsa, vse po graški meri do 10. julija i. l., sicer pride kazen; dati morajo razmerno tudi tiste stranke, ki so v davščni knjigi (Gültbuch) zapisane z 20 ali več *fl.*, katere pa stoje pod 20 *fl.*, od vsakega *fl.* $^1/_2$ gl. v gotovini. Vsak $^1/_4$ pšenice se ima stranki plačati, oziroma zaračuniti s 3 gl., rž z 2 gl. 30 kr., $^1/_4$ ovsa 1 gl. 30 kr. To se naj odračuni od telesnega davka, ki se je imel plačati do Martinovega. Zrnje so morali oddajati: Judenburški in Aniški okraj v Gradec, od stanov za to imenovanemu Andreju Strobel, iz muričke in borovske doline v Fürstenfeld meščanu Gašparju Rueppen, iz okraja med Muro in Dravo v Radgono meščanu Hanzu Adamu, iz celjskega okraja pa v Ptuj

obrstu in upravitelju provianta (Proviantmeister) grofu Maksimilijanu Schrottenbachu; vsak izmed teh je moral dati potrdilo, ki se je potem vpoštevalo v sprejemnem uradu.

Opominjajo se vsi: stanovi duhovni in svetni, trgovci, mesta in trgi in ki imajo gospoščine, da dajo, kar je za rešitev „mile domovine“ od deželnega zbora dovoljeno. V zavlačevanju je nevarnost, ne sme se čas tratiti, vsi zvesti domoljubi morajo z združenimi močmi skrbeti za rešilna sredstva vzpričo bližajoče se turške nevarnosti (bey nunmehr wissentlichem Anzug der abscheulichen Mahometaner Kriegs-Operationen). Kdor bi zamudil ali se celo odtegnil, prevzame težko odgovornost, pa tudi kazen ga zadene brez ozira na osebo. — Razglas je bil izdan v Gradcu 7. junija l. 1663.[1]

Spomladi l. 1664. se je ogromna turška vojska 120.000 mož valila naravnost proti Muri in po pravici se je bilo bati, da bodo Turki vdarili na Štajersko. Ključ za Medjimurje in Štajersko je bila trdnjava Novi Zrinj ob izlivu Mure v Dravo. Vrhovni poveljnik Montekukoli je storil neprevidnost, da je hrabro hrvaško posadko pod banom Zrinjskim prestavil iz trdnjave ter jo namestil z Nemci, ki turških naskokov niso bili vajeni. Po prvem turškem napadu so pobegnili kakor brez glave in se večinoma potopili v Muri, važna trdnjava pa je prišla v turške roke. Sedaj je bila še večja nevarnost, da bodo Turki vdrli skozi Medjimurje na Štajersko, vendar jim je hrabri Zrinjski še pravočasno zakrčil pot. Turška vojska se je pomikala naprej po Ogrskem, od Štajerske je bila nevarnost za hip odvrnjena; imela je pa itak dosti trpeti od cesarske vojske, zakaj ob Muri in Dravi je bil nastavljen glavni del cesarske vojske pod vodstvom Montekukoli-a. Manjkalo ji je živeža in orožja, vojaki so imeli slab red in še slabšo plačo, zato so ljudstvu siloma jemali, kar jim je prišlo pod roke. Koncem julija sta se obe vojski, cesarska in turška srečali blizu Sv. Gotharda ob reki Rabi, nedaleč od štajerske meje. Dne 1. avgusta se je vnela res svetovna bitka; na eni strani so stali besni janičarji, poturčeni sinovi hrvaških in slovenskih starišev, odurni obrazi Tatarov, Mongolov in črncev iz Afrike, na drugi

[1] Eden izvod tega (tiskanega) oklica hrani tudi „Zg. dr.“

pa Slovani, Nemci, Ogri, Francozi in Italijani. V nekaterih urah so bili Turki do nog potolčeni, do 10.000 jih je pokrivalo bojišče, mnogo pa se jih je potopilo v Rabi. Na povratku so sicer nekateri turški čopori preleteli nekaj krajev na Štajerskem, vendar si je naša dežela po sijajni zmagi globoko oddahnila od težkega strahu.

Škoda pa, ki jo je ta vojska povzročila našim krajem, je bila vsekako občutna. Omenili smo že, da so cesarski vojaki bili ljudstvu v veliko nadlogo, zastala je pa tudi kupčija in obrtnija, ki je zlasti v mestih in trgih tvorila glavne dohodke. Kupčije so se lotili razni barantači na deželi. Dne 20. novembra 1664. so se pri znotranje-avstrijski vladi pritožili Ljutomeržani, Ormožanci in Središčani zoper razne barantače. Med tem ko so oni morali veliko trpeti vsled neprestanih prehodov vojaštva ter so morali vedno imeti na stanovanju in hrani po dve kompaniji dragoncev, so se razni viničarji in kočarji po Murskem polju in Ljutomerskih goricah brezskrbno pečali z barantijo. Nekateri viničarji so nakupili po 5 do 6 štrtinjakov vina, katerega potem točijo in prodajejo. Ravno tako barantujejo s strdjo, železom in zrnjem; pečajo se pa tudi z vsakovrstno obrtjo, katero sicer smejo izvrševati le meščani in tržani. Postali so že tako predrzni, da če hoče kak tržan v vinogradih kupiti vino, mu ga pred nosom prekupijo. Bahati so tako, da celo pest denarja potegnejo iz žepa, pa drugega vprašajo: enako ali neenako? (gleich oder ungleich?) in če zadene, dobi vse, če ne, pa mora toliko plačati. Napredrznejši je bil neki Janez Pavličič, župan gospoda Khevenhüllerja v Gornjem Brebrovniku. Če bo to tako naprej šlo, morajo tržani z ženami in otroki iti beračit. Vrh tega še za tržane, niti ni varno, hoditi k vinogradom, ker viničarji grozijo, da jih bodo natepli ali celo ubili, kakor so l. 1658. storili z nekim radgonskim meščanom na Runču. Zato prosijo, naj se ta barantija omeji in vlada naj pošlje svojega zastopnika, ki bo vse preiskal ter ostro kaznoval tiste, ki so prestopili obrtno postavo z dne 7. septembra 1645.

Vlada jim je 23. decembra l. 1664. odgovorila, naj se v tej zadevi obrnejo najprej na graščinsko gosposko dotičnih

DOMOZNANSKI ODDELEK

podložnikov in če tam ne bi nič opravili, naj se obrnejo na vlado.[1]

Turška vojska l. 1664. pa je imela še drugih velikih posledic, ki se dotikajo nekoliko tudi središke okolice. Sijajne zmage nad Turki Avstrija ni znala izkoristiti, ampak je že 10. avgusta 1664. sklenila v Vašvaru s Turkom tako sramoten mir, da se je zdelo, kakor bi Turki bili zmagali in ne Avstrijci. To je vzbudilo občno nevoljo, zlasti Ogri in Hrvatje so bili močno ogorčeni, češ, da so naravnost izdani Turkom. Toliko truda in žrtev, pa tako sramoten mir! Iz nezadovoljstva se je na Ogrskem in Hrvaškem izcimila velika zarota med velikaši. Na čelu tej zaroti so bili mogočni velikaši: ban hrvaški, grof Peter Zrinjski, njegov svak, knez Franjo Frankopan in zet Franc Rakoczy, dvorni ogrski sodnik Franc Nadasdy in palatin Wesseleny, ki je pa kmalu umrl. V svoje kolo so zarotniki potegnili tudi bogatega in lahkoživnega štajerskega velikaša Erazma Tattenbacha, ki je prebival navadno v Račjem na Dravskem polju.

Zarotniki so iskali zveze pri francoskem kralju Ludoviku XIV., pri Benečanih, Poljakih in celo pri turškem sultanu, a dobili so le prazne obljube. Vlada je prišla na sled zaroti in ko sta Zrinjski in Frankopan spoznala, da je zastonj vsak odpor, sta šla prostovoljno na Dunaj, prosit cesarja odpuščenja. Dne 13. aprila leta 1670. zvečer ob 11. uri sta se poslovila v Čakovcu od Katarine, žene Petrove in sestre Frankopanove ter odjezdila preko Mure proti Dunaju. A že drugi dan je pridrl pred Čakovec general Spankau z nemško vojsko. Prejšnji dan, 12. aprila je bil prekoračil Dravo pri Zavrču ter prenočil v Ormožu, potem pa je skozi Središče vdrl v Medjimurje, ki je bilo v lasti Petra Zrinjskega. Mesec dni poprej sta se Zrinjski in Tattenbach dogovarjala, kako bi Zrinjski vdaril od Čakovca preko Središča in Ormoža proti Ptuju ter ga osvojil, potem pa vdaril proti Gradcu, toda zarotniki niso imeli časa, izvršiti ta načrt in sedaj se je zgodilo nasprotno. Dasiravno še nad Zrinjskim ni bila izrečena sodba, je vendar nemška vojska ne-

[1] Prepis pritožbe v arhivu „Zgodovinskega društva“ z imenikom dotičnih barantačev. Izvirnik je rajni Slekovec iz središkega arhiva spravil v deželni arhiv v Gradcu.

usmiljeno plenila po zrinjskih posestvih. Čakovski grad so čisto oplenili, grofico Katarino Zrinjsko pa s hčerko poslali v Gradec. Medjimurci so se pritožili zoper nezaslišana nasilstva nemške vojske, to je pa ormoškega graščaka tako razkačilo, da je pri Središču vdrl s svojimi ljudmi v Medjimurje in požgal 10 vasi, hoteč menda s tem pokazati svojo zvestobo do vladarja! To je bila zahvala za to, da so Zrinjski kot gospodarji Medjimurja z junaško pestjo nad 100 let branili Turku vpad proti Središču, Ormožu in Ptuju. Vsakdo je skušal ugrabiti svoj delež. V Čakovcu so razdivjani nemški vojaki tako razlivali vino, da so jih častniki spravili od kleti le s tem, da so sodom izbili dno in spustili vino. Kradlo in grabilo se je brez usmiljenja imetje nesrečnih Zrinjskih.

Na Dunaju Zrinjski in Frankopan nista našla milosti. Obsodili so oba na smrt in ju 30. aprila l. 1671. obglavili v Dunajskem novem mestu. Ž njimi sta izumrli dve najimenitnejši, za domovino velezaslužni obitelji: Zrinjski in Frankopani.

Zrinjski je imel v Medjimurju kakih 8000 vojakov. Ko je padla njegova glava, so se razpršili, nekateri so prestopili v cesarsko vojsko, drugi so se pa klatili okoli, beračili, kradli in ropali po Ogrskem, Hrvaškem in Štajerskem, zlasti središka okolica je mnogo trpela od njih. Naposled je bila vlada prisiljena poseči vmes ter je 28. novembra l. 1673. zaukazala poloviti te rokovnjače. Tudi središki magistrat je 11. decembra dobil povelje, da na trškem ozemlju polovi vse huzarje in druge klateže ter sploh naj ne dovoli nobenemu Ogru ali Hrvatu na trškem ozemlju prestopiti štajerske meje. Še l. 1676. je meseca aprila čakovski oskrbnik Pavešič dobil nalog, naj pazi na razbojnike, ki se okoli klatijo, in meseca junija je zopet dobil naročilo, naj poroča o ondotnih roparjih. [1]

Obsežna zrinjska in frankopanska posestva je zaplenila država, to je bil za pravo vzrok, da Zrinjski in Frankopan nista našla milosti. Posebnega haska pa menda država od tega grabeža ni imela, premoženje se je prijelo drugim na prste. Kako so ravnali z zrinjskim imetjem, lahko sklepamo iz nekega zapisnika, ki nam poroča, koliko zrinjskega vina se je od

[1] Nam. arhiv v Gradcu. Copeien 1676, št. 141, 54.

1. januarija do 17. novembra l. 1675. čez mejo vtihotapilo in v Središču stočilo.[1] Meseca januarija je neki Marinko odpeljal $^3/_2$ štrtinjaka (tri polovnjake) medjimurskega vina, meseca februarija $^1/_2$ štrtinjaka; 24. marca je nek Šul (Sul) odpeljal 1 štrtinjak vina, enako Sput (?) $^1/_2$ štrtinjaka, 4. maja zopet Šul 1 štrtinjak, potem je listina raztrgana, a pozna se, da je kmalu potem zopet nekdo odpeljal 1 polovnjak. Dne 7. julija ga je zopet Šul odpeljal $^1/_2$ štrtinjaka, 18. julija pa celi štrtinjak in enako tudi 1. avgusta, dne 24. avgusta ga je pa neki P (drugo raztrgano) odpeljal 1 štrtinjak. Potem zapisnik sešteje do konca avgusta prepeljano vino in sicer $8^1/_2$ štrtinjakov. Poleg tega so ga stočili: središki tržan Andrej Perpelič (Plepelec?) $1^1/_2$ štrtinjaka, Andrej Barbat v mesecu marcu $^1/_2$ štrtinjaka, gospod Marinko 2 štrtinjaka; 12. in 22. junija so ga k „padarju“ zapeljali in ga je stočil 2 štrtinjaka, Jurij Bogovič ga je meseca januarija stočil 1 štrtinjak, 27. oktobra pa ga je neki Martin Mihelec stočil $^1/_2$ štrtinjaka. Zapisnik je sestavil neki Janez Wil, najbrž ormoški uradnik. S tem je menda v zvezi vladina prepoved iz l. 1681., da ne smejo Središčani pustiti čez mejo medjimurskega vina.[2] Nasprotno pa beremo v odlomku neke pritožbe z dne 10. marca l. 1674. proti Gregoriju Pavešiču, oskrbniku zrinjskofrankopanskih posestev, da je vladni komisar Središčanom, Ormožancem in Ljutomeržanom v kleti nekega Martina Flisserja zapečatil njih lastno vino, češ, da je Zrinjskih.[3]

Zrinjski in Frankopani so bili zelo ugledni in pri ljudstvu priljubljeni možje, njih žalostna usoda je napravila nepopisljiv vtisek. Izprva kar ni moglo ljudstvo verjeti, da je mogočni Zrinjski, strah in trepet Turkom, kot izdajalec domovine padel pod krvniškim mečem, toda po sejmih, po krčmah, po cerkvah se je ljudstvu kar najbolj očrnil spomin slavnega bana Petra in njegove žene Katarine.

Miru pa vendar ni prinesla državi nasilna smrt Zrinjskega in Frankopana; na Ogrskem je neprestano vrelo in Turki so se tudi pripravljali, da operejo sramoto, ki jih je zadela l. 1664.

---

[1] Izvirnik se je našel v Slekovčevi zapuščini in je sedaj v arhivu „Zgodovinskega društva“.

[2] Opomba v obč. računu za l. 1681.—1682. v dež. arhivu v Gradcu.

[3] Namestniški arhiv v Gradcu, Copeien 1675, št. 65.

Ni minolo 20 let in že zopet se je polastil naših krajev nepopisen strah pred Turkom. V jeseni l. 1682. so prihajala gotova poročila iz Carigrada, da je vojska neizogibna. Vlada je bila v strašni zadregi, ker je ob enem pretila velika vojska s Francozi. V naglici so se delale priprave zoper Turka. V oktobru l. 1682. je vlada zahtevala od deželnih stanov štajerskih 130.000 gl. izredne podpore zoper Turke; ob štajersko-ogrski meji se je celo zimo opažalo živahno gibanje, prevažali so živila in strelivo, nabirali konje, vojaki so se neprenehoma premikali skozi vasi in trge. Ker sta vsled hude zime zamrznili Mura in Drava, je bila nevarnost velika, da bi prihruli čez mejo ogrski rogovileži, treba je bilo mejo dobro zastražiti. Tržani obmejnih trgov tega niso sami zmogli, ampak vlada je k Muri in Dravi postavila polovico huzarskega polka Saurau pa infanterijski polk Reckheim. Ti vojaki so bili zopet v veliko nadlego ljudstvu. O pustu l. 1683. so bile prepovedane vse zabave, plesi in veselice, pa se tudi nikomur ni ljubilo rajati, vse je obvladoval strah pred dogodki, ki jih je imela prinesti spomlad.

Župani so morali naznaniti vse berače in postopače, da so šli pomagat delat nasipov in utrdb. Že meseca marca je deželni odbor silil, naj se pripravijo po visokih, daleko vidljivih gričih kresovi. Od Ljutomera in Središča do Ptuja in Ormoža so na vseh višjih gričih nanosili hlodja, drv in slame, da bi se dalo hitro znamenje, če bi se sovražnik približal deželni meji. Občine so morale paziti na tujce, zlasti one, ki so prihajali iz Ogrskega, da bi se v deželo ne vtihotapili ogleduhi in požigalci. Promet z Ogrsko je skoro celo prenehal, naši niso smeli goniti živine iz dežele, Ogri pa niso več dovažali žita, vsled tega je cena žitu močno poskočila, vlada je sicer skušala potlačtti ceno, a oderuhi so vkljub temu znali izkoristiti ugodno priliko. Dne 4. marca je izšel ukaz, da morajo mesta in trgi, svetna in duhovska gosposka ter najemniki deželnih posestev primerno dači poslati delavcev na roboto v Gradec, da mesto utrdijo, ker se je splošno mislilo, da bodo Turki najprej vdarili na Gradec. Središčani in okoličani so morali voziti v Ptuj in Radgono živila.

Mučna negotovost je tlačila duhove, ker se dolgo ni vedelo, v kateri smeri se bo za pravo pomikala turška vojska.

Nekoliko so si oddahnili, ko so zvedeli, da turška vojska gre daleč proč od štajerske meje naravnost proti Dunaju. Glavne turške vojske se torej ni bilo bati, pač pa kraji ob Muri niso bili varni pred ogrskimi rogovileži. Začasno je bila sicer nevarnost odvrnjena, toda z velikim strahom in tesnim srcem je vse pričakovalo izida krvave igre pred Dunajem.

Bilo bi zanimivo zvedeti, kdaj in kako je prišel glas o sijajni zmagi krščanskega orožja v skrajni štajerski trg — Središče, in kak vtisek je napravil, a o tem nam noben vir ne poroča nič, pač pa si v domišljiji lahko predstavljamo, kako težek kamen se je odvalil našim prednikom od srca, ko so zaslišali veselo novico, da je cesarski Dunaj rešen in kruti Turek pobit.

Iz nekega kratkega zapiska v trškem arhivu zvemo, da so Središčani v jeseni l. 1683. prosili vlado, da bi jih oprostila dolžnosti, hoditi na stražo k Muri zaradi velikega dela. Trebalo je ajdo in proso pospravljati ter ozimino sejati, a dan za dnem je moral trg od 3. jul. do konca septembra pošiljati po 12 mož na stražo, drugih delavcev pa ni bilo dobiti, ker je manjkalo denarja in ker je itak vse boljše moči pobrala vojska. Tudi konje so si skoro vse vničili. Dasiravno je bil Turek pred Dunajem pobit, vendar se je prav zdaj bilo bati, da bežeče tolpe kje ne vderejo preko Mure na Štajersko, zatorej so morali mejo ob Muri dobro stražiti, ob medjimurski meji pri Središču ni bila tolika nevarnost, ker je bil Čakovec v rokah cesarske vojske.

Iz deželnega knjigovodstva se je v središkem arhivu še ohranil izpisek raznih dač, ki so jih plačali Središčani l. 1683., namreč:

1.	Navadno dačo graščini	45 gl.[1]	
2.	Početvorjen davek za l. 1683.	180 „	
3.	Potrojen cinž (45 gl.)	135 „	
4.	Enostaven davek zaradi turške vojske	45 „	
5.	Doklada	45 „	
6.	Deželna robota za 6 mesecev	11 „	2 β
7.	Deželnobrambni davek (Landaufgebotgelt)	5 „	
8.	Za vzdrževanje častnikov	2 „	2 β
9.	Za vzdrževanje 6 mož na dva meseca	72 „	

[1] Vsaka trška hiša 1 gl.

Torej so bremena bila prav občutna. Pa ljudje so bili veseli, da še ni hujše prišlo.

V nedeljo 3. oktobra je bila po vseh župnijah zahvalna služba božja za pridobljeno zmago. Kdo naj opiše, s kakimi čustvi so se ta dan verniki zbrali v svojih cerkvah in hvalili Boga, da se je ozrl na svoje ljudstvo! A ljudje so ljudje; kmalu so pozabili na prestani strah in naslednjo zimo so o pustnem času rajali, popivali in noreli, kakor bi hoteli nadomestiti, kar so prejšnjo zimo iz strahu pred Turkom bili zamudili.

Naslednja leta je junaški princ Eugen čistil Ogrsko turške golazni ter prodrl celo v Bosno, dokler ni bil sklenjen mir v Karlovcih dne 26. januarija 1699. Ves ta čas so morali štajerski prebivalci ob ogrski meji poleg navadnih bremen, ki jih donaša vojna, hoditi tudi na stražo, pa tudi vojaštvo se je v majhnih oddelkih vedno premikalo skozi Središče. Središki občinski računi tistega časa[1] nam podajejo razne podrobnosti, ki nam osvetljujejo takratno oskrbovanje vojske. Tako je l. 1684. plačal trg pri „stari Šoštarci“ 9 kr., katere je zapil pri njej neki poročnik. Meseca maja je šlo skozi Središče na Ogrsko 5 vojakov in župan jim je na občinske stroške plačal $^3/_4$ vina za 9 kr., meseca junija pa trem vojakom $^1/_4$. Mož, ki je gnal po dva konja v Ormož za vojaški tabor, je dobil po 1 gl. potnine. Dragoncem je meseca maja i. l. plačal župan 10 pintov vina in mesa za 3 gl., v septembru pa se je vračal neki hrvaški poročnik z 8 huzarji in s konji iz vojske skozi Središče, kjer so na občinske stroške potrošili za se in za konje 60 kr. L. 1685. so vojaki do krvi pretepli neko Repešico, stotnik je zaradi tega poslal tje nekega korporala, kateremu je trg plačal napitnine 46 kr. 2 vin. Leta 1697. so morali Središčani pošiljati k Muri 3 mušketirje, ki so izostali po 18 dni. Za toliko časa si niso mogli jemati živeza s seboj in dovažati ga, je bilo predaleč, zato so dobivali na dan po 9 kr.[2] Drugače so se namreč stražniki morali sami vzdrževati.

---

[1] V deželnem arhivu v Gradcu.

[2] Središki arhiv.

Turška nevarnost je bila poslej od štajerske dežele za vselej odvrnjena, toda mesto Turkov so naslednja leta nadlegovali kraje med Muro in Dravo ogrski razbijači, Kruci, katerih pesti je tudi Središče bridko čutilo. O teh spregovorimo pozneje.

5. Razprtije z graščaki.[1]

Razmerje med graščaki in njihovimi podložniki se je koncem srednjega veka zelo poslabšalo. Iz starejših časov nimamo nikakšnih poročil o kakih prepirih med ormoškimi graščaki in središkimi tržani, njihovimi podložniki. Nekateri, kakor Barbara Frankopanska, Jakob in Lukež Sekelj so, kolikor smemo soditi po njih listinah, celo lepo skrbeli za trg. Toda časi so se spremenili in spremenili so se tudi ljudje. Graščaki starodavnih plemenitih rodovin, ki so stoletja imeli v lasti isto graščino, so imeli še srce za ljudstvo, ker so nekako ž njim zrastli. A mnogo teh rodovin je izumrlo in prišli so tujci, ki niso poznali ljudstva. Med plemstvo se je vgnezdila tudi velika razuzdanost in potratnost, napredujoča kultura je prinesla nove potrebe, turške in druge vojske so požrle ogromno denarja, zemljo pa opustošile. Vrh tega je še prevladalo brezozirno pagansko rimsko pravo. Graščaki so nakladali podložnikom vedno nova bremena, krajšali pa jim stare pravice pri paši, drvah, lovu, ribištvu i. t. d. Napetost je rastla bolj in bolj, dokler ni koncem 15. in v 16. stoletju izbruhnila v krvavo vstajo.

Iz zgodovinskih virov ni razvidno, ali so se tudi središki tržani vdeležili velike kmetske vstaje l. 1515., ki je segnila tudi na Dravsko polje. Menda med ormoškimi podložniki ni bilo vstaje, ker sta Jakob in Lukež Sekelj bila dokaj pravična in ljudomila graščaka. Kot tržani so Središčani seveda imeli več pravice in prostosti kakor ubogi kmet, a vendar so tudi oni pogostoma bridko čutili graščinski jarem. Vkljub slovesnemu zagotovilu v potrdilnih listinah, da ostanejo trške pravice nedotakljive, so vendar graščaki nalagali tržanom vedno nova bremena ter včasi samovoljno kršili trške pravice. Vsled tega je vladala med graščino in trgom napetost in ogorčenost,

[1] Naslednje je Slekovec večinoma objavil v „Slov. Gosp.“ l. 1879., št. 45—49, drugo je povzeto iz trškega arhiva.

ki je dala povod pobojem in dolgoletnim prepirom. Tudi tržani in okolišni ormoški podložniki so se pisano gledali. Zlasti je pri pregledovanju meje in ob velikih shodih rado prišlo do praske.

L. 1606. dne 16. maja na binkoštni torek, ko je bilo pri župni cerkvi sv. Duha poleg Središča poglavitno cerkveno opravilo ali tako zvano „proščenje“, se je tamkaj zbrala velika množica ljudi iz raznih krajev in prišlo je tudi veliko prodajalcev. Tega dne je blizu sto oboroženih tržanov prikorakalo z zastavami, bobni in glazbo k meji do Črnca, in ker so bili prodajalci razpostavljeni na obeh straneh potoka, so pobrali mestnino najprej na središkem zemljišču, potem pa še tudi onkraj potoka na ormoškem. Zoper to so se ormoški podložniki na Grabah pri svojem graščaku pritožili in Središčanom je bilo prepovedano, pobirati mestnino zunaj Središča. Pa Središčani so vkljub prepovedi ormoške gosposke, opiraje se na svoje pravice, tudi še zanaprej pobirali mestnino na grabskem ozemlju. Da, ko je l. 1630. na binkoštni torek -- na dan središkega proščenja — ormoški grof poslal več vojakov, da bi Središčanom zabranili pobirati mestnino, so si tudi Središčani iz Medjimurja dopeljali na pomoč in v varstvo več ogrskih hajdukov ter so šli po stari navadi z glazbo, zastavami in puškami proti župni cerkvi do Črnca ter so se tamkaj s svojimi hajduki ormoškim vojakom nasproti v vrsto postavili. Na tisoče radovednih gledalcev je vkup privrelo; vsi poslušajo, kako se prepirajo. Nenadoma od neke strani prileti kamen in zdaj začne od obeh strani leteti debelo kamenje, tudi puške začnejo pokati in nastane grozna bitka. Več mrtvih in ranjenih je obležalo, ljudstvo pa se na vse strani hitro razšlo. Nastala je vsled tega pravda, ki je trajala mnogo let, kajti vsako leto je prišla kaka nova razprtija, ki je dala povod novi pravdi. Tačasni župnik središki Ivan Simonenčič in več drugih prič, med njimi tudi župnik miklavževski Miklavž Bogonič, trdi, da so Središčani prvi prestopili potok, kamenje metali in tudi prvi začeli streljati. Še le potem, ko je bilo nekoliko Ormožancev zelo ranjenih, so se vojaki v bran postavili in so Središčane pregnali črez potok. Neki Ivan Veselko trdi, da je Središčanov bilo oboroženih črez poldrugo stotino in da so

zaran 4 vedre starine izpili, da bi bili bolj srčni in pogumni. Središčani, katerih je bilo nekaj zelo ranjenih, nekaj celo mrtvih, so pa trdili, da niso oni, ampak Ormožanci začeli ter so se samo branili, kar je vsakomur dovoljeno. V tej zadevi so Središčani poslali deželnemu glavarju sledeče pismo:

Blagorodni baron, milostljivi gospod deželni glavar štajerski!

V našem revnem trgu Središkem, ležečem na meji štajerske dežele, imamo na tanko določeno obgradje ali mejo, katero že od nekdaj varujemo kot svojo lastnino. Tudi smo vsako leto ob binkoštnih praznikih, ob katerih imamo tako imenovano „proščenje“ — po stari navadi zabranjevali pretepe in prepire, skrbeli za lep red okoli cerkve in pobirali vsled naših starodavnih pravic od prodajalcev mestnino. In ravno v tem nas hoče gospod baron Štefan Pethe motiti ter nam naše pravice kratiti. K temu se je gospod baron Štefan Pethe še podstopil, ob binkoštnih praznikih letošnjega leta na neki v naši deželi zelo prepovedan način s kakimi 50 — morebiti še več mušketirji — dobro oboroženimi priti v Središče. Ko smo po stari navadi objahavali in pregledovali svojo mejo, nas baron ni pustil prek potoka, tako da še v cerkev nismo mogli; kraj potoka je razstavil svoje ljudi, nam pa pod kaznijo 1000 cekinov prepovedal mejo prekoračiti. Mi smo ga prosili, naj nas ne moti in nam naših pravic ne krati, toda vse ni nič pomagalo. Ko smo pa zapazili, da bi vsled razdraženosti znalo priti celo do prelivanja krvi, smo se lepo tiho razšli ter se nadjali, da bode tudi on s svojimi vojaki odšel. In ko smo k svojemu šotoru prišli in zastave razobesili, nam je naznanil, naj nikakega prepira ne začnemo, tudi on bo svojim ljudem zaukazal, da se mirno razidejo in nas celo pri miru pustijo. Mi smo mu verjeii. Ali ko so prodajalci začeli svoje blago v zaboje zlagati in so se ljudje večjidel že razšli, je on zbral več ljudi okoli sebe, potem je sam s svojimi ljudmi s strašnim kričem planil nad nas, naše razobešene zastave pobral, šotor razdrl, naših ljudi sedem smrtno zbil in obstrelil, pobral mestnino, ki po pravici pripada nam, stole in klopi na drobne kosce razsekal, z eno besedo, napravil je tak hrup in poboj,

da je vsak človek menil, da je prišel najhujši sovražnik, kajti grozovitnejše in strašnejše bi tudi on ne mogel ravnati. Prisiljeni smo torej, zoper tako ravnanje, s katerim nas ne le moti v naših pravicah, ampak nam povrh na vse strani še škodo dela, pritožiti se in prositi, da se mu zapove, naj se zaradi nam storjene krivice in škode v osmih dnevih z nami pogodi.“

Odgovor na to pismo ni znan, tudi izid pravde ne.

L. 1633. so se zopet ob binkoštnih praznikih pri župni cerkvi sv. Duha Središčani sprli z ormoškimi podložniki zaradi neke puške in se do krvavega stepli. Na predvečer je namreč neki Ormožanec nekemu tržanu vzel puško in ko so ga drugi dan s puško zasačili, nastal je ravs in kavs in zopet so začeli drug na drugega streljati, da so več ljudi umorili, več pa težko ranili. — In tako ni prva pravda še prav dotekla, ko se je začela že druga. Središčani so imeli v Gradcu svojega zastopnika — nekega Nabholca. Dne 10. aprila 1634 mu pišejo, da imajo veliko prič, ki bodo svedočile, da so Ormožanci začeli streljati in da so šele potem začeli se braniti, ko je pet Središčanov celo mrtvih, četvero pa zelo ranjenih obležalo. — Da bi pravda gladkeje tekla, so zastopniku razen zaslužene plače v Gradec pošiljali še tudi kaj posebnega kot navržek: zdaj dva polovnjaka ljutomerske starine, zdaj 60 polžev in 100 jajc ali pa tolstega purana. — Toda ž njim niso bili dolgo zadovoljni in začeli so mu prav ostro pisati ter mu celo očitati, kako so mu povrh njegove plače dali še dva štrtinjaka vina in marsikaj drugega. L. 1638. so imeli že drugega advokata, dr. Nachtigala v Gradcu. Ta jim dne 14. marca 1638. piše, da ima upanje, da bode stvar dobro iztekla. Tudi jih prosi, naj mu v Gradec pošljejo obljubljen štrtinjak dobrega vina, ker v Radgoni, kamor so mu ga obljubili postaviti, zaradi strašnega požara ne bi lahko dobil voznika. Na zadnje še pristavi sledečo zanimivo opombo:

„Ker g. župnik od sv. Duha celo proti gospodom priča, kakor je razvidno iz glavnega zapisnika prič, naj mi gospodje vzrok tega naznanijo, da se bom vedel v svoji „impugnaciji“ — ravnati.“

Kaj so mu na to odpisali, se ni dalo najti; sploh tudi ni znano, kako je ta pravda iztekla.

Pa še tudi drugi prepiri so prišli vmes, ki so zastarano mržnjo in sovraštvo le podpihovali in tako je razdraženost rastla od dneva do dneva. Ormoški graščaki so nalagali vsakovrstne dače, silili jih celo k tlaki in tako kratili njihove pravice. Tržani so se pa njegovim tirjatvam z vsemi močmi upirali in tako je prišlo zopet do novih razprtij in novih tožb.

V nekem pismu od l. 1606. toži 20 tržanov gospoda barona Ladislava Pethe, ormoškega graščaka, da je meseca aprila l. 1606. dal zaradi neke na novo vpeljane tlake več ko dvajset tržanov v nesnažen in nespodoben stolp zapreti, v katerega so drugače le najzlobnejše ljudi in razbojnike (Ergisten Mallefiz Personen) zapirali ter jih je tamkaj pustil v smradu več dni brez jedi in pijače in povrh so mu morali še plačati 100 gl. kazni.

V drugem pismu iz l. 1643. pa toži Miklavž Repeša in 60 tržanov barona Adama Štefana Pethe, da sta njegov oficir grof Lovro Valpotič in oskrbnik Jernej Laub z drugimi služabniki na binkoštni torek, dne 26. maja l. 1643. ob eni uri popoldne na njihovem posestvu pri Dravi blizu Repeševega mlina raznesla in podrla tri ulnjake. Take in enake prevzetije so si grajski gospodje in njihovi uslužbenci vsak čas dovoljevali ter tako trpinčili in dražili ubogo ljudstvo.

Svoje ukaze so graščaki tržanom pošiljali sploh le v nemškem jeziku; kadar so pa bili v denarnih zadregah, znali so prositi tudi slovenski.

Tako je n. pr. baron Štefan Adam Pethe dne 11. septembra l. 1643. poslal središkemu županu nemški ukaz, ki se v prevodu tako-le glasi:

„Ljubi moj župan! Zares ne vem, kaj bi si o vas mislil, ker mojega pismenega in ustmenega naročila ne izpolnite in vam naložene trojne telesne dače ne odrajtate. Zaradi tega vam s tem še enkrat ostro zapovem, da mi to dačo še danes ali k večjemu jutri do osmih izplačate, drugače vas bom dal rubiti“.

Ravno isti baron Štefan Adam Pethe pa je znal tudi, če je bilo treba denarja, v slovenščini prav lepo prositi. Tako je pisal županu Blažu Modrinjaku to-le:

„Dobar dan Vam Bogh daÿ ÿ Zdrawje draghi Richtar moÿ Sserianski! Sstanouito nebi Vaſs rad bil ſtim Bantuval

alj Pokih dob da je tako ulika potrbucha, poslete mi moÿ Rihtar edno tridefseti Reinskih gori, hochu Vam na oni penzi kay bi Imal k finkusdu dati, obrachuniti, a Vam pako Wutom nistar kriuo ni tesko ne bude. Wutom mojum hoteniu zada mi ne zmankajte a ja Vam pak hochu Vazdar milofstivan Gospodin ofstati.“

Gotovo redek slučaj na Štajerskem, da je graščak v 17. stoletju s svojimi podložniki pismeno občeval v slovenskem jeziku!

Redne davke so tržani tudi redno plačevali, izrednim so se pa z vsemi močmi ustavljali ter se dali poprej rubiti, kakor bi plačali. V enakih slučajih je graščak poslal iz Ormoža v Središče več svojih vojakov, ki so več dni zaporedoma po trgu razbijali, ropali in prav dobro živeli. Zoper tako ravnanje so se tržani zopet pritožili pri deželnem glavarju in tirjali odškodnino. Več zapisnikov iz onih časov nam kaže, kako neusmiljeno so baronovi vojščaki po Središču razsajali. Na primer:

Dne 8. grudna l. 1647. je baron poslal svoje vojake v Središče, kjer so bili tri dni in napravili škode, kakor sledi:

Gregorju Borko so izpili vse vino in zaklali petelina; njemu so pa roke na hrbtu vkup zvezali, s sekiro ga izbili in zaprli. Takega sta našla logar Mihael Kostenak in obreški župan Lovro Valpotič.

Blažu Kolarju so vzeli vse gosi in kopuna, Marku Hlebec so polovili vse kokoši in eno gos, vzeli so ženski predpasnik in železni lanec.

Gregorju Kramarju so hoteli vzeti grudo soli, zato jim je moral dati precej denarja. Mateju Borkoviću so vzeli gos, hoteli so mu vzeti tudi suknjo. Ivanu Kavka so vzeli kolač kruha, gos in velik kos svinjskega mesa. Mihaelu Lakušu so polovili vse kokoši, ravno tako tudi Juriju Plavec, kateremu so še povrh vzeli grudo soli in merico moke, na čumnati pa so mu potrli ključavnico in vrata. Juriju Bedo se vzeli 12 funtov svinjskega mesa, Martinu, mlinarju pa raco, Ivanu Lukačiču gos in raco, Juriju Drenovec 2 kokoši, 5 sirov, sekiro in motiko, Andreju Kovačiču 20 kokoši, 3 gosi, precej slanine, eno puško in sežgali so mu prazen štrtinjak. Ivanu Borko so vzeli 2 sira, kolač kruha, 4 kokoši in brusni kamen, Janezu Fic ključavnico in 4 kokoši, Marku Lakušu kokoši, vdovi Bari Tustenokovič gosi in 5 kokoši, vdovi Geri Sejnkovič 4 kokoši in 1 sir, Juriju Zamuda gosi, vdovi Magdi Pičkovič 4 funte svinjskega mesa, neki želarici po imenu Bara kos slanine, remenarju Balažu so vzeli 2 sekiri, 1 obročnjak, 4 kokoši, lonec masla, 10 sirov, robec, ključavnico, 6 laktov platna, 2 noža, par rokavic, mošnjo, v kateri je imel srebrn prstan in 3 trojake (Dreier). Nekemu Balažu so vzeli predivo, vagan ovsa in kos svinjskega

mesa; Urbanu Tkalcu kopuna, vdovi Magdi Svajčovič gos in kokoš, vdovi Geri Valenčič so izpili vedro vina, ravno tako Juriju Majoško, Fabijanu Balaša so vzeli kopuna, županu Štefanu Koscu pa gos.

Ko se je črez tako in enako neusmiljeno in nečloveško ravnanje baronovih podložnikov in vojakov župan Štefan Kosec precej prvi dan 8. grudna l. 1647. osebno pritožil pri ormoškem graščaku, ga je dal v gradu prav po turškem v železje zakovati in drugi dan ga je najprej on sam s palico tako silno pretepal, da je omedlel in se na tla zgrudil ter bi bil „gotovo dušo izdihnil, ko bi ga ne bil Bog čudežno pri življenju ohranil“. Toda to krutemu graščaku še ni zadostovalo. Izročil ga je še svojim hlapcem z naročilom, naj ga dobro oklestijo. In ti so ga na klop vrgli in s šestimi palicami tako neusmiljeno tepli, da se je bilo zares čuditi, da je še pri življenju ostal. Ko je nekoliko k sebi prišel, je prosil za spovednika, pa baron njegove prošnje ni izpolnil, ampak ga je dal zapreti v neko temno in gnjusno luknjo. Še le tretji dan je neusmiljeni graščak izpustil ubogega središkega župana vsega pobitega. Pritožil se je sicer zoper tako nečloveško in barbarsko ravnanje pri deželnem glavarju in tirjal 300 cekinov odškodnine, pa menda ni veliko opravil.[1]

Še istega leta meseca julija in avgusta mu je baron odpeljal iz srediških njiv žito in odgnal več živine. V nekem zapisniku beremo sledeče:

„Dne 24. avgusta 1648. je baron Štefan Pethe Štefanu Kosec odpeljal 45 količev žita in vzel nova kola z vso spravo in 4 kokoši.“ Enako se je godilo tudi drugim tržanom.

Marku Lakušu, takratnemu županu, je dne 13. avgusta l. 1648. vkljub ugovoru vzel 15 količev rži.

Ivanu Kolariču je dne 23. julija odpeljal iz njive tudi 10 količev žita, Martinu, mlinarju, pa 13 količev.

Ivanu Lesjaku so baronovi podložniki dne 29. julija 1648. iz njive vzeli 8 količev žita, Miklavžu Repeša pa kola.

Nadalje so odgnali:

Ivanu Borko 2 vola, Mihaelu Lakušu 2 vola, Jakobu Plepelcu 2 konja in 4 vole, Ivanu Šupatec 1 konja, Juriju Balažkoviču 1 kravo, Mateju Bedo 2 vola, Juriju Plavec 2 vola,

[1] O tem se je ohranilo slovensko tožilno pismo iz l. 1648. Kres II. 282.

Andrašu Vučič 1 konja, Ivanu Horvatiču 2 konja, Matjašeku 2 kravi in eno teličko, Tomažu, čižmarju 1 kravo, Juriju Bedo 1 kravo in gos, Balažu, remenarju 4 krave.

„Dne 23. avgusta l. 1648. je med tem, ko so bili vsi tržani pri božji službi, oskrbnik ormoške graščine, Jurij Likavec, poslal župana Mihaela Vtičar in logarje: Mihaela Hernja, Mateja Dominkuš, Filipa Glavnik, Ivana Avgustinič, Ivana Egeduš k središkim mlinom na Dravi, pri katerih so vkljub ugovoru od strani mlinarjev vzeli in odnesli več mlinskih drogov".

Tudi zaradi paše, ribičije in lova so trajali večletni prepiri; sploh so bile razmere med Središčem in ormoškimi graščaki vsled večletnih pravd tako zamotane, da je deželnemu glavarju bilo večkrat prav težko, pravo zadeti. Najbolje je kazalo, se pogoditi in z dobrim poravnati zastarane razprtije, kar se je tudi zgodilo l. 1654.

Dotična pogodba se v prevodu glasi:

„Ker so med blagorodnim gospodom Adamom Štefanom Pethe, vitezom in baronom v Ormožu, gospodom od Hetes in lastnikom Sadvara, Gruše, Kistraksteina in Eberharda itd. od ene strani in med njemu podložnim županom in svetovalstvom središkega trga od druge strani nastali raznovrstni prepiri, ki so bili vzrok dolgotrajnim pravdam in splošni razdraženosti, so na zapoved omenjenega gospoda barona župan in svetovalci središkega trga, da bi bil vseh razprtij enkrat konec, izmed svoje sredine izvolili Blaža Modrinjaka — tačasnega župana, Petra Sejnkoviča, Marka Lakuša, Mihaela Kolariča in vojaka Istvana, naj bi se pogodili in razprtije z dobrim poravnali. Pooblaščenci obeh strank so se potem s sledečimi pogoji zedinili:

1. Na Stubenbergovem posestvu zunaj središkega trga imajo podložniki ormoške graščine s Središčani vred od sv. Mihaela do sv. Jurija pašo, od sv. Jurija do sv. Mihaela pa imajo pravico kositi in pasti samo Središčani.

2. Čeravno so si Središčani tako daleč, kakor Drava meji, ribičijo prisvojili in tamkaj ob meji dozdaj tudi lov imeli, sta vendar obe stranki se tako zedinili, da tržani pravico do ribičije izgubijo, mesto tega pa jim milostljivi gospod Pethe

dovoli, da smejo ribiti v Črncu in Trnavi, kolikor hočejo. Tudi jim prepusti v celo prosto lastnino mitnico, izvzeti so samo voli in druga goved.

3. Na svojem posestvu — tedaj od trga do potoka Črnca, kakor mejniki mejo kažejo, smejo Središčani za se mestnino pobirati.

4. Pred novim letom morajo Središčani dve osebi, sposobni za župana, odločiti in na novega leta dan graščaku v Ormožu predstaviti. Izmed teh dveh mora graščak enega za župana potrditi. K taki predstavi in tudi pri drugih enakih priložnostih morajo, kolikor je le mogoče, priti vsi Središčani.

5. Prva inštancija ali sodnja stopnja ostane še tudi zanaprej Središčanom; od tam gre priziv na ormoško graščino.

6. Ves središki trg je ormoški graščini s 45 *fl.* gosposke dače podložen, in dača z vsemi dokladami in deželnimi nalogami mora biti v dveh obrokih in sicer ob svečnici in ob binkoštih popolnoma plačana, drugače bodo morali razen dače plačati še kazen. Posebej še morajo ob Veliki noči[1] graščaku dati tele in 100 jajc.

7. Če bodo Središčani hoteli koga za tržana sprejeti, morajo ga poprej graščini predstaviti in za dovoljenje prositi.

8. Ako bi kateri ormoških podložnikov pribežal v središki trg, preden se je od graščine odkupil, ga morajo Središčani brez odloga nazaj poslati.

9. V trgu — v lastnem sodnijskem okraju smejo zaradi dolžne dače in zaostalih deželnih nalog dolžnika Središčani tudi rubiti, ako bi drugače ne hotel plačati.

10. Ako bi kateri srediških tržanov hotel prostovoljno v ormoški graščini stopiti v kako službo, mu Središčanii tega ne smejo braniti; glede njegovega posestva pa ostane še tudi zanaprej Središčanom vsa sodnja oblast.

11. Nič manj kot 18 goldinarjev srebra (Remanenzgeld in Schwärer Münz) mora središki trg graščini vsako leto plačati.

12. Vsako leto morajo za vino na gosposko mizo plačati 24 goldinarjev in posebej še dati 4 štrtinjake vina. (Na mesto

[1] L. 1680. itd. so dajali tele tudi o Binkoštih. Občinski računi v dež. arhivu.

teh so tržani vsled pogodbe l. 1655. pozneje plačevali le 10 goldinarjev).

13. Vsako sedmo leto morajo Središčani mejo ali obgradje pregledati in to osem dni poprej graščini naznaniti.

14. Ako bi Središčani koga rubili ali pa tudi ormoška graščina na njihovo zahtevo, ki jim ni podložen, in bi imel ta vsled tega kako škodo, mu jo morajo povrniti.

15. Središčani so dolžni vsako leto cerkvi sv. Duha dati 1 gld. za svečavo.

16. Če bi se kateri graščinski častnik ali podložnik na središkem ozemlju kaj pregrešil, se smejo Središčani pri graščini pritožiti, da se dotični kaznuje in graščina je zavezana stvar hitro poravnati.

17. S to pogodbo so končane in poravnane tudi vse druge razprtije, čeravno niso posebej navedene; vsi prepiri in pravde imajo nehati za zmiraj in vsikdar.

Gospod baron Pethe je pri tej priložnosti iz posebne naklonjenosti in proste volje Središčanom odpustil vse od l. 1630. do 1652 pri mlinih narasle in še dolžne naloge — v vsem 120 goldinarjev.

Ta pogodba se je od obeh strank podpisana in s pečati potrjena sklenila v Gradcu 20. in 21. januarija l. 1654. Zaželenega uspeha pa ni bilo, ker kmalu so se začeli novi prepiri in iskra mržnje je tlela naprej, graščaki pa so jo s svojo brezobzirnostjo in res z nečloveškim postopanjem netili, dokler ni sovraštvo prikipelo do vrhunca.

Po smrti Štefana Adama Pethe je sledil njegov vnuk Franc Adam. Ta je kmalu zvohal, da so Središčani še od prejšnjih let precej dolžni. Poklical je torej župana in nekatere svetovalce v graščino k pregledovanju starih računov. Toda kmalu so prišli navskriž in Središčani so se raztogočeni vrnili domov. Graščak je takoj poslal za njimi svoje huzarje in še tudi drugih vojakov Pretorjeve kompanije, naj bi v SrediščU vse zarubili. To se je tudi zgodilo. Nekaterim so pobrali zadnje koščeke kruha, in tržani so bili prisiljeni z graščakom se zopet pogajati. Kako so se vojaki za časa rubljenja v trgu vedli, nam kaže sledeči zapisnik:

„Koliko so huzarji grofa Franca Pethe in od njega naprošeni vojaki stotnika Pretorja kompanije v Središču škode napravili:

Miklavžu Šinko so v krčmi zapili vagan pšenice za 30 kr., eno srajco za 12 kr. in puško za 39 kr.; tudi gotovega denarja so mu vzeli za 8 bokalov vina, potem še 2 sira, en venec česneka, 6 kokoši, 7 jajc, 3 f. stare slanine in 3 f. ogrske soli; tudi ključavnico na čumnati so zlomili.

Gregor Zamuda je moral dati 9 kr., Ivan Podgorelec 3 kr., Jurij, mlinar 12 kr., Jakob, lončar, 15 kr., Matej Kosec 5 trojakov (Dreier).

Juriju Koscu so siloma vzeli 2 vagana ječmena, njega pa so v Ormož odgnali in poltretji teden v ječo zaprli; na potu jim je moral plačati 8 bokalov vina.

Andreju Vuk so pobili petelina in vzeli 5 jajc.

Ivanu Lesjak so vzeli 2 sira in 1 kolač kruha.

Miklavž Koscu jim je moral dati 6 gld.

Balažu, remenarju, so vzeli zdelano ovčjo kožo, nekaj denarja in 6 jajc.

Ivanu Vuku so vlovili 5 kokoši in vzeli 6 kr.

Marko Švajc jim je moral dati 6 gld.

Lukežu Raušu so pobili 3 kokoši in vzeli 6 kr.; belemu Juriju so vlovili 2 kopuna.

Petru, lončarju so zaklali 9 kokoši, vzeli pint masla in 2 kolača kruha, razen tega jim je moral plačati 15 bokalov vina.

Andrej Novosel je moral dati 6 kr., Mihal Kiseljak 9 kr. in Andrej, oficir, 6 kr.

Jerneju, mesarju, so pobili enega kopuna, Andreju Ivanoviču pa vzeli eno gos in dve kokoši.

Remerci so zaklali petelina, Tomažu Zadravcu pa kokoš.

Marku, mlinarju, so vzeli krmljeno svinjo in 2 kokoši, Martinu Koscu pobili kopuna, Fabijan Lubetič jim je pa moral dati 30 kr. za vino in 2 kokoši.

Martinu Simunčiču so vzeli lanec in kopuna, Ivanu Bohnecu so zaklali kopuna, Juriju, mlinarju, vzeli 6 kr. in kokoš, ravno tako tudi Matiju Slebobasu 6 kr. in kokoš.

Bari Kolarič so vzeli sabljo 3 gld. vredno, pol vagana ječmena in 9 kr.; Senički so zaklali kokoš, Balažu Zamuda kokoš, Ivanu Koscu 2 kopuna in vzeli 24 kr., Bari For so vzeli pol vagana ovsa, Mihalu Lakušu so vdrli v čumnato in mu vzeli pol vagana ovsa in 6 jajc; Juriju Zadravcu so pobili 3 kokoši in vzeli 12 jajc; Andreju Zadravcu so zaklali kokoš, Andreju Vinkoviču pa petelina.

Jurij, krojač, je moral dati 3 kr. in pol vagana ovsa.

Tomažu Perko so pobili 10 kokoši in vzeli grudo ogrske soli, razen tega jim je moral dati za vino 1 gld. 30 kr.

Jurij Kunstel je moral dati 6 kr., Ivan Gaberc pa 9 kr.

Juriju Kolarju so zaklali 2 kokoši in vzeli 3 kr.; Mihalu Hatlak pa 9 kr. in od čumnate ključavnico.

Filipu Danielu so v ribniku polovili vse ribe, zaklali eno kokoš in vzeli 10 trojakov.

Štefanu Cerju so pobili kopuna, vzeli 9 kr. in odbili od predvežnih vrat ključavnico.

Ivan Hernak je moral vojakom dati za vino 2 gld. 6 kr.; razen tega so mu zaklali še 10 kokoši.

Matej Čakunec je moral za vino dati 15 kr. ter so mu pobili tudi enega petelina.

Balažu Bedja so v ribniku polovili vse ribe in pobili 8 kokoši, razen tega jim je moral dati še 2 gld. 30 kr. za vino, 4 kolače kruha in 5 sirov.

Mihalu Serdinu so vzeli eno gos in 35 kr.

Martin Simončič je poslal svojega kočljarja v Leitgebovo hišo po vino. Tam so ga baronovi služabniki zgrabili in mu čop lasi s kožo vred odrezali, ga do nagega slekli in vlačili po hiši,[1] potem so ga še prav zbili, mu suknjo vzeli in jo zapili.

Pri Marku Lakušu so krmili tri dni in noči sedem konjev; razen tega jim je moral dati 3 gld. za vino, vagan ovsa in enega kopuna.

Pri Mateju Bedo, takratnem županu, so krmili tri dni in noči deset konjev in razvlekli veliko sena in ovsa; polovili 50 kokoši in 2 gosi in zaklali precej veliko krmljenko; tudi za vino jim je moral dati 5 gld., razen tega, kar jim je iz goric prinesel. Potem so mu vzeli eno srajco, 8 snopov prediva, 4 hlebe sala, vsak 15 f., vse železje iz enih kol, slamnjačko žrebljev, 12 oklepov, en lanc, železne vile, motiko, kramp, dve sekiri in potrli dveri na čumnati in diljah. Ženi so zlomili roko, da ni mogla ž njo geniti.

Jurij Ospah je moral za vino dati 2 gld. 30 kr., potem so mu še polovili 16 kokoši.

Ivan Horvatič je moral na vino dati 1 gld. 30 kr., razen tega so mu vzeli 10 kokoši, eno gos, 2 sira in precej prediva.

Matej, kovač je moral za vino dati 33 kr., povrh so mu še vzeli 2 kokoši in 2 kolača kruha, Juriju Plavcu pa 9 kr.

Mihal, čevljar, je moral za vzeto čoho dati 24 kr., posebej pa še 6 kr.

Martinu Dobrota so polovili 8 kokoši in mu vzeli 2 gld. gotovega denarja in 2 vagana ovsa, kar so zapili.

Juriju Balaža so razbili zaboj ter iz njega vzeli gotovega denarja 6 gld. 12 kr. Razen tega so mu vzeli za 3 gld. povesma, 1 snop prediva, plahto, platnenih vrpc za 20 kr., dva pečata po 18 kr., ože, 2 kokoši,

[1] Noch dem Ziehen Ihme salva. r(eventia) die hossen vnd gatiech herundter vnd Ziehen Ihm bey sein gscham hin vnd herr in hauß.

eno gos, 3 f. ogrske soli, enega kopuna in potrli novih, še nežganih loncev za 18 kr.

Andrej Kopiar je moral dati za vino 15 kr., vagan ovsa in 4 jajca; Matej Majoško 6 kr., Jurij Majoško 2 kokoši; Ivan For za vino 2 gld., 5 kokoši in 4 kolače kruha.

Bara Herg je morala za vino dati 30 kr. in 20 jajc, Tomaž Kvas kopuna, Marjeta Gergač 8 kr., Jurij Tamen kopuna in 6 kr., Martin Tamen 4 kr. in 7 jajc, Lukež Benko kokoš in 6 kr. denarja.

Petru Lofaku so vzeli eno sekiro, Martinu Fic pa eno kokoš.

Miklavž Ubovič je moral za vino dati 24 kr. in 5 kokoši, potem so mu vzeli še 2 kolača kruha.

Ivan Kosec je moral za vino dati 15 kr., Urši Strasnak pa so vzeli 4 f. stare slanine in tri vagane ovsa."

Zapisnik je zanimiv tudi zato, ker nam je ohranil imena takratnih posestnikov in pa, kaj je katera hiša premogla.

Tržani, četudi so bili zelo razkačeni, so bili prisiljeni, z graščakom se zopet pogajati. Dne 21. novembra l. 1665. so ga pismeno prosili, naj vojake nazaj pokliče in rubljenje ustavi, njim pa določi dan, kedaj bi smeli priti v graščino k zopetnemu računu, ker so pripravljeni zastanek poravnati. Graščak je na to vojake poklical nazaj, a Središčani se ž njim vendar niso z lepim pogodili, ker je tirjal 963 gld. 36 kr. in 2 v. Nastala je nova pravda, ki ni imela drugega uspeha, kakor da je zastarelo razdraženost in sovaraštvo zopet vnetila in dala povod še tudi drugim prepirom.

Franc Adam Pethe je sicer kmalu umrl, a pravd in prepirov vendar ni bilo konec, zakaj naslednik Franc Anton Pethe je postopal še bolj predrzno proti tržanom.

Ko so Središčani od vurberškega graščaka Stubenberga kupili tik Črnca posestvo, so ob meji postavili svoje mejnike in za časa objahovanja tudi to mejo objahavali in pregledovali. Ali ormoški graščak jim tega ni dovolil, češ, da središka oblast sega le do Črnca ter je vzel nekaterim tržanom, ki jih je zasačil onkraj Črnca, puške. Vsled tega je nastala večletna pravda, v kateri je Središčane zastopal dr. Jurij Rues v Gradcu. Pisarili so sem in tje in preiskovali meje in stare pravice, pa dognali niso ničesar.

Ob binkoštnih praznikih l. 1688. je na sejmu ukradla neka ciganica čakovskemu platničarju 9 gld; pa kmalu so jo

v Središču zasačili in na rotovžu zaprli. Ormoški graščak Franc Anton Pethe je hotel tatico imeti še tisti dan v Ormožu, čemur se je pa središki magistrat ustavljal, ker je od nekdaj bila navada, zločince še le tretji dan na središki meji izročiti ormoški sodniji. Med tem pa so poslali Čakovčani nekatere odbornike ter tirjali, naj se ta oseba izroči čakovski sodniji; Središčani ne vedoč, kaj bi storili, pošljejo h graščaku v Ormož ter ga prosijo, naj jim naznani, bi-li osebo izročili Čakovčanom. Na to pokliče graščak župana in več drugih tržanov v Ormož. Ko župan pred graščaka pride, ga ta vpraša, je li ciganico seboj pripeljal, na kar mu župan odgovori, da on zločince po stari navadi tretji dan na središki meji izročuje ormoški sodniji. Graščak ves iz sebe plane nad župana, mu zastavi lastnoročno par gorkih zaušnic, zgrabi še za palico in udriha ž njo po prestrašenem županu, nazadnje pa pusti njega in došle tržane vtakniti v smrdljivo luknjo. Komaj se je v Središču razglasilo, kaj se je županu in tržanom v Ormožu zgodilo, bilo je vse po koncu. Že so razkačeni tržani hoteli z orožjem planiti nad graščaka, kar se vrnejo župan in tržani iz zapora domu ter pomirijo za nekaj časa razdraženo ljudstvo.

Velika radost je bila potem v Središču, ko je ormoškemu graščaku deželni glavar Jurij Stubenberg dne 22. maja l. 1698. zaukazal, da mora Središčanom storjeno škodo povrniti z vsemi stroški, ki so jih imeli s pravdami. Protivil se je sicer, pa ni nič pomagalo, zato pa je tržanom svojo jezo na drug način dal okusiti: nalagal jim je vsakovrstno tlako in pošiljal svoje podložnike v Središču v najoddaljenejše vinograde na delo. Gorje mu, ki je prišel le par minut prepozno. Po Središču pa je vrelo in se pripravljalo na strašen upor, in dan za dnevom se je bilo bati, da tržani planejo nad graščaka in se nad njim zmaščujejo.

In ravno, ko je bilo v Središču vse najbolj razburjeno, prihrujejo Kruci v trg in Središčanom se ponudi najugodnejša prilika, izvršiti svoj večletni namen in zmaščevati se nad graščakom. Ogenj, ki je za časa Krucev l. 1704. skoraj popolnoma vničil ormoško graščino in mesto, prižigal in netil je skozi stoletja prevzetni graščak sam.

Pa tudi z vdovo Marijo Elizabeto Pethe so imeli dolgotrajne pravde in sicer zaradi ribičije. L. 1722. je tožila Marija Elizabeta Pethe, roj. grofica Saurau središkega župana Matija Plepelca in celo svetovalstvo, da so z drugimi tržani prišli na njeno zemljišče v Grabah in ondi v t. i. Popovi mlaki ribe lovili. To zemljišče z ribstvom da je bilo vedno v nemoteni lasti ormoške graščine. Škodo je cenila na 100 cekinov. Obravnava bi se imela vršiti 18. decembra l. 1722., stvar pa se je vlekla že od l. 1720.

Dne 6. in 27. novembra l. 1720. je namreč Matija Plepelec s tržani Štefanom Plepelcem, Ivanom in Andrašem Šimunaričem, Matjašem in Blažem Borko, Andrašem Prosenjakom, Jurijem Repešom, Ivanom Fleišem i. dr. šel rib lovit v dravski rokav, ki se je ločil od Drave pod središkimi mlini. Polovili so do dva centa rib. Škodo je cenila graščakinja na 100 dukatov, katere bi morali plačati do 14. decembra. Štefan Plepelec je podal čisto neresnično poročilo, zaradi česar je dobil magistrat ukor. Tudi je Štefan Plepelec vzel Matjašu Habiču kravo in 2 prešiča. Vse krivce je dala graščakinja zapreti.

S tem so seveda prekršili pogodbo iz l. 1654., po kateri so smeli ribe loviti le v potokih, ne pa v Dravi. Naslednjega leta so pa tudi pri potokih prišli navzkriž. Središčani so si namreč razlagali pogodbo tako, da smejo ribiti po celem potoku do iztoka v Dravo. Graščina je pa trdila, da le po središkem ozemlju. Središčani so trdili, da „Popova mlaka“ ni drugo kakor posebni jarek Črnca, napravljen le za to, da ob velikem deževju lažje voda odteka, in da so tukaj že od pamtiveka mirno ribe lovili bodisi skupno ali posamično, kadar se je komu zljubilo. Nasprotno so pa nekatere priče izjavile, da je graščina že leta in leta ribila v „Popovi mlaki“, Središčani so vedeli za to, pa se niso zganili, tokrat so pa led prebili in vodo po jarku odpeljali ter kar na suhem ribe lovili.

Obravnava bi se imela vršiti spomladi l. 1722. Grofico je zastopal dr. Vildoner, tržane pa dr. Fr. Kotnik, ki so po njem vložili ugovor, da se je obravnava prenaglo napovedala, ne da bi se prej vršilo ogledovanje dotičnega kraja. In res se je obravnava odložila do pozne zime, pa tudi takrat se ni nič

odločilo, še 6. marca l. 1724. se je vršila komisija pri „Popovi mlaki“, katero je vodil komisar Franc Flegerič iz Radgone. Tudi l. 1726. še ni bila končana ta pravda, potem se pa izgubi njen sled, ne da bi vedeli, kak je bil konec.

Skoraj istočasno so se sprli Središčani tudi z branečkim graščakom Mauerburgom, ki je v Središču imel desetino. Dne 5. maja l. 1721. mu je neki Središčan prinesel v Branek pismo od župana in tržanov. Kaj je bila vsebina tega pisma, ni znano, kaj prijetnega pač ni bilo, ker je graščak, prebravši pismo, kakor od gada pičen skočil po koncu in se zadrl nad možem: „Povej županu, svetovalcem in vsem tržanom s pisarjem vred, da ste vsi skupaj lopovi in psi!“ Ta nekavalirski izraz je hudo spekel Središčane, ki so zahtevali, naj jim graščak plača v 14 dneh 1000 tolarjev odškodnine, če ne, ga bodo tožili. Baron se ni hotel pobotati, prišlo je do tožbe. V svoji pritožbi pravijo tržani, da jih ta psovka hudo boli in žali, ker jo je izrekel brez povoda. Obravnava je bila nastavljena na drugi pondeljek po vseh Svetnikih l. 1721., a kak je bil izid, nam žalibog akti ne povedo.

Tudi z negovsko graščino so imeli praske.

Nižje Središča je bil blizu mlinov nekdaj brod čez Dravo, pri brodu pa krčma, kjer so smeli točiti vino. L. 1718. je negovski oskrbnik Matija Krušnik zahteval dac. Dotični posestniki, ki so ondi točili vino, so pa ugovarjali, češ, od pamtiveka se pri brodu toči vino, pa nikoli ni graščina zahtevala daca in se tudi ni plačeval. Zagrozili so, da tistega, ki bi prišel pobirat daca, pretepejo ali celo ubijejo. Nihče se ni upal tje. Oskrbnik se je pritožil na središki magistrat, ki pa ni ugodil njegovi pritožbi. Krušnik se je tedaj obrnil v Gradec in začela se je pravda. Dne 20. septembra l. 1719. so zaslišali priče: Ivan Jaklin, star 79 let, Jurij Vrbanec iz Trnovca, star 80 let, Jurij Žnidarič, star 50 let, in Matija Cvek iz Macinec so potrdili, da se je pri središkem brodu in pri mlinih od nekdaj točilo vino, ne da bi se kaj od tega plačevalo. S tem je bila „stara pravica“ menda rešena, ker o prepiru ni več sledu.

V vseh teh in mnogih drugih pravdah, o katerih se v arhivih nahajajo le sledovi, a njih predmet in tok ni znan, sta

se pač kresala dva trda kamena: samolastni in bahati graščaki pa tržani, ki so z velikim nezaupanjem gledali vsak korak graščakov ter žilavo, včasi celo svojeglavno branili svoje „stare pravice“.

6. Kruci v Središču.

Med mnogimi sovražniki, ki so svoje dni po prijetnih in rodovitnih krajih med Muro in Dravo črez vse grozovitno razsajali in katerih ljudstvo še dan današnji ni pozabilo, zavzemajo za divjimi Turki brez dvoma prvo mesto Kruci. Preteklo je čez dvesto let, kar so ti divjaki v večjih in manjših tolpah zaporedoma prihajali v naše kraje ropat in požigat, ali dolga vrsta let še ni mogla iz spomina izbrisati prebritkih skušenj, ki so jih naši predniki prestali v onih žalostnih časih. Zato se je beseda „Kruc“, čeravno je po obliki tuja, na Murskem polju in po Slovenskih goricah celo udomačila in pomeni zdaj korenjaka, neprestrašenega in predrznega, zdaj divjaka brez vsakega sočutja in vere, kateremu ni sveto ne blago, ne življenje.

Prve sledove Krucev najdemo že za cesarja Maksimilijana I., ki je vladal od l. 1493.—1519. Takrat namreč je več ko 10.000 ogrskih kmetov popustilo svoje domovje, da bi šli nad divjega Turčina in mu pokazali pot tje, od koder je prišel. V znamenje, da hočejo za poveličanje svetega križa iti v vojsko, so si nekateri, kakor za časa križarskih vojsk, pripeli na desno ramo ali pa na prsi rdeč križ, po katerem so dobili ime: križarji ali pa po latinski besedi — „crux“ — križ — tudi Kruciati ali Kruci. Njihov vodja, zviti Jurij Dosa pa ž njimi ni šel nad Turke, temuč je, dobro vedoč za mržnjo kmetov do graščakov, planil nad gradove plemenitašev ter ropal in plenil, kjer se je le dalo. K tej tolovajski drhali je vrelo od vseh strani vedno več ljudi, ne samo kmetov, katerim je delo presedalo, temuč tudi z vlado nezadovoljnih graščakov, in buknila je grozna vstaja, ki je trajala več let in delala vladarjem velike preglavice. In zanaprej so se ogrski nezadovoljneži ali malkontenti, ki pa niso bili ničesar drugega, kakor puntarji in roparji, imenovali sploh le Kruci.

Ko so se l. 1683. brezštevilne trume Turkov pomikale proti Dunaju, kazal jim je najkrajšo pot tje „kralj Krucev„; njegove čete so ostale kot turška rezerva na Ogrskem ter so se enako pogubonosni povodnji razlile na razne kraje.

* * *

Ko so bili Turki pred Dunajem premagani, se je vodja ogrskih vstašev, Tököly s svojo drhaljo pomaknil na Zgornje Ogrsko, kjer ga je general Schulz dne 17. septembra 1684. precej potolkel in mu vzel več trdnjav. Tudi novi veliki vezir Ibrahim, s priimkom „satan", Tököly-ju že več časa ni prav zaupal ter ga je hotel odstraniti. Povabil ga je torej k sebi in „kralj Krucev" je bil v železje vkovan ter je moral v Drinopolje. Brez dvoma bi bil tam umorjen, pa ob pravem času je neki krščanski junak njegovemu nasprotniku, divjemu Ibrahimu kmalu potem v krvavem boju odsekal glavo. Ibrahimov naslednik, Sulejman, pa je Tököly-a oprostil in ga poslal na Zgornje Ogrsko. In zopet se je začelo razbijanje in ropanje divjih tolp na vse strani.

Hujše so pa čutili pest groznih Krucev naši kraji, ko se je postavil na čelo vstašev Rakoczy.

Precej velika četa Krucev je l. 1704. prebrodila Muro v Medjimurju in se utaborila v Nedeljišču, ropala je kraj Drave po Medjimurju in v središki okolici ter se mudila precej časa tudi v Središču. Celo iznenada je prihrula prvi dan po Svečnici l. 1704. velika množina Krucev v večjih in manjših četah iz Nedeljišča v Središče. Večjidel so se utaborili na „tratah", le nekateri oddelki so se razstavili na raznih krajih na stražo. Vseh skupaj je bilo več tisoč, pešcev in konjikov. Zvečinoma so imeli puške in sablje, nekateri pa le natiknjene kose in gnojne vile ali sekire in bate brez vsake vojaške oprave in vsakega reda — prava drhal. V Središču so jih imenovali sploh le „frajkore" ali „frankore"[1] in pod tem imenom še ve ljudstvo o njih marsikaj povedati. Sredi-

[1] „Frajkor" je iz nemškega ter pomeni proste ali slobodnjaške čete v nasprotju s cesarskimi četami; „frankor" je pa iz francoske besede franc=prost, sloboden, in torej pomeni isto kakor „frajkor". Kruci so se bojevali pod geslom „za slobodo", tudi krucovski denar je imel napis „Pro libertate" (za slobodo). Ogrske vstajnike je ščuval in podpiral francoski kralj, zato je lahko umljivo, da so si dali francosko ime: francs corps.

ščani, čeravno so bili sovražnih napadov že precej vajeni — saj so vojaki, ki jih je ormoški graščak pošiljal v Središče rubit, razgrajali po trgu prav po turškem — teh nepričakovanih divjih gostov niso bili nikakor veseli. Ali kaj so hoteli? V strašnem pomoru, ki je l. 1681. in 1682. razsajal v Središču, izgubili so najboljše moči in tudi teh, katerim je bleda smrt takrat bila prizanesla, bilo je zdaj nekaj uvrščenih v cesarsko vojsko, nekateri, bolj bojazljivi, so pa v naglici denar in druge dragocenosti zakopali in odbežali v gornje kraje. Da — nekaj Središčanov si je z nekaterimi Ljutomeržani, Ormožanci in Velikonedeljčani poiskalo varnega zavetja celo pod Pohorjem v starodavnih Rušah[1] in je čakalo tamkaj mesec dni, dokler niso Kruci odšli iz Slov. Štajerja. Le malo tržanov je bilo torej doma, vse premalo, da bi se mogli postaviti mnogobrojnim divjakom v bran. Upor bi tudi ne imel nikakšnega uspeha, ampak bi Kruce le še bolj razkačil. Tudi od drugod ni bilo tako hitro pričakovati zdatne pomoči, — bilo bi torej zares predrzno, v takih razmerah ustavljati se ali planiti nad ravno došle divjake. Najbolje je kazalo, ostati celo pri miru. Ko so pa Kruci z vso besnostjo začeli po trgu razsajati in so grozili, da bodo vse hiše zažgali, ljudi pa pobili, če tržani ne bodo ž njimi vlekli, udali so se Središčani tudi tej sili, — toliko rajši, ker se jim je ponudila zdaj čez vse ugodna priložnost, zmaščevati se nad ormoškim graščakom, ki jim je delal toliko let vsakaterih neprilik in od katerega so morali prestati marsikaj britkega. Središčani so torej potegnili s Kruci.

Kakor trdi v svojem dnevniku Gašpar Adlešič, ki je bil takrat kapelan pri Veliki nedelji in od l. 1708.—1715. župnik v Središču šli so Kruci najprej nad središko župnišče. Enako razbojnikom so prihruli z divjim kričem črez Črnec na Grabe ter so župnišče od vseh strani obkolili. Takratni župnik Jernej Benger, siv starček in čez vse blaga duša, moral

[1] Ruška kronika: „1704. Irruentibus turmatim in inferiores Styriae partes rebellibus hungaris multi ex Luttenberg, Fridau, Groß Sontag et Polstrau cum peculiis suis huc fiducialiter sub praesidium Marianum confugerunt et ultra mensem hic commorati sopitis seditiosorum hominum conatibus demum redierunt.“ (Str. 112.)

jim je dati 300 korcev zrnja in 14 polovnjakov vina, kar so spravili v svoj tabor na srediških tratah. Po tem prvem razbojnem napadu je precejšnja truma teh divjakov planila z nekaterimi Središčani v velikem hrupu nad Ormož. Graščak Franc Anton Pethe, katerega bi razdraženi Središčani zdaj menda kaj radi v pest dobili, jo je malo poprej v naglici srečno pobrisal v Ptuj. Ko se je slišalo, da Kruci hrujejo že proti Ormožu, bilo je tudi v Ptuju naenkrat vse pokoncu in mnogo meščanov je pobegnilo v Maribor. Očetje minoriti so celo svojega na smrt bolnega gvardijana — Gašpara Dietl — dali v naglici iz samostana spraviti na „Hamre“ pri Majšpergu, kjer je še tisti dan 3. februarja l. 1704. zvečer umrl.[1] Ko so Kruci prihrumeli v Ormož, vdrli so najprej v graščino ter so vse poiskali in premetali — potem so planili z vso besnostjo v mesto. Tudi tam so divjaki razgrajali črez vse grozovitno, nataknili vsako hišo in pivnico ter pobrali, kar se je dalo Nazadnje so mesto in grad še užgali. V nekaterih urah je vkončal strašen požar večji del mesta, tudi cerkvi, župnijska in frančiškanska, sta bili po ognju precej poškodovani, ravno tako tudi župnišče. Župnik Matija Žager je prišel ob vse premoženje ter si je komaj otel življenje.[2] — Ni še mesto prav gorelo, že vihrajo divjaki proti Veliki nedelji, ne vedoč, da je ondi grad tistih križarskih vitezov, ki so že prej večkrat potolkli njihove prednike in da se zna kaj enakega tudi njim zgoditi. In res so pri Veliki nedelji zadeli kmalu na nepričakovani odpor. Velikonedeljski nadžupnik in vitez nemškega reda, brkasti Maksimilijan Krajner, se postavi s svojimi župljani in nekaterimi ormoškimi meščani, ki so tje pribežali, divjakom srčno v bran ter se bojujejo neprestrašeno, zares viteško. Zastonj si Kruci prizadevajo hrib in grad v naskoku vzeti; vsi napadi so junaško odbiti in tolovajska drhal mora od tod osramočena oditi.[3] Odpodeni od Velike nedelje so se Kruci s toliko večjo srditostjo razškropili na vse strani Ljutomerskih goric ter ropali, požigali in divjali, da je bilo groza in strah. Divjaki nataknejo in izpraznijo vse pivnice, ubogi

[1] Sim. Povoden, rokopis.
[2] Župn. kronika ormoška.
[3] Kronika velikonedeljska.

Središčani pa z revno živino brluzgajo po ozkih in blatnih klancih ter prevažajo od Krucev naropano vino iz vinogradov na središke trate. V Kajžaru so ga naložili samo iz ene pivnice 11 štrtinjakov in na Kogu iz ene 23 polovnjakov.[1] Sploh so Kruci v ljutomerskih goricah oropali in večji del tudi užgali okoli 160 hramov, kleti in preš. Ko prihrujejo k Sv. Miklavžu, najdejo cerkev zaprto, župnišče pa celo prazno, zakaj župnik se je radi večje varnosti preselil k podružnici žalostne Matere v Jeruzalemu. Kmalu vderejo v zaprto cerkev, poberejo, kar ima kako vrednost, razderejo in poškodujejo nekatere oltarje, potem pa hrujejo proti Jeruzalemu. Ali v slovitem „Babjem klancu“, ki je že nekdaj poprej spravil marsikaterega Turčina ob življenje, bila je tudi tem divjakom nastavljena pogibeljna past. Niso za grmovjem prežale na nje, kakor svoje dni na Turke, s kropom in debelim kamenjem junaške žene, pač pa zopet en vitez nemškega reda, Martin Stariha, župnik miklavževski. Dokler so razbijali Kruci po okolici, ostal je on med svojimi župljani. Le en sam dan je moral po službenih potih v Ptuj, pa vrnil se je hitro v Jeruzalem nazaj ter je ljudstvo svoje, tisti čas daleč razširjene župnije, tako srčno nagovarjal, da se je večina župljanov njemu pridružila in z vsakaterim orožjem postavila divjim sovražnikom v bran. In tako se je zabranilo marsikaj, kar bi se bilo gotovo zgodilo, ko bi župnija ne imela tako srčnega in neprestrašenega župnika, ki si je po pravici zaslužil pridobljeno ime: „Victoriosus“, t. j. premagavec.[2]

Nekaj po ljutomerskih goricah naropanih reči so Kruci zapeljali precej v Središče, druge pa so samo za nekoliko časa spravljali v Šalovce, kjer so na občinskih tratah imeli, kakor ljudstvo še zdaj pripoveduje, svoj „logar“. Na tako imenovanem „Črncu“ se še dandanašnji vidi več nasipov, malim hribčkom podobnih, katere so si baje Kruci navozili, da so na njih počivali, ker je okoli precej močvirno. V Šalovcih še bojda shranjujejo tudi nenavadni svečnik iz brona, s katerim so si Kruci svetili, in kladivo, ki so ga divjaki tam pozabili. Nekaj naropanega blaga pa so jim morali kmetje peljati celo v Nedeljišče, v njihovo glavno taborišče. Ko so

[1] Središki arhiv.

[2] I. A. Janisch, Top.-stat. Lexikon I. 636.

divjaki prišli z obilnim plenom nazaj v Središče, planili so z vso besnostjo zopet nad župnišče. Dobro je storil stari gospod župnik, da se je še ob pravem času divjakom odtegnil prek Drave v Petrijance, kajti divja drhal, vsa razkačena, bi se lotila gotovo tudi njegovega življenja. Župnišče so čisto oropali in užgali. Strašen požar je vničil še to, kar so brezbožneži pustili in vpepelil tudi več drugih hiš po Grabah. Potem so vdrli še v cerkev sv. Duha. Vse, kar je imelo le kako vrednost: kelihe, ciborij, monštranco in druge dragocenosti, ki jih niso poprej poskrili, so pobrali, oltarje podrli, sesekali in sežgali, v oropano cerkev pa po svoji navadi postavili konje in napravili tako iz hiše božje konjski hlev.[1]

Več tednov so Kruci razsajali po ljutomerskih goricah in središki okolici. Povsod so počenjali strašne grozovitosti in napravili okoli in okoli grozno veliko škode. Tudi Središčani so se teh divjih gostov že tako naveličali, da bi jim kaj radi pokazali pot prek meje. Ko so pa Kruci slutili, da se proti njim na skrivnem nekaj kuje in snuje in da tudi v Središču niso več varni, so sklenili še pred svojim odhodom po Središču vse poklati in požgati. Že so si nekateri teh divjakov brusili pred rotovžem sablje, kar v bližnji kapeli ravno k sv. maši pozvoni. Bila je nedelja in sicer, kakor se v obče trdi, cvetna in ker je bilo v župnijski cerkvi vse razdjano, je kapelan Jurij Mikec, katerega so tržani bili v svojo obrambo vzeli, da mu Kruci niso kaj žalega storili, božjo službo opravljal v kapeli. Precej Središčanov obojega spola in tudi nekoliko drugih župljanov, ki niso slutili, kaka nevarnost jim preti, je prišlo k sv. maši. Na zadnje še pride po ulici neka mlada deklica, katero eden „frankor“ sreča in jo nagovori: „Deklica, ne hodi zdaj k maši, zdaj ti bo vražja maša!“ Bilo je namreč sklenjeno, med sv. mašo planiti nad ljudi v kapeli zbrane, jih poklati in hiše vžgati, potem pa z naropanim blagom oditi na Ogrsko nazaj. Toda bilo je že zadosti grozovitosti. Bog je uslišal mile zdihljaje stiskanega ljudstva in prečrtal grozne naklepe divjakov. Ravno se pomikajo Kruci proti Kapeli, da bi izvršili svoj peklenski namen — že je njih precejšnja truma

[1] Gašpar Adlešič, dnevnik. Katerim so za časa Krucev pogorele hiše, bila je dača na 8 let odpuščena. Središki arhiv.

na „placi“, — ali zdaj dojaše po veliki cesti Kruc z nekim pismom tako naglo, da mu je konj, komaj je na trgu postal, se zvrnil in mrtev obležal; — in zdajci so Kruci pobrali nagloma svoj plen in dirjali proti „Lipju“. Po ormoški cesti pa je dodirjalo vse polno vojakov — čvrstih Hrvatov, ki so Kruce podili do Mure, jih mnogo pobili in jim odvzeli precej blaga, ki so ga na Slov. Štajerskem naropali. Pri Razkrižju, kjer so si roparji naredili most čez Muro, so se močno v bran postavili. A premagani so bili, mnogi so se vtopili ali bili vjeti. Nazadnje se je vdal tudi grad Čakovec, kjer so imeli najmočnejšo obrambo.

V zahvalo, da so bile središke hiše pred požarom srečno obvarovane, so pristopili skoraj vsi tržani k bratovščini sv. Florjana, ki je bila vpeljana l. 1706. — Sčasoma so se vrnili tudi oni, ki so pred divjaki pobegnili v druge kraje, zopet na svoj dom, ali marsikaterega so solze polile, ko je zagledal mesto snažne hiše okajeno pogorišče in videl hišo božjo onečaščeno in razdjano. Trebalo je več let, da so zacelile rane, ki so jih divjaki vsekali in da se je zopet popravilo, kar je bilo razdejano.

* * *

Da so nekateri Središčani s Kruci bili ne le v Ormožu, ampak tudi v ljutomerskih goricah ter se udeležili marsikaterih ropov, potrjuje v svojem dnevniku Gašpar Adlešič, ki je bil tačas pri Veliki nedelji za kapelana, isto pričajo tudi drugi pisatelji — in priznavajo v več pismih celo takratni tržani sami. Zapleteni namreč zavoljo svoje udeležbe s Kruci v razne sitne tožbe, v svojih zagovorih nikdar ne tajijo, da so s Kruci držali, pač pa v vsakem pismu odločno trdijo, da tega niso storili prostovoljno, ampak le prisiljeni, ter opiraje se na občni zakonik in na druge takrat veljavne postavne določbe dokazujejo, da za to, kar so od Krucev prisiljeni storili, ne morejo biti odgovorni, tem manj pa kazni vredni. V pojasnilo naj sledijo tukaj s potrebnimi opombami samo nekatera dotičnih pisem, ki so se našla v središkem arhivu.

1. Ko so bili Kruci iz Središča srečno odpodeni, vrnil se je z drugimi begunci tudi graščak Franc Anton Pethe iz Ptuja v Ormož. Že od nekdaj neprijatelj Središčanov se je od jeze

le kar penil, ko je slišal, da so njegovo graščino in mesto Ormož s Kruci napadli in oropali tudi nekateri Središčani. Dal je vso škodo ceniti ter je pri deželnem glavarju vložil zoper Središčane velikansko tožbo in tirjal, da mu morajo vso škodo povrniti. Ali Središčani, ki so imeli ravno takrat jako prebrisanega in v postavah zvedenega pisarja, se niso dali tako hitro ugnati v kozji rog, temuč so se branili in opravičevali, kolikor so le mogli. Zato pa tudi tožba ni bila tako hitro rešena. Ko je pa graščak sprevidel, da z odškodnino bržkone nič ne bo, odškodoval se je sam, kjer in kolikor je le mogel. V Središče se sicer ni upal, toliko drzneje je pa grabil v Frankovcih in Loperšicah, kjer so nekateri Središčani imeli male želarije. Na njivah je pobral vse snopje, na pašnikih polovil govedo in svinje — da, celo nekatera posestva, ki jih je poprej bil Središčanom prodal, si je zopet prisvojil. Nekemu Jakobu Vuku je vzel vse žito, ko je bilo požeto in v „količe“ zloženo, in 8 svinj, — na zadnje še tudi posestvo, ki si ga je pred nekaterimi leti bil kupil od istega graščaka za 152 gld. srebra v Frankovcih (Krenkhdorf). Tako svojevoljno in povsem krivično oškodovanje ni le prve tožbe zavleklo, ampak je dalo povod še drugim zamotanim pravdam, za katere je deželni glavar imenoval dr. Ivana Jurija Senitzer v Gradcu za nepristranega sodnika, da jih dožene. Temu zgoraj omenjeni Središčan Jakob Vuk piše med drugim tudi to-le:

Sploh je znano, kako je nedavno, ko je na Ogrskem nastala vstaja, več tisoč vstašev napadlo tudi središki trg in mesto Ormož in kako so Kruci z žuganjem, da bodo naše hiše užgali, nas pa pomorili, če ne bomo ž njimi držali in jim pomagali, prisilili v Središču skoraj vse, ki so le mogli orožje nositi, da so šli ž njimi. Jaz sem — hvala Bogu! — poprej ubežal in nisem delal nikomur kake nadlege. Tudi naš milostivi gospod baron Pethe je pobegnil v Ptuj. Komaj pa se je povrnil v Ormož, je...“ — in zdaj našteva, kaj vse mu je graščak siloma vzel, ter prosi, naj bi se mu zaukazalo, da mora nazaj dati. To se je tudi zgodilo. Tedaj Jakob Vuk — Središčan — priznava celo določno, da so Središčani šli in držali s Kruci. Ravno tisto priznavajo tudi drugi tržani v svojih opravičevalnih pismih.

2. Pa Središčani niso samo šli in držali s Kruci, ampak so se — seveda le prisiljeni — udeležili tudi nekaterih napadov, kakor bo razvidno iz sledečega.[1]

a) Neka Ana Marija Botko, rojena Svetonja (bržkone vdova onega viteza Botko, ki je l. 1680. imel v Gradcu hišo „pri belem angelu“ ter je isto leto za pomorom umrl),[2] je dne 15. maja l. 1704. pisala iz Kajžara pri Sv. Miklavžu središkemu županu ter ga prosila, „naj jej tržani dopeljejo nazaj za zdaj vsaj prazne polovnjake, v katerih so v začetku posta l. 1704. — takrat so bili Kruci v Središčú — na neki v štajerski deželi zelo prepovedan način odpeljali iz tako imenovanih Flegeričevih goric v Kajžaru precej starega in novega vina, kajti sodi bi utegnili biti zelo dragi, ker se v goricah zelo lepo kaže“. Zastran vina pa si pridrži še vse pravice ter ga bo ob svojem času tirjala po postavnej poti nazaj. Konečno pa še dostavi celó imenik onih tržanov, ki so ji vzeli vino in nekatere druge reči. Piše namreč tako-le:

„Najprej mi je Mihael Hrčko — Središčan — vzel in odpeljal en štrtinjak vina.

Mihael Modrinjak — Središčan — odpeljal je tudi en štrtinjak vina.

Boštjan, Dečkov zet iz Središčа, vzel je štrtinjak vina in en „lagvič“.

Šavorov hlapec iz Središčа je odpeljal en štrtinjak.

Matija Plepelčevi ljudje in živina so odpeljali tudi en štrtinjak.

K. Kolarič ima tudi dva polovnjaka mojih sodov; zelo rada bi vedela, kdo neki mu je tiste domu zapeljal.

Videc, Središčan, je odpeljal en štrtinjak.

Koščičar iz Obreža je neki tudi en štrtinjak odpeljal.

Bedo, oče in sin, sta si vsak štrtinjak vina naložila in v Središčе odpeljala; še celo odbito ključavnico sta seboj vzela.

Posmodič, Središčan, je vzel in odpeljal tudi štrtinjak vina in veliko košaro. Nekateri teh divjakov (unchrist) so si naložili tudi moje nove lajte ter je odpeljali. Psihov zet ali Penec, Središčan, je odpeljal moji dve postelji z blazinami vred.“

[1] Obč. arhiv v Središču.

[2] Dr. R. Peinlich, Geschichte der Pest.

Vsled tega pisma so tržani ne le tej vdovi, ampak tudi drugim, katerim so bili vino odpeljali, zapeljali proti jeseni prazne sode zopet nazaj. Ali so pa kedaj povrnili tudi vino, ki so ga s Kruci izpili, ni znano.

b) Neki grof Goldstain — menda Henrik Teobald, ki je kot komtur nemškega reda zadnjega septembra l. 1704. umrl,[1] — je tudi tožil Središčane pri deželnem glavarju, da so mu za časa ogrske vstaje l. 1704. iz križniške tako zvane meretinske pivnice na Kogu odpeljali $11^1/_2$ štrtinjakov vina, proti jeseni pa prazne polovnjake zopet k pivnici nazaj zapeljali.

Prezanimivo je opravičevalno pismo, ki so ga Središčani na to tožbo poslali deželnemu glavarju. Glasi se v slovenski prestavi tako-le:

Po precej obširnem uvodu, v katerem omenijo, kako jih grof Goldstain toži, da so mu za časa ogrskih vstaj $11^1/_2$ štrtinjakov vina iz meretinske pivnice na Kogu odpeljali in da tirja za to odškodnino od njih, pišejo: „Naj blagovoli Vaša grofovska prevzvišenost milostivo na znanje vzeti, da mi ubogi, od vstajnikov napadeni in vsega oropani tržani tega nismo sami radi — motu proprio — storili, temuč le od Krucev prisiljeni in sicer ‚iz opravičenega strahu, ki oplaši tudi trdne možake'; kajti Kruci (Korutzen) so hoteli naše hiše požgati, nas pa pomoriti, če bi ne bili ž njimi potegnili. Ker se pa toliki sili nismo mogli ustavljati, godilo se je vse le proti naši volji, kajti ‚privoljenju nič tako ne nasprotuje ko sila in strah'. ‚Prisiljen ne dela, ampak le trpi, zato so pa tudi oni, ki so koga poškodovali, ker se drugače niso mogli obvarovati, celo nedolžni, kajti sila opraviči njega, ki je vsled sile napravil kako škodo'. — Pa tudi iz tega, da smo prazne sode proti jeseni nazaj zapeljali, da se naša nedolžnost in resnicoljubnost vsaj razvideti, če že ne dokazati. Da so pa puntarski Ogri izpili vino ravno pri nas in zapustili prazne sode v Središču, zategadelj vendar ne bomo mi kazni vredni, ker se je to le po naključbi — celo slučajno zgodilo. Kruci bi nas bili prav lahko še tudi k temu prisilili, da bi morali vino jim celo prek Mure na Ogrsko zapeljati, kakor ga je iz ravno tiste pivnice moral ogleda meretinskih vinogradov na Kogu —

[1] Sim. Povoden, rokopis.

Lovro Berko, peljati v Nedeljišče v Medjimurju. Sploh pa velja: ‚Kdor se vsled sile in strahu kaj pregreši, se ne pregreši'. ‚Bolj primerno in pravično je, držati njega, ki je bil vzrok hudodelstva, kakor poizvedovati po njem, h kateremu so reči bile donesene'. Obračamo se torej do Vaše grofovske prevzvišenosti s preponižno prošnjo, naj bi z ozirom na navedene okoliščine blagovolila to naše poročilo vzeti na znanje".

Kako so bile te zanimive pravde konečno dognane, ni znano, toda že iz teh pisem, ki so se ohranila, da se lahko sklepati, da je deželni glavar rešil dotične tožbe bržkone celo odpovedno in da so vsled tega bili Središčani po postavi celo opravičeni. In taka udeležba s Kruci za Središčane menda ni imela drugih nasledkov, kakor nekako mržnjo okoličanov do njih.[1]

Zvezo s Kruci nam potrjuje tudi zapisnik, v katerem je popisana škoda, ki so jo napravili Kruci župni cerkvi, podružnici in župniku.[2]

α) 1. Iz cerkvene kleti so vzeli 2 polovnjaka vina vredna 24 gl.

2. Železen obroč za vinski sod, pet velikih ključavnic in dve cerkveni kravi v vrednosti 16 gl.

3. Cerkvenega viničarja so oropali in na smrt izbili, ležal je potem 7 tednov in na zadnje umrl.

4. Župnišče, ki je bilo postavljeno na cerkvene stroške, so celo razdejali, deloma Kruci, *deloma sosedni in domači župljani.* Popravila so stala 24 gl.

β) Izpili so polovnjak cerkvenega vina, vlomili trikrat v cerkveno klet in polomili 4 železne ključavnice.

γ) Župniku so deloma Kruci, deloma domači župljani (und zwar mehrers theils durch die Eigne Pfarmenige) vzeli:

1. 14 polovnjakov vina, ki so ga raznosili domači župljani, neki tržan je bil za kletarja, da jim je vino oddajal. Raznošeno vino je bilo cenjeno 140 gl.

2. Pri vinogradu so tudi odpeljali 10 polovnjakov vina v vrednosti 100 gl. deloma Kruci, deloma domači sosedi.

3. 200 korcev namlačenega žita so vzeli domači župljani, škode je bilo 100 gl.

4. Kruci so raznesli vso pohišno opravo in obleko, vredno 100 gl.

Po odhodu Krucev so morali Središčani še naslednja leta hoditi stražit na mejo. Zlasti po zimi l. 1708. se je bilo bati, da ogrski nemirneži zopet vderejo na Štajersko, ker je voda v

[1] O Krucih je pisal rajni Slekovec v „Slov. Gosp." l. 1880, potem v ljutomerski kroniki (v rokopisu). Gl. o tem tudi knjižico „Kruci na Slov. Štaj." Maribor, 1905.

[2] Izvirnik pri Vel. nedelji, Slekovčev prepis v arhivu „Zg. dr."

Muri zelo padla. Trebalo je torej delati nasipe in mejo stražiti. Tudi Središčanom je deželnobrambni komisar v Radgoni poslal 3. decembra 1708 poziv, naj 7. januarija 1709 pošljejo najmanj 20 krepkih mož z motikami in lopatami v Ljutomer, od koder jih bodo konjeniki spremili do Mure in se jim bo odkazalo delo. Da so tudi prejšnja leta hodili na stražo, je sklepati iz pisma, ki so ga 1. marca 1708. pisali svojemu odvetniku v Gradec, naj vzame iz deželne pisarne dve pobotnici, glaseči se na 59 gl. 6 šil. za stražo na Muri in jih vroči Marku Gallerju, da se jim to vračuni pri davku. Iz drugega zapiska zvemo, da so l. 1707. od 1. jan. do 31. maja postavili k Muri 420 oboroženih mož, od 1. jun. do 31. dec. pa 642. (Slekovčev izpisek.)

7. Ormoški graščaki l. 1710—1848.

Za glavnega dediča je Franc Anton Pethe postavil svojo ženo Marijo Lizo, ki je v Ormožu gospodarila do l. 1740., ko je 30. apr. umrla. Toda njegova oporoka je bila v nasprotju s fideikomisno ustanovo[1] njegovega pradeda Ladislava. Vsled tega sta se proti Elizabeti vzdignili Polixena Jožefa bar. Thavonat in njena sestra Rozalija grofica Erdödi, obe rojeni grofici Fakušić de Orbova, brezdvomno sorodnici moške linije Pethejev, ter sta zahtevali zase ormoško graščino. Cesar Karol VI. je 22. decembra 1722. razsodil, naj vdova Elizabeta uživa do smrti graščino, pri kateri se ne sme med tem nič bistvenega spremeniti (salva rei substantia), po njeni smrti pa preide graščina na tožiteljici. Toda ti dve sta umrli pred Elizabeto, ki je svoje imetje sporočila 22. maja 1733. svojemu nečaku (po materi) grofu Janezu Jožefu Gallerju, ki je takoj po njeni smrti dal s 6 konji odpeljati v Gradec 3 ali 4 z železom okovane zaboje, v katerih je bilo bojda do 50.000 gl.

[1] Fideikomis je po rimskem pravu določilo v oporoki, da dedič to, kar podeduje, ob določenem času (n. pr. po svoji smrti) celo ali deloma prepusti za določeni namen ali določeni osebi. N. pr. brat sporoči celo svoje premoženje bratu z naročilom, da čez nekaj let, ali pa ob smrti dobi en del ali celo cerkev ali kaka oseba. Po nemškem pravu je določba, da n. pr. graščina mora cela in nerazdeljena preiti na vse potomce, dokler rodovina ne izumrje v moškem kolenu. Tako določbo je napravil tudi Ladislav Pethe, ki je nakupil ormoško graščino za svoj rod. Vdova torej Franca Antona Pethe, ker ni bilo otrok, ni imela več pravice do cele graščine, še manj pravico, graščino po svoji volji komurkoli sporočiti.

gotovega denarja in raznih dragocenosti. Proti njemu pa je nastopil sodnijsko pot Janez Jožef grof Königsacker ter je zahteval graščino za svojo ženo Polixeno Ano, roj. baronico Thavonat, s katero je bil poročen l. 1721, ter njeno sestro Terezijo, grofico Keglević.

Po dolgih pravdah je 17. decembra 1742. Königsacker v imenu svoje žene postal lastnik ormoške graščine, ker se je Terezija na korist svoje sestre odpovedala solastništva, dobila je namreč Pethejeva posestva na Ogrskem, ormoška graščina pa je postala last obitelji Königsacker.[1] Po smrti Jožefa Königsackerja[2] se je vdova Polixena dne 4. maja 1764. poro-

[1] Königsackerji so bili stara italijanska rodovina, ki se je prvotno imenovala *Bianchi da Campo regio*. Njih domačija je bila v vojvodini Chablais v Savoji. Najprej so si ponemčili svoje ime Bianchi (bianco = bel, nemški weiss) in so se začeli imenovati Weiss. L. 1664. dne 7. maja je cesar Leopold I. povzdignil Andreja Weissa v viteški stan. Njegovega sina Egidija je pa Leopold I. 25. novembra l. 1675. povzdignil v baronski stan. Ta se že imenuje mesto Weiss — von Königsacker, kar je prestava italijanskega Campo regio. Egidij je imel sina Jožefa Leopolda (po drugih Jožef, Jakob, Juda), katerega je cesar Karol VI. 9. jan. 1734 povzdignil v grofovski stan; ta si je nakupil na Štajerskem več posestev in je dobil tudi Ormož.

Grb Königsackerjev ima razčetvorjeno polje z osrednjim ščitom. V 1. in 2. rdečem polju sta po dve zlati liliji, v 2. in 3. polju stoje v zlatem polju trije črni skalnati grički, med katerimi srednji nadkriljuje stranska dva. Osrednji ščit ima na rdečem polju srebrnast križ s črko L (Leopold). Nad ščitom stoje tri kronane viteške čelade. Wurzbach, Biographisches Lexicon des Kaisertums Österreich. Wien 1864. XII, 221—222.

[2] L. 1756. je dobil Jožef Königsacker od okrožne oblasti v Mariboru precej hud hren pod nos, ker je bil središkemu županu pod kaznijo šest tolarjev zaukazal, naj prime in v Ormož pošlje središkega učitelja in cerkovnika (Osešeka) zaradi nekega prepornega vinograda v Kajžarju. Okrožna oblast je grofa poučila, da dotični vinograd spada pod dornavsko in ne pod ormoško graščino, torej nima on pravice zaradi tega vinograda koga klicati pred sebe. Dalje pa, četudi učitelj stanuje na središkem ozemlju, je nastavljen le kot učitelj in cerkovnik za celo župnijo in ko tak spada pod sodnjo oblast nemškega viteškega reda kot patrona in variha središke cerkve. Pred graščakovimi biriči ję moral bežati in se skriti ter je vsled tega zanemaril svojo službo. V bodoče se naj tedaj graščak drži reda in pusti učitelja pri miru, ki ne spada pod njegovo sodnjo oblast. (Dež. arhiv.)

Tudi ta slučaj kaže, kako samolastno so večkrat graščaki ravnali v sodnih zadevah.

čila z grofom Ludovikom Welsersheim, ki je do njene smrti dne 10. aprila 1776. bil solastnik ormoške graščine in torej gospod središkemu trgu. Welsersheim je tožil l. 1764. svojega gradnika Fr. K. Bizjaka (Wissiak), da mu je delal škodo, tudi ormoški meščani so se pritožili, da se vtika v njihove mestne zadeve ter nalaga razna bremena, nasprotno pa so Središčani izjavili, da so ž njim popolnoma zadovoljni.[1] S prvim možem je Polixena imela štiri sine, Leopolda, Antona, Karola in Jožefa; prvi trije so po njeni smrti skupno vzeli v posest ormoško graščino, njih očim se je 22. marca 1773. odrekel vsem pravicam do graščine, dočim je najmlajši sin Jožef postal piarist ter je poučeval matematiko in je o tej stroki izdal tudi nekaj knjig. Leopold je bil obristlajtnant, Anton stotnik pri inženirskem oddelku, Karol pa nadporočnik. Leopold je od svojih bratov odkupil njuni delež in tako postal edini lastnik Ormoža in Središča ter je 27. julija 1793. položil lensko prisego. Oženil se je z grofico Terezijo Preysing-Lichtenegg-Kronwinkel, s katero je imel sina Leopolda in dve hčeri, Terezijo, pozneje omož. Galler von Schwarzenegg in Karolino, ki je živela pozneje v Herbersteinovem plemiškem zavodu. Kmalu po njegovem nastopu je prišlo do razprtije s Središčani. Zahteval je namreč, naj mu magistrat pošlje v pregled vse listine, v katerih so popisane trške pravice. Središčani so se pa na podlagi mnogih izkušenj, ki so jih imeli z ormoškimi graščaki, bali, da bi jih kje novi gospod ne spravil ob njihove pravice in so mu odgovorili, naj pride sam v Središče, kjer se mu bodo v solnem uradu prebrale trške pravice. To je grofa strašno razkačilo, kakor je razvidno iz razburjenega pisma ž dne 27. avgusta l. 1777.[2] Ogorčeno zavrača zahtevo Središčanov, naj bi prišel sam v Središče in si tam prebral njihove pravice, češ, on je že mnogokrat v življenju prisegel zvestobo cesarju in jo tudi držal; bilo bi torej nizkotno, če bi ne držal besede proti takim ljudem, kakor so Središčani,[3] in bi jim hotel kratiti njihove pravice. On da je zahteval listine le zato, da se pouči, kakšne pravice so jim dali njegovi predniki, da bi jih vedel varovati

[1] Dotične listine v dež. arhivu v Gradcu.

[2] V središkem arhivu.

[3] Doslovno — ne ravno elegantno: „gegen so elende Leuthe“.

in da bi jim ne nalagal kakšnih bremen, ki bi bila v nasprotju s trškimi pravicami. Še enkrat jim odločno ukazuje, naj pridejo že drugi dan ob osmi uri s svojimi sloboščinami v ormoško graščino; s svojo kavalirsko in častniško besedo jim jamči, da se jim ne bo nič zgodilo, še manj, da bi se jim njihove pravice prikrajšale.

Iz tega je razvidno, kako nezaupno razmerje je vladalo med trgom in graščino. Tudi l. 1799. so v seji 23. januarija sklenili, da se izročijo graščini listine le proti pisanemu potrdilu in pod pogojem, da ostanejo nedotaknjene vse dosedanje pravice.

Leopold Königsacker je ormoško graščino dne 16. januarija l. 1805. prodal vitezu Jožefu pl. Pauer. Ker se ta ni pravočasno pobrigal, da bi dobil od obitelji Königsacker lensko listino, je šele l. 1819. bil formalno vmeščen kot ormoški graščak. L. 1836. mu je dne 14. sept. novi cesar Ferdinand I. znovič potrdil lenstvo ormoške graščine. Dne 21. novembra l. 1840. je graščino izročil svojemu sinu Francu, ki je potemtakem zadnji graščinski gospod nad Središčem. Ker je l. 1848. prenehalo podložništvo, vsled tega tudi daljna zgodovina ormoške graščine ne spada v okvir središke zgodovine.

8. Francoske vojske.

L. 1789. je na Francoskem izbruhnila strašna prekucija, ki se je kakor silen požar naglo razširila iz Pariza skoro po vsej francoski državi, prevrgla ves obstoječi red, proglasila „enakost in bratstvo“ vseh Francozov, v resnici pa neusmiljeno pomorila mnogo nedolžnih žrtev. Dne 21. januarija l. 1793. so umorili kralja Ludovika XVI., še istega leta, dne 16. oktobra je padla tudi glava kraljice Marije Antoanete, hčeri slavne cesarice Marije Terezije in sestre cesarja Jožefa II. in Leopolda II. Še preden je bil kralj odstavljen (avgusta 1792), je francoska narodna skupščina 20. aprila 1792. napovedala vojsko „kralju češkemu in ogrskemu“. Kralj Ludovik se je moral vdati. S tem se je začela dolga in krvava igra, ki je naši državi zadala hude rane, zanesla žalost in nadloge v naše najbolj oddaljene gorske vasi; razburkani vojni valovi so prinesli tudi v štajerska mesta, v trge in vasi neljube francoske goste, katerih ljudstvo še do današnjega dne ni celoma pozabilo.

Izprva naši kraji niso veliko čutili bojnih bremen; prvič so trčili skupaj združeni Avstrijci in Prusi s Francozi na belgijsko-francoski meji, izid je bil sramoten za Francoze. Dne 21. aprila 1793. je v Središču, kakor drugod, bila slovesna zahvalna služba božja za dobljeno zmago, a veselje je bilo prenagljeno. Ti hipni uspehi so avstrijske generale zaslepili, da so celo reč prelahko tehtali, Francozi so pa postali previdnejši, in bojna sreča se je mahoma obrnila. Bojišče se je prestavilo v južno Nemčijo in v Gornjo Italijo. Vojna bremena so postajala vedno bolj občutljiva. Dne 20. aprila 1795. je ormoški graščinski oskrbnik Gutmann zmeril v Središču vse žito in popisal vso živino. Kmalu potem se je pobiralo za vojsko po vsej deželi; koliko je prišlo na trg Središče, ni zapisano, pač pa vemo, da je l. 1796. odpadlo na Središče $56^{3}/_{4}$ vaganov rži in $24^{1}/_{4}$ vaganov ovsa. Po isti razdelitvi, kakor prejšnje leto, so morali oves takoj pobrati in odposlati, rži pa so meseca oktobra morali pobrati in pripraviti le polovico, drugo polovico pa pozneje, kadar bi se zahtevalo.

Ko so Francozi umorili svojega kralja in kraljico, so se tudi druge države, zlasti Angleška pridružile zaveznikom proti Franciji, vendar bojna sreča jim ni bila mila. Zlasti v Gornji Italiji je mladi in spretni Napoleon Bonaparte, poznejši cesar, naglo potiskal Avstrijce nazaj, naposled je meseca februarija 1797. padla Mantua in sedaj je bil Francozom pot odprt v znotranje — avstrijske dežele. Bonaparte je vodil svoje čete skozi Koroško proti štajerski meji. Dasi so se jim naše čete večkrat srčno na pot postavile, vendar niso mogle ustaviti njihovega prodiranja. Začetkom aprila so bile francoske čete že v okolici Judenburga in Knittelfelda, odtod pa so korakale naprej proti Ljubnemu, Brucku in Gradcu.

Prebivalstva se je polastil velik strah, ko se je zvedelo, da pride Francoz. Imovitejši so bežali v oddaljena mesta, v hribe in šume, drugi so zakapali svoje imetje v zemljo, tu in tam so se kmetje pripravljali na sprejem s kosami, sekirami in vilami, vendar do boja ni prišlo. Tokrat so Francozi počastili le Gornje Štajersko. Dne 18. aprila je bilo v Ljubnem sklenjeno začasno premirje, v jeseni, 17. oktobra 1797 pa je bil sklenjen mir v Campoformio na Furlanskem.

V središko okolico sicer ni prišla francoska vojska, vendar je leto 1797. dalo tudi Središčanom bridko čutiti vojne nadloge. Že 28. februarija je okrožna oblast razglasila naredbo deželne vlade, da v kratkem pride v ormoški okraj 4000 mož in 800 konj, ki so na potu iz Mantove, zatorej še je moral takoj sestaviti popis, koliko moštva in častnikov se kje lahko nastani.

Dne 6. maja 1797. je naznanil ormoški komisarijat središkemu magistratu, da bo 8. maja prišlo v Ormož 1587 vojakov in 100 konj iz Ptuja ter bodo 9. maja šli v Varaždin. Ker pa se toliko moštva ne more nastaniti v Ormožu, mora magistrat poskrbeti za prostore v Obrežu, Grabah in v Središču ter naročiti ondotnemu mesarju, da se oskrbi z mesom vsaj za kakih 800 mož.

V središki okolici so l. 1797. vjeli devet francoskih beguncev, katere je čakovski komisar 25. aprila izročil majorju Boucher.

Domači vojaki pa tudi niso bili ravno ljubi gostje. L. 1797. je neki Središčan Lovro Turk naznanil ormoški graščini, da patrulje, ki stoje na ogrski meji, hodijo celo v Središče nadlege delat. Magistrat je tedaj dobil nalog, naj se obrne na poveljujočega častnika v Trnovcu ter ž njim preišče, zakaj vojaki hodijo do Središča, ko bi sploh ne smeli štajerske meje prestopiti. Če se zgode kaki izgredi, naj takoj častniku naznanijo, da svojim vojakom strogo prepove hoditi čez mejo.

Vsled grašč. ukaza 25. avgusta 1797. je moral magistrat natančno popisati, koliko sena, koliko živine, zlasti vozne ima kateri tržan. Ako bi kdo kaj zamolčal, se mu bo zaplenilo.

Večji del c. kr. kavalerije je bil razpostavljen po vaseh krog Ptuja, zato je trebalo dobiti v ormoškem nabornem okraju 675 centov 20 *fl.* sena, na Središče je odpadlo 64 c. 35 *fl.* Dne 23. avgusta 1797. je ormoška graščina naročila magistratu, da do prihodnje sobote t. j. 26. i. m. pripravi teh 64 c. 35 *fl.* v porcijah po 11 *fl.* Tega dne bi morala središka predprega spraviti to seno v Lančjo vas. V graščini so si morali vozniki dobiti potrdilo in vozove je moral spremljati zanesljiv človek. A središkemu magistratu se ni mudilo. V soboto 26. avgusta ni bilo v Ormož ne sena ne voznikov. Zatorej mu je ormoška

gosposka še istega dne prav ostro zabičala, da prihodnjega dne gotovo odpošlje seno s predprego, sicer se stvar naznani okrožni oblasti, kar bi imelo za občino slabe posledice. V resnici so se to leto tirjale od trga velike žrtve pri krmi. Že spomladi, 27. marca, ko je itak navadno pomanjkanje krme, so morali spraviti v Ormož 15 centov sena in 30 vaganov ovsa, ki so se potem poslali v Maribor, v jeseni so pa morali za prihodnje leto že naprej dati $37^6/_8$ vaganov ovsa.

Država pa je potrebovala tudi veliko denarja, a njene blagajne so bile prazne, zato je bilo razpisano obvezno posojilo. Vsakdo je moral napovedati svoje dohodke in se mu je potem odmerilo posojilo. Središki tržani so izjavili, da nimajo na leto 100 gl. dohodkov, tega pa jim oblasti niso verjele in dobili so novo navodilo in opomin, kako naj napovejo in opišejo svoje dohodke. Iz ohranjenih listin v središkem arhivu vemo, da sta l. 1797. usnjarja Tomaž Horvat in Jakob Jakl priznala 101 gl. letnih dohodkov ter podpisala 4 gl. $2^1/_2$ kr. državnega posojila.

Ob enem je vlada s cesarsko naredbo 20. septembra l. 1794. prepovedala posojilo in prepis imetja na stranke v tistih krajih, ki so prišli pod francosko oblast, ali v novoustanovljenih (od Francozov) ljudovladah. To naredbo je l. 1798. ponovila, kar je mariborska okrožna oblast razglasila 30. avgusta 1798.

Veliko sitnob so magistratu in tržanom delale predprege za vojsko. Trški magistrat ni bil vajen tako točno in hitro izvrševati vladinih naredb, toda bojni čas ne pozna šale.

V nujnem poletnem delu je bilo težko ljudi pripraviti za predprego, toda kazen je bila neizprosna in občutljiva. Iz nekega potrdila ormoške graščine z dne 11. avgusta 1797. zvemo, da je šest srediških posestnikov plačalo kazni vsak po 6 gl., ker so izostali od predprege. Druga kazen se jim je vsled nujne prošnje za sedaj spregledala. Krivcev pa je bilo še več, ker koncem potrdila stoji opomba, naj drugi, ki tudi niso prišli, povrnejo onim, ki so plačali kazen, vsak po 30 kr.

Dne 17. avgusta je ormoška gosposka naložila središkemu magistratu 16 državnih tolarjev kazni, ker so mesto 12 predpreg prišle samo štiri. To kazen je magistrat moral iztirjati od tistih, ki so zanemarili svojo dolžnost; vsak je moral plačati 2 tolarja, povrh pa je še dobil 24 ur zapora.

Čez tri dni je imel magistrat že drugo smolo. Poklican je bil na odgovor, ker je poslal preslabo predprego, namreč Andreja Modrinjaka in Blaža Lukačiča. Plačati je moral tudi kazen, ker je občinski šumar pokazal napačno pot predprežnim voznikom, ki vsled tega niso prišli ob določenem času na svoje mesto.

V jeseni l. 1797. bi morali Središčani in okoličani dati predprego za prevoz živil od Ptuja v Celje, a izostali so zopet trije vozovi, vsled česar je okrožna oblast poslala v Središče vojno eksekucijo, 3 konjike s celo opravo, katere so morali prehraniti, eksekutorju pa vsak dan, dokler ni bil odpoklican, plačati še po 3 kr. tisti, ki niso bili dali predprege, poleg tega so morali takoj oskrbeti 3 vozove za prevoz v Celje. Dotična eksekucija je morala prisiliti tudi izostale predprege v Obrežu, v Vitanju, v Vodrancih in drugih sosednih vaseh.

Dne 15. septembra, v najhujšem jesenskem delu, je moralo iti ob 5. uri zvečer iz Središča 13 voz, ki so peljali v Ptuj monturo za Wurmserjev huzarski polk. Dne 20. oktobra se je pa kar naenkrat zahtevalo 15 voz predprege, vendar je čez nekaj dni, 26. oktobra prišel popravek, da naj mesto 15 voz pridejo le štirje. Kocka je padla na Andreja Jakla, Mihaela Mlinariča, Tomaža Horvata in Andreja Solarja, takratnega župana, ki so morali iz Ptuja peljati seno in slamo v Ljubljano. Plačalo se je od stota na miljo $4^1/_2$ kr.

V oktobru 1797. bi imeli Središčani poslati v Ormož 8 voz predprege, da bi peljali slamo v Ptuj. Ker so pa vozniki imeli slabe konje in so mesto 80 porcij mogli peljati le 40, je komisar zahteval še 4 vozove, dva pa celo za Ljubljano.

Najhujše je pa bilo po zimi. Od 11. do 26. decembra so dali Središčani 92 predpreg, potem so morali dati še 29. decembra 6, 30. decembra tudi 6, 31. decembra pa 16 voz.

V jeseni 1797. je sicer bil sklenjen mir, a vsakomur je bilo jasno, da ne bo dolgo trajal, oba nasprotnika sta med tem zbirala svoje moči in se pripravljala na novo vojsko. Mrzličavo vrvenje, ki je l. 1798. potresalo evropsko diplomacijo in zlasti avstrijske kronovine, je segnilo tudi v naše Središče. Črez zimo (od 2. jan.) l. 1798. so imeli Središčani na stanovanju 135 huzarjev. Nastanjen je bil v Središču eskadron Erdödijevega huzarskega

polka. Dne 2. aprila 1798. so se Središčani pritožili na okrožno oblast, da si vojaki hočejo napraviti vežbališče in jezdno šolo na občinskem pašniku „pod Čaplom“, ne da bi bili vprašali magistrat. Tržani, ki itak nosijo težka bremena vsled neprestanega nastanjevanja vojaštva in predpreg, da so s tem občutno zadeti, ker jim je vzet pašnik. Magistrat in tržane zelo žali, da si vojaki kar na lastno pest brez vsake odškodnine jemljejo občinsko zemljišče, dočim mora trg plačevati 110 gl. kasarnske doklade. Zatorej prosijo okrožno oblast za pomoč, naj ukrene, da se prostor za vežbališče, če že mora biti, izbere v sporazumu z občinskim poglavarstvom ter da primerna odškodnina. V isti vlogi se pritožujejo, da še vedno navzlic nedavno izdani in ritmojstru vročeni kurendi morajo vsaki 4. dan dati 6 vozov predprege. Dalje se že dva meseca ni plačal „klavni novčič“ (Schlachtkreuzer) in tudi za krmo so vojaki dali samo pismeno potrdilo, denarja pa ne.

Veliko sitnob jim je delala zopet predprega. Že 1. januarija 1798. bi bili morali Središčani poslati 16 voz predprege v Ormož in v Ptuj, a se jim ni mudilo, češ, sedaj je sklenjen mir, ni take sile, in ostalo jih je devet doma za pečjo. A že 5. januarija je ormoški komisar zagrozil z vojaško eksekucijo središkemu magistratu, če najpozneje do 9. januarija ne pošlje 16 dvopreženih voz v Ptuj, ki bodo peljali živila v Celje.

Dne 4. marca 1798. je naročila ormoška graščina, da morata takoj drugi dan iz Središča v Ptuj dva težka in močna voza, preskrbljena z vsemi potrebščinami. Če se voza kaj poškodujeta na potu, bosta na erarne stroške popravljena. Vozniki se naj na potu zglasijo v Ormožu, da dobe potrebna navodila in izkaze, istotako v Ptuju pri magistratu.

Spomladi l. 1798. je bilo v Ptuju nakopičenega že mnogo sena za vojsko, katero je bilo treba spraviti v Celje in v Ljubljano, vsled tega je dobil središki magistrat 28. marca nalog, da 5., 12., 19. in 26. aprila pošlje vsakokrat po 3 voze z lestvicami za prevoz sena. Od vsakega centa in milje bo uprava ptujskega skladišča izplačala voznikom po $4^1/_2$ kr., ako bi pa vozniki pravočasno ne prišli, se jim preti z vojaško eksekucijo. Dne 19. sept. 1798. je moral središki magistrat že

zjutraj ob 6. uri postaviti v Ormož 4 vozove, ki so proti plačilu, 12 kr. od žaklja, peljali robo v Ptuj.

Med tem so se začele premikati tudi čete; trgi in vasi ob velikih cestah so bili napolnjeni z vojaštvom, ki je delalo prebivalcem včasi hudo nadlego. Dne 9. maja poroča središki magistrat v Ormož, da so že meseca januarija in februarija bili nastanjeni vojaki v Središču, na Grabah in v Obrežu ter so za stanovanje in hrano dali le potrdilo, plačali pa niso, meseca marca in aprila so pa v gotovini izplačali, kar so potrošili.

Velikansko razburjenje med prebivalstvom je navadno povzročilo nabiranje vojakov.

Ob vojaških naborih dandanes mladeniči veselo vriskajo, četudi morda temu ali onemu tesno postaja v srcu, ko zve, da bo moral obleči vojaško suknjo. Nekdaj so pa bili dnevi vojaških naborov dnevi grozote.

Določenega dne je prišel komisar, kateremu so se morali predstaviti vsi prebivalci dotičnega kraja. Tako je n. pr. leta 1793. dobil središki magistrat ukaz, da v sredo dne 26. junija pošlje voz v Ormož po okrajnega komisarja. Ob osmi uri so se morali zbrati pred trško hišo vsi tržani s svojimi sinovi in hčerami. Komisar je vse ogledal in zapisal, pa odbral najkrepkejše mladeniče za vojsko. Kakor hitro je bil nabor končan, so odbrani novinci morali takoj k vojakom in minolo je mnogokrat po 7, 10, 12 in več let, da niso videli več svojega doma. Mnogi so se skušali odtegniti vojaški službi s tem, da so se telesno poškodovali ali pa so se skrili, zlasti ob ogrski meji so mnogi popihali na Ogrsko. Take ubežnike so potem lovile vojaške patrulje, pri čemur je mnogokrat prišlo do burnih prizorov.

Iz časa francoskih vojsk nam je središki arhiv ohranil eden tak slučaj. L. 1798. so opetovano klicali k naboru med drugimi nekega Antona Horvata, pa ni prišel. Nenadoma se zvečer 15. avgusta prikaže vojaška patrulja v Središču in začel se je ponočni lov na novince, zlasti na Horvata, katerega so res kmalu vjeli. Kakor bi strela vdarila, je bil naenkrat ves trg po koncu. To je bilo vpitja in pretenja, kakor da bi bil sovražnik vdrl v deželo. Naposled so Horvata s silo oslobodili,

biriče in uradnike pa pretepli. Vsa krivda pa je sedaj padla na slavni magistrat, ki je 3. septembra dobil oster ukor, zakaj ni izgredov preprečil; ob enem mu se zaukaže, da na vsak način izroči Horvata, ali če ta ni sposoben za vojaštvo, pa drugega mladeniča. Magistrat pa tega ni mirno v žep vtaknil, ampak župan Janez Škorjanec se je 10. septembra i. l. pritožil pri okrožnem sodišču, da se je trgu zgodila krivica, zakaj trški magistrat je poprej vedno sam nabiral novince in se mu je vsakokrat naznanilo, koliko mož treba vzeti. Sedaj se je pa ravnalo čisto nasprotno, torej magistrat za izgrede ni odgovoren. Vrh tega je ormoški upravitelj Schenkl dal 3. septembra zapreti kakor kaka zločinca Jožefa Horvata, očeta zahtevanega novinca in Mateja Stari, dasi je prvi bil takrat nevarno bolan. Zoper tako nasilstvo prosi magistrat pomoči in sveta pri okrožnem sodišču. Kak uspeh je imela ta pritožba, ni znano.

Polovljene in prostovoljno došle novince so začasno zaprli v Ormožu. Trpljenje teh siromakov se ne da lahko popisati, če so častniki, ki so jih nadzorovali, bili brezvestni in trdi ljudje. Natlačili so jih kakor slanike v tesne prostore; po zimi so trepetali od mraza, v poletnem času pa skapavali od sparine. Za hrano so mnogokrat dobivali le suhi kruh in vodo. Vsled stradanja in slabega zraka jih je že tu mnogo zbolelo. Bila je za njih prava rešitev iz neznosnega položaja, ko je prišlo povelje, da morajo h kompanijam ali kar na bojišče. Prišli so vsaj na prosti zrak, četudi se je začelo drugo novo trpljenje.

Ni čuda, da so novinci mnogokrat poskušali uiti iz svojega zapora. Dne 23. novembra 1793 so ušli ponoči v Ormožu trije vojaški novinci, katere so potem iskali in lovili okoli Čakovca, 8. aprila 1794 je pa zopet ušlo sedem slavonskih novincev, zato so pomnožili straže in meseca avgusta 1795, ko so prignali v Ormož 174 novincev, je moral središki magistrat poslati tjekaj 40 mož za stražo.

L. 1799. so se proti Napoleonu zvezale tri države: Avstrija, Rusija in Angleška. Skozi Štajersko so od marca do julija korakale proti Italiji v dveh velikih oddelkih ruske čete. Tudi skozi Središče so šli štirje manjši oddelki, ki so prišli iz Rusije čez Ogrsko. Teden dni je bilo v Središču vse polno

ruskih vojakov. Dne 1. junija je pod vodstvom general-majorja Kašina prišlo v Središče 2241 mož, 2. junija pod vodstvom general-majorja kneza Volkonskega 2196 mož, 3. junija pod general-majorjem Mavorov-om 4030 mož in 4. junija pod general-majorjem Rechbinderjem 2554 mož. Meseca julija je za njimi pripeljal major Stachelberg še 205 mož, ki so bili med potom opešali.

Zavezniki so se iz početka upešno bojevali na vseh straneh proti Francozom. Toda ko se je Napoleon vrnil iz Egipta v Italijo, se je bojna sreča obrnila. Avstrija je bila poražena v Italiji in na Nemškem, dočim je Rusija med tem odstopila od zveze. Po bitki pri Hohenlindenu blizu Monakovega so Francozi skozi Solnograško vdrli na Gornje Štajersko, na Spodnje Štajersko niso prišli, pač pa so se sem priklatili ostanki raztepene čete princa Condé-a, ki se je bojeval na avstrijski strani. V njegovi četi je bila vsakovrstna drhal, ki je ljudem delala veliko nadlege in so posamezne rogovileže potem dolgo lovili po Spodnjem Štajerskem, zlasti po mariborskem okrožju. Ta za Avstrijo tako srečno začeta, pa žalostno končana vojska je bila zaključena z mirom v Luneville dne 9. februarija l. 1801. Vsakdo je pa že naprej vedel, da slavohlepni Napoleon ne bo dolgo miroval.

Marsikateri središki domačin je v daljni tujini za cesarja in domovino pustil življenje na bojnem polju. Žal, da se je o tem v občinskem arhivu ohranilo le malo podatkov. Na prošnjo središkega magistrata naznanja 29. januarija 1802. poveljstvo 16. infanterijskega polka, da je prostak Anton Herg še pri 2. grenadirski kompaniji, prostak Mihael Hedžet je 20. oktobra 1799 padel v francosko vjetništvo in se ni več vrnil k svojemu polku, Matej Bunderl in Filip Gradišnik sta ostala na bojišču in se za nju pošljeta mrtvaška lista. Anton Gradišnik je izginil 31. oktobra 1800, Štefan Turk pa 31. oktobra 1801, neznano kam. Pogrešali so tudi Mihaela Ploha in Janeza Zadravca, zatorej zahteva poveljstvo, naj se mu naznani dan in leto asentacije, da se lažje najdeta v zapisnikih.

Dne 18. maja l. 1804. je Napoleon dosegel, po čemur je že dolgo hrepenelo njegovo častilakomno srce: pokorni francoski senat ga je proglasil *za cesarja,* dne 2. decembra

istega leta ga je papež Pij VII. sam kronal v Parizu za francoskega cesarja.

Že naslednjega leta pa se je začela nova vojska t. i. tretja zvezna vojska. Bojevali sta se zopet v zvezi Avstrija in Rusija. Že celo leto 1804. so se delale vojne priprave.

Središčani so že koj po novem letu morali dati predprego, dne 3. januarija 8 voz, 5. januarija 6 voz, 6. januarija tudi 6, 7. januarija 16 voz. Dne 9. januarija je iz Središča in okolice izostalo 21 voz, zato so že 14. januarija dobili vojno eksekucijo v Središče. Dne 24. marca 1804. bi bilo imelo priti v Ormož 12 predprežnih voznikov za prevažanje vojne oprave in sedel kirasirskega polka Mack; a prišlo jih je samo 9, izostalim trem se je še isti dan naložila kazen, vsakemu po 3 gl.

Dočim se je v Gornji Italiji nadvojvoda Karol srečno vojskoval, je severno avstrijsko vojsko pod generalom Mackom pri Ulmu zajel Napoleon. Francozi so sedaj nagloma korakali naprej in v novembru so bili že na Dunaju. Vsled tega je nadvojvoda Karol zapustil italijansko bojišče ter skozi Kranjsko in Štajersko hitel na Ogrsko.

Ravno na obletnico Napoleonovega kronanja, dne 2. decembra 1805. se je bila strašna bitka pri Slavkovu (Austerlitz), v kateri je Napoleon do nog potolkel združeno avstrijsko in rusko vojsko. Že 5. decembra je bilo sklenjeno premirje, 27. decembra pa mir v Požunu. Od štajerske dežele je Napoleon tirjal 6 milijonov vojne kontribucije, izplačalo se je s težavo le blizu 1 milijon.

V središkem arhivu je še ohranjen račun o potroških francoskih vojakov.

Od 21. do 23. decembra 1805. je bil v Središču 1 francoski oficir in 30 mož. Potrošili so:

45 funtov govedine po 9 kr.	6	gl.	45 kr.
45 pintov vina po 32 kr.	24	„	— „
135 funtov kruha po 6 kr.	13	„	30 „
Prikuhe za vsakega moža na dan po 12 kr. .	15	„	— „
za oficirja vsak dan en pint vina	1	„	22 „
za žganje	—	„	18 „
Za petkratno kosilo s kruhom po 30 kr. . .	2	„	20 „
Skupaj .	63	gl.	15 kr.

Francozi tega niso plačali in tudi niso dali potrdil. Na mnogih krajih so še pri odhodu zahtevali denar od prebivalcev.

V vlogi 9. nov. 1806. na okrožno oblast pravi magistrat središki, da v celem ormoškem okraju ni lahko občine, ki bi v zadnjem desetletju toliko trpela kakor središka zaradi predpreg in nastanjevanja vojakov deloma prehodno, deloma stalno. Dasi je trg imel pravico kakor druga mesta in trgi, da bi bil oproščen od predpreg, vendar je občina voljno prevzela na-se to breme. Vrh tega je še plačevala kasarnsko doklado (Kassernbeitrag) enako drugim mestnim in trškim občinam, ki niso dajale predpreg; za l. 1806. so plačali že 256 fl 38 kr. Ljutomer in Veržej, kakor se sliši, sta oproščena predpreg, dasi tam ni bilo nastanjenih toliko vojakov kakor v Središču, in sedaj, ko je mir sklenjen, uživajo res mir, dočim ima Središče tudi sedaj zmiraj vojake na stanu. Zatorej prosijo, naj jih okrožna oblast oprosti predpreg za prevažanje naturalij, od vojnih predpreg pa vsaj za čas mira, daljnih predpreg itak ne morejo prevzeti, ker jim primanjkuje sena.

Francoske vojake je tudi Središče dobilo na stanovanje, francoske čete so zapustile Štajersko še le v sredini januarija 1806. L. 1807. je 142 hiš srediških plačalo 345 gl. vojne kontribucije.

Ruske čete pa so se še l. 1808. potikale po naših deželah. Zapisnik v središkem arhivu nam poroča sledeče:[1]

Začetkom marca l. 1808. so se potoma mudili ruski vojaki v Središču. O tem je sestavljen 8. marca natančen zapisnik, iz katerega zvemo, da so bili vojaki iz polkov Kasolovski, Dobrovski, Korinski, Videbski, Kalavanski.

Vojaki Kasolovskega polka so tvorili prvo kolono in sicer je bilo 6 častnikov, ki so stanovali pri naslednjih tržanih — njih hiše so bile vsekako odličnejše: pri Mihalu Kočevarju h. št. 21 eden častnik, pri Andr. Jaklu h. št. 24 dva, pri Mateju Plepelcu h. št. 36 dva, pri Janezu Škorjancu h. št. 45 eden. Moštva je bilo pri tej koloni 372 mož, ki so bili nastanjeni po 4, 3, 2 in 1 pri 113 hišah, za drva so potrošili 1 gl. 36 kr., za meso pa 31 gl.

[1] Kaj so iskale l. 1808. ruske čete v Središču, ni prav razvidno, ker Rusija takrat ni bila v zvezi z Avstrijo. Morda so še to bili zaostanki iz l. 1805. in 1806.

Vojaki druge kolone so pripadali k polku Dobrovskega, bilo je 16 častnikov in 319 mož. Častniki so stanovali v sledečih hišah: pri Mih. Poljancu h. št. 19 eden, pri Mih. Kočevarju h. št. 21 eden, pri Andr. Jaklu h. št. 24 dva, pri Mateju Plepelcu h. št. 36 dva, pri Jan. Škorjancu h. št. 45 eden, pri Mat. Horvatu h. št. 57 dva, pri Fr. Šinku h. št. 62 eden, pri Antonu Habjaniču h. št. 63 dva, pri Mateju Plepelcu h. št. 69 eden, pri Štefanu Hernju št. 100 eden, pri Lovr. Čulek h. št. 103 eden, pri Mateju Stari h. št. 122 eden. Moštvo je bilo razdeljeno po 1—4 na 107 hiš. Za drva so potrošili 4 gl. 48 kr., za meso 26 gl. 35 kr.

Tretja kolona — vojaki Korinskega polka — je imela 12 častnikov in 252 mož. Častniki so bili nastanjeni pri teh-le hišah: pri Mih. Poljancu h. št. 19 eden, pri Mih. Kočevarju h. št. 21 eden, pri Andr. Jaklu h. št. 24 dva, pri Mat. Plepelcu h. št. 36 dva, pri Jan. Škorjancu h. št. 46 eden, pri Mateju Horvatu h. št. 57 eden, pri Antonu Habjaniču h. št. 63 eden, pri Mateju Plepelcu h. št. 69 eden, pri Štef. Hernja h. št. 100 eden, pri Lovr. Čuleku h. št. 103 eden. Moštvo je bilo nastanjeno pri 89 hišah. Za drva so potrošili 4 gl., za meso 21 gl.

Štrta kolona je bila iz polka Videbski, imela je 13 častnikov in 464 mož. Častnike so sprejele naslednje hiše: Mihael Kočevar h. št. 21 eden, Andrej Jakl h. št. 24 dva, Mat. Plepelec h. št. 36 eden, Jan. Škorjanec h. št. 45 eden, Matej Kolarič h. št. 48 eden, Mat. Horvat h. št. 57 dva, Anton Habjanič h. št. 63 eden, Matej Plepelec h. št. 69 eden, Štefan Hernja h. št. 100 dva, Lovro Čulek h. št. 103 eden. Moštvo je stanovalo po 1—6 pri 92 hišah ter jih je sploh več skupaj nastanjenih kakor pri prejšnjih kolonah. Drv so potrošili za 4 gl. in mesa za 38 gl. 40 kr.

Za 5. in 6. kolono iz polka Kalavanski ima zapisnik pripravljene rubrike, a vpisano ni posebej nič, razven celotna svota: 17 častnikov, 480 mož, ki so porabili drv za 4 gl. 48 kr. in mesa za 40 gl. Najbrž je bila ta kolona nastanjena izven Središča, na Grabah, v Obrežu i. t. d.

V vsem je torej bilo nastanjeno v Središču in (menda) v okolici 64 častnikov in 1887 mož; 14 hiš ni imelo na stanu ne vojakov ne častnikov, bile so gotovo tesne in revne.

Med tem so se že delale priprave za novo vojsko proti Napoleonu. Cela Avstrija je l. 1808. izgledala kakor veliko bojno taborišče. Na vseh koncih se je pripravljalo na vojsko, tem bolj, ker Avstrija takrat ni našla zaveznikov in se je morala sama spustiti v boj z mogočnim Napoleonom. Cesarjev brat, nadvojvoda Karol je prevzel vrhovno poveljstvo in izvedel marsikatero koristno preosnovo v avstrijski vojski. V bran domače zemlje so uvedli deželne brambovce. Z navdušenjem so pozdravili avstrijski narodi to naredbo. Oženjeni možje, brhki mladeniči in dijaki so prostovoljno vstopili v vrste deželnih brambovcev. Samo na Štajerskem so sestavili 13 bataljo-

nov brambovcev.[1] Organizacijo brambovskih čet je vodil nadvojvoda Ivan. Tudi Slovenci so z velikim navdušenjem hiteli pod bojno zastavo, pesnik Vodnik je (l. 1809.) za slovenske brambovce sestavil navdušene pesmi.

Proti jeseni l. 1808. so marljivo urili in zbirali deželne brambovce. Središki župan je 5. septembra bil osebno v tej zadevi poklican v Ormož ter je vzel seboj cel voz pušek in trakov za brambovce. Dne 29. oktobra je prišel nadvojvoda Ivan sam v spremstvu deželnega guvernerja k Veliki nedelji nadzorovat brambovske kompanije ormoškega okraja. Tjekaj so bili poklicani tudi vsi središki rezervisti in deželni brambovci, na čelu jim župan in vežbalec. 18. novembra so dobili središki brambovci iz Ormoža boben; za bobnarja je bil imenovan neki Anton Trstenjak, ki je dobil ukaz, naj se marljivo vadi v bobnanju.

Spomladi leta 1809. se je začela krvava igra na jugu v Italiji in na Nemškem. Južno vojsko je vodil nadvojvoda Ivan, ki je zaporedoma potolkel nerodnega Napoleonovega pastorka Eugena in je zmagovito napredoval proti Veroni. Severno vojsko je vodil cesarjev brat, nadvojvoda Karol. Njemu pa sreča ni bila mila.

Izprva so sicer Avstrijci potiskali pred seboj združene Bavarce in Francoze, a ko je prišel k vojski Napoleon sam, se je sreča mahoma obrnila. Dne 20. aprila sta se začeli vojski kresati na celi črti in Napoleonu se je posrečilo, odtrgati levo krilo od glavne vojske. S tem je bila usoda Karlove vojske zapečatena, nagloma se je moral pomikati ob Donavi navzdol in se zakloniti na Češko, drugače bi mu bil Napoleon zajel celo vojsko. Dne 13. maja so Francozi že zasedli Dunaj, ki je bil nezadostno utrjen. Vsled tega so odpoklicali nadvojvoda Ivana ž njegovo vojsko iz Italije; hitel je skozi Koroško, Štajersko in Ogrsko na pomoč severni vojski. Za njim pa je korakal Eugen, od juga je prodiral iz Dalmacije general Marmont, od severa so tudi od Donave skozi Solnograško prodirali proti Koroškemu Francozi. Ivan je bil v največji nevarnosti, da ga vjamejo kje na Koroškem ali Gornjem Štajerskem. Tej nevar-

[1] Mayer, Geschichte der Steiermark, str. 438.

nosti je sicer ušel, a Karolu vendar ni mogel priti pravočasno na pomoč. Med tem je 21. in 22. maja prišlo do velikanske bitke med Napoleonom in Karolom pri Aspernu in Esslingu na levi strani Donave. 105.000 Avstrijcev je stalo nasproti 110.000 Francozom. Po dvodnevni strašni bitki je Karol premagal dotlej nepremagljivega Napoleona. Do zadnje gorske vasi je po vsej Avstriji odjeknilo velikansko veselje nad to zmago, toda Karol je bil preslab, da bi mogel zmago izkoristiti ter Napoleonovo vojsko vničiti ali izgnati. Čakal je pomoči nadvojvode Ivana, pa preden je ta prišla, ga je Napoleon prisilil k drugi bitki pri Wagramu dne 6. julija. Ta dan pa je bil nesrečen za Avstrijo. Napoleon je popolnoma strl avstrijsko vojsko, dasi so se avstrijski vojaki borili kakor levi. Nekaj ur po bitki je prišel nadvojvoda Ivan s svojo vojsko, a bilo je prepozno, našel je le še žalostne razvaline avstrijske vojske. Strta in ponižana je ležala Avstrija pred nogami strašnega Napoleona. Z velikim navdušenjem, z ogromnimi žrtvami in najlepšimi upi so se avstrijska ljudstva pripravljala na vojsko proti tlačitelju cele Evrope, in sedaj je bilo vse izgubljeno!

Ni moči popisati, kako bridka čustva so navdajala vladarja in avstrijske narode, ko je 14. oktobra l. 1809. bil sklenjen mir v Schönbrunnu, za Avstrijo strašno trd. Izgubila je Solnograško, del Gornje Avstrije, Goriško, Kranjsko, Trst, okrožje Beljak na Koroškem, Reko in del Hrvaške, Dalmacija je bila itak že prej francoska, mejo je delala sedaj Sava, Napoleonova oblast je segala celo do Bosne.

Avstrijska ljudstva so trpko čutila posledice strašne vojske. Tudi trg Središče nam podaje žalostno sliko takratnega položaja v naši domovini. Huda bremena je nosilo ljudstvo pred vojsko, med vojsko in po vojski. Zahtevalo se je od ljudi vse mogoče: zrnje, krma, platno, sukno; meseca marca 1809. so n. pr. Središčani morali pripraviti in v 8 dneh poslati v Ormož 58 vreč iz močnega platna ali dvotkanino (cvilih), katerih vsaka je držala 2 vagana; ko so te vreče oddali, se je pa zahtevalo še več, tako, da je samo Središče poslalo do konca marca 80 vreč v Ormož.

Dne 5. avgusta 1809. je okrožna oblast zaukazala, popisati pri ljudeh vso žalogo zelenega, modrega, belega ali

drugobarvnega sukna, platna in kože, česar nujno ne potrebujejo za svojo rabo ter vso zalogo lastnikom odvzeti proti sprejemnemu potrdilu, pa do 12. avgusta vposlati okrožni oblasti popis, ki naj obsega imena lastnikov, število, kolikost in kakovost blaga ter tačasno lokalno ceno. Tudi središki magistrat je moral vse to popisati in pobrati ter poslati v Ormož. Kjer bi nikakšnih zalog ne bilo, se mora v treh dneh vposlati negativno poročilo.

21. avgusta 1809. je moral ormoški okraj dati 2 tretjini žita in sicer Središče 11 vaganov 24 pintov pšenice, 11 vaganov 24 pintov rži, 26 vaganov 20 pintov ovsa in 3 vagane ječmena: zraven žaklje ali sode. Sploh so morali vselej vreče seboj vzeti, če so šli v ormoško skladišče po živila za francoske vojake.

Že prej so morali pod grožnjo francoske eksekucije do 4. avgusta spraviti v Ormož 67 porcij sena po 11 *ℳ.*, 1 vagan 3 pinte pšenice, 1 vagan 3 pinte rži, 19 vaganov 32 pintov ovsa in ječmena.

V vsem je l. 1809. dal središki trg za avstrijsko in francosko vojsko živil:

a) Za avstrijsko vojsko:

14. februarija v Ptuj 162 vaganov 10 pintov ovsa, 152 vaganov 10 pintov rži.

22. marca v Ljubljano 22 centov sena.

27. marca v Maribor 68 vaganov ovsa.

20. junija v Maribor 9 centov 50 funtov sena.

28. junija v Maribor 9 centov 50 funtov sena; istega dne še enkrat v Maribor 9 centov 5 funtov sena.

b) Za francosko vojsko:

4. avgusta v Ormož 1 vagan 3 pinte pšenice, 1 vagan 3 pinte rži, 10 vaganov 32 pintov ovsa, 6 centov 70 funtov sena.

10. avgusta v Maribor 4 vagane 32 pintov pšenice, 4 vagane 32 pintov rži, 12 vaganov ovsa.

21. avgusta v Gradec 11 vaganov 24 pintov pšenice, 11 vaganov 24 pintov rži, 26 vaganov 20 pintov ovsa.

21. avgusta v Ormož 3 vagane ječmena.

4. septembra v Ormož 13 vaganov 20 pintov pšenice, 14 vaganov rži, 29 vaganov 20 pintov ovsa, 7 centov 10 funtov sena.

26. oktobra v Ormož 12 vaganov 10 pintov ovsa, 6 centov 40 funtov sena.

9. novembra v Ormož 8 centov 90 funtov sena.

2. decembra v Ormož 26 vaganov ovsa.

31. decembra v Središču 42 vaganov ovsa, 10 centov sena; istega dne še zopet 5 centov sena.

Skupaj 30 vaganov 39 pintov pšenice, 183 vaganov 29 pintov rži, 3 vagane ječmena, 398 vaganov 22 pintov ovsa, 132 centov sena.

Začetkom meseca decembra je bilo ormoškemu skladišču pošlo že vse seno, zatorej so morali Središčani 3 dni s svojim senom vzdrževati francoske konje. Kako je bilo takrat ljudstvo izžemano, je razvidno iz prošnje središkega magistrata z dne 16. oktobra, naj bi ormoško skladišče poslalo v Središče kakih 8 vaganov pšenice, ker da revnejšim tržanom že primanjkuje pšenične moke, ki jo francoski vojaki potrebujejo za juho. Temu se je tudi takoj drugi dan ustreglo.

L. 1809. so prišli Francozi v Središče najprej kot vojni vjetniki. Že 14. maja so morali poslati Središčani predprego, ki je spravila tjekaj več francoskih vjetnikov. Vsak voznik je dobil za to 4 gl. plače. 16. junija je zopet dobil magistrat obvestilo, da naj pripravi stanovanje za 103 francoske vjetnike ter oskrbi potrebno predprego. Dva dni poprej je pa korakalo skozi Središče 42 mož od raznih domačih polkov. Središčani so jim morali opoldne dati hrano in prostor za odpočitek, popoldne so pa šli naprej v Varaždin. Dne 8. julija so morali zopet sprejeti na stanovanje in hrano 87 francoskih vjetnikov, katere je stražilo 5 vojakov in poveljujoči častnik. Predprege tokrat ni bilo treba.

A že čez mesec dni so prišli Francozi v Središče ne kot vjetniki, ampak kot zmagovalci. Dne 7. avgusta je prišlo namreč 10 francoskih lovcev, katerim so morali Središčani oskrbeti vse, kar je zahteval poveljujoči častnik.

Dne 27. novembra 1809. je pa naznanil ormoški oskrbnik, da 2. decembra ali še prej, pride v Ormož en polk francoske kavalerije, ki bo razpostavljen po ormoškem okraju. V ta namen je treba pred vsem poskrbeti za kruh, zato mora središki magistrat naročiti ondotnemu peku, da 29. i. m. začne peči kruh za vojake in 28. naj pridejo vozniki v Ormož, da dobe iz ondotnega skladišča 10—12 stotov moke.

Francoski vojaki so bili zeleno oblečeni, konjiki so imeli na ulanskih kapah konjske repe. Kakor drugod so bili tudi

v Središču ljudem v veliko nadlogo, zlasti ženske so morale pred njimi veliko pretrpeti. Ljudje so imeli pred njimi tak strah, da so si začeli staviti hleve za konje, krave in svinje v gostih šumah ob Dravi. Ako Francozu ni bilo kaj po volji, je takoj šel z golo sabljo nad gospodarja in ga prisilil, da je ustregel njegovi želji.

Sicer je bil izdan ukaz, da če vojaki dobe svojo postrežbo, stanovanje in hrano, pa vendar zakrivijo kak izgred, se opijanijo ali nemir delajo, naj se vsak tak slučaj hitro naznani pristojni oblasti, da bodo krivci kaznovani, toda v dejanskih okoliščinah je ta ukaz dopuščal dokaj prostosti vojaški prevzetnosti in samovolji.

Županske žezlo v Središču je v tem težav in bridkosti polnem letu nosil Jakob Plepelec, o katerem neka opazka v središkem arhivu trdi, da ni znal ne brati ne pisati. Bil je pa sicer razumen mož, kateremu so še pozneje večkrat izkazali tržani svoje zaupanje s tem, da so ga opetovano izvolili za župana. V sosednem Obrežu je to leto županoval Tomaž Ravšl. Ta dva moža sta tedaj pred vsem l. 1809. izkusila bridkosti in nadloge bojnih časov in surovost francoskega vojaštva. Župan je moral vsak čas izplačati to in ono, pa ni bilo denarja; moral je poseči v lastni žep, in če je ta bil prazen, prositi pri dobrih sotržanih posojila. Tako je Plepelcu meseca junija 1809. pomagal iz zadrege njegov prednik v županski službi, Miklavž Kočevar, ki mu je posodil 118 gl. 58 kr. 2 v., da je mogel poravnati razna nujna izplačila ter tako rešiti sebe in občino sitnih posledic.

Trški arhiv nam je ohranil eden vzgled, ki veliko pove, koliko so ljudje trpeli od francoskih vojakov.

Začetkom okt. 1809. so v Središču nastanjeni francoski lovci pretepli trškega župana in Glavnikarjevega hlapca. To se je naznanilo ormoškemu nadporočniku, ki je obljubil, da se bo dalo zadoščenje. Okrajna gosposka je zaukazala, naj magistrat poroča, če bi se ne dalo zadoščenje, ali če bi ondotni francoski vojaki zopet zakrivili kak izgred, da se to naznani ptujskemu nadpolkovniku ali pa generalu v Mariboru. V kljub temu so se izgredi večkrat ponavljali.

Francozi so zahtevali seno in oves za konje, zabelj, vino, klavno govejo živino, moko in perutnino. Kot prikuho so bojda najrajši jedli sladko repo. Vsak mož je dobil na dan pint vina, funt mesa, juho, v kateri je moralo biti nekaj vkuhanega, vsaj beli kruh nadrobljen, prikuho, poldrugi funt kruha, ki je moral biti pečen iz $^1/_3$ pšenične in $^2/_3$ ržene moke, vsak hleb je moral tehtati po $3^1/_2$ funta, biti dobro pečen in imeti tudi okusno zunanjo obliko. Moko za kruh je prejemal magistrat proti potrdilu iz ormoškega skladišča ter jo razdelil pekom, pečeni kruh pa izročil deželnemu zalagatelju Wassnerju. Magistrat je moral paziti, da je kruh bil v redu in da se je točno oddajal. Ptujska glavna zaloga je meseca julija 1809. morala vsak dan oskrbeti 24.000 hlebov; tolika množina se seveda ni mogla speči v Ptuju, ampak so delo razdelili na vse peke ptujskega vojnega okraja. V Središču samem se je od 14. junija naprej moralo speči vsakih 24 ur 1500 hlebov. Pekel se je kruh ne samo pri pekih, ampak tudi v nekaterih zasebnih hišah.

Za stalno nastanitev francoskih čet se je plačevalo iz prisilno-posojilne blagajne proti pobotnici v primeri s kakovostjo stanovanja in vojaške stopinje. Vsled tega so morali vposlati iz vsakega kraja natančen seznamek: ime lastnika, koliko časa so bili vojaki nastanjeni, kakšne stopinje so bili, kdaj so se nastanili.

Meseca junija je moral ormoški okraj spraviti 100 centov sena v Maribor. Središčani so morali dati 95 porcij po 11 *fl.* dobre kvalitete in dotični vozniki so morali 28. junija seno peljati v Maribor.

Meseca julija so morali zopet pripraviti žito, pšenico, oves, slamo in seno za francoske čete. Koncem avgusta je bila razpisana nova dobava živil za francosko vojsko in sicer je na trg Središče odpadlo: $13^1/_2$ vaganov pšenice, 14 vaganov rži, $29^1/_2$ ovsa, 71 porcij sena po 11 *fl.*, in sicer so to morali spraviti do 4. septembra v ormoško vojno skladišče. Porcijo sena so pozneje zvišali na 15 *fl.*

Meseca septembra 1809. je moralo mariborsko okrožje poslati v Gradec za francoske čete 3100 laktov platna, od tega je odpadlo na ormoški okraj 130 laktov, od teh pa na trg Središče 48 laktov dobrega platna; posamezni kosi so morali

biti dolgi vsaj 6 laktov. Rekvizicijska komisija v Gradcu je plačevala po 1 gl. za laket. Ako bi kdo poslal slabo platno, se mu je vrnilo in na njegov račun kupilo drugo.

Za oddano hrano so francoski vojaki dajali posebna potrdila, katera je potem ormoški ritmojster izplačeval. Razpostavljeni so bili po vseh vaseh ob ogrski meji od Središča do Ljutomera, zlasti so pa od njih mnogo trpeli Središčani. Po hišah so stanovali le častniki, drugi vojaki so pa na prostem taborili in kurili večkrat po škednjih, v parmah in pod kapom, pa vendar se ni od ognja skoro nikakšna nesreča zgodila. V središki kapeli so imeli skladišče za živež in druge potrebščine. Okrožna oblast je 16. avgusta 1809. zaukazala, naj si prebivalstvo da vse izdatke za obskrbo francoskih čet od dneva, ko je sklenjeno premirje, potrditi s pobotnico in potem se naj od tedna do tedna vpošilja izkaz o oskrbovanju s pobotnicami okrožni oblasti. V Središču je magistratu bilo naročeno, da v treh dneh sestavi izkaz in ga s pobotnicami vpošlje ormoški gosposki in sicer od dne, ko so francoski vojaki došli v Središče, potem pa sproti od tedna do tedna.

Da bi se pri meri in vagi ne godile kake nerednosti, je magistrat začetkom septembra 1809. moral predložiti ormoški gosposki izkaz o vseh merah in vagah, v katerih se bo v trgu oddajalo francoskim vojakom zrnje.

Vsakemu tudi najmanjšemu ukazu je pridejana grožnja, da pride vojaška eksekucija, če se ukaz natančno ne izvrši. Najbolj so se ljudje bali francoske vojne eksekucije; seveda je bilo včasi sila težavno vstreči vsem zahtevam civilne in vojaške oblasti.

Kakor poprej, so imeli tudi l. 1809. veliko težav s predpregami. Predprega je bila tem hujše breme, ker so ljudem itak že bili pobrali vse boljše konje za vojsko. L. 1809. je bil celo dvakrat konjski nabor za avstrijsko vojsko, dne 5. aprila je moral vsakdo pod strogo kaznijo postaviti na trg v Ormož svoje konje, dne 12. junija pa zopet v Ptuj. Izvzete so bile le breje kobile in tiste, ki so imele mala žrebeta. Vkljub temu je magistrat 29. junija dobil ukaz, naj nemudoma pošlje v Ormož 21 voz predprege, sicer pride vojaška eksekucija. A že

4. avgusta 1809. je bil zopet v Ptuju konjski nabor za francoske čete. Vsi posestniki so morali svoje konje prignati na ogled, kateri so bili izbrani, so bili takoj plačani. Magistrat središki je moral na svojo odgovornost skrbeti, da so vsi tržani svoje konje postavili na trg.

Vojska je dala veliko opraviti tudi rokodelcem. Dne 8. avgusta 1809. je ormoška graščina zahtevala od središkega magistrata, naj nemudoma tjekaj pošlje 4 krojače in 3 šivilje, brez ozira na osebo, da le šivati znajo; delali bodo proti plačilu za francosko vojsko. Šivilje si lahko svoje delo tudi na dom nesejo. Koliko je bilo zaslužka, nam dotični akti ne povedo. Sploh so v tistih časih mali obrtniki imeli veliko dela. Začetkom l. 1809. so za avstrijske brambovce delali obutalo 4 čevljarji v Središču, 3 v Obrežu, 2 v Šalovcih in enako po drugih vaseh ormoškega okraja. Središka občina je že 18. marca i. l. oddala v ormoški graščini 20 parov čevljev za brambovce, 27. marca pa drugih 60 parov. Središki usnjarji Horvat, Sejnkovič in Jakl so vposlali jako nizek izkaz o zalogi svojih kož. Okrajna gosposka je tedaj brez ozira na njihov izkaz zaukazala, da mora vsak usnjar do 9. ure predpoldne dne 21. marca spraviti v Ormož za 20 parov čevljev kož, četudi jih mora sam kupiti. 15. maja i. l. so bili zopet usnjarji in čevljarji poklicani v ormoško graščino, da se dogovore zaradi naprave novega obutala za brambovce.

Pri tolikih skrbeh in zmedah ni čuda, da je župan in magistrat to ali ono prezrl, vsled česar so mnogokrat posamezniki trpeli. Zlasti je bilo veliko pritožb pri nastanitvi in premestitvi vojaštva.

Dne 11. oktobra 1809. je magistrat dobil naročilo, da premesti francosko patruljo iz Dominkuševe hiše drugam ter se mora o tem izkazati pri okrajni oblasti v 48 urah. Zanaprej pa se naj patrulja prestavlja vsakih 8 dni, sploh je dolžnost magistrata, da bremena enakomerno razdeli med tržane, ne pa enemu vse naprti, kakor se je zgodilo Dominkušu, ki je prišel ob več kot 30 centov sena.

Dne 3. decembra 1809. graja zopet okrajni komisar v Ormožu, Pongraz, središki magistrat, ker je opetovano nastanil pri središkem župniku francoskega častnika, njegovega strežaja

in 2 konja, dasi je bilo takrat samo 25 francoskih vojakov v Središču, pa če bi jih tudi bilo 100—200, „bi bila to od magistrata drzna nesramnost in šikana proti župniku“.[1] Zatorej mora z mesta odstraniti iz župnišča strežaja in oba konja na drugi prostoren kraj. Isti nalog je dal francoski obrst v Ormožu zapovedujočemu častniku v Središču.

V občinskem arhivu se še nahaja prošnja Janeza Poljanca z dne 25. jun. 1812., iz katere je razvidno, da je l. 1809. francoska kavalerija z moštvom in s konji bila nastanjena v njegovi gostilni, katero je imel takrat v najem Andrej Dominkuš. Obljubilo se mu je, da bo zato vsak premožnejši Središčan moral dati za odškodnino najemniku $^1/_6$ vagana, manj premožni pa $^1/_{12}$ vagana žita. Moštvo s konji je ostalo v Središču 56 dni. Po odhodu francoskih vojakov je najemnik tirjal odškodnino. a zavrnilo se ga je vedno, naj potrpi. Zato je pa gostilničar njemu odračunil od 300 gl. najemnine 134 gl., kar je potrošil za Francoze in za razna popravila. Ker je prepričan, da če sam gre žita pobirat, ne bo nikdar toliko dobil, da bi se mu povrnila škoda, in vendar je on sam moral nositi breme za vse tržane, dasi bi pri sovražnih napadih morali vsi enako trpeti, zato prosi okrajno oblast, da mu pomore dobiti onih 134 gl. To se je tudi zgodilo vsled naročila okrožne oblasti z dne 3. julija 1812.

Povrh vseh teh žrtev in nadlog je še prišla huda vojna kontribucija. Z odlokom 7. jul. 1809. je Napoleon naložil Štajerski 44·8 milijonov vojne kontribucije. Okrožna oblast v Mariboru je 7. avgusta 1809. ormoškemu okraju odmerila 19.942 gl. za francosko vojsko. Svota se je morala v kratkem izplačati, zato so oblasti hitele z iztirjevanjem. Središki magistrat je že 10. avg. dobil ukaz od ormoške gosposke, naj takoj popiše vse imovitejše tržane ter že drugi dan — v petek — popoldne predloži imenik v graščini. Ob enem sta bila v tej zadevi poklicana v grad župan Jakob Plepelec in Miklavž Kočevar, ki je bil prejšnje leto župan. Dne 12. avgusta 1809. je dobil magistrat obvestilo, da na središki trg odpade 4500 gl. katera svota se mora razmerno s premoženjem razdeliti na

[1] Komisar opominja magistrat: „Wir sind Achtung unserer Religion, Ehrfurcht unseren Priestern schuldig.“ Pismo v občinskem arhivu.

tržane. Ubožnejši sloji so bili izvzeti od tega plačila. V veliki sili in naglici je 26 premožnejših tržanov zložilo svoto 4500 gl. in so jo izročili graščinski gosposki. Država se je obvezala, da to dačo za francosko vojsko svoj čas povrne, in je za vplačane svote izdajala obveznice, a Središčani so s težko muko iskali svoj denar. Ormoški gosposki so v gotovini izročili 4500 gl., dobili so pa za to le domestikalno obveznico deželnih stanov, glasečo se na 2578 gl. Zahtevali so torej pojasnila, kam je prešlo ostalih 1922 gl. Ormoška gosposka jim je naznanila, da se je ta svota vsled ukaza okrožne oblasti z dne 9. avgusta 1809., št. 5719 izročila okrožni blagajni za dobavo 9500 komadov obutala za francoske vojake ter se je tudi izkazala s tozadevno pobotnico.

S tem je bila zadeva sicer pojašnjena, a Središčani so ostali vendar praznih rok. Naslednja leta do l. 1814. so se vsem plačnikom vojne kontribucije v ormoškem okraju dostavile že posebne obveznice, le Središčani še za svoto 1922 gl. niso dobili nič. Dne 28. maja 1814. je tedaj magistrat prosil, naj se o tej svoti napravi ali posebna obveznica, ali pa se jim naj denar povrne iz okrožne blagajne. Središčani da so itak nosili več bremen kakor drugi prebivalci ormoškega okraja, naj se jim torej zagotovi vsaj povračilo težko zložene svote.

Take prošnje so bile državnim oblastim tisti čas kaj neprijetne in so se jim znale modro izogniti. Dne 15. junija 1814. je okrožna oblast Središčanom kratko odgovorila, da se povračilo l. 1809. za obutalo francoske vojske porabljenega denarja mora nakazati „iz višjega mesta“.

Med tem je potekalo leto za letom in iz „višjega mesta“ ni bilo nikakšnega odloka. Na opetovane prošnje je tedaj okrajna gosposka v Ormožu 30. oktobra 1840. naznanila Središčanom odgovor okrožne oblasti z dne 18. oktobra 1840. št. $\frac{11739}{1290}$ na njihovo vlogo z dne 3. oktobra 1840., da se za pokritje omenjene svote „mora najti neki fond“, a v tem oziru se še vedno pričakuje odločba višje oblasti. Središčani so čakali zopet 4 leta, a potem so se 28. decembra 1844. obrnili s prošnjo naravnost na deželno vlado. V tej prošnji pravijo, da je l. 1809. v naglici 26 tržanov zložilo svoto 4500 gl. vojne dače, da bi pravočasno zadostili strogim zahtevam francoskih

poveljnikov ter tako obvarovali svoje in svojih sotržanov imetje. Občina je obljubila, da to svoto pozneje razmerno razdeli na posamezne tržane, ali ko je bil denar odposlan, nihče ni več mislil na to, in tako je tistih 26 posestnikov plačalo in trpelo za celo občino. Dasi je že to brezobzirno in krivično, bi se še vendar z ozirom na zmešnjave in nadloge vojnih časov nekako utrpelo, ko bi se vsaj zagotovilo povračilo kakor pri drugih vojnih dačah. Sedaj je pa zavarovano z obveznico le 2578 gl., za ostalih 1922 gl. pa imajo le sprejemno pobotnico, druga pa nič. Med tem je preteklo že 35 let in so najbrž izgubljene tudi obresti. Vse bi se še naposled prenašalo, ko bi bila zadeta cela občina, sedaj pa trpijo le nekateri, ki so itak pokazali dovolj domoljubja in dobre volje, da so v sili za druge dali svoj denar, pa vkljub opetovanim vlogam se še vedno ni dognalo, ali in na kak način se ta svota povrne. Na to prošnjo je gubernij z odlokom 31. januarija 1845. št. 1502 naznanil, da je realiziranje omenjene svote predmet obravnave pri komisiji za štajerske invazijske dolgove iz leta 1809. in se torej mora čakati na zadevno odločbo. Potem se v občinskem arhivu izgubi sled o tej zadevi.

Šele l. 1882. in 1883. so se vršili dogovori med zastopniki finančnega ministerstva in deželnega odbora štajerskega glede poravnave francoskih dolgov. Dotično pogodbo je deželni odbor predložil l. 1883. deželnemu zboru in tako so se ti dolgovi poravnali čez blizu 70 let.

Poleg te kontribucije je moral ormoški okraj l. 1809. dati avstrijski vladi 40.438 gl. 18 kr. vojnega posojila, od te svote je prišlo na središki trg 1860 gl. 6 kr., kar je moral magistrat razdeliti med posamezne tržane na podlagi surovega zneska davčne uravnave cesarja Jožefa II. Kasarnske doklade od 1. septembra 1809. do 31. oktobra 1810. so plačali Središčani 114 gl. 5 kr.

Razume se, da so morali dati tudi krvni davek, najkrepkejše mladeniče poslati na bojišče. Zapisnik onih vojakov, ki so bili poklicani pod orožje, se ni ohranil, iz nekega dopisa ormoške gosposke zvemo le, da so 25. maja 1809. bili poklicani v Ormož vsi brambovci. A kakor drugekrati so se tudi sedaj nekateri skušali odtegniti vojaški službi, zatorej je 6. julija

prišla v Središče vojna eksekucija v spremstvu treh vojakov, da polovi ubežne brambovce. Tržani so morali eksekuciji dajati hrano in stanovanje ter vsakemu vojaku na dan 3 kr., dokler ne polove vseh brambovcev. Da tržane oslobodi tega bremena, je magistrat gledal, da je uporne brambovce spravil čim prej v roke vojaški oblasti. Neki račun v občinskem arhivu nam pove, da je 21. sept. l. 1812. trški blagajnik izplačal 2 gl. nekemu možu, ki je krog Čakovca in Varaždina pomagal loviti brambovce.

* * *

Ko se je usodno leto 1809 približevalo h koncu, so štajerski prebivalci imeli vsaj eno tolažbo, da se kmalu znebijo neljubih gostov, razposajenih francoskih vojakov.

Dne 1. januarija l. 1810. so v ormoški okraj zopet prišle avstrijske čete. Kakor se je ljudstvo z ene strani tega veselilo, da je bilo rešeno nadležnih tujcev, tako pa so z druge strani prišla nova bremena. Za avstrijsko vojsko je moral ormoški okraj takoj dati 222 vaganov ovsa in 100 centov sena. Na središki trg je prišlo 42 vaganov ovsa in 10 centov sena. A tudi francoski vojaki so le počasi pobirali svoja šila in kopita, zakaj še 3. januarija 1810. naroča ormoški komisar Središčanom, naj še dajo francoskim dragoncem sena, ker ga iz ptujskega skladišča ne morejo več dobiti; to se jim bo pozneje vračunilo. Tisto seno, ki so ga Francozi zavrgli, naj vzamejo in porabijo za svojo živino, njim pa naj dajo drugo seno, da bo mir in da se še te kratke dni, ko še morajo imeti na skrbi francosko vojsko, ne zgode kaki izgredi. Dali so jim še tedaj 248 porcij po 12 *fl.*

L. 1810. je pa prineslo Avstriji nekaj nepričakovanega, kar je dalo upanje, da nastopijo zanjo mirnejši časi. Napoleon si je želel nevesto iz kake imenitnejše vladarske hiše.[1] Obrnil se je najprej na ruski dvor in prosil za roko carjeve sestre, pa car Aleksander I. se je temu odločno uprl. Na to je potrkal na Dunaju, da bi dobil hčer cesarja Franca I., Marijo Luizo. Cesar je bil v veliki zadregi, kaj naj stori. Strašnemu Napoleonu, zakletemu sovražniku Avstrije dati avstrijsko princesinjo za

[1] Njegov prvi zakon je namreč bil razveljavljen, ker ni bil postavno sklenjen.

ženo! A odbiti prošnjo mogočnemu Napoleonu, je bilo nevarno. S tem bi še ga bolj razkačili, država pa je močno krvavela po ravnokar končani nesrečni vojski in je potrebovala trajnega miru. Razum je tedaj prevladal nad srcem, cesar in nadvojvodinja sta privolila, češ, Napoleon bo vendar „dal enkrat mir“, če bo imel svojo družino. Dne 11. marca 1810. so bile sklenjene slovesne zaroke in 13. marca je nevesta zapustila Dunaj. Zakonska zveza med Napoleonom in Marijo Luizo je potem bila res prisrčna, toda Napoleon še le „ni dal miru“, a njegova zvezda je začela bledeti, zlasti po nesrečni vojni proti Rusiji l. 1812. Avstrijski cesar se je tudi naslednja leta moral boriti z drugimi vladarji proti svojemu zetu za slobodo Evrope, kar so seveda na krvi in davku čutile vse občine, dokler ni bil strašni Napoleon premagan in 2. aprila 1814 odstavljen ter pregnan najprej na otok Elbo, potem pa l. 1815. na osamljeni otok sv. Helene, kjer je umrl l. 1821. dne 5. maja.

9. Politično življenje od l. 1848–1909.

a) L. 1848—1849.

Po francoskih vojskah, ki so avstrijski državi vsekale hude rane, so narodi kakor utrujeni nekako zaspali. Vsemogočni absolutizem je z jekleno roko vladal avstrijsko državo. Sodstvo so imeli v rokah lastniki graščin, vse višje civilne in vojaške oblasti je imelo plemstvo; ljudstvo, meščanski, kmečki in delavski stan se ni imel vtikati v javne zadeve, najmanj pa v politične. Vsakovrstnih volitev, ki dandanes tako silno razburjajo ljudi, političnih strank, ki se po shodih in po časnikih lasajo med seboj, takrat niso imeli. Ko so preboleli najhujše rane in so nastopile boljše letine, je za navadne ljudi po manjših mestih in trgih, pa več ali manj tudi na kmetih bilo življenje kaj zložno. Zaslužek je bil dober, živelo se je po ceni, za javne zadeve in politiko si ni trebalo beliti glave.

K večjemu je ljudi zdramil iz njihovega enoličnega vsakdanjega življenja kak važnejši dogodek v vladarski rodovini ali pa smrt, oziroma nastop papeža ali škofa. — Dne 2. marca 1835 je umrl dobrohotni cesar Franc I., kateremu so francoske vojske napravile toliko težav in žalosti, vlado je nastopil Ferdinand I. (1835—1848). Za umrlega cesarja so se po vseh

cerkvah opravljale zadušnice, potem pa se je s slovesno službo božjo slavil nastop novega vladarja. Kako so v Središču vse to opravili, ni nič zapisano. Pač pa pripoveduje župnijska kronika, kako so l. 1846. opravljali zadušnice po papežu Gregoriju XVI. Stvar je zanimiva za takratne prometne razmere. Gregorij XVI. je umrl 1. junija l. 1846. in 16. junija je bil že izvoljen Pij IX. Toda brzojavov in železnic takrat niso imeli; poteklo je precej časa, da je glas o smrti papeževi prišel v Gradec in potem iz Gradca navodila na posamezne župnije. Tako so torej v Središče — na skrajno mejo takratne sekovske škofije zvedeli precej pozno za spremembo na Petrovi stolici. Dne 22. junija so imeli mrtvaško opravilo za umrlega papeža, četrto nedeljo po Binkoštih — 30. junija pa so imeli pobožnost za srečno izvolitev novega papeža, ki je pa med tem že pred 14 dnevi bil izvoljen! Naposled so 14. julija v Središču zvedeli tudi za novega papeža in so imeli zahvalno službo božjo za končano izvolitev. — L. 1848. je 27. aprila umrl tudi sekovski knezoškof Roman Sebastijan Zängerle, za katerega so se v središki župnijski cerkvi opravile slovesne zadušnice v petek po drugi nedelji po Veliki noči. To je bil zadnji sekovski škof, ki je umrl kot vladika nad slovenskim delom štajerske dežele.

Toda tako mirno — mrtvo ozračje ne prija človeškemu duhu. Zlasti meščanski stan se je gmotno povzdignil in je hotel tudi imeti besedo pri javnih zadevah, pisateljem in učenjakom pa so postajali neznosni tesni povoji državne cenzure, ki je z železno roko v klici zadušila vsako prosteje gibanje. Takratna državna oblast ni umela času primerno preurediti zastarelih naredeb, zato je pa počil obroč.

L. 1848. je završalo po vsej Evropi in tudi avstrijski narodi so se vzdramili. Nemci so že takrat sanjarili o veliki Nemčiji, Madžari so se vzdignili proti vladarski hiši, Čehi, Hrvati in Slovenci so tudi vzdignili zastavo svoje narodnosti, toda v domorodnem avstrijskem duhu. Ko so se Madžari vzdignili proti svojemu vladarju, je ban Jelačić zbral svoje Hrvate ter zarana dne 11. sept. 1848. prekoračil Dravo pri Varaždinu — blizu Središča — in šel krotit Madžare.

Veliko večjega pomena za nas kakor vojska z Madžari je bilo prebujenje narodne zavesti in hrvaško-slovenske vzajem-

nosti. Tudi v Središču je našla odmev, zakaj središki dijaki so študirali v Varaždinu, kjer so se navzeli „ilirskega“ duha, čez Središče je hodil v svoj lepi zavičaj — Cerovec najvzornejši zastopnik hrvaško-slovenske vzajemnosti, pesnik Stanko Vraz. Razmere v Središču so bile takrat še kaj domače, starodavne in priproste, zatorej novi pokret tukaj ni napravil kakšnih posebnih čudežev, a zanimivo je, da je ravno Središčan dr. Štefan Kočevar bil eden najgorečnejših „Ilircev“ med štajerskimi Slovenci.

Rajni Slekovec je iz l. 1848. po pripovedovanju starih ljudi zapisal naslednje podatke. Središki tržani so tudi imeli svojo gardo. Po dnevu so na polju delali, ko se je pa proti večeru oglasil boben, so motike pometali v jarke, puške pa na rame in hajd „na trate“ v „glid“. Vadili so se, dokler se ni stemnilo, potem se je dal ukaz „k molitvi“, na to pa spat. Po nedeljah so šli na Preseko in v druge sosedne vasi za parado. Tudi naskakovati so se vadili. Puške so večinoma dobili zastonj od občine. Ptujski meščani so večkrat prihajali v Središče in se bratili s tržani. Ko je pa Madžar prišel, so puške v koruzo poskrili.

Stotnik središki gardi je bil l. 1848. učitelj Karničnik, Lovro Modrinjak in Filip Jakl sta bila nadporočnika, Ivan Sajnkovič profoz, Andrej in Jakob Sajnkovič ter Andrej Masten korporali, Andrej Jakl je bil vodja, Andrej Praprotnik pa bobnar. Vaje je vodil puškar Rubin. Vseh je bilo okoli 80 mož. Prostaki so imeli samo puške, častniki pa tudi sablje, katere je kupila občina, vsako po 9 gl. Tudi puške (80) je občina naročila iz Borovelj za 1400 gl. Drugo opravo si je moral vsak sam kupiti in je častniku prišla na 60 gl. Ko je bila ogrska vstaja zadušena, so morali puške poslati v Gradec za polovico cene, le nekaj si jih je občina ohranila za spomin, katerih pa sedaj ni več. Ko se je v Ptuju blagoslavljala zastava narodne garde, so bili navzoči seveda tudi središki gardisti, zvečer so pa imeli s ptujskimi meščani vred — „bal“.

Ko je o neki priliki vodja središke garde dal povelje za „ogenj“, sta Čohašev Matjaž (Šinko) in Lovrek (Zadravec) pomerila v čopor gosi in jih je naenkrat pet padlo, da so prestrašene ženske od vseh strani skupaj letele.

Dne 26. okt. 1848 je pisal Središčanom madžarski obrst Perczel iz Čakovca pismo, v katerem jih zagotavlja dobrega sosedstva ter da do skrajne sile Madžari ne bodo zakrivili tolike hudobije, da bi vdrli čez mejo na Štajersko, še celo proti „upornim“ (!) Hrvatom ne bodo tega storili.[1] Koliko je bilo držati do takih obljub, kaže to, da so še isto jesen proti adventu skušali madžarski vstaši vdreti čez Muro pri Veržeju na Štajersko, pa jih je avstrijska posadka pognala nazaj. Tudi Središče so počastili. Že meseca septembra se je raznesel glas po Središču, da „Madžar pride“! Ljudje so poskrili svoje vrednosti in dan na dan gledali, kedaj se prikaže Madjar. Ženske z otroci so bile na pobegu, možje so pa kot narodna straža pod poveljstvom učitelja Karničnika pogumno korakali po ulicah. A Madžara ni bilo! Minol je september in oktober, a Madžara le ni bilo. Ljudje so pozabili na strah in šli zopet po svojih vsakdanjih opravkih. Tedaj je pa Madžar prišel, ko ga nihče ni pričakoval. Bilo je 8. novembra okoli 6—7. ure, deževno in megleno jesensko jutro. Središčani so ravno vstajali in lukali skozi okna, ko zapazijo, da je cesta polna vojakov in vojaških vozov. Bili so Madžari! Da bi se ne slišal daleč ropot, so kolesa ovili s slamo, korakali so mirno in tiho naprej, ker so hoteli iznenaditi avstrijsko Nugentovo vojsko ter preko Ormoža vdariti na Ptuj, tam prekoračiti Dravo ter skozi Haloze mahniti na Varaždin, do katerega iz medjimurske strani niso mogli, ker je bila Drava na hrvaški strani dobro zastražena. Prve avstrijske straže so res postreljali, toda pri Ormožu so zadeli ob Nugentovo posadko, ki je na planoti med Ormožem in Veliko nedeljo nastavila topove. Začelo se je močno streljanje najprej iz pušek, potem pa iz topov, pri čemur je od madžarske strani trpela zlasti ormoška šola, tudi gozd ormoškega župnika je bil ves obstreljan in je pozneje

[1] Izvirno pismo v arhivu „Zgod. dr.“, objavljeno v „Časopisu“ l. 1904, str. 192—193. Vsled izrecnega zagotovila rajnega stolnega prošta L. Herga sem takrat pisal, da so Madžari prišli v Središče l. 1849. A rajni gospod se gotovo letnice ni prav spominjal, ker ni mogoče, da bi bili Madžari poskušali svojo srečo še meseca novembra l. 1849. na Štajerskem, ko so se pa vdali že 13. avgusta i. l. pri Világosu ter so potem kolovodje, med njimi Perczel, zbežali preko meje. Pis.

država dala odškodnino. Po večurnem streljanju so se Madžari popoldne umaknili in se vrnili domov, ranjence in mrliče so bojda vzeli s seboj. Vračajoč se skozi Središče, so zadnji oddelki tu in tam po hišah zahtevali jedi in ljudje so jim dali. Vmes so tudi siloma vzeli kako gos ali raco. Hujše so delali po okolici, kjer so vstrelili neko deklino. Nekemu Središčanu je madžarski vojak vzel lonec masti, v kateri je imel shranjenih 100 gl. srebra. Mož pa si je vedel pomagati, šel je za Madžari v Čakovec in tam je na trgu našel vojaka, ki je ponujal na prodaj njegov lonec masti. Kupil ga je in nesel vesel domov svoj mastni zaklad.

Gardist Repeša se je iz strahu pred Madžari skril na podstrešje v kup ajde, a Madžar ga je zasledil, ker so mu noge molele iz kupa, potegnil ga je za pete, drugače pa mu ni nič storil.

* * *

Nagloma vzkipela navdušenost l. 1848. je imela nekaj otroškega na sebi in se je tudi kmalu razkadila. Dogodki l. 1848. so naše ljudstvo našli nepripravljeno, vendar niso ostali brez posledic.

L. 1848. in 1849. je prineslo važne preosnove, ki so odstranile stare, več kakor tisoč let stare uredbe. Dne 25. aprila 1848. je cesarska vlada sama izdala ustavo za našo državno polovico. Državni zbor, ki bi naj zanaprej delal postave, je imel 383 poslancev in sicer na vsakih 50.000 prebivalcev je prišel eden poslanec; na Štajersko je odpadlo 21 poslancev. Volitve so bile posredne, t. j. najprej so volili volilne može in ti potem poslanca. Volilno gibanje je imelo pri nas čisto agrarni značaj t. j., kako naj se urede kmečke zadeve in razmerje napram graščakom. Hujskači so ščuvali slovenske kmete, naj le samo kmete volijo, ker so hoteli, da bi Slovenci ne bili v državnem zboru zastopani po razumništvu. V ormoško-ptujskem okraju je bil izvoljen sekovski oskrbnik, grabski domačin, Andrej Dominkuš.[1]

Deželni zbor štajerski je imel 90 poslancev; manjša mesta in trgi v celjskem in mariborskem okrožju so imeli dva svoja

[1] Apih, Slovenci in 1848. leto, str. 149 - 151.

poslanca in sicer sta bila izvoljena Središčan dr. Štefan Kočevar in Jan. Gottweiss, za namestnika pa Jakob Krušnik in Peter Trummer.[1] V tej skupini je seveda volilo tudi Središče.

Za velikonemški shod v Frankobrod ptujski okraj ni hotel voliti poslanca, manjšina nekaterih fanatikov je sicer izvolila Rajspa, ki pa ni hotel sprejeti mandata. L. 1849. je 30. jan. vlada sicer zaukazala dopolnilne volitve v Frankobrod za tiste okraje, ki prejšnje leto niso volili, a ptujski okraj tudi sedaj ni hotel voliti.[2]

Med raznimi preuredbami je na prvem mestu omeniti postavo z dne 7. septembra leta 1848., s katero je bilo *odpravljeno podložništvo,* a le proti odškodnini za davščine, ki so jih doslej imele graščinske gosposke od svojih podložnikov. Izvršitev te določbe je natančneje določil cesarski patent z dne 4. marca leta 1849. in pa ministerska naredba z dne 12. septembra l. 1849. Poprečni letni dohodki, ki so jih imele graščine od podložnikov in njihovih zemljišč, so se vzeli za merilo, koliko glavnice so morali podložniki zložiti kot odkupnino in odškodnino. Znesek se je razdelil na tri dele; eno tretjino je morala graščina pustiti za stroške pri pobiranju odkupnine in kot nadomestek 20 odstotnega popusta urbarijalne dače, ostali dve tretjini je dobil graščak in sicer tretjino so morali plačati podložniki, tretjino pa je morala pokriti dežela. Ormoška graščina je dobila za podložniško odkupnino glavnico 72.206 gl. 5 kr.[3]

Tako imenovana remanenčna dača, ki so jo plačevali trgi — tudi Središče — in mesta graščinam, je odpadla brez odkupnine vsled ministerske naredbe z dne 22. novembra l. 1849. Enako so odpadle brez odškodnine vse dače in pristojbine, ki so jih podložniki plačevali graščini kot sodni in politični oblasti ali kot varihu (Schirmbriefgebühren).

Tako je torej prenehala večstoletna vez med središkim trgom in ormoško graščino.

---

[1] N. d. str. 167.

[2] Istotam 280, 281.

[3] Hlubek, Ein treus Bild des Herzogtumes Steiermark str. 130.

S podložništvom je bila odpravljena sodna in upravna oblast graščinske gospode. Mesto starih graščinskih okrajev je trebalo uvesti čisto novo ureditev, a preden se je to zgodilo, je trebalo državo pomiriti in zadušiti prekucijo na Ogrskem in v Italiji.

Zamotane politične homatije l. 1848. so prisilile miroljubnega in blagega cesarja Ferdinanda I., da se je 2. dec. l. 1848. v Olomucu odpovedal vladarstvu ter položil cesarsko krono na glavo 18letnemu sinu svojega brata Franca Karola, nadvojvodu Francu Jožefu. Novi cesar Franc Jožef I. je že v svojem prvem oklicu na avstrijske narode povdarjal *enotnost* avstrijske države. Da se to doseže, je trebalo zadušiti upor na Ogrskem in v Lombardiji. Kolovodja ogrskih upornikov, Ludovik Košut, je 14. aprila 1849. v ogrskem državnem zboru razglasil, da je habsburška hiša izgubila vladarstvo na Ogrskem in da je za vse čase izgnana iz Ogrske. Košut je postal predsednik madžarske ljudovlade.

V Italiji je med tem 23. marca 1849. prišlo do odločilne bitke pri Novari, v kateri je bil sardinski kralj Karol Albert popolnoma poražen, tako da je že drugi dan odložil krono. Slavni Radecki je v kratkem pokoril Lombardijo in začetkom aprila začel oblegati uporne Benetke. Dne 6. avgusta i. l. je novi sardinski kralj Viktor Emanuel II. sklenil z Avstrijo mir ter plačal 75 milijonov vojne odškodnine. Dne 22. avgusta so se vdale tudi Benetke. V Italiji se je pod Radeckim borilo mnogo naših domačih sinov.

Manj sreče je imelo avstrijsko orožje proti Ogrom; generali so se pokazali celo nesposobne in vojska je izgubila v njih zaupanje. Šele ko je prevzel vrhovno poveljstvo strogi in brezozirni general Haynau in ko je Rusija poslala zdatno pomoč, se je bojna sreča obrnila. Od treh strani so sedaj pritisnili na Madžare: Od vzhoda Rusi, od zahoda Haynau, od juga ban Jelačić. Med tem je nastal razpor med ogrskimi kolovodji, v Aradu sta se sprla Košut in general Görgei, ki ni hotel slušati Košutovih ukazov. Košut je odložil svojo čast in zbežal na Turško, Görgeja pa so od vseh strani stisnile avstrijske in ruske čete in moral se je vdati pri Világosu dne 13. avgusta. S tem je bil tudi madžarski upor strt.

b) Doba absolutizma.

Sedaj se je pa izvršila tudi važna sprememba v državni upravi. Že 4. marca 1849 je bil razpuščen državni zbor, ki je zboroval v Kromeřižu na Moravskem, pa ni kazal posebnega zmisla za dejanske razmere in praktične potrebe avstrijskih narodov. Vlada je tedaj sama sestavila osnovne postave in cesar je iz svoje vladarske oblasti proglasil za Avstrijo novo ustavo, ki se imenuje *marčna*, ker je meseca marca bila razglašena. Tudi ta ustava je *odpravila podložništvo*, odvzela graščinam sodnijske pravice, pripoznala enakopravnost vseh narodov in državljanov, razširila občinsko in deželno samoupravo, določila delokrog državnemu zboru in deželnim zborom itd. Toda ta ustava je imela le kratko življenje. Že 20. avgusta l. 1851. je odredil cesar, da so ministri odslej odgovorni le kroni, na starega leta dan 1851. pa je preklical marčno ustavo. Tako je v Avstriji zopet zavladal absolutizem t. j. vse vladne posle je vzel cesar sam v roke s svojimi ministri, ki so le njemu odgovorni. Tako je ostalo do l. 1860. in doba absolutizma je zapustila slab spomin zlasti za nenemške narode. Vendar se je v tem času marsikaj storilo, kar globoko sega v ljudstvo in se torej mora v občinski zgodovini vpoštevati.

Velikega pomena za ljudstvo, prav posebno še za nas Slovence, je preosnova *vojaške postave*. Vnebovpijoča krivica je bila ravno za slovenske dežele, da so naši vojaki morali služiti po 14 let, dočim so Ogri in Lahi služili le po 8 in 10 let; dalje je v naših deželah prišlo na 1000 prebivalcev 26 novincev, na Tirolskem pa 5, na Ogrskem 9. Kdo naj prešteje, koliko naših krepkih možakov je ostalo na raznih bojiščih, in tisti, ki so se po 14 letih vrnili, so bili mnogokrat pohabljeni ali drugače nesposobni za delo. Kjer so se pa delile pravice, nas je vlada dosledno in naravnost prezirala!

Hitro po svojem nastopu je cesar izdal novo postavo o naboru; število novincev se je razdelilo enakomerno na vse dežele, potrjeni novinci odslej služijo le 8 let v redni vojski in dve leti v rezervi, če je bilo treba. Vojna dolžnost veže vsakogar, le kmečki sin se sme oprostiti, če je potreben doma za gospodarstvo. L. 1854. je cesar odpravil šibanje vojakov in okrutno vklepanje v verige.

Dalje je cesarska vlada uvedla važne preosnove v upravi in sodstvu. Pred vsem je bila strogo ločena *upravna in pravosodna oblast*, ki je bila poprej združena v rokah graščakovih. L. 1850. je bil vpeljan nov kazensko-pravdni red. Vsa graščinska in stanovska sodišča so bila odpravljena in uvedena nova sodišča. Najnižja sodna stopnja so bila okrajna sodišča za civilne pravde in manjše prestopke, za hujše prestopke in zločine pa okrajna kolegijalna in deželska sodišča; druga stopnja so bila deželska nadsodišča, tretja in najvišja pa sodni in kasacijski dvor na Dunaju.[1] — Za Središče je od leta 1850. prva sodna instanca okrajna sodnija v Ormožu, druga instanca pa deželna ali okrožna sodnija v Celju.

Leta 1850. so stopile v veljavo tudi porote.

V politični upravi so na mesto prejšnjih graščinskih uradov stopila okrajna glavarstva, ki so bila podrejena okrožni oblasti z okrožnim predsednikom na čelu in naposled cesarska namestništva za celo deželo. Središče je bilo podrejeno okrajnemu glavarstvu v Ptuju in okrožni oblasti v Mariboru.

Za javno varnost je osnoval cesar že l. 1849. posebno krdelo — orožnike ali žandarje, narodne straže ali garde so l. 1850. prenehale; duh, ki jih je preveval, je bil Slovencem sovražen.

Tiskovna sloboda se je l. 1848. tu in tam zelo zlorabila, zato je bila l. 1852. izdana nova postava, ki je sicer izdajateljem časnikov dovoljevala marsikatero olajšavo, vendar je bila tiskana beseda pod strogim nadzorstvom državne oblasti. Leta 1852. je izšla tudi društvena postava, ki je dovoljevala le nepolitična društva, politična pa so bila sploh prepovedana. Politično življenje je vsled tega celo zamrlo, a tudi društveno je le životarilo. Le kak važen dogodek je tu in tam potresel speče duhove, da so se malo ogledali po političnem polju.

L. 1850. se je 12. aprila papež Pij IX. slovesno vrnil v Rim iz Gaete, kamor je bil zbežal pred prekucuhi l. 1848. Ves katoliški svet je radostno pozdravljal vrnitev papeževo in ta dogodek je našel odmev tudi v tihem Središču. Tretjo nedeljo

[1] Mayer, Geschichte Österreichs, II., 632.

po Binkoštih je bila v župni cerkvi slovesna služba božja z zahvalno pesmijo.

Tisto leto je bil v Rimu jubilej, kakor je navada vsakih 25 let. Naslednjega leta pa je bil jubilej po ostalem katoliškem svetu. Slovesno zvonjenje v soboto zvečer pred drugo povelikonočno nedeljo je naznanilo, da se začne jubilej. Središki župljani so imeli tri jubilejske procesije: tretjo povelikonočno nedeljo na Hum, štrto nedeljo v trško kapelo, peto nedeljo pa iz trške kapele v župnijsko cerkev. Šesto nedeljo po Veliki noči se je jubilej slovesno zaključil.

Tudi l. 1852. je prineslo središki okolici nekaj novega. Praznovala se je dvestoletnica kapele žalostne Matere božje na slavnoznanem in prijaznem griču v Jeruzalemu, v župniji Sv. Miklavža. Središki župljani so v posebni slovesni procesiji obiskali cerkvico.

L. 1853. je pa grozna, a vendar vesela novica pretresla celo Avstrijo. Dne 18. februarija je krojač Libeny z nožem zavratno napadel cesarja. K sreči ga je le malo ranil in je cesar čez nekaj tednov popolnoma okreval. V zahvalo za srečno rešitev je bila tretjo nedeljo v postu tudi v Središču slovesna zahvalna služba božja.

Isto leto pa je bilo za avstrijske narode tudi leto veselja; dne 18. avgusta 1853. se je namreč 23letni cesar zaročil z bavarsko princesinjo Elizabeto, naslednjega leta dne 24. aprila je bila poroka na Dunaju. Ta pomenljivi dan se je seveda proslavil v vseh župnijah širne Avstrije in tudi v Središču.

Dne 8. decembra l. 1854. je papež Pij IX. proglasil za versko resnico brezmadežno spočetje Device Marije, kar se je v sekovski škofiji zelo slovesno razglasilo v vseh župnijskih cerkvah začetkom l. 1855. Kmalu potem, namreč 5. marca i. l. se je cesarju rodila hčerka Zofija, ki je že l. 1857. 29. maja umrla naslednjega leta pa 12. julija Gizela, l. 1858. dne 21. avg. se je rodil cesarjevič Rudolf, kar se je seveda tudi v Središču slovesno obhajalo.

Tako so se neprenehoma vrstili veseli in resni dogodki, ki so odmevali tudi v najbolj oddaljenih koteh avstrijske države in obračali na sebe pozornost.

L. 1859. pa je prineslo Avstriji zopet vojsko v Italiji, v kateri so prelivali krv tudi naši spodnještajerski slovenski fantje (47. polk). Od Središčanov so bili tega leta v ognju: Ivan Horvat, Tomaž Horvat, Frid. Zollenstein, Vinc. Zadravec, Jož. Govedič. Avstrijska vojska je podlegla premoči združene francosko-sardinske vojske. Avstrija je izgubila Lombardijo, a vojska l. 1859. je imela važne posledice za notranji razvoj države. Pokazalo se je, da se po dotedanji poti Avstrija ne da dalje vladati.

c) Od l. 1860—1909.

Dne 20. oktobra l. 1860. je cesar izdal prevažno pismo (oktoberska diploma), s katerim se začne zopet ustavno življenje v Avstriji. Pri postavodaji naj zanaprej sodelujejo ljudski zastopi; deželni zbori bodo volili poslance za skupni državni zbor.

Veselje, ki ga je napravila oktoberska diploma, je skazil minister Schmerling, ki je v naglici skoval postavo za deželne zbore in za državni zbor. To postavo je razglasil cesarski patent z dne 26. februarija l. 1861. Po tej postavi je dobila štajerska dežela 63 poslancev. Središče je bilo uvrščeno v mestno-trško skupino Ptuj, Ormož, Ljutomer, Rogatec. Kmečke občine ormoškega okraja so bile združene z gornjeradgonskim in ljutomerskim okrajem v eden volilni okraj. Državnih poslancev pa niso volili volilci, ampak deželni zbori in sicer štajerski 13 poslancev.

Ta postava je bila prava pokveka in sramota za ustavno državo, zlasti pa krivična za kmečko ljudstvo. Veliko posestvo, mesta in trgi so volili poslance naravnost, kmečke občine pa so volile najprej volilne može in šele ti poslanca, in sicer ustmeno. Postava je bila nalašč tako prikrojena, da se je zagotovilo gospodstvo graščakom in mestom, kjer je takratni nemški liberalizem imel glavno oporo.

Slovence je pa še ta postava našla popolnoma nepripravljene; niso imeli ne časnikov, ne političnih društev, ne volilnih odborov, še volilni oklici in lepaki niso bili izdani.

Ljudstvo se ni zavedalo svoje ustavne pravice, še celo redki omikani rodoljubi se niso mogli znajti, koga bi volili. Vlada je nalašč določila zelo kratek obrok; dne 26. februarija je izšel cesarski patent, 20. marca pa so že bile volitve!

Neposredno pred volitvami so „Novice“ v dopisih iz raznih krajev donašale imena mož, ki bi se lahko volili, enotno in določno postavljenih kandidatov pa sploh ni bilo. Za mestno-trški okraj ptujski, kjer je tudi Središče volilo, je neki dopisnik iz Vranskega v št. 11. „Novic“ l. 1861, str. 87, dne 13. marca, torej teden dni pred volitvami priporočal prof. dr. Hlubeka v Gradcu. Za kmečko skupino Gornja Radgona-Ljutomer-Ormož je vranski dopisnik priporočal dr. Razlaga, graški dopisnik pa dva: Razlaga in dr. Magdiča, zdravnika v Ormožu.

Drug dopisnik iz Gradca pa je na isti strani za isti okraj priporočal druga dva kandidata: a) dr. Jožef vitez Waser, rojen Ptujčan, in b) Martin (Davorin) Trstenjak, c. kr. prof. v Mariboru.

Kakšna je bila priprava, takšen je bil tudi izid. Zmagali so na celi črti narodni nasprotniki, katere so prej Slovenci deloma sami priporočali. V ptujskem mestno-trškem okraju je bil izvoljen Waser, kateri je bojda prej bil podpisal neko slovensko peticijo na ministerstvo, pozneje pa je bil Slovencem zelo nasproten. V kmečki skupini ptujski je bil izvoljen Mihael Herman. Dopisnik od Sv. Trojice v Slovenskih goricah piše v št. 13. „Novic“, da se je v Ptuju zbralo 119 volilcev, ki so si izbrali za kandidata vrlega Slovenca (imena ne pove), ali kakor bi trenil, je prišel neki sovražnik in ga začel črniti. Volilci so mu verjeli in dali glasove Nemcu — Hermanu. A zadeli so prav, zakaj Herman, dasi rojen Nemec, je bil pošten in pravičen mož, eden najboljših poslancev, kar smo jih Slovenci imeli.

L. 1861. izvoljeni deželni zbori so poslovali do l. 1867., ko so bili 2. januarija razpuščeni. Med tem se je l. 1864. Avstrija kot nemška zvezna država vojskovala proti Dancem za Schleswig-Holstein, za pravo pa je le jemala kostanje iz ognja za Pruse. Tudi mnogi naši sinovi so morali iti v daljno Nemčijo prelivat krvi, v zahvalo za to so pa Prusi Avstrijo natepli l. 1866, kjer so zopet na čeških poljanah krvavili naši sinovi.

Od Središčanov so bili to leto v ognju: Matija Horvat, Ivan Ploh, Anton Kanič, Alojzij Dečko, Anton Alekšič, Anton Baumann, Andraž Štamberger, Filip Marčec, ki je bil nevarno ranjen, Lovro Štampar, Andraž Modrinjak, Ivan Škorjanec, ki je padel na bojišču.

Pa kakor poraz l. 1859., tako je tudi ta prinesel važne preosnove. L. 1867. so bile razpisane nove volitve za deželne zbore po starem redu. Vršile so se dne 21. januarija. V ljutomerskem, ormoškem, g. radgonskem okraju je bil ivzoljen dr. Prelog, v mestni skupini ptujski Waser, v kmečki pa Herman. Sploh so te volitve za Slovence častno izpadle in vzbudile v političnih krogih veliko pozornost. Oklic, ki so ga po volitvi izdali štajerski rodoljubi — med njimi je na prvem mestu podpisan Središčan dr. Kočevar, pravi: „Dan 21. januarija naj bo z zlatimi črkami zapisan v zgodovini našega naroda.“[1] V mestni skupini ptujski je proti Waserju priglasil kandidaturo Slovenec prof. Šuman, ki se je na predvečer volitve ob enem z Waserjem predstavil ptujskim volilcem. Ptujčani se seveda niso dali pridobiti, pač pa so Slovenci računali na Ljutomer, Središče in Ormož. Ker pa je bilo le v Ptuju volišče, bi se bili morali volilci iz Ljutomera, Središča in Ormoža pripeljati tje, a ostali so doma in tako je Šuman dobil le 12 glasov.[2]

Novoizvoljeni deželni zbor štajerski je 23. februarija izvolil svojih 13 poslancev za državni zbor, med njimi le 2 Slovenca in sicer Lipolda, posestnika v Mozirju, in Lenčeka, posestnika v Blanci pri Sevnici, dasi sta se branila in so vsi slovenski poslanci ugovarjali. Zaslepljena strast nemške večine si je postavila s tem spomenik svoje nestrpnosti, ker nalašč ni hotela voliti kakega višje izobraženega Slovenca v državni zbor.

Med ljudstvom je bilo še takrat mnogo narodne zaspanosti in nezavednosti. O *Središču* in okolici pravi neki dopisnik, ki je imel vinograd blizu Jeruzalema, v „Slov. Gosp.“ št. 12, 1867: „Kar zadene narodnega duha v Središču in okolici, je slabo. Malo je kmetov, kateri bi „Slovenskega Gospodarja“ ali kak drugi slovenski časnik prebirali. Vzrok temu je, ker ni pravega učitelja in vodje. Kmeti pa rajši v krčmo hodijo, tamkaj le pijejo in igrajo, namesto da bi se shajali in o gospodarskih rečeh pogovarjali.“ V 28. št. i. l. zopet toži drugi dopisnik iz Središča, da razen nekaterih gospodarjev, ki prihajajo k veselicam in k besedam ter marljivo čitajo slovenske časnike, se

[1] Slov. Gosp. l. 1867., št. 3.

[2] Vošnjak, Spomini, I, 230.

ni živa duša ne briga za narodnost; „le malo bliščečih iskric je v velikem kupu črnega oglja.“ Tisti pa, ki se malo po gosposki sučejo, si dajo „svoje možgane mazati s smrdečim salom Tagesposte“.

Vendar Središčani nikakor niso bili tako nedostopni za narodno delo, kakor bi kdo sklepal iz teh dopisov. Dne 31. maja 1867. je napravila ljutomerska čitalnica izlet v Središče in tržani so jo navdušeno pozdravili. Došle goste ljutomerske je sprejel župan Čulek z občinskim zastopom, topiči so pokali in trg je bil v zastavah. Govoril je predsednik čitalnice dr. Ploj.[1]

L. 1867. izvoljeni državni zbor je rešil zelo važne reči. Avstrijsko državo so razkosali v dve polovici, ustvarivši t. zv. dualizem. Madžari so dobili svoj državni zbor in svoje ministerstvo ter neomejeno oblast čez nemadžarske narodnosti, kakor v naši polovici Nemci čez nenemške narode. Ta razdvojenost in krivično postopanje proti večini avstro-ogrskega prebivalstva je vir neprestanim krizam, vsled katerih trpi ugled države, narodi in občine. Razen tega je ta državni zbor sklenil l. 1867. in 1868. važne postave, ki so še do današnjega dne podlaga našemu zakonodajstvu, postave o temeljnih ustavnih pravicah državljanov, o sodstvu, o delokrogu vladne oblasti, o zakonu, o razmerju cerkve in države, šolsko postavo i. t. d.

L. 1870. je minister Potocki razpustil deželne zbore in tudi državni zbor. Volitve so bile razpisane za kmečke občine na dan 23. junija, za mesta in trge pa 27. junija leta 1870. V kmečkih občinah ljutomersko-ormoškega okraja je bil izvoljen Ivan Kukovec iz Ljutomera. V mestno-trški skupini ptujski je bil izvoljen ravnatelj Fichna z 287 glasovi proti 113. A ta deželni zbor je imel le kratko življenje; ker je bil v nasprotju s Hohenwartovo vlado, je bil že meseca avgusta 1871. razpuščen. Dne 5. septembra i. l. je bil v ljutomersko-ormoškem okraju zopet izvoljen I. Kukovec, v mestni skupini pa mariborski trgovec Reuter. Vlada je deželnemu zboru predložila nov volilni red; a ga je nemško-liberalna večina zavrgla.

[1] Poročilo v Sl. Gosp. 1867, št. 23.

L. 1873. je državni zbor sklenil novo postavo za državnozborske volitve, katero je cesar tudi potrdil. Po tej postavi niso več deželni zbori volili poslancev, ampak volilci sami, toda v kmečkih občinah so še pridržali volilne može. Državni zbor je odslej štel 353 poslancev in sicer 85 iz skupine velikega posestva, 137 iz skupine mest in trgovske zbornice, 131 pa iz kmečkih občin. Na Štajersko je prišlo 23 državnih poslancev in sicer 4 iz velikega posestva, 8 iz mest in trgov, 2 iz trgovske in obrtne zbornice, 9 pa iz kmečkih občin, med temi so trije poslanci prišli na slovenski del Štajerske. Ptujski (kmečki) volilni okraj je obsegal sedaj sodne okraje: Ptuj, Ormož, Ljutomer, Gornja Radgona, Sv. Lenart, Rogatec, Šmarje. V tem okraju so bile volitve 20. oktobra, izvoljen je bil zopet M. Herman. Mestno-trška skupina je obsegala sedaj Maribor, Ptuj, Ormož, Ljutomer, Središče. Izvoljen je bil zloglasni Brandstetter s 531 glasovi. Slovenci niso postavili kandidata. Ormoški okrajni predstojnik Kada je poročal v „Tagesposto“, da bo tudi v Središču „narodnonapredna“ manjšina dala glase Brandstetterju.

Začetkom l. 1876. je v Ormožu ustanovil dr. J. Geršak „hranilno in posojilno društvo“, ki je bilo velikega pomena za celi okraj. V prvi odbor so bili izvoljeni tudi Središčani: I. Kočevar, K. Vennigerholz, B. Klemenčič.

L. 1878. so bile zopet deželnozborske volitve; v kmečkih občinah ljutomersko-ormoškega okraja je bil izvoljen Ivan Kukovec, v mestno-trški skupini pa Ferdin. Kada, kateremu so tudi slovenski volilci dali svoje glasove.

Sicer pa je to leto vso pozornost obračala na sebe vojna v Bosni in Hercegovini. Od Središčanov so se bojevali za osloboditev bosanskih bratov: Ivan Ivančič, dr. Josip Spešič, sedaj zdravnik v Središču, in Jožef Ploh.

Naslednjega leta 1879. so bile pa državnozborske volitve. V mestno-trški skupini je bil izvoljen mariborski Duchatsch, v Središču je bilo takrat 89 volilcev. Duchatsch je pa odstopil in naslednjega leta je bila zopet volitev. Slovenci niso postavili svojega kandidata, ampak so sklenili, voliti nemškega konservativca Fr. Bindlechnerja, ki je dobil 259 glasov. Izvoljen je bil dr. J. Schmiderer.

Istega leta se je praznovala 24. aprila srebrna poroka cesarjeva. Občinski zastop središki se je vsled sklepa 29. marca i. l. korporativno udeležil slovesne sv. maše, trška občina je preskrbela strelbo.

L. 1881. dne 10. majnika se je poročil cesarjevič Rudolf z belgijsko princesinjo Štefanijo. Ta dan se je proslavil po celem cesarstvu z raznimi svečanostmi, tudi središki trg ni izostal, ampak je priredil prav sijajno svečanost.[1] Že na predvečer je po trgu svirala godba, na Gradišču pa so pokali topiči in se je zažgal velikanski kres. Celi trg in spodnji del Grab je bil razsvetljen. Na občinski hiši, na župnišču in šolskem poslopju so bili lepi transparenti s primernimi slovenskimi napisi. Drugi dan je na vse zgodaj vzbudilo prebivalstvo slovesno zvonjenje, godba in pokanje topičev. Ob 8. uri je bila slovesna sv. maša, potem šolska slavnost in so otroci med drugim vsadili spominsko lipo pred Dogševo hišo. Popoldne je bil slavnostni banket, pri katerem je župnik Schwinger napil visokima novoporočencema, kapelan Čagran pa cesarju. Odposlala se je tudi brzojavka z naslednjo vsebino: Središki občinski zastop, duhovščina in slavnostni gostje v svojem in v imenu vsega tukajšnjega prebivalstva izrekajo prisrčno čestitko prevzvišenima zaročencema.

Dne 10. julija l. 1883. je prišel cesar v Ptuj, kjer ga je pozdravilo tudi 119 jezdecev iz ormoškega okraja v narodni noši, lepo število tudi iz Središča in jim je občina dala nagrado.

L. 1885. je bila v Središču pod vedrim nebom svečanost na čast sv. Cirilu in Metodiju, katero je priredilo društvo „Edinost".

L. 1888. se je v vsakem večjem kraju zlasti po slovenski zemlji praznovala štiridesetletnica v proslavo vladanja Nj. Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. Tudi Središčani, vsikdar zvesto vdani svojemu vladarju, niso hoteli zaostati za drugimi meščani in tržani, posebej pa, ker so baš sedaj imeli priložnost praznovati štiristoletnico potrjenja trških pravic.

Izvolil se je poseben slavnostni odbor: Ivan Kočevar ml. posestnik in župan kot predsednik, Maks Robič, trgovec kot

[1] Kot šolsko svečanost smo omenili že v šolski zgodovini str. 217.

tajnik, Vilibald Venedig, župnik, Martin Čulek, c. kr. poštar, Josip Dogša, trgovec z usnjem, Ivan Gross, voditelj železniške postaje, Ivan Kolarič, tržanski sin, Josip Šinko, posestnik in gostilničar na železniški postaji, Simon Strenkl, učitelj, Pavel Unger, nadučitelj, Jurij Zadravec, pek.

V soboto zvečer dne 25. avgusta je bil trg krasno razsvetljen in ves v zastavah. Na občinski hiši je bil transparent: „Blagoslovi Bog trg Središki, obvaruj ga nesreč!“ in: „Živel Franc Josip I.!“ Pri županu Ivanu Kočevarju ml. sta bila dva transparenta: „Slava 40-letnici nam milega vladarja“ in: „Sreča 400-letnici svobode Središke“, a na pošti: „Živi cesar! Živela Avstrija!“ in: „Pred 400 letmi je napočila našim pradedom zlata sloboda“. Ob 9. uri so začeli pokati topiči na Gradišču. Požarna bramba središka je spremljala s krasnimi svetilnicami od občinske hiše svirajočo domačo godbo po vseh glavnih ulicah. Ustavila se je pred hišo županovo, kjer se je zapela cesarska pesem. Drugo jutro je bila budnica. Ob 10. uri je daroval kanonik Lovro Herg, rojen Središčan, slovesno sv. mašo v središki kapeli. Po sv. maši je bil pri občinski hiši Fran Lah, tržan središki, odlikovan s srebrnim križcem, ki mu ga je pripel na prsi c. kr. komisar Supančič iz Ptuja, in sicer zaradi tega, ker je 10. sušca pr. l. otel tržana I. Dečka in hlapca Ivana Slano smrtni nevarnosti, potegnivši oba iz napete, z ledom napolnjene Trnave v temni noči na suho.

Ob tretji uri popoldne se je pripeljala godba iz Varaždina, ž njo pevsko društvo „Vila“ in „Radničko (delavsko) društvo.“[1]

---

[1] Središčani so hoteli goste iz Varaždina lepo sprejeti in so jim šli z dvema vozoma do Medjimurja, kake male pol ure peš hoda od Središča, nasproti. Zapregli so štiri mlade, lepe, čile, ognjene sivke tržana Blaža Klemenčiča in tržana Andreja Zadravca. Na vsakem vozu sta se peljala dva odbornika. Ali komaj so se pripeljali iz trga, nedaleč od železniške proge, splašita se kobili Zadravčevi, ker nista bili vajeni kočijinemu ropotu, in ko se je še utrgala kobili vajet, ni je bilo več možno zadržati. Sedaj se splašita tudi kobili Klemenčičevi, toda on je s svojimi močnimi rokami zadržal svoji iskri sivki ter postavil voz v stran, ker pa Zadravec ni mogel svojih kobil prav brzdati, zadel je s svojim vozom ob voz Klemenčičev ter ga prevrnil, tudi Zadravec se je zvrnil. Klemenčič, izvrsten konjuh, držal je vendar svoji kobili, da se

Pričakali so jih v trgu pri slavoloku, kjer jih je pozdravil odbornik Josip Šinko.

Prišedši v šotor, je zapela „Vila“ „Potočnico“ v občno pohvalo vseh prisotnikov. Po končani pesmi stopi na oder središki župan Ivan Kočevar ml. ter pozdravi prisotne goste. Nato je zapelo „Delavsko pevsko društvo“ pesem: „Davorija“, zbor od Vallingerja, potem pa „Vila“: „Ustaj rode“, zbor od Jurija Eisenhutha.

Po končani pesmi je govoril Ivan Kolarič, tržanski sin iz Središča. Po slavnostnem govoru se je zapela cesarska pesem. Potem je zapelo „Delavsko pevsko društvo“ „Veselo“, zbor od F. Trišlerja.

Nato je govoril Matej Slekovec, župnik pri Sv. Marku na Dravskem polju, nekdaj kapelan v Središču, o zgodovini središkega trga povodom 400letnega potrjenja njegovih pravic. Po tem govoru je zapelo pevsko društvo ormoškega okraja: „Pozdrav“ mešani zbor od dr. Gustava Ipavca.

Vrstile so se potem še razne pesmi in napitnice. Ko se je zmračilo, je pa zašvigal umetalni ogenj. Svečanost se je končala s prosto zabavo pozno v noč.

L. 1884. je bila deželnozborska volitev v mestno-trški skupini Ormož-Ptuj-Središče itd., ki je dokaj ugodno izpadla. Slovenski kandidat prof. Kunstek, ki je 10. avg. imel v Središču volilni shod, je dobil 265 glasov, nemški kandidat Ausserer pa 338, torej le 73 glasov večine. V kmečki skupini Ljutomer-Ormož je bil enoglasno zopet izvoljen I. Kukovec. Pri deželnozborskih volitvah l. 1890. je bil v kmečki skupini Ljutomer-Ormož izvoljen Središčan dr. Ivan Dečko, v mestno-trški pa dr. Kokoschinegg.

Leta 1896. je dr. Dečko kandidiral v celjskem volilnem okraju, v ljutomersko-ormoškem pa je bil izvoljen 21. septembra dr. Fr. Rosina, takrat odvetnik v Ljutomeru. V mestno-trški skupini so Slovenci postavili kandidata središkega tržana Ivana

---

ni prigodila še večja nesreča. Seve, da so se vsi (voznika in odborniki) spotolkli, in voz Sajnkovičev, ki ga je imel Klemenčič na posodo, poškodoval se je znatno. Ta neugodni prigodek je zakrivil, da Varaždinci niso bili tako sprejeti, kakor so Središčani želeli.

Kočevarja, ki je dobil 257 glasov, in sicer v Središču vseh 132. Izvoljen je bil dr. Kokoschinegg s 364 glasovi.

Za državni zbor je l. 1896. pod ministerskim predsednikom Badenijem bila sprejeta prepotrebna volilna reforma in sicer t. i. peta kurija, v kateri so imeli volilno pravico vsi 24 let stari moški, ob enem je bila uvedena direktna tajna in volitev. Naslednjega leta so bile nove volitve v državni zbor. V mestnotrški skupini Maribor, Slov. Bistrica, Slov. Gradec, Muta, Marenberg, Vuzenica, Ptuj, Sv. Lenart, Ormož, Ljutomer, *Središče* so Slovenci postavili za kandidata dr. Fr. Rozina, ki je dobil 267 glasov, nasprotni kandidat dr. Wolffhardt pa 1080. V splošni ali peti kuriji celjski, v kateri je bilo tudi Središče, je l. 1897. bil izvoljen Josip Žičkar, župnik v Vitanju, ki je v isti skupini bil izvoljen v državni zbor tudi leta 1900. Po njegovi smrti (27. sept. 1905) je l. 1906. dne 29. maja bil izvoljen dr. Anton Korošec.

L. 1898. se je obhajala 50 letnica vladanja cesarja Franca Jožefa I. Kakor drugekrati, je tudi ob tej priliki pokazal trg svojo vdanost do vladarja in njegove hiše. V slovesni seji 2. decembra je občinski zastop sklenil odposlati naslednjo čestitko:

„Vaše cesarsko in kraljevsko apostolsko Veličanstvo! Neizmerna radost navdaja danes vse narode širne in mogočne države Vašega Veličanstva. Slavni cesarji habsburškega rodu vladali so modro stoletja našo državo in pred petdesetimi leti je nje žezlo božja previdnost položila v posvečene roke Vašega Veličanstva.

S srčnimi čutili bližamo se zastopniki trga Središča presijajnemu prestolu Vašega Veličanstva z najudanejšo prošnjo da blagovoli Vaše cesarsko in kraljevsko apostolsko Veličanstvo sprejeti zagotovilo naše globoke udanosti in neomahljive zvestobe in da vsemogočna roka zaceli hude rane, ktere je bridka usoda vsekala blagemu srcu Vašega Veličanstva, ter dodeli dočakati skrajno mejo človeškega življenja, na srečo in blagogostanje narodov in v proslavo države.

To je naša in našega prebivalstva najiskrenejša želja.

Bog ohrani, Bog obvaruj Vaše cesarsko in kraljevsko apostolsko Veličanstvo!

Jos. Šinko, Ivan Kočevar, Maks Robič, Martin Čulek, Jakob Klemenčič, Jurij Polanec, Matija Kanič, Franc Kolarič, Jožef Ploh, Ivan Kolarič, Jakob Škorjanec, Andrej Dečko.“

Pri deželnozborskih volitvah l. 1902. je bil v kmečkih občinah Ljutomer-Ormož izvoljen dne 4. nov. Središčan Ivan Kočevar, v mestno-trški skupini pa dr. Kokoschinegg s 503 glasovi, dočim je slovenski kandidat dr. Ploj dobil 229 glasov.

L. 1903. je štajerski deželni zbor vpeljal tudi v kmečkih občinah direktne in tajne volitve, ob enem pa dodal 4. kurijo volilcev z 8 poslanci. V tej kuriji je dobil volilno pravico vsak 24letni moški avstrijski državljan, ki je že šest mesecev v dotični občini. V volilnem okraju Ptuj, ***Ormož***, Št. Lenart, Rogatec, Šmarje, Kozje, Sevnica, Ljutomer, Gor. Radgona je bil 20. septembra l. 1904. izvoljen dvorni svetnik dr. Miroslav Ploj.

L. 1907. je bila 26. januarija potrjena splošna, direktna in tajna volilna pravica za državni zbor. Vsak avstrijski državljan, ki je dovršil 24. leto, ima volilno pravico, izvzemši nekatere, v postavi navedene slučaje. Po tej postavi tvori ptujski in ormoški sodni okraj poseben volilni okraj, kjer trg Središče voli s kmečkimi občinami. L. 1907. dne 14. maja je bil v tem okraju izvoljen kandidat „Slovenske kmečke zveze“, dvorni svetnik dr. Miroslav Ploj; v Središču je dobil 9 glasov, v Obrežu 26, v Šalovcih 12.

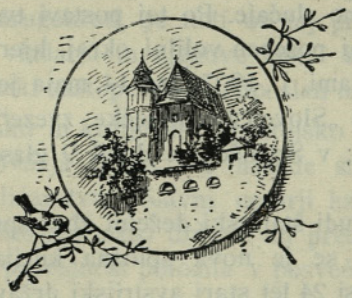
L. 1909. je tudi štajerski deželni zbor sprejel novo volilno postavo. Uvedla se je nova splošna kurija, v kateri imajo volilno pravico vsi 24 let stari avstrijski državljani, ki v drugih kurijah nimajo volilne pravice. Na Slovenskem Štajerskem sta za to kurijo dva volilna okraja: 1. sodni okraji Maribor, Sv. Lenart v Slov. gor., Ljutomer, Ormož, Gornja Radgona, Ptuj, Konjice, Slov. Bistrica, Rogatec; 2. sodni okraji Celje, Laško, Sevnica, Kozje, Brežice, Gornji grad, Vransko, Šoštanj, Marenberg, Slovenji gradec.

V prvem volilnem okraju je dne 7. maja 1909. bil izvoljen kandidat „Sl. Km. Zv.“ dr. Anton Korošec, državni poslanec v Mariboru. Trg Središče je z drugimi trgi in mesti v tej skupini združen v volilni okraj Celje–Maribor–Slov. Gradec–Ptuj–Ormož–Ljutomer–Brežice, Slovenci so postavili za kandidata Ivana Rebeka, ključavničarja v Celju, ki je 7. maja dobil

1013 glasov, pri ožji volitvi dne 14. maja je s pomočjo slovenskih glasov bil izvoljen socijalni demokrat A. Horvatek.

V kmečki skupini za sodna okraja Ptuj-Ormož sta bila dne 17. maja izvoljena kandidata „Slov. Km. Zveze“ Anton Meško, župan v Lahoncih in Josip Ozmec, župnik pri Sv. Lovrencu na Dr. p.

Trg Središče je z drugimi spodnještajerskimi slov. trgi združen v poseben volilni okraj, ki obsega trge: Braslovče, Gornji grad, Št. Jurij ob južni žel., Kozje, Ljubno, Mozirje, Rajhenburg, *Središče,* Šmarje pri Jelšah, Veržej, Vransko, Žalec ter vas Studence pri Mariboru. V tej skupini je bil dne 24. maja izvoljen kandidat „Narodne stranke“, dr. Vekoslav Kukovec, takrat odv. koncipijent v Celju.

VII. Trška uprava.

1. Trško starešinstvo in njega delokrog.

Najvišjo oblast v mestih in trgih je imelo po osem, deset ali dvanajst svetovalcev, ki so se imenovali ožji občinski svet ali magistrat. Središki trg je že nekako od sredine 15. veka imel pravico, voliti si po 12 svetovalcev ali prisežnikov (Rathsgeschworne, Rathsverwandte). Kakor sodnik, tako so se tudi svetovalci morali izprva vsako leto odpovedati svoji časti. V 18. stoletju pa se je po vzgledu drugih štajerskih mest in trgov to spremenilo ter so vpeljali stalno starešinstvo, t. j. vsak svetovalec se je volil za čas svojega življenja, ali dokler ga niso zaradi nesposobnosti ali kakih nerednosti in prestopkov odstavili. Slednje pa se je smelo zgoditi le s privoljenjem graščinske gosposke. Zlasti če je svetovalac razžalil župana ali druge starešine, če je bil nepokoren sklepom starešinstva, če je bil preveč jezičen, če je izdal občinske tajnosti, so ga smeli izključiti. Svetovalcem in vsem, ki so se vdeleževali občinske uprave in starešinskih sej, je bilo strogo zaukazano molčati o vsem, kar se je razpravljalo v občinski hiši, ne le nasproti tujcem, ampak tudi nasproti lastnim sotržanom. Vsled sklepa z dne 17. januarija l. 1746. je plačal 3 tolarje kazni, kdor je kaj uradnega izdal. Še celo pisma o svojih sloboščinah so tako skrbno skrivali, da so tržani le z velikimi prošnjami in nekaterekrati z grožnjo upora dosegli, da so se prebrale trške pravice, pa le pod pogojem, da morajo o vsem molčati.

Šest svetovalcev je volil župan sam in sicer tri na levo, tri na desno roko, šest jih je volila občina, vse skupaj pa je morala potrditi graščina.

Občinski zastop v ožjem pomenu, ki se je imenoval *magistrat,*[1] so tvorili le (sodnik) župan in svetovalci in le ti so imeli pri obravnavah polnomočni glas. Na čelu magistrata je stal župan ali sodnik. Kot sodnika pa si ga ne smemo misliti v današnjem pomenu besede. Kot sodnik ni imel župan pravice sam koga

[1] Latinski magistratus=poglavarstvo, starešinstvo.

soditi ali kaznovati, pravico soditi in ukrepati v trških in zasebnih zadevah je imelo le starešinstvo in glas vsakega zaprisoženega svetovalca je veljal ravno toliko kakor županov glas. Župan je bil le vidni zastopnik magistratske oblasti na zunaj, njegova naloga je bila, izvrševati to, kar je magistrat sklenil, ter skrbeti, da so se tržani ravnali po sklepih magistrata. Le če je kdo te sklepe preziral in jih prestopal, je imel župan kot sodnik pravico, dotičnika sam kaznovati, ne da bi bilo treba o tem magistratu še posebej sklepati. Kakor v drugih mestih in trgih, je tudi v Središču bil magistrat prava gosposka.

O zadevah občine in njenih prebivalcev je magistrat sklepal v svojih sejah. Magistratske seje so bile dvojne vrste: *navadne in slovesne.*

V raznih štajerskih mestih in trgih je bila navada, da so se navadne seje vršile vsak teden po enkrat, a v Središču to ni bilo potrebno in se tudi ni vršilo, vsaj v onih časih ne, iz katerih so se nam ohranili zapisniki. Kakor je namreč razvidno iz zapisnikov, se je starešinstvo shajalo k sejam po potrebi, včasi večkrat, včasi manjkrat v letu. Navadno so se vršile seje ob nedeljah in praznikih predpoldnem. L. 1734. dne 1. januarija je pa graščak grof Jožef Königsacker strogo prepovedal, seje sklicevati ob nedeljah in praznikih ter je zaukazal, da se morajo vse seje brezizjemno vršiti ob delavnikih in sicer ob takem času, da se ne bo mogel nihče pritoževati. Dolgo se pa ta ukaz ni vzdržal. K navadnim sejam so se zbirali le župan-sodnik in svetovalci; zadostovalo je, če je bilo navzočih vsaj šest svetovalcev. V takih sejah so reševali navadne tekoče posle, sprejemali račune, razsojali neznatnejše prestopke i. t. d.

K *slovesnim* sejam pa so morali priti vsi svetovalci, četrtniki in tržanski odbor, kjer so ga imeli. Kdor je brez vzroka izostal, so ga prav občutno kaznovali. Izprva so nalagali kazen v denarju. Ko je pa nekdo graščaku ovadil, da tak denar središki svetovalci sproti zapijejo, je denarno kazen prepovedal in županu ostro zažugal, da bo sam plačal globo in še bo telesno kaznovan, če se še kaj takega enkrat zgodi. Tedaj je magistrat dne 9. maja 1783. sklenil, da vsak, ki brez vzroka izostane od seje, dobi prvokrat 4 ure, drugokrat 8 ur, tretjokrat

pa 12 ur zapora. Ob enem so takrat sklenili, da se vršijo seje v poletnem času ob sedmi, v zimskem pa ob osmi uri zjutraj.

V *slovesnih* sejah so se navadno posvetovali o važnejših zadevah trga, n. pr. o vsprejemu novih tržanov, o prodaji ali prepisu kake hiše ali posestva, o sklepanju važnejših pogodb. Sodilo se je tudi o večjih prestopkih in pravdah. Odloke, izdane v takih sejah, so podpisovali: N. sodnik in svetovalstvo trga Središče in občina. (N. Richter und Rath defs Markhts Polstrau vnd Gmain.) Sicer pa se meja med posli navadnih in slovesnih sej ne da natanko določiti, zakaj v slovesnih sejah so včasi razpravljali kaj malenkostne reči, v navadnih pa tudi jako važne. Še važnejše so bile skupščine, katerih so se poleg magistrata morali polnoštevilno vdeleževati vsi tržani. Takih skupščin je bilo navadno po pet na leto, namreč vsake kvatre, zlasti na god sv. Lucije, ko so volili župana, pa prvi petek po Treh kraljih, ko so potrdili novega župana in volili starešinstvo. V teh skupščinah so se tržanom predstavljali in prisegali novo sprejeti tržani, zasliševale so se pritožbe tržanov proti magistratu ali njega posameznim udom, pa tudi tožbe proti sotržanom.

Tržani so k tem sejam prihajali navadno jako zanikerno, ako niso imeli ravno posebnega vzroka, zatorej je moral magistrat večkrat zagroziti z občutljivimi kaznimi od 2 do 3 tolarjev. Včasi se zaradi slabe udeležbe niti volitve niso mogle vršiti.

Predsedoval je vsem tem sejam in skupščinam trški župan in sodnik. Razpravljalo se je vse ustno, na kratko so se reševale najvažnejše reči in sodili včasi znatni prestopki brez posebnih okoliščin in stroškov. Pisar je sicer sestavljal zapisnike, a v teh zapisnikih nahajamo navadno le kratek in suh posnetek obravnavanih stvari, pa sklep ali razsodbo starešinstva (Schluss, Urthl).

Tvarina, ki se je obravnavala v teh sejah, je bila jako različna in oblast magistratova dokaj obširna, dasi so mu jo vedno pristrizali graščaki. Magistrat je bil za podložne občane nekako to, kar so dandanes razni politični in davkarski uradi, pa civilna in kazenska sodnija.

a) Politična oblast.

Kot političen urad je imel magistrat — večinoma pod nadzorstvom graščine — skoro vse one posle, ki jih dandanes opravljajo okrajna glavarstva, davčni, finančni in občinski uradi. Prva skrb magistratova je bila, *upravljati trško premoženje,* o katerem bomo natančneje govorili v „gospodarski zgodovini".

Razen občinskega premoženja je magistrat imel v rokah mnogo pupilarnega (sirotinskega) premoženja, dolgo časa tudi imetje kapele Žalostne Matere božje.

Uprava občinskega premoženja je dajala mnogo dela in župan sam, kot izvršujoč člen magistrata, bi tega nikakor ne mogel sam opravljati, zato so mu v pomoč volili izmed svetovalcev po dva *komornika,* ki sta pobirala dohodke od trških zemljišč, pa tudi različne davke in pristojbine. Samo dohodke magistrata kot sodnjega urada je pobiral župan sam. Za svoje poslovanje sta bila komornika odgovorna le magistratu, seveda pod višjim nadzorstvom graščinske in pozneje okrožne oblasti.

Kdor vkljub opominu ni pravočasno plačal davka, so ga morali četrtniki rubiti, a magistrat v iztirjevanju davkov ni bil strog, tržani pa v plačevanju jako počasni. Le če je graščina zagrozila s skrajnimi sredstvi, se je zganil magistrat in pritisnil na dolžnike, a pri vsem tem se je večkrat zgodilo, da je morala graščina sama rubiti tržane.

Za oskrbovanje trških *vinogradov* je starešinstvo volilo vsako leto iz svoje srede po dva *nadzornika* (Inspectoren), ki sta morala vzdrževati vinograde v dobrem redu, plačevati in nadzorovati viničarje in vinogradniško delo, ob koncu leta pa starešinstvu polagati račun ter čisti dobiček izročiti komornikoma. Ker pa pri vinogradih navadno ni bilo dobička, jih je trg sčasoma razprodal.

Za nadzorovanje gozdov je starešinstvo izmed prostih tržanov volilo vsako leto navadno po tri logarje. Ti so morali paziti, da po gozdih nihče ni brez dovoljenja pasel, listja grabljal ali drv sekal, bodisi tujec ali domačin. Zlasti zaradi drv je bilo mnogo sitnosti. Ne samo da so okoliški kmetje in želarji, zlasti iz Hrvaškega in Medjimurja, v trških logih radi kradli drva, tudi tržani sami niso bili mnogo boljši. Magistrat jim je

sicer dovoljeval v trških šumah sekati na leto 6 do 10 voz drv, a to jim je bilo navadno premalo. Leto za letom so se oglašale tožbe o tem, magistrat je dal preiskovati dvorišča, pretil je s kaznimi, pa vse zastonj. Prišel je tedaj na misel, in menda ne brez povoda, da so tega krivi tudi logarji, ker zanemarjajo svojo dolžnost. Nastavil je tedaj kazen dveh tolarjev za tiste, ki bi proti prepovedi sekali drva, logarjem pa je zagrozil z zaporom 2 dni.

Z dohodki je moral magistrat plačevati vsakovrstne davke, pa svoje uradnike in sluge. Cerkvi sv. Duha so vsako leto plačevali po 1 gl. za olje. Mnogo so jih stale razne pristojbine za odloke in pisma, ki jih je dobival magistrat od graščine ali od vlade. Zlasti velike pristojbine so morali plačevati za potrjenje svojih trških pravic. Posebno visoke pristojbine so bile tudi za potrjenje sejmov. Dolgotrajne pravde z graščaki in s Hrvati zaradi meje so požrle precej občinskega premoženja.

Marsikateri vinar pa je slavni magistrat potrosil tudi s pojedinami in popivanjem pri raznih priložnostih. Na novega leta dan n. pr., ko so se vrnili z novo potrjenim županom iz Ormoža, so na občinske stroške zapili vsako leto 2 do 4 gl., kar ni majhna svota z ozirom na takratno visoko denarno vrednost in nizko vinsko ceno.

Nedoletnim otrokom, ki so izgubili stariše, je imel magistrat pravico imenovati varihe. Navadno so to bili svetovalci, pa tudi drugi tržani. Mnogotere pritožbe in pravde nam spričujejo, da so tudi ti večkrat zlorabili svojo oblast ter bolj gledali na svoj dobiček, kakor pa na korist svojih varovancev.

Magistrat je moral skrbeti tudi za popravila na javnih poslopjih, zlasti pri občinski hiši, kjer so se vršile občinske seje.

Odkar obstoji v Središču šola, je moral magistrat, vsaj deloma, skrbeti tudi za šolo in učitelja.

b) Policijska oblast.

Kot policijska oblast je moral magistrat središki skrbeti za občni mir, red in varnost tako v imenu občine kakor tudi države. V prvi vrsti je imel za to skrbeti župan, ki je bil odgovoren za celo policijo. Podpirali so ga pri tem občinski sluga (stražar) in četrtniki. Že l. 1696. se v poročni knjigi

omenja občinski policaj (oppidi lictor) Janez Lozarin, ki se je 23. septembra t. l. oženil z vdovo Marjeto Kaftka. Po dnevu je stražil občinski sluga, po noči pa od časa do časa župan sam in četrtniki, ki so patrulirali po trgu in so smeli prijeti vsakogar, ki bi razgrajal ali se pretepal ali bil zasačen pri kakem zločinu. Sploh so smeli prijeti vsakega človeka, ki se jim je zdel sumnjiv, bodisi domačin ali tujec. Izvzeti so bili le graščinski služabniki, razven če so jih zasačili v hudih pretepih, pa tudi v tem slučaju so morali vso zadevo takoj naznaniti graščini in čakati njenega povelja.

Od časa do časa je bilo treba napraviti splošni preiskovalni obhod (allgemeine Streichung); kar iznenada je župan s policaji, četrtniki in svetovalci preiskal vse hiše in kote ter polovil vso sumnjivo drhal. Navadno se je to zgodilo le na povelje višje gosposke. Tak obhod je bil n. pr. zaukazan za trg in okolico ponoči 28. julija l. 1802.

Posebno so morali paziti župani in četrtniki na krčme, da niso bile odprte čez postavno uro, po letu do 9., po zimi pa do 8. ure zvečer. Po krčmah ni smel župan trpeti pretepanja in kvartanja. Plačati je moral tolar kazni, če se je po njegovi zanikernosti zgodil v krčmi kak izgred, pa je graščina zvedela zanj.

A posebno natančen ni bil magistrat v teh rečeh, vsled česar mu je okrožna oblast 29. maja 1792. izrazila svojo „popolno nezadovoljnost“ (die volle Unzufriedenheit) ter mu očita, da pušča berače in postopače klatiti se po trgu, policijska mesečna poročila so površna in netočna, po krčmah dopušča, da se pleše, kvarta in popiva čez policijsko uro, med službo božjo krčmarji točijo, ob nedeljah in praznikih se baranta tudi s tako robo, ki se ob teh dneh ne sme prodajati.

A tudi drugod ni bilo mnogo boljše, zato je deželno policijsko nadzorstvo 7. febr. l. 1795. dalo ukor sploh vsem trškim magistratom na Spodnjem Štajerskem, pa tudi magistratu v Mariboru in v Ptuju. zlasti ker ne pazijo na policijsko uro v krčmah in pošiljajo prazna, površna in netočna policijska poročila, dasi je znano, da se gode raznovrstne nerednosti.

Največ skrbi je imela trška policija ob sejmskih dnevih. Takrat je navrelo vsakovrstnega ljudstva od vseh strani v trg

tembolj, ker so se veliki sejmi vršili tudi ob nedeljah in praznikih. Ob takih prilikah je moralo biti vse na nogah: občinski sluga, mestninarji, četrtniki, župan, vsi svetovalci. Zlasti ob binkoštnih praznikih, ko se je pri župnijski cerkvi obhajalo „proščenje“, so imeli vsi skupaj dokaj opraviti, da so mogli vzdržati red in mir.

Razumljivo je, da se je s tem šumom in hrumom, krikom in vikom onečaščal dan Gospodov in motila služba božja,[1] zato si je cerkvena oblast mnogo prizadevala, da bi se ob nedeljah in zapovedanih praznikih sejmi prepovedali in prestavili na druge dni, pa brezuspešno; še toliko se ni dalo doseči, da bi se vsaj med službo božjo ne trgovalo. Šele cesarica Marija Terezija je zaukazala, naj se sejmi, ki so se doslej vršili ob nedeljah in praznikih, prenesejo na prihodnji dan.

Magistrat je imel tudi pravico in dolžnost, nadzorovati živila, njihove cene, mero in težo. Za navadna živila je magistrat večkrat na leto natančno določeval cene, župan pa je moral večkrat v letu pregledati mere in tehtnice po krčmah in prodajalnicah ter paziti na to, da kruh ni bil prelahek, živila pa nezdrava. Da bi mesarji ne klali bolne živine in prodajali zdravju škodljivega mesa, je magistrat nastavljal dva mesna oglednika (Fleischcommissarii), ki sta morala vsako živinče ogledati, preden se je zaklalo. Mesarju, ki bi brez njune vednosti zaklal živinče, se je vzelo meso in še ga je povrh zadela občutljiva kazen. Tako je veleval predpis, v dejanju se seveda to ni tako natančno izvrševalo, dokler ni višja oblast pritisnila na magistrat ter zahtevala natančnih poročil o policijskih zadevah.

Magistratov pa se je posluževala tudi vlada kot svojih policijskih organov. Skrbeti so morali za splošno varnost življenja in imetja pred roparji, tatovi, berači in raznimi potepuhi. Zlasti so imeli v tem oziru mnogo opraviti ob deželnih mejah, kakor je to ravno v Središču. Posebno težko breme

[1] V bučnih srediških sejmih ob nedeljah in praznikih se kaže madžarski vpliv. Dočim je Nemcem, Romanom in Slovanom nedelja svet dan, Gospodov dan, dan, ko se ne dela, imenuje madžarski jezik nedeljo naravnost sejmski dan — vasárnap.

je nalagala vlada magistratom ob času vojne in kuge. Vojaštvu je moral magistrat poskrbeti stanovanje ter hrano moštvu in konjem. Pa tudi tržani so v starejših časih morali biti vsak čas pripravljeni, prijeti za orožje v bran domovine.

Posebno ob času turških napadov so mnogo trpeli; središki tržani so morali noč in dan stati na straži ob Dravi, ob medjimurski meji in celo k Muri so hodili na stražo, kakor n. pr. l. 1683., ko se je velika turška vojska pomikala proti Dunaju. Tudi redni cesarski vojski so se morali večkrat pridružiti. Magistrat je moral skrbeti za potrebno orožje in paziti, da ima vsak tržan dovolj pripravljenega živeža.

Magistratov ob mejah se je vlada posluževala tudi v ogleduških poslih, kar je razumljivo pri takratnih skromnih prometnih sredstvih. Tako je središki župan meseca avgusta leta 1678. v občinski seji priobčil vladin dopis z dne 27. julija i. l., v katerem se zahteva, naj magistrat poroča o gibanju turških čet na Ogrskem. Zvedelo se je namreč, da je neki turški paša z 10.000 Turki prodrl do Kaniže, za njim pa gre še 1000 mož, ki se hočejo ž njim združiti pri Stolnem Belgradu. Magistrat je tedaj poslal dva tržana v Legrad in k poveljniku cesarske vojske, da poizvesta kaj o tem. Enako je vsled vladinega ukaza poslal magistrat meseca novembra l. 1690. dva moža v Legrad, da poizvesta, je li Turek, ki je v oktobru bil razdejal Belgrad, vzel že tudi Osek.

Ob času kuge je moral magistrat izvrševati vladne naredbe in ukaze kužnih komisarjev. Mejo je moral zastražiti in to službo je magistrat navadno nalagal želarjem. Če se je pa kuga pojavila v trgu, je moral skrbeti za strogo kontumacijo, za kužno bolnišnico, za pogrebce i. t. d., kar je povzročalo mnogo sitnob in stroškov.

Domače berače in ubožce je magistrat v starejših časih prepuščal večinoma zasebnemu usmiljenju. Stare in dosluženе vojake, ki niso bili več za drugo službo, so porabljali za kravarje ter jih hranili od hiše do hiše, da ni bilo treba segati v občinsko blagajno.

Pod policijsko oblast magistratovo je spadala tudi skrb za varnost proti ognju, pred katerim so tržani imeli pač velik strah, a za varnost se je storilo malo. Hiše so bile v prejšnjih

časih večinoma lesene in z ilovico ometane ter s slamo ali skodljami pokrite, ognjišča pa zelo priprosta in deloma brez dimnikov. Župan je imel sicer dolžnost, preiskovati ognjišča in dimnike ter skrbeti, da se dimniki večkrat ometejo, toda na to se je navadno pozabilo. Opetovano je morala višja oblast opozoriti magistrat na njegove dolžnosti. L. 1797. dne 27. novembra je graščinska gosposka med drugim ukazala, naj magistrat strogo pazi na tobakarje, da ne bodo kadili na takih prostorih, kjer je nevarnost, da nastane ogenj, in naj sploh odstrani take reči, ki so za ogenj naravnost nevarne. Le ko je kje izbruhnil ogenj, se je nekaj časa strožje nadzorovalo, potem pa se je zopet vse pozabilo. Gasilno orodje je bilo zelo pomanjkljivo in zanemarjeno, ob času sile mnogokrat nerabno. Od časov cesarja Jožefa II. je sicer vlada dajala razna povelja, naj si občina oskrbi potrebno gasilno orodje, a do novejšega časa se je v tem oziru malokaj storilo. Tako beremo v nekem dopisu ormoške gosposke 27. junija l. 1803., da sploh brizgalnice niso imeli; pač so jo poprej imeli, a so jo zanemarili in ni bila več rabna. Magistrat se je zaradi tega moral zagovarjati pred graščinsko gosposko, a določnega odgovora ni dal, vsled tega mu je bilo 14. julija zaukazano, da si trg v 3 tednih omisli večjo brizgalnico, ki bi se dala prenašati. Ob enem jim je bilo naročeno, oskrbeti si potrebne železne droge za razbijanje krun.

Že prej 10. maja 1802. je okrajna oblast izdala strogo naredbo, da trški magistrat v 14 dneh poskrbi za potrebno orodje pri gašenju ognja, bilo je namreč zelo pomanjkljivo.

Dne 31. oktobra 1792. je bil izdan poseben red za varstvo proti ognju. Med drugim je bilo prepovedano po noči v pečnicah lan sušiti in treti, a v Središču je ostalo še vse pri starem; sušili so lan v hišah samih ali pa v pečnicah poleg hiš, zato je graščinska gosposka 1. avgusta 1798. zopet ostro ukazala, da se držijo predpisanega reda. Mesečno so morali poročati o hišah in poslopjih, ki so bila bolj nevarna za ogenj, zlasti take, ki niso imele zidanih dimnikov. Sem so spadale tudi pečnice za lan, ki so stale tik hiš. Magistrat je tedaj dobil naročilo, zabičati vsem prebivalcem, da se nihče ne drzne sušiti lanu v pečnici tik hiše ali celo v domači peči, ampak

v pečnicah, ki so dalje od hiš — na pašniku. Ako bi vsled sušenja lanu nastal kje ogenj, bo kaznovan župan za 6 tol., isto kazen plača, če ne objavi dotičnih ukazov. Hiše, ki niso imele obokanih kuhinj in zidanih dimnikov, si morajo v kratkem to preskrbeti, ravno tako mora biti pri vseh novih poslopjih.

Nekaki policijski organi v trški občini so bili v poznejših časih tudi četrtniki. Ko so Središčani dobili pravico, voliti si mesto šest dvanajst svetovalcev, so dobili tudi pravico, voliti si štiri može (četrtnike, Vierer), ki so bili v občinskem svetovalstvu nekaki ljudski zastopniki (tribuni plebis), pravice glasu sicer niso imeli, vendar so v sejah zastopali proste tržane, smeli so predlagati želje in zahteve tržanov ter ugovarjati sklepom občinskega starešinstva. Oni so nekako posredovali med magistratom in tržani. Sčasoma se je pa njihov delokrog spremenil in so postali nekaki policijski nadzorniki v določenih četrtnijah mest ali trgov (Viertelmeister). Tržane je pa pri magistratu zastopal tržanski (meščanski) odbor (Bürgerausschuss), udje tega odbora so se imenovali občinarji (Gemainer).

Razen teh so tržani vsako leto volili po dva cenilca (Schätzer), štiri desetinarje (Zechenter), enega mitničarja (Mauthner) in tri logarje (Förster). V prvih časih, ko je trg imel več vinogradov, so vsako leto volili tudi po dva vinogradniška nadzornika.

c) Sodnja oblast.

Če hočemo prav umeti pomen trške sodnje oblasti, moramo si kratko ogledati zgodovino sodstva na Štajerskem sploh.[1]

Ko si je Karol Veliki podvrgel naše dežele, je pri nas obveljalo tudi frankovsko sodstvo. Cesar je pošiljal v razne kraje svoje namestnike in sodnike, mejne grofe, po štirikrat na leto kot svoje odposlance in višje nadzornike (missi dominici), ki so izvrševali višje kriminalno in civilno sodstvo. Ti nadzorniki so sodili navadno v januariju, v aprilu, juliju in

[1] Prim. Gräff Joh. Christ., Versuch einer Geschichte des Criminalwesens in Steiermark. Graz 1821. Luschin von Ebengreuth, Geschichte des älteren Gerichtswesens in Österreich ob und unter der Enns. Weimar 1879. Mayer Dr. Fr. M., Geschichte Österreichs mit besonderer Rücksicht auf das Culturleben. Wien 1900.

oktobru. Krajevni sodniki, grofje, opatje in škofje so morali dajati vselej račun o svojem sodstvu. Zatoženca je poklical pred sodišče ali tožnik sam s tem, da mu je pred pričami vrgel v naročje snopič šibja, ali pa ga je poklical kraljev odposlanec.

Ko so Franki zavladali v naših deželah, so tudi frankovsko sodnje pravo pri nas vpeljali, vendar je pri tem vpoštevati dvoje: prvič, Franki so se vsaj iz početka kolikor toliko prilagodili napravam in običajem podjarmljene dežele in tako je vsaj deloma ostalo pri nas v navadi še tudi dalje staro domače sodnje postopanje; drugič, nemški graščaki, ki so pri nas dobili obsežna zemljišča, so bili deloma iz Bavarskega, deloma iz drugih nemških dežel, nekateri tudi domačini, ki so se seveda polagoma potujčili ali pa izumrli. Zatorej v naših deželah pride v poštev tudi bavarsko in staro domače pravo.

Za središko okolico je sodnje pravo Karola Velikega in njegovih naslednikov skoraj brez pomena, zakaj do smrti Kocelove (okoli l. 873.) je bil ta kraj pod oblastjo slovenskih, panonskih, precej samostojnih knezov, po smrti Kocelovi pa so kmalu prihruli Madžari ter celo ptujsko okrožje odtrgali od nemške države.

Redne sodne razmere so v središki okolici nastopile šele po l. 1200., ko so ptujski gospodje pregnali Madžare. Uveljavilo se je kajpada tukaj isto sodnje pravo kakor je bilo drugod po Štajerskem in v drugih deželah nemškega cesarstva.

Sodišča srednjega veka — do najnovejših časov — so bila last graščin, škofij, samostanov, mest in trgov. Ker je ptujsko okrožje bilo last solnograških nadškofov, so ti tudi imeli višjo sodnjo oblast, katero so izvrševali ptujski in drugi gospodje.

Listina iz l. 1322.[1] nam na tančno opisuje obseg in delokrog solnograškega sodišča v Puju. Meja ptujskega zemljišča solnograške cerkve je šla od Vurberga proti Pesnici, potem mimo Sv. Lovrenca v Slov. goricah proti Ščavnici, potem ob Ščavnici do ogrske meje (današnje medžimurske) in ob tej meji naravnost proti Dravi. Med temi mejami sta *Središče in*

[1] Izvirnik v joan. arhivu v Gradcu fol. 86 Salzb. Urb. Handschr. Kopija v deželnem arhivu v Gradcu št. 86.

Ormož (inter quas predictas metas est Polstrow et Holermus). Vse to pripada neposredno solnograški cerkvi in kdorkoli kaj v tem kraju poseduje, ima to v fevd le od solnograške cerkve. Dasiravno je Hartnid Ptujski deželsko sodstvo (iudicium provinciale) sprejel od avstrijskega vojvoda, pripada vendar k Ptuju in solnograški cerkvi. Dalje je vedeti, pravi listina, da pokrajinskemu sodniku ni treba in tudi ne sme po pravu soditi drugih reči, kakor so spodaj popisane. Prvič je dolžen soditi, karkoli se tiče smrtne kazni, naj se imenuje kakorkoli; drugič krvave rane majhne in velike; tretjič tatvino, majhno in veliko; četrtič rop in nasilstvo (strazraub, noštnuft); petič, če kdo koga premišljeno zasleduje ter mu vrata vlomi, kar se imenuje „Haimsuchen“; šestič, v takih prestopkih in zadevah, v katerih gospod nad svojim človekom na trojni opomin ni razsodil, t. j. če navadni sodnik opusti zahtevano razsodbo, tedaj o tem sodi deželski sodnik.

Dalje je vedeti, da deželski sodnik nima pravice soditi, ampak gospod (kateremu je podložen), vsakaterega človeka zaradi kakšnihkoli udarcev brez prelivanja krvi, tudi ne zaradi lasanja, psovanja in zaradi dolgov malih ali velikih, če jih tudi dolžnik še tako hudobno zadržuje; tudi ni dolžen soditi zaradi spaševanja tudi ne zaradi odškodnine, ki si jo je človek prilastil na pravi način zaradi storjene škode, tudi ne, če je kdo pri oranju na njivah kaj odtegnil. Deželski sodnik tudi ne sme na kakšno pritožbo vjeti kakega kmeta, ampak mora gledati, če ga gospod ali predstojnik njegov postavi pred svoje sodišče, ako namreč to obljubi in stori, naj bo sodnik zadovoljen. Če se pa gospod ali predstojnik brani zatoženca prijeti in pred sodišče postaviti, tedaj ga (deželski) sodnik slobodno brez škode gospodovega imetja prime in vklene.

Vsekako je deželska sodnija v Ptuju obstajala že v 13. stol. Sodišča so bila dvojne vrste, večja in manjša. Manjša so imela v svojem okrožju pravico, soditi o civilnih rečeh, ne pa o kriminalnih. Imenovala so se zemljiška (gruntovna) ali krajevna sodišča (Grund- und Orts-Gerichtsbarkeit). Večja sodišča pa so imela pravico, soditi o zločinih, imenovala so se deželska, krvna, kriminalna sodišča (Land-, Blut-, Hals-, Criminal-Gerichte) ter so imela pod seboj več krajevnih sodišč.

Poleg teh sodišč pa so imeli tudi deželni vladarji svoje sodnike, ki so imeli višjo sodnjo oblast čez navadna deželska sodišča ter so se imenovali pod avstrijskimi vojvodi *pokrajinski ali deželski sodniki* (iudices provinciales). Leta 1237. je Friderik II. imenoval takega sodnika za celo štajersko deželo in mu pridjal enega pisarja (scriba provincialis). Od l. 1513. naprej so take sodnike začeli imenovati deželne glavarje (Landeshauptmann).

Kjer so škofje bili lastniki zemlje, so imeli tudi svoje sodstvo. Krvnega sodstva pa niso smeli sami izvrševati, ker bi se to ne vjemalo ž njihovim stanom in ker cerkvene postave prepovedujejo duhovnikom sodelovati pri prelivanju krvi. Zločince so tedaj zvezane izročali krvnim sodnikom deželnega vladarja.

Deželska sodišča pa niso bila vsa enaka, ampak razločevati je med *prostimi* in *neprostimi* sodišči. *Prosta* so bila n. pr. v Ptuju in Radgoni. Taka sodišča so bila prvotno neodvisna od krvnega sodnika deželnega glavarja, sčasoma pa se je njihova oblast močno skrčila in pozneje so imela le še preiskavo zločinov, katero so morala doposlati višjemu sodišču, da je ono sodilo. *Neprosta* sodišča, in takšno je bilo v Ormožu, pa sploh niso imela krvnih sodnikov, ampak njih sodnik je vodil le predpreiskavo ter je moral akte poslati deželnemu sodišču v Gradec, ki je odločilo, ali se gre za zločin ali ne, in je potem poslalo tjekaj svojega krvnega sodnika.

Poleg nižjih in deželskih sodišč ter deželnega glavarstva nahajamo na Štajerskem še neko drugo vrst krvnih sodnikov; nemško so jih imenovali „Bannrichter“ in so bili nekaki potujoči sodniki višje vrste, ki so sodili večje zločince, do katerih deželska sodišča niso imela oblasti. Deželska sodišča namreč niso imela za sodnike dovolj izučenih in izvežbanih pravnikov, zato so jim sčasoma odtegnili važnejše sodbe ter jih izročili višjim sodnikom, ki so imeli potrebne lastnosti. L. 1510. so štajerski deželni stanovi prosili v Augsburgu cesarja Maksimilijana, naj ukaže deželnemu glavarju štajerskemu, imenovati takega sodnika za Štajersko, da bodo ceste bolj varne in da se bodo zločini po zaslugi kaznovali.

Cesarju se je zahteva zdela tako važna, da je imenovanje tega sodnika pridržal sebi, kadar pride na Štajersko. To je tudi storil. Nov sodnik se je imenoval *cesarski glavni krvni sodnik* (kais. General-Bannrichter), drugi sodniki pri deželskih sodiščih pa so se odslej imenovali le zasebni kriminalni sodniki in so morali vsako leto prisegati.

Velik nedostatek takratnega sodstva je bil ta, da so sodišča bila vir dobodkov. Vsled tega se je ž njimi trgovalo kakor s kakim blagom. Kdor je znal dobiti pri sodiščih največ dohodkov, je veljal za najboljšega sodnika. Del kazni je vedno pripadel sodniku in sodnijskim uradnikom, zato so pa skrbeli, da so se kazni pomnoževale. Plačilo je pa zadelo tudi tožnika. Tako beremo v neki štajerski listini Friderika Miroljubnega iz l. 1445. naslednjo določbo: Kdor vjame tata, plača sodniku 1 *fl.* vinarjev, biriču pa mora tožnik plačati hrano za tata. Ako sodnik sam vjame tata in najde pri njem ukradeno blago, mora enako svoto plačati sodniku tisti, kateremu je bilo blago ukradeno. Zatorej mnogokrat ljudje tatu niso rajši tožili, kakor da bi si nakopali raznih stroškov. Premoženje k smrti obsojenih je bilo zaplenjeno.

Drug nedostatek je bil ta, da se je preveč zlorabila pravica pomiloščenja. Ta pravica ima pač le ta namen, da se v izrednih slučajih ublaži ostrost postave, a takrat so na priprošnjo kake vplivne osebe izpuščali brez vsake kazni tudi najhujše zločince; celo rablji so si smeli na smrt obsojene ženske izprositi za svoje žene.

Velik napredek v sodstvu naših dežel je kazenski zakonik cesarja Karola V., ki je prišel v veljavo v začetku 16. veka za vse dežele njegovega carstva. Posamezne dežele so sicer tudi še naprej rabile svoje stare postave, med njimi tudi Štajerska, vendar so jih morale spopolnjevati po novi postavi, ki se imenuje *Karolina*. Velikega pomena je določba tega zakonika, da se poleg tožne mora vpeljati tudi preiskovalna pravda. Načelo: „Kjer ni tožnika, ni sodnika“, je sedaj prišlo ob veljavo. Kazni so pa tudi v tem zakoniku jako hude po takratnem načelu: „Veliki zločini se morajo zabraniti še z večjimi kaznimi“. Za stariše n. pr., ki bi umorili svoje otroke, je bila določena kazen, da se živi pokopljejo in skozi njih

zabije kol; za ponočno tatvino in za tatvino čez 4 gl. so bile določene vislice itd.

Na Štajerskem je Karolina imela veljavo do l. 1574. Tega leta pa je izdal nadvojvoda Karol II. nov zakonik, ki je odpravil Karolino in vse druge stare navade. Ta zakonik je mnogo boljši od Karoline. Pravico do pomiloščenja ima edino le deželni knez. Pri krvavi sodbi mora biti poleg predsednika najmanj 12 prisednikov. Kazni niso več tako hude kakor poprej Člen 17. tega zakonika določuje, da se uvedeta dva odvetnika „pravdača“,[1] Bauernadvokat, za Zgornji in Spodnji Štajer, ki bosta zagovarjala ubožne ljudi, kateri si sami ne morejo najti zagovornika.

Tri leta pozneje je nadvojvoda Karol izdal policijski red, ki je močno pospešil policijo in varnost po mestih in trgih.

Ta zakonik so potem spopolnjevali njegovi nasledniki do Marije Terezije. Za Štajersko je cesar Karol VI. l. 1717. imenoval še drugega višjega sodnika, ki je l. 1727. postal od prvega (v Gradcu) popolnoma neodvisen ter je imel svoj sedež v Ljubnem (Leoben) na Gor. Štajerskem. Ob isti priliki je cesar izrecno določil, da so vsi deželski sodniki odvisni edino le od vladarja in od deželne vlade, nikakor pa ne od lastnikov deželskih sodišč (graščakov); zločini se sodijo le v imenu cesarjevem.

Ker je še vedno vsaka kronovina imela zakonik in je vsled tega v državi bila velika zmešnjava v sodnih zadevah, je Marija Terezija dne 31. decembra 1768. vpeljala nov zakonik, ki bi naj veljal za vso državo. Naslov mu je: „Constitutio criminalis Theresiana, oder peinliche Gerichtsordnung Maria Theresia“ (Kazenski sodnji red Mar. Terezije). Od prejšnjega štajerskega zakonika ta ni mnogo boljši. Še vedno ni natančno določena meja med zločini in prestopki; smrtnih kazni kar mrgoli, vendar sodnik jih sme spremeniti v denarne globe. Tudi natezalnico je Marija Terezija še le pozneje odpravila.

Njen sin in naslednik cesar Jožef II. je pa 13. jan. 1787. izdal zopet nov kazenski zakonik, ki ima to prednost, da je

[1] Ta izraz se nahaja v zapisniku T. Hrena 1598—1630. Gl. Časopis 1907., str. 224.

odpravil nesrečne čarovniške pravde, in zločine razdelil v kriminalne in politične ter jim natanko določil kazni.

V srednjem veku pa so bila tudi nekaka ljudska sodišča; Slovenci so jih imenovali *veče* (vet—ja), kar pomenja posvèt (Ratsversammlung). V njih področje je spadala le *mala sodna oblast;* tu se je sodilo o prepirih zaradi dedščin, o pretepih pa o pravdah, ki se med letom niso (po županih) sodno poravnale. Bile so kmetske in trške veče. K prvim so morali priti vsi podložniki gotovega okrožja, ali pa vsi župani; sodilo se je navadno pod kako lipo, obravnavo je vodil graščak ali njegov oskrbnik. Trškim večam pa je predsedoval trški sodnik. Ko je pri nas prevladalo rimsko pravo, so prenehale ali se zelo omejile tudi starodavne častitljive veče.[1]

Kakor drugod, so menda tudi v ormoškem okraju bila v navadi ta ljudska sodišča, a o njih nimamo poročil, pač pa o sodnji oblasti središkega trga.

Iz početka so graščinska višja in nižja sodišča imela tudi sodnjo oblast nad prebivalci v mestih in trgih. Kakor pa so si mesta in trgi pridobivali raznih pravic, tako so si sčasoma dobili tudi sodnjo oblast. Vladarji, ki so proti oholemu plemstvu skušali v prostem meščanstvu dobiti oporo, so poleg drugih pravic in sloboščin podeljevali mestom in trgom tudi sodnjo oblast. Velika dobrota je pač bila za meščane in tržane, da jih niso smeli več soditi večinoma jim neprijazni graščaki, ampak njihovi ljudje, sodniki in svetovalci, katere so si sami volili. Mestna in trška sodišča se prvikrat omenjajo v 13. stoletju ter so izpočetka imela le nižje sodstvo, sčasoma so si pa pridobila pravico tudi do krvnega sodstva (Stock und Galgen). Navadno pa so le izvrševala razsodbe bližnjih deželskih sodnij.[2]

V okviru velikega ptujskega sodnega okraja se l. 1368. dne 7. oktobra prvikrat omenja *ormoška deželska sodnija,* v 15. stoletju se pa tudi Središče navaja kot *deželska sod-*

---

[1] O večah gl. članek prof. Kaspreta v „Časopisu“ l. 1907. str. 214—222.

[2] Eläuterungen zum Historischen Atlas der österr. Alpenländer. Herausgegeben von der kais. Akad. d. Wissenschaften in Wien.

nija.[1] Ni pa povedano, je li pod deželsko sodnijo v Središču misliti na trško sodnjo pravico ali pa na graščinsko, ker je takrat še stal središki gradič. A ni verjetno, da bi bil trg takrat imel deželske sodnje pravice, ampak graščak. V 17. in 18. stoletju, ko je že izginil gradič, nahajamo v Središču le navadno nižjo sodnjo pravico, katere delokrog nam je sedaj natančneje opisati.

Trško svetovalstvo je bilo prva instanca v vseh zadevah, tičočih se gmotnega blagostanja tržanov in drugih, magistratu podložnih občanov. V pogodbi iz l. 1654. je v peti točki odločno povedano, da prva sodnja stopnja ostane v Središču, od tam pa gre priziv na ormoško graščino. Ako bi torej kdo ne bil zadovoljen z razsodbo trškega starešinstva, ali če bi le-to razsodbo preveč zavlačevalo ali sploh ne hotelo soditi, tedaj se sme tožnik obrniti do graščine kot prizivnega sodišča. Drugam tržanov niso smeli klicati pred sodnijo. L. 1630. je branečka gosposka poklicala nekaj srediških tržanov pred svoje sodišče, a magistrat je to odločno odklonil, češ, take zadeve se rešujejo le pred njim ali pa v ormoški graščini. Pred vsem so spadale pod oblast trške sodnije zapuščinske obravnave in delitev premoženja. Kadar je kdo umrl, je imel magistrat nalogo, napraviti inventuro, t. j. popisati in oceniti vso zapuščino, premičnino in nepremičnino. To se je moralo zgoditi že zaradi pristojbin, ki so se plačevale od starodavnih časov, kadar je imetje prešlo v druge roke. Pristojbine pri inventuri so se imenovale „funtni denar“ (Pfundgeld).[2] Premakljivo premoženje se je moralo ob inventuri zapreti in zapečatiti. Do inventure je imel magistrat nedvomno pravico in jo je tudi izvrševal pri vseh, ki so v trgu prebivali, razven če so bili podložniki kake druge gosposke. Še l. 1798. dne 15. marca je bivši ormoški oskrbnik Matej Jožef Kikl potrdil, da je središki trg vedno imel pravico do inventure ter jo je tudi izvrševal, graščina pa nikdar ni delala inventure v trgu. Za inventuro je prišla razdelitev premoženja. Ako so bili kakšni dolgovi, je bilo magistratu pred vsem skrbeti, da se

[1] Istotam str. 43.

[2] I. Vrhovec, Ljubljanski meščanje str. 22.

poplačajo ali upniki zavarujejo na posestvih. Ako je trebalo zapuščino prodajati, je tudi to oskrbel magistrat. Hiše in posestva se itak niso smela prodajati brez magistratovega dovoljenja in sicer zato, da je magistrat mogel varovati pravico do kupa v prvi vrsti tržanom ali takim ljudem, ki bi hoteli in mogli postati tržani. S tem se je zabranjevalo prenaglo naseljevanje tujcev v trgu.

Ker je tedaj vsa zapuščinska zadeva bila v magistratovih rokah, so se oporoke njemu izročevale, da jih je odpečatil, objavil in izvršil.

Ako so dediči bili še maloletni, je moral magistrat skrbeti za njihovo premoženje, in če prav nikogar niso imeli, tudi za njih same in njihovo odgojo. V ta namen jim je postavljal varihe ali jerobe, navadno izmed svetovalcev, včasi pa tudi izmed drugih tržanov. Graščina je imela pravico, odkloniti varihe, če ji niso bili všeč ali če so zanemarjali svojo dolžnost. Vsako leto so morali polagati račune, prve čase samo pred magistratom, pozneje pa tudi pred graščinsko gosposko. Sirotinske denarje je hranil in varoval magistrat.

Ko so se dediči ženili ali postali polnoletni, jim je magistrat moral izročiti njihovo premoženje in pohranjene denarje. To pa ni šlo vselej gladko od rok. Mnogo in mnogo je bilo v tem oziru pritožb in prepirov ne samo pred magistratom, ampak tudi pred graščinsko gosposko, ki je morala magistratu večkrat prav ostro zabičati, naj vendar izroči dedičem njihovo premoženje. Vzrok različnim prepirom in pravdam so bili mnogokrat površni računi in slabo gospodarstvo varihov, včasi pa so tudi sicer pošteni svetovalci segnili v sili v sirotinsko blagajno, če je bila trška prazna, potem pa niso denarja pravočasno vrnili. Te nerednosti so bile vzrok, da je sirotinsko imetje prišlo sčasoma pod strožje nadzorstvo graščinske gosposke.

V magistratovo področje so spadale tudi različne pogodbe n. pr. jutrne, kupna pisma, vknjižbe, sploh vse, kar dandanes opravljajo notarji. Zato je pa v poznejših časih moral občinski pisar imeti notarsko skušnjo.

Magistrat je dalje reševal tožbe zaradi dolgov. Ako je kak tržan ali trški podložnik bil komu kaj dolžen, ga upnik

ni smel tožiti drugod kakor le pri magistratu, z druge strani so pa tržani in občani imeli pravico, dolžnika postaviti pred domače sodišče, če so ga dobili na trškem ozemlju. Zlasti je bil pravi lov na dolžnike ob sejmskih dnevih in ob proščenjih.

A tudi tuji ljudje, katerim je kdo izmed trških podložnikov napravil kako škodo ali bil kaj dolžen, so se obračali na magistrat, oziroma na trškega sodnika. Za vzgled sta nam dve pismi v hrvaškoslovenskem narečju, ki sta se ohranili v središkem arhivu. Prvo je iz l. 1633. od Nikolaja Crnkoviča, župnika pri Sv. Mihaelu v Čakovcu, drugo pa iz l. 1647. od varaždinskega mestnega sodnika.[1]

Župnik Crnkovič toži nekega Jurija Dijaka v Središču, ki je njegovemu kmetu Filipu Laptušiću bil že 2 leti dolžen poldrugi dukat za dva korca ovsa in pol korca ajde. Varaždinski sodnik se je pa obrnil na svojega središkega tovarišasodnika v zadevi neke vdove po rajnem Miklavžu Krznarju, kateremu je središki tržan Simon Klepač bil nekaj dolžen, pa ni hotel plačati.

Pri magistratu so se pritoževali tudi rokodelci proti tako imenovanim „fretarjem“ (Fretter). V prejšnjih časih namreč nihče ni smel izvrševati rokodelstva, če ni bil tržan ali vsaj ud kake rokodelske zadruge. Na deželi pa je bilo veliko samoukov, ki so na svojo roko delali in včasi boljše ter ceneje kakor izučeni rokodelci, ki so seveda vsled tega škodo trpeli. Mojstrske pravice pa tudi ni bilo lahko dobiti. Zatorej je magistrat mnogokrat takim zakotnim mojstrom prepovedal rokodelstvo in jih kaznoval.

Po takratnih postavah se tudi ljudje, ki niso imeli premoženja, niso smeli ženiti brez magistratovega dovoljenja. Na drugi strani je pa magistrat skrbel za revne vdove in otroke umrlih tržanov, ker jih je, če le mogoče, pomožil in poženil z osebami, ki so izvrševale isto obrt ali rokodelstvo.

Glede kazenske oblasti je v prejšnjih časih večinoma povsod veljalo pravilo, ki ga je zapisal v neki listini l. 1655. glavar v Škofji Loki,[2] da namreč sodniki tistih mest in trgov,

[1] Pismi je pisatelj objavil v „Časopisu“ l. 1908, str. 107—108.

[2] Doneski k zgodovini Škofje Loke, št. 415.

ki niso imeli pravice do krvave sodbe (Pahn vnd Acht), ne smejo soditi zločinov (crimina), ampak le prestopke (delicta), dasiravno meja med obojimi ni bila natanko določena, in marsikatera reč, ki je dandanes samo prestopek ali pa še to ne, je v starih časih veljala kot hud, smrti vreden zločin. Vendar so neke meje že tudi takrat bile določene med prestopkom in zločinom, kakor smo videli iz listine solnograškega nadškofa l. 1322.

Med prestopki, ki so dali središkemu magistratu dokaj opraviti, so bile tožbe zaradi razžaljenja časti. Takratni tržani so bili sila občutljivi in marsikateri smešen prizor se je v tem oziru ohranil ne le v središkem arhivu, ampak tudi v arhivih drugih trgov in mest, kakor v Ljutomeru, v Veržeju, v Radgoni itd. Okoličani so imeli obilo zabavljic zoper „purgarje“ in tako je marsikomu ušla kaka žaljiva beseda, za katero se je moral zagovarjati pred slavnim magistratom, ki pa v teh rečeh ni bil tako strog, kakor sodišča ranega srednjega veka, ko so razžaljivcem in obrekovalcem jezike rezali in oči iztikali, ampak se je navadno pravda končala s tem, da je krivec moral prositi za odpuščanje, pa plačati vedro vina, da si „opere jezik“. Seveda so svetovalci s sodnikom vred ob takih prilikah pomagali s sladko kapljico slaviti spravo. Graščina se v to vrsto tožeb in razsodeb ni vtikala. Bolj občutljive kazni so zadele tiste, ki so razžalili župana ali svetovalce. Tudi graščaku samemu niso prizanašali, ampak če jim je povedal katero robato, so ga po svojem zastopniku takoj tožili v Gradcu, in niso prej odnehali, dokler niso dobili kolikor toliko zadoščenja.

O tatvinah ko takih središki magistrat menda ni sodil, ker v trških zapisnikih ne najdemo takih slučajev. Najbrž je v tem oziru veljala vedno določba v listini iz l. 1322, da o vseh tatvinah, malih in velikih sodi le deželski sodnik. Tatvina se je namreč v prejšnjih časih prištevala zločinom in zato ni bilo treba ukrasti kaj posebnega, če si je kdo hotel zaslužiti vislice. Verjetno pa je, da je magistrat sodil tatvine maloletnih uzmovičev.[1]

[1] Tako poroča prof. Bidermann o magistratu trga Kindberg. Mitteilungen d. h. V. für St. XXIX, str. 164.

Pozneje v 18. stoletju celo ormoška sodnija ni imela oblasti nad tatovi, ki so ukradli nad 25 gl. vrednosti. Take tatvine je sodil višji deželski sodnik in obsodbe je morala potrditi notranjeavstrijska vlada. Marija Terezija in Jožef II. sta tudi znatno omilila kazni za tatove.

Kakor s tatvino tudi z ropom ni imel magistrat nič opraviti, ampak graščinska sodnija, pač pa je v teh rečeh vodil magistrat predpreiskavo in sicer ne samo nad svojimi podložniki, ampak nad vsemi, ki so jih zasačili na trškem ozemlju. Te predpreiskave je magistrat vodil še nekako do l. 1690, potem pa je ta pravica prešla na deželske sodnije. V drugi polovici 18. stoletja pa je tudi ormoška sodnija glede ropov imela samo preiskavo, sodila pa je višja deželska sodnija.

Če je bil torej kdo pri magistratu obtožen zaradi umora, ropa, tatvine ali čarovnije, ali če je magistrat sam na to prišel, je bila njegova dolžnost, vso zadevo preiskati ter obtoženca izprašati najprej z dobrim, če pa ni hotel obstati, so ga smeli semtertje nekoliko mučiti. Ko pa je preiskava bila končana, ga ni smel magistrat soditi, ampak če je bil zločin dokazan ali dotičnik sumljiv, so ga morali izročiti deželski sodniji. Magistrat je po svojih ljudeh spravil zločinca na sred mosta čez potok Črnec, tam pa so ga sprejeli biriči iz graščine ter ga peljali v deželsko sodnijo.

Pač pa je magistrat imel sodstvo o zakonskih nemirih in prepirih, istotako je sodil tudi nečistnike in prešestnike, katerim je nalagal razne sramotilne kazni. Zatorej je potrebno, da si ogledamo razne kazni, s katerimi je magistrat kaznoval različne prestopke. Najnavadnejša je bila denarna kazen iz lahko umljivega vzroka: tretjino kazni je dobival sodnik, dve tretjini pa sta tekli v vedno prazno in suho trško blagajno. Večje krivce je magistrat kaznoval s tem, da jih je izgnal iz trga ali pa zaprl v ječo in vkoval v železje. Da bi bil magistrat koga kaznoval s palicami, o tem nimamo nobenega poročila. Najbrž je ta kazen bila za večje zločine, katerih ni sodil magistrat, ampak ormoška sodnija. Izvzeto je bilo le prešestvo.

Najsramotnejše kazni so bile: sramotni steber (Pranger), vrči (Flaschentragen) in kletka za norce (Narrenhäusl).

Sramotni steber je bil iz kamena, do dva metra visok, postavljen na kamenit ali zidan podstavek. V steber je bil pritrjen železen obroček, na katerega so kaznjenca privezali, navadno kako nedeljo ali praznik, ko se je zbralo več ljudstva ter ga je zasmehovalo, dražilo in zasramovalo.

Še sramotnejši so bili vrči („flaše“). Obsojenec je moral nesti dva velika in težka vrča od občinske hiše do sramotnega stebra ali okoli njega med glasnim vriskanjem mladine in drugih zijalcev, ki so ga častili z raznimi zabavljicami. Večkrat so tudi na sramotni steber privezanemu krivcu obesili vrče krog vratu.

Ti dve kazni sta zadeli navadno pretepače, nemirneže, nečistnike in prešestnike, pa tiste, ki so razžalili magistrat in posamezne svetovalce.

Tretja vrsta sramotilne kazni je bila velikanska kletka z železnim ali lesenim omrežjem, v katero so za nekaj časa vtikali kažnjence, da so jih ljudje hodili gledat in po svoji volji brili iz njih norce. V to kletko so zapirali zlasti ponočne rogovileže, pijance, pretepače in tiste, ki so se pregrešili zoper javno nravnost. Na Dunaju je bila ta kazen v navadi od leta 1547. do 1710, v Središču in drugih krajih pa še mnogo dalje. Šele l. 1775. je dobil magistrat povelje, da mora to kletko popolnoma odpraviti.

Nečistosti in prešestva pa ni sodil samo magistrat, ampak tudi župnik; take krivce je vselej zadela tudi cerkvena kazen, denarna, in zlasti pri prešestnicah tudi telesna. Magistrat ni imel pravice v imenu cerkve določevati kazni za nečistost in prešestvo, ampak župnik s cerkvenima ključarjema. Ti so nalagali cerkveno kazen tržanom, gostačem in sploh vsem, ki so jih zasačili v imenovanih pregrehah, posvetno kazen pa je določeval magistrat, kateremu je bilo prosto, en del te kazni odstopiti cerkvi. Take krivce je moral magistrat vselej naznaniti cerkveni oblasti, nasprotno pa je cerkveno predstojništvo moralo ovaditi magistratu one, za katere še župan ni vedel, ampak je za nje prej zvedelo cerkveno predstojništvo.

O nečistosti med nezakonskimi ljudmi je vedno sodil magistrat, ne da bi se graščina mešala v to. Tudi zakonskim prešestnikom je nekaj časa sodil magistrat brez ugovora graščinske

gosposke in kazni nalagal, a Franc Anton Pethe mu je hotel to oblast odvzeti. Njemu se sicer to ni posrečilo, pač pa so njegovi nasledniki v drugi polovici 18. stoletja izvili magistratu sodnjo oblast čez zakonske prešestnike.

Nečistnike je kaznoval magistrat navadno z denarnimi kaznimi in sicer prav občutljivimi, sramotilne kazni pa je nalagal, kakor je videti iz zapisnikov vsaj v 17. in 18. veku, le prelamljavcem zakona. Kakor magistrat, tako je tudi cerkveno predstojništvo očitne nečistnike in prešestnike kaznovalo navadno z denarnimi globami. Kakor je trški sodnik dobival tretjino kazni, tako tudi župnik. Povrh je krivca zadela cerkvena sramotilna in telesna kazen. Cerkev je v ta namen imela tudi svoj sramotilni steber, ki je v starih časih stal navadno na pokopališču. Sekovski škof je pri svojih vizitacijah leta 1617. povsod ukazal, da se tak steber odpravi iz pokopališča. Večinoma so namreč očitne pohujšljivce vezali na veliki pokopališčni križ, kar pač ni bilo dostojno.

V pravdi med trgom in nemškim viteškim redom zaradi trške kapele se omenja tudi to, da trg samolastno kaznuje trške nečistnike in prešestnike ter nezakonske matere in sicer tudi s cerkveno kaznijo brez znanja župnikovega ter jih postavlja k sramotilnemu stebru in h križu pri podružni cerkvi. Župniku da trg sploh odreka pravico, kaznovati tržane s cerkvenimi kaznimi. Pri podružnici so imeli tudi klop, na katero so polagali nečistnike ter jim odmerili prisojeno število batin.[1]

Tisti nečistniki in prešestniki središke župnije, ki niso bili podložni središkemu trgu, so dobili v ormoški graščini posvetno kazen, ki je bila dokaj ostrejša kakor pri magistratu.

Sodišče središkega svetovalstva je dalje imelo mnogo opraviti s pretepi, in sicer tudi s krvavimi, dasi so ti drugod spadali pod oblast deželske sodnije. V navadne pretepe se graščinska sodnija nikdar ni vtikala, ampak je pustila magistratu prosto roko. Ta je pa tudi z res hvalevredno vnemo pretepače lovil, sodil in kaznoval. Takšnih obravnav je bilo prav mnogo, a v zapisnikih so očrtane le z nekaterimi vrsticami. Pretepov ni zmanjkalo nikdar; vinska kapljica je razgrela žile, jezik je

[1] Slekovec, Kapela Ž. M. b. str. 57—58.

prekoračil svojo mejo, pesti so se stisnile in letelo je po glavah! Včasi so celo tisti, ki bi morali po svoji službi zabranjevati izgrede, bili najhujši razgrajači.

Svoje sodnje kakor i druge pravice je trg zelo skrbno varoval. Graščak je sicer mnogokrat poskušal skrčiti te pravice, a tržani so se takoj po svojem zastopniku pritožili v Gradcu. Večkrat je graščak klical ljudi v graščino v takih zadevah, ki so spadale pod oblast magistrata in tega niti obvestil ni o tem, a navadno je dobil odgovor, da je v takih rečeh prva instanca trški magistrat. Četudi tržani in njihovo svetovalstvo niso bili učeni juristi, so po izročilu in dolgotrajnih navadah nekako čutili in se zavedali, kaj obsegajo njihove pravice.

Dasi pa imajo sodnje pravice starodavnih mestnih in trških magistratov nekaj za nas moderne ljudi čarobnega in pesniškega, vendar je pri tem bilo tudi dokaj nerednosti in zlorabe in razmere so zahtevale, da je državna oblast zadušila sodstvo trških magistratov.

Vsled cesarskega odloka z dne 23. avgusta 1787. se je trškim magistratom odvzela vsa sodnja oblast in se jim pustila le še zapuščinska inventura, nastavljanje jerobov, oskrbovanje sirotinskega premoženja in sploh vse, kar ne spada k sodnjemu postopanju, ki je prešlo na graščinsko gosposko. Središčani so skušali rešiti sodnjo oblast svojega magistrata ter so se v ta namen 7. aprila 1788. zbrali v ormoški graščini in sklenili prositi, naj sodnje, politične in zapuščinske reči ostanejo pri magistratu. A bilo je zastonj. Prizivno sodišče je 4. julija 1788. odbilo prošnjo ter zaukazalo, da se trško starešinstvo vzdrži vsakega pravnega postopanja. Magistrat se je težko odrekel svoje stare pravice, višje sodišče je moralo 17. aprila 1789. zopet zabičati, da je vsled najvišjega odloka z dne 23. avgusta 1787. vsa sodnja oblast trškega poglavarstva izročena ormoški graščinski sodniji in se zato od trga ne sprejme nobeden pravni izkaz več. Pod pravnim poslovanjem. ki se trgu odvzame, so umeti ne le vsi prepiri, ampak tudi t. i. plemiška sodnost (das adeliche Richteramt) ter prizivno sodišče tudi v tem oziru ne sprejme od trga nobenega obvestila več. Tudi zapuščinske ob-

obravnave vodi odslej graščinska sodnija, zatorej je središki magistrat moral sodniji v 8 dneh izročiti vsa pisma, tičoča se sirotinskih zadev, pa tudi vse že končane ali šele pričete zapuščinske obravnave kakor tudi inventarne zapisnike.

Da je magistrat prišel ob svoje stare pravice, je bilo v veliki meri krivo neredno poslovanje. Še l. 1803. so se razne stranke pritožile zoper središki magistrat, da jim pridržuje zapuščinske reči, zatorej se je odslej moral vsak slučaj takoj naznaniti ormoški sodniji, ki je tjekaj poslala svojega uradnika, cenilna vrednost pa se je morala natančno zaznamovati v posebnem izkazu.

Manjšim trgom, kakor je bilo Središče, je ostala le še zemljiška knjiga, pa tudi le tako dolgo, dokler bodo imeli za to veščega moža. Tako je trgu ostala le še senca nekdanjih pravic in sloboščin. Delokrog magistrata se je znatno spremenil, s tem pa tudi njegova znotranja uprava. Sodnika ni bilo več treba, ker ni imel več kaj soditi, na njegovo mesto stopi župan ali občinski predstojnik v današnjem pomenu. Tudi število svetovalcev se je skrčilo; od l. 1799. do 1849. je bil magistrat tako-le sestavljen: župan, štirje svetovalci in pisar. Ta uprava je trajala do nove občinske postave z dne 17. marca l. 1849.

Da čitatelji dobe vsaj približno predstavo o sodnem postopanju trških magistratov, zlasti središkega, navedemo iz starega zapisnika nekaj slučajev.

L. 1717. dne 28. januarija je svetovalec Štefan Sejnkovič tožil Martina Hernja, da ga je „za tata imel“. Obsodili so ga, da plača 3 tolarje kazni in da na dobro pijačo (ein guten Trunkh zu geben). Istega dne je bil obsojen na 6 tolarjev kazni Jurij Pintarič, katerega je tožil Matija Plepelec, da ga je tata imenoval.

Dne 1. februarija i. l. je tožil Štefan Plepelec Mihaela Herga. Plepelec se je bil namreč zavezal, da bo hranil njegovega očeta, starega in nadložnega Jurija Herga, ta pa mu je za to obljubil dati $^3/_4$ orali njive. Sin pa o tem ni hotel ničesar vedeti, ampak je bil pripravljen, plačati za oskrbovanje očeta le 20 gl. Plepelec je sicer zatrjeval, da lahko s prisego potrdi

obljubo starega Herga, vendar starešinstvo je razsodilo, da obtoženec ni dolžen več dati, kakor sam hoče!

19. novembra 1717. je tožil Jurij Kolarič Mihaela Dečka, da ga je imenoval lopova (Schelm), a Dečko je trdil, da mu je Kolarič v hosti posekal neki hrast. Ker pa tega ni mogel dokazati, je bil obsojen na 2 gl. kazni.

Leta 1722. je 16. decembra tožila Marina Psik Andraša Pintariča, da je ž njenim svakom Miklavžem Pintaričem, ko nje ni bilo doma, vlomil v njeno škrinjo ter ji odnesel grudo soli. Obtoženec se je izgovarjal, da ni on vlomil, ampak svak; bila sta oba obsojena, vsak na 3 gl.

L. 1725. dne 12. januarija je tožil župan Matija Plepelec Jurija Kolariča, ker mu je rekel, da se je sam za župana izvolil, in je tudi pri graščini slabo govoril o njem.

Obsojen je bil, da mora prositi odpuščanja in plačati 3 tolarje ali 30 grošev, povrh pa vedro vina, da si „opere jezik“ (Zum dem Zungen abwaschen). Ako bo še zopet kaj takega slišati o njem, bo plačal 6 tolarjev.

No, pri „pranju jezika“ so se gotovo župan in svetovalci pobotali s svojim jezičnim sotržanom, toda čez tri leta so že zopet imeli ž njim opraviti. Dne 22. jan. l. 1728. ga je tožil tržan in usnjar Blaž Borko, da mu je vkradel telečjo kožo in jo odpeljal v Radgono (pač v delo). Stvar je povzročila v trgu nemajhno zgledovanje, kajti Kolarič je bil takrat sam občinski svetovalec. Gašpar Žnidarič, tudi svetovalec in lastnik ukradene kože in Blaž Borko sta bila pripravljena s prisego potrditi, da je Kolarič res ukradel kožo. Starešinstvo je bilo prisiljeno izvršiti neljub posel in sodruga Kolariča za kazen izključiti iz trškega svetovalstva (bey dem Rätlichen Tisch keinen Sitz mehr zu haben).

Več sreče so imeli tisto leto trije drugi svetovalci, Štefan Šavora, Štefan Plepelec in Andrej Simunarič, katerim je tudi na dobro ime in čast padla senca. Neka Marina Bedo je razširjala govorico, da je tem trem možem smuknilo v žep 45 gl. vojaškega denarja huzarskega polka Čaki. Tožili so jo zaradi razžaljenja časti in pri obravnavi pred trškim magistratom 30. decembra 1728. ženka ni mogla navesti dokazov za svojo

trditev; bila je zato obsojena na 30 gl. globe, da si je lažje zapomnila, kako se obrekujejo občinski očetje.

Dne 22. januarija l. 1735. je Mihael Zagorec tožil Petra Horvata, da mu je ukradel tehtnico. Tatvina se menda ni dala popolnoma dognati, ali pa je Horvat celo reč prej poravnal in prosil odpuščanja, ker razsodba se je glasila malo čudno: če bo še enkrat kaj takega storil, bo plačal 3 gl. globe ali pa dobil 100 batin.

Redek je pač gotovo na svetu slučaj, da bi tako nedolžna živalica, kakor je golob, dala povod pravdi. L. 1749. je pa v Središču zaradi golobov nastala huda praska. Pred nekaterimi leti je bil Matija Plepelec dobil dovoljenje, da si sme napraviti majhen golobinjak in v njem imeti 10 parov golobov, pa le do svoje smrti. Isto se je dovolilo tudi Andreju Simunariču. Toda golobe so redili tudi njuni dediči, golobja zalega se je tako zaplodila, da sta jih imela vsak do 200 parov. Na bližnjih njivah so delali mnogo škode, tržani so se pritoževali, toda hiši Plepelec in Simunarič sta bili preugledni, da bi jima mogel domači magistrat zaukazati, naj zapravita golobe. Pritožba je tedaj prišla pred ormoškega graščaka, grofa Jožefa Königsackerja, ki je 20. junija 1749. zaukazal pod kaznijo 6 državnih tolarjev v osmih dneh golobe odpraviti, drugače naj župan golobinjak podere.[1] Brž̌čas so tistokrat segli golobom po življenju.

L. 1753. dne 3. marca je Štefan Plepelec tožil Franca Modrinjaka mlajšega, ki ga je raznašal, da je z neko Ano Pevec na zemlji skupaj sedel. Razsodba je bila, da mora Modrinjak to dokazati, dokler pa tega ne more, ostane zaprt in kazni vreden. Kako dolgo je bil zaprt in kakšno drugo kazen si je še zaslužil, ni znano; najbrž si je tudi on kje pri bokalu vina „opral jezik“, in cela zadeva je bila poravnana.

Mnogokrat se je pri takih malih trških sodnijah sodilo prav „po domače“, vendar se je marsikaj poravnalo doma, dočim dandanes le prepogostoma „iz malega zraste veliko“ ter tožbe do najvišjih sodišč zaradi malenkostnih reči požrejo cela posestva.

---

[1] Dotično pismo je Slekovec spravil v deželni arhiv v Gradcu.

2. Čarovnice.

S starim sodstvom so v najožji zvezi čarovniški procesi, ki so dali mnogo opraviti magistratom in deželskim sodnijam.

Po Slovenskih goricah doli do medjimurske meje se je močno vgnezdila praznovernost. V zvezi s tem je veliko število nesrečnih žrtev, ki so bile po groznem mučenju obsojene na smrt pri mariborski, hrastovški, radgonski, vurberški in ormoški sodniji. Od 16. stoletja naprej so namreč sodnije jako hudo preganjale čarovnice.

Iz Šalovec pri Središču je znana coprnica Tajčarica, ki so jo sežgali v Koračici. Še dandanes kažejo kraj pri Šalovcih, imenovan „Grmača“, kjer so svoje dni sežgali Tajčarico. Kdor mimo gre, vrže kako suhljad na to grmado, in ko je že večji kup, se zažge. Ustno izročilo pravi, da je bila Središčanka, drugo pa, da je bila iz Šalovec in se je njeno ime še ohranilo v imenu Dovečar. (Slekovec.)

Njen hlapec je neki večer namazal kola, ker je mislil drugi dan gnoj voziti. Po pomoti pa je vzel tisto mast, katero je gospodinja rabila za svoje coprnije. Če je namreč hotela kam zleteti, se je pod pazduhami namazala s to mastjo. Hlapec je še tisti večer nakopal gnoja, da bi ga drugo jutro na vse zgodaj odpeljal na njivo. A ko zjutraj pride s konji do gnojišča, ne najde voza. Ko se ozira okoli, zapazi voz z gnojem na slemenu konjskega hleva. Takoj hiti h gospodinji in ji pove, kaj se je zgodilo, a ona mu mirno reče, naj le gre zajutrkovat, ona bo že sama spravila voz iz strehe. In res, ko hlapec pride od zajutrka, najde voz pri gnojišču.

Ob drugi priliki je neki čevljar šival obutelj v njeni hiši. Ko je videl, da se je gospodinja namazala pod pazduhami, je tudi on poskusil, kaj bi bilo iz tega. Mahoma sta oba zletela na neki vzvišeni prostor, kjer je bilo zbranih mnogo ljudi pri pojedini. Ko pa je čevljar po krščanski navadi napravil križ, so izginile vse pošasti, našel se je naenkrat sam na nekem visokem drevesu, iz katerega je le s težavo splezal.

Svoji dekli je na Jurjevo naročila, naj gre pred solnčnim vzhodom na njeno pšenico rose pobirat. S to roso je mislila namreč poškropiti svojo pšenico, kadar bi jo domu vozili, da bi se je več namlatilo. Ker je pa bila v pšenici prevelika rosa

in se dekla ni hotela zmočiti, nabrala je roso okrog po trnju in praproti ter jo nesla domu. Gospodinja jo je shranila in ko so pšenico domu vozili, jo je s to vodo poškropila. A glej! snopje se mahoma spremeni v trnje in praprot, bilo ga je toliko, da so ga mlatiči komaj v Trnavo znosili. Zaradi tega jo je ovadil njen mlatec Cvenkl, bila je obsojena in sežgana.[1]

V namestniškem arhivu v Gradcu sta se ohranila še dva druga čarovniška procesa pri ormoški sodniji, katerih eden se nanaša na Središče.[2]

Nekje začetkom l. 1677. je bila pri ormoški sodniji obtožena radi čarovništva neka Urša Lastavec, okoli 40 let stara, velikonedeljska podložnica iz Cvetkovec. Deloma radovoljno, deloma z mukami prisiljena, se je priznala krivo, da je:

1. z Marino Herguljo, Plohlco, Šnajderco, Finkovico, Kovačičko in Petrinko (ki so bile v prejšnjem procesu, po priliki pred pol letom, obsojene in sežgane) petkrat letela na Donačko goro, kjer so jedle, pile in plesale; hudobni duh, Janže imenovan, jih je gostil.

2. Trikrat je s hudobnim duhom nečistovala.

3. Hudobnemu duhu je zaobljubila svojo dušo in v znamenje se je z iglo vbodla v srčni prst (Herzfinger) desne roke ter ji je hudič iz prsta sesal krv.

4. Kadarkoli je s svojo družbo letela na Donačko goro, vselej jim je hudi duh dal zadostno pijače iz nekega velikega soda.

5. Na Donački gori je s svojimi prej imenovanimi tovarišicami trikrat napravila točo; Hergulja in Plohlca sta bili mojstrnji in sta točo kuhali.

6. Strašno točo pred 3 leti, ki je tako daleč segnila po Hrvaškem in vse pobila, so tudi one napravile na Donački gori.

7. Pri čarovniški družbi je bila pet let.

---

[1] Slekovčev zapisek iz ljudskega pripovedovanja v arhivu „Zg. dr."

[2] Z dovoljenjem g. arhivalnega vodje sem si oba procesa izpisal l. 1907. Med tem je središki proces objavil v „Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark" 1908., str. 27—46. dr. Byloff, a na prvi slučaj se le kratko ozira, dasi se v arhivu nahaja v istem zvezku pod naslovom Miscellanea, zatorej ga tukaj objavljam, četudi ni iz Središča, ker nam osvetljuje značaj čarovništva.

Deželski sodnik Janez Jurij Franc pl. Will, ormoški in ljutomerski sodnik, jo je obsodil na smrt. Ker je pa bila noseča, so morali čakati na porod. Dne 15. maja 1677. poroča sodnik notranjeavstrijski vladi, da je že pred 6 tedni porodila, otroka je vzel mož k sebi, sodnik pa sedaj predlaga razsodbo: Urša Lastavec se zaradi dobrovoljno in prisiljeno priznanega čarovništva izroči krvniku, ki jo odvede na grmado, jo zadavi in njeno truplo sežge, pepel se pa pokoplje v zemljo.

Prve dni marca l. 1677. je pa v Središču šla od ust do ust novica, da je župan (najbrž Martin Kolarič) dal prijeti tržanko Dorotejo Bedo, na katero je že dalje časa letel sum, da je v zvezi s hudim duhom. Odvedli so jo v ormoško graščino, kjer se je 15. marca vršilo zasliševanje, ki ga je sodnik pl. Will natančno popisal v svojem poročilu na notranjeavstrijsko vlado. Navzoči so bili: Janez Jurij Franc pl. Will, nastavljeni sodnik v ormoški graščini, Jakob Link, mestni sodnik ormoški, Martin Habič, Jurij Dopusch, svetovalca, Martin Kolarič.[1] Ženska je bila takrat stara 70 let. Cela obravnava se je vršila po deželnosodnem redu iz l. 1574. Izpraševanje je zelo poučno, ker nam nazorno predočuje značaj čarovniških obravnav in nam kaže, kako zvito je znal sodnik zasukavati vprašanja, da je zmedel zatoženko in iz njenih odgovorov izvabil podlago za obsodbo. Iz cele obravnave spoznamo tudi takratno duševno obzorje obdolženih žrtev, pa občudovanja vredne predsodke sicer akademično izobraženih sodnikov in njih topo hladnokrvnost napram groznim mukam ubogih žrtev njihovega zvitega sodnega postopanja.

Vprašanje.[2] Zakaj so jo spravili v graščino in pred ormoško deželsko sodnijo?

Odgovor. Ne ve vzroka, tudi ni nikomur nič žalega storila.

V. Naj prav izpraša svojo vest, morda ji bo pokazala vzrok.

---

[1] Najbrž župan središki, vsaj za l. 1670. vemo gotovo, da je bil Martin Kolarič trški sodnik in župan.

[2] V izvirniku stoji I (Interrogatur = se vpraša) in R (Respondet = odgovori), zaradi okrajšave označimo v naslednjem vprašanje z V in odgovor z O.

O. Ona pač ne ve nobenega vzroka, tudi ne ve, da bi komu kaj hudega storila.

V. Ali je zvedla od koga vzrok takrat, ko so jo prijeli?

O. Ne!

V. Ali je res, da je rekla trškemu sodniku središkemu in njegovim ljudem, ko so jo prijeli: Martin Zamuda je bolan in če koga malo glava zaboli, sem že jaz kriva, da sem mu včinila.

O. Potrdi to.

V. Poprej je rekla, da ne ve vzroka, zakaj pa si tedaj domišljuje, da je vzrok Zamuda.[1]

O. Ker so jo dolžili, kakor da bi ona bila včinila bolezen Martinu Zamuda, zato je rekla pravočasno sodniku in s tem dala razumeti, da bo tožila vsakogar, ki bi jo tega dolžil. Zamuda pa da je vsled usode in kazni božje zbolel, pa bo zopet ozdravel, ona pa ni kriva njegove bolezni.

V. Kako ona ve, da je Zamuda vsled usode in kazni božje postal bolan, pa da bo zopet ozdravel?

O. Na to ne da nobenega pravega odgovora, ampak besedi sem in tja.

V. Kdo pa so tisti ljudje, ki so jo dolžili, da je Zamudu včinila bolezen?

O. Martin Zamuda je tako govoril pred Kikeljico, Možečko in pred drugimi ženskami, tudi pred ženo Jakoba Kedovca in Blaža[2] Zamuda, da mu je ona napravila bolezen.

V. Ali pozna Marjeto Bogoničko?

O. Da!

V. Kje je sedaj?

O. Je umrla.

V. Kako dolgo je od tega, da je umrla?

O. Se ne spominja prav.

V. Ali ve, na kaki bolezni je umrla?

O. O njeni bolezni ni nič slišala.

V. Ko je bila Bogonička bolna, ali ni Bedovka z drugimi ženskami enkrat o polnoči prišla k njeni postelji?

---

[1] To je prvi zapletljaj, ki ga je sodnik izrabil v njeno pogubo.

[2] Byloffu je neznan slovenski izraz *Balaš*, zato je krivo bral Walaph mesto Walasch.

O. V svojem življenju ni bila v njeni hiši.

V. Ali ni omenjene Marjete z drugimi ženskami tepla z železnimi šibami in živimi kačami?

O. Zopet vse zanika.

V. Ali ni pred kakimi 3 leti pri škednju Adama Repeša izlila neke črne tvarine kakor črnilo?

O. Ne!

V. Kje je sedaj njena hči Gera?

O. Je umrla.

V. Na kaki bolezni?

O. Na nekem hudem tvoru.

V. Kje je stanovala?

O. V Središču, nasproti Šambčičini hiši.

V. Kako daleč je to od škednja Adama Repeša?

O. Je blizu škednja, za kakih 10 korakov.

V. Ali je njena hči imela na koga sum, da ji je včinil bolezen?

O. Na nikogar drugega, kakor na svakinjo, ženo Marka Bedo.

V. Zakaj pa ravno na svakinjo?

O. Ne da nikakšnega pravega odgovora.

V. Ali pozna Barbaro Repeša?

O. Pozna jo dobro, je njena najbližja soseda.

V. Če je njena najbližja soseda, bo pač gotovo vedela, da je Repešica ležala vsled neke čudne bolezni?

O. Ne ve in ni nič slišala o njeni bolezni.

V. Kako je to mogoče, da kot najbližja soseda ni nič o tej bolezni slišala, ko so pa vsi Ormožanci in Središčani vedeli za to?

O. Ona pač ne ve in ni nič o tem slišala.

V. Zakaj govori neresnico in trdi, da ni nič slišala o Barbarini bolezni, ko je pa Barbara poslala k njej Ano Schuster, da če ji je (Bedovka) včinila bolezen, naj ji pomaga?

O. Zanika popolnoma.

Opomba. Tu predstavijo Ano Schuster Bedovki, ki ji v obraz pove, da je bila pri njej, Bedovka pa taji.

O. Ali ni bila pri Barbari po noči z drugimi ženskami (ljudem nevidljivimi) in je stala ob njeni postelji ter ji dajala

neko pijačo, Barbara pa ni hotela vzeti, ampak je rekla: Odpusti mi?

O. Taji.

V. Ali nima v svoji hiši kakih maž, praškov in nenavadnih zelišč?

O. V njeni hiši se ne najde nič takega.

V. Kaj pa če bi se ji nasprotno pokazalo in dokazalo?

O. Tega ji ne more nihče dokazati, ker nima niti najmanjše stvarce pri hiši, niti toliko kakor je konec igle.

Opomba. Tu razgrnejo pred njo maže in druge stvari, ki so jih našli v njeni hiši. Potem jo izprašujejo dalje.

V. Kaka maža je v onih dveh črepinjah?

O. Ne ve in ne pozna teh maž, ker niso nikdar bile v njeni hiši.

V. Kaj pa pomenita oni dve modri krogli v škatlji z dvema luknjicama?

O. Tudi ne ve, ker tega nikdar ni bilo pri njeni hiši.

V. Kakšni so pa oni koralji v malih zavojčkih?

O. Ne ve, ker tudi to ni bilo pri njeni hiši.

V. Kake so pa one cunje in kaj pomeni žrebelj, ki je zaboden v cunje?

O. Tudi ne ve, ker to ni iz njene hiše.

V. Kakšne so pa maže v onih drugih zavojčkih?

O. To je zajčja mast, ki pa ni iz njene hiše.

V. Zakaj taji in ne prizna, ko so se pa vse te stvari našle v njeni hiši in sicer poleg one maže, ki jo ona imenuje zajčjo mast?

O. Taji naprej.

V. Kakšno je pa to čudno pecivo, ali prizna, da je to njeno?

O. Da. To ji je dal Marko Laguš, ki je pred kakimi 7 ali 8 leti umrl.

V. No, če priznava, da je to čudno pecivo njeno, zakaj taji druge stvari, ki so se našle poleg tega v njeni hiši?

O. Na to ne da nikakšnega pravega odgovora.

V. K čemu ji je pa Marko Laguš dal to pecivo?

O. Za očesno bolezen; če so jo oči bolele, je ostrugala malo od tega in si prah nasula v oči.

V. Če je te reči strugala in si v oči vsipavala, kako pa je to, da je vse celo in nikjer nič ni ostrugano?

O. Ne da nikakšnega pravega odgovora, ampak govori sem in tje.

V. Kaj pa je v onih platnenih zvitkih zašito?

O. Na to neče odgovoriti, ampak ostane zakrknjena.

V. Ali prizna, da so ti zvitki njeni?

O. Če so se pri drugih rečeh našli, tedaj že morajo biti moji.

Opomba. Obtoženka zahteva vode, katero ji dajo pomešano z blagoslovljeno vodo sv. treh kraljev. Ko jo okusi, takoj odmakne in pravi, kaka je to čudna voda, in še tisto, ki jo je imela v ustih, izpljune.[1]

V. Ali je ta veliki in mali hleb njen?

O. Da!

Opomba. Kruh razlomijo in notri je bilo vmešenega vsakovrstnega žita. Na vprašanje, kaj je s tem delala, je rekla, da je to rabila proti pesji steklini.

V. Kaj pa pomeni motvoz s tolikimi gumbi?

O. Govori sem in tje.

V. Ali je katoličanka?

O. Da, je prava verna katoličanka.

V. Zakaj pa je potem nase obešen škapulir strgala, vrgla proč in pljuvala po njem?

O. Nič ne odgovori.

Opomba. Pokažejo ji škapulir, na katerem so še bili pljunki, predstavijo ji sodnijskega slugo, ki ji v obraz pove, da je to storila, ona pa vse taji.

S tem je bilo končano prvo zasliševanje, ki se je očividno opiralo že na neko predpreiskavo, o kateri se pa ni nič ohranilo.

Med tem je sodnik poročal o stvari notranje-avstrijski vladi in zbiral še dokaze zoper obtoženko. Ko je došel od vlade „milostni ukaz“, da se sme rabiti natezalnica, se je 16. aprila 1677. vršilo drugo zasliševanje. Žensko so odvedli k natezalnici

[1] Človek ne ve, ali bi pomiloval neumnost sodnikovo ali grajal zlorabo blagoslovljenih reči. Skoraj tri mesece (od treh kraljev) stara voda pač ne more biti okusna. Izšolanemu sodniku pa je to seveda znamenje, da je starka v zvezi s hudim duhom, ker ne mara blagoslovljene vode!

in so jo še enkrat z dobrega opomnili, naj prizna resnico. Ona odvrne, da bo na vsa vprašanja resnično odgovorila, kolikor ve.

V. V poprejšnjih preiskavah je bila vprašana, ali ve za vzrok in ali ji vest pravi, zakaj je prišla v ječo deželske sodnije. Naj pove resnico.

O. Ni vedela, preden so jo zaprli, za pravo še tudi sedaj ne ve.

V. Ali ni coprnica, ali ni raznim ljudem včinila bolezni?

O. Ni coprnica in ne ve, da bi bila komu kaj hudega storila.

V. Zakaj pa je potem imela take sumljive reči v svoji hiši?

O. Tega ni imela pri sebi iz slabega namena.

V. Ali prizna, da so te reči, ki se ji še enkrat pokažejo, iz njene hiše?

O. Prizna vse in pravi, da je te reči kupila od nekega doktorja v Khermentu na Ogrskem in so jo stale blizu 40 gl. Vse to je rabila za oči.

V. Saj ni imela očesnih bolezni, torej tega ni potrebovala.

O. Imela jih je za slučaj, če bi bila sila.

V. Čemu pa je rabila žrebelj, zaboden v cunje?

O. Ta žrebelj je slučajno prišel med cunje in ga ni rabila za nič hudega.

V. Čemu pa je rabila maže v onih dveh črepinjah?

O. Za nič hudega, padle so iz omare, ki jo je imela v čumnati, med smeti.

V. Smeti z mažami se niso našle pod omaro v isti čumnati, ampak v škrinji poleg drugih reči.

O. Ne da nikakšnega odgovora.

V. Zakaj je zadnjič tajila in ni hotela priznati?

O. Ni prav vedela in je bila čisto zmedena.

Opomba. Opomnijo jo, naj izpove resnico in naj ne čaka ostrosti.

Ne izpove nič, ampak govori sem in tje.

Zvežejo jo.

Ne izpove nič.

Nategnejo jo.

Izpove, da so žena sedanjega in prejšnjega župana, Repešica in Gera Plevec pa 2 ali 3 ciganice kuhale človeško glavo, ona (Bedovka) sicer ni bila zraven, ampak, ko so kuhale, je šla mimo hiše in ji je Repešin hlapec povedal (kje je on sedaj, ne ve). Na vprašanje, kaj so potem ženske dalje delale z glavo, daje same neresnične odgovore, iz česar je sklepati, ker so te ženske vsled včinjene bolezni deloma pomrle, deloma se nekoliko opomogle ali ne več popolnoma ozdravele, da Bedovka to govori iz hudobije in sovraštva.

Zopet jo nategnejo.

Ne prizna nič.

Pustili so jo ¾ ure na natezalnici, a niso mogli nič iz nje iztisniti. S tem je bilo zaslišanje končano. Poročilo še pripomni: Prima tortura. (Prva natezalnica.)

Dne 27. aprila so jo zopet privedli k natezalnici in ji prigovarjali, naj pomisli na svojo starost in na svojo dušo in naj ne bo tako zakrknjena, ampak naj pove in pripozna resnico.

Neče nič priznati.

Jo zvežejo.

Ne prizna nič.

Jo nategnejo.

Prizna, da je motvoz z gumbi in platnene zvitke nosila pri sebi, kadar je šla med ljudi ali pa k spovedi.

V. Čemu je to nosila pri sebi, kadar je šla k spovedi ali med ljudi, saj vendar brez tega tudi lahko gre k spovedi in med ljudi?

O. Zato, da bi ljudje nič hudega o njej ne mislili, je ne sumničili in o njej slabo govorili.

V. Kdo pa ji je povedal, da so te reči v ta namen dobre?

O. Ivan Kosec, po domače Šreb, ki je že več let mrtev.

V. Zakaj pa so gumbi na motvozu?

O. Zato, da tistemu, ki to nosi, ne more nihče nič hudega storiti, o njem slabo govoriti ali ga nadlegovati.

V. Če nikomur ni nič hudega storila, kakor je prej rekla, čemu potem nosi take stvari s seboj, da bi ljudje o njej nič slabega ne govorili in je ne sumničili? Kdor je pošten, se nima bati slabega govorjenja in sumničenja.

Prosi hitro, naj jo spustijo, bo vse z dobrega priznala. Spustijo jo in opomnijo, naj ne draži sodnije, ampak naj resnico govori.

O. Nič ne odgovori, sploh ni besede spraviti iz nje. Ko se ji ostreje zabičuje, tudi nič ne prizna. Ker se ni dalo nič iz nje zvedeti in je že $^3/_4$ ure bila raztegnjena na tezalnici, so jo spustili. Pripomba: Tortura secunda. (Druga natezalnica.) Pa še ni bilo konca! Stavljena so ji bila še naslednja vprašanja:

V. Obče se govori, da je njegovi milosti, gospodu vladnemu kancelarju (ki je zahteval od nje žitno desetino, pa je ni hotela dati, zato je vzel kopo in dal svoj delež odpeljati) iz sovražnosti zavdala na desni roki. Kaj je na tem kriva?

O. Nj. milost gospod kancelar je bolj zdrav kakor jaz.

V. Kako more kaj takega reči, da je zdrav, ko pa ne more nič z desno roko?

O. Ljudje so ji pripovedovali, da mu ni nič.

V. Kakšni ljudje so ji to povedali?

O. Vprašala je Jurija Lakuša in Barbaro Lesjak, ali je g. kancelar zdrav, in sta potrdila.

V. Kaj se ona briga za g. kancelarja in kakšen vzrok ima, da povprašuje po njegovem zdravju ali bolezni?

O. Govori sem in tje in ne da pravega odgovora.

Sedaj je še prišlo najhujše. V opazki pravi sodnik, da je 28. aprila[1] ob 9. uri predpoldnem prišla na mučilni stol in je bila na njem do 9. ure drugega dne, torej celih 24 ur, pa ni dala nikakšnih znamenj, da bi čutila bolečine, čeravno so se porabila vsa duhovna sredstva, da bi se odgnal satan, ves čas je ostala brezčutna, iz česar je sklepati, da je zli duh njene čute storil neobčutljive, da bi si ohranil žrtev.

Ko so jo naslednjega dne izpustili iz strašne klopi, se je zgrudila, kakor bi hotela koj dušo izpustiti, a v 3 urah se je zopet zavedla in je bila tako zdrava in sveža, kakor bi nikoli ne prestala muk. Ker je že trikrat prestala hudo natezalnico in so se uporabila vsa duhovna in dopustna sredstva, pa neče

[1] 28. majnika je v izvirniku očividno pomota.

nič izpovedati, je daljnje mučenje odveč, razen če nastopijo novi dokazi.

Dne 2. maja je bila sveža in zdrava, je dobro jedla in pila in ni bilo opaziti na njej nikakšne nevarnosti za življenje, proti večeru pa so jo našli mrtvo. Ko jo je rabelj ogledal, so se opazile modre in črne pege na vratu.

Svojemu uradnemu poročilu na vlado je sodnik smatral za potrebno dostaviti še naslednjo opombo, s katero se je res ovekovečil in celi preiskavi položil krono na glavo.

Tisto noč — poroča sodnik — je nastalo med 11. in 12. uro (dasiravno je bil grad zaklenjen, da noben pes ni mogel notri) pred tistim prostorom, kjer je ženska mrtva ležala, tako pesje lajanje in tuljenje, kakor da bi bilo skupaj 2- do 300 psov, ki se med seboj grizejo in trgajo za kost ali meso. Gospa graščakinja je zaukazala svojim ljudem, naj naženejo pse, pa se niso upali, ker jih je spopadla groza zaradi strašnega tuljenja; naposled so se vendar osrčili, vzeli posvečena sredstva ter šli psov naganjat. Ko so pa prišli na mesto, od koder je prihajalo lajanje, so našli le enega črnega in enega šarastega psa, ki sta se tudi kmalu izgubila in je potem nastal mir. Čez pol ure pa je prihrul tak vihar, kakor bi hotel cel grad vzdigniti v zrak. Z ozirom na pse sklepa podpisani sodnik, da je ženka gotovo napravila s hudiči posebno strašno in za nje koristno pogodbo, zato so jo pa zli duhovi branili, da ni povedala resnice; pesje grizenje in praskanje pa se ne da drugače razlagati, kakor da so se hudiči prepirali, kateri je pri tem več pripomogel in bo za to pri njihovem poglavarju Luciferju dobil večjo pohvalo. Nagloma nastali vihar pa ne pomeni drugo kakor velikansko veselje zlih duhov, ki so po Bedovkini zakrknjenosti zmagali in tako sodnijo za norca imeli. Motvoz z gumbi in zvitki so se našli tudi pri prejšnjih čarovnicah ter so jih nosile v ta namen, da bi ljudje ne mogli nič hudega govoriti ali jih sumničiti, zlasti pa da jim sodnija ne bi mogla škodovati. Bedovkino truplo je bilo 3. maja sežgano v prah in pepel.

Tako je končala zadnja središka coprnica. Ormoški sodnik je pa imel še sitnobe zaradi tega procesa; iz dotičnih preiskav ob enem spoznamo, kakšne razmere so bile pri takratni deželski

sodniji v Ormožu. Dne 4. maja 1677 je znotranjeavstrijska vlada zahtevala v precej nemilostni obliki od ormoškega sodnika odgovor na 4 vprašanja.

1. Zakaj ni dokončal do kraja procesa proti dvema središkima tržankama, ki sta bili obtoženi čarovništva; poleg Bedovke je bila namreč obtožena tudi neka Mravljakovica. Glede tega se opravičuje, da je bil vprašal, če sme proti Bedovki uporabiti natezalnico. Med tem ga je pa poklical krvni sodnik v celjskem okrožju, Pavel Šac, kateremu je podrejen, da je šel sodit v Ostrovnico nekega tatu, v Šoštanj pa neko žensko,[1] ki je zastrupila dva moža. Ko se je vrnil, so nastopili velikonočni prazniki. Proti Mravljakovici ni bilo nikakšnih dokazov, da bi se proti njej strožje postopalo. Sodba proti Bedovki, ki jo je bil med tem pregledal kancelar, se ni mogla hitro izvršiti, ker so Ptujčani štiri dni rablja zadržali in je tako Bedovka prej umrla.

2. Zakaj gospod vladni kancelar (Regimentskanzler) ni mogel ž njim govoriti, ko se je zadnjič mudil v Braneku? — Vabilu se ni mogel odzvati, ker mu graščakinja tisti dan ni dala ne voza, ne konja, ampak šele drugi dan. Za njim ni mogel iti, ker je takrat zbolel.

3. Zakaj je tako dolgo odlašal z izvršitvijo smrtne obsodbe nad Bedovko? — Ker ni dobil krvnika in ker je zbolel. Naslednje nam pojašnjuje razmere pri ormoški sodniji: Sodnik ni imel pisarja in je moral vse akte sam pisati na čisto. Pisarja bi si moral sam plačevati, a sposobnega pisarja gospa graščakinja sploh ne mara, ampak le takega, katerega bi ona hotela, zatorej v tej graščini sploh ni mogoč pisar, ki bi kaj razumel in bil zanesljiv.

V 4. točki je vprašala vlada, kako varujejo kažnjence v v ormoški ječi. Na to poroča sodnik, da pri nobenem deželskem sodišču ni slabših ječ kakor so v Ormožu. Pravega sodnijskega sluge in biriča ni, plača se jim sicer obeta, pa ne izplačuje, zato nihče ne mara ostati v službi. Z ubogimi jetniki se hujše ravna kakor z živino; hrano jim jemljejo tisti, ki bi jim jo imeli donašati; iz usmiljenja jim sodnik sam daje včasi

[1] Ne dveh, kakor poroča Byloff.

kruha in vina. Zato je prišel že večkrat z graščakinjo v prepir in zamero.

Na posebej priloženem listku sodnik zagotavlja, da vestno izpolnjuje svoje dolžnosti in poroča le golo resnico. Da pa ne pride med njim in graščakinjo, lastnico sodnije, do prepira, lepo prosi, naj višji sodnik v svojem naročilu ali ukoru ne imenuje njegovega imena, da je namreč on ovadil te nerednosti.

V 5. točki je zahtevala vlada, so-li se proti Bedovki uporabila vsa sredstva, da bi se pripravila k priznanju resnice. Z ozirom na to je sodnik tako natančno opisal celo obravnavo.

Istega dne, ko je sodnik Will pisal poročilo na vlado o Bedovki in se opravičeval, namreč 15. maja 1677., je že zopet vlada graščakinji in sodniku poslala prav zasoljeno pismo. Sodniku se resno očita, da je pustil „poginiti“ (crepiren) glavno coprnico Bedovko, njene sokrivke, katerih je gotovo bilo veliko število, pa je pustil, da so izginile in še bodo tako ubogim ljudem veliko škodovale. Še glavno čarovnico je pustil brez straže, zatorej je sklepati, da so mu druge babe ušle iz ječe. Strogo se naroča, naj se odslej bolj pazi na jetnike in na njihovo življenje, sicer bi se morala sodnija kam drugam prestaviti. Za varstvo jetnikov niti ljudi nimajo, kar je vendar pri tako veliki sodniji nujno potrebno.

To je bila menda zadnja čarovniška smrtna obsodba iz središke okolice. Razumni in človekoljubni možje svetnega in duhovskega stanu, katoličani in protestantje so naposled takratni svet prepričali, kako okrutno, krivično in nečloveško je sodnje postopanje proti čarovnicam, ki so bile le prepogostoma žrtev zavisti, sovraštva, obrekovanja in praznih čenč; tajiti se pa ne da, da je bilo med ljudstvom mnogo vraž, ki so sodnikom dajale stvarno podlago za kazensko postopanje.

Zadnja coprnica na Slovenskem Štajerskem je bila k smrti obsojena pri Sv. Trojici v Halozah dne 6. oktobra l. 1701. in sicer neka Lenika Klanečnik.[1]

[1] Lapajne, Zgodovina štaj. Slov. 234.

3. Trški sodnik ali župan.

Trško upravo je izprva vodil sodnik (župan) in šest prisednikov ali svetovalcev pa občinski pisar. V 15. stoletju pa so trgi dobili pravico, voliti si 12 svetovalcev in 4 može, ki so zastopali in nadzorovali celo občino (Vierer, Viertelmeister). Prvi dostojanstvenik in glava trgu je bil *župan* ali *sodnik* (Marktrichter).

Volil se je le na leto dni. V Središču se je vršila volitev župana navadno na dan sv. Lucije dne 13. decembra v navzočnosti graščinskega komisarja, po katerega so morali voz poslati in ga pričakovati v občinski hiši. Pred volitvijo so šli vsi v cerkev, kjer so prosili sv. Duha za razsvetljenje. Potem se je s slovesnimi obredi vršila volitev v občinski hiši. Navzoči so morali biti tržani in ves magistrat. Ker se je volitev vršila leto za letom, se tržani niso veliko zmenili za njo; vdeležba je bila navadno slaba, le takrat so prišli tržani v večjem številu k volitvi, kadar so imeli kake prepire z graščino ali med seboj in je trebalo odločne osebe na županski stolici. Večkrat so morali tržane celo s kaznimi siliti k volitvi. Sicer je pa tudi volitev v poznejših časih izgubila svoj pomen. V starejših časih je navadno svetovalstvo predlagalo tržanom tri kandidate, med njimi starega župana, in tržani so si celo prosto izvolili ali novega župana ali pa starega potrdili v njegovi službi. Izvoljenega je potem na novega leta dan potrdila ormoška graščina. Sčasoma so pa ormoški graščaki omejili prostost volitve, čemur so dali povod mnogoteri prepiri s tržani. Že v 17. stoletju so morali tržani pred novim letom iz svoje srede izvoliti dva moža, sposobna za županske službo. Na novega leta dan so ju predstavili v graščini in graščak je enega izmed njih potrdil za župana.

Pred volitvijo je najprej vstal stari župan, v desnici držeč sodnje geslo ter je ogovoril navzoče tržanstvo. Stara navada je — je rekel —, da se na današnji dan voli nov sodnik, stari pa se odpove službi — v graščini pismeno, tukaj pa ustno. Minilo je leto njegove službe, katero je opravljal po svoji slabi pameti. Omenil je potem sitnosti, ki so mu jih delali tržani ali pa graščina. Zahvalil je za izkazano mu zaupanje ter je odložil žezlo v znamenje, da se odpove županski službi.

Naposled je prosil — prvič, drugič in tretjič, naj mu tržani, svetovalci, magistrat odpustijo, če je koga razžalil ali se mu zameril. Na to je vstal magistrat in prosil po enem svetovalcu župana odpuščenja, isto so storili tržani po svojem vodju (Vorgeher). Ko so si drug drugemu odpustili zamero ali razžalitev, je še prosil župan „za božjo voljo“, naj ga nikar več ne volijo, ampak naj jim da Bog izvoliti drugega modrega sodnika, da bo v občini mir, pravica, ljubezen in edinost.

Sedaj se je začela volitev sama. Trem, že poprej po dogovoru s tržani določenim kandidatom je pisar napravil v zapisniku vodoravno črto, na katero je potem z navpičnimi potezi zaznamoval ustno oddane glasove. Dva kandidata, ki sta dobila največ glasov, so potem tržani na novo leto v Ormožu predstavili graščaku, ki je enega izmed njih potrdil za župana. Včasi se je graščak tudi protivil potrditi predlagana kandidata in je tržanom nagajal, tako n. pr. l. 1746., a tržani navadno niso odjenjali. Potrjeni župan je takoj prisegel zvestobo graščaku. Ako je bil na novo izvoljen, mu je prejšnji sodnik nekoliko dni po potrjenju po kakem svetovalcu ali po občinskem pisarju poslal v občinsko hišo znamenja njegove častne službe, namreč sodnje žezlo, trško škrinjico in manjši pečat ter je še enkrat ponovil prošnjo, naj mu prvič, drugič in tretjič vse odpustijo, če se je bil komu zameril. Ko so si ponovno zagotovili medsebojno odpuščenje, so vsi skupaj, stari sodnik, magistrat in tržanstvo želeli novemu sodniku mnogo sreče, in ko jim je ta odgovoril, so šli v cerkev k službi božji.

Čez nekoliko dni, in sicer navadno prvi petek po Treh kraljih so se zopet zbrali magistrat in tržani ter so novemu sodniku obljubili zvestobo ter ga potrdili v njegovi službi. Novi sodnik je vstal ter ogovoril navzoče blizu tako-le: Slavni magistrat in častito tržanstvo! Od starodavnih časov je navada, na današnji dan potrditi novoizvoljenega trškega sodnika ter mu obljubiti pokorščino. Čast županske službe je doletela mene in graščina me je tudi že potrdila. Ker ste mi tedaj izkazali zaupanje, želim slavnemu magistratu in častitemu tržanstvu srečno, mirno, veselo, edino in zdravo novo leto. Bog nam daj to leto dokončati v svoji milosti in v blagostanju, da bi tržanstvo živelo v miru, edinosti in blagoslovu božjem.

Na to so magistrat in tržani z dotikanjem sodnijskega žezla sodniku obljubili vdanost in pokorščino, želeč mu od Boga srečo in zdravje v njegovi službi, da bi se v trgu vse srečno izteklo.[1]

Županska služba nikakor ni bila stvar, po kateri bi bilo vredno hrepeneti. Zapisniki nam mnogokrat poročajo, da se je ta ali oni na vse kriplje branil te časti, seveda navadno brezuspešno, zakaj po mestih in trgih je bila stroga dolžnost meščanov in tržanov sprejeti izvolitev, če je na njih padla, sicer so bili strogo kaznovani; zgodilo se je celo, da so ga izključili iz občine. Zelo težavno stališče je imel župan nasproti graščinski gosposki. Odgovoren je bil pred graščakom za ves trg, nad njim si je ta najprej hladil svojo jezo. Zgodilo se je neredkoma, da je bil zaprt, zasramovan in tepen. Drzni graščinski uradniki so imeli veselje s tem, če so mogli nagajati priprostim in navadno malo izobraženim županom in sodnikom ter se norčevati iz njih.

Z druge strani so jim pa delali veliko preglavic njihovi soobčani, svetovalstvo in tržani. Le prepogostoma je manjkalo sloge, edinosti in pokorščine, ki so se ob novem letu toliko povdarjale, večkrat so jih celo osebno in očitno žalili. Splošno je pa vendar oseba županova bila častitljiva, in če je kdo župana očitno razžalil, so se navadno tržani streznili in odločno potegnili za njegovo čast in dostojanstvo.

Tudi v gmotnem oziru je bila županska služba le breme. Župan in sodnik je imel obilo sitnih poslov, vsled katerih je moral zanemarjati svoja domača opravila, nagrada pa je bila jako pičla. Sodnijsko-županska služba se je smatrala za častno, zatorej ni dobival stalne plače, ampak le nekatere postranske dohodke. Iz trških računov je razvidno, da je bil župan prost

---

[1] Svečanost se je končala s pojedino. V občinski pisarni se še sedaj hrani čaša iz brušenega stekla, iz katere je novoizvoljeni župan pil. Na eni strani ima čaša podobo cesarja Jožefa I. (1705—1711), okoli čaše je pa napis: Josephus Rex Romanorum et Hungariae. Arcid-Austriae. Na dnu čaše je grb — najbrž rodovine Saurau. Seifrid grof Saurau je bil l. 1673—1677. deželni komtur nemškega viteškega reda. Najbrž je on ali kateri drugi žlahtnik rodovine Saurau poklonil to čašo kateremu središkemu županu.

davkov, pobiral je mestnino pri sejmih in dobival je tretjino glob. Toda pri pobiranju mestnine je imel tudi stroške in mu ni veliko preostalo, pri kaznih si je sicer lahko polnil žepe, če je bil nepošten sebičnež ter je nalašč množil tožbe in sodbe ter nalagal visoke globe, a ta stvar je bila zelo mrzka in takih sebičnežev tudi tržani niso marali voliti za sodnike.

Ako je župan med letom umrl, so takoj izvolili drugega, pa samo do konca leta. Isto se je zgodilo, če je bil kateri odstavljen ali je sam odložil županstvo. Ako pa župan vsled bolezni ali nujnih potov v zasebnih ali trških zadevah ni mogel izpolnjevati svojih dolžnosti, si je smel sam izmed svetovalstva imenovati začasnega namestnika. Takšnega namestnika so imenovali „nastavljenega sodnika“ (angesetzter Richter) in je imel vse tiste pravice kakor pravi župan. Ako je kdo tožil župana ali se je sploh razpravljalo o njem samem, je moral za tisti čas odstopiti in svoje mesto v svetovalstvu prepustiti drugemu. Enako se je moral odstraniti iz seje vsak svetovalec, če se je o njem razpravljalo, da se je obravnava mogla vršiti popolnoma nepristranski.

V naslednjem podamo vrsto srediških županov, kolikor se je dala sestaviti iz ohranjenih pisem in računov.

Vrsta znanih srediških županov.

Najstarejši po imenu znani središki župan je neki *Krištof*, ki je 4. julija 1528. moral iti s kapelanom Gašparjem Ameiserjem, s cerkvenima ključarjema Miklavžem in Filipom ter še z drugima dvema župljanoma v Radgono pred obiskovalno komisijo. (Gl. zgoraj str. 176.)

1579. *Jurij Bedo,* podpisan s petimi drugimi tržani v zapisniku srediških posestev Jerneja Coclja.

1613 in 1620. *Mihael Modrinjak.*

1616—1618. *Vid Sveder.*

1623. *Martin Borkovič.*

1626. dne 13. maja se v nekem pismu imenuje središki župan *Marko Bedo,* drugo pa o njem ni nič znano. Ker so navadno posamezni župani opravljali svojo službo po več let, je verjetno tudi ta dalj časa županoval v Središču.

1632 in 1633. *Andrej Modrinjak.*

Omenja se dne 11. decembra 1633. v pismu ormoškega oskrbnika kot župan središki.

1636. *Miklavž Repeša.* Županoval je tudi l. 1642. in 1643. in najbrž vsa ona leta.

1644. dne 8. maja se omenja kot župan središki *Mihael Kolarič.*

1645 in 1646. zopet *Miklavž Repeša.*

1647. *Štefan Kosec.*

1648. *Marko Lakuš.* († 26. febr. 1671.)

1650. Dne 14. julija potrdi graščak Ladislav Štefan Pethe, da mu je središki župan *Mihael Kolarič* plačal 50 gl. davka.

L. 1651. se omenja kot središki župan *Blaž Modrinjak,* najbrž prejšnjega sin.

L. 1652. je županoval *Matija Bedo.*

1654. je županoval zopet *Blaž Modrinjak;* dne 31. decembra 1654. plača kot župan ormoški graščini davek.

1655. *Blaž Modrinjak,* je 16. aprila plačal v graščini 6 gl. vojaškega davka za mesec april.[1] Za njim se imenuje kot župan središki

1656—1657. *Martin Dobrota.* Nanj je naslovljeno pismo ormoškega oskrbnika, naj se on ali pa občinski pisar oglasi v graščini zaradi oskrbe vojaštva. Naslednje leto pa zasledimo na županskem stolu že zopet

1658—1659. *Blaža Modrinjaka,* ki je županoval tudi še l. 1659. Po njegovi smrti so Središčani terjali od njegove žene Ane, da jim takoj izroči 50 gl. gotovine kot občinsko lastnino, potem pa so zahtevali še 140 gl. Vsled tega se je vdova zatekla k ormoški graščini za pomoč, češ, da je njen mož položil račune za vsa leta in so bili tudi potrjeni. Občini da ni ostal nič na dolgu, pač pa je občina še njemu dolžna 2 gl. 6 kr. Zato prosi, naj graščinska sodnija vso stvar preišče in med tem ustavi sklep središkega poglavarstva. Kako se je ta zadeva končala, ni znano.

1660. *Jakob Plepelec.*

1661. *Štefan Simunarič.*

1664. *Ivan Hernak.*

---

[1] Dež. arhiv.

1665. *Štefan Klobučar.*

1668. *Alojzij Bregar* (Breger) se omenja kot župan središki dne 4. marca l. 1668. Istega leta pa zasledimo kot župana tudi *Gregorija Kosec.*

1670. *Martin Kolarič.*

1672. *Adam Repeša.* (?)

Iz l. 1673. je ohranjen precej natančen občinski račun,[1] a svojega imena župan ni podpisal. Zadnja stran je poškodovana, a še se da brati, da je župan tistega leta bil nekaj časa v graščini zaprt, pa ne zaradi svoje krivde, in je imel pri tem 1 gl. stroškov. Tistega leta je dal tudi župan znovič postaviti sramotilni steber (Pranger) in je zanj potrošil 4 gl. 14 kr.

1678. *Andrej Kopiar.* Dne 5. februarija je pisal Ljutomeržanom zaradi nekega dolga.

1680. Dne 17. aprila se omenja *Mihael Plepelec* kot župan.

1681—1682. *Štefan Simunarič.*

1683. *Andrej Kopiar.*

1684—1685. *Ivan Modrinjak.*

1689—1690. Dne 21. novembra 1689. je podpisal *Peter Simunarič* kot župan neko vlogo na graškega advokata Rusa v zadevi Herčka. Simunarič je podpisan kot župan tudi še 20. aprila 1690.

1692—1693. Naslednja leta se omenjata kot župana *Janko Sull* in *Janez Plepelec.* Dne 15. marca l. 1692. je plačal Janko Sull kot župan središki ormoškemu graščaku Francu Antonu Pethe 120 gl. od zaostalega davka, ki bi bil moral biti plačan že ob Svečnici. Naslednje leto 1693. pa zasledimo na neki listini z dne 26. marca, da je Janez Plepelec, „bivši župan“ (gewester Marktrichter) plačal tega dne 83 gl. dače še za prejšnje leto. Že dne 9. februarija 1693. je moral Plepelec kot župan plačati graščaku 20 tolarjev kazni, ker Središčani niso pravočasno, t. j. ob Svečnici in ob Binkoštih plačali davka. Mesto ob Binkoštih je Plepelec šele 2. novembra 1692. plačal 145 gl. davka. Sul je dne 27. aprila l. 1692. umrl. V 14 dneh je pri Sulu umrlo troje otrok, potem žena in naposled gospodar sam.[2] Njegov naslednik je bil Plepelec.

[1] V dež. arhivu.

[2] Mrtvaška knjiga središka zv. II.

1697. *Janez Plepelec* je županoval še l. 1697. in 1700., in je najbrž tega leta umrl, ker se istega l. navaja v neki listini kot župan *Ivan Govedič* (?).

1701. *Štefan Simunarič.*

1702. *Štefan Šavora.*

1706. Dne 5. oktobra omenja neko pismo v središkem arhivu *Štefana Simunariča* kot trškega župana.

1709—1710. *Gregor Šinko* se imenuje kot župan dne 16. januarija l. 1710.

1711. *Gašpar Žnidarič,* 24. majnika na binkoštno nedeljo t. l. poročen z Ano, vdovo po rajnem Janezu Plepelcu. Prva žena Helena mu je umrla istega leta 30. aprila, stara 70 let.

1713. *Matija Plepelec.*

1714. *Štefan Šavora.*

1715. *Jurij Kolarič.*

1716—1719. *Matija Plepelec.* Ko je 19. novembra 1717. položil račun, so mu tržani ostali dolžni 22 gl. 39 kr. Pri volitvi 11. decembra 1719. sta bila graščini predložena Matija Plepelec in Štefan Sejnkovič, potrjen je bil:

1720. *Štefan Sejnkovič.* Pri volitvi 13. decembra sta bila izvoljena Matija Plepelec in Štefan Sejnkovič, potrjen je bil

1721—1722. *Matija Plepelec.*

1725—1726. *Matija Plepelec.*

1727—1728. *Štefan Sejnkovič;* omenja se 22. januarija l. 1728.

1729—1730. *Štefan Plepelec.*

1731—1733. *Mihael Dečko.*

1734—1735. *Franc Modrinjak.*

1736—1739. *Andrej Simunarič* se navaja kot župan l. 1737, 1738, 1739 (27. julija).

1740. *Štefan Plepelec.*

1741—1744. *Andrej Simunarič.* Dne 19. decembra 1742. so mu pokopali ženo Uršo. L. 1774. je 17. maja zamenjal neki travnik.

1745. *Matija Kolar* (Kollör), omenja se dne 3. marca l. 1745. kot župan središki, naslednje leto pa dne 9. junija

1746. *Mihael Dečko.* Tržani so za to leto predlagali poleg Dečka tudi Matija Šinko, a graščak ni bil ž njima zadovoljen, ampak je potrdil prejšnjega župana Matija Kolarja, katerega pa tržani niso marali in so, opiraje se na točko 4. l. 1654. dne 20. in 21. januarija v Gradcu sklenjene pogodbe, tako dolgo ugovarjali, dokler ni bil Dečko potrjen. Občinski pisar je v zapisniku ta dogodek zabeležil z vzklikom: Victoria! (Zmaga!)

1747—1748. Za leto 1747. in 1748. je bil izvoljen ter 1. januarija od graščine potrjen *Matija Šinko,* podpisan na ženitnem pismu 26. februarija 1748.[1] Naslednje leto pa

1749. *Andrej Bedo.*

1751. *Franc Modrinjak,* zakonski sin Matjaša in Dore Modrinjak, rojen 18. februarija 1688.

1754. *Franc Modrinjak,* zapisan 9. maja 1754.

1755. *Matija Borko.*

1756. Zopet *Matija Borko.*

1758—1759. *Matija Golob.*

1760—1762. *Matija Poljanec.* Njegov sin Matej je bil župnik pri Mali nedelji.

1763—1765. *Ivan Solar(y)* je bil potrjen za župana 1. januarija 1763. in je županoval tudi še l. 1764. in 1765.

1766—1768. je županoval *Andrej Stari.*

1769—1771. *Andrej Jakl.*

1772—1774. znovič *Matija Golob,* ki se je pa l. 1774. odpovedal županstvu in je bil potem izvoljen

1774—1775. *Jurij Šinko.*

1776—1778. *Martin Šavora* (Schauer).

1779—1781. *Andrej Jakl,* podpisan 30. januarija 1782.

1782—1783. *Štefan Modrinjak.* Izvoljen je bil še tudi za l. 1784., pa najbrž ni bil potrjen, ker že 10. januarija i. l. se imenuje župan

1784—1785. *Tomaž Pintarič.*

1786. *Matija Jakl.*

1787—1788. *Štefan Modrinjak,* izvoljen šele 9. januarija t. l. Občinski pisar je zapisal o njem, da je bil takrat 64 let

[1] Dež. arhiv.

star, v občinskem starešinstvu je bil že 15 let, poldrugo leto je bil župan. V trgu je imel hišo, posestvo in vinograd, zraven je bil usnjar in sploh premožen mož, pa priprost; ni znal brati ne pisati, govoril je le „hrvaški“ in ni bil nikjer dalje po svetu. L. 1788. pa ni županoval do kraja, ker 5. julija je šel z dvema svetovalcema v pravdni zadevi v Varaždin že zupan *Tomaš Horvat.*

1789—1790. *Tomaš Horvat.*

1791. zopet *Štefan Modrinjak.*

1792—1794. *Janez Nep. Vrabl.* Dne 13. decembra 1793. so bili graščini predloženi: Janez Vrabl, Štefan Modrinjak in Andrej Jakl. Potrjen je bil Vrabl.

1795. *Matej Bedo.* (Miklavž Kočevar?)

1796—1797. *Andrej Solar.* Umrl je 64 let star l. 1812. v Središču h. št. 52 (po starem štetju).

1798—1799. *Janez Škorjanec,* prvikrat predložen graščini v potrjenje 14. decembra 1797.

1801—1803. *Ivan Vrabl.*

1804—1808. *Miklavž Kočevar,* slovesno vmeščen 10. februarija t. l. Dne 31. oktobra 1808. je odložil županstvo in prosil ormoško gosposko, naj razpiše volitev novega župana. Svoj odstop utemeljuje s tem, da je opravljal županske službo že 4 leta v zadovoljnost gosposke in v blagor tržanov, sedaj pa ne more več zaradi visoke starosti, bolehnosti in domačih razmer. Res tudi v onih težavnih časih, ko so Francozi nadlegovali naše dežele, ni bila lahka županska služba. Volitev novega župana se je vršila 29. decembra 1808. in izvoljen je bil z 9 od 13 glasov *Jakob Plepelec* ter potrjen 25. januarija 1809., a zaprisežen šele 13. junija i. l., zatorej je dne 17. februarija 1809. še podpisan kot „Marktrichter“ Nikolaj Kočevar, 20. junija t. l. se imenuje že *Jakob Plepelec* kot župan središki v dopisu, s katerim mu je ormoška graščina odkazala razredne dače 5 gl. in razdolžitvenega doneska (Bankozetteltilgungsbeitrag) 2 gl. 30 kr. — Okrožna oblast je sicer naročila 9. januarija 1809., da se naj vrši vmeščenje novega župana že 13. januarija predpoldne, a menda vsled vojnih homatij se je vmeščenje zavleklo do junija.

1810—1811. županuje zopet *Miklavž Kočevar,* ki se lastnoročno podpisuje.

1812—1813. pa zopet *Jakob Plepelec,* o katerem pravi neka opomba, da ni znal ne brati ne pisati. Župan je imel takrat 25 gl. plače, občinski pisar 300 gl., občinski sluga 4 gl. in policijski nadzornik 2 gl.

1817. *Nik. Kočevar.*

1818—1819. *Nik. Kočevar.*

1821. *Jakob Plepelec.*

1822. *Nikolaj Kočevar.*

1823—1825. *Jakob Plepelec.* Ta mož, ki je dolgo vrsto let v najtežavnejših razmerah nosil županško žezlo, je umrl za sušico 2. septembra l. 1834., star 65 let.

1826—1832. *Matija Borko* (Vorko, po domače Gjura), ki je bil manjši posestnik; imel je le kravico s teletom, 2 svinji in 1 prase, h. št. (staro) 138. Bil je ob enem krčmar. Župan je takrat dobival za svoj trud 62 gl. 30 kr. letne plače, občinski sluga 40 gl., stražar 37 gl. 30 kr. in občinski blagajnik 20 gl.

1833—1834. *Miklavž Kočevar.*

1835—1850. *Ivan Sejnkovič.* L. 1850. je bil deveto nedeljo po Binkoštih pri pozni božji službi slovesno zaprisežen.

1851—1855. *Filip Jakl.*

1756—1860. *Lovro Modrinjak,* nečak pesnika Modrinjaka.

1861—1867. *Andrej Sejnkovič,* zak. sin Ivana Sejnkoviča in Helene, roj. Kočevar, narodil se je 2. novembra l. 1820. in umrl, splošno obžalovan 23. marca 1878. Bil je izvrsten sodar, pa narodno zaveden in pošten mož.

1868—1870. *Franc Dečko.*

1871—1876. *Ivan Kočevar* star.

1877—1885. *Martin Čulek.* L. 1880. je občinski zastop 4. aprila določil županu 270 gl. plače z oskrbovanjem pisarij vred. L. 1879. je dobilo Središče orožniško postajo; l. 1883. se je začel pisati zapisnik občinskih sej s l o v e n s k i.

1886—1888. *Ivan Kočevar* ml., nečak slavnega dr. Kočevarja. Narodil se je 17. junija l. 1858. v Središču h. št. 83 (sedaj 92) kot zak. sin Ivana Kočevarja in Marije, roj. Ozvald. Dne 23. januarija l. 1881. je bil poročen z Julijano, roj. Šinko.

Kot priden in premožen gospodar se peča z lesotrštvom in vinotrštvom. L. 1898. ga je cesar odlikoval z zlatim zaslužnim križcem. Dne 4. novembra l. 1902. je bil izvoljen za deželnega poslanca za okraje Ljutomer-Ormož-Radgona. Bil je poslanec do l. 1909.

1889—1891. *Jurij Zadravec.* Bil je zelo skrben gospodar, zaveden rodoljub in blag človek. V mladih letih se je izučil pekarije, začel je z majhnim, a sreča mu je bila mila in pridobil si je v kratkem lepo premoženje. Kupil si je v Središču dve lepi hiši in pri Sv. Bolfenku na Kogu obsežen vinograd. Na Trnavi je postavil paromlin, ki je velika dobrota za vso okolico zlasti v hudih zimah, ko so vse vode vkovane v led. Rodil se je l. 1842. ter je umrl po kratki bolezni 20. jan. l. 1901., zapustivši staro mater, vdovo in edinega sina.

1892—1897. *Ivan Kočevar* ml. V seji dne 9. decembra l. 1894. se je ponovil sklep, da občina zanaprej le slovenski uraduje ter se o tem naj obvestijo oblastva.

1898. do sedaj *Jožef Šinko*, rojen v Središču h. št. 13, sedaj 17, dne 14. februarija l. 1851. kot zakonski sin Antona Šinko in Katarine roj. Sejnkovič. L. 1869. je dovršil učiteljišče v Mariboru ter je 1870—1871 služboval kot učitelj pri Sv. Miklavžu, potem pa v Središču do l. 1879, vmes je bil nekaj časa tudi orglavec. L. 1875. je napravil zrelostni izpit v Gradcu. Oženil se je l. 1878. z Elizabeto Klobučar, ki mu je umrla že l. 1892. L. 1883. je bil izvoljen prvič v občinski odbor ter je bil občinski svetovalec do l. 1898., ko je postal župan.

* * *

V naslednjem navedemo tudi imena občinskih svetovalcev za nekatera leta:

L. 1725.

Mihael Šimonarič
Štefan Šavora
Gašpar Šnidarič
Matjaž Kolar
Gregor Šinko
Štefan Seinkovič
Jurij Kolarič
Matjaž Borko

Četrtniki:

Ivan Šimonarič
Štefan Plepelec
Andrej Šimunarič
Franc Modrinak.

Cenilci:

Matija Borko
Mihael Horvat.

1726.

Štefan Šavora
Gregor Šinko
Štefan Sejnkovič
Gašpar Šnidarič
Mihael Simunarič
Jurij Kolarič
Matjaž Borko
Štefan Plepelec

Četrtniki:

Franc Modrinjak
Andrej Simunarič
Vid Manjoško
Mihael Dečko

Cenilci:

Matija Borko
Mihael Dečko

1747.

Mihael Dečko
Fr. Modrinjak
Jurij Zamuda
Štefan Plepelič
Matija Kolar
Janez Kolarič
Martin Simonarič
Andrej Bedo
Matija Golob
Mihael Herg (de novo).

Colninar:

Ivan Škorjanc

Cenilci:

Janez Kolarič
Miha Hrovat

Četrtniki za to leto in naslednje:

Štefan Jerančič
Matija Pokanec
Jurij Jakl
Štefan Rihtarič

1759.

Štefan Plepelec
Fr. Modrinjak star.
Mihael Dečko
Matija Šinko star.
Matija Kolar
Matija Borko
Matija Poljanec
Ivan Sollary
Andr. Sejnkovič
Mihael Kolarič

Četrtniki:

Ivan Mlinarič
Ivan Škorjanec
Anton Šinko.
Andr. Stari.

Colninar:

Ivan Mlinarič.

Cenilci:

Andr. Seinkovič.
Nik. Bedo.

Logarji:

Matija Bratuša.
Mat. Poplatnik.
Matija Novak.
Jurij Antolovič.
Mart. Klobučar.
Blaž Kraner.

1760:

Matija Golob.
Štefan Plepelec.
Mihael Dečko.
Fr. Modrinjak.

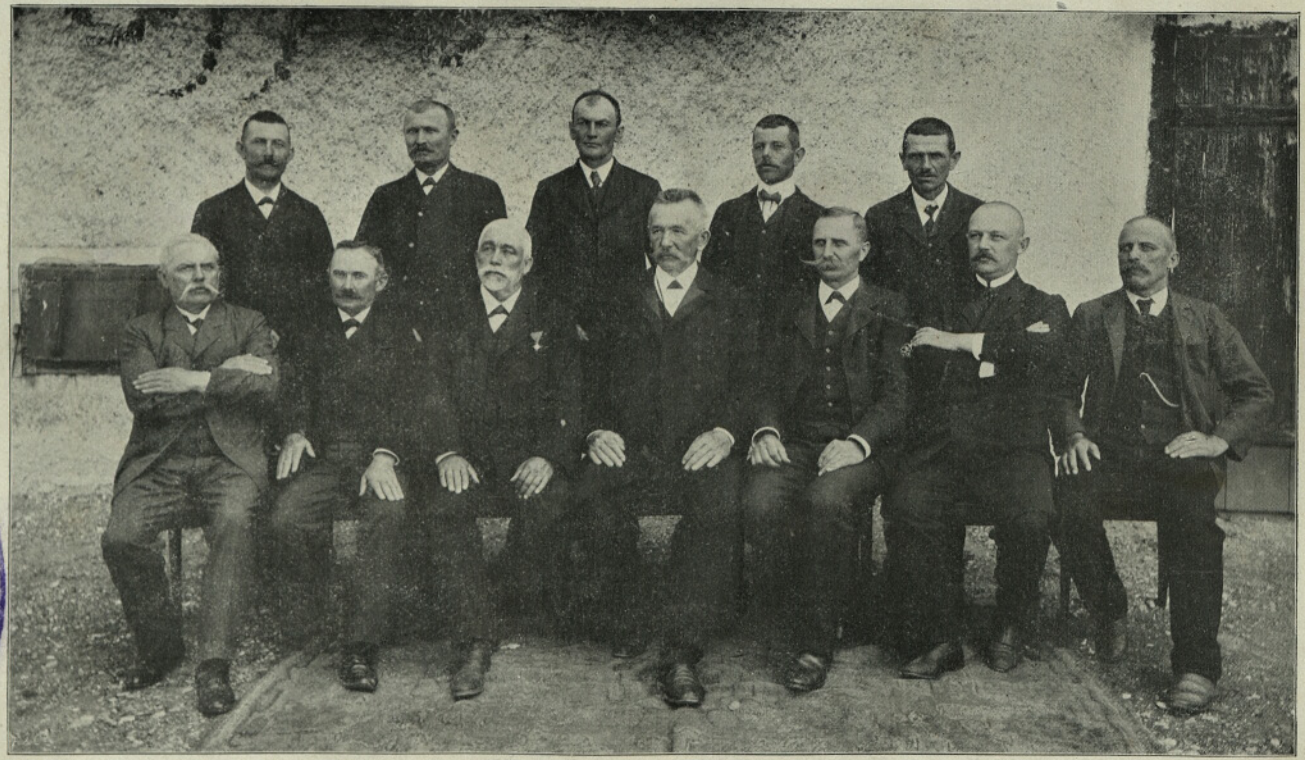

Tabla XXII. Občinski zastop središki.

Fr. Dečko, Jak. Škorjanec, Jak. Ravšl, Fr. Lukačič, Jak. Jurjaševič,
Fr. Horvat, Iv. Kolarič, J. Kočevar, svet. Jos. Šinko, župan Jak. Klemenčič, svet. Jakob Zadravec, Jož. Ploh.

SLOVENSKO KATOLIŠKO
DRUŠTVO ZA
OBISKOVANJE

Matija Kolar.
Mat. Borko.
Ivan Solary.
Andr. Sejnkovič.
Mihael Kolarič.

Četrtniki:

Ivan Mlinarič.
Andrej Stari.

Mitninar:

Ivan Mlinarič.

Cenilci:

Andr. Sejnkovič.
Nikolaj Bedo.

Logarji:

Andr. Balažič za Mih. Horvata.
Martin Klobučar za And. Lukmana.
Bl. Kraner za sebe.
Matija Čeden za sebe.

Sedanji obč. odbor ima sledeče ude:

Šinko Josip, župan.
Kočevar Ivan, svetovalec.
Klemenčič Jakob, „
Zadravec Jakob, „
Dečko Franc, odbornik.
Horvat Franc, „
Jurjašovič Jakob, odbornik
Kolarič Ivan. „
Lukačič Franc, „
Ploh Josip, „
Raušl Jakob, „
Škorjanec Jakob, „

4. Občinski pisarji.

Vse občinske zadeve, izvzemši blagajno, so bile v rokah občinskega pisarja, ki se je imenoval sindikus in je bil blizu to, kar so dandanes občinski tajniki. Ne smemo si pa v njem predstavljati navadnega pisača. Bil je največkrat mož, ki je dovršil nekoliko šol in je bil zmožen nemškega, včasi tudi latinskega jezika. Nekateri so si pridobili veliko izkušnje v občinski upravi ter so v kočljivih zadevah lahko mnogo pomagali občanom, zlasti ker je takrat malokdo znal brati in pisati. Zato je bil pisar v občini imenitna oseba, posebno v pravdah, ki so se obravnavale pred županom kot sodnikom in pred starešinstvom, ne le zato, ker je vodil zapisnik, ki je bil navadno skromen in kratek, ampak ker je moral poznati postave in paziti na to, da se je pri obravnavah vse vršilo po pravosodnih predpisih in običajih ter da so razsodbe bile sestavljene po deželnih postavah.

Pisar je bil zaprisežen sestavljavec in hranitelj vseh uradnih pisem in listin. Županu je bil desna roka, zlasti če je bil ta še novinec in še ni poznal raznih običajev, pravic in

dolžnosti. Sicer pa je bil le plačan občinski uradnik in ko tak ni imel v sejah glasu ter iz lastne moči ni smel ničesar ukreniti.

Koncem 17. stoletja so od obč. pisarjev zahtevali pravne študije, po večjih mestih so bili celo doktorji prava, v manjših krajih, kakor n. pr. v Središču, se to seveda ni moglo zahtevati, vendar so tudi ti pisarji morali napraviti posebno skušnjo, tako da so postali nekako javni notarji. Občinski pisarji nikakor niso bili ljudje puhle glave ali izgubljeni študentje, ampak so morali biti poštenega značaja, zato so uživali velik ugled, neredko so si pridobili tržansko pravico ter prišli celo v občinsko starešinstvo. Tržani so jim tudi zaupali ter jih v važnih zadevah pošiljali v Gradec, da so zastopali trg. Ker pa vendar trg ni mogel vselej dobiti pisarja, ki bi bil dovolj učen in skušen v zamotanih pravdah, zato je trg imel navadno še svojega pravnega zastopnika v Gradcu. Koliko so mu dajali redne in stalne plače, ni znano, a po takratni navadi so mu dajali razna darila kot mito, bodisi v denarju ali pa vino, jajca, kopune, polže i. t. d. Tudi marsikateri puran je potoval iz Središča v Gradec ter pripomogel, da se je advokat s tem večjo vnemo potegoval za trške zadeve. Izmed pravnih zastopnikov središkega trga v Gradcu so nam iz 17. in 18. stol. znani naslednji: L. 1614—1635. neki Habholz, l. 1638. Nachtigal, l. 1691—1700. dr. Jurij Rus (Ruess), l. 1724. dr. Franc Kotnik, l. 1798. dr. V. Weitzer.

Občinskega pisarja je najemal magistrat in sicer najprej na četrt leta za poskušnjo. Če se je v tem času dobro obnesel, so sklenili ž njim pogodbo. Novo vsprejetega pisarja je moral magistrat predstaviti graščini, ki ga je potrdila; brez graščinskega dovoljenja ni smel magistrat pisarja ne sprejeti, ne odsloviti.

Letna plača pisarjeva je bila z ozirom na njegova opravila dokaj skromna. Vendar je poleg redne plače dobival še razne takse, prosto stanovanje in še druge priboljške.

V 17. stoletju je plačeval trg pisarju po 1 gl. na mesec, dajal mu je na leto 14 vaganov žita in dva orala veliko njivo. V 17. stoletju je dobival 32 gl. letne plače, prosto stanovanje, vrt pri hiši, nekaj zemljišča pa pet vozov drv.

V drugi polovici 18. stoletja je smel pisar zahtevati naslednje takse:

pri zapuščinski inventuri od vsakih 100 gl. po	1	gl.	
od oporoke najmanj	1	» 30	kr.
od zakonske pogodbe (jutrne)	—	» 45	»
od reverza ali protipisa	—	» 45	»
od dolžnega pisma z vknjižbo vred	—	» 22½	»
od pobotnice	—	» 15	»

Slično od drugih pisarij v primeri z delom in trudom.

Od srediških pisarjev so znani sledeči:

1643—1647. *Gabrič Jurij.*

1648. *Tobellius Ivan.*

1654—1658. *Höffkogg Jurij;* za plačo je imel dva orala njive, 14 korcev žita, na mesec 1 gl., prosto stanovanje, pa razne dohodke od različnih pisem in pogodb.

1682—1687. *Fuchs Nikolaj* (Lisjak), dobival je 18 gl. na leto. Dne 9. septembra 1683. mu je neka Marija porodila nezakonskega otroka, ki je bil krščen na ime Matej. Pozneje jo je vzel v zakon in mu je 19. novembra 1686. porodila hčerko Katarino. L. 1687. se je preselil iz Središča v Ljutomer, kjer se še omenja l. 1696., ko se mu je 31. decembra rodil sin Silvester.

Na njegovo mesto je prišel središki domačin:

1687—1698. *Kolarič Peter,* zakonski sin središkega župana Martina (?) Kolariča. Dne 22. februarija 1683. je bil poročen s Katarino, roj. Prontnar, ki mu je pa umrla že 17. decembra 1687. Potem se je oženil z neko Ano, s katero je imel več otrok. Dne 30. januarija 1691. mu je umrl 4 tedne star sinček Ladislav, 10. julija 1692. se mu je rodila hčerka Magdalena, 25. aprila 1694. pa Ana in 2. julija 1699 sin Peter. Ta je umrl kot dijak na potu iz Varaždina domov dne 2. avgusta 1709. Najmlajši sin Janez, rojen 29. maja 1701. je 31. januarija 1725. vzel v zakon neko Doro Grlica. Peter Kolarič je umrl l. 1703. ali začetkom l. 1709., ker je njegova vdova Ana 17. avgusta 1709. že vzela v zakon Jurija Goloba iz Varaždina. Pisarsko

službo je pa že prej pustil, ker že l. 1699. zasledimo kot pisarja

1699—1709. *Lehenreither Janeza Jurija,* ki je služboval 10 let.

1709—1713. *Temlinger* (Temblinger) *Matija.* Dne 7. marca 1709. mu je umrl sin Andrej, star štiri leta. Dne 5. aprila 1711. pa mu je žena Marija Terezija rodila sina Jurija, ki se je pozneje 28. januarija 1742. oženil z Marijo, hčerjo takrat že rajnega Mateja Horvata. L. 1712. dne 12. januarija mu je smrt pobrala 13 letno hčerko Barbaro, a 19. maja l. 1714. je umrl tudi sam, star šele 48 let. Ker je že dalje časa bolehal in ni mogel opravljati pisarniških poslov, so tržani ob novem letu 1714. sprejeli v službo novega pisarja

1714—1715. *Lenarta Trunk,* ki je bil rojen v Sp. Dravogradu na Koroškem. Umrl je v Središču že 2. septembra 1715., star 62 let.

1715—1717. *Lechenreither Janez Jurij,* drugokrat pisar; prišel je v Središče iz Ljutomera, kjer je bil l. 1713. do 1715. oskrbnik Spodnjega grada in Braneka.[1]

1718—1721. *Korpar Janez* (Khorber). Dne 3. marca 1719. so mu pokopali ženo Marijo, staro 76 let, čez 2 leti, dne 8. maja 1721., pa je tudi on naglo umrl, star 60 let.

Njegov naslednik je bil bržkone

1726. *Candistitz Janez Jurij,* ki se imenuje kot pisar v neki listini dne 23. marca l. 1726.

1729—1732. *Prantenberg Franc pl.* Njegovo ime zasledimo v krstni knjigi dne 24. avgusta 1729., ko mu je žena Helena rodila sina Mihaela, ki je pozneje postal frančiškan. Služboval je še l. 1732., ker je 2. junija t. l. naveden kot starešina v poročni knjigi središki. Njegov naslednik je bil

1734—1736. *Šavora Franc,* zak. sin Štefana in Urše Šavora, rojen v Središču l. 1698. Po dovršenih šolah je služboval na raznih krajih kot občinski pisar. Umrl je v Središču 72 let star dne 24. marca 1769. Za Šavoro je prišel

1737—1743. *Waizinger Janez Anton.* Poročen je bil s Heleno, roj. Zadravec, ki mu je 19. decembra 1738. rodila sina Janeza, 14. marca 1741. pa hčer Gero.

[1] Slekovec, „Časopis" 1905., str. 75.

1743—1746. *Mernik Matija Jožef.* Bil je zak. sin Mihaela in Tereze Mernik, rojen v Ljutomeru dne 19. febr. 1715. in si je dne 23. sept. 1739. vzel Heleno, zakonsko hčer Tomaža in Helene Amering. Ko je pa ta 30. decembra 1763. 45 let stara umrla, zaročil se je 7. maja 1764. z Maksimilijano, hčerjo Franca Lehnerja, c. kr. uradnika v Križevcih na Hrvaškem in Barbare njegove žene. Umrl je 18. avgusta 1779. v Ljutomeru 64 let star.

L. 1746. dne 5. aprila so Središčani zopet v službo sprejeli

1746—1756. *Waizinger Janeza Antona* z letno plačo 32 gl. in 8 voz drv ter zemljišče kakor poprej. Opravljal je službo gotovo do l. 1756., umrl pa je, 59 let star, dne 31. marca 1760.

1759—1762. *Mechtig Jernej*, imenoma ga v krstnih knjigah nahajamo kot pisarja še l. 1762. V Središče je prišel iz Ptuja. L. 1753. dne 19. avgusta je bil v Hajdini poročen z Ano Marijo, hčerjo že rajnega krojača Matija Princ.

1763—1783. Od l. 1763. je dvajset let nepretrgoma opravljal službo občinskega pisarja:

Oswald Jožef. Po njegovi smrti so si tržani izvolili za občinskega pisarja

1783—1784. *Lustig Antona* ter mu obljubili isto plačo kakor jo je imel njegov prednik, tako »da bo imel stalen kruh, če bo zvesto in marljivo služil«.[1] Pisal je zelo slabo nemščino, najslabše med vsemi pisarji. Z novim letom 1784. je prevzel šolo, pisarsko službo pa je dobil 28. febr. 1784:

1784—1784. *Freylander Franc.* Za plačo je imel prosto stanovanje, vrt in njivo, 4 vozove drv ter 36 gl. na leto »z drugimi dotlej običajnimi pridatki« (nebst übrig bishero üblichen Accidentien)[2] proti četrtletni odpovedi.

Za Freylanderom je prišel

1784—1787. *Lassacher Weyersberg Janez Kazimir;* tržani so mu obljubili poleg prostega stanovanja 5 voz drv, vrt pri hiši, travnik in njivo ter 40 gl. gotovega denarja; če bo

[1] Trški zapisnik.

[2] Občinski zapisnik v trškem arhivu.

svojo službo »zvesto, marljivo in častno opravljal«, mu obljubijo še poboljšek. Neka listina v občinskem arhivu pravi o njem, da je bil takrat (t. j. l. 1786.) star 44 let; poprej je bil 3 leta pisar pri rudniku Rabl, potem tri leta upravitelj pri železni tovarni Tschuber. Imel je sedem latinskih šol, govoril je latinsko, nemško, hrvaško, slovensko, laško; potoval je po Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, Hrvaškem in nekoliko po Laškem.

1787—1789. Dne 3. marca 1787. je občina sprejela v službo *Osišeka Ivana* pod istimi pogoji kakor prednika. Bil je najbrž sin učitelja Janeza Mihaela Osišeka.

1789—1791. *Gutman Alojzij.* L. 1790. je prišel za uradnika v ormoško graščino. Dne 8. novembra 1788. je kot zastopnik Središčanov šel v Zagreb zaradi pravde z Varaždinci.

1789—1791. *Trstenjak Ivan,* za njim pa je prišel

1792—1798. *Lašič Matija.* Dne 10. februarija 1798. graja ormoški oskrbnik središki magistrat, da prepočasno in zanikerno rešuje uradne posle, kar ni čuda, ker je trški pisar Lašič vedno pijan. Dne 2. aprila naznanja magistrat, da je Lašiču odpovedal službo.[1]

Dne 12. marca 1798. so namreč tržani sklenili, da se mora pisarna takoj zapreti, pisarju Lašiču so odkazali drugo stanovanje, službo pa je moral nemudoma zapustiti in so mu četrt leta naprej plačali, ker je pogodba zahtevala četrtletno odpoved. Istega dne so si izvolili zopet Gutmana Alojzija za pisarja, dr. Klaizerja pa za svojega pravnega zastopnika. A Gutman službe najbrž ni sprejel, ali pa le začasno. Pisarniške posle je med tem opravljal Andrej Škorjanec, ki je tudi l. 1809. namestoval pisarja. V pismu iz Večice dne 26. junija 1798. piše Gutman, naj Škorjanec prepiše prošnjo za vojaški odpust za Kranjčiča in Borka.

1799—1802. *Jakl Lovro* je bil domačin in je nastopil službo v oktobru 1798., dasi še ni bil potrjen.

Dne 17. novembra 1798. prosijo namreč tržani z županom Janezom Škorjancem graščinsko gosposko, naj posreduje pri okrožni oblasti v Mariboru, da jim potrdi Lovrenca Jakla,

[1] Koncept v središkem arhivu.

katerega so si že 11. avgusta t. l. izvolili za občinskega pisarja. Svojo prošnjo utemeljujejo s tem, da je pisarsko mesto že dalje časa prazno, vsled česar zaostajajo uradni posli, ali pa jih morajo opravljati ljudje, ki za to niso sposobni. Jakla priporočajo s tem, da je bil doslej dober in pošten človek, ima tudi potrebno znanje, *je dovolj vešč slovenskega jezika, ki je pri tej službi neobhodno potreben.* Okrožna oblast ga je sicer 30. avgusta odbila, a le za to, ker takrat ni bil dovolj označen vir, iz katerega bi dobival plačo. Med tem so pa tržani primerno ukazu z dne 3. junija 1798. pisarsko službo obskrbeli z 200 gl. plače v gotovini, z drvi in prostim stanovanjem. Jakl da je tudi rojen Središčan ter se bo za trške zadeve in občinsko blaginjo bolj brigal kakor kak tujec, in tržani bodo tudi imeli do njega več zaupanja, kakor do tujega človeka. Podpisal se je kot sindik še tudi 14. nov. l. 1804.[1]

1803—1809. *Kreulič*[2] *Karol.* L. 1809. je začasno opravljal pisarniške posle *Škorjanec Andrej,* pozneje pa je bil zopet več let Kreulič občinski pisar. Za ženo je imel Marijo Šinko. Imel je krasno pisavo in je bil, kakor še sedaj pripovedujejo starejši ljudje, zelo vesten in marljiv, pa tudi izveden v zadevah občinske uprave.

Dne 11. dec. 1823. je okrožna oblast stavila predlog, naj ormoški pisar opravlja proti primerni nagradi tudi posle središčkega pisarja. Toda glede tega se Središčani takrat niso mogli zediniti in poteklo je pet let, da so se sporazumeli in določili nagrado 200 gl. na leto in pa brezplačno tedensko vožnjo ob uradnih dnevih, ali pa poprečno 40 gl. na leto za vožnjo.

Dne 25. sept. 1828. prosi trg za združitev sindikatov, ormoški pisar bi naj ob določenih dnevih prihajal v Središče. Županstvo opira svojo prošnjo na sledeče razloge:

a) Ima trg 144 hiš, torej so občinski posli znatni, prebivalci se pečajo večinoma s poljedelstvom in nimajo časa hoditi vsak čas v graščino.

b) Graščinski uradniki so itak preobloženi in pri najboljši volji ne morejo hitro opravljati tekočih občinskih poslov.

[1] Dež. arhiv.

[2] Za pravo Kraljič.

c) Je dosedanji sindik že dobro znan z občinskimi posli središkega trga.

d) Občina upa, če bo treba napraviti novo zemljiško knjigo, bo tudi ta posel prevzel proti primerni nagradi.

e) Občina ima tudi dovolj denarja, ker se proda in razdeli: 50 oralov občinskega zemljišča, za kar bo dobila 12.000 fl d. vr. in letnih dominikalnih dohodkov 50—60 gl.

1825—1836, tedaj 11 let je opravljal posle občinskega pisarja v Središču oskrbnik in okrajni komisar ormoške graščine, *Vaclav Kada;* listine in zapisnike središkega trga je prevzel 4. avgusta 1825. Kada je za pravo zadnji občinski pisar ali sindik. Časi so se spremenili in začela je bledeti tudi oblast trških magistratov in sindikov, ki so bili nekako govoreča usta občinskih zastopov. Dne 1. decembra 1832., št. 13033 je okrožna oblast naznanila središkemu trgu, da je znotranje-avstrijsko in primorsko prizivno sodišče s soglasjem deželne vlade sklenilo, odvzeti trškemu magistratu oskrbovanje pupilarnih (sirotinskih) in zemljiško-knjižnih opravil t. i. posle žlahtne sodnosti in sicer zaradi tega, ker središka občina ne more plačevati letnih 400 gl. *izkušanemu* sindiku in da tudi sodni delokrog središkega trga ni tolik, da bi v zmislu dvornega odloka z dne 16. septembra 1824. št. 26.214 bil potreben zanj *izkušan* sindik. — Ko je Kada izstopil iz službe, so tržani službo obč. pisarja ponudili njegovemu nasledniku Ant. Koglerju z letno plačo 120 gl.

Posle, ki jih je prej opravljal sindik, je sedaj prevzela ormoška graščinska sodnija, kateri je trg moral plačevati neko nagrado, ki se je vsako leto imela določiti po obsegu in številu opravljenih poslov ter po močeh trške blagajne. Ormoška sodnija je pa morala poročati nadsodišču o sprejemkih trške »plemiške sodnosti« in vodstva zemljiške knjige ter vpošiljati poprečni izkaz vseh dohodkov zadnjih treh let. Ormoški oskrbniki so odslej sicer imenoma vodili trške posle, dejanski pa so jih izvrševali razni uradniki, vsled česar je bil trg čisto navezan na graščino, dokler ni leto 1848. prineslo čisto novih razmer.

L. 1825. dne 19. decembra sicer piše središki pravni zastopnik na Dunaju Mikše županu Jakobu Plepelcu, da je že

zgotovil prošnjo na cesarja za sindikat ter je bil pripravljen, če bi tržani želeli, celo osebno iti prosit cesarja za sindikat, za $^1/_3$ mitnine in za dovoljenje, da se zida nova občinska hiša. Pa bilo je zastonj, sindikata občina ni dobila in odvetnik najbrž niti ni bil pri cesarju.

5. Občinska uprava po l. 1848.

S podložništvom je prenehalo tudi razmerje občine, bodisi slobodne, trške, ali neslobodne, vaške napram graščini, to je pa vplivalo tudi na znotranjo občinsko upravo. Da se v občinah ohrani red, je bilo treba hitro izdati vsaj začasno občinsko postavo. In to se je zgodilo s cesarskim patentom z dne 17. marca l. 1849. Načelo te postave je bilo: „Trdna podlaga slobodne države je slobodna občina“. Potemtakem ima občina pravico do obstoja in samosvoje uprave v določenem okviru. Postavni zastopnik občine je občinski zastop, ki ga občinarji prosto volijo. Občinski zastop voli iz svoje srede z absolutno večino glasov občinskega predstojnika ali župana in najmanj dva občinska svetovalca. Vsled ministerske naredbe dne 7. marca l. 1850. je volitev župana in svetovalcev vodila politična oblast.

Omenjena občinska postava iz l. 1849. pa je bila preklicana s cesarskim pismom dne 31. decembra l. 1851. Občina je sedaj postala popolnoma odvisna od vlade, kakor nekdaj od graščine. To je bilo v duhu absolutizma; vendar ta postava se dejanski ni izvršila, ampak so bile izdane razne naredbe, ki so se večinoma opirale na staro postavo iz l. 1849. Nova občinska postava, ki je še do današnjega dne v veljavi, je bila izdana za celo državo v prvi ustavni dobi, l. 1862. dne 5. marca in na podlagi te postave je za Štajersko izšla natančneja deželna občinska postava 2. maja l. 1864. Po členu IV. državne občinske postave ima občina dvojni delokrog: samostojni ali lastni in preneseni. V samostojni delokrog spada (v mejah državne in deželne občinske postave) vse, kar se naravnost tiče občine same in kar ona sama lahko izvrši; sem spada: uprava občinskega premoženja, skrb za osebno in lastninsko varnost, vzdrževanje občinskih cest in mostov, nadziranje živil, zdravstvo, snaga, služinčad, javna nravnost, stavbe, varnost

zoper ogenj, skrb za domače reveže, prostovoljne dražbe premičnin, sejmi, deloma šolstvo.

V preneseni delokrog spadajo mnogotera opravila, ki jih v zmislu čl. VI. postave iz l. 1862. in § 25. občinskega reda nalagajo občinam državne oblasti. Sem spadajo razne vojaške zadeve, klicanje k naboru, davščne in obrtne zadeve, razna pozvedovanja, dostavljanje sodnijskih in drugih uradnih pisem, sestavljanje volilnih zapisnikov za državni in deželni zbor. Preneseni delokrog donaša občinskim uradom blizu toliko ali še več dela kakor samostojni delokrog, ne da bi občine dobile za to kako odškodnino. Zatorej je občina zelo važen organ tudi v državni upravi.

Kdor plačuje v občini davek, ima tudi občinsko volilno pravico in s tem pravico do občinske uprave, pa tudi dolžnost, prispevati k raznim občinskim potrebam. Meščani v mestih in tržani v trgih so tisti občani, ki so si pridobili ali si v bodoče pridobe meščanstvo oziroma tržanstvo na podlagi svoje posesti ali vsled podelitve od občine. Za podelitev (meščanstva) tržanstva sme občina zahtevati pristojbino, ki pa ne sme presegati 40 K.

L. 1907. dne 24. marca je bil za Štajersko razglašen nov občinski volilni red, vsled katerega so volitve občinskih odbornikov in namestnikov tajne, kakor pri državno- in deželnozborskih volitvah t. j. volilec dobi od občinskega urada legitimacijo in uradno glasovnico, na katero zapiše imena onih, ki jih misli voliti za odbornike ali namestnike in nihče ga ne more siliti, da bi pokazal popisano glasovnico.[1]

* * *

Med občinami in deželnim zborom, oziroma deželnim odborom so še v nekaterih kronovinah okrajni zastopi. Tudi štajerski deželni zbor je l. 1866. sprejel postavo, ki je bila potrjena 14. junija i. l., s katero so uvedeni okrajni zastopi. Okrajni zastop tvorijo:

---

[1] Natančneje o občinski upravi beri: Občinski red in občinski volilni red za vojvodino Štajersko. Po dr. I. Dečkovi prvi izdaji priredil dr. A. Božič. Celje, 1909.

a) Zastopniki velikega posestva, ki plačujejo najmanj 60 gl. zemljiškega in hišnega davka na leto, ne vštevši vojne doklade;

b) zastopniki najvišje obdačenih industrijalcev in trgovcev, ki imajo v okraju kako obrt, rudnik ali trgovino ter plačujejo najmanj 60 gl. direktnih davkov na leto;

c) zastopniki mest in trgov dotičnega okraja;

d) zastopniki kmečkih občin.

V onih okrajih, ki imajo do 10.000 domačega prebivalstva, se voli v okrajni zastop 24 zastopnikov, v okrajih, ki imajo nad 10.000 do 20.000 prebivalcev, 30—32 zastopnikov, v okrajih od 20.000 do 30.000 prebivalcev 36, nad 30.000 pa 40—42 zastopnikov.

Ormoški okrajni zastop ima 33 udov in sicer veleposestvo 8, mesto Ormož in trg Središče 11, veleindustrijalci 3, kmečke občine 11 zastopnikov.

Središki trg ima 5 zastopnikov in sicer v sedanji (do dec. l. 1909) dobi zastopajo trg: Jak. Klemenčič, Ivan Kočevar, Ivan Kolarič, Maks Robič, Jos. Šinko; razen teh je lastnik paromlina Jak. Zadravec zastopnik veleindustrijcev.

6. Tržani.

Prebivalci štajerskih mest in trgov so se z ozirom na pravice in dolžnosti navadno delili v štiri vrste: 1. plemenitaši, 2. meščani, oziroma tržani (Bürger), 3. želarji (Heidstaller, Häusler), 4. gostači ali tujci.[1]

Dokler je stal središki gradič, je vsaj začasno bival ondi graščak, ki je bil za pravo lastnik in zaščitnik trga, pozneje pa je bilo Središče brez obrambe in obzidja, priprost in reven trg, brez bučnih zabav in razkošnih veselic, ki bi vabile plemstvo tjekaj. Zatorej med prebivalstvom središkim v starih časih ne najdemo plemstva, kakor n. pr. v Mariboru ali v Gradcu, kjer so bili plemiči prebivalstvu mnogokrat v nadlogo zaradi svoje ošabnosti, samopašnosti in svojeglavnosti; branili

[1] Peinlich, Die älteste Ordnung u. Verfassung der Städte in Steiermark, Graz 1879, str. 9.

so se celo plačevati davek od svojih posestev in hiš. Jedro središkega trga so marveč tržani.

Kdor je hotel v trgu prosto živeti, si služiti svoj kruh in uživati trške pravice, si je moral pridobiti tržansko pravico, ki je bila le osebna in se ni dala podedovati. Tudi sinovi domačih tržanov, ko so nastopili samostojno gospodarstvo, so morali prositi pri magistratu, da jim potrdi tržanske pravice. Domačinom se je navadno kratkomalo ugodilo, težje pa je bilo tujcem, pridobiti si tržansko pravico. Mnogokrat je tu odločevala tesnosrčna sebičnost — celo proti domačinom.

Tako je n. pr. l. 1657. ormoška graščakinja Ana Marija Pethe resno zagrozila magistratu, da se Središču odvzamejo sloboščine in pravice, ker so sprejeli v trg nekega kmeta iz Medžimurja po imenu Jurko, podložnika grofa Zrinjskega, ter mu izročili hišo in posestvo Kolaričevih dedičev, dasiravno je bil „sovražen štajerski deželi“. Novodošlec je dediča prejšnjega tržana in lastnika hiše enostavno vrgel z ženo in otroki iz hiše na cesto ter mu zaprl vrata. Z grožnjo, da izgube trško pravico, je grofica zaukazala, da morajo takoj povrniti svojemu sotržanu hišo in posestvo ter ga pustiti pri miru.

Zlasti je težko dobil tržanstvo rokodelec ali obrtnik, če je že dotična obrt bila v trgu dovolj zastopana ter se je bilo bati konkurence. Sicer se je prebivalstvo središkega trga že od nekdaj pretežno pečalo s poljedelstvom, vendar je rokodelstvo bilo za pridobitev tržanskih pravic odločilne važnosti zlasti za tujca. Če je tujec hotel postati tržan, je moral biti trgovec, rokodelec ali obrtnik, moral se je izkazati z mojsterskim listom ter biti sprejet v zadrugo. Ljudje, ki so živeli samo od svojega denarja ali se pečali samo s poljedelstvom, niso mogli postati tržani. Pozneje so sicer tudi take sprejemali za tržane, a zahtevalo se je, da so morali poprej tri leta služiti za logarja ali sploh občinskega uslužbenca.

Prošnjik za tržansko pravico je dalje moral biti oženjen ter imeti hišo v trgu, s katero je bila zvezana tržanska pravica,[1] ali se je moral vsaj z obljubo zavezati, da se v najkrajšem času oženi in si pridobi trško pravico. Neoženjenim prošnjikom

[1] Mittheilungen d. hist. Vereines f. St. 29 (1881), str. 174.

je navadno magistrat sam svetoval, naj si vzamejo to ali ono vdovo ali hčer umrlega rokodelca ali trgovca iste stroke in je s tem mnogokrat res očetovsko oskrbel vdove in sirote. Mnogokrat so pa prošnjiki morali dolgo čakati na tako ugodno priliko.

Od l. 1583. naprej, iz dobe protestantizma, je vsled ukaza deželnega vladarja moral vsak prošnjik izpričati, da je katoličan. Stanovati je moral že več časa v trgu ter biti prost osebnega podložništva (Leibeigenschaft); če je bil tujec, se je moral izpričati z odslovilom prejšnjega deželskega sodišča. L. 1220., 1231., 1276. je bilo prepovedano sprejemati v mesta in trge tuje podložnike-begunce.[1] Kako težko je bilo neprostemu človeku dobiti meščanske ali tržanske pravice, nam kaže naslednji slučaj, o katerem nam je središki arhiv ohranil spomin.

Jakob Hrčko je bil sin Jurija Hrčka in je imel 5 bratov. Okoli l. 1649. je umrl oče, ko so bili sinovi še nedorasli. Na njihovo kmetijo v Šalovcih se je potem priženil Ivan Jurina, ki je vzel vdovo, mater Hrčkovih sinov. Jakob je še v deških letih odšel na Ogrsko, kjer se je izučil za krojača in je dobil v madžarskem jeziku oprostno pismo. Po šestih letih se je vrnil domov, kjer sta med tem že umrla mati in očim, bratje so si pa med seboj razdelili dedščino brez njega. Najstarejši brat Jurij je bil na kmetiji. Ker je uvidel, da zanj doma ni prostora, je šel zopet kot krojač po svetu ter hodil po Hrvaškem in drugod kakih 10 let. Po desetih letih je prišel v Središče ter se oženil s Katarino, vdovo Petra Bogoviča, ki je bil ravno prej za kugo umrl. Ž njo je priženil tudi tržanske pravice in bil zaprisežen kot tržan. Potem je mirno živel kot tržan v Središču $7^1/_2$ let; od onega časa, ko je kot deček odšel iz Šalovec na Ogrsko, je minolo že $23^1/_2$ let, kar se oglasi baron Mauerburg, ki je prebival v Purgstallu blizu Ptuja in zahteva Hrčka kot svojega podložnika pod svojo oblast. Njegova žena pa nikakor ni hotela zapustiti svoje domačije in iti ž njim na kmetijo. Ponujal je graščaku odkupnino, pa je ni hotel sprejeti. Zato si je imenovani Jakob Hrčko naprosil v Gradcu advokata

[1] Peinlich, n. d. str. 16.

Jurija Rusa, ki bi ga naj zastopal pri obravnavi, ki se je imela vršiti 7. nov. l. 1689. Značilno je, da si župan in svetovalstvo nista upala nastopiti proti Mauerburgu v bran za svojega sotržana, ker se je bilo bati pravdnih stroškov, zato je Hrčko prosil advokata, naj zastopa le njega in ne občino. Še 21. nov. 1689. pišejo Središčani advokatu Rusu, da jih brani in zastopa, ako bi slučajno Mauerburg zmagal ter dobil Hrčka za svojega podložnika in bi stroške morda hotel zvaliti na trg. Hrčko je sicer zagotavljal, da bo Središčane odškodoval, toda če bi postal podložnik Mauerburgov, bi ga utegnil graščak do te dolžnosti izvzeti in trgu naprtiti stroške.

Opozarjajo na to, da je posestvo ženino, ki je pod trško oblastjo, o Hrčku pa da se pripoveduje, da misli oditi na Hrvaško, ako bi padel v podložništvo Mauerburgovo. Vprašajo za svet, kaj storiti, da se zavaruje trg proti morebitni škodi.

Pri prvi instanci je Mauerburg dobil odkupnino s stroški vred, proti temu so se Središčani pritožili, zato je zahteval Mauerburg 12. febr. 1659. novo obravnavo, da se revidira in potrdi odlok prve instance.

Nastavljena je bila obravnava na 12. septembra, pa ni prišlo do nje, zato je Mauerburg prosil za novo obravnavo. Konec te pravde je bil, da je Hrčko plačal 32 gl. odkupnine, ki je bila takrat na Štajerskem običajna, plačal stroške advokatu in še mu v zahvalo kot nameček dal polovnjak dobrega vina.

Navadno se je zahtevalo tudi od novega tržana, da je bil zakonski sin, pa prehudih dolgov ni smel imeti.

Ako je kdo mislil, da ima vse potrebne lastnosti in sposobnosti za tržansko pravico, je vložil prošnjo pri magistratu. V Središču je prošnjika predstavil magistratu navadno kak starejši tržan, ki mu je pri vsprejetju bil nekako boter in porok, da je res vseskozi poštenjak. Ko je bil predstavljen magistratu, se je trško starešinstvo posvetovalo, ali se naj sprejme za tržana. To se je zgodilo v *slovesni seji*. Ako je bil sprejet, si je moral izprositi privoljenje tudi pri graščinski gosposki. Če je bil tujec, je moral poleg graščinskega potrdila še prinesti tudi rojstni list, če pa ga ni imel, se je lahko pogodil z magistratom, da je mesto krstnega lista plačal trgu 2 do 4 gl.

Na novega leta dan ali pa po izvolitvi svetovalstva prvi petek po Treh kraljih se je ime novega tržana razglasilo celi občini, ki je bila ob taki priliki polnoštevilno zbrana. Šele tedaj, če tudi od te strani ni bilo nikakšnega ugovora in zadržka, je smel novi tržan priseči. Pred prisego se mu je še na srce položilo, da mora biti pošten, marljiv, pokoren županovim in magistratovim ukazom, zvest proti vsakomur, bodisi bogatim ali revnim, mladim ali starim tržanom, zoper nobenega ne sme kaj storiti ali govoriti. Na to je prisegel županu. Zapisnik iz leta 1730. nam je ohranil tako prisego v slovenskem jeziku. Glasi se:

Jas N. prifscheſsem k tomo Varaſso Serdiskhomo ÿ obechem Tomu Bogu Nebeskhumu da hotschu toga Varasha Serdiskhoga pravitsche Marliuo pomotschi braniti Chuvati ÿ Sagovariati koliko Meni Nei Vetsch Mogotsche Bode ÿ da Netscho Nigdar Vo Nikakoui krivj ÿ Sapellanj Tolmatschj privoliti. Niti da Netscho Nigdar pomoiem Tolmaschi alli Sretschom Vo Nikakof kvar alli Sekhodo Spravitj ÿ Tollikhaische k tomo da otscho Vsaa ouue kotera bifse govorillj fiproti gofsponna Richtera plemenitoga Magiſtratuscha allj Bodi celemo Varaschu Naperuo datj ÿ Tulikha hoschu o'sche ouua kotera so vredna Mutschatj pri meni Saderschatj ÿ Nigdar Nikhomu ÿ Nigdi povedatj ÿ da otscho Vsakhomo poleg Moiega Rasuma alj tj Duschne konſscienzie prauitschno Schiuitj Nitj otscho preſstimatj Rodbino Sosinstuo priatelstuo alj Nepriatelstuo Velikhohe Moie perſone dar alj Mito ÿ da otscho od voseh krivich Dolmatschof alitj budi Sprauiche Mene Sesema opderſati — tako meni bog pomofsi Vsi Bosÿ Svetnikj presemakolle preieta Deua Maria itj Sveti Euangelium. Amen.

Po storjeni prisegi je magistrat slovesno predstavil med bučanjem trobent („unter Trompetenstoss) novega tržana zbranim občanom. Novi tržan (ali če jih je bilo več, vsi skupaj) je moral svetovalcem pripraviti veliko pojedino, ki je bila navadno o pustnem času, včasi pa se je z magistratovim privoljenjem vršila šele po Veliki noči. Vrh tega je moral novi tržan plačati v občinsko blagajno tržansko pristojbino.

Dne 7. julija l. 1824. je deželna vlada določila, da novosprejeti tržani v Središču plačujejo po tretjem razredu 4 gl.

konv. den. pristojbine. Gosposka mora paziti, da te pristojbine pridejo v občinsko blagajno, ker so jih drugače navadno zapili.

Domači tržanski sinovi in tisti, ki so z vdovo ali hčerjo priženili kako obrt, so bili prosti pristojbine pri vsprejetju med tržane.[1]

Kdor je bil sprejet med tržane, je užival vse pravice in sloboščine trga, nosil pa je tudi bremena, ki so jih nakladale potrebe države, dežele in trga. Smel je prosto izvrševati svoj posel, prosta mu je bila pot do vseh dostojanstev v trgu, če je sicer bil sposoben; brezplačno je smel pasti na trških pašnikih ter sekati drva za svojo potrebo v občinskih hostah. Če je obnemogel in si ni mogel več služiti kruha, ga je moral magistrat podpirati. Najdragocenejša pravica pa je bila gotovo ta, da so tržane v vseh civilnih rečeh, tičočih se imetja ali osebe, sodili tržani sami, torej njihovi soobčani.[2]

Tržani pa niso imeli samo pravice voliti, ampak to je bila tudi njihova dolžnost in grajan ali celo kaznovan z denarjem in zaporom je bil, kdor bi zanemarjal to dolžnost. Še bolj stroga je bila dolžnost, volitev vsprejeti. Pod kaznijo so morali tudi prihajati k takim sejam, pri katerih so morali biti navzoči vsi tržani.

Tržani niso smeli v svoje hiše sprejemati zloglasnih ali sumljivih ljudi; na svoje posle in gostače so morali paziti, da niso z lučjo hodili po hlevih in parmah, ali pa, odkar je tobak prišel k nam, kadili, da ne bi kje zatrosili ognja.

Dolžnost tržanov je bila tudi, točno plačevati davke in doklade, spoštovati svojo gosposko ter se brezpogojno pokoriti njenim naredbam.

Tržan pa je tudi lahko izgubil tržanske pravice in sicer, če se je sam odpovedal, če je zapustil trg ter s seboj vzel svoje imetje, ako je zakrivil kak zločin, pa ga je gosposka morala izgnati iz trga, ako je izgubil hišo in premoženje, ako ni hotel plačevati davkov, ako se ni maral ravnati po starih običajih in navadah, kar je veljalo zlasti o rokodelcih, ki so često prestopali zadružna pravila. Tržansko pravico je izgubil

[1] Peinlich n. d. str. 9; Vrhovec, Ljubljanski meščanje str. 12.
[2] Vrhovec, n. d. str. 16.

tudi, če se ni hotel oženiti, kakor je bil pred vsprejetjem obljubil.

Ker je tržan mogel postati le tisti, ki je imel hišo, s katero je bila zvezana tržanska pravica, je bilo število tržanov omejeno. V starih časih jih je bilo v Središču le 45.

Da bi tržanske hiše ne prišle v oblast tujim in nesposobnim ljudem, so bile pod posebnim varstvom trškega magistrata. Brez njegovega dovoljenja ni smel nihče svoje hiše zastaviti ali prodati; če je pa katera hiša prišla na prodaj, so jo smeli v prvi vrsti kupiti le tržani, šele, če noben tržan ali domačin, ki bi mogel postati tržan, ni hotel ali mogel kupiti hiše, smel jo je kupiti tujec. Če je pa tujec tudi imel hišo in posestvo v trgu, tržanskih pravic še vendar ni imel, ni smel n. pr. voliti in voljen biti i. t. d.

Tudi želarji, ki so sicer imeli v trgu hiše in mala posestva ter so stalno prebivali v trgu in bili v ožji zvezi s tržani, vendar tržanskih pravic niso imeli, pač pa so nosili nekatera bremena, ker je trg bil tudi njim v varstvo ter je magistrat sodil tudi njih. Zato so tudi želarji pri vsprejemu v trško občino plačevali malo pristojbino, prisegati pa jim ni bilo treba, ampak so samo s podajo desnice županu obljubili zvestobo. Plačevali so tudi nekatere davke in kadar je pretila nevarnost, so morali prijeti za puško. Vojake, ki jih je moral v starih časih trg dajati državi, so navadno za denar najemali izmed želarjev, ali pa so jih tudi silili k temu.

Gostači, posli, pomočniki in učenci pri obrtnikih in trgovcih niso imeli nikakšnih pravic v trgu, ampak slednji so morali biti zapisani v dotični zadrugi ter se natančno ravnati po njenih pravilih.

Stari središki tržani so bili priprosti ljudje, večinoma kmetovalci. Šolo so sicer imeli gotovo že od druge polovice 17. stoletja, vendar jih je malo znalo brati in pisati; mnogo jih sploh ni v šolo hodilo, a če so tudi hodili, so hitro pozabili, kajti v tistih časih je navaden človek redko prišel do knjige in mu je tudi redkokdaj trebalo kaj pisati. O njih značaju imamo izrecno poročilo šele iz konca 18. stoletja.

Vsled vladinega ukaza je moral občinski pisar okoli leta 1785.[1] popisati tržane v nravnem oziru, župana in glavne svetovalce posebej, druge tržane pa splošno. Svetovalce in tržane označuje takole:

Prvi svetovalec je bil Matija Golob, star 80 let, že 20 let občinski odbornik, 15 let pa ožji svetovalec, oženjen, brez otrok. Razen hiše v trgu je imel le nekaj malo zemljišča; bil je jako zanikern, govoril je samo „hrvaško“, sicer nesvarljiv, pa svojeglaven in vsled visoke starosti nekoliko siten, udan pijači, s svojo potratnostjo je kopičil dolgove na dolgove.

Drugi svetovalec je bil Andrej Jakl, star 60 let, poprej 6 let župan, 8 let pa ožji svetovalec, oženjen, imel je otroke, v trgu hišo, posestvo in mlin. V svojom poklicu je bil dokaj marljiv, brati in pisati ni znal, bil je dober kristjan, napram gosposki poslušen in spoštljiv, skromen in neprikoren.

Tretji svetovalec je bil Štefan Modrinjak, star 52 let,[2] dve leti župan, svetovalec 12 let, oženjen, imel je otroke, hišo v trgu in nekaj zemljišča, dober kristjan, marljiv, poslušen in spoštljiv, miroljuben, dober gospodar in vedno trezen; brati in pisati ni znal.

Četrti svetovalec je bil Tomaž Pintarič, 50 let star, 1 leto župan, 9 let svetovalec, oženjen, imel je otroke, v trgu hišo in nekaj posestva, v svojem poklicu malomaren, nevešč branju in pisanju, mlačen kristjan, malo spoštljiv in poslušen, v občevanju prepirljiv, udan pijači.

Peti svetovalec je bil Tomaž Horvat, star 50 let, 4 leta svetovalec, imel je ženo in otroke, bil je premožen mož, srednje marljiv, brati in pisati ni znal, govoril je pa nekoliko nemški, bil je usnjar in kmetovalec, sicer pa dober kristjan, vljuden v občevanju in skrben gospodar.

O ostalih tržanih podaje tako-le sodbo: govorijo samo „hrvaščino“, poznajo le Spodnje Štajersko, pečajo se s poljedelstvom, skoraj vsi so uporni, sploh brezobzirni in večinoma udani pijači.

Tudi iz drugih poročil zvemo, da je koncem 18. stoletja bilo med ljudstvom zelo razširjeno pijančevanje; lahkomišljena

[1] Letnice ni na dotičnem zapisku v občinskem arhivu.

[2] Podatki glede starosti se ne vjemajo.

zapravljivost je stari slovenski greh, ki je že mnogo domače zemlje spravil tujcem v roke. Francoske vojske so potem nekoliko streznile ljudi.

* * *

Pregled srediških hiš in posestnikov.

V naslednjem podamo pregled srediških hišnih posestnikov l. 1908. in koncem 18. stoletja.

V starih časih hiše niso bile zaznamovane s številkami. Šele l. 1770. je vlada zaukazala, da se hiše označijo s številkami, ob enem je bilo takrat ljudsko štetje. Opazka v mrtvaški knjigi središki nam poroča, da so vojaki šli od hiše do hiše, šteli ljudi ter na hiše pribijali številke. Dne 20. avgusta je bilo štetje v Obrežu, kjer so našteli 64 hiš, istega dne v Gornjih in Spodnjih Šalovcih, kjer je bilo 43 hiš, 21. avgusta v *Središču,* kjer so našteli 115 hiš, v Vodrancih, kjer je bilo 16 hiš, v Godenincih 16 hiš in na Grabah 28 hiš.

Opomba dalje pravi, da so med te hiše bile pozneje postavljene nove, katerim je bilo treba dati novih številk, tako so tu in tam med prejšnje številke pomešane poznejše, ker se nabite številke niso smele samovoljno menjavati. Davčni zapisnik iz l. 1795. našteva že 142 hiš z imeni njihovih lastnikov; to število je ostalo potem dogo časa nespremenjeno. Ta davčni zapisnik nam pa podaje tudi vpogled v preteklost trških hiš in obitelji. Znano je, da so sto in stoletja na kmetijah ostali isti rodovi, še bolj skrbno se je pazilo v trgih, da tržanska hiša s posestvom ni prišla v tuje roke, to se je zgodilo le s priženitvijo ali, če je rod izumrl. Koncem 18. stoletja so sicer stara velika posestva začela razpadati in spreminjanje lastnikov je bilo gosteje kakor v prejšnjih časih, vendar v veliki večini nam davčni zapisnik iz l. 1795. še kaže rodove, ki so od pradavnih časov bili lastniki dotičnih hiš.

Številke, ki so se določile središkim hišam pod Marijo Terezijo l. 1770. in so potem rastle z novimi hišami, so ostale dolgo časa v veljavi. Zmešnjava je bila že prevelika in prenovitev je bila potrebna. Ako pomislimo, da je l. 1770. bilo našteto samo 115 hiš v Središču, in če primerjamo 142 številk davčnega zapisnika l. 1795. s popisom hiš, ki je veljal do l. 1899.,

lahko razvidimo, kako se je trg razvijal in nekatera posestva trgala. Visoke številke stavljene med nizke številke iz l. 1770., nam kažejo prirast in kosanje starih posestev, deloma nakup občinskega zemljišča. Novejši čas se je pa trg še hitreje razvijal in tako je bilo potrebno začetkom 20. stoletja uvesti zopet novo štetje hiš. To prenovitev je odobrilo c. kr. okrajno glavarstvo v Ptuju 13. oktobra 1899. l. št. 27992 in je stopila v veljavo 20. oktobra i l.

Vse tri štetve začenjajo od trške meje pri župni cerkvi ter gredo po Bregu v spodnji del trga, v številkah so pa precej narazen vsled novopostavljenih hiš in drugačnega reda pri štetju v postranskih ulicah. Ako primerjamo najnovejši popis hiš in posestnikov iz l. 1908.[1] z onim iz l. 1795., razvidimo, kateri rodovi so še ostali na svoji stari domačiji in pa, kako se je trg novejši čas pomnožil.

Tudi domača imena še tu in tam spominjajo na stare, že izumrle lastnike hiš, ki so brezdvomno dolgo časa gospodarili pri tisti hiši, drugače bi se ji ne vtisnilo njihovo ime tako močno, da še jih sedanji, sila spremenljivi čas ni mogel izbrisati.

Imena najstarejših tržanov nam je ohranil zapisnik posestev, ki jih je imel v Središču ormoški gradnik (kastelan, Burggraf) Jernej Cocelj, iz l. 1579. Cocelj je bil tudi sam središki tržan. Da bi po njegovi smrti ne nastal kak prepir, je dal točno popisati svoja posestva ter mejaše. V tem zapisniku se omenjajo naslednji središki tržani:

Kot priče:

Jurij Bedo, Jakob Tajčar, Jurij Segilović, Vid Ciglar (tudi mejaš), Matija Fendić, Andrej Golobič.

Kot mejaši:

Mihael Pukluzs (Puklič),	Matej Zorko,
Ivan Plepelec,	Andrej Lukašec (Lukačič),
Krištof Grozy (?),	Janez Durleb,
Andrej Šalgo,	Martin Plepelec,
Matej Horvat,	Janez Dravinjak,

[1] Sestavil ga je na prošnjo pisateljevo g. župan Šinko l. 1908. Na morebitne poznejše spremembe posestnikov se pisatelj ni mogel več ozirati.

Tabla XXIII. Običajni dom: Hiša na levi, s čelom proti cesti, škedenj počrez v ozadju, hlevi na desni; spodaj ob cesti ograja. Manjka še koruznik sredi dvorišča. Hišna štev. 96, last Antona Štefanec-a. Fotogr. dr. A. Stegenšek.

Antol Schuster,
Krištof Puček,
Peter Gaulčič,
Jernej Kolarič,
Miklavž Župatec,
Ozvald Car,
Lovro Stražnik,
Ivan Lončar,
Miklavž Uterschlaker,
Klement Schmit,
Jurko Kosmač,
Matej Gondič (Govedič?),
Ferenc Jurglinič (Jurinič?),
Martin Pader,
Miklavž Mrzlak,
Jurij Segilo,
Urban in Peter Šavničar (Schaffnizer),
Mihael Horvatič,
Peter in Martin Kolarič (brata).

Če vzamemo brate Urbana in Petra Šavničarja ter Petra in Martina Kolariča kot samostojne posestnike in tržane, kar so najbrž bili, povrh pa Cocelja samega, ki se sam izrecno imenuje „bürger zu Polsteraw“, imamo 38 tržanov iz 16. stoletja, manjkajo nam le še imena sedmerih.

Znana so pa še nekatera imena starih trških rodovin, ki so v strašni kugi l. 1681. in 1682. izumrle. Slekovec[1] navaja naslednja imena: Fic, Kopijar,[2] Vidič, Arnec, Streler, Senica Kiseljak, Jurgec, Vinko, Cocelj, Geklač, Hlitič, torej 12 obitelji. Od teh nam je Cocelj že znan.

Iz časa Ladislava barona Pethe (1604—1617) so nam znana imena naslednjih tržanov srediških: Ivan Lukačič, Luka Ivanuša, Mihael Zrnec, Gregor Strašnak, Ivan Zimica, Mihael Kiseljak, Mihael Modrinjak, Jurij Zrnec, Marko Plepelec, Martin Borkovič, Blaž Vinko, Matej Jurgec, Matej Plepelec.

Zgoraj smo na str. 285. poročali, da so nekateri tržani središki bili podložni Herbersteinu in Stubenbergu in sicer v prvih desetletjih 17. stoletja. Od teh tržanov so nam znana naslednja imena:

Janezu Frideriku bar. Herbersteinu so dajali desetino: Jurij Cocelj, Jurij Plepelec, Jurij Saničar (Šavničar?), zopet Jurij Plepelec, Martin Koper (Kopijar), Martin Geklač.

Jurij Sigismund Stubenberg pa je imel naslednje tržane: Ivan Šveder (Sveder), Matija Kelec, Tomaž Ivanošič, Jurij

[1] Kapela ž. M. b. str. 46.

[2] Ta rodovina ni takrat izumrla, ker je še l. 1683. županoval Kopijar.

Horvatič, Jurij Ciglar, Benko Plepelec, Ivan Pintar, Blaž Filipič, Mihael Gelark, Jurij Bedo, Jakob Hlitič.

Seveda je ta seznamek le približen; marsikatera v Cocljevem zapisniku imenovana rodbina je morda med tem izumrla celo ali vsaj v moškem kolenu, deloma so pa med temi imeni morda tudi gostači ali želarji, vendar imena v Cocljevem zapisniku so gotovo tržanska, ker se nekatera večkrat omenjajo, znamenje, da so dotičniki imeli več posestev, kar je bilo pač le pri tržanih.

Izmed teh so se do današnjega dne obranile rodbine: Plepelec, Kolarič, Lukačič, Bedo, Horvat, Modrinjak, ki so torej najstarejše korenike v Središču. Druge so se pozneje priselile po ženitvi ali po nakupu praznih posestev, zlasti po velikem pomoru l. 1681. in 1682. iz Hrvaškega, Medjimurja, Murskega polja in iz Prekmurskega. Ker so ormoški graščaki imeli posestva na Hrvaškem in Ogrskem, je povse naravno, da so marsikaterega Hrvata in Ogra spravili v Središče.

V nekem pismu iz l. 1613.[1] se omenjajo tudi naslednji središki želarji: Mihael Strelec, Jurij Schuster, Mihael Fogaritsch (Bogonič?), Martin Zrnec, Marko Fic, Ivanoš (po madž. Janos) Lukašec, Štefan Vorko, Matija Herg, ki je bil šele leto dni v Središču, poprej pa je bil podložnik g. Pisca, stotnika pri Sv. Juriju. Rojen je bil blizu Središča.

K popisu posestnikov l. 1795. dodamo iz najstarejše zemljiške knjige, koliko je katera hiša imela občinskega deleža. To je namreč važno za starost trških hiš. Na nekem lističu v trškem arhivu brez letnice in dneva je zaznamovano, da „stare“ trške hiše dobijo enkrat večji delež kakor „nove“. In tako vidimo, da imajo nekatere hiše po dva deleža, druge po eden, nekatere pa nič. Slednje so bile postavljene šele po razdelitvi občinskega zemljišča.

[1] Slekovčev prepis v arhivu „Zg. dr.“

Središki posestniki l. 1908.

Hišno število			Ime in priimek sedanjega posestnika	Domače ime
novo	staro	prvotno		
1	1	142	Jakob Zadravec	* Jež [1]
2	2	10	Jakob Dogša	
3	175	—	Jakob Dogša, delavnica za usnje	
4	166	—	Leopold Dogša	
5	3	1	Jožef Stampar	
6	4	116	Julijana Dogša	Kupček tudi Kupec [2]
7	165	—	Matija Glavnik	
8	5	123	Franc Lašič	Poprej Kolar*, sedaj Jug
9	6	120	Matija Šinko	
10	7	31	Jakob Lah	* Muha
11	8	18	Jakob Tkalec	* Henžič
12	9	2	Jožef Mašek	* Špenglar
13	167	—	Andrej Premožič	
14	10	3	Franc Dečko	Kleinčar (l. 1797.)
15	11	4	Franc Lukačič	Šumen [3]
16	12	6	Martin Kikl	
17	13	5	Ivan Kočevar	
18	—	—	isti	
19	14	7	Jakob Jakl	Ferkot [4]
20	15	8	Vinko Sever	
21	16	9	Ivan Poljanec	
22	17	10	Franc Marčec	Pri Šurki [5]
23	168	—	Jožef Kosi	
24	18	11	Lovro Bauman	
25	19	12	Jakob Jakl	

[1] Z zvezdico zaznamovana imena so se že več ali manj pozabila. — [2] Gotovo kdaj trgovec. — [3] L. 1809 je pos. bil Simom. — [4] L. 1800. je bil tu tkalec; ko se nit suče se pravi, da frkot gre. — [5] L. 1810. posestnik Ant. Šurk.

Hišno število			Ime in priimek sedanjega posestnika	Domače ime
novo	staro	prvotno		
26	20	147	Martin Vrabl	Pri Benglni
27	21	13	Marko Lovrec	
28	22	53	Vinko Dečko	
29	23	14	Ivan Borko	Pri Gjuri[1]
30	24	141	Anton Šavora	Pri Dominki
31	25	15	Vinko Zadravec	Pri Lovreki
32	26	17	Franc Dečko	Pri Japi[2]
33	27	16	Tomaž Klobučar	Pri Vidi
34	28	18	Matija Vernik	*Bolvaš
35	29	19	Jurij Poljanec	
36	30	20	Andrej Horvat	Pri Čvenklni[3]
37	31	21	Jakob Klemenčič	
38	32	22	isti	Pri Gerdaki[4]
39	159	98	Jakob Zadravec	Rakitje
40	33	23	Jakob Marčec	
41	34	24	Občina trg Središče	
42	35	25	Matej Vargazon	
43	36	26	Jožef Klobučar	
44	182	—	Občina trg Središče	
45	37	27	ista (svetovalnica)	
46	38	28	Matej Veselko	Pri Bartoli[5]
47	39	118	Ivan Lukman	
48	40	29	Andrej Šavora	
49	41	30	Marija Sejnkovič	*Majoško[6]
50	42	31	Matej Kerenčič	

[1] Nekdanji gospodar Jurij. — [2] Tukaj je nekdaj gospodaril Andrej Simunarič, l. 1738—1742 župan središki, L. 1739. se je semkaj priženil Matija Borko, ki je vzel Simunaričevo hčer Heleno, in je bil l. 1755—1756 tudi sam župan. Hrvaško domače ime Japa pohaja najbrž od starega Simunariča, s katerim je ta prastara središka rodovina v moškem kolenu izumrla. — [3] Nekdaj zvonar, ime od „cvenklanja". L. 1711. se na Grabah imenuje Jurij Horvat s tem priimkom. — [4] Morda od nekdanje posestnice Gertrud? (L. 1800.) — [5] L. 1781. posestnik Bartol Veselko. — [6] Nekdanji posestnik.

Hišno število			Ime in priimek sedanjega posestnika	Domače ime
novo	staro	prvotno		
51	43	32	Martin Tkalec	Hedžet[1]
52	44	33	Alojz Zorjan	
53	45	34	Matej Masten[2]	
54	46	—	Ivan Masten	
55	47	35	Jakob Majoško	Slatič
56	48	139	Martin Ploh	*Pri Bartoli[3]
57	49	36	Jakob Jurjaševič	
58	50	37	Ivan Turk	*Bengel
59	51	38	Alojz Bedo	*Bolvaš
60	52	39	Andrej Dečko	*Bratuša[4]
61	53	40	Andrej Rajh	Balažec[5]
62	54	41	Tomaž Jakl	
63	55	42	Franc Jambrovič	Pohušec
64	56	—	Lovro Bauman	
65	57	134	Alojz Filipič	*Rajh[6]
66	58	43	Andrej Tkalec	*Hedžet
67	59	44	Franc Dečko	Jurina[7]
68	60	125	Franc Herg	Jurina
69	61	148	Ana Prosnik	
70	62	77	Franc Lah	*Teča
71	63	45	Jakob Škorjanec	
72	64	46	Marija Vuk	
73	65	47	Franc Marčec	
74	66	48	Jakob Ploh	Hanzel
75	67	49	Ivan Podgorelec	
76	68	50	Franc Hlebec	Nekdaj Golob
77	69	51	Alojz Brumen	
78	70	52	Ivan Dečko	Solar[8]

[1] Ok. l. 1770. posestnik Hedžet. — [2] Prvotna domovina Borkov. — [3] Isti kakor pri št. 46. — [4] Nekdanji posestnik. — [5] L. 1795. posestnik Blaž Majcenovič. — [6] L. 1795. posestnik. — [7] Gotovo nekdanji posestnik Jurij. — [8] L. 1791. posestnik.

Hišno število			Ime in priimek sedanjega posestnika	Domače ime
novo	staro	prvotno		
79	71	54	Andrej Zadravec	
80	72	55	Ivan Bedjanič	Šec[1]
81	73	56	Hiša kapele središke	*Jurina
82	74	57	Jožef Horvat	
83	75	58	Antonija Löwy	
84	76	59	Ivan Borko	*Hajduk
85	77	126	Katarina Ivančič	Hajduk[2]
86	78	60	Franc Ploh	*Herčko[3]
87	79	61	Alojz Cimerman	*Jug
88	179	—	Jožef Zidarič	
89	80	62	Ana Lubej	Čohaš[4]
90	81	63	Martin Zidarič	
91	82	64	Ivan Jakl	
92	83	68	Katarina Kočevar[5]	
93	84	65	Andrej Zadravec	Vadán
94	85	66	Anton Plepelec	
95	86	67	Ivan Kolarič	
96	87	70	Anton Štefanec	Žorba[6]
97	88	71	Marija Sejnkovič[7]	Borkač[8]
98	89	138	Ivan Majcenovič	Hala[9]
99	173	—	isti	
100	90	137	Jožefa Kolarič	
101	91	119	Ana Kočevar	
102	92	124	Treza Jurjaševič	Pohuša
103	172	—	Južne želez. čuvaj št. 33	
104	171	—	„ „ „ št. 32a	
105	169	—	„ „ (kolodvor)	

[1] Gospodar je bil nekdaj občinski cenitelj. — [2] Nekdanji posestnik. Na Hrvaškem je to ime običajno. — [3] L. 1795. posestnik. — [4] Nekdaj izdelovatelj „čoh“. — [5] Rojstni dom dr. Štefana Kočevarja. — [6] L. 1795. posestnik Schorba. — [7] Rojstni dom zdravnika dr. Lovro Modrinjaka. — [8] Prednik Borko. — [9] Prišel od Sv. Marjete na Dr. p. ok. l. 1840.

Hišno število			Ime in priimek sedanjega posestnika	Domače ime
novo	staro	prvotno		
106	160	—	Jožef Šinko	
107	170	—	Južne železn. čuvaj št. 32	
108	176	—	Andrej Kolarič	
109	93	72	Marija Antonovič	*Krapec
110	161	—	Ignac Brumen	
111	94	129	Ivan Modrinjak[1]	
112	95	149	Ivan Ploh	*Martinček
113	96	74	Franc Ploh	
114	97	69	Konrad Vennigerholz	
115	98	75	Jožef Goršič	
116	99	76	Fric Kanič	Martinček[2]
117	101	130	Andrej Štamberger	
118	102	78	Ivan Horvat	
119	103	79	Martin Turk	
120	104	80	Srečko Horvat	
121	105	81	Ivan Turk	
122	106	82	Anton Jurinič	Štakor
123	107	83	Franc Bauman	Marko
124	108	92	Anton Puklavec	
125	109	140	Franc Lesnikar	
126	110	136	Franc Zadravec	*Keček[3]
127	111	133	Franc Ploh	
128	112	144	Jakob Krnjak	
129	113	131	Franc Vrabl	*Rubin
130	114	—	Jakob Horvat	*Šlosar[4]
131	163	—	Jakob Terbuc	
132	162	—	Jožef Ploh	
133	115	86	Helena Kocjan	
134	116	87	Ivan Kocjan	
135	117	88	Ivan Dečko	

[1] Rojstni dom prošta Mat. Modrinjaka. — [2] L. 1795. pos. Martin Sejnkovič. — [3] Nekdanji posestnik. — [4] Nekdaj ključavničar.

Hišno število			Ime in priimek sedanjega posestnika	Domače ime
novo	staro	prvotno		
136	118	35	Anton Aleksič	
137	119	89	Matevž Zadravec	Žmutek[1]
138	120	90	Franc Mlinarič	
139	121	91	Andrej Glavnik	Gradišnjak[2]
140	122	145	Alojzija Sirc	Sever[3]
141	123	84	Matija Plepelec	Sever[4]
142	124	—	Vinko Jakl	Kužnar (Usnjar)
143	127	98	Ivan Šavora	
144	125	94	Jakob Raušl	
145	128	95	Matija Horvat	
146	126	96	Matej Bedekovič	
147	129	97	Jožef Raušl	
148	130	98	Franc Horvat	
149	131	99	Martin Čulek[5] (pošta)	
150	132	100	Ivan Hrnja	
151	133	101	Jakob Dečko	*Kleinčar
152	135	132	Rudolf Borko	Markofic[6]
153	136	103	Franc Horvat	
154	134	102	Ivan Bauman	Črep[7]
155	137	104	Antonija Löwy	
156	140	127	Klement Neumüller	
157	174	—	Jakob Zadravec	
158	139	106	Fric Zollenstein	
159	142	107	Rudolf Lukačič	
160	141	122	Jakob Zadravec	
161	143	108	Jakob Pintarič	
162	144	121	Ivan Klobučar	Bolvaš (tudi Balaža)
163	—	—	Občina trg Središče	

[1] Prišel iz Grab l. 1857. — [2] Prejšnji lastnik. — [3] Nekdanji posestnik. — [4] L. 1712. lastnik Anton Simunarič. — [5] Rojstni dom Štefana Modrinjaka. — [6] O tem priimku ima Slekovec zapisano tole opombo: Stari Borko je bil Marko in je znal nekoliko latinski ter je v jezi rad latinski zaklel: malefic! Od tega mu je ostalo ime. — [7] Menda nekdaj lončar.

Hišno število			Ime in priimek sedanjega posestnika	Domače ime
novo	staro	prvotno		
164	180	—	Alojzija Klobučar	
165	181	—	Matej Jurjaševič	
166	183	—	Franc Horvat	
167	184	—	Julius Borko	
168	145	109	Matija Dečko	Bengl
169	146	110	Tomaž Dečko	* Solar
170	—	—	Jakob Herg	
171	147	111	Jakob Herg[1]	
172	—	—	Središka šola	
173	186	—	Franc Prapotnik	
174	151	112	Jakob Prapotnik	* Boštjan
175	148	128	Anton Kosi	
176	177	—	„ „	
177	149	148	Makso Robič	
178	—	—	„ „	
179	152	117	Franc Zollenstein	Klanigar[2]
180	150	—	Franc Žnidarič	
181	164	—	Andrej Ozmec	
182	153	113	Ivan Modrinjak	
183	155	73	Anton Ivančič	
184	156	—	Matevž Borko	* Gjura
185	154	—	Matija Kanič	
186	157	—	Mihal Čačkovič	
187	158	146	Nathan Friedrich	
188	—	—	Ivan Kolarič	
189	—	—	Matjaš Ivanuša	
190	—	—	Občina trg Središče	
191	—	—	ista (mlin in žaga)	
192	—	—	Ivan Ivanuša	
193	—	—	Jakob Terbuc	
194	—	—	Luka Krčar	

[1] Rcj. dom prošta L. Herga. — [2] Stari gosp. Klaninger (Glavnikar?).

Središki posestniki l. 1795.

Prvotno število	Sedanje število	Ime posestnika l. 1795.	Občinski delež po zemlj. knj. l. 1797.
1	5	Simon Jakl	100 č. sežnj. obč. z. za zeljnik.
2	12	Helena Solar[1]	Želarija.
3	14	Janez Kleinčar (l. 1797 že Andraž Kl.)	M. o.[2] 752 s., 36 s. za zeljnik, Os. 400 s.
4	15	Blaž Lukačič	G. 338 s.
5	17	Jožef Šinko	800 s. pri hiši.
6	16	Jurij Tkalec	M. o. 795 s.
7	19	Mihael Hernja	M. o. 746 s.
8	20	Gera Antonič	M. o. 730 s.
9	21	Anton Poljanec	M. o. 757 s., Os. 800 s.
10	22	Anton Šurk	M. o. 744 s., Os. 800 s., 200 s.
11	24	Matej Pauman	M. o. 640 s., Os. 800 s.
12	25	Jakob Plepelec	M. o. 662 s., Os. 800 s.
13	27	Martin Hernja	M. o. 598 s., Os. 400 s.
14	29	Jakob Borko	M. o. 501 s., Os. 800 s.
15	31	Jurij Lesnikar	M. o. 800 s., Os. 800 s.
16	33	Tomaž Borko	Ml. 594 s., Os. 400 s.
17	32	Jakob Borko	Ml. 573 s., Os. 800 s.
18	34	Tomaž Klobučar	Ml. 540 s., G. 412 s.[3]
19	35	Matej Poljanec	G.,[4] Os. 800 s.
20	36	Jurij Horvat	Os. 800 s.
21	37	Mihael Kočevar	Ml. 575 s., Os. 800 s.
22	38	Jožef Horvat	Nj. 1/4 or., Os. 800 s.
23	40	Janez Bedo	Os. 800 s.
24	41	Jurij Jakl	G. 440 s., Os. 800 s.

[1] Potomec je lastnik ene največjih železnih trgovin v Zagrebu. — [2] Kratice pomenijo: M. o. = Mali ogradi, Os. = Osiščec, Ml. = pod Mladolesom, G. = Gradišče, Nj. = Njivčica, Krč. = Krčovina, Kt. = Krtak, P. = Pesek, L. = pod Logom, Lp. = Lojpa. Pod mero so umeti četvorni sežnji. — [3] Prekupljeno. — [4] Njiva pri Gr. je merila 1 or. 1349 s., v čemur je obsežen tudi obč. del.

Prvotno število	Sedanje število	Ime posestnika l. 1795.	Občinski delež po zemlj. knj. l. 1797.
25	42	Jurij Jakl	Os. 800 s.
26	43	Štefan Klobučar, rojstni dom dr. Ivana Dečkota	Ml. 594 s., Os. 800 s.
27	45	Matija Stari[1]	Ml. 594 s., Os. 800 s.
28	46	Jernej Veselko	Os. 800 s.
29	48	Matija Šavor	Os. 800 s.[2]
30	49	Andrej Sejnkovič	G. 441 s., Os. 800 s.
31	50	Anton Herg	Krč. ½ or., Os. 800 s.
32	51	Anton Hedžet	G. 544 s., Os. 800 s.
33	52	Matija Gradišnik	Os. 400 s.
34	53	Miha Modrinjak	G. 530 s., Os.[3]
35	55	Martin Majoško	Kt. 961 s., Os. 800 s.
36	57	Matej Plepelec	G. 437 s., P. 800 s.
37	58	Martin Glavnik	Nj. 414 s., Os. 400 s.
38	59	Lovro Turk	G. 445 s., Os. 800 s.
39	60	Andrej Bratuša	G. 454 s., Os. 800 s.
40	61	Blaž Majcenovič	G. 499 s., Os. 400 s.
41	62	Tomaž Herg	Os. 800 s.
42	63	Janez Ivančič	G. 456 s., Os. 800 s.
43	66	Adam Ivančič	G. 480 s., Os. 800 s.
44	67	Marija Dečko	Os. 800 s.
45	71	Janez Modrinjak	G. 468 s., Os. 800 s.
46	72	Jožef Osvald	G. 576 s., Os. 800 s.
47	73	Tomaž Šinko	G. 470 s., Os. 800 s.
48	74	Matej Kolarič	G. 548 s., Os. 800 s.
49	75	Franc Sejnkovič	G. 449 s., Os. 800 s.
50	76	Simon Jakl	G. 465 s., Os. 800 s.
51	77	Janez Mlinarič	G. 510 s., Os. 800 s.
52	78	Franc Dečko	G. 561 s., Os. 800 s.

[1] L. 1805. zamenjal z magistratom, izvzemši pekarijo in zemljišča. — [2] Povrh še mu je magistrat odkazal 1 or. sveta, ki ga je Drava zavrgla. — [3] Drava razkopala, pa zopet en kos zapustila.

Prvotno število	Sedanje število	Ime posestnika l. 1795.	Občinski delež po zemlj. knj. l. 1797.
53	—	Janez Turk [1]	
54	79	Andrej Poljanec	Os. 800 s., 899 [2] s., P. 899 s.
55	80	Baltazar Pintarič	Os. 800 s.
56	81	Andrej Dečko	G. 510 s., Os. 800 s.
57	82	Matej Horvat	G. 525 s., Os. 800 s.
58	83	Jožef Dečko	L. 401 s., Os. 800 s.
59	84	Leopold Modrinjak	Os. 1200 s. [3]
60	86	Baltazar Herčko	Ml. 770 s., Os. 800 s.
61	87	Martin Lašič	G. 536 s., Os. 560 s.
62	89	Franc Šinko	G. 367 s., Os. 800 s.
63	90	Anton Habjanič	G. 400 s.
64	91	Matej Jakl	G. 542 s., Os. 800 s.
65	93	Janez Repeša	L. 370 s., Os. 800 s.
66	94	Simon Pintarič	G. 449 s., Os. 800 s.
67	95	Janez Kolarič	G. 460 1/2 s., Os. 800 s.
68	92	Miklavž Kočevar	G. 513 s., Os. 800 s.
69	114	Matej Plepelec	G. 490 s., Os. 800 s.
70	96	Anton Šorba	M. o. 688 s., Os. 800 s.
71	97	Jožef Ledinek	G. 548 s., Os. 800 s.
72	109	Jernej Čmelec	G. 408 s.
73	183	Mitnica, trška lastnina [4]	
74	113	Martin Ploh	Os. 800 s.
75	115	Jakob Govedič	G. 368 s.
76	116	Martin Sejnkovič	G. 400 s., Os. 800 s.
77	—	Martin Sejnkovič [5]	G. 424 s., Os. 400 s.
78	118	Štefan Jurinič	G. 459 s., Os. 530 s.
79	119	Jakob Horvat	G. 327 s., Os. 400 s.
80	120	Marija Munda	G. 368 s.

[1] L. 1797. hiša v Steničnjaku podrtija, zemljišče je potem pripadlo k št. 38, hišo št. 53 pa so podrli. — [2] Kot nadomestek za zemljišče, ki mu ga je Drava razkopala. — [3] Nadomestek za zemljišče, ki ga je Drava razkopala. — [4] Hišna štev. stare mitnice se je prenesla na novo postavljeno hišo Jož. Glavnikarja. — [5] Hiša s praznim prostorom 1833 podrta.

Prvotno število	Sedanje število	Ime posestnika l. 1795.	Občinski delež pa zemlj. knj. l. 1797.
81	121	Martin Turk	G. 460½ s., Os. 400 s.
82	122	Mihael Mikolič	G. 497 s., Os. 400 s.
83	123	Martin Ivančič	M. o. 800 s.
84	141	Ana Glavnik	Os. 400 s.
85	—	Janez Pintarič[1]	G. 527 s., Os. 400 s.
86	115	Jožef Ploh	G. 516 s., Os. 800 s.
87	134	Janez Kanič	G. 545 s., Os. 800 s.
88	135	Jurij Plohl	Os. 414 s.
89	137	Mihael Pauschler	G. 380 s., Os. 400 s.
90	138	Mihael Horvat	G. 557 s., Os. 800 s.
91	139	Franc Gradišnik	Želarija, L. 270 s.
92	124	Jožef Zadravec	Os. 400 s.
93	?	Mihael Mikolič	G. 552 s., Os. 800 s.
94	144	Jakob Jakl	G. 468 s., Os. 800 s.
95	145	Janez Gradišnik	G. 500 s., Os. 800 s.
96	146	Janez Poljanec	Os. 800 s., v G. prodan
97	147	Matej Horvat	G. 518 s., Os. 400 s.
98	39	Martin Jakl	Lp. 800 s., Os. 800 s.
99	149	Štefan Modrinjak	Ml. 575 s., Os. 800 s.
100	150	Štefan Hernja	G. 408 s., Os. 800 s.
101	151	Anton Škorjanec	G. 368 s., Os. 800 s.
102	154	Helena Plohl	Os. 400 s., G. 500 s.
103	153	Lovro Čulek	G. 500 s., Os. 530 s.
104	155	Matej Horvat	G. 500 s., Os. 800 s.
105	?	Martin Bedo	G. 434 s., Os. 600 s.
106	158	Janez Gril	Želarija, G. 447 s.
107	159	Jernej Čolek	G. 444 s., Os. 800 s.
108	161	Jakob Zadravec	G. 500 s., M. o. 30 s.
109	168	Matej Dečko	M. o. 540 s., Os. 400 s.
110	169	Matej Plepelec	L. 270 s.
111	171	Janez Dečko	G. 453 s.

[1] 1822 že podrta.

Prvotno število	Sedanje število	Ime posestnika l. 1795.	Občinski delež po zemlj. knj. l. 1797.
112	174	Filip Lesnikar	Os. 400 s., zeljnik 171 s.
113	182	Dora Modrinjak	G. 571 s., Os. 800 s.
114	?	Liza Novak	Zeljnik 40 s.
115	—	Matija Stari (mlin)	Ml. 480 s.
116	6	Lovro Glavnik	—
117	179	Jurij Jakl	Os. 400 s.
118	47	Jožef Venc	Kč. 204 s., Os. 400 s.
119	101	Od l. 1775. c. kr. colni urad	—
120	9	Tomaž Borko	Želarija.
121	162	Janez Tkavčič	—
122	—	Do l. 1805. trška hiša	—
123	8	Jakob Pubelnik	—
124	102	Matija Vildoner	—
125	68	Jurija Klobučarja dediči	—
126	85	Martin Ivančič	—
127	156	Blaž Zadravec	L. 507½ s.
128	175	Janez Poljanec	—
129	111	Janez Modrinjak	—
130	117	Miklavž Letter	Os. 400 s.
131	129	Franc Pauman	—
132	—	Andrej Borko	—
133	127	Jožef Ploh	—
134	65	Blaž Reich	—
135	—	Jožef Lemut	—
136	126	Gera Lukačič	—
137	100	Andreja Kolariča dediči	—
138	98	Andreja Borka dediči	—
139[1]	—	Jurij Lašič	—
140	125	Lovro Šulek	—
141	—	Vid Podgorelec	—
142	1	Ana Svašnik	—

[1] V najstarejši zemljiški knjigi iz l. 1797. je vknjiženo le 139 hiš.

Tabla XXIV. Vrsta treh hiš ob cesti. Na desni najstarejša hiša v trgu, z letnico 1774 na tramu v sprednji sobi, last Antona Lukmana, ki stoji pri ograji. Fotogr. dr. A. Stegenšek.

VIII. Gospodarska zgodovina.

1. Cerkveno imetje.

a) Župnijske cerkve Sv. Duha.

V cerkvenem računu l. 1627. dne 27. junija beremo, da je Urša, vdova rajnega Mateja Zečeviča zapustila cerkvi Sv. Duha polovico svojega imetja v Središču, ki je bilo cenjeno na 150 gl. ter je na cerkev prišlo 75 gl. Iz tega je sklepati, da se cerkvi ni izročila polovica posestva, ampak denar.

To je najstarejši znani slučaj, kako je župnijska cerkev prišla do svojega posestva in premoženja.

Po inventarju l. 1795. je središka cerkev imela:

1. vinograd v Križanjščaku, podložen graščini Altottersbach in se je gornina plačevala v denarju,[1] meril je 1 oral 1329 □ sežnj. in travnik zraven 855 □ sežnj. Pri vinogradu je bila tudi viničarija s stiskalnico;

2. vinograd na Malem Kogu, pod graščino barona Stadel, gornina v denarju,[2] je obsegal 1 oral 72 □ sežnj. in njivo 250 □ sežnj. z viničarijo;

3. vinograd v Velikem Vinskem vrhu, pod graščino Massenberg, gornina v naravi, z viničarijo, stiskalnico in kletjo. Obseg vinograda: 4 orali 378 □ sežnjev, njive 862 □ sežnj.

4. Vinograd v Litmerku, podložen sekovskemu škofu, in v Brebrovniku, podložen grofu Kacijanerju, je sporočila Uršula Kečeк, po domače Sember, ki je umrla 75 let stara dne 15. sept. 1761.

5. L. 1770. je župnik Andrej Borko sporočil župni cerkvi Sv. Duha svoj vinograd v Vinskem vrhu proti temu, da vsak župnik odsluži zanj in za njegovo rodbino na leto 25 sv. maš, za to mu mora cerkvena blagajna izplačati 25 gl. Drugi so trdili, da ta vinograd za pravo pripada trški podružnici, sicer pa je bil vinograd pozneje prodan. (Glej ustanove.)

---

[1] L. 1824. 6 gl. 57 kr.

[2] L. 1824. 3 gl. 49 kr.

6. Franc Modrinjak je sporočil cerkvi vinograd v Vinskem vrhu, imenovan „Ravnica“, a ta vinograd je bil za 100 gld. prodan in denar 1. avgusta l. 1791. naložen na Dunaju. Župnik dobiva 4 gl. in mora vsake kvatre opraviti po eno sv. mašo.

V cerkvenih vinogradih je prirastlo vina l. 1800. 4 štrtinjake, l. 1801. 8 štrt., 1802. 8, 1803. 10, 1804. 6, 1805. 2, 1806. 5 štrtinjakov.

Sedaj ima cerkev vinograd v Križanjščaku 1 or. 1327 □ sež. in zraven 706□ sež. travnika; na Malem Kogu 1 or. 13 □ sež. vinograda, 250 □ sež. njive in 183 □ sežnjev pašnika.

Kot dostavek k ustanovam župnijske cerkve (str. 169) je še omeniti ustanova Mihaela Puklavca, kmeta v Šalovcih, ki je župni cerkvi sporočil 250 gl. proti temu, da se zanj in njegovo ženo opravita na leto dve peti sv. maši.

b) Trška podružnica.

L. 1641. je sporočil središki tržan Pavel Ruklič vse svoje imetje cerkvama Sv. Duha in žalostne Matere božje. Hišo in zemljišče so prodali za 200 gl., za premakljivo blago so pa dobili okoli 50 gl. Na kapelo je prišlo 125 gl.[1]

L. 1657. je imela kapela že svoj vinograd, v katerem se je tisto leto pridelal štrtinjak vina, l. 1658. pa 4 štrtinjaki. Cerkvena ključarja sta bila takrat Matija Strašnak in Ivan Kolarič. Cerkveni račun za l. 1657. izkazuje 10 gl. 4 kr. 2 v. dohodkov pa 6 gl. 29 kr. izdatkov, l. 1658. pa 26 gl. 53 kr. 1 v. dohodkov in 27 gl. 25 kr. 2 v. izdatkov. V tem pa vino ni vračunjeno, ki ga je ostalo 4 štrtinjake.

L. 1663. sta Blaž in Marina Župatek, ki nista imela otrok in drugih postavnih dedičev, sporočila vse svoje imetje središki kapeli. Hišo in njivo je dne 21. septembra i. l. kupil Ivan Kosec, tržan in cerkv. ključar, za 70 gl.

L. 1692. je 14. aprila sporočil Jurij Sul, starejši sin takratnega središkega župana Janeza Sula, svoj vinograd v Kajžarju obema cerkvama s pogojem, da se njegovemu ujcu, Ivanu Matekoviču, župniku pri Sv. Petru tik Krapine izplača 50 gl.

---

[1] Slekovec, Kap. ž. M. b., str. 51.

L. 1713. je dne 3. maja umrli tržan Mihael Modrinjak zapustil trški kapeli lep vinograd na Velikem Kogu.

L. 1735. je v oporoki z dne 20. januarija Marina, žena središkega usnjarja Andreja Beda sporočila vse svoje imetje trški kapeli. Po njeni smrti je mož trdil, da mu je žena vse prepustila v dosmrtni užitek, a ker ni imel prič, mu niso verjeli. Le na njegovo prošnjo so mu prepustili polovico mlina na Dravi, kravo, telico, tri svinje in kobilo. Vse drugo so pa pobrali cerkveni ključar Matija Kolar in tržani Štefan Plepelec, Mih. Dečko in Tomaž Borko. Vsled pritožbe takratnega župnika Pankracija Rebernika in Andreja Beda je začela to stvar preiskovati višja gosposka. Imenovani Andrej Bedo je l. 1749. postal župan ter je natančno popisal vse, kar je njegova žena bila sporočila kapeli, pa so vzeli tržani.[1] Izid te nelepe zadeve ni znan, a brezdvomno so morali krivci povrniti, kar so si bili prisvojili. Sličnih slučajev najdemo tudi po drugih mestih in trgih, da se je zlasti pri podružnicah prav samolastno gospodarilo s cerkvenim premoženjem. L. 1748. so bili središki kapeli tržani dolžni 656 gl., kar je potem nemški red iztirjal in porabil za popravila in olepšavo.

Neki Andrej Posavec je sporočil kapeli svojo njivo na Ogradih, katero je l. 1740. dne 20. maja kupila Barbara Gregorič.

Večletni središki župan Andrej Simunarič je l. 1746. sporočil svoje imetje cerkvi Sv. Duha in ž. M. b. Pa tudi te zapuščine se je polastil trški magistrat in šele po dolgi pravdi je kapela dobila svoj delež.

Cerkveni račun iz l. 1744. izkazuje 106 gl. 41 kr. 2 v. dohodkov, 133 gl. 29 kr. 2 v. pa izdatkov. Neka Marina Poljanec je sporočila kapeli 30 gl., Lovro Bedo pa 11 gl. Račun je napravil cerkveni ključar Matija Golob.

L. 1746. je zopet sporočila kapeli Marija Ažbah svojo njivo, ki jo je kupil Franc Modrinjak za 50 gl., dasiravno je bila vredna 100 gl.

Inventar z dne 12. septembra l. 1752. našteva naslednja posestva trške kapele:

---

[1] Dotični popis gl. pri Slekovcu, n. d. str. 53.

1. Dva dela vinograda na Kajžarju, vredna 95 gl. in hišo, cenjeno na 30 gl. Vinograd je spadal pod dornavsko graščino, ki je dobivala od njega 3 gl. 49 kr. gornine. Sporočil ga je cerkvi dne 16. aprila 1710. Peter Jurina, kovač pri Matiju Dominkušu na Grabah. Obsegal je s hišo 1363 □ sežnjev.

2. Dva dela vinograda v Jastrebcih, cenjena 60 gl. Podložna sta bila vdovi Hochenrein z letno gornino 2 gl. 45 kr. 1 v.

3. Vinograd na Kogu, podložen graščini Stadl, vreden 30 gl. Lavdemij z gornino je znašal 39 gl. 7 kr. V vizitacijskem zapisniku l. 1795. se že omenja kot lastnina župne cerkve.

Pri Matjažu Poljancu je bila posojena glavnica 100 gl., pri Matjažu Šinkotu 10 gl., v gotovini pa je bilo 43 gl. 28 kr. 2 v.[1]

Začetkom 18. stoletja se je začela zaradi patronske pravice nad kapelo in zaradi njenega premoženja dolgotrajna pravda med trškim magistratom in nemškim viteškim redom. Nemški red kot patron župnijske cerkve je imel tudi patronsko pravico nad podružnico, dasi so jo tržani bili sami pozidali. Ko tak je zahteval, da se mu predlagajo letni računi o dohodkih in izdatkih trške kapele, čemur se je pa upiral magistrat s cerkvenimi ključarji. V znamenje, da ima nemški red patronsko pravico nad podružnico, je dal deželni komtur nemškega reda l. 1725. napraviti grb nemškega reda nad velikimi vrati. To je tržane silno razburilo in so pozneje grb sami odstranili. Župniki Artič, Meislinger in Tobinger so imeli zaradi tega veliko sitnob s tržani.

L. 1748. je velikonedeljski komtur Jožef grof Thurn Vallesassina tožil središki magistrat in tri cerkvene ključarje zaradi slabega upravljanja cerkvenega premoženja. S tržani je potegnila tudi ormoška graščina, ki bi že od nekdaj kaj rada dobila v roke patronske pravice. Dvorna komisija je 12. okt. i. l. imenovala za preiskovalnega komisarja dornavskega graščaka, grofa Karola Jožefa Kellnerja, ki bi naj zaslišal velikonedeljskega komturja, grofico Polikseno Königsacker, magistrat, c. ključarje in druge pri tem zadete osebe. Ker pa Kellner

[1] Slekovec, n. d. 55.

ni imel časa, pečati se s to preiskavo, je dvorna komisija poverila to opravilo 29. nov. i. l. nekemu N. Göblais v Radgoni.[1]

Preiskava je dognala, da so tržani brez vedenja župnikovega zelo slabo upravljali cerkveno premoženje, zemljišča prodajali pod ceno, denar pa večkrat zase obdržali. Posledica je bila, da so magistratu odvzeli oskrbovanje cerkvenega premoženja in kapelo izročili v popolno last nemškega reda. Velikonedeljska komenda je na to z vso ostrostjo iztirjala dolgove, zemljišča večinoma prodala in denar porabila za popravila in opravo. Ostal je kapeli le še vinograd v Kajžarju, njeni pičli dohodki so se odslej vštevali med dohodke župnijske cerkve. Vsled tega pa tudi Središčani niso tako radi sporočali kaj v prid podružnice.

Koncem 18. stoletja je neki Filip Vukovec postavil središko cerkev (pač podružnico) za univerzalnega dediča. Po smrti pa je Jakob Vabič (Babič) iz Veržeja dokazal, da mu je Vukovec bil dolžen 160 gl. Ta dolg je priznala središka cerkev in tudi magistrat, zato je bilo teh 160 gl. všteteh med passiva. Dotično listino so podpisali: Janez Rejc, (1774—1806, marca) nadžupnik pri Vel. nedelji, Jern. Rojko, župnik pri Sv. Miklavžu, in pa zastopnik nemškega reda.

L. 1906. je stolni prošt L. Herg sporočil kapeli 500 K. proti temu, da se zanj opravi vsako leto ena sv. maša. (Drugo gl. pri ustanovah str. 169—170.)

Dne 13. jan. l. 1897. je občinski zastop vložil prošnjo na nemški viteški red, naj bi prepustil kapelo v last in upravo trški občini, ki bi jo na svoje stroške prenovila v spomin 50letnega vladanja cesarja Franca Jožefa I., toda red je 16. julija 1897. odgovoril, da „na podlagi natančne poizvedbe“ ne more ugoditi prošnji.

L. 1908. kaže cerkveni račun (za obe cerkvi skupaj) K 2227 dohodkov in K 2303 izdatkov.

2. Župnijska posestva in dohodki.

a) Posestva.

Kakor zvemo iz ormoškega urbarja, je graščina začetkom 16. stoletja dovolila, da se za vzdrževanje središkega duhovnika

[1] Namestn. arhiv v Gradcu. Miscellanea.

določita dva kmetska dvorca, od katerih se je pa morala še naprej davščina plačevati graščini. To dvojno posestvo je torej tvorilo podlago za gmotne dohodke najprej lokalnega kapelana in potem župnijskega upravitelja središkega. Eden teh kmetskih dvorcev je najbrž bil tam, kjer je sedaj župnišče z vrtom in gospodarskimi poslopji. Še l. 1765. pravi župnik Borko, da nadarbinsko posestvo obstoji iz dveh kmetskih posestev ž njivami za 8 dni oranja in s travnikom; zraven so še tri krpe, kjer se lahko trava kosi.

Župnijska nadarbina ima sedaj po inventarju iz l. 1860 naslednja posestva:

1. Pri župnišču dvorišče, vrt s sadunosnikom in gredami; 1396 □ sežnjev.

2. Travnike v „Koti“, v „Ogradu“, pri „Gatri“, v „Šparovcu“, skupaj 3 or. 392 □ sežnjev.

3. Posestvo v Obrežu, ki ga je bil kupil župnik Pankracij Rebernik ter sporočil svojim naslednikom. Imenuje se po njem Rebernikovščak ali Rebernikovec. Spadalo je nekdaj pod komendo v Meretincih. Meri 5 or. $426^{3}/_{10}$ □ sež. njiv in 10 or. 346 □ sež. travnikov. Del njive je odkupila juž. železnica.

4. Na Grabah: Dolga njiva, Gnojnica, pri „Gatri“, Šparovec, Cirkevca, Popova jama, skupaj 6 or. 446 □ sež.

Od zemljišča v Obrežu in na Grabah je Drava l. 1827. ob veliki povodnji znaten kos odtrgala in sicer v Obrežu 958 □ sežnjev njive št. 382/38 in 284 □ sežnjev travnika št. 510/38, na Grabah pa 642 □ sežnjev travnika št. 184/33. Meseca marca l. 1830. je zopet odnesla v Obrežu 284 □ sežnjev travnika št. 510/38 in 1067 □ sežnjev njive št. 494/30.

5. Nekaj pašnika pri župnišču, v Šparavcu, v Cirkevci (vrati).

6. Vinograd v Vinskem vrhu, Šavorščak imenovan, sestoječ iz dveh delov, zgornji del je spadal nekdaj pod graščino Massenberg, spodnji pa pod Branek. Oba je sporočil l. 1713. Mihael Modrinjak, tržan središki, proti temu, da župnik zanj in njegovo žlahto opravi vsake kvatre po eno sv. mašo.

7. Drugi vinograd v Vinskem vrhu, je sporočil Nikolaj Stari, bivši župnik pri Sv. Magdaleni v Bisagu (Višaku) v

Zagorju na Hrvaškem l. 1731. Za ustanovnika in njegovo žlahto mora župnik opraviti vsak mesec po eno sv. mašo. Vinograd je spadal nekdaj pod graščino Massenberg.

8. Tretji vinograd v Vinskem vrhu je Latinovščak, ki je spadal nekdaj pod Dornavo. Sporočil ga je l. 1754. medjimurski plemenitaš Ivan della Martina, ki je imel Središčanko za ženo. Zato se imenuje Latinovščak, ker je njegov nekdanji lastnik bil Lah iz Italije. Za ta vinograd ima župnik odslužiti na leto 11 sv. maš in sicer eno peto za ustanovnika in njegovo žlahto, 5 tihih sv. maš za vso živo in 5 za vso rajno žlahto. Meri 1049 □ sežnjev.

Tudi iz cerkvenih vinogradov je dobival župnik 5 polovnjakov (brez posode) mošta.

Lastnih šum središka nadarbina prej ni imela. Vizitacijski zapisnik iz l. 1795. pravi, da nadarbina nima šum, razen obč. deleža v Obrežu 2 orala, od katerih se na leto dobi k večjemu 1 seženj drv, župnik je jemal ondi le protje, drva pa je dobival od meretinske komende; zapisnik l. 1800. pa pravi, da je imel župnik nekaj šume, kjer se je na leto dobivalo k večjemu 2—3 sežnja drv. To je pač šuma na tistem prostoru, ki ga je Drava okoli l. 1794. zavrgla, pa še l. 1795. ni bil vdeležnikom odmerjen, in o katerem pravi zapisnik l. 1800., da v občini Grabe pripada župniku del šume, ki se naj takoj izmeri, mera zapiše v inventar ter naznani deželnemu komturju. Na drugem delu, ki ga je bila Drava zapustila, si je župnik napravil 1 or. njive, ki mu je rodila na leto 15 vaganov koruze, in pa $^1/_2$ orala travnika, ki mu je dajal vozek sena. Imenuje se Pesek. Potrebna drva je dobival župnik iz križniškega loga meretinske komende in sicer vsako leto po 12 sežnjev, 6 bukovih in 6 hrastovih, katere si je pa moral sam dati posekati in domov spraviti. A to ugodnost je šele koncem 18. stoletja red naklonil središkim župnikom, ker l. 1765. še pravi župnik Borko v svoji napovedi (fasiji), da mora vsa drva sam kupovati. Sedaj dobiva mesto drv 150 K na leto.

Zato pa mora župnik kapelanu dajati hrano, postrežbo, perilo, kurjavo in svoje dni celo svečavo. Povrh še nemški red daje kapelanu 200 K na leto.

b) Razni drugi dohodki.

Splošno so središki župniki imeli nekdaj dokaj pičle dohodke. Vsled posredovanja velikonedeljskega dekana je vlada središkemu župniku 15. julija 1789. nakazala iz verskega zaklada 82 gl., katere so mu pa pozneje zopet odtegnili.

Fasija z dne 30. aprila 1801. izkazuje župnikovih dohodkov iz verskega zaklada 82 gl., iz ajdovske bernje 74 gl. in raznih drugih dohodkov 29 gl., skupaj 185 gl. Med izdatki je zaračunjena hrana, drva, luč, postrežba za kapelana na 69 gl.; zanimivo za takratne poselske razmere je, da je kuharica dobivala 20 gl. na leto, prva dekla 12 gl., hlapec 15 gl., pastirica 6 gl.

Fasija iz l. 1812. pa kaže, da je središki župnik imel 359 gl. dohodkov, stroškov pa 173 gl. 4 kr. 1 v., torej mu je ostalo 185 gl. 56 kr. 3 v. Enako se glasi fasija iz l. 1816.

L. 1820. se je pritožil župnik, da njegovi dohodki ne dosegajo niti postavne kongrue, zato je prosil, da mu se manjkajočih 143 gl. 51 kr. doplača iz verskega zaklada, deželna vlada je odbila prošnjo njemu kakor tudi ormoškemu župniku, češ, da fasije niso pravilne, dohodki in izdatki da niso dovolj izkazani, tudi Središče in Ormož nista med tistimi župnijami, ki stoje pod kongruo. Ker sta ti dve župniji inkorporirani nemškemu redu, nimata sploh pravice, dobivati iz verskega zaklada dopolnitve kongrue. Tudi zaostali davek ni bil spregledan. Na to je središki župnik prosil nemški red, naj mu dopolni kongruo, toda tudi veliki komtur mu je l. 1824. zavrnil to prošnjo.

L. 1827. je prosil župnik Milošič, naj bi mu nemški red odpustil pristojbine v znesku 84 gl. 22½ kr. Svojo prošnjo z dne 21. septembra podpira s tem, da je središka župnija najslabša, kar jih ima nemški red.

Gmotne razmere res niso bile sijajne, saj župnik niti davkov ni mogel plačevati ter je meseca junija 1830. moral prositi škofijstvo, naj posreduje pri vladi, da mu ustavi vojno eksekucijo zaradi zaostalih davkov.

Župnik je imel od starodavnih časov tudi pisano ajdovsko zbirco v trgu, na Grabah, v Obrežu, v Šalovcih, Godenincih in

Vodrancih,[1] ki je znašala 206 vaganov in 9 bokalov ter 39 gl. 15 kr. srebra v denarju mesto sira (Käse-Groschen). Od tega je moral cerkovniku odšteti 3 gl. 56 kr. Ta zbirca je na podlagi postave deželnega zbora štajerskega z dne 18. jul. 1871. l. 1883. rešena v skupnem znesku 10.832 gl. 40 kr. Rešitev se je začela izplačevati s 1. julijem l. 1885. pri c. kr. davkariji v Ormožu. Rešitev za cerkovnika je znašala 2879 gl. 40 kr. Iz rešene zbirce je nemški red kupil za župnijske upravitelje središke l. 1888. od Blaža Lichtenwallnerja veliki vinograd z viničarijo, kletjo in stiskalnico v Vinskem vrhu za 3900 gl.

Vsled odredbe c. kr. okrajnega glavarstva ptujskega z dne 30. in 31. avgusta 1895. št. 15.259 in 15.294 ter c. kr. namestništva v Gradcu z dne 7. novembra 1895., št. 3314 iz 1890. bi se moralo od bernske rešitve 900 gl. odpisati na župnijo Sv. Bolfenka na Kogu. Vodranci so namreč nekdaj spadali v središko župnijo, potem pa so jih priklopili k bolfenski, a zbirca je ostala središkemu župniku. Ker je zbirca rešena, bi se naj dotični delež prenesel na bolfensko župnijo. A c. kr. ministerstvo za uk in bogočastje je z odlokom 1. febr. 1897. št. 3682 iz 1896. razveljavilo odredbo okrajnega glavarstva in namestništva, ker prenos premoženja od ene dušnopastirske postaje na drugo ni predmet instančno-upravne sodnosti, ker taka prenovitev v postavi ni določena, ampak take dotacijske spremembe spadajo po § 22. postave z dne 7. maja 1874. (Drž. zak. št. 50) pod prosto razsodbo bogočastne uprave.

L. 1747. pravi župnik Rebernik, da je dobil ajde na bernji 150 drevenk, od tega je potrošil 100 drevenk za družino, 50 pa prodal po 30 kr., torej 25 gl. Vse svoje dohodke je cenil na 103 gl., od česar se je moral oblačiti in plačevati družino.

Župnik Borko pravi l. 1765., da ima mnogo izdatkov vsled tega, ker je župnija ob veliki cesti in se oglaša mnogo gostov in beračev.

Župnik ima tudi pravico pobirati grobnino na pokopališču vsled Solarjeve ustanove.

[1] Kateri niso imeli ajde, so dajali po 15 kr. Tako beremo v napovedi župnika Andr. Borko l. 1765.

c) Štolnina.

L. 1747. dne 22. marca ceni župnik Rebernik celokupno štolnino od previdevanja, posl. olja, krščenja, pokopov, porok, božičnega blagoslavljanja, velikonočne spovedi k večjemu na 70 gl.

L. 1753. 12. febr. poroča župnik Rebernik, da plačujejo tisti, ki so mu dajali zbirco, od krsta po 3 kr., kateri niso dajali zbirce, kakor kočarji in gostači, pa po 15 kr. Od krsta nezakonskega otroka se je plačalo 1 gl. 30 kr. Ob velikonočnem času t. j. od vel. sobote do Binkošti in od Binkošt do praznika sv. Jan. Kr. 1 gl. 30 kr. od prvih dveh (menda otrok), od drugih 1 groš manj. Za nezak. otroke v tem času po 3 gl.

Za sprevidenja tisti, ki dajejo zbirco, plačajo 3 kr., kateri ne dajejo, pa 15 kr.

Za poslednje olje vsi enako 15 kr.

Za poroko, kateri dajejo zbirco, plačajo 3 kr., drugi 15 kr.

Za trikratni oklic vsi enako 9 kr.

Za kopuna vsi enako 7 kr. 2 v.

Za pint vina in kolač kruha (label proth) 6 kr.

Za nevesto, ki gre iz župnije, 1 gl. 30 kr.

Za sprevod od hiše 1 gl. 30 kr.

Za pogrebno pridigo 1 gl. 30 kr.

Za sprevod od bližnjega studenca na Bregu 15 kr., od pokopališčnih vrat 8 kr. 2 v.

Za kropljenje mrliča pri polaganju v grob 3 kr.

Za sv. opravilo (vigilije) 1 gl., a je v 10 letih bilo le enkrat.

Za „Libera“ 15 kr. Za peto mrtv. mašo 30 kr.

Za predblagoslov porodnice, ki umrje pri porodu, 1 gl. 30 kr.

Ajdovske kolekture je takrat imel 95 četrtink graške mere po 1 gl.

O Božiču se je pobiral sirov groš, nekatere hiše so dajale po 3 kr., druge po 6 kr. 3 v., nekatere po 9 kr. 3 v.

O Velikonočnem času se je dajalo od vsake osebe 3 v. Plačevalo se je takrat, ko so se vračali spovedni listki.

Navadna štipendija za tiho mašo je bila 15 kr., za peto mašo 30 kr. Maš je dobival doma premalo, moral jih je dobivati od drugod, kar je bilo negotovo. Kapelan je dobival do 80 - 90 gl. dohodkov z bernjo vred (žito, predivo).

L. 1757—1758. jih je v Središču velikonočno spoved opravilo in obhajilo sprejelo 1350, otrok in za obhajilo nesposobnih oseb je bilo 212, odraslih je umrlo previdenih s sv. zakr. 24, otrok in za zakramente nesposobnih oseb je umrlo 25.[1]

L. 1765. pravi župnik Borko v svoji fasiji z dne 8. jan., da po božičnih praznikih hodi s križem po hišah blagoslavljat, za to dobi 21 gl. Za krst in poroko se je plačevalo po 3 kr.

---

[1] Relatio synodalis 18 aprila 1758. župnika Lenarta Kneza,

d) Župnišče.

Dokler je stala na sedanjih Cirkovcah stara cerkev sv. Jerneja, je bila ondi gotovo tudi hiša za duhovnika, ko je prišel od Velike nedelje ali iz Ormoža opravljat službe božje. To župnišče je izginilo brez sledu s cerkvijo vred. Pozneje so pripravili stanovanje za duhovnika pri cerkvi Sv. Duha; odkar je bil v Središču stalni dušni pastir, je pač bilo treba večjega prostora za družino in gospodarstvo. Prvotno župnišče je bilo brezdvomno leseno in po priliki na istem prostoru kakor sedaj. Neko večje popravilo pri župnišču je bilo l. 1612., ker dne 17. marca 1613. je zaznamovano v cerkvenem računu: „In Pfarhoff verpauth“ 65 gl. 54 kr. 1 v.

Ko so l. 1704. prirazbijali na Štajersko Kruci, so tudi župnišče popolnoma oplenili in požgali. Župnik je moral potem dalje časa prebivati v najeti hiši. Šele l. 1706. so začeli staviti novo župnišče, ki je bilo dogotovljeno šele l. 1709. za časa župnika Adlešiča. Tudi to župnišče je bilo leseno, pa dokaj prostorno. L. 1777., dne 26. avgusta, so pa ob dveh popoldne perice zatrosile ogenj, ki je pokončal celo poslopje, ki ni bilo kaj prida, ker že l. 1765. toži župnik Andrej Borko v svoji fasiji, da ga veliko stane popravljanje župnišča, ki se že hoče podreti (proximae ruinae unterliegend). Večja škoda je bila, ker je pri tem požaru zgorelo tudi mnogo starih pisem. Knjige in listine so metali skozi okna, a po nesreči so padle v studenec, le nekaj malega se je rešilo, med tem stare krstne, mrtvaške in poročne knjige. L. 1779. in 1780. so potem pozidali sedanje župnišče. Gospodarska poslopja so pa bila tudi še naprej lesena, šele l. 1827. jih je dal župnik Martin Miklošič znova pozidati, pa s slamo pokriti. Škedenj in kolarnica sta bila postavljena l. 1791—1795., kar je stalo 70 gl.; l. 1799. so hleve znovič s slamo prekrili.

L. 1791. je nemški red naročil, naj se pri župnišču omislijo nove gospodarske potrebščine in se je takratnemu župniku namignilo, naj svojo opravo v oporoki v ta namen določi.

Dne 8. avgusta l. 1833. so bila za potrebno spoznana naslednja popravila: prekriti streho na župnišču, popraviti pod v župnikovi in družinski sobi, znotraj pobeliti župnišče, po-

praviti strešni oder, strop, okna, kapelanovo sobo, ključavnice in peči. Proračun je znašal 123 gl. 36 kr. kovenc. denarja. Opeka, vožnja in podavači niso bili vračunjeni.

Po smrti župnika Špicerja l. 1837. so zopet bila potrebna naslednja popravila: vložiti nekaj šip v okna, popraviti pod v družinski sobi, pobeliti hodnik in družinsko sobo. Star studenec je stal za kuhinjo blizu stranišča, vsled česar se je začela vanj stekati gnusoba in je voda postala smrdljiva. Zato so l. 1840. ta studenec zasipali in izkopali novega pred župniščem na zahodni strani, kjer je še dandanes.

L. 1841. je bila pozidana nova klet za sočivje in žitnica; nemški red kot patron je dal 11.000 opek in 36 gl. srebra v denarju. Kamenje, apno, les, škrinje, pokrivanje, mizarsko in ključavničarsko delo ter druge manjše reči je plačal župnik Jakob Šalamun v znesku 105 gl.

O popravilih v naslednjih desetletjih ni nikakšnih poročil; v župnijski kroniki sploh od l. 1844—1882 ni ničesar zapisano. Takratni župnijski upravitelji se menda niso potrudili, da bi bili prebrali vsaj uvod Danjkove kronike, kjer govori o važnosti in potrebi župnijske kronike, sicer bi si ne bili zapustili v kroniki malo častnega spomina, da niso ničesar zapisali.

L. 1883. se je prostor pred župniščem olepšal. V trikotu med župniščem in drugimi hišami na jugozahodni strani so bile takšne jame, da so se gosi v njih kopale. Vsled dogovora med župnikom in občinskim odborom so se te jame zasipale in je tako nastal mali trg. Zavažanje mlak se je razdelilo na posestnike; kolikor metrov drv je kdo dobival v občinski šumi pri Dravi, dvakrat toliko voz zemlje je moral pripeljati.

L. 1884. so na obeh straneh župnišča napravili nova vrata, l. 1886. pa v kuhinji novo železno ognjišče, ki se je pa že l. 1896. moralo nadomestiti z novim štedilnikom.

L. 1892. je nemški viteški red dal postaviti nove svinjske hleve, plačal je stroške v denarju 858 gl. (?) in povrh še dal les.

Spomladi l. 1894. so se omislila nova znotranja okna; stroške v znesku 126 gl. 50 kr. je plačala cerkev, oziroma „stavbena blagajna“ (Baukasse) n. reda, župnik pa je dal na svoje stroške poslikati sobe.

L. 1899. je nemški red dovolil z odpisom z Dunaja 17. februarija 1899. št. 48 B. Oe., da se podero stari, s slamo kriti hlevi in postavijo novi. Stroški so bili proračunjeni na 3145 gl. 76 kr., a ta proračun je bil znatno prekoračen, ker je zidar Janez Masten bil prenizko cenil opeko, pesek in apno, tudi so se morali temelji mnogo globlje zidati, kakor se je izpočetka mislilo. Vsled župnikovega posredovanja je patron prevzel vse stroške, tako da župljanov ni nič zadelo.

3. Ubožni zavod.

Najstarejši ubožni zavod v Središču je bil hospital, ki so ga bili ustanovili križniki, o katerem pa nimamo natančnejih poročil in je tudi kmalu zahiral. Pozneje so reveži bili prepuščeni usmiljenju in krščanski ljubezni zasebnikov, za nje so se ob velikih praznikih v cerkvi pobirali milodari, deloma so tudi bratovščine izvrševale dela krščanske ljubezni. Obnemogle siromake so hranili po hišah. Koncem 18. stoletja je pa vlada začela siliti na to, da se uredi skrb za siromake ter po župnijah ustanovijo ubožni zavodi. Dne 11. januarija l. 1791. je vprašala okrajna oblast središki magistrat, ali se je v Središču ustanovila od l. 1787. kaka dobrodelna naprava: bolnišnica, hiralnica, ustanova za poročno obdaritev deklet ali za podpiranje dijakov. Župan Štefan Modrinjak je 9. februarija i. l. odgovoril, da od pamtiveka ni takih naprav v Središču.[1]

Šele začetkom 19. stoletja se je ustanovil župnijski ubožni zavod v Središču, katerega je potrdila okrajna oblast v Ormožu dne 4. januarija l. 1800 s sledečimi pravili:

I. Organizacija zavoda.

1. Postavni zaščitnik ubožnega zavoda je okrožna oblast v Mariboru, okrajna oblast v Ormožu ima pravico nadzorstva, središki magistrat in župnik središki pa sodelujeta pri zavodu.

2. Vse posle ubožnega zavoda oskrbujeta 2 ubožna očeta in računovodja po predpisanih navodilih.

3. Te tri može volijo vsako leto na Božič po popoldanski pridigi občine Središče, Grabe, Obrež, Šalovci in Godeninci z

[1] Trški arhiv.

večino glasov, za vsako občino izven trga se še izbere po eden nabiralec milodarov.

4. Denar ali tudi pridelke, ki se lahko dajo prodati, izročijo nabiralci ubožnim očetom in računovodji, slednji jih zapiše v računsko knjigo.

5. Zbira se prve dni vsakega meseca, podpora pa se deli koncem meseca javno, v navzočnosti ubožnih očetov in računovodja, pa tako, da tretjina dohodkov ostane v blagajni za nenadne slučaje.

6. Blagajna ubožnega zavoda se hrani v župnišču in zaklepa z dvema neenakima ključavnicama, eden ključ je pri ubožnih očetih, eden pa pri župniku.

7. Vsako leto se položi račun o sprejemkih in izdatkih okrajni oblasti, katerega potrdi trški sindik, podpišejo pa ubožni očetje, župnik in računovodja, ob enem z izkazom ubožcev, ki so bili oskrbovani ali kateri bi se še imeli oskrbeti.

8. Na Štefanovo se vrši vsako leto v župnišču skupščina vseh udov ubožnega zavoda, na čelu okrajna oblast, trški magistrat in občinski predstojnik, da se zavod pregleda in dajo nasveti za njega zboljšanje in povzdigo.

II. Vodilna načela ubožnega zavoda.

1. Pravico do oskrbovanja po ubožnem zavodu ima vsak človek, ki je že 10 let v župniji, pa si vsled starosti, bolezni in drugih nesreč ne more sam priskrbeti, kar je potrebno za življenje.

2. Od dne, ko se ustanovi ubožni zavod, je treba z vsemi močmi delovati proti škodljivemu beračenju; zasebna dobrodelnost naj se obrne v prid ubožnemu zavodu.

3. Udje te človekoljubne naprave naj skušajo pridobiti dobrotnikov s tem, da s primernim poukom prepričajo razum in ganejo srce, živahno predočujoč človeško bedo in človekoljubje.[1]

[1] „Die Mittel, derer sich diese Gesellschaft von Menschenfreunden bedient, sind die Überzeugung des Verstandes durch vernünftige Aufklärung und Rührung des Herzens durch die lebhafte Darstellung des Menschenelendes und der Menschenliebe.“ Ta točka je popolnoma nadahnjena s humanističnim idealizmom onega časa.

4. Doneski so na enostaven in najceneji način zbirati; naravni pridelki čim boljše prodati ali pa razdeliti na zahtevo ubožcem mesto denarja.

5. Deleži se morajo nepristransko razdeliti po potrebščinah in nezmožnosti za delo, po 2 gl., 1 gl., 40 kr., 30 kr., 8 kr.

6. Ubožni otroci brez starišev ali pa otroci celo ubožnih starišev se naj oskrbijo s podarjeno obleko, odrasli se naj pošiljajo v šolo.

7. Nihče ne sme slabo soditi darežljivosti drugih, zato se vsak tudi najmanjši dar za zavod s hvaležnostjo sprejme.

8. Vse zadeve ubožnega zavoda se opravljajo javno in občine imajo pravico kontrole, vsakdo si sme pregledati račune, prisostvovati skupščinam, dajati nasvete; vse je javno, za vse enako, ni nikakšne sile, ni razlike v stanu, ne v veri.

9. Nesebično človekoljubje naj vnema vsakega vdeleženca tega zavoda in naj ogreva srca ter naplačuje trud, potem bodo kmalu padle vse ovire, zavod bo napredoval in število nesrečnežev se bo zmanjšalo.

Za ubožne očete je sestavljeno naslednje navodilo: Služba je častna. Njih dolžnost je, pozvedovati po ubožcih in trpinih, jih poučevati ter jim po možnosti in potrebi nakazati podporo. Skrbeti mora ubožni oče, da se vsak mesec vrši nabiranje. Nabrane doneske treba skrbno čuvati in modro ž njimi gospodariti. Darila v pridelkih naj se spravijo v denar po javni dražbi. Bolne reveže naj večkrat obiskujejo ter jim poskrbe potrebno pomoč in sploh se naj brigajo za njih položaj tudi v nravnem oziru. Pazijo naj ubožni očetje, da se ta določila res izvršujejo in da zavod napreduje.

Tudi za *računovodja* so dana posebna navodila:

Njegovo opravilo je: voditi seznamek ubožcev, izkaz o njih oskrbovanju, račun vseh dohodkov in izdatkov, zapisnik na skupščinah sprejetih sklepov in nasvetov, sporočil; zaznamovati posebna dela ljubezni do bližnjega in pa nezgode, ki zadenejo zavod.

Navzoč mora biti, ko se deli podpora, on presoja potrebo in siromaštvo tistih, ki na novo prosijo podpore; shranjuje v posebni škrinji listine in pisma, ki se tičejo zavoda.

Po potrebi sklicuje ubožce in druge ude ter vodi skupščine in sestavlja zapisnik.

Ta navodila so se razložila vsem občinam ter 5. januarija 1800. izvolili ubožni očetje, nabirači in računovodja.

Prva ubožna očeta sta bila: Jožef Osvald in Matija Sejnkovič. Računar: Andrej Domanjko. Nabirači: Matija Kosec, Štef. Potočnik, Jož. Gradišnjak.

L. 1821. je imel ubožni zavod 462 gl. glavnice, ubožci so dobivali mesečno po 1 gl. ali po 30 kr. Uživali so podporo ubožnega zavoda 4 siromaki. Ubožna očeta sta takrat bila Andrej Dominkuš in Karol Kreulič. Sedaj je ubožni oče središki tržan Rudolf Borko.

L. 1908. je imel župnijski ubožni zavod 7488 K glavnice in 127·53 K gotovine; podporo dobiva na leto 28 do 30 siromakov.

Novejša občinska postava nalaga tudi občini dolžnost, skrbeti za revne občane, ki si ne morejo sami prislužiti, kar jim je potrebno za življenje, oskrbeti jim mora živež, obleko in stanovanje, zdravniško pomoč in postrežbo v bolezni, če nimajo sicer nikoga, ki bi imel dolžnost za njih skrbeti. Da bi siromake hranili od hiše do hiše, ni v trgu več navada, ampak občina jim najme stanovanje in plača hrano.

Vsled deželne postave štajerske z dne 27. avgusta 1896. se mora v občini izvoliti poseben ubožni svet, ki prevzame skrb za občinske reveže. Po postavi določeni udje občinskega ubožnega sveta so: občinski predstojnik, dušni pastir, ubožni oče župnega ubožnega zavoda, občinski ali okrožni zdravnik, zastopnik domačega učiteljstva in trije udje občinskega zastopa, ki jih ta izvoli kot nadziratelje, potem največji davkoplačevalec v občini in ena ženska, ki ima na skrbi revne in zapuščene otroke. Predsednik ubožnega sveta je občinski predstojnik.

Za trške siromake je napravil Tomaž Sejnkovič ustanovo 200 gl., obresti te glavnice se razdele vsako leto 24. decembra dvema najpotrebnejšima siromakoma, ki sta rojena Središčana. Tudi l. 1904. umrli središki rojak in častni občan, Fr. Kočevar je napravil ustanovo za trške siromake. Ustanovna svota znaša 1806·59 K, za katero so kupljeni državni papirji. Obresti se

razdelijo vsako leto na smrtni dan trškim ubožcem. Ustanovo je potrdila c. kr. namestnija 18. maja 1907.

Siromašna blagajna občinska (trška) je imela:

L. 1901:	dohodkov	389·29 K
	izdatkov	413·66 K
	primanjkljaja	24·37 K
L. 1902:	dohodkov	1045·78 K
	izdatkov	1082·97 K
	primanjkljaja	37·19 K
L. 1905:	dohodkov	3696·11 K
	izdatkov	3677·70 K
	ostanek . . .	18·41 K

4. Trško ozemlje.

Kdaj in kako je prišlo do tega, da imajo posamezne občine natančno začrtano ozemlje? Vprašanje o postanku in razvoju občinskega zemljišča je še v avstrijskih deželah zelo slabo preiskano,[1] bolj pa v deželah nemškega cesarstva, in iz tega lahko sklepamo, kako je bilo pri nas. Odkar so namreč pri nas zavladali Nemci, so se občine in naselbine razvijale po določilih nemško-bavarskega prava, več ali manj na isti način kakor v nemških deželah. Ko so nemški graščaki dobili pri nas zemlje, so deloma že našli urejene naselbine, deloma so jih šele ustanavljali. Novi lastniki obsežnega, še neobljudenega sveta so ravno skušali pridobljeno zemljišče kar najbolj izkoristiti, zato so krčili šume, napravljali njive, travnike in pašnike, na primernih krajih tudi nasajali vinograde. Ogromnih posestev pa seveda niso mogli sami obdelovati, ampak naselili so kmete, katerim so prepustili nekaj zemljišča v obdelovanje in porabo proti temu, da so jim dajali roboto, desetino in dačo. Kmet je pa potreboval za sebe in za svojega gospoda živino, zatorej so gotovi skupini kmetov (vas, občina) prepustili tudi nekaj nerazdeljenega sveta, kjer so kmetje lahko pasli ter dobivali steljo in drva; včasi so dobili tudi lov in ribičijo.

[1] Schiff, Oesterreichs Agrarpolitik I. str. 181.

Starejše naselbine so že prej imele določeni obseg sveta, pa so potem postale odvisne od graščaka, ki je za pravo bil sedaj lastnik njihovega zemljišča, a jim ga je prepustil v nadaljno porabo in natančno začrtal meje. Kjer pa so se naselbine šele ustanavljale, je graščak razdelil zemljo na kmetije, en del pa prepustil v skupno porabo. V prastarih naselbinah so se sledovi prvotne razdelitve zemljišča tu in tam ohranili še do današnjega dne.

Večkrat so pa vladarji občinam dali v *last* in ne samo v porabo nekaj sveta; to so bili proste občine, iz katerih so se razvila mesta. V prostih kakor tudi neprostih občinah so imeli občinarji pravico do haska na skupnem zemljišču, ki se je imenovalo marka ali almenda — občina. Podložniki s svojimi razdeljenimi kmetijami in s skupnim zemljiščem so tvorili neko celoto, kateri so graščaki nastavljali predstojnika-župana, katerega so si tu in tam občinarji tudi sami volili, graščak pa ga je potrdil.

Prvotno je vsaka naselbina imela določeno število kmetij, ki so vse imele enako pravico do porabe skupnega zemljišča, toda sčasoma so se k starim kmetijam pridružili tudi drugi prebivalci, najemniki in rokodelci. Te novodošlece so stari kmetje navadno pisano gledali in jim niso pripoznavali pravic do občinskega zemljišča. Imenovali so jih *kočarje, želarje, »siromake«*.[1]

Dočim je poprej *osebna* občina bila enaka s *posestveno* t. j. vsi posestniki so imeli enake pravice do zemljišča, je pozneje *osebna* občina postala večja kakor posestvena t. j. nekateri udje občine niso imeli pravice do občinskega posestva. Sčasoma so pa vendar tudi novejši prišleci se do dobrega vdomačili, dobili ugled in si pridobili tudi pravico do občinskega zemljišča. Zatorej so v trgih razločevali med „starimi“ in „novimi“ tržani. V Središču so delali to razliko še začetkom 19. stoletja. Če se je kje kosalo občinsko zemljišče, so navadno „stari“ dobili večje deleže kakor „novi“.

[1] Po nekaterih krajih na Sp. Štajerskem še veliki kmetje in tržani dandanes želarje in vse tiste, ki nimajo deleža pri občinskem zemljišču, splošno imenujejo „siromake“, četudi drugače včasi gmotno boljše stojijo kakor kmetje ali „purgarji“.

Kar se tiče Središča, ne moremo s popolno gotovostjo reči, je li naselbina preživela madžarski napad v 10. stol., zatorej tudi ne moremo z gotovostjo trditi, je li imela ta naselbina že prej svoje ozemlje, ali so ji ga določili šele ptujski gospodje po odgonu Madžarov. Verjetnejše nam se zdi prvo, ker divji Madžari vendar niso vsega pokončali, drugače bi se ne mogla ohraniti prastara imena. Gotovo pa je, da so ptujski gospodje, urejujoč naselbine in posestno razmerje, vzeli za podlago sledove prejšnjega stanja. In tako omejitev središkega ozemlja sega v pradavne čase, natančneje pa je bila zaokrožena po l. 1200, ko so ptujski gospodje dobili v roke te kraje. Na južni strani je seveda Drava močno spreminjala občinske meje.

Kolikor se da v listinah zaslediti, je v Središču bilo v starih časih 45 tržanskih hiš, v njih nam je iskati jedro prvotnih občinarjev, med katere je bilo v kmetije razdeljeno sedanje ozemlje, drugo pa odločeno za skupno rabo.

Da je bilo število prvotnih občanov precej veliko, smemo sklepati iz velikega obsega nekdanjega in sedanjega občinskega zemljišča. Čim večje je namreč bilo število prvotnih občinarjev, tem več so potrebovali sveta za pašo, drva i. t. d. Če je gospod hotel, da mu podložniki v njegovo lastno škodo gmotno ne propadejo, se je pri odmeritvi skupnega zemljišča moral ozirati na njih število.

Stari občinarji so svoje pravice do občinskega zemljišča krčevito branili ne le nasproti „novodošlecem“, ampak tudi nasproti graščakom. Le-ti so namreč bolj in bolj kratili pravice kmetom glede paše, drv, lova in ribištva, dočim so jim nalagali vedno večja bremena. Kmetje so vzdihovali po „stari pravdi“ in so bili tu in tam res v obupnem položaju,[1] in to je bil eden izmed glavnih vzrokov kmečkih vstaj.

Trške prebivalce so v tem oziru nekoliko ščitile njihove pisane in potrjene pravice. Vendar so tudi tržani morali skrbno čuvati ozemlje in pravice na njem. Prostor, na katerem je imela kaka gosposka, bodisi velika ali majhna, pravico, ondi zasačene ali naznanjene zločince prijeti in zapreti ter jih oddati dežel-

[1] Beri „Razmere gorenjskih kmetov okolo l. 1500.“, spisal prof. A. Kaspret. Slične razmere so bile tudi pri nas.

skemu krvnemu sodišču, če je bil zločin večji, se je imenoval *sodnji okraj* ali grajsko ozemlje (Purkhfridt). Odkar je Središče postalo trg, so bile meje trškega ozemlja natančno določene in označene z mejniki ali drugimi znamenji n. pr. z vsekanimi križi na mostovih ali ob meji stoječimi drevesi. Da bi se meje ne pozabile in vsled tega ne nastali prepiri s sosednimi lastniki, so v starejši dobi vsako leto, pozneje pa v večjih presledkih, navadno vsako sedmo leto, pregledovali in obnavljali mejnike. To pregledovanje so imenovali objahavanje sodnjega okraja ali grajskega (trškega) ozemlja (Purkhfridtsbereitung). V Središču se je vršilo to navadno ob binkoštnih praznikih ter je bil to dan veselja za mlado in staro.

Dan obhoda so morali poprej naznaniti sosednim oblastim, da so se ga tudi one lahko udeležile. Določenega dne so trški očetje z županom na čelu splezali na svoje konje, oboroženi s puškami, sabljami, s sulicami in drugim orožjem. Od trške hiše ali od županovega doma so slovesno odjezdili proti potoku Črncu pri župni cerkvi. Tam je bil postavljen poseben šotor, v katerem so imeli shranjene bobne, zastave in drugo opravo. Pri šotoru je že čakalo vse, kar je v trgu lezlo in hodilo, zlasti pa mladina. Na dolge drogove so nataknili zastave in praporce, potem je pa vsa četa odrinila ob potoku proti Dravi. Pred njo je vihrala velika trška zastava. Med trobentanjem in bobnanjem so veselo vriskali in peli. Pri vsakem mejniku in znamenju so župan in svetovalci natančno pregledali, ali je vse v redu. Kjer ni bilo mejnika ali znamenje ni bilo več zanesljivo, ker je n. pr. drevo bilo prestaro ali se je podrlo, postavili so nov mejnik; na dotičnem mestu so vtaknili v zemljo trško zastavo ter izstrelili iz pušk, med otroke pa so metali nove vinarje, včasi pa paglavce tudi potezali za ušesa, da bi si bolje zapomnili, kje je meja.

Pri brodu na Dravi je bila prva postaja, kjer so se v gostilni okrepčali z ljutomersko kapljico. Potem so jo mahnili za Dravo proti vzhodu do ogrske meje, potem pa za mejo proti severu, kjer je za Hraščico ob potoku Zeleni bila druga postaja. Okrepčavši se z dobrim Medžimurcem, so odrinili proti Preseki, od tam pa proti zahodu vedno tik meje preko Mlado-

lesa in Velikih ogradov nazaj k šotoru ob Črncu, kjer so odložili bobne in zastave ter se pozno zvečer vrnili domov.

Ob takih prilikah je navadno poslala tudi ormoška graščina svojih ljudi, da so bili priče. Zaradi meje je prišlo mnogokrat do prepirov in celo krvavih pretepov, kakor o tem poročamo na drugem mestu. Župan in svetovalci so vselej odločno branili svoje pravice ter ugovarjali zoper vsako kršenje trške posesti. Vsled tega so pa nastali s sosedi tudi vsakovrstni in dolgotrajni prepiri, ki so v tesni zvezi s takratnimi gospodarskimi razmerami in se v krajevni zgodovini ne smejo prezreti.

5. Obmejni prepiri.

Hud sovražnik Središčanov je bila od nekdaj deroča Drava, ki jim je pogostoma poplavila njive, šume in travnike ali pa jih celo spodkopala in, spremenivši svojo strugo, vničila cela posestva. Zlasti hudo je bilo v sredini 18. stoletja. Na središki strani je razkopala pašnike, njive in travnike, na hrvaški strani pa je pustila cele kose praznega sveta, ki so si ga prilastili Varaždinci, Središčani pa, da so sploh mogli rediti živino, so morali od svojega lastnega zemljišča za pašo plačevati najemnino in celo davek. Naposled jim tudi za plačo niso dovolili goniti tje živine na pašo, pretila jim je resna gospodarska kriza. V sili so dobili nekaj sveta za pašo od čakovske graščine, s katero so l. 1763. sklenili posebno pogodbo, ki se je še ohranila v središkem arhivu. Glasi se:

Pogodba.

Med szlavnim Dominiumom Csakovechkom od jedne, od sztrani pako druge Obcsinom Stajarszkoga Varassa Szerdische zvanoga, Leta, Meßecza, ÿ dneva dolije podpisfzanech pod Nachin dolije pofztavlÿen vchinÿena je.

Pervich Szlavni Dominium Csakovecski Obcsini Szerianfzkoi dopuscha, da oni vu Omeku Ternovcsak zvanom, k ovomu Szlavnomu Dominiumu Csakovecskomu ÿ Szlavnoi Varmegÿe fzalascke od negda fzpadajuchem do volÿe ovoga fzlavnoga Dominiuma rogatu marhu fzvoju fzlobodno budu paszli. Za koju pako ifzta Obchina Szerdiska vßako Leto vu caffu fzlavnoga ovoga Dominiuma Raniskih pet platiti bude dusna, kotere za fzada tekuche Leto napunoma je platila, zverhu toga (zvun da kvara nikakvoga fzvojum marhum podlosnikom ovoga fzlavnoga Do-

miniuma chinili nebudu) zavesujuße takai, da Marha podlosnikov Megÿmorßkeh po iſztom Omeku paſztiße bude ſzlobodna, koie iſzto ÿ ſzlavni Dominium ſzebi zadersava ÿ ako podlosnikov ovoga ſzlavnoga Dominiuma Marha na Hatar nÿhov pripecſenÿem kak bi nadoſſia, tho takaiſſe Obchina Obecha, da Marhu megÿmorßku zaimati neche, niti nikakve neprilike chinila nebude. Ako pak podlosniki ovoga ſzlavnoga Dominiuma iſztoi Obchini kakov kvar hotomcze bi chinili, vu takovom poſzlu kada glaßiliſze budu zadovolschinu dobiti hote, kotera pogodba tak vuchinÿena po obedveh ſztrankah podpiſzana ÿ Pechatjum ſzlavnoga Dominiuma podpecſacſena van daješe. Vu Gradu Csakovecſkom, 21-a Majuſa. Leto 1763.

Rihtar Ivan Kollar †

L. S. Ignatius Páles m. p.
prefekt obcsinski.

† Mathias Borko
† Mathias Pulyanec } Priszesniki.

Marko Borko †
Joseph Ploh †
Joseph Kochevar.

L. S.

Joseph Oßwald m. p.
Markt. Schreiber.

Coram me Antonio Horvath Cottus Szaladiens Iudice Nobilium L. S.

Et me quoque Sigismundo Berle eiusdem Cottus L. S.

Balu Jurratho.

Na podlagi te pogodbe so pasli po čakovskem zemljišču l. 1763., 1764., ko so plačevali po 5 gl., 1765—1778., ko so plačevali po 10 gl. Graščinski logar jim je vselej dal potrdilo, da smejo pasti dotično leto v graščinskih logih.

Ker pa jim je Drava raztrgala njive, so morali izkrčiti svoje šume, da so si mogli pridelati kruh in dobiti krmo za živino. S tem so pa prišli ob drva in ker je tudi kupčija bila slaba, so zelo ubožali. Zastonj so trkali pri okrajni oblasti in celo pri deželni vladi, da bi odpomogla kričečim razmeram. L. 1755. se je uredila pač deželna meja med Ogrsko in Štajersko od Ljutomera do Radgone ter je vsled Murinih ovinkov prišlo do tega, da so Štajerci tu in tam dobili zemljišče onstran Mure, Ogri pa tostran; ob štajersko-hrvaški meji je pa še vedno vijugasta dravska struga delala mejo. Središčanom se je godila očitna krivica: Drava jim je vzela posestva, kar je bilo prej njihovo, si je sedaj onstran Drave lastilo varaždinsko mesto, davek pa se jim ni odpisal, dočim Hrvatje za ta svet niso plačevali nikakšnega davka. Vzpričo tega so se l. 1755. obrnili Središčani naravnost na cesarico

Marijo Terezijo s prošnjo, da se jim vsaj primerno odpišejo davki, ali pa vrne njihovo zemljišče ali izplača glavnica za zemljo, ki jim jo je Drava vzela in nanesla Hrvatom. Dotično spomenico, katere osnutek se še hrani v občinskem arhivu, je imel izročiti cesarici neki Seidl.

Vršile so se potem dolge preiskave in zasliševanje prič. Zapisnik z dne 25. marca 1775. ima izjavo Franca Vutoba iz Svibovca, preko 60 let starega, ki je izpovedal, da je Drava nekdaj tekla ob Sračinskih vrtovih, pri „Rdečem križu“ so stali središki mejniki, varaždinska graščina je dobila 150 oralov, varaždinski jezuitje 140 oralov, ki so bili prej središka last, 140 oralov pa so Varaždinci razdelili svojim podložnikom, Svibovčanom po velikosti njih posestev. Tako nam je razumljivo, da je svibovska kapela nekdaj spadala pod središko župnijo, ker se je središko ozemlje raztezalo do stare dravske struge, do današnjega sračinskega „berega“.

Pri ureditvi meje je svet onstran Drave za Središčane in za štajersko deželo bil izgubljen. K sreči se je Drava v 19. stoletju zopet bolj pomaknila na hrvaško stran, vendar je še nižje Središča dandanes precej hrvaške zemlje na levi strani glavne dravske struge.

Vkljub pogodbi je bilo mnogo obmejnih prepirov nasproti Medjimurju, kjer sta mejili ormoška in čakovska gosposka; pogodba iz l. 1763. se najbrž po letu 1770. ni več obnovila.

L. 1779. so meseca julija Trnovčani in Macinčani Središčanom polovili živino, ki je prišla čez mejo na čakovsko zemljišče. Središčani jim niso ostali dolžni. Iz maščevanja so vdrli čez mejo in ugrabili medjimursko živino, ki je že bila zaprta na domačem zemljišču. Stvar sta potem vzeli v roke ormoška in čakovska graščina.

Dne 12. julija 1779. piše čakovski upravitelj Franc Jarič ormoškemu upravitelju Antonu Dobrovšku, da je zaradi nujnih graščinskih poslov več dni izostal in zato ni mogel takoj odgovoriti na njegovo pismo. Ko se je pa vrnil, je takoj odposlal 8. julija sodnika v Trnovec, da bi poravnal prepir med Središčani in čakovskimi podložniki v Trnovcu in v Macincu. Dal je povabiti tudi Središčane, pa ni prišel nobeden, kar ni majhna trdovratnost. Njih trdovratnost kaže tudi to, da,

ko so Macinčani prvokrat gnali živino iz občinskega pašnika, so jim Središčani v graščinskem zemljišču že zaprto živino vzeli in gnali domov. Zato je pa upravitelj čakovski zahteval od središke (vjete) živine po 1 gl. od komada, vendar je bil pripravljen, takoj vrniti živino in založen denar, če oni macinsko živino zopet spravijo na kraj, kjer so jo siloma vzeli ter to en Macinčan in en Središčan prideta naznanit.

S tem da hoče le pokazati, da Središčani niso prav ravnali in jih hoče v bodoče odvrniti od nasilnega zapiranja živine, ker če bi se jim vse dovolilo, bi se bilo bati, kakor so že letos 9 dni imeli v zaporu čakovske podložnike, bi si še dovolili druge izgrede in bi celo napadli čakovske podložnike. Kakor hitro bo torej živina, ki so jo odgnali iz Macinec, prišla na svoje mesto, bo tudi on naročil, da se izpusti središka živina in vrne založen denar.

Kako se je ta zadeva končala, ni znano, najbrž so Središčani ugodili zahtevi čakovskega upravitelja, ki je itak bila prijenljiva. Naposled je tudi vlada posegnila vmes in določila mejo.

Vsled dvorn. odloka 8 dec. in gubern. odredbe znotr. avstr. vlade z dne 27. dec. 1782. je bila odobrena meja med čakovsko in ormoško graščino v čakovski šumi Trnovščak in v Prodeh vkljub temu, da so Središčani ugovarjali. Namignilo se jim je, da jim daljni pravni pot sicer ni prepovedan, vendar si naj prihranijo nepotrebne stroške.

Prepirov pa še ni bil konec.

Že l. 1794. so imeli Središčani pravdo s sosednimi Trnovčani zaradi meje na Prodeh. O tem je bil 15. julija 1794. sestavljen naslednji zapisnik:

1. Pogodili so se, da zanaprej ne sme nihče živine samolastno zastavljati, ampak vlovljeno živino mora izročiti svojemu županu, ki da napravljeno škodo preceniti in ukreniti, da se škoda popravi.

2. Če pri ponočni paši, ko pastirji zaspijo, ali pri nevihti in hudem dežju živina zablodi preko meje, se ne sme zapleniti, ampak enostavno zavrniti preko meje, razen če bi živina tam ostala 2, 3 ali več dni in če bi na obdelanem zemljišču napravila škodo.

3. Trnovska občina si je izprosila, da si do polovice svojo mejo zagradi, enako bi naj storila središka, če ne, pa naj živino pasejo pastirji.

Vkljub temu prepirom ni bil konec; že 11. avgusta istega leta so Trnovčani Središčanom ugrabili 10 glav živine in so zahtevali za vsako glavo 1 gl. odškodnine.

Še hujše praske so imeli Središčani z Varaždinci in s Sračinčani.

V četrtek, petek in soboto, 14. 15. in 16. februarja l. 1788. so Sračinčani sekali drva na središkem zemljišču, ki ga je dravska struga ločila od Štajerske in ki je ležal nasproti mlinom pri Trnovcu. Ker je bila mala voda, so jo lahko prebredli. Središčani so poslali nekatere tržane tjekaj, da bi Sračinčane z dobrega odvrnili od tega, a ti so jim pretili s kamenjem. Tako so delali tudi Petrijančani z Obrežanci. Trški magistrat se je tedaj obrnil na varaždinski magistrat, ki pa ni dal odgovora in tudi ni nič popravil škode. Zato so prosili graščaka, da jih ščiti in brani proti krivici in nasilstvu, ker drugače izgubijo polovico svojega pašnika. Tudi pri Obrežu je Drava odrezala znaten kos sveta, katerega so si svojili Petrijančani, vsled česar si središki tržani in obreški podložniki ne bi mogli več živine rediti.

18. febr. 1788. je vendar varaždinski magistrat poslal nekaj odposlancev na mesto, kjer so Sračinčani sekali drva. Ko so tudi Središčani prišli tja, jih niso več našli, pač pa množino ljudi, ki so posekano kladje spravljali na kup in sproti odvažali. Na njihov protest so jim odgovorili, da jim je njihova gosposka to dovolila in da se držijo tega, kar jim je Drava dala. Torej Središčanom ni drugo preostalo kakor da posreduje višja oblast, ali pa da silo s silo odbijejo, kar bi pa utegnilo povzročiti še večjo škodo. Kako se je cela stvar končala, ni razvidno iz srediških aktov, pač pa je še istega leta prišlo do novega prepira.

Dne 12. junija 1788. je ormoška graščina namignila Središčanom, naj se nikar ne bojijo varaždinskih groženj, ampak naj se neustrašeno drže svojih pravic in naj le naprej pasejo na Prodeh. To so Središčani tudi prav radi storili. Dne 30. junija si je živina ravno počivala, kar planejo čez

njo Sračinčani in zaplenijo 10 volov. Pastirji so bili presenečeni in niso mogli grabeža preprečiti. Posestniki volov so skušali z dobrega dobiti svojo živino nazaj, a Sračinčani so jih zavrnili na varaždinskega sodnika, ker da so po njegovem naročilu zaplenili vole. Ni drugo pomagalo, kakor iti v Varaždin. Tu jih je sodnik najprej dobro oštel, potem pa jim zagrozil, da se voli drugi dan na dražbi prodajo, denar pa vloži v mestno blagajno. V svoji stiski so se tedaj tržani obrnili na ormoško graščino in prosili, naj jih ona brani. Pa tudi tu so slabo naleteli. Še pred nekaterimi tedni jim je graščina dajala pogum, naj se le držijo svojih pravic, sedaj pa jih je oskrbnik kratko in hladno zavrnil: „Kak ste zagazili tak se van spravte“.[1]

Kaj sedaj storiti?

Obrnili so se na grofa Leopolda Königsackerja samega s pismeno prošnjo za pomoč. Grof jim je odgovoril 4. julija 1788. in jim dal najprej ukor, da niso prošnje sestavili v dovolj uljudni, predpisani obliki, potem pa jim je nasvetoval, naj pošljejo v Varaždin dva modra moža s pismom, naj se voli vrnejo in naj se v prihodnje več ne godijo take nasilnosti, zakaj na dotičnem pašniku Središčani pasejo že od pamtiveka in še l. 1786. je geometer določil, da dotični svet spada k Štajerski. O izidu tega poslanstva in odgovoru Varaždincev naj poročajo graščini.

Naslednji dan 5. julija so šli v Varaždin trški sodnik Tomaž Horvat in še dva odposlanca. Na pismeno vlogo na magistrat varaždinski niso dobili odgovora, pač pa je mestni sodnik obljubil, da bo v sredo sporočil odgovor ormoškemu grofu samemu. Rekel jim je, naj gredo k mestnemu konzulu in naj *pogojno* položijo denar, ki ga dobe nazaj, ako se dožene, da je dotično zemljišče njihovo. S kraja so se branili tega, potem so pa privolili. Prišedši h konzulu, so že našli ondi svoje sotržane, lastnike zaplenjenih volov, ki so pa že brezpogojno položili denar za vole, po 1 gl. 20 kr. za vsakega. Odposlanci so protestirali proti temu, da so oni brez pravega

[1] Ta stavek je v dotični, nemški pisani pritožbi zapisan slovenski s starim pravopisom: „Kak szte Szagaszili tak sze van szpravte“.

povoda položili denar, in so zahtevali, da se ta denar sprejme le pogojno. Konzul pa ni sprejel protesta, ne pogoja in tudi denarja ni vrnil; morali so osramočeni oditi.

Dne 26. avgusta 1788. je mestni svet varaždinski naposled odgovoril na opetovane vloge Središčanom, da kr. slob. mesto Varaždin ne dela nikakšnih neopravičenih nasilstev in da tudi mestnemu sodstvu podložne stranke ne delajo kaj takega. — Stvar se je pa vlekla še dalje. Središčani so se pritožili na okrožno oblast v Mariboru, ta jim je pa naročila, naj se obrnejo na svojo zemljiško gosposko v Ormožu. Magistrat je to storil in pritožbo izročil ormoškemu graščaku, ki jo je odposlal hrvaškemu nadpoveljniku, vrh tega sta trški pisar Alojz Gutman in svetovalec Jernej Pintarič vročila osebno pritožbo banu grofu Balafsu v Zagrebu 8. novembra 1788. Na vse to ni bilo nikakšnega odgovora, ampak podložniki varaždinskega mesta v Sračinčih in v Svibovcu so, podpihovani od mestnega magistrata, še naprej nadlegovali Središčane. Zato 17. aprila 1789. Središčani zopet prosijo grofa, naj posreduje pri hrvaškem banu, da reši to zadevo in da se vrne denar, ki so ga Središčani položili za vplenjene vole.

Naposled je cela reč kakor voda v pesku zastala v takratnem birokratičnem aparatu.

Nekaj let je bil potem mir, vsaj v arhivu središkem ni sledu o kakem prepiru. Zato pa so se začele tem večje homatije l. 1794.

L. 1794. je namreč od 6. maja do 21. jun. ormoški komisar Fr. Messner pregledoval mejo in opetovano hodil v Varaždin zaradi uravnave meje, pri čemur je zaslužil 58 gl. Druge stroške je plačala deloma dežela, deloma graščina. Obrež, Grabe in Središče so obljubile 22. maja 1794. plačati omenjenih 58 gl., toda čakal je zastonj na plačilo in l. 1798. dne 3. marca je tožil občine Središče, Grabe in Obrež. Umljivo, da občine niso hotele plačati, ker je delo bilo zaman, ko so se prepiri ponovili še istega leta.

Dne 22. septembra l. 1794. so Varaždinci zaplenili Središčanom 27 glav živine in požgali pastirsko kočo. Vse skupaj je bilo 24. septembra cenjeno na 749 gl. Živina je še naslednjo spomlad bila v Varaždinu. Ko se je začelo spomladansko delo,

so se prizadeti tržani obrnili na graščino in prosili, naj se potegne za njih in jim dobi živino nazaj, sicer jim ne preostaje drugo, kakor pustiti zemljišče neobdelano ali pa Varaždincem siloma ugrabiti njihovo živino.

Za povračilo so Središčani zaprli nekaj Hrvatov, ki so jih zasačili na štajersko-hrvaški meji. Graščak Königsacker je zaradi tega 22. novemb. 1795. ostro pokaral središki magistrat in zagrozil, da ga bo višja oblast hudo kaznovala, ako Hrvatov takoj ne izpusti. Toda magistrat vjetih ptičkov ni hotel izpustiti, dasiravno mu je graščak 25. novembra po tržanu Matiju Lahu doposlal ukaz okrožne oblasti, naj Hrvate takoj izpusti. O izvršenem naročilu bi naj župan in občinski pisar še isti dan poročala graščini. A še drugi dan ni bilo nikakšnega poročila, zato je graščak 26. novembra ob 11. uri prepoldnem poslal magistratu ukaz, da do 4. ure popoldne gotovo poroča, so li Hrvati izpuščeni. Najbrž se je magistrat še sedaj obotavljal izvršiti ukaz višje oblasti, ker še 9. januarija l. 1796. sta bila zaradi zaprtih Hrvatov poklicana pred okrožnega glavarja bivši župan Bedo in še en svetovalec ali tržan.

Pravda se je vlekla še l. 1796. in 1797. Naposled je 15. novembra l. 1797. varaždinsko mesto izplačalo Središčanom 501 gl. 46 kr. za l. 1794. vplenjenih 27 komadov rogate živine, ki je bila na dražbi prodana.

Dne 25. avgusta l. 1797. je okrajna oblast v Ormožu napovedala posebno komisijo štajerskih in varaždinskih odposlancev, da bi se konečno poravnal prepir zaradi meje na Prodeh in se ugodilo Središčanom. Poravnava je bila pozneje potrjena z dvornim odlokom 12. junija l. 1806. Avstrijska vlada je stopila v dogovor tudi z ogrsko dvorno pisarno, naj opomni obmejne ogrske in hrvaške občine, da varujejo dobro sosedstvo. Takratna začasno sklenjena pogodba je določala neko gotovo mero, preko katere se niso smela sekati drva na spornem zemljišču, da bi se ne uničili gozdi, preden bi bila meja konečno določena.

Nekaj let je bil sedaj mir, a l. 1806. so si bili sosedi že zopet prav hudo v laseh. Varaždinci so dvignili proti Središčanom kar tri obtožbe, a Središčani so imeli nekega prav spretnega zagovornika, ki je točko za točko zavračal varaždinske obdolžitve.

1. Varaždinci so tožili Središčane, da so zaprli 4 njihove podložnike ter jim vzeli ladijo. Središčani odvračajo, da so Varaždinci začeli zmešnjavo, ker so zaprli Središčana Matija Vildonerja. Pred komisijo, ki je preiskovala to zadevo, so si nasprotovale izjave Vildonerja in Središčanov pa Hrvatov. Ko je komisija vprašala za kraj, *kje je bil Vildoner* prijet, je na drug kraj kazal on, na drug pa Hrvatje. Kraj, ki ga je kazal Vildoner, je bil na štajerski zemlji, oni, ki so ga kazali Hrvatje, pa na hrvaški strani.

Vildoner je imel za pričo svojega hlapca Ivana Škorjanca, ki pa ob času preiskave ni bil več v njegovi službi, torej, pravi zagovornik, je od njega neodvisen in zato zanesljiva priča. Nasprotne priče so pa v dvojnem oziru dvomljive; eden izmed njih je v mestni službi kot logar, druga dva sta pa mestna podložnika. Te priče so pa v tej zadevi tudi same prizadete, ker za to se ravno gre, je li bil Vildoner postavno vjet, vjeli so ga pa ravno ti trije in sedaj je umljivo, da kažejo na tak kraj, da bi s tem opravičili svoje dejanje kot postavno. Vildonerjev dokaz torej pretehta nasprotne izjave.

Razen tega je magistrat Vildonerju vzel 40 gl., ki jih je imel pri sebi, k čemur nikakor ni bil opravičen. Vildoner je pred magistratom samim izpovedal, da je v mestnem delu gozda pobiral le suha drva, a še to izjavo je pozneje pred komisijo preklical in popravil. Suha drva ne morejo nikoli biti vredna 40 gl. Iz strahu je zvrnil krivdo, a potem to preklical, tudi na Martina Sejnkoviča, Martina Turka in Štefana Juriniča, toda kako bi mogel Vildoner plačati za one, s katerimi ni bil v drugi zvezi, kakor da ž njimi v enem kraju stanuje?

Dočim je torej z ene strani gotovo, da je Vildoner bil vjet na štajerski strani in zato nepostavno, pa varaždinski magistrat ne more dokazati, da bi bili njegovi 4 podložniki vjeti na hrvaški strani, ker razen vdeležencev nihče ni bil navzoč, izvzemši Jožefa Kuriča, ki je pa videl le, ko so jim vzeli ladijo. Sicer pa Središčani trdijo, da so zasačili varaždinske podložnike s sekirami v svojih lastnih gajih in so jih torej smatrali za tatove drv ter jih ko take prijeli. Njihovi izpovedi se mora vsaj toliko verjeti kakor izjavi varaždinskih

podložnikov. V najslabšem slučaju se torej izjave ene in druge stranke izravnajo, le s to razlko, da pri Vildonerju ni bilo stvarnega povoda za aretacijo, pač pa za aretacijo varaždinskih podložnikov. V prvem slučaju se je prestopilo sosedno (štajersko) zemljišče, pri drugem pa se to ne da dokazati.

Da so Središčani Hrvatom vzeli ladijo, so imeli dvojni vzrok: prvič, da jim vjetniki niso mogli uteči, drugič, da so dobili neko zastavo za vzetih 40 gl., za sekiro in obleko Vildonerjevo, ker so vse te reči bile v Varaždinu.

Da niso Središčani drugo nič namerjavali, je razvidno iz tega, ker so dva Hrvata bili pripravljeni takoj izpustiti, če bi se jim zagotovilo, da se Vildonerju vrne 40 gl., druga dva pa takoj, ko bi se ta denar izplačal; tudi ladijo bi bili takoj dali nazaj, ko bi jim bili vrnili v Varaždinu pohranjene reči.

2. V drugi obtožbi trdijo Varaždinci, da se je 18., 19. in 20. marca l. 1806. zbralo kakih 40 oboroženih Središčanov, da bi Varaždince, če bi prišli po svoja drva, vjeli in z vozovi vred odpeljali v Središče.

Zagovor pravi, da je ta obdolžitev že sama na sebi zelo neverjetna. Kaj bi vendar Središčani s tem namerjavali? Bilo je vendar jasno, da bo po toliko množino drv prišlo mnogo ljudi in vozov, kako bi se ti 40 osebam dali gnati v Središče? In če bi se tudi to zgodilo, so Središčani morali naprej vedeti, da bo to vzbudilo veliko prasko in imelo hude nasledke. Središčanom nikdar ni prišlo na misel trditi, da na varaždinskem zemljišču nasekana drva niso lastnina Varaždincev, kako bi torej mogli zamisliti in zagovarjati tak napad? Naj jih že ima kdo za kakorkoli kratkovidne, taki vendar niso, da bi teh nasledkov ne sprevideli.

Vse skupaj je torej izmišljotina pristranske priče Jožefa Kuriča, ki hoče vse vedeti, pa si v bistvenih rečeh nasprotuje. Najprej je rekel, da je videl kakih 40 Središčanov, pred komisijo pa je izjavil, da jih je le nekaj malo bilo skupaj, drugi pa so bili raztepeni po šumi, in da je le slišal govoriti, da jih je 40. Prvokrat je tudi rekel, da so Središčani na vprašanje, kaj delajo tu, vsi zavpili, da so prišli Varaždincev lovit, pozneje pa je rekel, da so raztreseni po šumi hodili.

Dalje podtika priča Središčanom izrek: „Vrag je rodil Varaždinčane“,[1] a ravno to kaže, da njegovo pričanje ni resnično. Ta izrek je namreč v navadi pri Medjimurcih, nikdar se pa ne sliši na štajerski strani. Tudi je Kurič prvokrat rekel, da so bili Središčani oboroženi s puškami in sekirami, pozneje pa je rekel, da je samo sin župana Miklavža Kočevarja nosil puško. Priča govori le splošno, kaj se je tiste tri dni godilo, ne more pa natančneje povedati, kaj se je ta ali oni dan zgodilo, vse tri dni se vendar ni vse enako vršilo. Najbolj pa neresničnost njegovega pričevanja kažejo priložena spričevala, iz katerih je razvidno, da sta tiste dni Štefan Klobučar in Janez Repeša bila bolna, torej nista mogla biti na otoku Prode, kakor je trdil priča, da sta med drugimi bila ondi Štefan Bolvas in Franc Repeša. Po domače se le Klobučar imenuje Bolvas, drugega človeka tega imena v središkem trgu ni, Repeša pa tudi drugega ni kakor Janez Repeša. Priča je tudi trdil, da je Miklavž Kočevar bil ondi, on pa je vse tiste dni bil pri svojem vinogradu v Štrigovi, kar se lahko s pričami dokaže.

Če je slučajno bilo veliko Središčanov v šumi, pač spomladi ni nič čudnega, iz tega se še nikakor ne sme sklepati na kako zaroto. Tudi ni nič posebnega, če ljudje s sekirami pridejo v hosto ali če ima ta ali oni puško s seboj.

3. Tretja obtožba dolži Središčane, da so Varaždincem vzeli 147 sežnjev drv. Prvič bi trebalo šele dokazati, da so Varaždinci res toliko drv imeli, in če so jih res imeli, ravno s tem sami priznavajo, da so oni dali povod neljubemu prepiru. Če so res nasekali toliko množino drv, so s tem prekršili pogodbo iz l. 1794., potrjeno z dvornim odlokom l. 1806.,[2] ki prepoveduje prekomerno sekanje drv.[3] Če so Varaždinci res nasekali 147 sežnjev drv, potem Središčani morajo v zmislu pogodbe slovesno čuvati svoje pravice. Čudno, da si Varaždinci tega dejanja niso upali omeniti v svoji vlogi na ogrsko

[1] Ta stavek je v nemškem zagovoru zapisan slovenski.

[2] Zagovor je namreč spisan šele septembra l. 1807., zatorej se že sklicuje na dvorni odlok, ki je izšel 3 mesece po dogodkih, ki jih omenja obtožnica; pogodba je namreč bila v veljavi že prej.

[3] Te pogodbe nismo mogli najti v središkem arhivu, torej tudi ne vemo natančneje za njeno vsebino.

namestnijo z dne 12. febr. l. 1807. Priče, ki so jih navajali Varaždinci v potrdilo, da so jim Središčani vzeli drva, so bili: Blaž Majcenovič, Matija Vildoner in Trnovčani iz Medjimurja. Prva dva sta svojo prvotno izjavo pred komisijo preklicala, Trnovčani pa niso zanesljive priče, zakaj Središčani imajo zoper njih priče, da so sami vozili varaždinska drva domov. Dejanski so se še 2. septembra 1807. našla v trnovskih in macinskih dvoriščih drva iz varaždinskega loga. Središke priče so navedle popolnoma določno razne podatke ter se opirajo na lastno znanje, Trnovčani pa dajejo le nedoločne odgovore glede oseb in okoliščin ter se sklicujejo večinoma le na to, kar so od drugih slišali.

Med njihovimi izpovedmi nista niti dve, ki bi se medsebojno vjemali ali vsaj podpirali in se nanašali na isto osebo in isto dejanje. Za vsak polnoveljavni dokaz sta potrebni — sklepa zagovornik — vsaj dve priči, torej iz vsega sledi, da Varaždinci ne morejo niti enega dejstva popolnoma dokazati, da bi jim bili Središčani odpeljali 147 sežnjev drv.

Da bi se pa odstranil povod vednim prepirom in se obnovilo staro dobro sosedstvo, je središki magistrat predlagal Varaždincem, naj dajo Središčanom v najem za primerno ceno oni del otoka Prode, ki je bil začasno pripoznan k varaždinskemu ozemlju, dokler se definitivno ne določijo meje, vendar tako, da se Središčani s tem ne odrečejo načeloma svojim pravicam, ki so si jih lastili na ta del zemlje. Varaždincem je itak otok bil preveč od rok, za pašo ga niso mogli rabiti, drva pa je tudi težko izvažati in so jih smeli sekati le v mali meri.

Pozneje je imela središka občina v najem otok Trnovščak na varaždinskem ozemlju ter je polletno plačevala 25 gl. najemnine.[1]

Dne 21. avg. l. 1815. je bila namreč zaradi Trnovščaka, kateremu Središčani pravijo Prode, sklenjena naslednja pogodba:

1. Mesto Varaždin da Trnovščak v najem središkemu trgu na tri leta za letnih 50 gl., namreč oni del, ki mu je bil začasno odkazan.

---

[1] Pobotnice v središkem arhivu.

2. V ta namen se je imel do 15. septembra geometrično izmeriti ter obema strankama vročiti po ena karta.

3. Občina Središče se obveže pogojeno svoto plačevati v polletnih obrokih po 25 gl.

4. Mora skrbeti, da se šuma znovič zagaji in bo torej les porabljala pod nadzorstvom okrožne oblasti.

5. Magistrat varaždinski se obveže, da bo ščitil Središčane v porabi paše in drv na dotičnem svetu, in če bi se Središčani pritožili, da kdo krši pogodbo, bodo krivca pozvali na odgovor, in če bi to storili ogrski podložniki, bo magistrat posredoval pri čakovski graščini.

6. Vsakoletni obhod mej se mora zgoditi v sporazumu obeh strank.

7. Najem ostane le začasen do deželne komisije, in potem preneha.

8. Obe stranki si pridržita nedotakljivo svoje pravice do lastnine, dokler se konečno ne določi deželna meja.

9. Središče kakor Varaždin se odpovesta odškodnini za napravljeno škodo od nasprotne strani.

10. Če bi katera stranka odrekla sodelovanje pri obhodu meje ali če bi Središče ne plačalo pogojene svote, zapade kazni 500 gl.

11. Varaždinski magistrat bo v sporazumu s sredíško občino vse storil, da se čim prej konečno določi meja.

Središki zastopniki pritrdijo tem točkam.[1]

Zaradi Majerščaka se je začel prepir med Grabami in Središčem l. 1824.

Dne 6. decembra so namreč Središčani ondi posekali vso šumo ter les domu zvozili, drugi dan so pa še natepli tri Grabčane, namreč Franca Šefa, ki je v svojem dnevniku ravno zapisal ta dogodek, Janeza Vuka in Antona Praprotnika. Vsled tega je nastalo dolgoletno sovraštvo in toževanje, ki je obema strankama mnogo škodovalo.

Dne 9. januarija l. 1825. sta pušenski in libonjski graščinski uradnik (Amtmann) precenila škodo na 10005 gl. Kot priče so bili navzoči od tržanov župan Plepelec, Mihael

[1] Dež. arhiv.

Modrinjak in Tomaž Šinko, iz Grab pa Franc Šef, Jožef Lešničar, Štefan Dogša in Andrej Dominkuš.

Vsega tega je bila kriva Drava, ki je obema občinama napravila velikansko škodo, zamedla mejnike in zopet pustila prodnati svet, za katerega so se potem vsi pulili. Zaradi Majerščaka je najprej nastala pravda med grabsko občino pa med ormoško graščino. O tem se je ohranil zapisnik z dne 21. junija l. 1804., ko sta se stranki pogodili.

Pred l. 1794. je Drava Majerščak popolnoma razdejala, tako da graščina ni imela več let nikakšnega haska. Omenjenega leta pa je Drava spremenila svojo strugo in krenila proti staremu koritu bolj na hrvaško stran, za seboj pa je pustila peščen in prodnat svet, a mejniki med grabsko in središko občino so vsi izginili.

Dne 27. septembra l. 1798. se je tedaj sešla posebna komisija, da bi določila meje. Navzoči so bili: ormoški grof Leopold Königsacker s svojim uradnikom Saturinom Zupanom; v imenu središkega trga: župan Janez Škorjanec, Matija Bedo, Janez Vrabl, Matija Dečko, Tomaž Horvat, Janez Kanič, Lovro Jakl; v imenu grabske občine pa: Andrej Dominkuš, Tomaž Glavnik, Gregor Petovar, Jurij Borko, Matija Zadravec, Mihael Kukovec in Andrej Babič iz Obreža. Komisar je bil veliko-nedeljski upravitelj Anton Rauter.

Meja med Središčem in Grabami se v Majerščaku nikakor ni dala spoznati, le v tem so se vjemali vsi navzoči, da se je meja Majerščaka na severni in zahodni strani tikala zemljišča grabske občine, na vzhodni strani pa središke občine. Za določitev meje so tedaj vzeli kot izhodišče na severni strani mejnik med središkim in grabskim zemljiščem, ki je stal na središkem pašniku. Med središkim pašnikom in grabskim ograjenim zemljiščem je šla cesta proti Dravi v središko neograjeno grmovje. Od tega mejnika so potegnili ravno črto proti vzhodu do spodnjega ogla zemljišča središkega tržana Jurija Laha, ki se je raztezalo ob omenjeni cesti. Tu so postavili drug mejnik, od njega so potegnili črto proti jugu ter 12 sežnjev od Drave na trdnem zemljišču postavili zopet mejnik; od tod je šla mejna črta proti zahodu. Stranke so bile s tem zadovoljne.

Kmalu potem je pa nastal prepir med Grabami in ormoško graščino. Grabčani niso hoteli pripoznati leta 1798. določenih mej med občinskim in graščinskim zemljiščem, češ, da so se določile brez njihovega privoljenja. Dalje pa so oni in njihovi predniki od nekdaj v tej šumi imeli pravico do drv in paše. Sedaj je pa graščina dala več oralov izkrčiti in jih prepustila v rabo raznim strankam, vsled česar so oni v svojih pravicah prikrajšani. Grabčani so torej prosili, da se jim Majerščak proti primerni odškodnini celo prepusti. Graščina je nasproti temu povdarjala, da jim je le prostovoljno nekaj let prepustila pašo, sicer pa je bila šuma lastnina graščine in Grabčani niso od nje nikoli dajali graščini kake dače, kar bi se bilo moralo zgoditi, če bi bili imeli od šume hasek. Glede lastnine je graščina imela prav, ne pa glede haska. Trditev, da jim je prostovoljno nekaj let prepustila pašo, se je opirala le na zadnji čas, odkar je Drava zavrgla tukaj svet, ne pa na prejšnje čase.

Tukaj imamo vzgled starodavnih kmečkih pravic do paše in drv na graščinskem zemljišču. Odkar se je nemška oblast utrdila pri nas, je neobdelano in neobljudeno zemljišče bilo last deželnega vladarja, oziroma graščin, kmetje so pa smeli po njem pasti in drva sekati, sicer bi kmetijstvo ne moglo obstati. A že od 10. in 11. stoletja se začenja boj med kmečkimi občinami in graščaki, ker so slednji vedno bolj krajšali kmetom pravico do paše, drv in lova. Do vrhunca je prispel ta boj v dobi kmečkih vstaj.[1]

Tako je tudi grabska občina imela od prastarih časov v graščinski šumi Majerščak pravico paše in drv, to je tudi graščina čutila in posredno priznala, ker je graščak Königsacker bil voljen odstopiti to šumo občini v popolno in nepreklicno last, če mu 1) do 1. novembra 1804. izplača 100 gl., 2) onim 14 strankam, ki so en del izkrčile, se mora nemoteno prepustiti hasek l. 1804., 1805. in 1806., 3) zemljišče se ne sme prodati, ampak po cesarskem patentu z dne 7. decembra 1768. razdeliti vsem občanom. Grabčani so pristali na te po-

[1] Schiff, Österreichs Agrarpolitik I. 1, str. 43.

goje. Na ta način je torej Majerščak postal lastnina kmečke občine Grabe.[1]

Vsled tega je pa tudi bil brezuspešen poskus Središčanov, da bi Majerščak sebi prilastili. Krivci so bili zaprti in so povrh plačali stroške,[2] Majerščak pa je ostal grabski občini do današnjega dne.

Še ni bila končana ta pravda, že se je začela druga — zaradi „Loga“. Kaj je bil bližnji povod prepiru, ni znano, vsekako so bile meje premalo določene ter so Središčani mislili, da je celi Log njihov. Pravda se je začela l. 1824.

Dne 6. oktobra 1824. je pooblaščenec okrožne oblasti, komisar velikonedeljske graščine sklical posebno komisijo, ki bi naj poravnala prepir med obema občinama. Ker se to ni posrečilo, je okrožni urad izdal začasno naredbo, da mora med prepirajočima se strankama prenehati vsako nasilje ter občina Grabe, ki je že več let imela v lasti dotično zemljišče, ostane še dalje v posesti, dokler se preporno vprašanje pravnim potom ne reši.

Dne 15. januarija l. 1825. je bil sestavljen zapisnik, v katerem so opisane meje. Gosposka je obe stranki opominjala, naj se z dobrega poravnata. Vkljub temu so prihajale tožbe, da se tržani ne ozirajo na to naredbo, ampak da samolastno motijo posest občine Grabe. Središčani so se sklicevali na neko listino z dne 3. decembra l. 1628., po kateri je takrat Vid Sveder[3] zemljišče prodal središkemu trgu, pa na listino z dne 21. januarija l. 1654. Grabčani pa so se sklicevali na to, da so doslej imeli Log mirno v posesti, in mislijo, da je zemljišče vsled podedovanja ali nakupa nekdaj prešlo v last grabske občine. Dokler se razsodba ne izreče, bodo branili svojo lastnino, nasproti temu pa so Središčani izjavili, da bodo tožbo nadaljevali, če se jim Log ne odstopi. Vpeljala se je stroga

---

[1] Vredno je omeniti, da se je med podpisanimi pričami Tomaž Majcen podpisal slovenski: „Szvedog“.

[2] Razsodba apelacijskega sodišča v Celovcu 14. nov. 1827.

[3] L. 1614. dne 22. febr. je Jurij Sigmund Stubenberg prodal Vidu Svedru svojo šumo na Grabah z vsemi pravicami in pritikami. Njegovemu bratu Ivanu je bil podaril neki travnik, od katerega naj zanaprej plačuje dačo bratu Vidu: 4 kopune na leto. (Trški arhiv.)

preiskava in okrožna oblast je 21. junija 1826. zopet strogo zabičala strankama, da morata mirni biti in da grabska občina začasno ostane v posesti dotičnega zemljišča.

Ko se je za uravnavo davka meseca jun. 1824. pregledovala meja, se je tudi označila meja zemljišča, katero si je svojila ena in druga občina. Središka meja je šla od mejnika $\frac{3\ P}{39\ G}$ ob Dravi severno čez občinsko grmovje ter je v ravni črti prerezala dravsko strugo, je šla preko občinske dobrave k mejniku $\frac{4\ C}{38\ G}$ na zemljišču Antona Vrbančiča, potem v ravni črti preko travnika Ant. Vrbančiča in Jožefa Dogša, pa čez njivo Štefana Dogša in Antona Praprotnika k mejniku $\frac{5\ P}{37\ G}$ na njivi Lovr. Zadravca in Andreja Miklošiča. Tu se je začela meja zemljišča, ki ga je grabska občina sebi svojila. Šla je odtod levo proti obmejni grabi do plota na njivi, imenovani Grabanica, pa do pašnika, kjer je ob plotu Jurija Jakla stal kol $\frac{38\ G}{4\ C}$, tu se je zavila na desno, prerezala v ravni črti pašnik, prvi dravski rokav in dobravo onstran tega rokava in je prišla k prvemu mejniku. V tem krogu se nahaja en del Grabanice, dobrava Majošek, njive Ant. Praprotnika, Štef. Dogša, Andreja Dominkuša, župnijska njiva in travniki Jož. Dogša in Antona Vrbančiča. Na teh zemljiščih si začasno ne smejo Središčani ničesar lastiti, torej ne drv sekati in ne pasti, dokler sodnija ne izreče svoje razsodbe. Ta začasna prepoved pa prav nič ne zasega v pravice sred. trga, ki bo takoj dobil v last zemljišče, ako sodišče tako razsodi.

Pravda je bila izročena borlski sodniji. Borlski pooblaščeni sodnik se je 5., 6. in 7. septembra leta 1825. s svojim pisarjem mudil v Središču, pregledal sporno zemljišče in zaslišal priče Janeza Blaviča, Matija Bračiča, Janeza Bratkoviča in Štefana Marčiča. Zaslužil je 33 gl. 37 kr. konv. denarja, kar so mu plačali Središčani. Pravda se je vlekla celo jesen in zimo, Grabčani in Središčani so opetovano hodili v Borl, naposled je sodnija 6. marca 1826. izrekla razsodbo ter Log prisodila Grabam. Stroški so padli na središko občino; 27. sept. je župan plačal 7 gl. 10 kr. pristojbin, o drugih stroških ni podatkov. Središčani pa s to razsodbo niso bili zadovoljni, ampak so vložili priziv na višje sodišče v Celovcu. Prizivno sodišče je pritožbo rešilo že 8. aprila 1826. št. 4796

ter zavrnilo priziv. Stroški so zopet padli na Središčane, ki pa še niso hoteli odjenjati. Najeli so si v Gradcu (oziroma v Gnasu) odvetnika Bayerja, ki je gnal pravdo dalje. Ta jim je delal pogum, dasi je bilo razvidno, da pravda za Središčane ne more ugodno izteči. Četudi Grabčani niso mogli naravnost dokazati, po kateri poti je Log prešel v njihovo posest, dejanski so ga vendar že od nekdaj imeli mirno v lasti in tako se je lastnina zaletila, proti temu niso stare listine nič pomagale. Odvetnik vendar Središčanom še 30. decembra 1826. želi srečno novo leto in jih zagotavlja, da jih bo še naprej „krepko“ zastopal in upa na dober izid. Ako bi tožba ne bila kmalu rešena, bo stvar naznanil višjemu sodišču, ob enem potrjuje, da je sprejel 40 gl. Takrat še sam ni vedel, da je sodišče malo prej, namreč 20. dec. 1826. št. 1573 rešilo tožbo v prilog Središčanom, priznalo jim je namreč pravico do hrastove šume v Logu. Proti tej razsodbi je pa zopet vložila ugovor grabska občina ter zahtevala novo preiskavo. Meseca junija 1827. je Bayer vložil prošnjo pri prizivnemu sodišču, naj se preiskava poveri kakemu drugemu sodišču in ne borlskemu. In res je potem bilo zaslišanih več prič iz Medjimurja pri ormoški sodniji, vsled česar so Središčani 9. jul. dobili plačilni nalog 7 gl. 29 kr., vendar se je tudi borlska sodnija še naprej s tem pečala, ker jim je še l. 1830. doposlala račun iz l. 1826., 1828., 1829. in 1830. v znesku 28 gl. 35 kr., potem še l. 1831. Tudi velikonedeljska sodnija je imela opraviti s tem, ker je 19. aprila 1827. poslala trgu račun 4 gl. 56 kr. za zasliševanje prič Miklavža Kočevarja, Jerneja Čoliča in Matija Dogša. Meseca majnika i. l. je zopet na zahtevo Bayerjevo ista sodnija zaslišala več prič, za kar je bilo plačati 1 gl. 33 kr. Katera sodnija je sedaj izrekla razsodbo, ni razvidno, ker dotični akti manjkajo, a najbrž zopet borlska. Še 8. decembra 1827. piše Bayer županu Plepelcu, naj gre v Borl in prosi sodnika, da kmalu reši njegovo prošnjo in dopošlje izpoved prič pri velikonedeljski sodniji. Razsodba krajnega sodišča je bila za Središčane neugodna, a so vložili nov ugovor in odvetnik jih je zopet zagotavljal, da upa na dober izid. Pravda se je vlekla še l. 1828., ko jim 2. marca Bayer piše, naj pošlje župan v Gradec Jerneja Čoliča in

kakega starega moža, ki dobro pozna okolico, pa če mogoče, še enega, ki zna nemški, da bo za tolmača. V istem pismu zahteva, naj si dobijo pri ormoški sodniji izjavo medjimurskih prič in ob enem naj mu pošljejo davčno polo iz časa cesarja Jožefa II.

Toda višje sodišče je rešilo tožbo neugodno za Središčane, ki so, podpihovani od odvetnika, prosili celo cesarja, naj se proces še enkrat revidira. A bilo je vse zastonj in Središčani so imeli plačati velikanske stroške. Razen tega, da so že med pravdo plačevali pri raznih sodnijah vsakovrstne pristojbine in svojemu odvetniku izplačali v manjših svotah 184 gl., jim je ta še konečno naračunil 162 gl. 18 kr., dasi mu je še sodnija nekoliko znižala račun. Dasiravno pa so tržani 17. junija 1825. pri borlski sodniji izjavili, da si vzamejo svojega zastopnika in ga bodo tudi sami plačali, so se po izgubljeni pravdi vendar branili plačati. Vsled tega je prišlo do tožbe med Bayerjem in Središčani, stroški so pa l. 1830. narastli na 357 gl. 18 kr. Bayer je tožil župana, starešinstvo in 72 tržanov. Naposled so se pogodili pri ormoški sodniji tako, da mu izplačajo 179 gl. 39. kr. do 1. maja 1831., ostalo pa do 1. avgusta i. l.

Enake prepire zaradi mej srečavamo tudi drugod, zlasti pri deželnih mejah in pri autonomnih občinah. Deloma imajo vzrok v nejasnih razmerah javne uprave, deloma pa v duševnem razpoloženju trških (in mestnih) prebivalcev, ki so bili na svoje pravice sila ponosni in jih je ponos lokalnega patriotizma pogostoma zavedel tudi v trmo.

Obmejnih prask je še bilo tudi pozneje, a se ne moremo ž njimi tukaj podrobneje pečati. Za uravnavo deželne meje se ravnokar zopet delajo priprave. Stalno se ne bo mogla določiti deželna meja, dokler se ne izvede regulacija Drave.

Dne 10. junija 1900. je občinski zastop glede mej sklenil:

Občina Središče stoji na stališču, da ji ostane zemljišče, katero je doslej nemoteno izkoriščala.

Prosi se, da se določi meja in vpiše v zapisnik lastnina, oziroma servitut občine ter to tudi komisija potrdi. Občina Središče ima preko meje na Hrvaškem in na grabskem ozemlju pravico paše, izvoz splavov, izvažanje prodca in peska; te pravice si tudi zanaprej pridržuje.

Povodom meritve se je na središkem ozemlju posekalo drevje, kar pa ne znači meje, temveč ostane sedanja z jagnjedi zasajena leša meja napram Hrvaški.

6. Trško premoženje.

Že od starodavnih časov je imel središki trg znatno premoženje v nepremičninah. Iz starejše dobe nimamo sicer natančnega popisa občinskih posestev, a iz novejše dobe tudi nimamo poročil, da bi si bil trg šele pozneje pridobil svoja posestva, izvzemši nekatere parcele; smemo torej trditi, da je imel trg že od pradavnih časov dokaj posestev.

Že večkrat omenjeni zapisnik Cocljevih srediških posestev iz l. 1579. nam daje nekoliko podatkov tudi o občinskem posestvu. Cocelj je bil od trga kupil neko njivo za 100 križakov, katero je potem zamenjal z Jurkom Kosmačem za neko drugo njivo, ki je bila poleg njegove majhne njive. Še neko drugo zemljišče je bil kupil od trga, katero je potem dal tržanu Klementu Schmitu za 8 oralov (Pifanng) travnika.

Leta 1798. dne 25. septembra so bila cenjena naslednja občinska posestva:

Hrastova šuma Mladoles 39 oralov 115 četv. sežnjev 2780 gl. 24 kr., 2 orala livade 500 gl. Hrastova šuma Rakitje 12 oralov 725 četv. sežnjev in hrastova šuma Gornji gaj 18 oralov 700 četv. sežnjev 1843 gl. 45 kr. Šuma Krtak 12 oralov 1022 četv. sežnjev 315 gl. 58 kr. Hrastova šuma Krtak[1] ž njivo 5 oralov 339 četv. sežnjev 150 gl. Hrastova šuma Doljnji gaj 51 oralov 985 četv. sežnjev 3677 gl. 43 kr. 2 v. Cenitev občinskih zemljišč l. 1798. je ostala dolgo časa za podlago trškim računom. Razen tega je bila cenjena trška hiša 330 gl., mitnica 80 gl., 2 travnika v Lipju 140 gl., njiva 1066 četv. sežnjev 80 gl., uta za opeko 30 gl., logarjeva hišica 30 gl., mitnina poprečno od 5 let 4876 gl. — Občinski blagajnik je bil takrat Matija Horvat.

Središče je še danes ena najpremožnejših trških občin na Sp. Štajerskem. Njeno premoženje je deloma v zemljiščih, deloma v vrednostnih papirjih. Nerazdeljeno občinsko zemljišče meri 394 oralov 992 četv. sežnjev ali 27 ha, 28 a 51 m² v 41 parcelah, ki se dele na pašnike, hoste in njive.

L. 1893. je bilo občinsko premoženje cenjeno tako-le:

---

[1] Obe šumi Krtak sta se pozneje razdelili med posestnike, tako ima sedaj vsakdo razmerno večjo šumo. Op. g. župana.

Zemljišče s poslopji	34.231·19 gl.
Enoletna vrednost občinskih pravic	64·71 „
Glavnice	3863·58 „
Terjatve	20.707·77 „
Premičnine	290.52 „
Gotovina	929·41 „
Skupaj	60.087·18 gl.

Od pradavnih časov poseduje sred. občina realiteto E. Z. 414 urbar. št. 2 pod ormoško graščino, katastr. št. 73 — šuma 19 ha 95 a 42 m² ali 34 oralov 1080 □ s.

Parc. 74 — šume ha 9, a 8 m² 37, ali 15 oralov 1256 □ s. Skupno 29 ha 3 a 79 m² ali 50 oralov 736 □ s.

Čisti znesek prve parcele 90·16 gl.
„ „ druge „ 41·04 „
Njiv: 27 ha 1 a 53 m² 131.20 gl.
Pašnika: 140 ha 47 a 93 m²
Travnikov 3 ha 69 a 40 m²
Šume 40 ha 12 a 79 m²
Vrta: 22 a 96 m²
Stavbišče 36 a 16 m²
Neplodnega zemijišča 28 a 21 m²
Davkov proste zemlje 46 ha 6 a 49 m²

Dne 28. avg. 1782. je kupila občina od Mat. Goloba *Krč* za 55 gl. Mejaši: Josip Ploh pri mostu, Mat. Visenjak, medjimurska meja (Siget) in trška občina. Tudi en del Mladolesa je občina kupila od Vida Riederja za 520 gl.[2]

Podrobneje nam kaže vrednost obč. nepremičnin račun iz l. 1830.

	vrednost[1]
1. Hrastova šuma Mladoles 39 or. 1052 s.	2.780·24 gl.
2. Livada (Aue) 2 or.	500·— „
3. Hrastova šuma Rakitje 12 or. 725 s.	800·— „
4. Hrastova šuma Gornji gaj 18 or. 705 s.	1.843·45 „
5. Borov les Krtak 12 or. 1022 s.	315·58 „
6. Borov les Krtak ž njivo 1 or. 339 s.	150·— „
7. Les Dolnji gaj 51 or. 985 s.	5.677·43 „
8. Občinska in pisarjeva hiša z vrtom	330·— „
9. Mitnica	80·— „
10. 2 travnika v Lipju	140·— „
11. Njiva 1066 sežnjev	80·— „
12. Opekarna	30·— „
13. Logarjeva koča	30·— „
14. Živinska mitnina po 5letnem preseku	4.876·— „
Skupaj	17.633·50 gl.

[1] Po cenitvi 25. septembra l. 1798. — [2] Poročilo g. župana.

V starih časih je imel trg še več drugih dohodkov. Pobiral je sledeče davke in pristojbine:

a) Ob Miholjem je moral vsak tržan plačati po 60 dunajskih vinarjev (Michaeli Zins) za graščino.

b) Mitnino.

c) Mestnino ob sejmih.

č) Mesnino, obrtni davek od mesarjev.

d) Razne globe, od katerih je tretjino dobival župan.

e) Razne pristojbine za rojstne liste itd.

Kakor marsikaj drugo, se je tudi občinsko gospodarstvo v starih časih upravljalo prav „po domače“ in je višja oblast morala večkrat poseči vmes. Iz navodil, ki jih je v tem oziru dajala vlada, okrožna in okrajna oblast, se spozna tudi hvalevredna težnja, zboljšati občinska zemljišča in pomnožiti občinske dohodke. V računu za l. 1810. očita magistratu okrajna oblast, da je drva prodajal pristransko brez dražbe in cenitve na škodo občinske blagajne. To se zanaprej strogo prepove. Župan Nikolaj Kočevar je zaostal z računi za l. 1806., 1807.. 1808. do 15. jun. 1809.; ta račun je bil položen vsled ostrega ukaza okrajne oblasti 7. jun. 1811. Mož namreč ni znal pisati, vsled tega je našla okrajna oblast mnogo nedostatkov v računih.

Dne 18. aprila 1827. je ormoška graščina priobčila magistratu naslednje opombe okrožne oblasti glede občinskih računov:

1. Treba je natančneje iztirjevati zaostale dolgove, zlasti obresti pri zasebnih posojilih; posebno je čudno, da so Matiju Stari pustili narasti zaostale obresti že od l. 1816. na 214 gl. $49^1/_2$ kr. dun. vr., kar bi se že zdavna bilo moralo priklopiti glavnici. Enako je bil Matija Horvat dolžan obresti od l. 1822. do 1824. v znesku 213 gl. 55 kr. Ti zaostatki v prihodnjem računu ne smejo več stati.

2. Potni stroški in izdatki v uradnih opravkih v znesku 24 gl. kakor tudi onih 22 gl., ki so jih l. 1826. izdali pri volitvi in vmestitvi novega župana, se morajo občinski blagajni vrniti.

3. Če župan gre v občinskih zadevah v graščino, si ne sme za to nič računiti, zatorej se l. 1826. izdani znesek 12 gl. 30 kr. dun. vr. mora vrniti.

4. Izdatek 12 gl. 4 kr. za katastralno meritev, izplačan ormoški gosposki, se mora vrniti, ker ni dokazana potreba te meritve in sploh o tem plačilu ni pobotnice.

5. Potroške za oskrbovanje občinskih zadev v Gradcu je treba natančneje izkazati, drugače se morajo vrniti; tudi se ne smejo všteti med občinske izdatke eksekutivni stroški zaradi zaostale zemljiške dače.

6. Občinska zemljišča se naj bolj koristonosno porabljajo, ker nekatari deli sploh nič ne nesejo, pri drugih pa dohodki komaj pokrijejo deželno dačo.

L. 1828. je občina imela dohodkov. . 688 gl. 12 kr. $2^{3}/_{10}$ v.
potroškov pa 616 „ 40 „ $3^{1}/_{2}$ v.
torej je ostalo 71 gl. 31 kr. $2^{4}/_{5}$ v.

Nekatere stranke so tudi to leto ostale še na dolgu s svojimi plačili, zato se je strogo ukazalo, da v določenem obroku plačajo ali pa se naj naznanijo sodniji.

Prav dolg pouk je dobil središki magistrat l. 1840.

Dne 2. marca 1840. naroča namreč ormoška graščina središkemu magistratu:

1. Da obeh blagajniških ključev ne sme imeti odslej blagajnik sam, ampak enega on, enega župan.

2. Kakor hitro bo dozidana nova obč. hiša, se mora blagajna tjekaj spraviti na kraj, ki je varen pred ognjem.

3. O vsakem sprejemku in izdatku treba obvestiti župana, ki mora podpisati dotične akte.

4. Za nezistemizirane izdatke, ki presegajo 10 gl., je treba dovoljenja graščinsko-politične gosposke.

5. Vsaka prodaja ali najem obč. lastnine se mora praviloma vršiti po javni dražbi, za katero je treba dobiti dovoljenja od graščine, kateri se mora predložiti ponujeni znesek. Dražbe se smejo vdeležiti tudi drugi, ne samo domačini, kakor je bil doslej običaj.

6. Gotovina se mora vsako leto plodonosno naložiti; smejo se dajati posojila tudi izven občine, ako je pupilarno varno, kar ima preiskati in dovoliti graščinska oblast, kateri je predložiti vsako tako posojilo z izpiskom iz zemljiške knjige.

7. Vsled pogodbe z dne 30. sept. 1839. med graščino in trgom dobi trg za odvzeto mitnino odškodnine 893 gl. 45 kr.

8. Javne obveznice, ki jih je imela občina, so takrat imele nominelno vrednost 4874 gl. 40¼ kr.

Pri zasebnikih je bilo izposojeno 7098 gl. 35½ kr. Župan in blagajnik sta dolžna jamčiti, da se obresti od teh glavnic točno plačujejo, oziroma morata zamudo naznaniti grašč. oblasti.

9. Pristojbina za podelitev tržanskih pravic se doslej od domačinov ni pobirala, odslej jo mora plačati vsakdo.

10. Mestnina ob 3 sejmih je na tri leta dati v najem.

Vsled pogodbe 30. sept. 1839. je občina dobila pravico lova, ribičije in broda na Dravi, kar je treba v računih izkazati.

V novi občinski hiši, ki je že skoro gotova, bo pred vsem stanovanje za občinskega pisarja (syndicus), katerega si občina že močno želi, in pa za pisarno.

11. V občinski mitnici je stanoval nadzornik komercijalnega urada in je erar zato plačeval na l. 20 gl. najemnine.

12. Če bi si posamezniki hoteli pri obč. opekarni delati opeko, naj plačujejo občini po 3 kr. od 100 opek, za peč pa še 12 kr., če bi pa hoteli opeko prodajati, se morajo še posebej pogoditi z občino.

Odpraviti se mora razvada, da si vsak domačin dela na občinskem zemljišču opeko, kjer se mu zljubi.

13. Dohodki nekaterih zemljišč so se rabili za pokrivanje magistratnih stroškov, imenovala so se zato magistratska zemljišča, druga pa občinska, v računih se naj to posebej omeni, slednja se smejo sčasoma prodati.

14. Gozdne parcele št. 130, 814 a, 815 a so si tržani hoteli razdeliti, česar pa okrožna oblast ni dovolila, ker bi ne odgovarjalo gozdnim postavam, pač pa je dovolila, da se te parcele po javni dražbi prodajo, kar je občina predlagala že l. 1824.

15. Njiva parc. 1689. naj ostane za porabo občinskemu pisarju, ki bi se imel nastaniti v trgu.

Pašnik parc. 379 se naj spremeni v travnik in da v najem na 3 leta, in če bo kaj več nesel, se naj proda na dražbi na korist občinske blagajne.

Pašnik parc. 816, imenovan božja mlaka sred gozda »Doljni gaj« se naj spremeni v travnik, razdeli sporazumno z graščino v kose in da v najem. Če bi se pa ne našel najemnik, ker je

dotično zemljišče moč virno, naj se prepusti komu brezplačno v porabo na 2 leti zproti temu, da izkopa jarke in odvaja vodo ter tako travnik boljša.

16. Parcele št 73, 74, 378, 701a, 701b naj bi po želji občine ostale, da iz njih domačini dobivajo drva in les za stavbe, pa naj bodo last magistrata, zato se pa v njih ne sme pasti, ampak naj se ogradijo.

Da se šume ne vničijo, bo graščina določila dele, ki se smejo zvrstoma leto za letom sekati in bo skrbela, da se le določeni del poseka, potem pa zopet zasadi. Drevje za stavbo je pa izvzeto in se bo sekalo brez ozira na določeni čas, kadar dovolj poraste.

17. Parcela št. 30 (Brezje), na kateri je rastlo brezje in jelšje, ostane za napravo opeke, kakor želi občina, ker je za to primerna zemlja tam. Da pa ne bo nerabljena zemlja zastonj ležala, se v sporazumu z graščino, županom in obč. blagajnikom razdeli v dele ter po zahtevi prepusti brezplačno strankam na 1 ali 2 leti proti temu, da ondi napravijo njive, pozneje se pa po dražbi dajo v najem v prid občinske blagajne. — Še sedaj se na tej parceli dajejo njive v zakup.

18. Parc. št. 2091, tik mesnice in okrajne ceste, naj ostane kot javni prostor, enako parc. 2081, tudi poleg ceste, in pa parc. 2097, prostor pred župno cerkvijo.

Začenši z l. 1840. naj od oktobra naprej občinski blagajnik napravi proračun za prihodnje leto. Tudi naj blagajnik občinskemu računu priloži inventar občinskih posestev, da se ne bodo mogla lahkomišljeno oddajati.

Proti takratnemu blagajniku Jakobu Jaklu tržani niso imeli zaupanja, pri pregledovanju blagajne so se res tudi našle nepravilnosti, zato so 15. aprila morali voliti novega blagajnika. Županstvu se je strogo naročilo tekom tega leta osnažiti vse jarke, ker stoječa voda škoduje zdravju pa tudi bližnjim zemljiščem.

Prišel je poseben komisar, da se je obhodilo vse občinsko zemljišče, postavili mejniki in sestavil zapisnik občinskih posestev, ki so se vsa precenila.

Sedanje občinsko posestvo je le majhen del nekdanjega posestva vsled večkratne delitve.

Ker je v mnogih občinah ležalo mnogo praznega in pustega sveta za pašnike, je cesarica Marija Terezija 7. decemb. 1768. zaukazala, da se v letu dni t. j. od 1. januarija 1769 do 31. dec. i. l. izmerijo vsi občinski pašniki, ki so jih imeli podložniki sami ali skupno z graščino ter porazdelijo posestnikom z ozirom na obseg zemljišča, ki je pripisano k njihovim hišam. Vsled ukaza 30. oktobra 1771. so se ti deleži morali pripisati k neločljivemu hišnemu posestvu. Tako so središke hiše dobile občinske deleže, ki so vknjiženi v zemljiški knjigi l. 1797.[1]

Dne 18. decembra l. 1871. je občinski odbor sklenil, da se večji del občinskega zemljišča razdeli med tržane in sicer: a) Log, Trate, Rakitje, Dolnji gaj; b) razdelitev naj bo kolikor mogoče enakomerna; c) kosi se razdele z žrebom; d) stroške nosi vsak posameznik. Po odborovi seji se je vršila tudi tržanska skupščina, kjer je 100 tržanov glasovalo za razdelitev.[2]

Pašnik „Dolnji gaj“ se je spremenil v travnik, ki redi 4 bike bikorejske zadruge, drugo se proda ter dobi občina do 1200 K na leto od te parcele.

Glede porabe občinskih zemljišč je magistrat večkrat izdal razne naredbe, tako je l. 1722. dne 5. avgusta zaradi pobiranja želoda in svinjske paše bilo sklenjeno, da nihče ne sme pred dnevom svinj na žir goniti, še manj želod pobirati. Kdor bi kaj takega storil, bo plačal 1 gl. 30 kr. kazni.

Dne 1. jan. 1766. o priliki volitve novega župana se je sklenilo, da nihče ne sme sekati drevja brez znanja županovega, sicer plača kazni za drevo veliko ali majhno 1 gl. 30 kr., za hrast 3 gl., za bor 2 gl.[3]

Dne 7. jan. 1782. je bilo sklenjeno, da nihče ne sme sekati od križpotja do Balaš Borkove šume pri cesti. Kazen: za hrast 2 gl., za bor 1 gl., za topolo 1 gl., za jelšo 1 gl.

V seji dne 26. septembra 1886. je občinski zastop izrecno sklenil, da ostane nepremakljivo občinsko premoženje kakor doslej skupna in nerazrušljiva last.

Gmotno stanje središkega trga nam kažejo

---

[1] Gl. str. 460—464. — [2] Občinska kronika. — [3] Obč. zapisnik.

Leto	Državne obvezn.	Zasebne obveznice	Vse premoženje cenjeno	Leto	Državne obvezn.	Zasebne obveznice	Vse premoženje cenjeno	Leto	Državne obvezn.	Zasebne obveznice	Vse premoženje cenjeno
1812[1]	3011·40	539·37	—	1830	7425·40	2921·15	28.882 46	1842	9682.29	24.173·47	51·004·58
1818	4752·40	704·14	26.315·19	1831	„	3475·15	29.548·35	1843	„	28.156·47	53.012·43
1819	„	804 14	—	1832	„	3475·15	29.933·46	1844	„	29.541·47	77.348·12
1821	„	1004·14	28.458·26	1833	„	3875·15	30.184·40	1845	4874·40	31.068·86	73.660·21
1822	„	1004·14	26.411·51	1834	7452·40	4352·45	30.533·45	1846[2]	„	12.837·46	33.489·14½
1823	„	1004·14	27.193·33	1835	„	4502·45	—	1847	3156·52	13.501·17	32.046·28½
1824	„	1324·54	27.319·34	1836	„	5152·45	32.123·31	1848	3156·52	13.980·16	32.026·50
1825	„	1974·54	28.293·24	1837	„	5932·10	—	1849	„	14.262·32	33.062·59
1826	„	2074·54	28·415.55	1838	„	6718·35	33.039·31	1850	„	15.420·86	33.606·14½
1827	„	704·14	26.130·59	1839	4752·40	8123·35	29.152·04	1851	3156.52¼	15.561·26¾	33.811·33
1828	„	2609·15	28·932·55	1840	9682·29	9275.65	33.707·28	1852	„	15.485·11¾	34.763·49¾
1829	7452·40	2771·15	28.511·09	1841	„	17.943·47	48.283·40	1853	„	15.535·11¾	35.149·10

[1] V dunajski veljavi (Wiener Währung). — [2] Naprej konv. veljava (Conv. Münze). — Zaradi okrajšave rabimo decimalno štetje, zaradi starih obveznic se vlečejo drobci ½ in ¼ kr. še tudi v poznejših letih.

Leto	Državne obvezn.	Zasebne obveznice	Vse premoženje cenjeno	Leto	Državne obvezn.	Zasebne obveznice	Vse premoženje cenjeno	Leto	Državne obvezn.	Zasebne obveznice	Vse premoženje cenjeno
1854	3156·52½	15·914·11¾	35.693·52¾	1865	5414·71	19.523·30	43.664·19	1876[2]	4795·12	21.603·44¼	29.527·27
1855	„	15.638·97	35.273·11¼	1866	„	19.466·07	44.190·93½	1877	„	22.218·89	29·527·27
1856	„	15.205·37	36.615·44¼	1867	„	19.413·07	44·861·48	1878	„	22.170·29½	29.928·21¾
1857	„	14.450·37	37.426·36	1868	5414·71½	19.532·14	45.693·53½	1879	„	22.507·29½	30.507·29½
1858[1]	„	14·701·17	37·826·45	1869	„	19.143·14	45.917·43½	1880	„	23.117·24½	30.134·15½
1859	3314·71½	15.835·32	40·755·40	1870	„	19.733·81	45.798·62	1881	„	23.795·84½	30.746·25¼
1860	5414·71	17.364·72	41.483·56	1871	5295·12	19.434·14	45.459·40	1882	„	24.038·69½	31.109·66¾
1861	„	17.830·37	41.747·54	1872	„	19.663·79	45.783·01¾	1883	„	23.884·19½	31.075·53½
1862	„	18.175·37	42·349·78¾	1873	4795·12	20.287·59½	45.112 99¼	1884	„	24.010 24½	31.299·05¾
1863	„	18.527·87	42.958 04	1874	„	20.897·59½	45.321·75	1885	3975·26	24.232·77½	30.876·40
1864	„	19.129·15	43.195·51½	1875	„	21.032·44½	45.450·65				

[1] Ta račun je slednji v Conv. Münz. — [2] Od tega leta naprej niso več obč. zemljišča in poslopja vračunjena, marveč le vrednostni papirji in gotov denar.

Dohodki v l. 1907.	Zaostanek konc. 1906.		V letu 1907.		Vkup		Se je plačalo 1907.		Zaostanek konc. 1907.	
	K	v	K	v	K	v	K	v	K	v
Prebitek koncem 1906.	—	—	3.487	39	3.487	39	3 487	39	—	—
Zasebne zadolžnice	22.325	—	—	—	22.325	—	1.162	—	21.163	—
V središki posojilnici	—	—	1.162	—	1.162	—	—	—	1.162	—
Obresti zasebnih zadolžnic	2.457	80	1.126	25	3.584	05	1.332	76	2.250	40
Zamudne obresti	—	—	56	32	56	32	56	32	—	—
Zemljiščna zakupnina	2.163	16	1.794	50	3.957	66	1.809	—	2.148	66
Ribičija	—	—	30	—	30	—	30	—	—	—
Lovščina	—	—	121	57	121	57	121	57	—	—
Obresti iz posojilnice	—	—	77	97	77	97	77	97	—	—
Stanarina in hlevarina	—	—	845	60	845	60	845	60	—	—
Gozdni doneski	—	—	2.328	—	2.328	—	2.328	—	—	—
Zemljiščna kupnina	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Iz polja, travnikov in drevoredov	—	—	1.605	68	1.605	68	1.605	68	—	—
Zaslužek žage	—	—	1.135	09	1.135	09	1.135	09	—	—
Za zrnje pri mlinu 2402·91 K, za olje 135·54 K	—	—	2.538	45	2.538	45	2.538	45	—	—
Za bencin	—	—	942	39	942	39	942	39	—	—
Za prodec in prispevek robote	—	—	86	98	86	98	86	98	—	—
Bikorejska zadruga	827	72	—	—	827	72	—	—	827	72
Za podeljenje tržanskih pravic	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razni dohodki	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vkup	27.773	68	17.338	19	45.111	87	17.559	20	27.551	78

Ako se dohodki s . . . . . K 17.559·20
primerijo stroškom s . . . „ 14.367·33
se kaže prebitka 31./12. 1907. K 3.191·87

Stroški v l. 1907.	Zaostanek konc. 1906.		V letu 1907.		Vkup		Se je plačalo 1907.		Zaostanek koncem 1907.	
	K	v	K	v	K	v	K	v	K	v
Davek	—	—	1.532	66	1.532	66	1.532	66	—	—
Od občine najeta posojila	25.870	—	—	—	25.870	—	—	—	25.870	—
Obresti od posojil	—	—	1.147	82	1.147	82	1.147	82	—	—
Za bencin	—	—	2.278	44	2.278	44	2.278	44	—	—
Potroški pri mlinu in žagi	—	—	1.986	34	1.986	34	1.986	34	—	—
Vloga v središki posojilnici	—	—	1.206	—	1.206	—	1.206	—	—	—
Plače in nagrade	—	—	1.796	97	1.796	97	1.796	97	—	—
Pisarniške potrebščine, koleki in poštnina	—	—	103	11	103	11	103	11	—	—
Tiskovine in knjige	—	—	61	44	61	44	61	44	—	—
Šolske priklade	—	—	773	78	773	78	773	78	—	—
Razsvetljava	—	—	423	73	423	73	423	73	—	—
Za ceste in mostove	—	—	567	58	567	58	567	58	—	—
Gozdni stroški	—	—	613	68	613	68	613	68	—	—
Poslopni popravki	—	—	447	64	447	64	447	64	—	—
Za polja, travnike in drevorede	—	—	472	54	472	54	472	54	—	—
Potnine okrj. in obč. zastopnikom	—	—	181	—	181	—	181	—	—	—
Občinske in državnozborske volitve	—	—	63	20	63	20	63	20	—	—
Gasilna sprava	—	—	364	97	364	97	364	97	—	—
Obhod deželne meje in odgoni	—	—	36	12	36	12	36	12	—	—
Nabor	—	—	24	—	24	—	24	—	—	—
V ubožno blagajno	—	—	68	97	68	97	68	97	—	—
Za redarstvo	—	—	117	78	117	78	117	78	—	—
Za povzdigo živinoreje	—	—	47	36	47	36	47	36	—	—
Razni stroški	—	—	52	—	52	—	52	—	—	—
Vkup	25.870	—	14.367	33	40.237	33	14.367	33	25.870	—

Trški blagajnik je že več let Ivan Kolarič.

7. Davkarstvo.

Prvotno so deželnemu vladarju plačevali davke le lastniki zemljišč in gospoščin, podložniki, bodisi kmetje ali od graščakov odvisni meščani in tržani so plačevali davščino le svojemu gospodarju deloma v pridelkih, deloma s tlako in tudi v denarju. Ker je središki trg bil podložen ormoški graščini, je tudi njej plačeval davek. Potrdilna listina grofice Barbare Frankopanske nalaga Središčanom naslednja bremena:

1. Vsak tržan mora ob Mihelovem ali ob Martinovem odšteti ormoškemu graščaku 60 dunajskih vinarjev.[1]

2. Ob času trgatve v graščinskih vinogradih Hartl in Žerov je imel vsak tržan na dan poslati po dva berača, nadzorniku pa pišče in za en vinar kruha, cela občina pa za nadzornikovega konja 8 mernikov ormoške mere ovsa.

Od dohodkov pa, ki jih je imela graščina od trga, je imel župan odšteti 1 funt vinarjev za večno luč v cerkvi Sv. Duha.

Prehudo torej niso bili ravno obdačeni, a v takratnih razmerah še tega niso zmagovali. Vsled slabih letin, draginje, bolezni, turških in ogrskih napadov so tržani tako ubožali, da še premožnejši posestniki niso mogli graščini plačevati rednih davkov. Prosili so tedaj graščaka Jakoba Sekelja za potrpljenje, on se jih je res usmilil ter jim je s pismom dne 14. marca l. 1494. spregledal zaostale davke ter mesto običajne dače in robote določil, da odslej plačujejo graščini ob Mihelovem le 50 ogrskih goldinarjev. Le če bi njegovi nasledniki kdaj silo trpeli in bi se časi zboljšali, sme graščina od tržanov zahtevati zopet prvotne davke in roboto.

To pismo je še 100 let pozneje, namreč 20. marca 1595. potrdil Mihael Sekelj ter izrecno dostavil, da neče nič zvišati ali prikrajšati dače in robote, kakor so jo bili dotlej dolžni. Zatorej je med tem robota vendar zopet prišla v navado.

Novi časi so prinesli nove potrebe in tudi nova bremena. Neprestani boji z zunanjimi in znotranjimi sovražniki so stali

[1] Wiener Pfennig je bil koncem srednjega veka najnavadnejši denar v naših krajih. 30 vinarjev je tvorilo 1 šiling ali stari solid, 240 vinarjev pa 1 funt, torej je 8 šilingov šlo na 1 funt (*fl.*), 1 vinar je bil koncem 13 stoletja vreden po priliki naših 14 h.

deželne vladarje ogromno denarja in so vsled tega bili prisiljeni zvišati stare davke in uvajati nove.

Že Friderik Bojeviti (1230—1246) in Rudolf I. Habsburški sta vpeljala na Štajerskem občni davek. Slednji se je sicer moral pismeno obvezati, da ta izredni davek ne sme nikdar postati redni in stalni, vendar so se ti „izredni“ davki od leta do leta ponavljali, da so jih naposled deželni stanovi morali redno dovoljevati in plačevati. Rudolf IV. (1358—1365) je vpeljal davek na vse tekočine, ki so se točile po gostilnah v mestih, trgih in vaseh. Vendar so s temi davki bili bolj prizadeti graščaki kot lastniki zemljišč, kakor pa njihovi podložniki. Toda ob času cesarja Friderika III, ki je bil v večnih denarnih stiskah, so davek raztegnili tudi na podložnike.

V deželnem zboru v Velikovcu na Koroškem l. 1470. so koroški, kranjski in štajerski deželni stanovi uvedli tako imenovani „telesni davek“ (Leibsteuer), ki je zadel vsakega deželana, naj si je bil gospod, meščan, kmet ali berač. Po tej postavi je imel plačati vsak meščan ali tržan, ki je imel posestvo, 2 gl., vsak drugi 1 gl., trgovec 1 gl., rokodelec 32 vinarjev, kmet, ki je imel celo kmetijo, 34 vinarjev, ako je imel pol kmetije, 24 vinarjev, za ženo se je plačal polovični del možev, za otroka 4 vinarje, hlapec, dekla, težak je plačal vsak po 7 vinarjev.[1] S tem davkom je bila naša dežela hudo prizadeta, tem bolj, ker so jo ravno v tistih letih večkrat opustošili Ogri in Turki. Ni čuda torej, da so Središčani kmalu potem tako ubožali, da niso mogli več graščini dajati navadnih davkov.

Turška nevarnost je sploh prebivalcem naše dežele naložila težka in trajna bremena. Za vzdrževanje stalne vojske v obrambo dežele so vladarji potrebovali veliko denarja, zahtevali so torej velike davke od deželnih stanov, ti so pa l. 1518. izposlovali od cesarja Maksimilijana, da so tudi podložniki morali nositi njihova davčna bremena. L. 1542. so v Pragi in l. 1578. v Bruku ob Muri določili stalno mero in podlago za odmerjevanje davka. Preceniti so se morala vsa posestva, ki so jih imeli podložniki, z živino vred; 60. del od cele svote

[1] Mayer F. M., Geschichte d. Steiermark str. 145.

je bil določen za davek, če je torej neko posestvo bilo vredno 60 gl., se je plačevalo 1 gl. davka, ali po takratni navadi 1 funt vinarjev t. j. 240 vinarjev.[1] Pri živinski ceni se je smel šesti del popustiti, če je torej živinče bilo vredno 6 gl., se je plačeval davek le od 5 gl. 60. del t. j. 20 vinarjev. Po tej davčni meri so se razločevala tudi posestva v rustikalna ali kmečka in dominikalna ali gosposka. Rustikalna posestva so se do l. 1848. imenovala tista, ki so že l. 1542. bila v kmečkih rokah, tista pa, ki so l. 1542. bila še v graščinskih rokah, so se imenovala dominikalna, četudi so pozneje prišla v kmečke roke. Posestva, ki so prvotno bila namenjena za vinogradništvo, so se imenovala gorninska (Bergbesitzungen) in njih posestniki gornjaki (Bergholde). Kmečka posestva so kmetije ali želarije. Kmetije (grunt) so bile cele, če se je od posestva plačevalo 2 ali več funtov, $^3/_4$ kmetije, če se je plačevalo 1 funt 4 šilinge ($1^1/_2$ gl.) ali več, pa vendar manj kot 2 funta, pol kmetije, če se je plačevalo 1 funt ali več, pa manj kot 1 funt 4 šilinge, četrt kmetije, ki so plačevale 4 šilinge ali več, pa ne 1 funt, naposled želarije, ki so plačevale manj ko 4 šilinge. Pri dominikalnih posestvih so cele kmetije bile tiste, od kateriih se je plačevalo 21 gl. 30 kr., $^3/_4$ kmetije od katerih se je plačevalo 16 gl. $7^2/_4$ kr., polkmetije z 10 gl. 45 kr., $^1/_4$ kmetije s 5 gl. $22^2/_4$ kr., želarije manj ko 5 gl. $22^2/_4$ kr.

Tudi gosposka zemljišča so bila takrat precenjena, a razlika je bila ta, da se je pri gosposkih zemljiščih računil šele 100. del za davek, torej so bila podložniška posestva veliko bolj obremenjena, najhujše pa so bili zadeti tisti posestniki, ki so redili veliko živine.

Ta davčna mera je ostala v veljavi do l. 1752. in v nekem oziru celo do l. 1848. Ako torej v starih listinah večkrat beremo, da se je zemljiški davek računil po funtih, pomeni to, da je zemljišče bilo vredno tolikrat 60 gl., od kolikor funtov se je plačeval davek. Prvotni davek, da se je od 60 gl. t. j. od 1 funta plačeval le 1 gl., je ostal v veljavi

[1] Goldinar se je imenoval „funt“ radi tega, ker je 240 vinarjev, ki so bili takrat najbolj v rabi, tehtalo ravno 1 funt in tvorilo takratni goldinar.

le do l. 1551., od l. 1551—1570. se je davek podvojil, t. j. vsak podložnik je plačeval od funta 2 gl., l. 1590. še 2 šilinga povrh, leta 1603. pa 3 gl. A poleg zemljiškega davka so še sčasoma vpeljali razne druge davke. Hišnega davka se je plačevalo 1 gl., l. 1616 pa 4 gl. Vsakemu družinčetu je smel kmet pri plači odtegniti 4 kr. za davek. L. 1616. se je zopet vpeljal nekdanji telesni davek (Leibsteuer), l. 1649. so vpeljali davek za oskrbovanje vojakov: od 10 funtov 18 gl., l. 1658. deželno-robotni davek in sicer po 20 vinarjev na mesec.[1] L. 1670. so uvedli t. i. obrestni goldinar (Zinsgulden) za doto cesarskih nevest (l. 1670. za poljsko nevesto). K temu so še prišle doklade za nabiranje novincev, za predprego, za deželni vojni sklic (Landaufgebotgeld).[2]

Vse te davke so nosili tudi središki tržani, vrhtega je tudi graščina zvišala svoje zahteve. V popisu ptujskih gospoščin iz l. 1616. se navajajo razne dolžnosti, ki so jih imeli Središčani napram ormoškim graščakom.[3]

V središkem občinskem arhivu so se ohranili naslednji izkazi o davkih, ki so jih plačevali Središčani v 17. stoletju. L. 1633., dne 11. decembra, tirja ormoški oskrbnik Emerik Topolcaj župana Andreja Modrinjaka, naj do novega leta plača, oziroma iztirja od tržanov 133 gl. 26 kr. davka, 26 gl. 40 kr. obrestne dače (Zins) in telesno dačo kakor prejšnje leto od 45 trških hiš po 1 gl., od želarjev in gostačev 24 gl. 6 šilingov, od vsakega mlinarja po 1 gl. in pa mitnino.

L. 1648. je plačal trg 488 gl. 4 šilinge deželnih davkov ter doklad in sicer: navadne obrestne dače (Ordinari Zins) po 1 gl. od trške hiše, torej 45 gl., štirikratni zemljiški davek od 45 trških posestev: 180 gl., $3^1/_2$ obrestne dače (Drithalber Zins) od funta po 2 gl. 4 šilinge, torej od 45 funtov 112 gl. 4 šilinge, dvakratna doklada po 2 gl. od funta: 90 gl., „rema-

[1] Za utrjevanje deželne meje proti Turkom bi morali pošiljati delavce v roboto, ker bi pa to šlo prepočasno in neredno, so mesto delavcev plačevali davek, delavce pa si je vlada sama najela.

[2] Joherl, n. d. 373. Zadnji davek pa ni bil uveden šele l. 1683., kakor piše Joherl, ampak v srediških računih ga zasledimo prvič l. 1658.

[3] Mitteilungen d. h. V. XL., str. 217; gl. zgoraj str. 272—273.

nenčni“ [1] davek je znašal za celi trg 18 gl., na posameznega tržana je torej prišlo 3 šilinge 6 vinarjev, gornine (Paanweingelt) je plačalo 45 tržanov 34 gl., mlinarskega davka je pa bilo 9 gl.

L. 1649. so trški davki skočili kar na 751 gl. 6 šilingov. To leto se je namreč uvedel davek za oskrbovanje vojakov, katerega so tržani od 1. januarija do 30. novembra plačali 573 gl. 6 šilingov, vrhtega še nekako odstopno doklado (Abdanksgelt) v znesku 81 gl. Navadna obrestna dača, gornina in remanenčna dača je ostala kakor prejšnje leto, ostale dače in doklade so pa odpadle. V teh visokih davkih se še kažejo posledice končane 30 letne vojske.

L. 1650. so se davki znižali na 382 gl., za vojno oskrbovanje so namreč plačali od 1. decembra 1649. do 31. dec. 1650. le 285 gl., ostali davki so bili kakor prejšnje leto oziroma l. 1648.

L. 1651. so se zopet zvišali davki na 469 gl.; za vojno oskrbovanje se je plačalo le 93 gl., a poleg navadne obrestne dače se je še plačalo od funta izredno 45 gl. in enostavne doklade (einfache Contribution) tudi 45 gl. (druga leta včasi po 90 gl.).

L. 1652. so skupni deželni davki, ki jih je trg plačal, znesli 448 gl., na davek za vojaško oskrbovanje je odpadlo 72 gl., $3^1/_2$ obrestni davek je celo odpadel, ostala svota se je razdelila na prej imenovane vrste davka. Enako svoto so plačali Središčani tudi l. 1653. Naslednja tri leta davek zopet znatno raste.

L. 1654. je trg plačal 470 gl. 4 šilinge, prišlo je namreč zopet od funta $1^1/_2$ obrestne doklade (Extra anderthalb Zins) v znesku 67 gl. 4 šilinge. Na starega leta dan je župan Blaž Modrinjak izročil graščaku Adamu Štefanu Pethe 343 gl. 4 šil.

L. 1655. se je doklada prejšnjega leta zvišala pri funtu za pol gl., torej je znesla 90 gl., davek za vojaško oskrbovanje pa 75 gl., polovico je plačala graščina, polovico pa trg. Ves davek je narastel na 496 gl.

---

[1] Remanenzgeld je davščina za prepuščeno sodstvo. Geldleistung für übertragene Gerichtsbarkeit.

L. 1657. se je zemljiški davek početvoril (180 gl.), doklada pa potrojila (135 gl.), za vojno oskrbovanje so tržani plačali 66 gl. (2/3), vsega davka je bilo 628 gl. Župan središki je te davke odštel 1. februarija, 12. junija, 3. in 29. julija ter 21. februarija 1657. velikonedeljskemu komturju. Ormoški graščak Adam Štefan Pethe se je bil namreč hudo zadolžil ter je zastavil velikonedeljski graščini davke, ki jih je imel pobirati v Središču.

Naslednja tri leta je davščni vijak zopet nekoliko popuščal.

L. 1658. se je znižal davek na 486 gl. 2 šilinga, dasi je to leto bil vpeljan nov davek: deželna robota; 45 srediških trških hiš je plačalo za 3 mesece robote skupno 11 gl. 2 šil.

Še nižje je padel davek l. 1659., namreč na 452 gl. 7 šil.; na deželno roboto je odpadlo 9 gl. 3 šil.

L. 1660. je davščni tlakomer zopet poskočil na 556 gl., potrojil se je namreč izredni obrestni davek in zemljiška doklada, vsak po 135 gl.

L. 1661. je šlo zopet za 16 gl. nazaj — 540 gl., dasi sta obrestni davek in doklada ostala potrojena in je deželna robota znašala 7 gl. 4 šil.

Tudi l. 1662. je še bil prizanesljiv državni fiskus, zadovoljil se je s 539 gl. 1 šil. davka; deželna robota je znesla 5 gl. 5 šil.

L. 1663. so se delale velike priprave za vojsko zoper Turke; to so čutili tudi središki davkoplačevalci. Poleg navadnega davka so morali plačati za deželni sklic (Landaufpothgelt) vsaka trška hiša po 2 gl., torej skupno 90 gl., za oboroževanje (Rüstgelt) po 5 šil., torej 28 gl. 1 šil., za deželno roboto skupno 7 gl. 4 šil., vsega skupaj 614 gl. 1 šil.

Skrbipolno l. 1664. je Avstriji prineslo sijajno zmago zoper Turke pri gori Sv. Gotharda in je olajšalo ljudstvu tudi davke. Središčani so plačali vsega skupaj 520 gl. 3 šil. in sicer je vojni davek bil početvorjen zemljiški davek t. j. 180 gl., doklada je ostala enostavna (45 gl.), deželna robota pa je znesla 9 gl. 3 šil.

L. 1665. se je vojni davek znižal na 112 gl. 4 šil., deželna robota pa vsa naslednja leta ostane enaka, namreč 9 gl. 3 šil. Skupni davek je to leto znašal 452 gl. 7 šil., l. 1666. pa 520 gl. 3 šil., ker je vojni davek bil zopet potrojen t. j. po 3 gl. od trške hiše, skupno 135 gl.

L. 1667. se je davek zvišal na 552 gl., l. 1668. in 1669. pa so plačali Središčani 452 gl. 7 šil. kakor l. 1665.

L. 1671. se je znižal davek na 486 gl. 5 šil., dasi se je vojnega davka plačevalo od funta $3^1/_4$ gl. — skupno 146 gl. 2 šil.

L. 1672. se je vojni davek zvišal tako, da se je od funta plačevalo $3^3/_4$ gl. t. j. v vsem 168 gl. 6 šil., skupni davki so narastli vsled tega na 509 gl. 1 šil.

V vsem so Središčani od l. 1648—1672. plačali raznih davkov 12.736 gl. 1 šil., na 1 tržana je prišlo 278 gl. 2 šil. $2\ 3^2/_3$ v.

Iz občinskega računa za l. 1681. in 1682.[1] je razvidno, da so ti dve leti plačali Središčani redne dače (Ordinari Steuer) po 348 gl. 8 kr. 1 v. in pa vojnega davka (Soldaten Zins) skupaj 112 gl. Enako svoto rednega davka so plačali tudi leta 1684.

Ti podatki nam precej jasno osvetljujejo davčne razmere v trgu v drugi polovici 17. stoletja. Kakor drugod je tudi tukaj pobiral davke graščak, vsled česar je prišlo večkrat do prask med njim in tržani, kakor poročamo na drugem mestu.

Tržani so skrbno gledali na prste graščaku in če se je zgodila kaka nepravilnost, so jo prej ali pozneje izvohali; pomagal jim je pri tem njihov pravni zastopnik v Gradcu. Tako so l. 1745. tožili graščino po svojem zastopniku dr. Kajetanu Seifridu Schober pri deželnih stanovih, da je od aprila l. 1711. do konca l. 1744. pobirala od njih nepostavno davek za vojno oskrbovanje. V teh letih so tega davka krivično plačali 765 gl.

Vsa ta leta so veliko pretrpeli zaradi neprestanih vojnih prehodov, vojakom so dajali hrano in stanovanje, povrh pa še je graščina pobirala od njih vojno oskrbnino kakor od tistih krajev, ki niso imeli vojakov na stanovanju in hrani. Ko so od graščaka zahtevali, naj jim povrne krivično iztirjan davek, ni hotel o tem nič slišati. Središčani so bili v zadregi, ker

[1] V deželnem arhivu v Gradcu.

niso mogli s pobotnicami dokazati, da so res plačali ta davek; založene so bile pri nekem „starem županu“, kjer so jih naposled našli, in tako je l. 1746., dne 7. januarija graščina dobila ukaz, naj jim denar vrne in jih več ne nadleguje s temi dokladami. Še l. 1747. je zahteval zastopnik, da se vrne še preostalih 123 gl. 6 šil.

Tudi pri „remanenčnem“ davku se nekaj ni vjemalo, ker so 23. marca 1720. prosili svojega odvetnika, naj v tej zadevi posreduje za njih pri deželnih stanovih. V dar mu pošljejo 120 jajc in 40 polžev.

L. 1741. je Središče imelo sledeči davek:

Navadni obrestni davek . . .	45 fl.		
4 kratni navadni davek . . .	180 „		
$3^3/_4$ Vojaški davek	168 „		
$^3/_4$ Oskrbnine	33 „	45 kr.	
$^1/_8$ Dež. doklade	5 „	35 „	2 v.
$^1/_4$ Dež. obramba	11 „	15 „	
Prosta doklada	45 „		
Remanenčni davek	34 „		
Mlinski davek od 9 mlinov .	9 „		
Gornine	18 „		
	549 fl.	37 kr.	2 v.
L. 1742. pa vsega skupaj	538 „	22 „	2 „

Davčne reforme cesarja Jožefa II., Leopolda II. in Franca I.

Kolikor bolj so se množili davki, toliko bolj se je kazalo, da stara cenitev in napoved po funtih t. j. po 60 gl. vrednosti ni primerna in resnična podlaga za odmerjanje davkov. Ljudstvo je povsod godrnjalo pod težo raznovrstnih, nepravilno in celo krivično razdeljenih davkov. Cesarica Marija Terezija je sicer l. 1748. 1750. in v marsičem zboljšala pobiranje davkov, vendar je še bilo treba korenite preosnove. Cesar Jožef II. je prišel na zdravo misel, da je treba pred vsem najti prave in jasne podlage in mere za davek. Sklenil je, po vsej državi vpeljati enake davke ter vsakovrstne dače spremeniti v eden, enakomerno na vse pokrajine razdeljen zemljiški davek. Najprej je izdal razne naredbe, s katerimi je skušal omiliti ravnanje s podložniki pri pobiranju davkov, dne 15. aprila l.

1785. pa je sklical posebno komisijo, da prouči in pripravi davčno preosnovo. Temeljno načelo te preosnove bi naj bilo, da se zemljiški davek enako razdeli brez ozira na stan in lastnosti posestnika. V ta namen je izdal že 20. oktobra i. l. posebno navodilo in sicer tudi v slovenskem jeziku.

Da se davek pravično in enolično razdeli, je zaukazal popisati in zmeriti vsa rodovitna zemljišča in realitete ter določiti pridelek posameznih zemljišč (§ 1 a, b). Vsak gospodar je moral sam priznati svoja posestva in njih znesek (priroditev); da bi pa ne mogel nihče goljufati, so se napovedi natančno preizkušale. (§ 2.) Popisovanje in merjenje so vodila graščinska in krajevna oblastva v navzočnosti šestero zanesljivih mož, katere si je volila vsaka soseska sama (§ 3). Podkomisijo so tvorili okrožni komisar, ekonom in inženir, ki so dobili natančna navodila (§ 3). Okrožne komisije so bile pod vodstvom in nadzorstvom višje deželne komisije (§ 4). Da se toli koristna in potrebna zadeva ne bi zavlekla, so morala dotična oblastva z delom takoj pričeti ter do konca oktobra l. 1785. ga dokončati. Podkomisija je hodila od graščine do graščine in tudi deželna nadkomisija si je v vsakem okrožju ogledala krajevne razmere, in če bi kje kaka graščina zavlekla delo, je imela komisija na njene stroške poslati tje svoje uradnike, da opravijo ta posel. Čim so graščine dobile potrebna navodila od glavne komisije, so morale takoj začeti z delom (§ 5). Napoved gosposk ali njih upraviteljev se je morala vršiti pred sosesko ali pred njenimi izvoljenimi možmi, napovedovanje kmetov pa vpričo župana in izvoljenih mož (§ 6). Da bi se nihče ne bal povedati resnice, so bile odpuščene vse kazni, ki so bile prej nastavljene, če je kdo zamolčal kako zemljišče ali pridelek; ni se smelo nikomur očitati, če bi zdaj prišlo na dan zemljišče, ki prej ni bilo napovedano in obdačeno (§ 7).

Kakor hitro so se napovedi oddale in pobrale, so se vsa tista zemljišča, ki niso bila napovedana, pa so pozneje prišla na dan, smatrala brez gospodarja in zapadla tistemu, ki jih je ovadil (§ 8). Če je pa dotični hotel ostati nepoznan, se je zemljišče po dražbi prodalo in denar natihoma izročil tistemu, ki je ovadil (§ 8).

Vsaka druga goljufija ali zavijanje bodisi od strani gosposke, uradnikov, inženirjev, zaupnih mož ali gospodarja se je primerno kaznovala, globa pa vročila tistemu, ki jih je ovadil, njegovo ime pa je ostalo prikrito (§ 9). Ko so bile napovedi zgotovljene in potrjene, so se razpoložile na vpogled pri županih ali pri župnikih, da bi ena soseska in en gospodar drugega mogel (previshat) kontrolirati (§ 10).

Popisovanje je vodila ona gosposka, pod katero so bile občine dotičnega kraja. Graščinski uradniki so morali sklicati posamezne soseske skupaj in jim natančno razložiti novo cesarsko postavo.

Pri merjenju in napovedovanju so morali biti vselej navzoči župani in prisežniki, ako bi jih kje ne imeli, so jih morali takoj izmed sebe z večino

glasov izvoliti. Župan, prisežniki in zaupni možje so morali priseči, da bodo svoj posel vestno izvrševali. Če bi bil župan bolan, se je moral postaviti za to drug zanesljiv mož. Izmed 6 zaupnikov so izžrebali tri, ki so morali biti vedno zraven; če je pa kje med temi in gospodarji bila žlahta ali če so prišle pritožbe, so poklicali druge tri.

Preden se je začelo z delom, so se morali prav postaviti mejniki med soseskami. Majhne soseske in pa raztresene hiše so se stegnile v eno in se je potem za njih volilo onih 6 zaupnikov. Popisovanje in merjenje se je vršilo na polju. Poleg župana, prisežnika in treh izvoljenih prisežnikov in drugih treh mož je moral biti zraven tudi gospodar ali sam ali po svojem pooblaščencu, pa to je bilo dovoljeno le tujim in višjim graščakom.

Če kak komad zemljišča (Platz, plesmo) še ni imel imena, se mu je dalo s privoljenjem soseske kako ime.

1600 četvornih sežnjev je tvorilo 1 oral. Pri napovedi priroditve na njivah je prišla v poštev le pšenica, rž, ječmen in oves, od teh je moral napovedati, koliko navadno zraste enega ali drugega. Napovedati je bilo treba, koliko se poseje in koliko se v srednji letini namlati.

Pri zanemarjenih posestvih se ni gledalo na dejanski pridelek, ampak se je določil znesek v primeri z drugim enakim posestvom. Če se je njiva opuščala od časa do časa (Trischfelder), se je to v napovedi označilo in povedalo, koliko let se obdeluje. Sploh je bil hasek, ki ga je neslo zemljišče, merilo za davek.

Ribniki so bili večinoma vsi takšni, da se je voda lahko spuščala in so se orali, torej so se morali tudi kot oratna zemlja označiti pa dostaviti, da je to ribnik.

Pridelek travnikov se je štel po številu voz sena ali otave. Vrti so se šteli kot travniki prve vrste, le če so bili slabi, kot travniki srednje vrste. V § 36. navodila se je želelo, da bi se pašniki razdelili in obdelali, šteti so pa bili kot travniki najslabše vrste; če so bili malo vredni, se je moralo to omeniti. Občinski pašniki, ki niso bili za drugo rabo, so se vpisali s svojim majhnim zneskom. Logi so se morali preceniti.

Tako razdeljeno zemljišče so razvrstili v tri razrede: dobro, srednje in slabo zemljišče. Da bi pa graščine ne mogle davkov zvaliti na podložnike, je bilo določeno, da 70% pridelkov ostane prosto, od ostalih 30% se bo pa plačevalo 12% deželnih davkov. Kar so pa bili podložniki dolžni dajati graščini kot desetino i. t. d., je smelo k večjemu znašati 18%.

Pri njivah in vinogradih se je plačevalo $6^3/_8$ kr. od goldinarja cenjenega pridelka, pri travnikih, ribnikih in vrtovih $10^3/_4$ kr., pri pašnikih, grmovju in hostah $12^3/_4$ kr., pri jezerih in rekah $6^3/_8$ kr. deželnih davkov. Ta meritev se je opirala namreč na načelo: koliko več truda stane obdelovanje zemljišča,

s toliko manjšim merilom se obdači, odtod pride, da so n. pr. njive nižje obdačene kakor pašniki, seveda je pri pašnikih, grmovju i. t. d. bil tudi priznani hasek veliko manjši kakor pa pri njivah, in zato tudi pri davku nižja svota.

Zemljiški davek se je razdelil na podložniška (rustikalna) posestva, a zato so morali graščaki podložnikom kot nadomestek l. 1820. popustiti 16% vseh dač, ki so jih podložniki dajali graščaku kot lastniku zemljišča.

V graščinah je bila okrajna davčna oblast kot prva inštanca, ki je razdeljevala davek na stranke, ga pobirala in odpošiljala dalje. Nad okrajnimi davkarijami so bili okrožni uradi, za ormoški, ptujski itd. okraj v Mariboru, za celo deželo so pa imeli vodstvo deželni stanovi v Gradcu; najvišja davčna oblast je bila dvorna pisarna na Dunaju za direktne davke, za indirektne pa občna c. kr. dvorna komora.

Novi davčni red je stopil v veljavo l. 1789, pa ni imel zaželenega uspeha, ampak je povzročil splošno nezadovoljnost, neštevilne pravde in prepire ter širom odprl vrata zlobnemu ovaduštvu. Graščaki so se pritoževali, da so prikrajšani v svojih pravicah, mnoge graščine so res prišle na boben, ljudstvo pa je godrnjalo, da so pridelki samovoljno in previsoko cenjeni. Kakor v drugih rečeh, tudi tukaj Jožef II. ni imel sreče.

Njegov naslednik cesar Leopold II. je 6. aprila l. 1790. ta davčni red zopet odpravil, toda po starem funtnem sestavu se tudi niso mogli več pobirati davki in tako so se dejanski vendar še ravnali po Jožefovem davčnem redu. Nastala je prava homatija v davkarstvu in ravno takrat, ko so se začele dolgotrajne francoske vojske.

Takratne nejasne davčne razmere nam pojasnuje naslednji vzgled. Središčani so od nekdaj graščini plačevali točarino (Bannweingeld), 34 gl. na leto. S cesarsko naredbo dne 19. avg. l. 1792. je bil ta davek odpravljen; le takrat ga je smela graščina zahtevati, če je gostilničar vzel v najem ali kupil graščinsko krčmo in se je v dotični pogodbi obvezal plačevati graščini letno točarino. Vkljub temu je ormoška graščina še naprej pobirala od celega trga točarino, dokler ni bila prisiljena povrniti cele svote od l. 1792—1798 po 34 gl. za leto.

Zemljiški davek se je prišteval k rednim davkom, k izrednim davkom je pa pripadal pred vsem osebni davek, uveden že za časa Marije Terezije l. 1763. Vsak hišni oče je moral popisati svojo družino, ki je bila pod njegovo skrbjo; o oženjenih poslih je moral sestaviti popis hišni gospodar. Poleg tega je bila še cela vrsta drugih izrednih davkov: doklade za vojašnice in stanovanje za moštvo in častnike, za predprege, za žrebčarstvo, za domobranstvo, za vzdrževanje poslopij okrožnih uradov, za dobavljanje žita za vojaštvo itd. Redne davke so pobirale graščinske gosposke, izredne pa posebni komisarji okrožne oblasti. Tako je ljudstvo imelo opraviti z dvema davčnima gosposkama, komaj se je ene odkrižalo, že se je oglasila druga. Na komisarje, ki so pobirali izredne davke, so pritiskali okrožni uradi, zatorej so brezobzirno iztirjevali izredne davke in so imeli na razpolago tudi vojaško pomoč. Zato pa graščinske gosposke niso mogle nikdar pravočasno pobrati rednih davkov. Tudi v središkem arhivu je iz tega časa veliko opominov, groženj, napovedanih in izvršenih vojnih eksekucij zaradi zaostalih davkov. Tako so v jeseni l. 1797. imeli v Središču dalje časa oddelek vojakov, ki so v trgu in okolici pobirali davek. Dne 21. oktobra je došlo povelje, da morajo nemudoma pobrati še zaostali davek in takoj odriniti v Ormož, da nastopijo pot k svojemu polku. Ti vojaki so bili strašna nadloga ljudstvu; ljudi je kar pretreslo, ko se jim je zagrozilo z vojno eksekucijo, ako ne plačajo davka.

L. 1799. dne 1. novembra je bil vpeljan nov, t. i. razredni davek. Ta davek je zadel vse tiste, ki so dobivali deželno ali zasebno plačo ali pokojnino, obresti od glavnic, zasebnikom posojenih, vdovsko oskrbnino in prevžitnino in druge dohodke med zasebniki na podlagi pogodbe ali sploh kake pravne obveznosti, dalje vse tiste, ki so dobivali čisti dobiček od kupčije, menjačnic, tvornic, iz najemnin, obrti ali kakšne koli industrijske in pridobitne službe. Ta davek se je na podlagi predpisane napovedi odmerjal vsako leto sproti, kakor sedaj naš osebno-dohodninski davek. S cesarskim odlokom dne 5. oktobra l. 1829. je bil ta davek odpravljen in mesto njega 1. novembra i. l. vpeljan užitninski davek, ki se je pobiral do l. 1849., ko je 29. oktob. bil vpeljan občni dohodninski

davek. Vsled postave z dne 25. oktob. l. 1896. imamo mesto tega pridobninski (Erwerbsteuer) in osebno-dohodninski davek (Personaleinkommensteuer).

* * *

L. 1810. je cesar Franc I. z dvornim odlokom dne 21. avgusta ustanovil posebno dvorno komisijo, da konečno uredi davke. Z odlokom dne 23. decembra l. 1817. je pa zaukazal, da se napravi stalni kataster ter uvede pravičen in lahko izpeljiv sestav za zemljiški davek. Za podlago so vzeli razmeritev posestev iz l. 1785. in takratne priznatke dohodkov, katere so spopolnili in popravili Davek so delile na stranke in ga pobirale okrajne davčne oblasti, ki so pa bile pod nadzorstvom višjih kontrolorjev in so se morale ravnati po navodilih deželnih davkarjev.

L. 1805. je plačevalo v Središču 141 hišnih posestnikov in 52 drugih strank davka 492 gl. 33 kr. 3 v., $^1/_8$ obrestnega davka 40 gl. 53 kr. 2 v., šumske dače 110 gl. 26 kr., mesnine 23 gl., vsak po 10 kr., le nekateri po pet, drugi pa nič.

L. 1807. je vojašniškega davka plačevalo 142 hiš 345 gl.

L. 1808. je bilo v trgu 141 hiš in 452 oseb, ki so bile dolžne plačevati osebni davek, ki je znašal po odbitju 1% popusta 223 gl. 45 kr., l. 1810. pa je bilo osebnega davka 220 gl. 47 kr.

Francoske vojske so avstrijskim narodom poleg drugih nezgod naložile ogromna davčna bremena in povrh še povzročile grozen denarni polom. Zlati in srebrni denar je popolnoma izginil iz prometa, rabil se je le bakreni drobiž po $^1/_4$, $^1/_2$, 1, 3, 6, 12, 15, 30 kr. in pa papirnati bankovci po 1, 2, 5, 10, 25, 50, 100, 1000 gl., ki so pa izgubili do l. 1811. skoraj vso vrednost. Če je kdo l. 1810. hotel imeti 100 gl. v zlatu ali srebru, je moral plačati 1000—1200 gl. v bankovcih. Ker je tako silno padla denarju vrednost, je tudi cena vsemu poskočila; par čevljev je veljal 50 gl. v bankovcih, vedro starega vina 70 gl., mernik rži 50 gl., pšenice 70 gl., ječmena 40 gl., ovsa 30 gl. Zadnji hlapec pri hiši je prišel na 100 gl. na leto. Težaki in delavci so se tudi silno podražili, zidar n. pr. je dobival na dan po 4 gl. in zraven dobro hrano. Beda je

postala nepopisna, ker so še vmes prišle slabe letine, oderuhov je pa kar mrgolelo, ki so podraževali blago, bankovcem pa zniževali vrednost. Razmere so postale neznosne in ni bilo druge pomoči, kakor gnilo rano izžgati, z enim silnim udarcem presekati zamotani vozel.

To je vlada tudi storila. Dne 10. februarja l. 1811. se je vsem cesarskim uradom in graščinskim gosposkam odposlal skrbno zapečaten zavoj ter pod hudimi kaznimi zaukazalo, da se ta zavoj ne sme prej in ne pozneje odpreti kakor dne 15. marca ob 5. uri zjutraj. Nihče ni slutil, kaj je v tem skrivnostnem zavoju. Omenjenega dne so bili poklicani v cesarske in graščinske pisarne duhovniki, poštarji, sodniki, župani in občinski svetovalci. Zagonetno pismo se je odprlo in se je glasilo, da od te ure vrednost bankovcev in drobiža pade na petino; goldinar, ki je doslej imel 60 kr., velja odslej le 12 kr., novci po 30 kr, veljajo odslej le 6 kr. i. t. d. Dalje je bilo določeno, da se bankovci sčasoma umaknejo iz prometa ter se za njih petkratno vrednost izda nov papirnati denar t. i. odkupni listki (Einlösungsscheine). Kdor je n. pr. hotel odslej plačati 5 gl. davka, je moral prinesti 25 gl. bankovcev ali pa prinesti odkupni listek, ki ga je moral kupiti za 25 gl., kdor je bil dolžen 100 gl., je moral plačati sedaj 500 gl., kdor je imel gotovega denarja 1000 gl., je imel sedaj le 200 gl. Marsikdo, ki si je prejšnji dan mislil, da je premožen človek, je 15. marca po 5. uri bil berač. Najhujše so bili zadeti tisti, ki so imeli svoje premoženje v gotovem denarju ali ki so živeli od obresti iz javnih fondov, n. pr. ustanov, ker vse take glavnice so se za polovico znižale, če je n. pr. kaka ustanova imela 1000 gl. glavnice, se je odslej računilo, da ustanova znaša le 500 gl.

Meseca julija l. 1811. je vlada začela izdajati nove bankovce po 1, 2, 5, 10, 20, 100 in 500 gl., stari bankovci so pa koncem januarija prišli iz veljave. Ta denar, ki je bil v rabi do l. 1848. se imenuje „dunajska vrednost“. — Ko so bile končane Napoleonove vojske, so se polagoma opomogle tudi državne finance, zlasti ko je bila 1. junija l. 1816. ustanovljena avstrijska narodna banka. Iz te kritične dobe imamo v središkem arhivu naslednje izkaze o davkih:

1. 1810. je osebnega davka plačevalo v Središču 446 oseb v skupnem znesku 223 gl., od katere svote se je smelo odtegniti za pobiranje 2 gl. 13 kr., torej je država dobila 220 gl. 47 kr.

L. 1811. je 142 trških hiš plačalo davka samo za državni dolg 148 gl. 54 kr., po 15. marcu v bankovcih seveda petkrat toliko; vojašniške doklade je 142 hišnih posestnikov od 1. novembra 1810. do 31. oktobra 1811. plačalo 269 gl. 54 kr.

L. 1813. so Središčani istega davka plačali 143 gl. 33 kr.

L. 1814. je bilo pri središkem magistratu vpisano 227 davkoplačevalcev, med temi 142 hišnih posestnikov in 85 drugih strank, ki so plačali 484 gl. 12 1/2 kr. rustikalnega davka t. j. od podložniških zemljišč, 161 gl. 24 1/2 kr. raznih doklad, 31 gl. 57 1/2 kr. nekega drugega davka,[1] 23 gl. 40 kr. pašniškega davka (Weidh-Kreuzer), 19 gl. 48 kr. dominikalnega davka t. j. od magistratskih zemljišč brez šum, 13 gl. 30 kr. mlinarskega davka, 101 gl. 39 1/2 kr. gozdnega dominikalnega davka, skupaj 836 gl. 12 kr. L. 1815. je pa skupni davek znašal 835 gl. 59 1/4 kr.

O razrednem davku imamo iz l. 1809., 1813. in 1814. naslednji izkaz, ki nam ob enem kaže premoženjske razmere takratnega prebivalstva v Središču.

L. 1809. je plačalo 220 davkoplačevalcev I. razreda po 15 kr., 92 II. razreda po 36 kr., 26 III. razreda po 1 gl. 12 kr., 3 IV. razreda po 2 gl. 24 kr.; vsi skupaj so plačali razrednega davka 148 gl. 36 kr.

L. 1813. je bilo 195 davkoplačevalcev I. razreda po 15 kr., 96 II. razreda po 36 kr., 27 III. razreda po 1 gl. 12 kr., 2 IV. razreda po 2 gl. 24 kr., višjih razredov sploh ni bilo v Središču; skupno so plačali 143 gl. 33 kr.

L. 1814. jih je bilo I. razreda 173, II. 91, III. 29, IV. 2, ki so skupno plačali 137 gl. 27 kr. razrednega davka. Obrtni davek je l. 1813. in 1814. znašal po 196 gl., plačevalo ga je 49 strank.

Vkljub slabim letinam 1813—1817. je bilo l. 1818. Središčanom naloženo 1549 gl. 41 1/4 kr. davkov. L. 1815. so bili pre-

[1] Dotična beseda je nečitljiva, ker je papir poškodovan.

računjeni dohodki Središčanom na 3099 gl. 18¾ kr. ter so plačali 232 gl. 27 kr. za deželno predprego, navadnega davka po jožefinskem ključu 393 gl. 44¼ kr., vojne doklade 262 gl. 29 kr.

Za l. 1812. in 1813. je bilo Središčanom naloženo 135 gl. 51 kr. predprežnega davka, navadni davek z dokladami je l. 1813. znašal 393 gl. 44½ kr., za vojaške konje 196 gl. 52 kr.

* * *

L. 1848. je prineslo tudi preosnovo davščnih uradov; kakor druge oblasti, je bilo tudi pobiranje davkov graščinam odvzeto. S cesarsko naredbo dne 19. jul. 1849. so bili uvedeni novi davščni uradi, ki so začeli delovati 1. januarija l. 1850. S cesarskim odlokom 9. oktobra 1853. so bili vsi davščni uradi razdeljeni v tri razrede. L. 1871. so bili davščni uradi zopet preosnovani in l. 1873. uvedeni glavni davščni uradi v večjih mestih in navadni davščni uradi v manjših krajih.

Davki se razločujejo naravnostni (direktni) in posredni (indirektni). Direktni davki se imenujejo oni, ki se naravnost nanašajo na premoženje in dohodke ter se delijo v stvarne ali realne in osebne davke. K realnim davkom se prišteva zemljiški, hišnoobrestni in hišnorazredni davek. Realni davek se nanaša sploh na dohodke iz zemljišč ali poslopij, dočim se osebni davek nanaša na osebno delo in poklic davkoplačevalca. Sem spada pridobitni davek (Erwerbsteuer), dohodninski, osebno-dohodninski in rentni davek. K indirektnim davkom se prištevajo davki na pivo, žganje, sladkor, vino, solni, tobačni, smodniški monopol, kolekovina, poštnina, pravne takse, mitnina. Ti davki spadajo v delokrog finančnih ravnateljstev (za Sp. Štaj. v Mariboru).

8. Mitnina in colnina v Središču.

Pri Nemcih kakor pri Slovanih (na Češkem in Poljskem) je deželni vladar dobival znaten del svojih dohodkov iz mitnine in colnine. Od blaga, ki se je izvažalo preko meje, je bilo treba zlasti na deželni meji plačati gotovi znesek, od blaga pa, ki se je uvažalo, takrat, ko se je postavilo na trg. Deželni

vladar pa je bil zato dolžen, varovati potujoče trgovce in njihovo robo.

Poleg deželnih mitnic so polagoma nastale tudi zasebne. Kakor so namreč vladarji podeljevali raznim velikašem, škofom, samostanom i. t. d. zemljišča, tako so jim dajali tudi pravico, pobirati colnino in mitnino bodisi ono, ki je pripadala deželnim knezom, ali pa so si smeli postavljati poleg deželnih tudi svoje mitnice. Drugim so zopet dajali pravico, da so bili prosti mitnine in colnine, vsaj pri nekateri robi. S pravico, pobirati mitnino in colnino je bila navadno zvezana dolžnost, popravljati ceste in mostove, toda lastniki mitnic ali colnišč so pač dobro izkoriščali svoje pravo, nad olžnosti so pa kaj radi pozabljali. Brez pravega vzroka so razni velikaši delali kar na prostem polju mostove ter od njih pobirali mostnino, čez reke in ceste so razpenjali ožeta in verige ter pobirali mitnino in brodnino.[1] Vsaka dežela je do časa cesarja Jožefa II. tvorila za sebe posebno colninsko ozemlje in ker je bilo vse polno deželnih in zasebnih mitnic, je trebalo od iste robe večkrat plačevati mitnino in colnino. Vse to je zelo oviralo kupčijo, zatorej je bilo velikega pomena, če je bil kdo oproščen mitnine in colnine. Tako je n. pr. vojvoda Leopold z listino, dano 11. novembra l. 1227. v Slov. Bistrici, dal Žičkemu samostanu prostost od mitnine in colnine pri soli in železu.[2] Cesar Friderik II. pa je med drugimi svoboščinami l. 1237. dal Štajercem tudi to, da se je znižala vsa deželna mitnina na ono stopinjo, kakor je bila za časa vojvoda Leopolda, in noben deželni vojvoda je ni smel svojevoljno zvišati.[3]

Kakor mnoge druge graščine, je tudi ormoška imela ob deželni meji tri mitnice: v Središču, v Ormožu in v Savcih, vse tri pa so se smatrale za eden mitninski urad. Skozi celi srednji vek je šla velika prometna cesta od Maribora preko Ptuja, Ormoža in Središča na Ogrsko in Hrvaško, zatorej je bila središka mitnica velikega pomena, ker je bila tik ob ogrsko-štajerski meji kakor mutska ob štajersko-koroški, a važnejša

[1] Grupp, Kulturgeschichte des Mittelalters, II., 153.

[2] Krones, Verfassung und Verwaltung von Steiermark. Graz, 1897, str. 154.

[3] Istotam str. 173.

je bila središka, ker marsikatera roba sploh ni smela iz Ogrskega na Štajersko in nasprotno.

Ako se dandanašnji naši vinogradniki in živinorejci upirajo uvozu tujega vina in živine, so tudi v 16. stoletju imeli sličen gospodarski boj. L. 1533. dne 4. in 16. februarija so deželni stanovi štajerski izdali stroge naredbe zoper uvoz, oziroma vtihotapljanje (Einschwärzung) tujega vina na Štajersko. Deželna vinska paznika Volfgang Goj in Erazem Prantner v okrajih *Ormož,* Ljutomer, Veržej, Radgona, Feldbach, Fürstenfeld in Hartberg sta dobila strog ukaz, po noči in po dnevu paziti na vsa ogrska in sploh tuja vina, ter jih na cestah in potih, v mestih, trgih, gradovih, v hišah in kleteh zapleniti, če potrebno, s pomočjo bližnje gosposke in vojaštva, jih zapečatiti ter skrbno varovati deželne pravice. Če jih pri tem zadene kako zasramovanje ali poškodba, se jim mora naplačati. Zaplenjeno vino se naj proda in $^1/_3$ denarja izroči deželnoknežji komori, $^1/_3$ deželnim stanovom, $^1/_3$ pa vinskim paznikom.[1]

Glede domače živine in žita pa se je naredba štajerskih deželnih stanov glasila nasprotno, *da se ne sme izvažati.*[2] Pri teh zanimivih odredbah takratne agrarne politike je prišel seveda v prvi vrsti v poštev tudi središki trg, ki je imel najožje zveze z Ogrsko.

Vsled pogodbe l. 1654. so se tržani na korist graščine odpovedali pravici do lova in ribičije v Dravi, zato pa so dobili ribičijo v Trnavi in Črncu ter *mitnico,* izvzemši vole in drugo goved.

Če je Središčan peljal seno ali žito iz Ogrskega ali Hrvaškega za svojo potrebo, je bil mitnine prost, ravno tako, če je gnal iz Središča živino na sejem ali kupljeno iz sejma domov. Središki mesar je bil tudi mitnine prost, a le pri oni živini, ki jo je gnal za domačo potrebo, ne pa pri oni, katero je mislil dalje prodajati. Prostor za mitnico si je najemnik sam izbiral, nove zavornice je moral oskrbeti magistrat.

---

[1] Neki Središčanec je pripeljal (v poznejšem času) čez mejo pet polovnjakov vode, zraven pa za tri voze vina; tako je naplahtal mitnico. Slekovčev zapisek.

[2] Muchar, n. d. VIII, 396—397.

Colnino je na novo uredil cesar Leopold I. l. 1658. in potem Karol VI. l. 1737.[1] V 17. stoletju so uvedli prevozno colnino, v 18. stoletju so pa vdarili visoko colnino na tuje izdelke in cesar Jožef II. je l. 1784. celo prepovedal uvoz tiste robe, katere se je dovolj doma izdelovalo. Vlada je hotela na ta način povzdigniti domačo industrijo. Za časa cesarja Jožefa II. so se tudi vse avstrijske dedne dežele na eni strani in dežele ogrske krone na drugi strani proglasile za eno colninsko ozemlje.

Kakor drugod, so se tudi pri središki mitnici godile razne nerednosti in graščina je opetovano zabičevala, naj se držijo mitninskih predpisov. Središčani pa nasprotno tarnajo, da mitnica slabo nese. Tako n. pr. l. 1711. tožijo v pismu na svojega zastopnika v Gradcu, Jurija Rusa, da mitnica čisto nič ne nese, da je huda sila za denar, ker so davki veliki, zaslužek pa slab.

Mitnica pa jim je povrh še prinesla razne sitnobe in tožbe. V arhivu središkem se je ohranil naslednji slučaj:

L. 1720. si je baron Janez Pavel Jožef Stadl nakupil doge na Hrvaškem, katere si je brez vsakih ovir peljal domov, samo Središčani so mu zadnji voz s 600 dogami prijeli in vkljub navadnemu potnemu listu voz in doge zaplenili. Prišlo je vsled tega do tožbe.

Središčani so se zagovarjali, da vsled pogodbe s Pethejem imajo pravico pobirati mitnino; ako bi vsak graščak bil prost, potem bi jim mitnica bila na škodo in ne v korist. Stroškov imajo itak veliko in Drava jim leto za letom jemlje zemljišča. Toda nič ni pomagalo.

Graščaki so celo pri cesarskih mitnicah bili prosti mitnine, če so pokazali izvirni potni list, veliko bolj pri zasebnih. Prejšnje in to leto je Stadl zvozil že veliko dog, kar so Središčani videli in vedeli pa so ga proti potnemu listu pustili prosto iti.

Znotranje-avstrijska komora jim je tedaj 21. avgusta 1720. zaukazala, nemudoma vrniti doge, glede pravice do mitnine pa poslati poročilo.

Velike važnosti je *mitninska naredba Marije Terezije 1. februarija 1757.*

---

[1] Mayer, Geschichte Österreichs II., 333.

Da bi se prosteje razvijal promet, kar so doslej najbolj ovirale premnoge zasebne, graščinske in občinske mitnice — v kvar javnemu blagostanju, zaukazuje cesarica:

1. Nekateri si laste pravico do mitnine, ki je nimajo, drugi prestopajo mero pri pobiranju, in zanemarjajo pote, ceste in mostove, kar zelo obtežuje promet obrtnikom, trgovcem in tudi kmetskim podložnikom, kadar prevažajo svojo robo, ker se pri tolikih mitnicah vsikdar pregleduje, in meri in šteje roba ter računi mitnina. Deželni stanovi štajerski so se že pritožili, da so mnogi graščaki, duhovska gospoda, mesta in trgi svojevoljno vpeljali prej neznano mitnino in colnino. Zato je že cesar Friderik IV. v soboto po vseh svetnikih l. 1445. odpravil vse neopravičene in neobičajne mitnine, tudi one, ki so se vpeljale za popravljenje cest, se morajo zopet odpraviti, kadar so stroški poravnani.

Zato hoče cesarica mitnice tako urediti, da se olajša in povzdigne promet z domačimi izdelki in pridelki. Že njen oče Karol VI. je 5. nov. l. 1736. storil začetek na Češkem s tem, da je proglasil, da ima le deželni vladar pravico pobirati mitnino od podrobne robe, ostale mitnice pa, kolikor dokažejo svojo pravico, smejo pobirati le od konj in voz po različnih razredih določeno mitnino, kakor tudi od goveje živine, ki jo ženejo na prodaj. Marija Terezija je potem to vpeljala na Moravskem in, ko so bile premagane razne težave, na Nižje- in Gornjeavstrijskem, leta 1757. pa tudi za druge znotranje-avstrijske dežele, zlasti za Štajersko.

2. Od dneva, ko se objavi ta naredba, ne sme nihče imeti zasebne mitnice razen tisti, ki so v dodatku te naredbe zapisani, oni pa, ki so opravičeni, smejo pobirati le po določenem tarifu in se pri tem natančno držati raznih oprostitev, pripomb in pogojev proti odmerjeni kazni. Vendar pa so od te zapovodi oziroma prepovedi izvzeta plačila za skladišča v mestih in trgih za robo, ki ostane ondi ni samo na prevozu, kakor tudi mestnina ob sejmih, pa brodnina, kar je zaznamovano v posebnem zapisku.

3. Ostanejo še tudi zanaprej že l. 1726. za popravljanje velikih cest določene mitnice v Fronleithenu, v Vildonu, Landschabrucken, Gornji in Spodnji Plač in Maribor, kakor tudi doklade za popravljanje teh cest, ker se dotični znesek itak porabi v prid javnega prometa.

4. Popolnoma prosta od vskake mitnine, razen da se v Gradcu in v Ljubljani plača mala prevoznina, je vsa ona roba, ki gre od prostih trgovskih mest Reke in Trsta, ali pa tje; tudi konji in vozovi so prosti. Opazilo se je tudi, da se je pri raznih privatnih mitnicah ob sejmskih dnevih mitnina podvojila, odslej naprej se sme jemati vedno enaka — po predpisu določena mitnina in brodnina.

5. One gospoščine in občine, ki še imajo naprej pravico mitnine, se morajo obrniti na kameralno ravnateljstvo, da jim dopošlje mitninsko tabelo. Postranske mitnice se smatrajo z glavno mitnico kot ena mitnica, zato ne sme nihče dvakrat od istega voza tirjati mitnine.

6. *Terezijanski tarif.* Tovorni vozovi, kočije in kaleše z inozemskim blagom ali s popotniki plačajo od vsakega vpreženega konja ali drugega živinčeta po najvišjem tarifu 4 kr., po srednjem 3, malem 2. Voz s suknom, papirjem, železom, jeklom, cinom, platnom, volno, perjem, mlinskimi kameni in drugo trgovsko ali rokodelsko robo, ki se v domači deželi izdeluje, enako tuzemske kočije s potniki plačajo po 3, 2, 1 kr.

Voz z žitom, lesom, senom, ogljem surovim maslom, zabelo, deskami in z drugo domačo surovo robo ali z živežem, ki se vozi na prodaj, po 1 in $^1/_2$ kr. Če je enak voz prazen, izvzemši one, ki so pozneje navedeni, plača se razmerno le polovica.

Enako tudi od obtovorenega konja ali drugega živinčeta, ki nosi blago na prodaj, bodisi da ga kdo jezdi ali goni, se plača razmerno kakor od zapрežene živine, enako od vozička, ki ga ljudje rivljejo ali vlečejo.

Tarif za živino, ki se prižene ali žene skozi dotični kraj na prodaj:

Od konja, govejega živinčeta, mule ali osla, če je čez eno leto staro, od treh enoletnih ali starejših svinj, telet, kozličkov, ovc in druge drobnice 2, 1, $^1/_2$ kr.

Perotnina tukaj ni vključena, ampak je prosta mitnine. Kar pa kdo vozi na prodaj, se plača od zaprege ali tolig, kakor zgoraj.

Mitnine so prosti:

1. Vsi vojaški vozovi.
2. Natovorjeni ali prazni solni vozovi, katere plačuje dežela.
3. Potrebščine za rudnike, kakor to določa posebni rudarski red.
4. Prevoz blaga v Trst ali na Reko.
5. Vsi poštni vozovi.
6. Tisti, ki se vozijo s svojimi ali najetimi konji po svojih opravkih brez kupčijskega blaga.
7. Gosposki vozovi za lastno gospodarstvo ali z živili za lastno potrebo, ne pa za prodajo, če imajo seboj gospodarski list ali seznamek tovora.
8. Robotni vozovi ki grejo na roboto ali od robote in ne vozijo seboj kupčijskega blaga ter se izkažejo z gospodarskim listkom.
9. Vozovi domače dežele, ki se vračajo prazni iz sejma.
10. Domači vozovi iz mitninskega kraja samega z razno prtljago za hišne in gospodarske potrebe.
11. Tisti, ki so že od nekdaj prosti mitnine vsled deželnih sloboščin (Lands-Hand-Veste) ali vsled pogodbe.

Pripombe.

1. Zahtevati več mitnine kakor je določeno, je prepovedano pod kaznijo 6 drž. tolarjev za vsak prestopek.
2. Mitninska tabela mora biti pri vsaki mitnini javno obešena, sicer kazen 12 tolarjev.

3. Ako graščinska gosposka kaj pripelje, kar je kot živež mitnine prosto, pa tistega ne rabi za sebe, ampak je na prodaj, kazen 12 tolarjev.

4. Od označene kazni pripade vsakokrat polovica tistemu, ki to ovadi, druga polovica pa v prvih dveh slučajih državi, v tretjem pa imetniku mitnice, ki je bil prikrajšan. Izvršitev te kazni je stvar okrožnega glavarja.

5. Imetniki mitnic so dolžni skrbeti za dobre ceste in mostove, sicer se jim zapleni mitninski dohodek, oziroma odvzame mitninska pravica. Pri tem seveda sosedi in drugi, ki so dolžni pomagati pri popravljanju cest, niso oproščeni svoje dolžnosti.

6. Če k eni mitnici pripada več podružnih mitnic, se sme mitnina pobrati le enkrat. Kdor se torej izkaže z boleto, se mora pustiti brez vsakega daljnega plačila.

Prej naštete kazni veljajo tudi pri živini; mitnina se plačuje le od živine, ki se žene na prodaj.

Mostnina in brodnina.

Kdor ima pravico do mosta, broda i. t. d., je dolžen vse potrebno v redu imeti in popraviti, če povodenj kaj poškoduje.

Vendar s cesaričino naredbo niso bili odpravljeni vsi neredi in nedostatki pri mitnicah. Vsaj Središčani se pritožujejo, da mitnica slabo nese, stroškov pa imajo veliko; kajpada se pri tem ne sme pozabiti, da so bili vajeni v prejšnjih časih po svoje pobirati mitnino, kar sedaj ni več šlo.

L. 1765. 2. oktobra piše župan graškemu advokatu Kajetanu Schoberju, da „dandanes“ skoro nihče neče mitnine plačevati, ampak hoče vsak prost biti, tudi neče nihče pokazati potnega lista. Popravljati pa morajo ceste in mostove s svojimi ljudmi in s svojim lesom, tako, da si bodo skoro čisto izsekali šume. Z izgovorom, da vozijo provijant, gre noč in dan voz za vozom skozi trg, vozijo pšenico, rž, ječmen, koruzo v Ptuj, v Maribor, v Celovec, v Bistrico, v Celje in drugam na prodaj. Mitnino jemljejo le od konjev, od enega 1 kr., če jih je 5 ali 6 pa 5 kr. Zatorej vprašajo za svet, kaj jim je storiti.

Včasi so na svojo roko skušali zvišati dobiček iz mitnice. Iz l. 1798. nam je znan sličen slučaj kakor l. 1720., vsled ukaza glavnega colnega urada in okrožne oblasti so morali vrniti ptujskemu veletržcu Tadeju Stigelerju 67 gl. 45 kr. 2 v. preplačane mitnine.

Dne 1. novembra 1775. so Središčani sklenili pogodbo z Jakobom Donis, colninskim nadzornikom v fürstenfeldskem

okrožju, kot pooblaščencem c. kr. bančne uprave, vsled katere je prodal središki magistrat s soglasjem vseh tržanov za 64 gl. kos zemljišča za uradno mitninsko hišo in sicer „na tratah“ pri mostu, kjer gre na desno cesta proti Varaždinu, na levo pa proti Nedeljišču, v dolgosti od nedeljiške ceste do dveh velikih hrastov, v širokosti pa od varaždinske ceste do njive Matija Schauerja. To zemljišče je postalo prosto vsake dače, bremena pa, ki so bila na njem, so prevzeli tržani.

Z raznimi pritožbami je najbrž v zvezi, da je l. 1797. graščina zahtevala vse računske priloge, med njimi tudi mitninske polete. Središčani odgovarjajo, da so poprej pobirali mitnino branja in pisanja nevešči tržani, odkar pa poseben uradnik pobira mitnino, se bodo polete poiskale in doposlale. — Tržani najbrž niso slutili, kaj se kuha.

Dne 9. februarija l. 1799. jim je naznanila okrožna oblast, da je sprejemanje mitnine regale (last deželnega vladarja) in ko taka podeljena ormoški graščini, ki je ne sme brez višjega dovoljenja odstopiti komu drugemu. Mitnice v Ormožu, v Savcih in v Središču tvorijo le eden mitninski urad. Zato mora središko mitnico prevzeti zopet ormoška graščina, za odškodnino pa se naj graščina in občina sami pobotata. Le če bi se ne dala dognati za trg pravična pogodba, se naj Središčani obrnejo na okrožno oblast, ki bo stvar preiskala in presodila.

Vsled tega se je začela dolgoletna pravda zaradi mitnice. Iz nekega zapiska povzamemo, da je od 12. septembra l. 1799. do 11. junija l. 1801. mimo središke mitnice šlo iz Ogrskega v Trst in v Idrijo 9965 konj, kar je neslo 174 gl. $5^1/_2$ kr.

Stvar se je vlekla do l. 1824., ko je graščina vsled ukaza okrožne oblasti dne 6. oktobra zaprla središko mitnico. Trgu je bilo prepovedano, napraviti lastno zavoro in pobirati mitnino, ampak zaradi odškodnine za izostalo mitnino se naj pobota z graščino. Graščina pa je trdila, da je stara pogodba iz l. 1654., po kateri je trg dobival $^1/_3$ živinske mitnine, neveljavna, ker je mitnina last deželnega vladarja in se brez njegovega dovoljenja ne sme ne celoma ne deloma komu odstopiti, torej ona pogodba sploh ni bila veljavna. Ker je pa v poznejših časih pobiranje mitnine po občini bilo obremenjeno s popravljanjem velike ceste, ki gre na Ogrsko, in osmero mostov, je občina

zahtevala odškodnino, o kateri graščina ni hotela nič slišati. Pogajanju ni bilo konca ne kraja. Še 27. avg. l. 1830. naznanja okrožni urad magistratu, da graščina sicer oporeka pravici središkega trga do odškodnine, vendar da je pripravljena, poravnati se s trgom. Preden torej magistrat nastopi tožno pot, naj se skuša prej z dobrega pobotati. Tako so vedno staro pesem godli graščina, magistrat in okrožna oblast. V svoji vlogi na okrožno oblast dne 17. sept. l. 1833. pravijo, da je trg že od l. 1645. pobiral del mitnine, glede popravljanja cest pa da je vsikdar izpolnjeval svoje dolžnosti.

Iz župnijskih matrik so nam znani naslednji mitničarji središki:

L. 1696. je 19. aprila umrl „telonarius“ (mitničar) središki Andrej Bedo, star 40 let.

L. 1711. je 1. februarija umrl mitničar Martin Buder, star 76 let.

L. 1720. je bil izvoljen za mitničarja Jurij Kolarič.

L. 1771. so 6. oktobra pokopali ces. mitničarja Franca Saitl.

L. 1780. sta 7. oktobra mitničar Vencel Lintz in njegova žena Jožefa iz hiše št. 81 poslala h krstu otroka, ki je bil krščen na ime Franc.

L. 1783. Janez Friderik pl. Schild.

Od l. 1801. je pobiral mitnino za magistrat poseben c. kr. colni urad in sicer je dne 2. januarija l. 1801. središko mitnico prevzel Tomaž Persoglio pod sledečimi pogoji:

1. Magistrat izroči Persogliu v upravo konjsko in živinsko mitnino proti 15% od 100 gl. in dobi 4 sežnje drv na leto.

2. Zasebna mitnina se pobira od vsega blaga, kakor v Ormožu na odgovornost magistrata.

3. Zapisniki o sprejeti mitnini se morajo voditi natačno po predpisih.

4. Ker je sprejemanje mitnine po noči od voz, ki se prazni vračajo, zelo težavno in mora paznik vedno paziti, ne dobi pa nič od tega, mu vsako četrtletje magistrat da skupno kot nameček 3 gl.

Pogodba velja le za eno leto, in če bi ne ugajala, se mora mesec dni prej odpovedati. Sopodpisali so jo: mitninski kontrolor Alojz Kuster, župan Janez Vrabl, svetovalca Janez Škorjanc in Matija Bedo, Lovro Turk, „Gemeindevorgeher“ in pisar Lovro Jakl.

Tomaž Persoglio je oskrboval središko mitnico do l. 1814., ko je 28. marca odpovedal to službo, vsled česar se je mitnica

oddala na 3 leta t. j. do 1. maja 1817; najemnina se je morala plačevati polletno naprej, ako bi se v 14 dneh ne plačala, se na stroške najemnikove mitnina postavi zopet na dražbo in če bi na tej dražbi se mitnina oddala za manjši znesek od prvega, se primanjkljaj takoj eksekutivno iztirja od prejšnjega najemnika. Vsako leto se mora magistratu predložiti račun o pobrani mitnini.

Gospodarska in poljska vožnja Središčanov, kakor tudi vožnja k središkim mlinom iz Ogrske in Hrvaške je bila prosta mitnine.

Ogrske dežele so tvorile posebno colninsko enoto vse do l. 1850, zato so tudi v Središču bili c. kr. colni uradniki in pa tobačni nadzorniki, večinoma tujci. Finančni uradniki so bili zelo nepriljubljeni, ljudje so jih navadno imenovali „proklete vuge“,[1] ker so nosili žolto obrobljene suknje.

9. Obrtniki.

Obrtniki in rokodelci so v mestih in trgih tvorili jedro prebivalstva, da, kdor je hotel dobiti meščanske ali tržanske pravice, je moral izvrševati kako obrt. V Središču so bile razmere drugačne, tukaj je vedno prevladovalo poljedelstvo, obrt pa se nikdar ni povzdignila do večjega pomena. Zastopani so bili le oni rokodelci, ki so zadovoljevali nujnim domačim potrebam kmečke hiše. Sicer pa je v starih časih v kmečki hiši marsikaj opravila domača industrija, kar sedaj daje zaslužek trgovcu in obrtniku. Tako so si n. pr. Središčani sami zlivali doma sveče. Obrtniki in rokodelci so bili združeni v zadruge ali cehe; središki rokodelci so bili pridruženi ormoškim in ptujskim zadrugam.

V naslednjem naštejemo tiste rokodelce starih časov, ki smo jih zasledili v občinskem arhivu in cerkvenih matrikah.

V zemljiški knjigi l. 1797. je vknjiženo rokodelstvo le pri naslednjih hišah: štv. 21. Jožef Kočevar, tkalčija, štv. 27. Matija Stari, pekarija (osebna pravica), št. 76. Klara Sejnkovič, št. 94. Jakob Jakl, usnjarija, št. 111. nedoletna hči Terezija[2]

[1] Poročilo v deželnem arhivu v Gradcu.

[2] Pozneje mati stolnega prošta L. Herga.

rajnih Matija in Ane Dečko, lončarija, št. 115. Matija Stari, mlin na potoku s 4 kolesi, št. 128. Florijan Mikl, mesnica.

a) Črevljarji.

Nekdaj so natančno ločili črevljarje od čižmarjev, zlasti na Hrvaškem, in ta razlika je bila tudi v Središču.

Po imenu jih je znanih le malo: l. 1712. Mihael Hanželič, l. 1772. v Obrežu čevljar Blaž Alekšič, l. 1773. pa Anton Lončarič, l. 1779. Martin Lašič, ki je bil to leto sprejet za tržana, l. 1809. čižmar Miklavž Primožič, ki je prevzel izdelovanje obutala za deželne brambovce; pomagali so mu pri tem črevljarji iz Obreža, Šalovec, Godeninec, iz Vinskega vrha, iz Krčovine, Brebrovnika, iz Loperšic in Žerovinec.

L. 1813—1815. so našteli v Središču te-le čevljarje: Tomaž Baumann, Janez Klobučar, Miklavž Primožič in čižmar Janez Turk. Plačevali so po 4 gl. davka.

b) Kolarji.

Ni dvoma, da so že od nekdaj kolarji v Središču izvrševali svojo obrt, vendar iz starejših časov sta nam znana samo dva. L. 1710. se omenja neki Ivan Klemenčič, l. 1760. pa Mihael Weiß, kateremu so 24. februarija pokopali ženo Marijo. Omenja se še l. 1774.

L. 1813—1815. sta bila v Središču dva kolarja: Matija Dečko in Janez Rubelnik, oba sta plačevala po 4 gl. davka, dočim je Andrej Borko bil opustil kolarstvo.

c) Kovači.

Za kovače je bil od nekdaj v Središču ugoden prostor, ker je tod šlo neprestano mnogo voznikov. Voznik in kovač pa na potu drug drugemu roko umivata. Kovaško obrt spravlja ljudsko izročilo celo v zvezo s središkim občinskim grbom. V spodnjem delu grba vidimo namreč pet kolobarjev. Pripoveduje se, da je nekoč središki kovač ormoškemu graščaku tako dobro obkoval kola, da je dal Središčanom pravico, imeti v grbu kolesa. Jedro tega izročila ima toliko stvarne podlage, da je obrtništvo res bilo podlaga trgom in mestom ter da je v Središču, kot obmejni in prometni točki od nekdaj dobro uspevala kovačija.

Imena starih srediških kovačev se nam niso ohranila. Prvi kovač, ki ga po imenu poznamo, je Andrej Dukser, ki je dne 4. marca l. 1668. kupil od trškega župana Gregorija Kosca vse kovaško orodje, katero je njegova žena dobila po svojem prvem možu, ki je torej bil tudi kovač.

Kovači so pa bili nastanjeni ob cesti tudi na Grabah in v Obrežu. L. 1710. se omenja v Obrežu ali „v Boboti“ (torej na Grabah) kovač Matija Ivanuša, l. 1711. pa zopet v Obrežu Matija Hettenberger, očividno tujec, priženil se je 16. febr. l. 1710. od Sv. Miklavža v Ljut. gor. ter je vzel Marino, vdovo po rajnem Miklavžu Shezen v Obrežu. Iz l. 1714. nam je znan Matija Kikelj, kovač v Godenincih, l. 1715. pa Miklavž Benz, kovač v trgu.

Okoli l. 1761. je izvrševal v Središču kovaško obrt neki Jakob Golob, kateremu je 25. marca i. l. nagloma v cerkvi med službo božjo umrla 34letna žena Urša.

L. 1771. se omenja kot občinski svetovalec in kovač Martin Šavora, istega leta tudi Janez Munda.

L. 1774. se je priženil iz Cvena v Središče kovač Štefan Bunderle ter je vzel Lizo, hčer središkega kovača Miklavža Šinko-ta. Istega leta se omenja na Grabah kovač Matija Vuk.

L. 1789. si je z dovoljenjem središkega župana postavil zraven hiše trškega pisarja hišo in kovačnico Lovro Prelog.

V zapisniku l. 1813—1815. najdemo kar sedem kovačev v Središču. Ti so bili: Janez Rubin, Matija Šinko, Martin Horvat, Janez Ivančič, ki so plačevali po 4 gl. davka; po 2 gl. je plačeval Matija Vildoner; Franc Hernja in Vid Trstenjak pa nista nič plačevala — menda nista delala.

Važna za kovače na deželi je bila odredba dvorne kancelarije, razglašena z okrožnico štajerske deželne vlade dne 17. decembra 1828, da smejo žreblje za podkavanje izdelovati in na sejmih prodajati tudi kovači na deželi in ne samo žrebljarji po poklicu, ker je ta posel po svoji naravi v zvezi s kovačijo.

č) Krojači.

Krojače imenuje ljudstvo „žnidarje“ ter se nahaja tudi več rodbinskih imen Žnidar, Žnidarič, kar kaže na nemški vpliv. Panonski Slovenci pa krojača navadno imenujejo „sabol“.

kar je povzeto iz madžarskega (szabó), vendar je mogoče, da je korenina te besede slovenska, namreč sъbosti, a vsekako je zanimiv pojav, da se pri tej edini obrti kaže madžarski vpliv.

Najstarejši po imenu znani krojač je Jak. Hrčko, ki je okoli l. 1689. imel sitnobe zaradi tržanskih pravic. (Gl. str. 443—444.)

L. 1771. je bil v Obrežu krojač Andrej Dogša. L. 1773. v Središču krojač Matija Bedo. Dne 1. maja l. 1776. si je neki V. Herbes iz Semiča (Semitschberg) vzel Barbaro, hčer M. Šula, krojača v Središču za ženo in je tako prišel do tržanskih pravic.

L. 1813—1815. sta krojača Anton Habjanič in Matija Borko plačevala po 4 gl. davka.

d) Lončarji.

Iz prejšnjih časov so znani naslednji lončarji v Središču:

L. 1644. se je neki Jurij Peterlin, lončar v Varaždinu, naselil v Središču, a varaždinski lončarski mojster ga je s svojimi pomočniki od takratnega župana Mihaela Kolariča zahteval nazaj.

L. 1755. je 1. julija bil pokopan Andrej Rutar, lončar v Središču „na Bregu“, star 30 let. — L. 1758. je 16. sept. bila pokopana Urša Briznonin, „stara lončarica“, v 90. letu svoje dobe. — Dne 5. aprila l. 1671. je bil pokopan Matija, lončar, dne 10. maja istega leta pa Jakob, ki se je tudi pisal Lončar ter je bil predstojnik bratovščine vseh svetnikov. L. 1676. je dne 28. aprila poslal h krstu hčerko Heleno lončar Andrej Kikelj. L. 1710. se omenja lončar Mihael Porodič, l. 1711. pa Mihael Poškodnik in Simon Doller. Slednjega hčer Rozino je 31. jan. 1720. vzel za ženo lončar Matija Gabrijan.

L. 1771. je bil v Središču lončar Jakob Feit. — L. 1787. je dne 5. jan. vzel Feitovo[1] hčer Gero lončar Janez Čolik.

L. 1813—1815. so v Središču izvrševali lončarsko obrt in plačevali po 4 gl. davka Anton Schuetz, Gera Antonič in Janez Dečko.

Nekdaj sloveča središka lončarska obrt je celo zahirala, tako da sedaj trg nima svojega lončarja.

[1] L. 1786. dne 7. marca je bil pokopan 22letni Jernej Feit, lončar v Središču, ki je na polju zmrznil. Bil je menda brat Gerin. Ime Feit je ponemčeno ime stare središke rodovine Videc, ki je torej vsled tega nesrečnega slučaja izumrla v moškem kolenu.

e) Mesarji.

Prvi mesar v Središču, Matija Žnidarič nam je po imenu znan iz l. 1710, naslednjega leta se omenja tudi na Grabah mesar (lanio) Matija Zagorec. L. 1732. se omenja mesar Matija Gradišnik, ki je pa prebival na Grabah, pa je bil ob enem trški mesar in se je obvezal na leto plačevati trgu 7 gl. 30 kr. mesnine. Mesarska obrt je ostala pri njegovi obitelji, ker se še l. 1770. omenja Anton Gradišnik,[1] mesar in krčmar na Grabah h. št. 16 in l. 1798. istotam mesar Jožef Gradišnik. Trg takrat najbrž ni imel svojega mesarja, ker v nekem dopisu naroča ormoška gosposka središkemu magistratu, naj si oskrbi mesarja, ker pride eskadron vojakov. Če pa ne misli sprejeti posebnega mesarja, ampak prepusti mesnico mesarju na Grabah, naj ta (Gradišnik) zalaga domačine in vojaštvo z mesom. Začetkom leta 1798. je umrl mesar Florijan Mikl, zapustivši dva maloletna otroka, 16 letnega Marka in 14 letno Anico. Magistrat jima je 10. marca postavil za variha peka Matija Stari. Florijan Mikl je 7. januarija 1789. dobil dovoljenje, da si na spodnjem koncu trga postavi gostilno, hlev in mesnico. Za prostor je plačal 25 gl., na leto pa je plačeval davka 3 gl. 30 kr. L. 1792. je postal tudi tržan.

Sicer je trg imel navadno svojega mesarja, včasi so bili na Grabah in v trgu celo trije mesarji. Tako se je 8. jan. 1776. obvezal mesar Andrej Vrečko plačevati trgu 5 gl. mesnine ter zalagati z dobrim mesom trg, pa tudi vojake, ki bi šli skozi Središče. Pozneje se omenja neki Andrej Verčnik, ki je gotovo istoveten s prvim; ž njim so sklenili pogodbo, da bo plačeval 4 gl. mesnine, ker mesnica menda ni posebno nesla, da bi plačeval 5 gl. Ta Verčnik ali Vrečko je še mesaril tudi l. 1782. in plačeval 4 gl. mesnine. L. 1786. pa je imel mesnico že menda njegov sin Franc Vrečko, razen njega pa je bil mesar še Ivan Vrabl. Obema se je strogo zaukazalo, da ob sobotah ne smeta tržiti mesa (ob petkih se itak

[1] Mrtvaška knjiga pravi o njem: Bil je mož vseskozi poštenjak (vir valde bonus), star šele 28 let. 11. oktobra se je po kosilu nekam peljal, a konji so se mu splašili in voz prevrgli, on pa je tako nesrečno padel na glavo, da je bil pri priči mrtev. Župnik je hitro prihitel na mesto nesreče, a ga je našel že mrtvega. Pokopali so ga 13. okt. 1770.

ni prodajalo), tretjemu mesarju, Jerneju Zorec je pa bilo prepovedano zunaj hiše (n. pr. na sejmišču) prodajati teletino in svinjetino. Velika cesta, ki je šla skozi Središče in Grabe, je bila takrat polna voznikov, zatorej je lahko izhajalo več mesarjev in krčmarjev.

Okoli l. 1812. je bil trški mesar neki Jernej Skrinjar. Proti njemu je podpisalo pritožbo 42 tržanov in zahtevalo od magistrata, da mu odvzame mesnico, ker ne drži pogodbe. Obvezal se je, da bo občinstvo vsak teden oskrbel z dobrim mesom; iz početka je še deloma držal besedo, sedaj pa že tri tedne nič ne kolje. Magistrat mu je res odvzel mesnico, ker 1. je že s tem prenehala pogodba, ki jo je ž njim sklenil, da tri tedne ni nič klal; 2. Središčani si morajo v Ormož hoditi po meso, ondotni mesar pa se brani Središčanom dajati meso (!), češ, saj ima Središče svojega mesarja; 3. Skrinjar živi zelo potratno in ker razen mesarije nima drugih dohodkov, pač ne more izhajati s svojo veliko obiteljo. Zakopan je itak že v dolgove in bi še se bolj zadolžil, če bi še nadalje obdržal mesnico, pa bi še naslednika spravil ob zaupanje pri ljudeh.

Ob Veliki noči je kupil vole od nekega ogrskega kmeta za 1100 gl., plačal je le 300 gl., 800 gl. pa je ostal na dolgu. Čez nekaj časa je kmet prišel še po ostalih 800 gl., ker pa ni nič dobil, se je pritožil pri magistratu. Mesar se je opravičeval, da gre hudo za denar, in prosil, naj se mu podaljša obrok. S privoljenjem kmetovim se mu je to dovolilo. Ko je pa potekel obrok in je kmet zopet prišel po svoj denar, se je mesar zopet izgovarjal na slabe čase. Naposled se je kmet vsega naveličal in ga ni bilo več. Drugemu ogrskemu kmetu je ostal dolžen 106 gl., tretjemu pa 200 gl. in takih slučajev je bilo več. Magistrat se je naposled naveličal vednih pritožb in je zaprl mesnico.

V popisu srediških obrtnikov leta 1813, 1814 in 1815 ne najdemo mesarja, menda so le gostilničarji od časa do časa klali, sicer pa je oddajal meso grabski mesar. Leta 1825. pa je v Središču zopet neki Andrej Skrinjar, menda sin prejšnjega, mesar, ki je od 1. avg. do 31. oktobra moral plačati najemnine 75 gl. konvencijske vrednosti, pa še za dve leti zaostale najemnine 600 gl.

Cena mesu 1797. do 19. dec. je bila: *ℓ.* govedine 5 kr., ker pa je vsled pomanjkanja krme cena živini nekoliko padla, je tudi oblast znižala ceno govedini na $4^1/_2$ kr. od *ℓ.*

L. 1832. meseca sept. je stal *ℓ.* govedine 5 kr. konv. d. ali 13 kr. dun. vr.

f) Mizarji.

Mizarska obrt kot posebna panoga ni tako stara kakor druge, ter se je pri nas razvila pod nemškim vplivom, zatorej ljudstvo do današnjega dne imenuje mizarje z nemškim imenom „Tischler“.

O starejših srediških mizarjih nimamo nikakšnih poročil. V zapisniku l. 1813—1815. je omenjen le eden, namreč Anton Kočevar, ki je plačeval 8 gl. davka, Jakob Govedič pa je bil odpovedal izvrševanje mizarske obrti.

g) Mlinarji.

Od starodavnih časov so, kakor drugod, tudi Središčani imeli na deroči Dravi mline, ki so zadoščevali domačim potrebam pa dajali tudi lep zaslužek. Nekateri tržani so imeli celo po več mlinov ali vsaj na dvoja kolesa. Navadno seveda lastniki mlinov niso sami izvrševali mlinarske obrti, ampak so imeli najete izučene mlinarje, hlapce in učence.

L. 1701. se omenjajo naslednji mlinarji: Janez Libuh, Franc Solar in Janez Hlebec, l. 1711. pa (v Godenincih) Janez Mravljak.

Prepis neke listine iz l. 1711. v središkem arhivu govori o pritožbi zoper mlinarje. Kdo jih je tožil, ni povedano, ker je zgornji del odtrgan, a iz besedila je sklepati, da okolišni mlinarji ali peki. Očita se namreč mlinarjem, da daleč naokoli prodajajo moko za žemlje in s tem njim (pekom ali pa drugim mlinarjem) jemljejo kruh od ust. Vsak mlinarski mojster, ki podpira ali dopušča tako prodajo, bo plačal 4 cekine in 4 funte voska za kazen, vsak mlinarski pomočnik ali učenec, ki kaj takega stori, bo pa plačal 2 cekina in 2 funta voska, če pa tega ne bo zmogel, bo dobil batine in bo 3 leta izključen iz mlinarske zadruge.

Med mlinarji so mnogokrat nastali prepiri in tožbe zaradi tega, kdo bo na prvem mestu imel mlin, in mnogokrat je

morala graščinska gosposka poseči vmes. L. 1717. je bil določen red, po katerem se naj vrste mlini, potem znovič potrjen l. 1739., 1748. in 1769. Iz dotičnih zapisnikov je razvidno, da so takrat Središčani imeli 10 mlinov, ki so bili l. 1769. tako-le razvrščeni:

1. (Štefan Plepelec) Matija Jakl.
2. Matija Poljanec.
3. Simunaričevi dediči.
4. (Mihael Dečko) Jurij Dečko.
5. Jakob Škorjanec.
6. (Tomaž Borko) Martin Šavor.
7. Janez Puklavec.
8. (Minael Horvat) Miklavž Šinko.
9. (Franc Modrinjak) Matija Kikl.
10. (Štefan Sejnkovič) Tomaž Vrabl.

Magistrat je moral skrbeti, da so se tega reda mlinarji strogo držali, ne da bi drug drugemu nagajali, samovoljno si izbirali mesta in prednji zadnjim zapirali vodo. Kdor bi prestopil ta red, je plačal prvokrat pri magistratu 1 državni tolar kazni, drugokrat so ga pa morali naznaniti sodniji v Ormožu.

L. 1773. se v poročni knjigi omenja tržan in mlinar Jurij Kosec, l. 1780. pa mlinar Jurij Lašič.

Neki zapisnik nam pove, da so l. 1783. dne 9. maja morali nekateri mlinarji plačati 1 gl. 20 kr. kazni, ker so samovoljno prestavili mline.

Tudi magistrat se je včasi oziral bolj na osebe kakor na pravico. Tako je n. pr. Jakob Škorjanec l. 1792. vložil v graščini pritožbo zoper magistrat, ker mu ni dovolil postaviti mlina na peto mesto, dasi je svojo pravico dokazal s pismom z dne 16. marca 1748. Magistrat je dobil ukaz, da mu to nemudoma dovoli ali pa dokaže, da je Škorjanec to pravico izgubil.

Dne 3. decembra 1785. je okrožna oblast pod kaznijo dveh državnih tolarjev na glavo zapovedala, da se morajo vsi središki mlinarji priklopiti glavni mlinarski zadrugi v Ptuju. To se je tudi zgodilo, kakor potrjuje listina z dne 16. jan. 1786. Takrat je bilo v Središču naslednjih 10 mlinarjev, ki so imeli mline na Dravi z enim gredljem: Matija Jaklin, Miha Poljanec,

Andrej Poljanec, Jurij Jaklin, Anton Korianec (Škorjanec?), Štefan Modrinjak, Florijan Mihael (pač Mihl), Andrej Jakel, Ivan Vrabl. Nikolaj Lesinger in Andrej Jakel sta imela tudi mline na potoku Trnava. Za sprejem so plačali vsak za svoj mlin 6 gl. Mojsterske pravice so jim bile priznane pod sledečimi pogoji:

1. Nikdar ne smejo ustanoviti svoje lastne, od ptujske ločene zadružne blagajne.

2. Vsako leto na Telovo mora vsak plačati po 12 kr. glavni zadružni blagajni.

3. Kdor hoče sprejeti učenca ali ga oprostiti, ga mora prej predstaviti zadrugi.

4. Za sprejem in oprostitev se plača po 1 gl. 15 kr.

5. Središki mlinarji, ki s tem postanejo deležni vseh pravic, ki jih ima zadruga, imajo svojega podnačelnika, katerega volijo z absolutno večino na dve leti in ga naznanijo glavni zadrugi. Takrat je bil soglasno izvoljen Ivan Vrabl.

Dne 4. marca 1769. je bila zaradi mlinov sklenjena naslednja pogodba:

Ker so se vedno dogajali prepiri in prihajale tožbe h graščini, so po natančni preiskavi določili:

1. Naslednje stranke smejo imeti mline po tem le redu: 1. Štefan Plepelec, 2. Matija Poljanec, 3. Simunaričevi dediči, 4. Miha Dečko, 5. Jakob Škorjanec, 6. Tomaž Borko, 7. Ivan Puklavec, 8. Miha Horvat, 9. Fr. Modrinjak, ali drugi lastnik tega mlina, 10. Štefan Sejnkovič. Vse prejšnje določbe glede tega so razveljavljene.

Prvi so večkrat tako nastavili mline, da so zadnjim vzeli vodo, kar je proti pravici in krščanski ljubezni. Zanaprej mora paziti na to magistrat in če prvi ne bi hoteli premakniti svojih mlinov, ne velja več prejšnji red. Magistrat naj pazi na to, da se ne bo delalo zoper ljubezen do bližnjega in prestopalo mej pravice.

Dne 22. sept. 1786. je okrožna oblast rešila neko pritožbo mlinarja Franca Modrinjaka ter odločila naslednje: Mlin se mu naj pusti, a ker se ni postavil v vrsto drugih mlinov, naj škodo sam sebi pripiše. Naroča se:

1. Naj postavi svoj mlin v vrsto drugih mlinov, kakor je navada.

2. Od onega časa, kar je lastnik mlina, naj plača magistratu mlinarski davek, na leto 45 kr., in mlinarski zadrugi v Ptuju letni donesek.

3. Niti magistrat niti zadruga ne smeta od njega kaj zahtevati za tisti čas, ko ni imel mlina in ni mlel.

Mlinski davek

so l. 1814—1816. plačevali naslednji posestniki mlinov:

Jakob Govedič, h. št. 75, je plačeval vsa tri leta po 1 gl. 30 kr.; Matija Stari, h. št. 115, je plačeval po 3 gl. na leto; istotako Jurij Jakl, h. št. 24, isti je pa plačeval še od drugega mlina po 1 gl. 30 kr. na leto. Naslednji posestniki so vsi plačevali po 1 gl. 30 kr. na leto mlinskega davka: Mihael Modrinjak, h. št. 34, Matija Horvat, h. št. 104, Matija Poljanec, h. št. 19, Martin Lašič, h. št. 61, Martin Jakl, h. št. 98.

Zapisnik iz l. 1830. našteva 30 posestnikov, ki so od mlinov davek plačevali. Ti seveda niso vsi imeli svojih mlinov, ampak je več lastnikov bilo na enem mlinu.

Tudi na otoku Trnavi je bil od starodavnih časov mlin, kakor je sklepati iz pisma 8. aprila 1742., s katerim Matija Plank, usnjar v Središču, potrdi, da je kupil od Franca Šavora mlin ter pripozna trgu pravico do ribičije v potoku, pašo ob potoku, pravico nakupa pri prodaji.

h) Pek.

O srediških pekih nimamo iz starejših časov nikakšnih podatkov. Gotovo je pa proti koncu 18. stoletja bil v Središču pek, ker je 7. aprila l. 1798. dobil magistrat iz Ormoža ukaz, naj vsak teden vsaj enkrat nadzoruje ondotnega peka, se li drži predpisane mere in vage. Če ga zasači, da je prestopil predpise, naj mu odvzame vse pecivo, povrh pa še ga naznani ormoški sodniji. Tudi če pecivo ni bilo dobro pečeno ali je bila moka preslaba, ga je moral občinski predstojnik zapleniti in krivca naznaniti sodniji. Od časa do časa je oblast določevala ceno, težo in kakovost moke za žemlje in kruh. Ljudstvu je gotovo bilo to v prid, ker se je cena kruhu morala ravnati po ceni pridelkov; če je padla cena žitu, se je primerno znižala tudi cena kruhu. Razen žemlje, ki je tehtala po 6—10 lotov in se prodajala za 2 krajc. dun. vr., so v dvadesetih letih peki pekli trojne vrste kruh: beli kruh iz čiste pšenične moke po 12 kr. hleb, iz ržene moke in $^1/_4$ pšenične hleb po 12 kr. (imenovan „Bollus“), iz čisto ržene moke hleb po 12 kr. (imenovan „Oblas“). Cena je navadno bila enaka, pač pa se je spreminjala teža.

V začetku 19. stoletja je izvrševal pekarijo v Središču Matija Stari, ki je bil ob enem kmetovalec in občinski bla-

gajnik. L. 1802. je prosil okrožno oblast, naj se mu dovoli za občinsko računovodstvo 32 gl. letne nagrade, ker mora na svoje stroške dati račune spisovati in ga oskrbovanje občinskega denarja zelo moti pri pekariji in kmetijstvu. Okrožna oblast je na to zahtevala 22. jun. 1802. od magistrata, naj pove svoje mnenje. Izid ni znan.

L. 1812—1815. je še v zapisniku srediških obrtnikov zaznamovan kot pek Matija Stari, ki je imel ob enem gostilno in mlin, potem še l. 1841., ko so prišle opetovane pritožbe na ormoško gosposko zoper njega, da peče preslab in prelehek kruh, večkrat pa sploh nima kruha. Dne 22. maja je tedaj ormoška okrajna oblast naročila središkemu magistratu:

1. Naj strogo nadzoruje peke, gostilničarje in mesarje, njih vago ter kakovost živil; vsaj trikrat na mesec naj preiskuje, se li ravnajo po dotičnih prepisih;

2. pek naj vsak dan speče dovolj peciva, žemljo in kruh;

3 pecivo, ki ni dovolj težko, ali ni iz predpisane moke, ali je slabo pečeno, se naj zapleni in stvar naznani gosposki.

i) Tkalci.

Tkalska obrt je bila nekdaj v Središču zelo razvita in središko platno je bilo svoje dni na dobrem glasu. Po imenu nam je vendar znano iz prejšnjih časov le malo tkalcev.

Andrej Zabavnik, tkalec v Godenincih; 19. febr. 1670. mu je bila pokopana žena Gera. L. 1676. dne 16. aprila je umrl in 17. bil pokopan tkalec v trgu Matija Mar. Na Grabah je bil l. 1712. tkalec Andrej Mraz, l. 1713. se pa v trgu omenjata dva tkalca Mihael Pisani (Pisanec?) in Gašpar Krail (Kralj). L. 1768. je 5. marca bil pokopan tkalec (mojster) in tržan Miklavž Lesar (Lesnikar?) star 64 let.

L. 1771. Jožef Jurinič, tkalec in tržan, Blaž Jurinič, tkalec in tržan. L. 1772. Martin Borko, tkalec v Središču, in Janez Ilovčak. L. 1774. Matija Horvat, tkalec v Središču.

V zapisniku l. 1813—1815. je našteto osem tkalcev v Središču in sicer: Filip in Franc Lesnikar, Mihael in Jurij Horvat, Tomaž Bunderl, Anton Solar, Matej Kočevar, Marko Glavnik; vsi so plačevali na leto po 2 gl. davka.

V zadnjih 50 letih se je ravno v tej obrti med našim ljudstvom izvršil velikanski preobrat. V Slomšekovih časih je še bila velika čast za žensko, če je znala „tenko nit narediti", sedaj je kolovrat predicam zastal, mnoge ženske in dekleta tudi na kmetih ne znajo več presti. Kar je prej napravila predica in zaslužil domači tkalec, pride sedaj nazadnje v žep velikim tovarnarjem v tujih krajih. Tuja industrija nas je zasužnjila, s kolovratom pa je iz domače hiše izginilo tudi mnogo stare poezije. L. 1908. je bil v Središču le še en tkalec.[1]

j) Usnjarji in krznarji.

Obojna obrt je v Središču jako stara in so bili za to tudi ugodni pogoji v Središču: dovolj vode in čresla, obilo živine na Štajerskem in v Medjimurju, kjer so krznarji dobivali tudi ovčje kože za kožuhe, dokaj živahen promet in nujna domača potreba, ker Ormož, Čakovec, Ljutomer in Varaždin so predaleč. Odkar so ljudje začeli opuščati tople kožuhe in rajši zmrzujejo v lahkih suknjah, za katere pošiljajo k nam blago za dober denar tuje tovarne, je krznarstvo skoraj do cela izginilo iz dežele. Nekoliko boljšo usodo imajo usnjarji, dasi tudi oni čutijo konkurenco velikih tovarniških podjetij.

L. 1713. je v Središču obdeloval kože neki Blaž Elijaš, odpuščen vojak; l. 1715. se omenja krznar Blaž Tillio, okoli l. 1722. pa Blaž Kralj, ki je bil zelo prepirljiv človek in je imel pravde z župnikom in županom. L. 1736. i. d. se omenja kožar Andrej Bedo, tržan središki, l. 1742. usnjar Matija Plank, l. 1744. pa neki Andrej Mahinič, kožar, ki je 17. maja z županom Andrejem Simunaričem zamenjal neki travnik.

Cesar Karol VI. je 18. januarija 1719. potrdil ormoškim usnjarjem pravico, na dve milji daleč izdelovati in prodajati kože. Te pravice so bili deležni tudi središki usnjarji, ki so bili z ormoškimi združeni v eno zadrugo.[2]

L. 1754. je 4. febr. bil pokopan Jakob Rojko, usnjar v Središču, star 59 let.

---

[1] Poročilo trškega županstva

[2] Obvestilo na središki magistrat v trškem arhivu.

L. 1771. se omenja v poročni knjigi Matija Jakl, usnjar in tržan v Središču.

L. 1772. Tomaž Horvat.

L. 1813—1815. so v Središču trije usnjarji (krznarji se ne omenjajo): Matija Horvat, Jakob Jakl in Martin Sejnković, ki so plačevali po 8 gl. davka.

k) Zlatar.

Tudi tega zasledimo v nekem pismu po priliki iz l. 1717., kjer se mimogrede omenja, da je Gregorij Čoling (Čolik-Čulek) pral zlato v Dravi ter je imel za to tudi spričevalo.

* * *

L. 1813. je bil v Središču tudi *klobučar* Marko Mikl in *remenar* Janez Mlinarič, ki sta vsak po 4 gl. davka plačevala.

L. 1908. je bil v Središču 1 barvar, 1 cementar, 1 tkalec, 2 ključavničarja, 1 tesar, 1 strugar, 1 mesar, 1 pek, 2 klobučarja, 2 krojača, 4 šivilje, 7 čevljarjev, 2 usnjarja, 2 sedlarja, 2 mizarja, 2 sodarja, 4 kovači, 5 kolarjev.

* * *

Trgovci z različnim blagom so sedaj v Središču štirje, trgovca z usnjem dva, trgovec z lesom 1, s perutnino in z jajci po eden. — O starejših srediških trgovinah nimamo natančnejih poročil, a kupčija s Hrvaško in Ogrsko je bila od nekdaj živahna, prečila jo je pa v poprejšnjih časih stroga colninska postava, vsled česar se je tukaj ob meji vgnezdilo vtihotapljanje.

10. Kmetijstvo.

Slabo razvito kmetijstvo, zapravljivost, slabe letine, pa vojske, vse to je povzročilo, da je gmotno stanje srediških prebivalcev v prejšnjih stoletjih bilo večkrat slabo; to nam pričajo prošnje na ormoško graščino za oprostitev dače v 15. in 16.

stol. A tudi koncem 18. stol. je bilo dosta slabo. Značilna je v tem oziru izjava župnika Matija Dominkuša (1770—1781). Cesar Jožef II. je namreč določil, koliko štolnine je treba plačevati pri pogrebih i. t. d.; prebivalci so bili razdeljeni v več razredov, tako je prišlo, da so tržani, ki so imeli pol kmetije, stali v višjem razredu in več plačevali kakor želarji in viničarji na deželi, dasi so slednji mnogokrat boljše stali kakor tržani. V Središču je cesarska naredba povzročila mnogo nezadovoljnosti, župniku pa sitnob, ki je vsled tega vložil ugovor na okrožno oblast, češ, naj se za Središče ta naredba razveljavi, ker itak v Središču ni ne enega premožnega tržana, ampak so takorekoč sami berači.[1] V tej obliki seveda izjave ni vzeti doslovno, ampak gotovo je, da je v trgu takrat vladalo precejšnje siromaštvo.

Kakšno je bilo imetje posameznih srediških tržanov koncem 18. stoletja, nam spričujejo nekoliko zapuščinski zapisniki v občinskem arhivu. — Za vzgled navedemo tri.

Dne 11. febr. 1787. so magistratni cenilci Marko Horvat, Ivan Horvat in Ivan Vrabl z županom Štefanom Modrinjakom cenili zapuščino po umrlem tržanu Mat. Hernja.

Hišo z novimi hlevi in sadonosnikom „na Bregu“ št. 13 so cenili na . .	60 gl.
Travnik doma	40 „
Njive na Ogradi, poleg Jere Šinko in Fr. Novak	35 „
$^3/_4$ orali njive na „širokih njivah“, poleg Adama Kolariča	15 „
$^1/_2$ orali šume poleg Jožefa Kočevarja in Jakoba Plepelca	15 „
Krpa travnika v Lipju, poleg Ivana Vrabla in Fr. Novaka	5 „
Živali:	
2 kravi	16 gl.
1 svinja	1 „

Med domačo premičnino se navaja 1 mernik (1 gl. 30 kr.) ajde, 1 predalčnik (kaselj), 5 kadi, 1 kramp, le ena napravljena postelja, 1 svečnik s čistilcem vreden 6 kr., 6 funtov prediva, vsa železnina 30 kr.,

[1] Ingleichen befindet sich in meiner Pfar der Markt Polstrau, in welchem kein einziger Vermögender Bürger, sondern sozusagen lauter Bettler zu finden sind... Žup. arhiv.

vsa kuhinjska posoda 15 kr. Celo premoženje je bilo cenjeno na 197 gl. 51 kr., od tega pa še je moral dobiti brat rajnega Jernej Hernja 67 gl. 51 kr., vdovi je vsled jutrne pripadlo 85 gl., cenilni stroški so znašali 1 gl. 40 kr., za dediče, 3 otroke: Anton (12 let), Martin (10 let) in Helena (15 let) je ostalo za razdelitev le 43 gl. 30 kr. v enake dele.

Drug inventar z dne 30. febr. i. l. obsega zapuščino po Mariji, ženi Jožefa Borko, tržana v Središču. Cenilci so isti.

Njen prvi mož je bil Jakob Šinko, iz drugega zakona so bili otroci: Jurij (26 l.), Tomaž (24 l.), Jakob (16 l.) in hči Katica (14 l.). Po svojih stariših je rajna podedovala 67 gl. 39 kr., po prvem možu ji je pripadlo 30 gl. kot lastnina vsled zak. pogodbe in kot univerzalna dedinja je dobila po njem, po odbitih stroških in dolgovih, 54 gl. 35 kr. 2 v.

Vso njeno obleko in perilo so dediči prepustili brez cenitve Katici.

Cela svota je tedaj znašala 152 gl. 14 kr. 2 v. Od tega je pripadlo možu vsled zak. pogodbe z dne 1. februarija 1761. kot lastnina 44 gl., pristojbina, pisarniški stroški in kolek so znašali 3 gl. 4 kr. 2 v., torej je ostalo otrokom materine dedščine 105 gl. 10 kr. in je na vsakega prišlo 26 gl. 17 kr. 2 v.

Tretji inventar je sestavljen 15. februarija 1787. o zapuščini tržana Lovrenca Majoško. Zapustil je vdovo in tri polnoletne hčere Uršulo, Katarino, Barbaro. Cenilci: Št. Modrinjak, Mat. Jakl in Fr. Modrinjak.

Hiša št. 30 je bila cenjena na 50 gl., 2 orala njive v Ogradih 80 gl., 1 travnik v Lipju 30 gl., $^5/_4$ or. njive na Zalogah 50 gl., mala hosta 30 gl., $^3/_4$ or. travnika v Šparovcu 15 gl. Živali: 1 konj vreden 12 gl., 1 krava vr. 8 gl., tele vr. 4 gl., 1 svinja vr. 1 gl. 30 kr., 2 prašiča vr. 30 kr. Pohištvo je brez specifikacije cenjeno na 1 gl. 45 kr., posoda za žito 2 gl. 30 kr., železje 1 gl., 1 voz 5 gl. Vsa zapuščina 291 gl. 15 kr.

Vdovi je vsled zak. pogodbe z dne 13. februarija 1745. pripadlo kot zapisana lastnina 20 gl. in polovica od pridobljenega premoženja 135 gl. 37 kr. 2 v. Pristojbina, pisnina in kolek 4 gl. 21 kr. 2 v., skupaj 159 gl. 59 kr. dolga, torej je ostalo za razdelitev 131 gl. 16 kr., na vsako hčer 43 gl. $45^1/_3$ kr.

Gospodarski propad središkega prebivalstva je povzročila tudi Drava, ki jim je razkopala polje in travnike. Uprav obupen klic odmeva iz pritožb Središčanov, da si ne morejo več „marhe“ rediti. Preveliko občinsko zemljišče, katerega znaten del je bil popolnoma prazen, in če je nekoliko suša pritisnila, niti za pašnik ni služilo, tudi ni bilo v prid kmetijstvu. Od časa Marije Terezije in Jožefa II. se je delalo na to, da se nekaj občinskega zemljišča razdeli med občinarje ter obdela za travnike in njive. V 18. in še začetkom 19. stoletja je bila tudi krog Središča navada, kakor je še dandanes deloma po Hrvaškem, da so

spuščali živino vse poprek na njive, kakor hitro je prvi gospodar pospravil svoje pridelke, vsled tega so bili drugi prisiljeni večkrat še nezrelo setev požeti, da jim je živina ni vničila, z ozirom na to tudi nihče ni mogel prosto razpolagati s svojim poljem, da bi si zboljšal pridelke.

Zato je ormoška graščina 30. septembra 1809. dala strog ukaz, da se v Središču in sosednih Grabah ta zloraba takoj odpravi in storjena škoda popravi.

Med tem so tudi francoske vojske občutno zadele središki trg in le polagoma so celile prizadete rane. Iz statističnih podatkov l. 1814., ki so se zbrali iz vseh okrajev po naročilu nadvojvoda Ivana, zvemo za Središče naslednje:[1]

L. 1813. je bilo v trgu 142 hiš, 161 obitelji, 382 moških, 384 ženskih oseb, skupaj 766 (nasproti 1125 l. 1900. in 970 l. 1850.). Goveje živine (Rinder, konj ne omenja dotični zapisnik) 331 glav (nasproti 594 l. 1900.). O številu konj imamo pa zapisnik iz l. 1805., ko so delili prevozne stroške za vojno. Takrat je pri 129 srediških hišah bilo vozne živine 147 konj in 14 volov. Močnejše hiše so imele po tri konje, le dve po 4. L. 1813. je bilo v središki občini 763 oralov 1448 četv. sežnjev njiv (t. j. 439 ha, 59 ar, 99 m², l. 1900. pa okroglo 375 ha), travnikov 194 oralov 1594 četv. sežnjev (112 ha, 21 ar, 33 m², l. 1900. okroglo 106 ha), pašnikov, gozdov in grmovja 381 or. 805 četv. sežnjev ali 219 ha, 54 ar, 14 m².

Dominikalnih posestev je bilo: njiv 10 oralov 463 četv. sežnjev, travnikov 1 oral 1442 četv. sežnjev, pašnikov, šum in grmovja 381 or. 805 četv. sežnjev.

Isto poročilo nam podaje tudi izkaz žitnih cen l. 1805. do 1810. v ormoškem okraju.

---

[1] Poročilo središkega magistrata (sindika Kreuliča) z dne 10. januarija 1814. v dež. arhivu v Gradcu.

Pridelek	L. 1805.				L. 1806.				L. 1807.				L. 1808.				L. 1809.				L. 1810.			
	Pred Jurjevim		Po Jurjevem		Pred Jurjevim		Po Jurjevem		Pred Jurjevim		Po Jurjevem		Pred Jurjevim		Po Jurjevem		Pred Jurjevim		Po Jurjevem		Pred Jurjevim		Po Jurjevem	
	gl.	kr.	gl.	kr.	gl.	kr.	gl.	kr.	gl.	kr.	gl.	kr.	gl.	kr.	gl.	kr.	gl.	kr.	gl.	kr.	gl.	kr.	gl.	kr.
Pšenica	6	—	4	39	7	—	4	36¼	6	—	2	53	5	15	2	27¾	6	—	2	23	9	—	2	35¼
Rž	4	—	3	6	5	—	3	17¼	4	—	1	55¼	4	—	1	53	5	—	1	59	6	—	1	43¾
Ječmen	3	—	2	19½	4	—	2	37¾	2	30	1	11¾	2	45	1	18	2	30	—	59	3	—	—	52
Oves	2	—	1	33	3	—	1	58¾	1	40	—	48	2	30	1	10	2	—	—	47¾	4	—	1	9
Proso	4	—	3	6	5	—	3	17¼	4	—	1	55¼	3	30	1	39	4	—	1	35	5	—	1	26¾
Ajda	3	—	2	19	4	—	2	38	2	30	1	12	3	—	1	25	3	—	1	11	4	—	1	9
Koruza	4	—	3	6	6	—	3	57	4	—	1	55	4	—	1	53	5	30	2	11	8	—	2	18

Še natančneji vpogled v gospodarske razmere Središčanov v tistih kritičnih časih nam podaje zapisnik desetine, ki so jo Središčani dajali branečki graščini. To desetino je občina vzela v najem in jo sama pobirala. Pravico do te desetine je branečki graščak l. 1623. bil kupil od Wolfa Sigismunda Herbersteina.[1] L. 1824. je občina plačala branečki graščini 430 gl. najemnine. Dotični zapisniki iz l. 1814., 1819., 1820. in 1824., ki so se ohranili v središkem arhivu, nam po priliki kažejo, koliko je takrat neslo kmetijstvo v Središču. Graščina, oziroma občina je vzela vsak 10. snop, oziroma pri 6 hišah tudi gos. Kakor znano, je l. 1814. bilo zelo slabo, to se vidi tudi iz desetine v primeri z l. 1819. Ječmenske desetine l. 1814. sploh ni bilo. Da nam dotični pregled, ki bi itak zanimal le malo čitateljev, ne vzame preveč prostora, podamo le skupne svote desetine.

Leto	Pšenica		Rž		Ječmen		Oves	
	kop	snopov	kop	snopov	kop	snopov	kop	snopov
1814	5	8	10	25	—	—	9	11
1819	19	23	43	52	2	24	12	50
1820	10	47	20	60	—	62	6	30
1824	13	24	30	46	1	2	5	55

O središki živinoreji v prejšnjih časih pa imamo natančneje poročilo tudi iz l. 1820. Krav je bilo v trgu 247, telet in druge mlade goveje živine pa 74 glav. Posamezne hiše so imele k večjemu po tri krave, največ pa po dve in eno.

Novejši čas se je kmetijstvo v Središču znatno povzdignilo, polje se je začelo bolj umno obdelovati, travniki so se zboljšali, pri govedi in konjih se je poskrbelo za boljše pleme itd., kakor smo omenili že v „Krajepisu“.

[1] Deželni arhiv, Gültbuch B. 10 dne 1. junija 1623.

IX. Letine in razne naravne nesreče.

Turški in drugi sovražni napadi so bili huda, a ne edina šiba za naše kraje. Mati narava je včasi obsipala ljudi zelo obilno s svojimi darovi, drugokrat pa spletla zopet strašen bič. Letine pa razne uime pri ljudeh, živini in sadežih so velikega pomena za človekovo gospodarsko, pa tudi nravno in umstveno življenje. Če hočemo torej dobiti nekako sliko o žitju in bitju, o veselju in trpljenju svojih pradedov, se nam je ozreti tudi na izredne naravne prikazni, kakor: letine, povodnji, živinska kuga, kobilice, požari in potresi. O človeški kugi smo govorili že prej (str. 192—194).

a) Letine, uime na sadežih in nenavadne vremenske prikazni.

L. 1254. je po Jurjevem nastopila tako huda zima, da je na polju in v vinogradih vse pozeblo.

L. 1270. je bila najprej ostra zima, potem pa je prišla strašna suša, ki je vse pokončala. Nastala je takšna lakota, da so cele kupe mrličev, ki so gladu umrli, metali v skupne jame.

L. 1289. so se letni časi čisto zmešali, da ljudje niso vedeli, kdaj je leto in kdaj zima. Meseca decembra 1288. so cvetele vsakovrstne cvetlice, da so dekleta o Božiču vence spletala, začetkom prosinca so ptice valile in okoli sv. Antona Puščavnika (17. jan.) so že vinogradi cveteli. V svečanu je bilo že dovolj zrelih jagod. V drugi polovici majnika pa je padel pol sežnja debel sneg; sledilo je mrzlo leto, z bliskom, gromom in pogostno točo.

L. 1327. dne 8. septembra je besnela strašna nevihta z bliskom in gromom, ki je trajala celi dan in celo noč. Ljudje so bili čisto prestrašeni in so mislili, da je prišel sodnji dan.

L. 1330. je bilo zelo vetrovno in nerodovitno. Dne 28. septembra in 9. oktobra je po višjih krajih že zapadel sneg in pokril veliko poljskih pridelkov. Zima pa je pozneje bila topla in prijetna, da so ljudje še okoli novega leta sejali ozimino.

L. 1333. je bilo na Spodnjem Štajerskem meseca decembra tako toplo kakor po letu, za to pa je spomladi celih pet tednov bil tak mraz, da so ljudje in živina zmrzovali.

L. 1341. je po Petrovem pet tednov bila taka zima, da so jo ljudje in živina komaj prenašali, potem so pa prišle plohe in povodnji.

L. 1342. je bila zima do aprila topla, potem pa je nastal tak mraz, da so ljudje kar obupavali. To je trajalo celi majnik. Na predvečer sv. Janeza Krstnika je strašna toča pobila vse sadeže.

L. 1344. je bilo ob Božiču toplo kakor v poletju, koncem februarija l. 1345. pa je nastala strašno huda zima, da so ljudje in živina zmrzovali. (Rajšp, Pettau.)

L. 1347. je poletu tako deževalo, da grozdje in sadje ni moglo dozoreti. Vino je bilo tako kiselo, da ga ni bilo mogoče piti, pač pa je prirastlo mnogo pšenice, ki pa ni imela nikakšne cene.[1]

L. 1385. je bila slaba letina; bilo je malo kruha in vina, povrh pa je še kuga posetila Slovenske in Ljutomerske gorice.

L. 1420. so že začetkom aprila cvetlice cvetele in žitno klasje je bilo popolnoma doraslo. V drugi polovici aprila so že jagode in črešnje dozorele; 15. maja je bilo že grozdje, a 8. junija je prišla slana, ki je napravila neizmerno škode. Kjer so sadeži ostali, so bile proti koncu julija že breskve zrele, tu in tam se je že celo začela trgatev.

L. 1433. je bil po zimi strašen mraz in padlo je nenavadno veliko snega.

L. 1457. je še bilo meseca majnika veliko snega, pozneje pa je bilo prav rodovitno leto.

L. 1458. in 1460. je bila strašno huda zima, da sta Drava in Donava popolnoma zamrznili in so težke vozove po ledu lahko vozili.

L. 1461. se je celo leto vlačila nezdrava megla in začela se je kuga, ki je mnogo ljudi podavila. Imenovali so jo črno bolezen, ker je vsak mrlič hitro po smrti počrnel.

[1] S. Povoden, rokopis.

L. 1473. je bilo spomladi tako gorko, da je v sredini marca že drèvje cvetelo, potem pa se je od suše vse posušilo. Zemlja je bila tako razgreta, da so se studenci posušili in vrelci vsahnili in na mnogih krajih so se hoste vžgale. Vodo so drago kupovali, tem obilnejše so pa tekle solze, ker so to leto tudi Turki obiskali Štajersko.

L. 1479. ni bilo žita ne vina, nastala je huda lakota.

L. 1499. so neznane žuželke vničile na polju vse zrnje.

L. 1526. je bilo mokrotno in hladno leto; nič ni moglo prav dozoreti. Tako je bilo tudi l. 1528.

L. 1536. je še o Veliki noči bila trda zima; trta in ozimina je pozebla. Potem je prišlo strašno deževje in vse zalilo, vsled česar je nastala v deželi lakota.

L. 1540. je bila strašna vročina; vino je prirastlo nenavadno sladko in tako močno, da je že majhen kozarček opijanil človeka. Vsled vročine so se na mnogih krajih hoste vnele.

L. 1545. je od 23. do 25. aprila bilo solnce kalno in rdeče, okoli poldneva je nastala taka tema, da so se zvezde videle.

L. 1551. je bila zelo slaba letina. Deželni stanovi štajerski popisujejo bedo ljudstva v neki vlogi na cesarja: „Ubogi ljudje morajo jesti ovseni kruh, pa še tega nimajo; po hostah si izpod listja iščejo iz dreves padle suhe lesnike.“

L. 1559. je bila zelo slaba vinska letina. Zato so

l. 1560. vsi krčmarji dobili dovoljenje, da so smeli brez colnine uvažati vino.

L. 1568. je bilo zelo nezdravo, razsajale so vsakovrstne bolezni. Vzrok je bil najbrž ta, ker je prejšnje leto bilo veliko deževja in povodnji.

L. 1570. je bila strašna lakota. Ljudje so si hrastovo skorjo in ježice mleli ter iz tega kruh pekli in jedli kuhano travo. Mnogi stariši so svoje otročiče devali na ceste, kjer je več ljudi mimo hodilo, ker jim niso imeli kaj dati jesti. Po livadah je bilo videti male otroke, ki so lazili po zemlji in travo jedli. Ob enem je bila strašna draginja; mernik pšenice je veljal 2 gl.,[1] kar je za takratni čas zelo veliko. Tudi naslednje leto 1571. je v mnogih krajih gospodinjila lakota.

[1] Winklern, Chronol. Geschichte.

L. 1574. je bila strašna suša, da so se na mnogih krajih hoste vžgale.

L. 1590. je bila zopet huda lakota vsled slabih letin, vino je pa to leto prirastlo tako sladko, kakor ga nihče ni pomnil.[1]

L. 1601. je že 25. septembra padel pedenj debel sneg ter pokončal ajdo in proso.

L. 1602. je bila nenavadno huda zima, tudi l. 1604. je bila dolga in ostra zima, spomlad hladna in suha — tri mesece ni bilo dežja, vendar je leto bilo rodovitno. Enako je l. 1606. bila zelo huda zima.

L. 1632. je bilo vroče in suho leto, jesen pa deževna z mnogimi povodnjimi.

L. 1642. je bila nenavadno huda zima in slaba letina.

L. 1649. je bila izvrstna vinska letina.

L. 1654. je bila velika suša.

L. 1663. je še meseca sušca padlo nenavadno veliko snega.

L. 1664. in 1666. ni bilo v Ljutomerskih goricah skoraj nič vina.

L. 1679. je bil strašno velik sneg, potem pa huda zima.

L. 1690. je bila mila pa deževna zima. Mokrotno vreme je trajalo do avgusta ter povzročilo mnogo povodnji. Žito je bilo smetljivo.

L. 1708. je bil tako hud mraz, da je vino po kleteh zmrznilo in sode razgnalo.

L. 1709. so o Binkoštih pozebli vsi vinogradi po Štajerskem, Hrvaškem, Kranjskem in Ogrskem. Kdor je prej dobival po 30 polovnjakov, to leto še pute ni dobil.

L. 1711. je bilo zelo nestanovitno in nezdravo vreme. V prosincu je bilo mrzlo in veliko snega, svečan je bil suh, majnik prav vroč, začetkom junija je bilo mrzlo in deževno, potem zelo vroče, sredi julija je prišel dež in mraz. mrzel je bil tudi avgust, september pa topel, jesen deževna in sneg je zgodaj padel. Zaredilo se je nenavadno veliko črvov in raznih žuželk, ki so zlasti trte zelo oškodovale.

L. 1714. je bila strašna lakota in je mnogo ljudi pomrlo od gladu, ker pomoči ni bilo od nikoder dobiti.

[1] Celjska kronika.

[2] Istotam str. 192.

L. 1718. je bila v ljutomerski okolici, zlasti po vinogradih strašna suša. Celo spomlad in poletje ni nič deževalo. Drava je bila tako majhna, da jo je človek kjerkoli brez nevarnosti lahko pregazil. Imeli so po raznih cerkvah procesije za dež. Tudi l. 1719. je bilo precej sušno in vroče, enako tudi l. 1726.

L. 1739—1740. je bila strašno huda in dolga zima. Tudi v globokih kleteh je vino zmrznilo. Na Florijanovo 4. maja je še zmržnjen sneg pokrival njive in travnike. Poletje je mnogim krajem prineslo veliko toče, letina je bila sploh slaba. Takrat so ljudje bili prisiljeni, učiti se krompir jesti, katerega so prej le svinjam dajali.

L. 1741. je bilo vreme kaj neugodno in letina slaba. Pomrlo je to leto veliko otrok.

L. 1742. je po letu skoraj vsak dan treskalo in gromelo; mnogo krajev je toča opustošila. Škofijstvo je 5. julija l. 1742. zaukazalo procesije in molitve za lepo vreme.

L. 1744. je bila zopet slaba letina, ker je toča na mnogih krajih vse pobila; nastala je huda draginja in lakota, najhujše je bilo krog Radgone.

L. 1757. je vsled slabih letin nastala strašna lakota in draginja. Graški četrt pšenice je veljal 6 gl. 45 kr., celjski mernik ali škaf pa 2 gl. 15 kr. Ljudje so si mleli trsje, skorjo, tropine in koruzno stročje in iz take moke pekli kruh. Otroci so zapuščali stariše ter si šli po svetu iskat kruha. Mnogo ljudi je gladu pomrlo.

L. 1764. je v Ljutomerskih in Radgonskih goricah prirastlo jako malo vina, l. 1766. pa sploh nič, pač pa ga je bilo obilo krog Maribora, kjer so ga prav drago prodajali. To leto je bilo zelo soparno. Središko polje je 17. avgusta 1764. in 11. majnika 1766. pobila strašna toča, da ni bilo skoraj nič zelenega videti.

L. 1767. je 4. maja bil hud mraz, 6. maja pa je od dveh do petih popoldne snežilo, ponoči pa se je razvedrilo in drugo jutro je bil tak mraz, da je sneg na drevju zmrznil. Vinogradi in sadunosniki so čisto pozebli, mnogo drevja se je tudi pod snegom polomilo. Še naslednje dni je sneg pokrival Ivančico in bližnje hribovje ter je segal celo do vznožja.

L. 1768. je 15. oktobra prihrumela strašna nevihta. Med bliskom in gromom je padala kakor kurja jajca debela toča ter pobila najboljše Ljutomerske gorice, da je mošt kar curkoma tekel po jarkih. Najhujše so bili zadeti kraji krog Sv. Tomaža in Male nedelje, Hujbar, Železne dveri, Radomerščak.

L. 1776. je bilo slabo vino.

L. 1777. je prirastlo malo vina, a bilo je prav dobro. Tudi silje je slabo obrodilo in bi bil glad nastal, ko bi ne bili pripeljali žita iz Ogrskega in Hrvaškega.

L. 1779. ni bilo snega; od februarija do pozne jeseni je bilo večinoma lepo vreme in obrodilo je vsega obilo.

L. 1781. je bilo prav rodovitno.

L. 1783. je po vsem Štajerskem neka suha megla tako prevlekla zrak, da sta mesec in solnce čisto rdeče sijala in nekak žveplen dim se je kadil po zraku. V poletnem času je strašno gromelo in se bliskalo, obrodilo pa je vsega v izobilju.

L. 1785., 1786., 1787. se je v Ljutomerskih, Radgonskih in Ptujskih goricah pridelalo veliko vina, da so ga krčmarji točili po 1—3 kr., k večjemu po 4 kr. bokal.

L. 1788. je bilo izvrstno vino, ki jih je veliko v grob spravilo.

L. 1789. je bila slaba trgatev, pač pa se je obilo dobrega vina pridelalo l. 1790. in 1791.[1]

L. 1791. in 1793. je bila zopet slaba trgatev, ker je spomladi mrazovje poškodovalo polje in vinograde, potem je dolgo snežilo in deževalo, po letu pa je toča večkrat oklestila vinograde.

L. 1794. je bilo srednje, ker je od marca do junija bilo nenavadno hladno, l. 1795. je bilo jako malo vina.

L. 1796., 1797., 1798. je bilo vino izvrstno in nenavadno sladko, ker je bilo vreme suho in toplo; l. 1799. in 1800. pa je bila sploh slaba letina.

L. 1799. je po novem letu nastopila tako huda zima, da je mnogo ljudi zmrznilo; drevje je po hostah pokalo, da se je slišalo daleč naokoli; tudi l. 1801. je bilo slabo vino, l. 1802. zopet zelo sladko.

[1] Popis letin od 1789—1849 gl. Hofrichter, Luttenberg str. 6. op. Povzel ga je iz zapiskov nekega gospodarja in pa iz izročila.

L. 1803. je bila slaba trgatev, 1804. nekoliko boljša, l. 1805. pa je bila sploh slaba letina, vino je bilo sploh najslabše, kar se ga je kdo spominjal. Celo spomlad, leto in jesen je bilo tako mrzlo, da grozdje še koncem oktobra ni bilo mehko, a zaradi snega so morali trdo in nezrelo pobrati, zato je pa bilo tako kiselo, da je kar za ušesi škripalo, ko ga je človek pil. Tudi l. 1806. je bila trgatev zelo slaba.

L. 1807. je bila prav dobra letina in vino izvrstno, naslednje l. 1808. zopet slaba trgatev, l. 1809. pa prav dobra, tudi l. 1810. so pridelali mnogo dobrega vina.

L. 1811. ni bilo ravno mnogo vina, pa izvrstno in sladko, da se boljšega najstarejši ljudje niso spominjali. Dalo se je več let prav dobro ohraniti, zato je tudi dolgo slovelo. Starina se je prodajala po 1 gl. do 2 gl. srebra bokal.

L. 1812. je bila trgatev obilna, da je posode zmanjkovalo, vino pa slabo, vendar so v nekaterih krajih tudi to leto dobili dobro kapljico.

Naslednja leta 1813.—1817. so bile sploh slabe letine in tudi trgatev slaba. L. 1813. je bila nenavadno huda zima.

L. 1814. je 24. junija ob peti uri zvečer nastala strahovita burja, vsipala se je kakor orehi debela toča in na pedenj debelo pokrila zemljo ter vse sadeže pokončala. Še čez teden dni se je tu in tam našla. Kar je pozneje zrastlo, je pa zgodnja slana pomorila. Trgatve sploh to leto ni bilo; ljudje so si v jerbasih znosili domu nekaj pritlikavih grozdov. Nastala je strašna draginja; iz naših krajev so v Slavonijo hodili po zrnje. L. 1815. je stal vagan (drevenka) zmesi 21 gl., vagan pšenice pa 32 gl. Ljudje so trpeli strašno lakoto.

Nek pregovor pravi: Rana grmljavica — pozni glad, pozna grmljavica — rani glad, t. j. če zgodaj spomladi začne grometi, je pričakovati dobre letine, lakote torej ne bo kmalu; če pa pozno gromi, ni pričakovati dobre letine. Ta pregovor se tistokrat ni vresničil. L. 1816. je že 7. februarija ob štireh popoldne precej močno gromelo, a letina je bila vendar slaba, draginja in lakota sta gospodinjili naprej. Ljudje so lakote umirali; mleli so si drevesno skorjo in iz nje kruh pekli in kuhali si travo.

L. 1817. je bilo že nekoliko boljše; to leto so po več letih prvič črešnje dozorele. Ljudje so pa bili tako izstradani,

da se niso mogli nasititi, velik hleb kruha ni bil dovolj za dve osebi.[1] Vinska trgatev je v Ljutomerskih goricah bila še tudi to leto slaba.[2]

L. 1818. in 1819. je bila letina srednja, vina je bilo malo, pa dobro.

L. 1820. in 1821. je bila zopet slaba letina, zlasti l. 1821. ni bilo vina skoraj nič; ljudje so si zopet v jerbasih nosili grozdje domu in kar se je natiskalo, ni bilo za pijačo, ker je bilo prekislo, saj so še ob trgatvi bile jadode trde! Ajde in turšice ni bilo nič, repe in zelja po srednje; tako tudi sena, pač pa je bil lan lep.

L. 1822. so pridelali malo, pa izbornega vina, l. 1823. pa je bila zopet slaba trgatev.

L. 1824. se je pridelalo obilo dobrega vina, l. 1825. se je meseca septembra in oktobra videla velika repata zvezda, letina pa je bila slaba; enako tudi l. 1826. ko se je na središkem polju pokazala ogromna množina miši, ki so vse požrle.

L. 1827. je bila slaba trgatev, naslednji dve leti, 1828. in 1829. je bilo sicer malo vina, pa dobro, l. 1830. je bilo vino nenavadno sladko, l. 1831. pa zopet slaba trgatev in l. 1832. in 1833. sploh slaba letina. Tako so bili ljudje slabo pripravljeni na glasovito leto 1834.

Po zimi 1833.—1834. ni bilo ne snega ne dežja; zima je bila tako gorka, da so ljudje ves čas zunaj delali in živino na pašnikih imeli. Pri hišah so na prisojni strani že meseca jan. cvetele marulice in breskve. Meseca febr. so začeli v vinogradih prvo kop in koncem marca je trsje že močno gnalo. Okoli 20. apr. se je že grozdje prikazalo in je koncem majnika vse poprek cvetelo; v juliju je že bilo grozdje mehko in v avgustu večinoma zrelo. V Ljutomerskih goricah se je trgatev začela že koncem avgusta in je trajala do konca novembra. Vročina je bila to leto neznosna in suša nepopisna. Zemlja je bila že spomladi močno izsušena, ker po zimi ni bilo dežja in snega. Od spomladi pa ni bilo dežja do Velike gospojnice, po drugih poročilih od Binkošti do Terezijinega. Bilo je pač v različnih

[1] Zapisnik učitelja Šefa.

[2] Hofrichter, n. m.

krajih različno, poprečno pa 3 mesece ni padla kapljica dežja. Večkrat so se nabrali oblaki in se je pripravilo k dežju, pa se je zopet vse razkadilo, ne da bi padla kapljica na prežgano zemljo. Studenci in potoki so popolnoma vsahnili, celo Mura in Drava sta bili tako plitvi, da je človek lahko brez nevarnosti oblečen čez prišel. Ljudje so zlasti v hribovju strahovito trpeli vsled pomanjkanja vode; po ure daleč so morali voziti vodo zase in za živino. Vsled suše se je celo drevje tu in tam posušilo in hoste so se od prevelike vročine zažigale. Livade so do korenin izgorele, da se je po njih kadil prah kakor po cesti. Zaradi pomanjkanja krme in paše je nastala strašna stiska; cena živini je močno padla, funt govedine je stal le 4 kr. Vkljub silni suši je pa vendar še žita precej prirastlo, zrnje je bilo drobno, pa zdatno. Najbolj je pa strašna vročina vplivala na trto; vina je prirastlo mnogo in izvrstnega. Bilo je sladko kakor strd in se je dalo vžgati kakor žganje. Držalo se pa v gorkih kleteh ni dolgo. Spravilo je mnogo ljudi pod grudo.[1]

L. 1835. je bila letina precej dobra, vina je toliko prirastlo, da so ga v kadih shranjevali, ker jim je zmanjkovalo sodov. Po nekaterih krajih so celjsko vedro prodajali po dvajsetici. Vino je bilo slabo, ker grozdje vsled mraza ni moglo dozoreti.

Naslednje l. 1836. je pa rodilo obilo in dobrega, sladkega vina.

L. 1837. in 1838. je bila slaba letina. Po zimi od 1837. na 1838. je padlo toliko snega, da se je ustavila vsa vožnja, ker konji niso mogli pregaziti snega.

L. 1839. je bilo toplo in suho leto, zato je pa prirastlo mnogo dobrega vina, ki je bilo zelo sladko.[2]

L. 1840. je bila srednja letina. Po zimi je Drava zamrznila, potem je prišel topel jug in led se je nagloma trgal in odnesel na Dravi več mlinov.

L. 1841. je prirastlo mnogo dobrega vina, toda mnoge kraje je l. 1840., 1841. in 1842. zaporedoma obiskala toča in vničila trgatev. Sploh je sedaj sledilo več rodovitnih vinskih

---

[1] Celjska in središka kronika.

[2] Danjkova kronika.

let. L. 1842., 1843., 1844., 1845. so pridelali množino vina, a kakovost je bila srednja.

L. 1845. je po novem letu bilo tako gorko vreme, da so spomladanske cvetlice zadnjega januarija bile že vse v cvetu.

L. 1846. je bilo tudi mnogo vina, pa dobro, tudi l. 1847. ga je bilo precej, a slabše. To leto je krompir močno gnilil, da ga je ostalo le malo za živež.

L. 1848. je poleg vstaje in vojske prineslo tudi mnogo dobrega vina, tudi l. 1849. je bilo precej vina, a srednje kakovosti.

L. 1850. je bila strašna zima, kakršne nihče ni pomnil. Najhujše je bilo 23. januarija, ko je gorkomer kazal 28 stopinj mraza. Pozeblo je drevje in trta, da to leto ni bilo ne vina ne sadja. Tudi žita je malo prirastlo, zato so naslednjo zimo mnogi ljudje stradali. L. 1852. je hudo pobila toča polje in vinograde.

L. 1861. je 27. junija med 5. in 6. uro popoldne prišla strašna nevihta nad Središče, Grabe, Obrež, Šalovce in sosedne kraje. Padala je suha toča, ki je pokončala polje in vinograde celoma, ali je vzela dve tretjini ali vsaj polovico. Segla je od Vinskega vrha do Stanetinskega in blizu Ljutomera. Strahovit vihar je podrl in odkril mnogo poslopij, škednje, dimnike in stiskalnice je premetavalo kakor smeti, težke stiskalnice je metalo čez ceste, kakor n. pr. Plepelcu v Vrablovčaku v Velikem Kogu. V Središču je ubilo enega konja, pri Sv. Miklavžu pa kravo. Največje drevje je vihar s koreninami izruval, debele hraste v sredini prelomil, tu in tam je izruvano drevje stoje nesel 5 do 6 sežnjev dalje in ga prislonil ob druga drevesa. V celem ormoškem okraju je bilo 460—470 poslopij poškodovano.[1]

L. 1866. je bil 24. maja hud mraz, ki je po vinogradih in na polju napravil mnogo škode.

L. 1869. je 18. oktobra zapadel velik sneg, 27. oktobra pa drugi, potem je nastopil strašen mraz. Mnogo grozdja in poljskih pridelkov je ostalo pod snegom.

---

[1] Jaklov zapisnik; Jančarjev dopis v Novicah, št. 28, str. 230.

L. 1870. je 24. in 25. marca razsajala celih 36 ur strašna burja; namedlo je toliko snega, da na praznik device Marije skoraj nihče ni mogel k službi božji.

L. 1871. je 25., 26. in 27. oktobra bil hud mraz, vsled katerega so vinogradi močno trpeli.

L. 1872. je o Božiču bilo tako toplo vreme, da so mnogi prišli bosi k polnočnici.

L. 1873. je v sredini januarija bilo tako toplo in južno vreme, da so pastirji na pašnikih živino pasli in so cvetlice cvetele. Dne 17. jan. je pa prihrul oster sever in prinesel sneg. 15. jul. istega leta je prišla huda burja, kakršne že dolgo ni bilo, potem pa je nastopila strašna vročina, da se je vse posušilo. Razen tega je miši kar mrgolelo po polju. Dne 24., 25. in 26. septembra je bila zopet huda nevihta, ko pa se je zjasnilo, je bil mraz in je vse pozeblo. Potem je bilo zopet lepo vreme, še celi advent je bilo prijazno in toplo vreme.

L. 1874. je šele 5. januarija padel prvi sneg in 6. maja je bil hud mraz, ki je po vinogradih in na drevju napravil mnogo škode. V jeseni je sneg nadomestil to, kar je prejšnjo zimo zamudil; dne 13. novembra je začelo snežiti ter je neprenehoma snežilo dva dni in dve noči. Padlo je toliko snega, da iz Ogrskega niso mogli vlaki prihajati. Potem je prišel jug in dež.

L. 1875. je od novega leta do sredine januarija vlekel vedno jug in je bilo prav prijazno vreme, potem pa je padlo obilo snega in je nastopila prav huda zima. V jeseni je 13., 14. in 15. oktobra bila strašna ploha in je mnogo grozdja zgnililo. Potem je nastopilo zopet lepo vreme, a že 24. oktobra je prišla burja s snegom. V sredini adventa je padlo mnogo snega in začela se je prav huda zima, ki je segla še v novo leto.

L. 1876. je okoli 15. januarija bil strašno hud mraz, v jeseni pa je 15. septembra strašna ploha napravila mnogo škode.

L. 1877. je ob Treh kraljih bilo nenavadno toplo vreme, topel veter je prijazno pihljal, ljudje so se spominjali enakega vremena l. 1834. in napovedovali sušno leto, kar pa se ni izpolnilo. Dne 8. marca se je vzdignila huda burja s snegom, ki je šele 10. ponehala.

Dne 21. in 22. aprila je bril hud brivec, ki je napravil mraz, še 3. majnika je bila slana, vsled tega so setve hudo trpele. V septembru je neprestano deževalo. Začetkom oktobra je štiri dni zaporedoma bril strašen krivec, po gorah je padel tudi sneg, pozneje je bilo zopet južno in toplo.

L. 1878. je bila srednja letina, v jeseni se zaradi deževja ni moglo sejati. 8. novembra je nastopil hud mraz, potem je postalo južno in deževno ter je prišla povodenj, v sredini decembra pa je zopet hudo pritisnila zima.

L. 1879. je po novem letu postalo južno in prijazno vreme, 23. svečana je dopoldne začelo snežiti, okoli poldneva pa je nastala strašna nevihta z bliskom, gromom in precej debelo točo. Dne 15. oktobra je dopoldne razsajal grozen veter zdaj od te, zdaj od one strani, popoldne ob 4. uri pa se je napravila strašna nevihta z gromom, bliskom in dežjem, ponoči in celi drugi dan pa je snežilo. Debel sneg je pokril grozdje in polomil mnogo drevja. Zima je bila to leto prav huda, da je več ljudi in živali pomrznilo. V Dravi je bil 5 čevljev debel led, ki se je potem v velikanskih ploščah (ledanjkah) trgal in poškodoval mnogo mlinov.

L. 1882. dne 31. maja, na kvatrno nedeljo je ob $^1/_2$5. uri popoldne nastal v Središču in okolici strašen vihar, da je kar strehe metal na tla. Na Kogu, v Kajžarju, Vinskem vrhu, Brebrovniku in okoli Svetinj je toča tako pobila gorice, da je bilo vse pomandrano, kakor na cesti in se je komaj poznalo, kje je bil trs. Na daleč ni bilo videti zelenega lista. Najstarejši ljudje se niso spominjali takšne toče. Trgatev je seveda bila potem žalostna, oziroma je sploh ni bilo in vinogradi se več let niso mogli opomoči. Razen tega je istega leta tudi mraz 18. maja na polju napravil veliko škode.

L. 1883. je bil ves advent brez snega. Ljudje so do novega leta pasli, orali, po vinogradih delali. Prvi sneg je padel 11. marca, potem pa je večkrat snežilo. Tudi naslednja leta 1884. in 1885. je bila suha zima brez snega, da se je prah kadil, zato pa ga je bilo tem več l. 1886. Od l. 1879. do 1885. so bile slabe vinske letine, vina je bilo malo, pa še to kiselo in slabo.

L. 1884. je slana 28. maja napravila veliko škodo, pozneje pa je toča večkrat zaporedoma oklestila sadje in vinograde. Vsled neprestanega deževja v juniju grozdje ni moglo cvesti, na travnikih pa je seno ljudem segnilo.

L. 1889., zadnji dan majnika, je ob ½4. uri popoldne prihrula od severo-zahoda strašna toča ter je pobila od skrajne meje ljutomerske do Huma vse vinske vrhe, le Hum in južni konec Brebrovnika sta ostala nepoškodovana. Najhujše je pobila Kog, kjer je drevje stalo golo kakor po zimi; vinogradi so bili brez listja in mladik, le stari trs je štrlel kvišku. Še teden pozneje se je v senčnih krajih našla toča. Celo najdebelejše drevje se je posušilo, ker je izgubilo listje in mladike. Mesec dni pozneje je prišla kuga na rake, ki so v tamošnjih potokih celo izginili.

L. 1890. je prirastlo nenavadno dobro vino.

Leta 1895. je bilo sila veliko snega in zima je trajala zelo dolgo, šele po Jožefovem se je začel sneg tajati, vsled tega je zaostalo vse delo na polju in v vinogradih. Še ob Jurijevem niso bile gorice do polovice prvokrat okopane, dočim se je na trsju že tu in tam kazalo listje in grozdje, ker se je v naravi nenavadno hitro vse razvijalo, ko je nastopilo toplejše vreme. Setve so tu in tam vsled dolgega in debelega snega močno trpele.

L. 1896. je 22. avgusta od Vinice čez Središče in okolico prihrul strašen orkan, ki je drevje pulil in lomil ter je ajdo, proso in koruzo popolnoma vničil. Vinograde krog Sv. Miklavža je večkrat toča oklestila, zato je bila trgatev slaba po kolikosti in kakovosti.

L. 1900. je bilo veliko sadja in dobrega vina.

L. 1907. je dne 3. julija toča pobila cele Ograde in Krčevine, del trga in Trnje tako hudo, da nekateri posestniki niti semena niso dobili.

L. 1909. je 24. julija popoldne prihrula strašna nevihta čez Slovenske in deloma Ljutomerske gorice. Med Ormožem in Veliko nedeljo sta trčili dve pogubonosni megli, katerih ena je prišla iz gornjih Slovenskih goric, druga od Haloz. Vsled tega sta toča in vihar napravila nepopisno škodo zlasti krog

Ormoža in Velike nedelje. Središke župnije je bil zadet le severozahodni del, v trg in spodnji del župnije ni segla nevihta.

b) Povodnji.

Spodnji del Središča je že po svoji legi izpostavljen povodnjim. Trgu samemu pa ni pretila toliko povodenj od Drave, ampak veliko bolj od potokov Črnca in Trnave, ki ob nalivih naglo narasteta in s strahovito silo dereta naprej.

Iz preteklih časov nam zgodovina poroča o naslednjih povodnjih, ki so bile posebno hude.

L. 792. so vsled obilega deževja reke in potoki tako narastli, da so poplavili vse nižje kraje; ravnine in doline so bile podobne širnim jezerom. Iz tega so se razvile mnogotere kužne bolezni med ljudmi in živalmi.

L. 1256. je do sredine julija tako deževalo, da je vodovje zakrilo vse doline.[1]

Hude povodnji so bile v letih 1316., 1340. in 1342. Ravno tako tudi l. 1550., 1567., ko je stala voda 16 čevljev nad navadno visočino, 1611., 1660., 1661., 1663. in 1683. L. 1653. in 1663. je zlasti led delal strašno silo in poškodoval ptujski most.

L. 1707. se je Drava razlila na vse strani, l. 1736. je led vtrgal kos ptujskega mosta, 1737. pa velika voda. Enako je l. 1748., 1764., 1766., 1774., 1777., 1778., 1783., 1788. in 1803. bila strašna povodenj in se je mnogo ljudi potopilo. L. 1764. sta 17. julija Trnava in Črnec tako narastla, da sta poplavila vse njive in travnike; v župnišču je voda tekla čez prag ter čevelj visoko napolnila klet in kuhinjo.

L. 1812. se je spomladi v planinah nagloma sneg topil, vsled česar je Drava delala strašno silo. Naslednje leto 1813. je pa vsled neprestanega deževja in močnih nalivov nastala povodenj, zlasti Pesnica in Trnava sta napravili velikansko škodo. Tudi l. 1814. je vedno deževalo; do 12. septembra je bilo sploh solnce redkokdaj videti. Drava je vsled tega 22. in 23. junija ter 31. avgusta in 1. septembra tako narastla kakor že od l. 1567. ne. Tudi manjši potoki so se razlili čez njive in travnike.

---

[1] Muchar, V., 312.

L. 1820. in 1823. je bila meseca oktobra in novembra strašna povodenj, da je bilo na daleč in široko vse pod vodo.

L. 1824. je od 18. do 20. julija močno lilo, vsled česar je zlasti Trnava močno narastla ter poškodovala skoro vse mline.

L. 1827. je 10. junija voda tako naglo narastla, da je zajela mnogo ljudi in se niso mogli rešiti.

L. 1828. se je Trnava sredi poletja razlila po spodnjem delu trga; pri Modrinjaku „na placi“ je podrla peč, pri Sejnkoviču pa je odnesla ves gnoj in drva.

Ena najstrašnejših povodnji je bila l. 1851., takrat je od 1. do 4. novembra Drava tako narastla, da je na daleč vse poplavila ter naredela velikansko škodo na njivah in travnikih; stala je $16^1/_2$ čevljev čez navadno visočino.

L. 1872. je bila 5. in 6. decembra velika povodenj.[1]

L. 1875. so na Petrovo, 29. junija vsled silnega dežja izstopili vsi potoki. Pri Vargazonovem mlinu je Trnava zavornice podrla, Blažu Klemenčiču pa je na godeninskih travnikih odnesla skoraj vso krmo.

L. 1878. je 4. oktobra nastala velikanska povodenj. Drava se je na široko razlila čez polje ter odnesla mnogo rodovitne zemlje. Pri Središču je odnesla dva mlina, v bližnjih Hraščanih pa jih je 13 poškodovala.

L. 1879. je na samo Veliko noč, 13. aprila, nastala velika povodenj; v Vargazonovem mlinu je stala 22 palcev nad tlemi. Dne 3. maja istega leta je pa Trnava še hujše narastla in je v omenjenem mlinu stala dva čevlja nad tlemi. Voda je naraščala od 6. ure zvečer do $^1/_4$ na 11. uro po noči; proti jutru je zopet začela naraščati. V Središču je drla po vseh ulicah in cestah ter na polju napravila neizmerno škodo. Tudi Črnec je od $^1/_2$9. ure do $^1/_2$12. po noči naraščal ter je pri Gradišču razdrl železniški most, da železnica 18 dni ni mogla čezenj. Pri šoli je stala voda do praga, pri trgovcu Fridrihu je tekla v prodajalnico, okoli župnišča je bilo celo jezero. V Godenincih je Trnava podrla Majcenovo hišo, v Steničnjaku je pa voda pri Lahu tekla skozi okna, da je vse pohištvo po hiši plavalo.

[1] Dopis v Slov. Gospodarju.

Ni minol mesec dni in že zopet je prišla povodenj dne 4. maja. Po dvadnevnem hudem dežju je Trnava preplavila Središče in „Štras“. Po hlevih in sobah je stala voda, ker most pri veliki cesti ni mogel požirati vode, ki je drla po ulicah, dvoriščih in vrtih. Po Golobovi, sedaj Turkovi ulici bi se lahko s čolnom vozil. Vogel Kočevarjevega hrama št. 101 je odkopala voda 2 m globoko, v Steničnjaku se je obrnila po Dečkovem sadovnjaku št. 67 v Dolnji gaj in na Štokovice, kjer je blizu železniške čuvajnice drla prek velike ceste in potem v dravsko strugo. Železnični most na Trnavi je močno zmajala, drla je ob robu železniškega jeza v Črnec ter ž njim in s Strakovinščico podrla železniški most, le železni tir s pragi je visel v zraku. Tudi most na veliki cesti proti Ogrski je podrla. Dohajala je voda od 1. popoldne do 9. zvečer.

L. 1883. je 53. oktobra ob 3. uri popoldne Črnec izstopil in je voda pri šoli segnila do stopnic, tudi Drava se je razlila čez polje in napravila veliko škodo.

Zadnja leta je bila posebno huda povodenj meseca septembra l. 1903.

c) Živinska kuga.

Leta 1261. in 1262. je lakota in živinska kuga stiskala naše kraje.[1]

L. 1316. in 1337. je bila huda živinska kuga na Štajerskem. Potem zopet poleg slabe letine l. 1342.

L. 1606. in 1608. je razsajala živinska kuga okoli Borla in sploh po Halozah.

L. 1709. se je živinska kuga prvikrat iz Tartarije v Aziji čez Moskvo zanesla na Poljsko, od tod preko Podolije in Besarabije na Hrvaško, od tod pa v Dalmacijo. Dalmatinski živinotržci pa so na cesti v Padovo na Laškem popustili za kugo bolnega vola, ki ni mogel naprej; tega vola je pastir kanonika grofa Borromea vzel v njegov veliki plev, ki je bil poln goved; vsa goveda so poginila in kuga se je potem zatrosila po vsej srednji in dolnji Italiji. Od tod je kuga romala na Francosko in v druge evropske države. L. 1711. do 1714. je poginilo poldrugi milijon goveje živine.

---

[1] Muchar, V., 291.

Na Štajersko se je iz Ogrskega zatepla ter je davila posebno od l. 1728.—1732. Bržkone je tudi slabo vreme l. 1729. pospeševalo kugo. Zima je tako dolgo trpela, da je skoraj vsem gospodarjem zmanjkalo krme in se je živini prav slabo streglo. Nekaterim je živina od gladu pocrkala. Ko so začeli na pašo goniti, je bila trava zaradi megle, rose in slane slaba in nezdrava hrana. Ko je spomladi trava naglo rastla, se je živina preobjedla in že se je tu in tam prikazala driska in veliko živine je padlo. Še slabše je bilo, ko so potem po letu nastopili hladni vetrovi in so pašnike izsušili, s peskom in prahom, s pajčevino in žužki onesnažili ter so tudi vrelci in studenci vsahnili, da je živina morala piti močvarno in nezdravo vodo.

Vlada si je veliko prizadevala, kugo zatreti kar v začetku, pa ni šlo. Zaukazala je, boleno živino ločiti od zdrave, padlo pa s kožo vred globoko zakopati. Boleno živino klati, je bilo ostro prepovedano.

L. 1735. je živinska kuga razsajala z novega na Spodnjem Štajerskem ter se je pozno v jesen in v začetku zime tako močno razširila, da je vlada za dobro spoznala 21. decembra naročiti posebno pobožnost in procesijo, naj bi Bog to šibo odtegnil.

L. 1736. je prineslo veliko dežja in povodnji. Tu in tam je voda po travnikih zaostala in vse zblatila, živina je imela zelo nezdravo krmo. Še slabeje je bilo spomladi l. 1737; komaj se je zemlja stalila, so kipeli iz zemlje grdi soparji, vreme je bilo neprijazno in nezdravo. Žboleli so ljudje in živina, posebno okoli Radgone in ob ogrski meji po Murskem polju.

L. 1743. je zopet razsajala živinska kuga okoli Radgone in Ljutomera. Ker ljudje niso spolnjevali vladinih ukazov ter se jim je mililo padlo živino s kožo vred pokapati, se je kuga hitro dalje širila. Še tudi l. 1749. je tu in tam kuga precej razsajala, 1755. zopet; ravno tako 1760., 1779. in 1780.

L. 1779. je razsajala živinska kuga zlasti po Ptujskem polju, tudi krog Celja in Radgone.

L. 1873. se je začetkom decembra pojavila kuga v ptujskem glavarstvu; prepovedani so bili vsi sejmi.

L. 1898. je razsajala v Središču svinjska kuga, ki se je zatrosila iz Hrvaškega. Samo v Središču je poginilo 231 svinj.

Kuga je razsajala od spomladi do meseca decembra. Pokapali so jih pri Ciglenicah v Dolnjem gaju. — L. 1899. se je zopet pojavila kuga, ki se je pa vendar pravočasno omejila.

č) Potresi.

V primeri z drugimi nesrečami je potres v Središču napravil še najmanj škode, vendar so potresi na rahlih srediških tleh precej pogostni in močni.

L. 1201., dne 4. maja je bil v naših krajih tako silovit potres, da se je podrlo mnogo hramov in gradov. V vitanjskem gradu se je podrl stolp ter ubil štajerskega ministeriala Hartroda in sedem drugih oseb.[1]

L. 1328. je bil 21. avgusta zvečer potres, pa ne hud.

L. 1348., dne 25. januarija ob 4. uri popoldne je bil tako strašen potres po Štajerskem, Kranjskem in Koroškem, da je porušil cela mesta, vasi in več kakor 40 gradov; tu in tam so se cele gore prekucnile.[2] V tem potresu je zlasti hudo trpel Maribor. Ali je v Ormožu in v Središču ta potres napravil kako škodo, nimamo poročil. Ponavljal se je več tednov, da so ljudje postali čisto zmešani. Kmalu po potresu se je začel pomor.

Tudi iz l. 1511. poročajo zgodovinarji, da je bil v naših krajih hud potres, enako tudi l. 1590. in 1601. dne 7. in 8. sept.

L. 1690. je bil 4. decembra potres.

Precej močan potres je bil v Središču 16. februarija l. 1815.40 minut popoldne,[3] potem ob četrt na osem zjutraj 19. decembra l. 1818. in o pol 11. uri predpoldnem 28. januarija l. 1824.

L. 1838. dne 31. julija popoldne o pol petih je bil v Središču tako silen potres, da se nihče v celi okolici ni spominjal takšnega. Sunek je bil v smeri od juga proti severozahodu. Zemlja se je bojda tresla 1 minuto.[4] Vmes se je slišalo podzemeljsko bobnenje, kakor bi se zidovje podiralo,

---

[1] Muchar, V., 33.

[2] Jul. Caes. Aquil., Annales III., 212.

[3] Zapiski učitelja Šefa.

[4] Gotovo pretirano; pri tako dolgem in močnem sunku bi se bilo moralo vse porušiti. Trajal je gotovo le nekaj sekund.

in šumenje kakor ob močnem viharju. Zidovi na cerkvi, župnišču in šoli so dobili znatne razpokline. Čudno je vplival ta potres na živali. Perutnina je z velikim krikom bežala na travnike, na prosto proč od hiš in dreves, ki so se pripogibala, kakor bi veter pihal, dasiravno je bila popolna tihota. Psi so tulili, mačke mijavkale in se poskrile. Nebo se je nagloma prevleklo s težkimi oblaki in naslednjo noč se je vlil močen dež; tudi celo prejšnjo noč je močno deževalo, da so bili potoki polni vode in doline deloma preplavljene. Ljudje, ki so bili na prostem, so čutili, kako se jim pod nogami tla majejo, slišali so tudi bobnenje in šumenje. Župnik Šalamun in učitelj Karničnik sta ravno stala pred šolo in se pogovarjala, zdelo se jima je, da se šola na nju podere, tako se je nagnila. Iz mlak in potokov je kvišku pluskala voda; brodarji in mlinarji so opazili na Dravi, da so se valovi vzdignili ter je voda ob bregovih blizu 3 čevlje izstopila.

Ta potres so čutili med Veliko Kanižo in Celjem, Slovenjim Gradcem, Mariborom, Arnovžem, Vildonom in Sobotiščem na Ogrskem, t. j. med rekami Sava, Drava, Mura in Raba. Najmočnejši je bil ta potres bojda v Ormožu, kjer so se v zidovih pokazale hude razpokline.[1]

L. 1877. so 4. aprila o pol deveti uri zvečer čutili potres.

L. 1880. je bil 9. novembra o pol osmi uri strašen potres, ki je posebno hudo zadel Zagreb. Tudi v Središču in okolici so ga močno čutili. Zemlja se je tako stresla, da so se stene zibale, zidovi tu in tam popokali, s streh je padala opeka in dimniki so se podirali. Sledila sta dva sunka v smeri od jugovzhoda proti severo-zahodu. Pri Veliki nedelji je cerkveni obok tako počil, da se je skozi špranjo videla streha. Potres se je ponovil v četrtek 11. novembra o pol 12. uri (?), pa ne več tako silno, zemlja se je tresla kake tri sekunde; potem še ponoči od 16. do 17. novembra.

Naslednja leta so imeli naši kraji mir pred potresom, izvzemši neznatne sunke. Tem hujše je prestrašil naše dežele potres ravno na velikonočni praznik, ponoči od 15. do 16. apr. 1895, ki je najhujše zadel Ljubljano.

---

[1] Danjkova kronika.

L. 1907., dne 5. januarija so v Središču in okolici čutili kratek potresni sunek v smeri od severa proti jugo-vzhodu.[1]

L. 1909. dne 8. oktobra ob 11. uri 2 minuti predpoldne se je čutil močen potresni sunek, ki je trajal par sekund. Smer je bila od juga proti severu, kakor je kazalo gibanje uteženv na urah.

d) Kobilice.[2]

Že iz l. 872. in 873. nam poročajo zgodovinarji, da so kobilice hudo opustošile zlasti Ptujsko polje in torej tudi središko okolico. Vihar jih je pometal v Dravo, ki jih je zopet vrgla na suho ter so okužile ves zrak in povzročile kužno bolezen. Potem vemo, da je l. 1306. priletelo na Štajersko toliko kobilic, da so solnce na milje daleč zakrile ter vse objedle; drevje se je kar šibilo pod njihovo težo. L. 1309. so se vrnile in 30 let pozneje, l. 1337. so se zopet vsule prav hudo na Dravsko polje; še niso te izginile in že so meseca julija in avgusta 1338. pridrvili novi roji. K sreči je že meseca septembra postalo precej hladno ter jih je mraz odgnal nekam na Ogrsko, a naslednjega leta so se vrnile okoli žetve, ravnotako l. 1340., takrat pa jih je deževje vničilo. Potem je imela Slovenska Štajerska 100 let mir pred njimi, a l. 1447. so se zopet prikazale, še hujše pa l. 1473. in 1474., ko so zlasti v ptujski okolici vse objedle, vsled česar je nastala lakota in je mnogo ljudi gladu pomrlo. L. 1478. so se pa vsule na Slovenske in Ljutomerske gorice, ob Muri in Dravi jih je tu in tam padlo do kolena.

Tudi l. 1480. so v desetih dnevih vse požrle, drugo so še pa potem požgali in odnesli Turki in Madžari.

L. 1542. so priletele kobilice iz Turškega in Slavonije ter so posebno trpeli slovenski kraji med Muro in Dravo, pa tudi celjska okolica. L. 1672. so okoli Ptuja napravile takšen smrad, da je nastala kuga. Potem je bil nekaj časa mir pred njimi. L. 1690., 1747. in 1748. so se prikazale v večjih rojih na Ogrskem in na Poljskem. Bati se je bilo, da priletijo tudi v naše kraje. Cesarica Marija Terezija je 20. sušca l. 1749. izdala

[1] Poročilo v Südösterreichische Stimmen 1907., št. 4.

[2] Prim. Slekovčev spis (po Peinlichu) v „Slov. Gospodarju“ l. 1882., št. 19, 20.

poseben pouk, kako treba zatirati kobilice. Nastavljeni so bili posebni komisarji, ki so po deželi nadzorovali priprave za pokončevanje kobilic. Izkopali so velike jame, v katere so s kričanjem in bobnanjem zagnali mlade kobilice, ki še niso mogle leteti. Stare so pokončevali s cepmi in z ognjem ter odganjali s kropom, streljanjem in zvonjenjem. Vendar v tistih letih ni bilo kobilic k nam, pač pa so v veliki množini priletele na Jernejevo l. 1782. ter so se z groznim šumom spustile na Dravsko polje. Prestrašeni ljudje izprva niso vedeli, kaj bi počeli. Vendar so se sčasoma zavedli, začeli so zvoniti z vsemi zvonovi, streljati, bobnati, kričati, s cepmi po njih udrihati ter zažigati kupe slame. S tem so jih res kmalu pregnali. In poslej jih ni bilo več na Štajersko.

e) Požari.

V prejšnjih časih je požar mnogokrat razsajal v trgu, ne le da so ga zunanji sovražniki, Turki in Ogri večkrat vpepelili, ampak tudi po nesreči ali neprevidnosti je skoraj vsako leto izbruhnil ogenj. Stare središke hiše so bile lesene in s slamo krite, priprave za gašenje zelo priproste; zlasti je mnogokrat nastal ogenj, ko so doma lan sušili, še bolj so se požari množili, ko so ljudje začeli tobak kaditi. Vendar o posameznih požarih imamo le pičla poročila.

L. 1797. je bil 7. maja strašen ogenj v Središču, ki je vpepelil več hiš.

L. 1874. je 22. junija ob 11. uri ponoči nastal požar, ki je vpepelil Bedovo, Kaničevo in Dovečarjevo hišo.

Spomladi l. 1883. so pogoreli Bedo, Munda in Dovečar. Občinski zastop jim je 16. marca dal iz občinskih šum les za stavbo. Sklenilo se je tudi, predelati brizgalnico in nabaviti 2 nova soda na kolesih in 3 kadi po 15 veder za vodo.

L. 1896. je bil trikrat ogenj v Središču; najprej je 14. aprila pogorelo 11 hiš v „poštni ulici“. Posestniki so bili večinoma zavarovani, vrh tega so dobili od dežele 1000 gl., od nemškega reda 100 gl. in še drugih podpor, tako so si mogli v kratkem postaviti nove, lepše hiše. Drugokrat sta pogoreli dve hiši, tretjokrat pa je strela vdarila v neko hišo v Obrežu.

L. 1900. sta pogorela dva tržana: Vrabl in Horvat; občina jima je dala v Mladolesu vsakemu po 5 borov.

Dostavki.

K odličnim rojakom središkim so še dostaviti:

1. *Lichtenwallner Matija;* roj. 28. okt. 1867. v Središču, hiš. štev. 8. Ljudsko šolo je obiskoval v Ormožu (kamor so se stariši bili preselili) od l. 1873. do l. 1878. Od l. 1878—1882. je obiskoval gimnazijo v Varaždinu, kjer je dovršil 4 razrede z odliko. Ker so se stariši l. 1878. preselili v Maribor, je obiskoval Matija od l. 1882. do l. 1887. c. kr. učiteljišče v Mariboru, kjer je 4. julija 1887. maturiral. Sposobnostno izkušnjo za učitelja je naredil 13. nov. 1889. S 1. nov. 1887. je bil nameščen za učitelja v Rušah, kjer še danes službuje kot def. učitelj.

Matija Lichtenwallner deluje tudi na pedagoško-slovstvenem polju, spisuje zlasti metodične razprave, katerih večino je objavil v „Učnih slikah“ Slov. Šolske Matice. L. 1908. je izdala Šolska Matica I. snopič njegovega dela: „Prosto spisje v ljudski šoli“.

Njegov brat

2. *Lichtenwallner Franc* je bil rojen dne 14. sept. 1869. v Središču, hš. štev. 8. Ljudsko šolo je pohajal v Ormožu in Varaždinu, dva razreda gimnazije je dovršil l. 1880—1882. v Varaždinu, c. kr. učiteljišče pa v Mariboru l. 1883—1888. Maturiral je dne 3. julija 1888, sposobnostni izpit je pa naredil 14. nov. 1890. Od leta 1888. do 1895. je služil kot podučitelj v Središču, od l. 1895—1899. pa kot def. učitelj v Št. Ilju v Slov. gor. in od l. 1899. do danes kot def. učitelj na ljudski šoli Leitersberg-Krčovina.

3. *Šalamun Franc,* cand. iur., rojen 1. novembra 1883. v Obrežu. Ljudsko šolo je obiskoval od l. 1889—1897. v Središču, gimnazijo od l. 1897—1903. v Mariboru, od 1903—1905. pa v Celju, kjer je l. 1906. maturiral. Od l. 1907—1908. je služil kot enoletni prostovoljec pri c. in kr. pešpolku, štev. 11 v Pragi. Sedaj je vpisan na jur. fak. graške univerze, kjer je napravil l. 1909. prvi državni izpit (pravno-historični).

4. *Zorjan Matko,* abs. jurist. Porodil se je dne 18. febr. 1884 v Šalovcih. Ljudsko šolo je obiskoval v Središču l. 1890—1896, gimnazijo v Mariboru 1896—1904, kjer je maturiral l. 1904. Kot enoletni prostovoljec je služil od l. 1904—1905. pri c. in kr. trdnj. topnič. polku štev. 4 v Pulju. Na graški univerzi (jur. fakult.) je študiral od l. 1905—1909. Prvi državni izpit dostal 1907. l., drugi 1909. in judicielni rigoroz v istem letu.

5. *Vrabl Nikolaj Ivan,* cand. iur. Rojen 5. dec. 1885 v Središču. Ljudsko šolo je obiskoval od l. 1891—1899, gimnazijo v Mariboru od l. 1899—1907; maturiral na istem zavodu 1907. Tega leta se je vpisal na jur. fakulteti graške univerze, kjer je naredil 1909. l. 1. državni izpit.

6. *Herg Jožef.* Rojen 24. febr. 1888. v Središču, hš. štev. 60. Ljudsko šolo je obiskoval doma v Središču od 1893. do 1898., nižjo gimnazijo pa v Varaždinu od l. 1898—1902. Od l. 1902—1903. je bil na pripravnici kadetne šole v Mariboru, od l. 1903—1906. pa na kadetnici v Liebenau pri Gradcu. Sedaj je poročnik pri bosno-hercegovskem pešpolku štev. 2 v Gradcu.

7. *Kočevar Ivan,* rojen 11. dec. 1888 v Središču. Ljudsko šolo je obiskoval istotam od 1894—1901. Realko v Mariboru od 1901—1908; maturo naredil 1908. Od l. 1908—1909 je služil kot enoletni prostovoljec pri c. in kr. pešpolku štev. 7 v Gradcu. Sedaj je v Gradcu slušatelj pripravljalnega tečaja za eksportno akademijo.

8. *Bedjanič Jožef,* bogoslovec prvega letnika teologije na vseučilišču v Zagrebu, je bil rojen 11. marca 1889 kot zak. sin Andreja Bedjanića in Kate, roj. Dečko, veleposestnika, vzglednega gospodarja in živinorejca v Obrežu štv. 67, bivšega župana in 18letnega cerkvenega ključarja. Jožef je študiral v Varaždinu 6 razredov gimnazije, 7. in 8. v Zagrebu v nadškof. liceju in tam na javni gimnaziji z dobrim uspehom maturiral 1909. l. Mati Kata, rodom iz trške občine Središče, je umrla l. 1905; oče Andrej je iskal pomoči v svoji bolezni v bolnišnici usmiljenih bratov v Gradcu in tam umrl 23. julija 1909. Prepeljan je bil v Središče in tu kot ugleden in zaslužen mož cele župnije središke in ormoškega okraja ob ogromni mno-

žici prebivalstva domače in sosednih župnij, iz Hrvatske in Medjimurja, slovesno pokopan 25. julija.

9. ***Ozvald Anton,*** stud. techn. Rojen 10. decemb. 1889 na Grabah. Središko ljudsko šolo je obiskoval od l. 1895—1901, meščansko šolo v Krškem od 1901—1902, realko v Gorici od 1902—1909, na tem zavodu je maturiral 1909. Sedaj je vpisan kot slušatelj češke tehnike v Pragi.

Priloge.

I.

Ormož, 29. junija 1488. Barbara Frankopanska roj. Schaunberg potrdi Središčanom trške pravice.

Wir Barbara graffin zw franngepon vonn Schawnberg etc Weylland gewaltige fraw zw Eridaw etc " Bekenne offentlich mit disn brief fur vnns vnnd all vnnser Erbn das vnns woll wissn das vnnser lieb getrew weylland vnnser Burger zw Polstraw vo kayserlich' Mayrstadt etc Auch vonn vnnsern frewnden vnd vorffordern Salign von alter her durch briefliche Gebarung gar gnadiklich her nach begriffn begabt gewessn sein. Solich brief irrer freyhayt Weylland in vnnsers Sons ab besen vnd geffenknus in der Prunst Fridaw versert vnd verpranndt wordn sein wenn sy in gehaltn als vns woll wissn do zw Fridaw gewessn Sein Nach solicher verserung wir angesechn vnnsero genantn Burger gehorsam vnd ir vleysig gepet das Sy auch dy ganz gemain Polstraw an vns gethann vnd Sy widerumb als woll pillich nach auszug ir vorign vnd alt herkome freyhaytn mit disn brief begabt:

Item von Erst das als ir guet klain vnnd grofs Erb vnd aygn als in andern der kayserlichn gnadn Marktn als kawffrecht ist vnd noch furan sein Soll in Solcher Mafs das ain yeder Burger do zw Polstraw gewaltig ist sein guet zw verkawffn wenn Er will doch mit Eines Richter zw Polstraw wissn vnd willn, vnd dem Richter soll von Solchn kawff gevalln oder geraicht wordn als offt zbelff pfenig. Auch sind Sy in Sunderhayt begabt mit alln den freyhaytn so and' Burger in kayserlich' als Marktn mit begabt sein etc. — Mer ist hernach volgn was Ernante Burger zw Polstraw Eine Herschaft gesessn zw Fridaw oder Einer Herschaft Anwald sein schuldig zw thuen vnd Raychn.

Von Erst sein Sy pflichtig zw Raychn all Jar järlich zw Sannd Michels oder Sannd Merttn tage ain yeder Burger So ain Burger zw Polstraw gehayssn will werdn Sechzig wiener pfenig vnd so Man dy hoff Weingart genat Hartl vnd scherhawff thuet

lessn̄ sein Sy aber schuldig ain yeder ain tag zben lessar̄ zuhaldn̄ ain huen vnd fur ain pfenig prodt zw Solchn lessn Ein lesmayst̄ zw Raychn auch acht gorz Habern fridawer Mafs damit Solich sein pferd in dem lessn̄ Ennthalten Mag Solchn̄ Haber Soll dy ganz gemain der Burger Polstraw gebn̄. Auck ist widerub̄ als von alter herkomn̄ vnd noch furan sein Soll ain yedr Richt̄ zw Polstraw gewaltig von alln̄ Nutzn̄ vnd R̊onndtn̄ So Einer Herschaft Fridaw von dem Markt Polstraw gevalln̄ ain pfundt pfenig zw Neme vnd von Solchn̄ pfundt pfenig gottes (poškodovano) zwm heylign Geist Gelegn̄ ob Polstraw (poškodovano) vnnser vor vordern vnns vnd vnnsern Nachkomn̄ . . . . seint verschribn̄. Zw waren vrkund vnnd bestätt . . . . Gebn wir obgenannte graffin Barbara den Nach genante vnnser libn̄ getrewn̄ weylland vnnsern Burger zw Polstraw vnd alln irn Erbn̄ vnd Nachkome disn̄ offn Brief versichert vnd geffertigt mit vnnsern Graffin Barbara aygn̄ anhangende Petschafdt, wo wir damals Begrabns In Sigl nicht gehabt habn̄. Darunder wir vnns fvr vnns vnd all vnnser Erbn pey gesworend ayd verpundn̄ Egenat vnnser Burger pey alln freyhayttn zw haldn̄ so hyr Inne verschribn vnd auch von alter herkomn̄ vnnd Pittn̄ auch hyemit all vnnser Nachkome das ir wider Solich vnnser verschreybung in chain weg nicht thuen wollet noch Nyemande der Ewrn̄ dawider thuen lasset Sunder solich freyhayt auch gnadiklich vnd willig furann Erstrecket. Gebn̄ zw Fridaw ann Sannd Petter vnd Pauls tag der heylign̄ zbelfpotn̄ nach Csti vnnsers liebn̄ Hern̄ Gepurdt vierzehnhundert vnd in dem Achtvnndachzigistn̄ Jare.

Kop. Mat. Slekovec 8./I. 1880.
Z izvirnikom prim. Kovačič.

(Izvirna listina na pergamenu, precej poškodovana, je v trškem arhivu v Središču.)

II.

Krapina, 20. marca 1595. Mihael Sekelj potrdi Središčanom listino svojega deda Jakoba Sekelja z dne 14. marca 1494.[1]

[1] Tudi listina Jakoba Sekelja je ohranjena v trškem arhivu, a je tukaj ne objavljamo posebej, ker je doslovno povzeta v naslednjo listino, le pravopis je v listini Mihaela Sekelja bolj moderniziran.

Ich Michael Zeckel von Keuent, Herr zu Fridau und Kraping, Röm. Kayȳs. Mayt. etc Rath, Obrister zu Zackhmar samt derselben zuegethanen Gränitz und Flecken jenseit der Teifsa.

Bekhene für mich und meine Erben, hiemit wissentlich in Kraft difs Briefs, dafs vor mein alhie zu Kraping erschinen sein die Ersamen N: Richter, Rath u. Gemaind des Markhts Polsterau und für mich bracht ein alten Gabbrief von Weiland meinem lieben Hern Evē, dem Wohlgebornen Herrn Herrn Jacoben Zaggl von Keuent, Herrn zu Fridau etc. Hochfaliger Gedächtnüfs ausge'undt, mit underthänig und Gehorsamer bidt, Ich welle selch meines lieben Herrn Evē gegen Ihnen Treugetragens gemueth zu Herzen nemen und ihnen solchen Gabbrief von neuen Confirmirn, Welcher von Wort zu Wort also lautet:

Ich Jacob Zekel von Keuent Herr zu Fridau etc. Bekhen fur mich vnnd all mein Erben vnnd Nachkomen, offentlich mit disem brief allenn vnd Jedlichen, so er fürkhumbt, sechen, hörn vnd lesen. Nach dem Ich als ein rechtn Herrn zu thuen gebürt vnd zu sein guetten vnd armen leuten sorgfeltig sein, damit sein albegen aufnemen stifflich vnd pewlich beleibn vnd Iren Herrn auch zu selbes nuzper vnnd dienstper sein mugen. Hab Ich angesechn Meiner Marks Polsteraw genant vnd der Inwonner daselbst verderbn vnd armut, dafs sich dann vor ettlichn vergangn schwarn Jaren durch tewrung krieg vnd ander sachenhalben erhebt vnd gefuegt hat schir gar abgangn verödt vnd verdorben sein, dardurch sen mir Zins Robot vnnd andre dienstparkeit als sei mir das pflichtig vnnd schuldig gewessen sein, nit volbringen haben mugen. Daran Ich ain Erparmung gehabt, auf das hab ich denn bemeltn Inwonnern (des Markts[1]) Polstraw vnnd allen Irenn Nachkomen aus sonnder guettikait vnnd naigung In erst gewondlichn Zins vnd gemaine Robat In ain andren Zins vnnd dienstperkhait verkhert vnd verwandelt hab. In solcher gestalt, daz dȳ vorbemeltn Inwoner Polsteraw vnnd all Ir nachkhomen fürpaz der gewondlichn Zins vnd gemainer Robat albegen frey vnd loz sein sullenn, vnd mir vnnd all mein Erbenn vnnd Nachkhomen alle Jar iarlichn darfur

[1] V prvi listini je „des Marckts“ izpuščeno.

funfzig Hungris guldenn albegenn zu Sand Michels tag ganzlich entrichten vnd bezallen sullenn. Vorbehaltn So sich Erhaft nothalben sich begab, daz mir Mein Erbenn oder Nachkhomen not beschäch So sullen sy mir oder meinen Erbenn vnnd Nachkhomen dan ain gezimliche Stewr gebenn vnd Robath tuen als frum leut Irenn Herrn zuhilf tuen sullen vnnd sie mir daz zetuen auch schuldig sein vnd sie sich gegen mir vnd mein Erben vnd Nachkhomen verschribn habenn. Darauf gib Ich Herr Jacob Zekel etc denn bemeltn InWonnern Zu Polstraw vnd Iren Nachkhomen dissenn freybrief als das Ich vnd all mein Erbenn vnnd Nachkhomen daz ewiklich stat vnnd vnzerprochen halten wellen. Zu warrer Urkunndt mit meinem aignen anhangenden Insigel bestättet. Der gebenn ist Zw Fridaw am Suntag Letare In der Vasten Anno domn Tausent vierhundert vnnd in dem vierundneunzigisten Jare.[1]

Darauf will ich Anfangs gemelter Herr Michael Zeckel etc. für mich und meine Erben Ihnen von Polsteraw ietzt verstandnen Gabbrief angesehen ihrer fleyſsigen Bitt, hiemit wieder Confirmirn und dahin Zuverstehn bestättn, daſs ich gleichwohl an Iren seiderhero geraichten Zinsen, Steuern, Fron und Robatdiensten, wie sie die nach dem Herrn Anschlag von einem Jahr zum anderen Zuraichen, auch sunsten anderwerts gehorsamb Zulaisten schuldig, wenigist nichts will aufgehebt, geschmelert, oder denen nach mir eingetrettenen Innhabern der Herrschaft Fridau, hierdurch Ichtes vergeben haben, Threulich und ohne Gefährdt. In Vrkhund gib ich vielgedachten Polsteraw disen Brief mit meinen angebornen anhangunden Insigil und under-Zognen Handschrift bekreftigt. Beschehen zu Krapping den zwanzigisten Marti Anno etc Tausend Fünf Hundert fünf vnd neunzig.

L. S. Michael Zeckell m. p.

(Kopiral Slekovec. Primerjal z originalom Kovačič.)

III. Literarni spomeniki.

Med spodnještajerskimi mesti in trgi nam je Središče ohranilo največ slovenski pisanih spomenikov, ki so vsi od-

[1] L. 1494. je Velika noč bila 4. aprila, torej je nedelja „Laetare“ (4. postna), ko je listina bila izdana, padla na 14. dan marca.

ločno pod vplivom kajkavske hrvaščine. To se popolnoma vjema z značajem in zgodovino središkega trga. V njegovi zgodovini imamo nekako sličico skromne narodne slovenske samosvojnosti; v znotranji upravi so Središčanom jamčile prostost njihove trške sloboščine, ormoški graščaki so od konca 15. stoletja do sredine 18. bili ob enem ogrski in hrvaški plemenitaši, zatorej nemški vpliv na Središče ni bil tako močen kakor drugod po trgih in mestih.

Pismeni slovenski spomeniki središkega arhiva so že objavljeni in tukaj podamo le pregled.

L. 1633. pismo Mikl. Cernkovića v Mihaljevcu pri Čakovcu središkemu županu v zadevi nekega dolga. „Časopis“, 1908, str. 107.

L. 1643. Pismo ormoškega graščaka Štefana Adama Pethe središkemu županu Blažu Modrinjaku. „Slov. Gospodar“ 1879, str. 381; dr. Ilešič, „Hrvatski utjecaji u starim istočno-štaj. tekstovima“, v „Radu“ 162. jugosl. akademije v Zagrebu 1905. Gl. tudi v tej knjigi str. 308—309.

L. 1647. Pismo varaždinskega sodnika Mikl. Changyaka središkemu županu v zadevi nekega dolga. „Časopis“, 1908, str. 108.

L. 1648. Tožilno pismo (koncept) srediških tržanov proti ormoškemu graščaku. „Kres“ 1882, str. 282; dr. Ilešič n. m. str. 3—4.

L. 1705. Pravila bratovščine sv. Florijana. Dr. Ilešič n. m. str. 12—15. Gl. to knjigo str. 160—162.

L. 1713. Oporoka Mihaela Modrinjaka, središkega tržana. Dr. Ilešič n. m. str. 14—16.

L. 1730—1740. Središka prisega. „Kres“ 1882, str. 523; Dr. Ilešič n. m. str. 17.

L. 1770—1780. Središka prisega — krajši obrazec. „Kres“ n. m.; dr. Ilešič, n. m. str. 19.

L. 1776. Prošnja Matija Čolića središkemu županu. Dr. Ilešič n. m. str. 19—20.

Pisatelj še ima prepis pisma nekega Janka Bedekovića — najbrž Varaždinca, z dne 3. julija brez letnice. Pismo je namenjeno središkemu županu Mihaelu Rakušu. Bedeković je bil porok nekemu Središčanu Perku, katerega je rešil iz ječe, on pa se je obvezal, da bo za 15 dni podvojeno vrnil tisti dolg, a minolo je že več obrokov, pa še ni nič plačal in bi med tem on sam (Bedeković) bil skoraj zaradi tega prišel „v rešt“. Če do prihodnjega sejma ne plača, bo dal vjeti tri središke tržane in jih zapreti.

Iz virov, ki so pisatelju bili na razpolago, se ni dalo dognati, kdaj bi bil v Središču županoval Mihael Rakuša, zatorej tudi v vrsti županov ni zaznamovan.

Objavo pisma si pisatelj pridržuje za drugo priložnost. Pismo bo bržkone iz 17. stoletja.

Osebno in stvarno kazalo.[1]

Absolutizem 365.
Adamič Jakob 228.
Adlešič Gašp. 50, 118, 134.
Amand sv. 89.
Amon Eduard, slikar 51.
Alicano (Halicanum) 80.
Ameisser Gašp. 112.
Aprijan, škof ptujski 82.
Arno, nadškof solnograški 92.
Arnulf 95.
Artič Jur. Lov. 120, 468.
Aspach Jož., zdravnik 200.
Atila 84.
Ausserer, posl. 375.
Avari 84—86.

Babice 201—203.
Babič Blaž Iv. 222, 251, — Matija 223 — Frančišek 238.
Bedenik Simon 222.
Bedič Janez 239, — Štefan 238.
Bedjanič Frančišek 248, — Martin 255, — Jožef 579, — Andrej 579.
Bela III., kralj ogrski 97, IV., 263, 268, 269.
Belec Franc 230.
Benkovič Janez 137.
Bohanec Jož. 147.
Bolezni — najnavadnejše v Središču 194.
Bolfenk Sv. — kuracija 111.
Bolnišnica 198.
Borel Jož., zdravnik 200.
Borko Matija 61, — Andrej Jožef 123, 166, 239, — Jurij 168, — Andrej 251, — Emanuel 240.
Borut, vojv. karant. 89.
Businiza 93.
Braslav 95.
Bratovščine — naše ljube Gospe 108, — sv. Florijana 122, 159, 326, — Marij. obisk. 156 i. d. — rožn. venca 158 i. d., 165, — kršč. nauka 162, — sv. Križa 163, — vedn. češčenja 164, — sv. Družine 164, — Srca Jez. in Marije 165, — dekliška Mar. dr. 165, — karmelska 165, — tretji red sv. Franč. 165.
Bratuša Mat. Henr. 136, — Anton 241.
Bregant Kristina 236.
Brenner Martin, škof 179.
Breznice 38.
Bronč ena doba 70, — najdbe v središki okolici 71.
Brzojav 24, 25.

Cajnkar Jakob 132.
Cajnko Valentin 249—250.
Ceste 23.
Cirkevca 75.
Cocelj 37, 450.
Colnina 530 i. d.
Curta 79, 80, 81.

[1] V poštev pridejo le važnejša imena oseb in stvari, ki se naravnost nanašajo na Središče, drugače bi morali še enkrat abecedno izpisati dobro polovico knjige.

Čagran Anton 229, — Ivan 154, 232.
Čakovec 80, 81, — pogodba z graščino 485 i. d.
Čarovnice 406—418.
Čavničar Matija 168.
Čebeloreja 22.
Čiolič Matija 240, 585.
Črevljarji 540.
Črna mlaka 6.
Črnec 37, 484.
Čulek Gera 167, — Andrej 242, — Jožef 257.
Čurin Jurij 154.

Danjko Peter 50.
Davkarstvo 515, — davek ormoški graščini 515, — deželni 516, — razdelitev na posestva 517, — davčna reforma 522, — redni in izredni davek 526, — razredni d. 526.
Dečko Marija 170, — Jožef 243, — Matija 247, — Alojzij 248, — Ivan dr. 256.
Delakorda Marija 234.
Divjačina 7.
Deželni zbor štaj. 362, 368, 370, 372.
Dogša Marija 168, — Martin 248.
Dolmač Andrej 230.
Dominkuš Mat. 124 i. d., 139, 240, — Andrej 251.
Draškovič Gašpar 179.
Drava 4, državna rimska meja 75.
Drozg Ant. 153.
Društvo Edinost 25, — gasilno 26, — veteransko 26.
Državni zbor 362, 368, 370, 372.
Dualizem 371.
Dudleipin 93.

Eberhard II., solnograški nadškof 100, 103.
Eberhard IV., solnograški nadškof 265.

Fajdiga Jakob 114.
Feies Iv. Štef. 115.
Ferenc Jožef 141.
Ferdinand I. 364.
Fichna, posl. 371.
Filip, nadškof solnogr. 101.
Florijan sv., oltar 50, 51.
Fradl Jakob 145.
Frajkor-frankor — Kruc 321.
Francoske vojske 334—358.
Francozi v Središču 349, francoska vojna kontribucija 354.
Franc Jožef I., cesar 364, napad nanj 367, poroka 367, v Ptuju 373, 40letnica vladanja 373 i. d., 50letnica 376.
Frančišek Ksav., češčenje v Središču 194.
Frankopan Dujam, Barbara 266, 279. — Mihael-Doroteja 267, — Franjo 298.
Friderik Ormoški 262, 264.
Friderik Ptujski 97, 100, 101, 103.
Fuček Tadej 239.

Gabrič Jurij, pisar 433.
Galler Janez Jožef 331.
Garda narodna v Središču l. 1848, 226, 227, 360.
Gerič Martin 114.
Geršak J. 372.
Gibanje ljudstva 180.
Giulaj Jurij 120.
Glavnik Andrej 149, 244.
Glaser Marko 53.
Gliebe Andrej 156.
Godeninci 29, 30, 107.
Golob Anton 50, 116. — Matija 426.
Gosnik Jakob 231.
Gostači 441, 447.
Goti 83.
Govedič Ivan 425.
Gozvin, grof 95.
Grabe 28, 69, 107, 499—503.

Gradišče 37, 77, 78.
Gravensteiner Jurij 112.
Grivic Lov. 126, 167.
Gutman Alojzij 436.

Hartnid Ptujski 100, 103.
Hayer 20.
Herberstein baron Jurij Rupert 178, 284, 285, — Jurij 264, — Heinzeln-Henslein 264.
Herg Lavrencij 56, 59, 60, 245 — Matija 109, — Jakob 255, — Alojzija 260, Jožef 579.
Herman, kastelan ptujski 101.
Herman Mihael 369.
Hermanci (vas) 101.
Hernak Ivan 423.
Hetes gl. Pethe.
Hipokaust 76.
Hodžar Lovro 127, 142, 240.
Höffkogg Jurij, pisar 433.
Hojnik Fr. 148.
Holc Jakob 151.
Holermus — Friedau — Ormož 261, 262.
Horvat Matija 140, 166, — Marija 167, — Tomaž 222, 427, — Florijan 239, — Barnaba 239.
Hospital pri Središču 108.
Hren Anton 236.
Hrnja Anton 169.
Hržič Jan. Nep. 147.
Hum 74, — kuracija 112.

Ilešič Jožef 154.
Ilirik 72, 73.
Ilirci 73, — ilirizem 360.
Irgolič Franc 259.

Jakl Franc 252, — Andrej 426, — Matija 426, — Filip 428, — Lovro 436.
Jaklin Mih. 142, — Anton 243.
Jambrekovič Pet. Jan. 115.
erman Helena 231.
Jernej sv., stara cerkev središka 104, 106, 107, — kip sv. Jerneja 104, — češčenje 106.
Jež Štefan 58, 244.
Jožef II., cesar 62, 88, 111, 522, 525.
Jost Martin 117.
Jurinič Franc 169.

Kada Ferd. 372, — Vaclav 438.
Kaiser Anton 228.
Kalvinci v Središču 113, 178.
Kamenena doba starejša, 68, — novejša v središki okolici 69.
Kapela sv. Ane 61, 107, — Žalostne M. b.-opis 40, — zvonovi 42, — kip 44, 45, — oltarji 45.
Kapelan središki 108, 109.
Karantanija 89.
Karin Mat. Tom. 139.
Karmine 17.
Karničnik Matija 226, 227.
Karol Vel. 92.
Kitzhaupt Franc 228.
Klobučar Anton 255, — Štefan, župan 424.
Knez Lenart 50, 123.
Knjižnica javna ljudska 26.
Kobilice 576.
Kocel 94.
Kočevar Franc 38, 169, 254, — Ana 232, — dr. Štefan 252, — Miklavž 427, 428, — Ivan posl. 375, 377, 428, 429.
Königsacker grof Janez Jožef 332, — rodovina in grb 332 op., — Leopold, Anton, Karol, Jožef 333 d.
Kokoschinegg dr. 376, 377.
Kolar Matija 425.
Kolarič Mihael 423, — Martin 424, — Jurij 425, — Peter, risar 433.
Kolarji 540.
Komornik (blagajnik) občinski 382.
Konrad, nadškof solnogr. 97.
Kopaček Helena 166.
Korošec dr. Ant. 377.
Kopiar Andrej 424.

Korpar Janez, pisar 434.
Kosec Štefan, župan 423, — Gregorij 424.
Kosi Anton 232, i. d. — Blaž 241, — Matija 245.
Koselj Franc 156.
Kovači 540.
Kovačič Štefan 209, 231, — Marija 237.
Kote 37.
Kralj Ivana 235
Krašovec Jedert 236.
Krathovilla Peter 147.
Krči mali 35, Krčec 36, Krčevina 36.
Kreulič Karol, pisar 437.
Kristl Jan. 229.
Krištof, župan sred. 112. 422.
Križev pot 53.
Križniki gl. n. vit. red.
Krojači 541.
Krščanstvo 82, 85, 89, 92 i. d.
Krtak 35, 81 i. d.
Kruci 117, 320.
Kuga človeška 192 i. d., — živinska 572—574.
Kuhar Anton 156.
Kukovec Ivan 371, — Vekoslav dr. 378.
Kunstek 375.

Lakuš Marko 423.
Langobardi 84, 85.
Lassacher Weyersberg Jan. Kazimir, pisar 435.
Lašič Matija, pisar 436.
Latenska doba 72.
Lehenreitter Janez Jurij, pisar 434.
Lenart, škof lavantinski 107.
Lešnik Gašpar 231.
Letine 557 i. d.
Libanja — potok 4.
Lichtenwallner Mat. 577, — Franc 577
Lipje — pod L. (kraj) 35.
Ljutomer 93.
Log (kraj) 37.
Lojpa (kraj) 35.
Losenau pl. 20.
Lončarič Josip 250.
Lončarji 542.
Lovrenčič Andr. 152.
Ludovik, pan. knez 90, 91.
Lukačič Ana 169, — Matej 240.
Lustig Anton 223, 435.
Luter Martin 175, — Lutrova vera 175 i. d.

Madžari 95, 96, l. 1848: 359 i. d. v Središču 361.
Magistrat 379, — seje — navadne in slovesne 380, 381, — oblast mag. politična 382 i. d. — policijska 383, — nadzorovanje žival 385, sodnja oblast 388 i. d.
Majcen Feliks 231.
Majcenovič Rozalija 260.
Marko, škof ptujski 82
Markovič Jakob 144.
Martina Ivan 165.
Masten Ivan 259.
Matične knjige sred. 129.
Matjašič Jurij 148.
Matjaž kralj 266, 279.
Mavrek Janez 114.
Mechtig Jernej, pisar 435.
Megla Martin 143.
Meislinger Jan. Jak. 121, 468.
Meja — župnije 3, — trške občine 30.
Mernik Mat. Jož., pisar 435.
Mesarji 543.
Meško Jakob 151.
Metodij in sv. Ciril 94, 95.
Mihalič Mikl. 141.
Mikec Jurij 134.
Miklaus Ant. 119. 134. — Peter 134.
Miklošič Mart. 127.
Miklavž Sv. — cerkev 103, 104, — župnja 110, — češčenje 106.
Milčinski Angela 235.
Mitnica središka 531—539.
Mitrov kult 82.

Mizarji 545.
Mlačine 5, 29.
Mladoles 36, 37, 70, 504.
Mlekarna 27.
Mlinarji 545 i. d.
Modrinjak Mihael 165, — župan 422, Franc 166, — župan 424, 426, — Vincencij 239, — Štefan 241, 426, 427, — Matija 244, — Lovro dr. 254, 428, — Andrej, župan 422, — Blaž 423, — Ivan 424.
Mongoli 263.
Munda Franc 155.
Mutatio in mansio 80.
Muzek Ludovik 237.

Nadzorniki šolski 218–219.
Nager Fr., slikar 47, 51.
Najžar Katarina 168, — Ivan 236.
Napoleon I. 335, 341, 342, 343, 346, 347, 357, 358.
Nemški viteški red 98, 99, 101, 102, 103, 177.
Novak Fr. Leop. 139.

Občina 481 i. d.
Občinska hiša 33.
Običaji — narodni 14, — ženitovanjski 15.
Obleka mašna 57, 58.
Obrež 27, 28, 69, 107.
Obrtniki 539 - 551.
Ojnik Mih. Aug. 141.
Okrajni zastop 440.
Oltarji v župni cerkvi 50, 52.
Ormož 74, — cerkev 103, — samostan frančiškanski 280, 281.
Osešek Mihael Jan. 222, 251.
Osiščec 38.
Osišek Ivan, pisar 436.
Otokar IV. Přemisl 263.
Ozemlje trško, postanek 481, — razdelitev 482, — obhod 484.
Ozmec Jožef 249.
Ozvald Jožef, pisar 435, dr. Karol 258.

Padarji, gl. zdravniki.
Panič Jožef 250.
Panonija 72, 73, 95, 96.
Pavliša Marko 142.
Pauer pl. Jožef 334, — Franc 334.
Paukovič Anton 137, — Miklavž 139.
Peki 548.
Pernečki Jernej, negovski graščak 267.
Persoglio Marija 169, — Tomaž 538.
Perutnina 22.
Pethe Ladislav 284, — Jurij, Štefan, Ana 285, — Adam Štefan 285, 286, 306 i. d. — Franc Adam 286, 313, — Franc Anton 286, 316, 317, 323, 331, — Marija Elizabeta 318, 331.
Piberšek (Pliberšek) Jan. Jur. 135.
Pintarič Franc 59, 61, 247, 252, — Tomaž 426.
Pipin 92.
Pisar občinski (sindicus) 431 i. d.
Plepelec Jak., župan 350, 423, 427, 428, — Mihael 424, — Janez 135, 424, 425, — Matija 425, — Štefan 425, — Ana 168, 239.
Ploj dr. Miroslav 377.
Podgorelec Marica 260, — Matija 426.
Poljanec Franc 128, 243, — Matej 138, 240, — Andrej 150, 241, 244.
Podložništvo — odpravljeno 363.
Podnebje 7.
Podobnik Marija 237.
Pöschl Karol, zdravnik 200.
Pokopališče pri cerkvi sv. Jerneja 61, 75, — pri c. sv. Duha 61, — sedanje 62, 63.
Poljedelstvo 17, 18, 19.
Polstrau, Pulstrouwe, Polstrow, Polsteraw 275—278.
Porote 366.
Posestva — župnijska 469, — trška 504.

Posodba cerkv. 57.
Posojilnica 26, — v Ormožu 372.
Postružnik Ivan 226.
Pošta 24, — rimska 76.
Potresi 574—576.
Povodnji 570 i. d.
Požarine 36.
Prantenberg pl. Jož. 239, — Fr., pisar 434.
Prazniki krajevni 173.
Prebivalstvo — število 9, — poklic 10, — vera 10, — narodnost 10, — govorica 11, — noša 11, hrana 12.
Predprege 337 i. d. 344, 352.
Premoženje — župnijske cerkve 465—466, — podružnice 466—469, trško 504, — njega uprava, navodila 506, 507—510, — tržanov 551—554.
Prepiri obmejni 485, — z Varaždinci 486, 487, 489—497, — z Grabami 497—503, — s Trnovčani 487—489.
Preseka 72, 81.
Prezbiterij župne cerkve 49, 50.
Privina 92, 93.
Procesije 170 i. d.
Protestantizem v Središču 175 i. d.
Ptice 8.
Ptuj 82, 83.
Ptujski gospodje — se bojujejo z Madžari 97, 261, — Herdeg, Friderik 262, 270, — Hartnid 264, — Bernard 264—265, — Friderik V. 265.
Pugel Melhior 231.
Puklavec Jakob, kurat na Humu 112.
Pultovia 80.
Puš Alojzij 225.

Radgona 81, 93.
Radovič Marko 140.
Rajbole Mihael 113.
Rakitje 37.
Raušl Ferd. 230, — Anton 249.
Ravnak Primož Felic. 138.
Rebernik Pankr. 122, 165.
Red službe božje 170.
Repič Mart. 229.
Reš Jurij 225.
Regolec Franc 228.
Reisinger Jož. 229.
Robič Anton 229.
Reitz Jan. Nep. 62.
Remanenčna dača 363.
Renesy Mihael 112.
Repeša Janez 167, — Miklavž, župan 423, — Adam 424.
Ribe 9.
Rimska doba 72, — cesta 74, 77, — vila pri Središču 75, 76, — naselbina pri Središču 77. — pošta 76.
Reuter, posl. 371.
Rusi v Središču 342, 344, 345.
Rosina dr. Fr. 375.
Rozmanič Jurij Fr. 115.
Rubin Anton 243, — Martin 169, 244, — Mihael 244.
Rudolf Habsburški 264.
Rudolf — cesarjevič, rojstvo 367, — poroka 373.

Sabaria 79, 81.
Samo 88.
Sečen Jan. Jur. 136, 239.
Sejmi 25, 273.
Sejnkovič Marija 168, — Dalmacij 244, — Frančišek 247, — Štefan 425, Andrej 428, — Ivan 428.
Sekelji Lukež 107, 108, 176, 282, 294, 304, — Jakob 176, 267, 279, 304, — Mihael 176, 178, 383, — Liza, Suzana 282, — Katarina, Helena, Jakob, 383.
Sember Marija 165.
Serajnik Franc 235.
Serdin Martin 222.
Sinkovič Matej 222.
Simončič Janez 113.
Simonič Jožef 130.

Simunarič Anton 239, — Štefan, župan 423, 424, 425, — Andrej 425.
Sindicus 431.
Sklenica Ivan 201.
Skuhala Peter 58, 132.
Slekovec Mat. 69, 106, 108, 153.
Slovenci, prihod 85, 86, 87.
Sodnja oblast 366, 388, — sodišča srednjega veka 389, — deželska 390, — prosta in neprosta 391. sodnje pravo 392, 393, — kazenska oblast 397, — kazni 399, 400.
Solar Andrej 167, 427, — Ivan, župan 426.
Sorger Jakob 143.
Spešič dr. Jos. 201, 255.
Spritzey Roza 237.
Središče — prvič omenjeno v listinah 263, — Eberhard IV. ga podari Frideriku V. Pt. 265, — grad, trg, sodnija in mitnica 266, — postanek trga 267 i. d. — trške pravice 273, — ime 273, — grb 278, — sodnija 389, 394—395, — odprava trškega sodišča 402, — postopanje pri trški sodniji 403.
Starešinstvo trško (magistrat) 379.
Svetovalci občinski 379.
Stari Miklavž 165, 238.
Stariha Martin 117, 324.
Starost visoka 195.
Steber sramotni (Pranger) 400, 401.
Steničnjak 36.
Stiperišče 38, 39.
Stolcer Valent. 229.
Strajnšak Anton 155.
Strakovinščica — potok 5.
Streler Alojzij 226.
Strelski dvorci 102.
Sveder Vid 422.
Svetopolk 95.
Stumberger Janez 146.
Sul Janko 424.
Sult Krist., zdravnik 200.
Šafarič Ana 168, — Franc 237.
Šalamun Jakob 130, 167.
Šalovci — v miklavževski in sr. župn. 4, 28, 107, — pod Hum 112, — zgodovina 29, — krajevna imena 29.
Šalek Alojzij 229.
Šantl Mih. 150.
Schatz Marija 237.
Šavora Štefan 425, — Franc, pisar 434.
Schaunberg Janez, Ana 266, — Barbara 266—267, Sigismund 280, — Jurij 280.
Šef Alojzij 209, — Boštjan 223, — Franc 223.
Šerf Anton 129.
Schmiedinger Frid. 228, — Jurij 228, 229, — Janez 228.
Schierer Ferd., kužni komisar 193.
Šoštarič Jožef Maks. 240.
Šinko Matija 55, 61, 246, — Gregor 425, — Jurij 426, — Jožef 231, 429.
Šket Martin 152.
Škofič Franc 231.
Škorjanec Jakob 137, — Andrej 437.
Šola — splošno 204 i. d., — središka 209 i. d., — šolski okoliš 210, — šolska postava 205, 206, 207, — šolsko poslopje (staro) 211 i. d., — novo 214 i. d., — šolske svečanosti 216, — šolski dobrotniki 217, — šolski nadzorniki — deželni 218, — okrajni 219, — krajni 219 i. d., — šolski svet krajni 219—221.
Šparovec (kraj) 34.
Špešič Mihael 168, — Jakob 243.
Špicer Jožef 129.
Schreiner Franc 156.
Štolnina 474.
Štras 38.
Štrenkl Simon 231.
Štrigova 74, 83.

Šušič Mih. 134.
Švinger Albin 131.

Tabor rimski pri Središču 77, 78.
Tattenbach Erazem 298.
Temlinger Matija, pisar 434.
Templarski red 99.
Teodorik, pokr. škof 92.
Tercelj Matija 113.
Thavonat baronica Poliksena Jožefa 331.
Tkalci 549.
Tla središke okolice 3.
Tobellius Ivan, pisar 433.
Tobinger Mat. 121, 468.
Tököly — vodja Krucev 321.
Tomislav, kralj hrv. 96.
Toplak Jan. Kr. 134, — Jožef 156.
Torjača (kraj) 35.
Trancl Ignac 228.
Trate 37.
Trg, opis 30—40, — razvoj in pomen 270, 271.
Trgovina 551.
Trnava — potok 5.
Trnje 37.
Trojner Pavel 149.
Trstenjak Jurij 168, — Ivan 251, 436.
Trunk Lenart, pisar 434.
Tržani 441, — sprejemanje 442, — pogoji 442—443, — prisega 445, pravice in dolžnosti 446, — značaj 447 448, — trški posestniki najstarejši 449—452. 460 - 464, — sedanji 453 459.
Turk Sigismund 238.
Turki 282, 287—304.

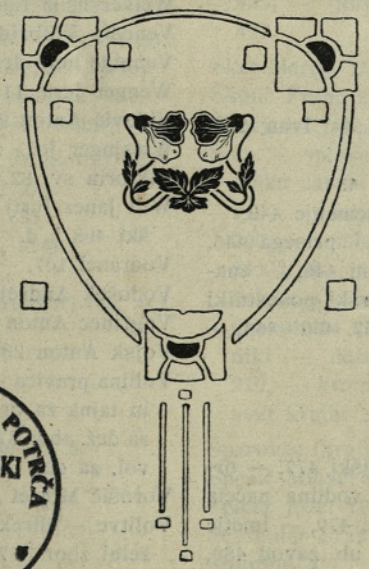
Ubožni zavod župnijski 477, — organizacija 477, — vodilna načela 478, — ubožni oče 479, — imetje 480, — občinski ub. zavod 480, 481.
Umrljivost po starosti 196—197.
Unger Pavel 231, — Ema 237.
Uprava občinska novejša 439 i. d.
Usnjarji središki 550.
Ussitin 93.
Ustanove (župnijske) 165 i. d. — podružnične 169.
Ustava — marčna 365, — l. 1860, 368.

Wagner Franč 243.
Waitzinger Jan. Ant., pisar 434, 435.
Valent, arij. šk. 82, — cesar 83.
Valentin sv., patron zoper kugo 50, — oltar 52.
Walsee Ulrik 264—265.
Varaždinska gimnazija 179.
Vargazon dr. Matej 259, — Ernest 259.
Waser dr. Jož. vit. 369.
Veče 394.
Vekivečna pobožnost 162.
Velika nedelja 94, — bitka z Madžari 97, 100, 103.
Welsersheim Lud. 333.
Venedig Vilibald 132.
Vennigerholz dr. Ivan 258.
Wenger Jern. 118.
Vidović Anton 230.
Wiesinger Jož., zdravnik 201.
Viktorin sv. 82.
Will Janez Jurij Fr., sodnik ormoški 408 i. d.
Vodranci 107.
Vodušek Andrej 154.
Vogrinec Anton 232.
Vojsk Anton 230, — Alojzij 248.
Volilna pravica — splošna, direktna in tajna za državni zbor 377, — za dež. zbor 377, — skupina trška vol. za dež. zbor 377.
Vorošič Mihael 115.
Volitve — direktne in tajne v deželni zbor 377.
Vrabl Janez 427.
Vraz Stanko 360.
Vrbnjak Franc 128, — Jožef 131.

Vuk Lovro 228, 254, — Andrej 245, Matija 256.
Vulfing Ormoški 262.

Zadravec Jakob 168, — Alfonz 243, Jožef 247, — Ivan 248, — Jurij 429.
Zadruga — gospodarska 26, — obrtna 26.
Zängerle Rom. Seb., sek. škof 359.
Zakramentna hišica 53.
Zdravstvene razmere 192 i. d. — pri šolski mladini 218.
Zdravniki sred. 199.
Zelišča — zdravilna 7, — strupena 7.
Zemljič Jožef 228.
Ziernfeld pl. Pavla 235.
Zlatar 551.
Zvonik ž. c. 54, — zvonovi ž. c. 54.
Zrinjski 293, — Nikolaj (Sigetski) 176, 294, — Jurij 176, — ml. 178, Peter 298, 299, — Katarina 298, 299.

Žagar Mat. Mih. 115.
Žalostna Mati božja, kapela 107, — kip 107.
Železnica 23.
Želarji 441, 447.
Žičkar Jos., posl. 376.
Živinoreja 10, 556, — konjereja 20, — govedoreja 21, — svinjereja 22.
Žnidarič Jakob 260, — Gašpar 425.
Žula Ivan 146.
Župan (sodnik) 381, 419—422, — vrsta sred. županov 422, 429.
Župnijska cerkev sv. Duha 78, 107.
Župnišče 475—477.

KNJIŽNICA IVANA POTRČA
DOMOZNANSKI ODDELEK
PTUJ

Trg Središče.

Načrt občine. Risal I. Najžer.

Merilo 1 : 25.000.

